



kirkko ja toiminta

Kirkon tulevaisuuskomitea

Mietinnön liiteosa

Kirkon tulevaisuuskomitea

Mietinnön liiteosa

Suomen ev.-lut. kirkon julkaisu 48
Kirkko ja toiminta

Kirkkohallitus

Helsinki 2016

Kirkon tulevaisuuskomitea
Mietinnön liiteosa

© Kirkkohallitus

Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 48, Kirkko ja toiminta

Selvitykset ja mietinnöt
Asianumero: DKIR/1003/06.02/2016

Layout: Unigrafia Oy
Taitto: Grano Oy

ISBN 978-951-789-548-4 (nid.)
ISBN 978-951-789-549-1 (PDF)

ISSN 2341-9393 (painettu)
ISSN 2341-9407 (verkkajulkaisu)

Grano Oy
Kuopio 2016



SISÄLLYS

Johdanto	5
LUKU 1: SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO EILEN JA TÄNÄÄN	9
Risto Saarinen Kirkko-oppi	11
Jaakko Olavi Antila Organisaation muotoutuminen	29
Juha Meriläinen Organisaation ja hallinnon nykytila	68
Juha Meriläinen Julkisoikeudellinen asema	122
Juha Meriläinen Kirkon ja kirkollisten järjestöjen vaikuttamistoiminta	141
Juha Meriläinen Koulutustoiminta	150
Juha Meriläinen Seurakunta	167
LUKU 2: ULKOMAISET SISARKIRKOT JA KOTIMAISET VERROKKI- ORGANISAATIOT	227
Jaakko Olavi Antila Ruotsin kirkko	229
Hannu Juntunen Norjan kirkko	251
Mika Nokelainen Tanskan kansankirkko	272
Reettakaisa Sofia Salo Saksan evankelinen kirkko (EKD) ja Westfalenin aluekirkko	288
Juha Meriläinen Englannin kirkko	303
Juha Meriläinen Evangelical Lutheran Church in America (ELCA)	345

Juha Meriläinen Evangelical Lutheran Church in Tanzania (ELCT)	385
Juha Meriläinen Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus	414
Henrietta Grönlund Helsingin yliopisto	444
Henrietta Grönlund Suomen Setlementtiliitto	462
LUKU 3: MUUT SELVITYKSET	475
Meri-Anna Hintsala Työntekijöiden ja luottamushenkilöiden kuuleminen	477
Juha Meriläinen Nuorten kuuleminen	514

JOHDANTO

Analysoidessaan kirkon nykytilaa ja pohtiessaan sen tulevaisuudennäkymiä *Kirkon tulevaisuuskomitea* on tarvinnut tuekseen monipuolista tietoa ja asiantuntemusta. Prosessin aikana on hyödynnetty paitsi komitean jäsenten ja vakinaisten asiantuntijoiden osaamista ja kokemuksia myös ulkopuolisia näkökulmia. Näitä on saatu yhtäältä kutsumalla komiteaan vieraaksi kirkollisia johtajia ja eri alojen johtavia asiantuntijoita, toisaalta perehtymällä kirkossa aiemmin laadittuihin tilastoihin, selvityksiin, strategiapapereihin ja valiokuntamietintöihin. Kirkko tuottaa jäsenistöönensä ja toimintaansa liittyen runsaasti tutkimusdataa ja analyysejä, joiden hyödyntämättä jättäminen olisi ollut lyhytnäköistä.

Olemassa oleva materiaali ei ole kuitenkaan kaikilta osin riittänyt. Sen ohella komitea on joutunut itse tuottamaan työskentelyään varten suuren määrän analyysejä erilaisista teemoista. Valtaosa tästä materiaalista on komitean sihteerin laatimaa, mutta joukossa on myös muutamia ulkopuolisilta asiantuntijoilta tilattuja selvityksiä. Nämä selvitykset on koottu käsillä olevaan komiteamietinnön liiteosaan.

Selvitysten tarkoitus on siis ollut komitean perehdyttäminen kirkon uudistamisen kannalta keskeisiin kysymyksiin, ja jokainen dokumentti on suunniteltu ja laadittu sitä tarkoitusta ja lukijakuntaa varten. Selvitykset on pääpiirteissään laadittu vuoden 2015 aikana, joten ne eivät sisällä vuoden 2016 tilastoja ja tapahtumakulkuja.

Päätös tausta-aineiston julkaisemisesta syntyi halusta tarjota kirkolliskokousedustajille ja heidän päätöksenteolleen sama tuki, kuin mitä komitealla on ollut. Kirkkoa koskevien analyysien julkaiseminen mahdollistaa myös sen, ettei varsinaista mietintöä tarvitse taustoittaa niin laajalti, jolloin siitä saadaan sisällöllisesti hivenen napakampi. Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa ja sen kansainvälisiä sisarkirkkoja koskevaa ajantasaista analysoitua aineistoa ei myöskään ole liian paljon tarjolla. Näin ollen mietinnön liiteosa voi palvella laajemminkin kirkollisia päättäjiä, asiantuntijoita, tutkijoita, opiskelijoita ja muita kirkosta ja sen nykytilasta kiinnostuneita.

Liiteosa on rakenteellisesti jaettu kolmeen päälukuun. Ensimmäinen ja kenties tärkein niistä sisältää Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa koskevat analyysit. Komitean kirkko-opillinen asiantuntija, professori *Risto Saarinen*, valottaa kirkon kannalta keskeisimpien opillisten tekstien kirkkokäsityksiä. Teologian tohtori *Jaakko Olavi Antila* puolestaan auttaa historiakatsauksessaan ymmärtämään kirkon organisaation ja hallinnon syntyä ja vähittäistä muutosta. Näiden kahden tekstin avulla avautuu ikkuna yhtäältä siihen, miksi kirkko on sitä, mitä se tänä päivänä on, ja toisaalta siihen, millainen teologinen ja historiallinen liikkumavara kirkkoa uudistettaessa on.

Komitean sihteeri, dosentti *Juha Meriläinen*, pyrkii omissa artikkeleissaan analysoimaan kirkon nykytilannetta erityisesti organisaation ja hallinnon näkökulmista unohtamatta kuitenkin esimerkiksi talouteen ja henkilöstöön liittyviä kysymyksiä. Erityisteemoista on omiksi kokonaisuuksikseen nostettu kirkon julkis-oikeudellinen asema ja valtiosuhteet sekä vaikuttamis- ja koulutustoiminta. Oman artikkelinsa ansaitsee myös seurakunta, jonka asemaa kirkon perusyksikkönä on voimakkaasti korostettu tulevaisuuskomitean mietinnössä.

Toinen pääluku sisältää ulkomaisia sisarkirkkoja sekä suomalaisia verrokkiorganisaatioita koskevia analyysejä. Komitean tehtäväksiannossa painotettiin sitä, että vaihtoehtoisia organisaatiomalleja pohtiessaan komitean ei tulisi tyytyä katsomaan ainoastaan niihin perinteisiin yhteistyökumppaneihin, joilta kirkko on historian- sa aikana saanut malleja ja vaikutteita – siis Saksan ja Pohjoismaiden luterilaisiin kirkkoihin sekä suomalaiseen kuntasektoriin ja valtionhallintoon. Vaihtoehtoja tuli etsiä avoimesti ja ennakkoluulottomasti.

Koska pohjoismaisten ja saksalaisten sisarkirkkojen perinteet, rakenteet ja tuoreet haasteet ovat kuitenkin niin lähellä omaa kirkkoamme, niitä ei ole ollut varaa kokonaan sivuuttaa. Professori *Hannu Juntusen*, teologian tohtoreiden *Jaakko Olavi Antilan* ja *Mika Nokelaisen* sekä TM, MA *Reettakaisa Sofia Salon* artikkelit avaavat lukijalle sitä todellisuutta, jossa Norjan, Ruotsin, Tanskan ja Saksan luterilaiset kirkot tällä hetkellä elävät, sekä kuvaavat ratkaisuyrityksiä, joilla ne pyrkivät selviämään haasteistaan.

Dosentti Meriläisen artikkeleissa siirretään katsetta tehtäväksiannon mukaisesti hivenen kauemmas. Tarkasteltavana on kirkkoja, joiden koossa, perinteissä ja ajankohtaisissa haasteissa on paljon samankaltaisuuksia mutta myös riittävästi eroja omaan kirkkoomme nähden. Kohteiksi valikoituivat anglikaaninen Englannin kirkko, Yhdysvaltain suurin luterilainen kirkko *Evangelical Lutheran Church in America* (ELCA) sekä globaalia etelää edustavat maailman suurimmat luterilaiset kirkot *Evangelical Lutheran Church in Tanzania* (ELCT) ja *Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus* (EECMY). Valintakriteereihin syvennyttään tarkemmin kunkin artikkelin alussa.

Organisaatioselvitysten painottuminen kirkkoihin johtuu yksinkertaisesti siitä, että komitean sisällä on huomattavasti kokemusta esimerkiksi oikeuslaitoksen, median, yliopistojen ja yritysmaailman suomalaisista kehityssuunnista. Valtionhallinnon ja kuntasektorin sekä kirkollisten järjestöjen tulevaisuudennäkymistä lisätietoa on puolestaan saatu komiteassa vierailleilta asiantuntijoilta. Näiden lisäksi tietopohjaa haluttiin laajentaa kahden organisaation osalta. Dosentti *Henrietta Grönlundin* artikkeleissa tarkastellaan sekä valtakunnanlaajuista kristillissävytteistä kolmannen sektorin järjestöä Suomen Settlementiliittoa että muutama vuosi sitten itsenäiseksi oikeushenkilöksi muuttunutta ja suuren organisaatiouudistuksen läpi käynnystä Helsingin yliopistoa.

Sisarkirkkoja ja verrokkiorganisaatioita koskevat selvitykset on laadittu samankaltaisen perusrakenteen pohjalta, minkä tarkoituksena on helpottaa asioiden löy-

tämistä ja mahdollista keskinäistä vertailua. Valitut teemat nousevat Kirkon tulevaisuuskomitean tarpeista. Näin ollen jotkin kirkkojen olemuksen ja toiminnan kannalta keskeiset teemat – esimerkiksi teologiset kysymykset ja seurakuntaelämän muodot – jäävät tietoisesti sivummalle. Kaikki selvitykset perustuvat lähteisiin ja kirjallisuuteen, osin myös omiin kokemuksiin, mutta tekijöille on haluttu jättää liikkumavaraa lähteiden merkitsemistavoissa.

Viimeisessä pääluvussa katse kiinnittyy ennen muuta tulevaisuuskomitean työn kannalta keskeisiin ryhmiin, eli kirkon työntekijöihin ja luottamushenkilöihin sekä nuoriin ja nuoriin aikuisiin, jotka eittämättä ovat tulevaisuuden avainhenkilöitä. Kirkolliskokous edellytti lisäponnellaan, että tulevaisuuskomitea kuulisi nuorten näkökulmia ja asiantuntevuutta. Ponnen johdosta käynnistettyä yhteistyöprosessia suomen- ja ruotsinkielisten nuorten kanssa avataan Meriläisen selvityksessä.

Lisäksi tulevaisuuskomitea järjesti syksyllä 2015 kirkon työntekijöille ja luottamushenkilöille verkkokeskustelun, jonka suunnittelivat komitean sihteeri sekä kirkkososiologian tutkija TM *Meri-Anna Hintsala*, joista jälkimmäinen vastasi myös keskustelun teknisestä toteutuksesta sekä tulosten analysoinnista. Verkkokeskustelun päämääränä oli yhtäältä saada työntekijöiltä ja luottamushenkilöiltä virikkeitä kirkon uudistamiseen ja toisaalta tarjota heille mahdollisuus tulla kuulukuksi prosessin aikana. Komitea on paitsi korostanut toimintakulttuurin muutoksen merkitystä mietinnössään myös itse pyrkinyt edesauttamaan sitä toimintavoillaan: vuorovaikutuksella, aktiivisella tiedotuksella ja avoimella keskustelulla.

Helsingissä 20.6.2016

Juha Meriläinen

Kirkon tulevaisuuskomitean sihteeri

LUKU 1:

SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO EILEN JA TÄNÄÄN

KIRKKO-OPPI

Tässä esityksessäni käsittelen lyhyesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oman kirkkokäsityksen kannalta normatiivisia lähteitä ja eräitä vakiintuneita tulkintaperinteitä. Esitys painottuu opillisiin teksteihin, mutta on syytä huomata, että kirkon oppi on usein myös toimintaa ja käytäntöjä. Erityisesti liturgiset tekstit ja toimet ovat tällöin tärkeitä, joskaan luterilaisuus ei pidä niitä Raamatun, uskontunnustusten ja luterilaisen tunnustuksen tavoin opin normatiivisina lähteinä. Laajemmassa kirkko-opin esityksessä tulisi silti kuvata myös *Kirkkokäsikirja*, *Virsikirja*, monenlaiset kirkolliset opetusaineistot ja kirkon hallinnon tekemät linjaukset.

Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle normatiivisia kirkko-opin lähteitä ovat 1. Raamattu, 2. uskontunnustukset ja 3. evankelis-luterilaiset tunnustuskirjat. Niiden lisäksi keskustelen 4. luterilaisuuden tavanomaisista tulkintaperinteistä ja 5. kirkkomme ekumeenisista sitoumuksista. Kohdissa 1–3 ja 5 esittelen asioita perustekstien valossa, mutta kohdassa 4 kärjistän asioita tuodakseni esiin tiettyjä ominaispiirteitä. Kärjistyksen päämääränä ei ole jonkin ihanteen läpiajaminen vaan vallitsevien käytäntöjen solmukohtien parempi tunnistaminen. Kohta 4 ei silti ole samalla lailla objektiivinen kuin kohdat 1–3 ja 5.

1 Raamattu

Vanhan testamentin puhe Jumalan kansasta ja Israelin erilaisista jumalanpalvelukseen, temppeliin, seremonioihin ja papistoon liittyvistä asioista voidaan niin haluttaessa yhdistää myös kristinuskon kirkkokäsitykseen. Tässä lyhyessä katsauksessa keskityn kuitenkin Uuden testamentin sanomaan, joka täysin kiistattomasti on kaikkien kirkkojen itseymmärryksen perusta.

Jeesuksen julistuksessa ei juurikaan puhuta kirkosta; sitä merkitsevä *ekklesia*-sana esiintyy evankeliumeissa vain kahdesti (Matt 16:18; 18:17). Yleisen kirkollisen tulkinnan mukaan Jeesuksen puhe Jumalan taikka taivasten valtakunnasta liittyy jollain lailla kirkkoon.

Ekklesia-sana on varsinaisesti Apostolien tekojen sekä Uuden testamentin kirjeiden keskeinen termi. Protestantisessa tulkintaperinteessä sana käännetään ”seurakunta”¹, mistä seuraa, että kirkko-sanaa ei välttämättä esiinny Raamatussa

1 Suomalaisessa vuoden 1938 käännöksessä kaikkialla ja vuoden 1992 käännöksessä valtaosin.

lainkaan. Suomalaisessa nykykäännöksessä (1992) käytetään kirkko-sanaa harvoin (esim. Matt. 16:18). Kokonaisuutta kuvaavakin ekklesia-sana on myös nykyisessä suomalaisessa Raamatussa yleensä käännetty ”seurakunnaksi”.

Protestanttinen käännösperinne poikkeaa tältä osin katolisesta ja ortodoksisesta tavasta, jossa käytetään kirkko-sanaa ekklesian käännöksenä runsaammin. Teologisesti oleellista on kuitenkin se, että Uusi testamentti käyttää kauttaaltaan vain tätä yhtä termiä niin pienistä kuin suurista, konkreettisista ja abstrakteista kristittyjen yhteisöistä. Termin taustalla on muun muassa kreikan ”kansankokousta” kuvaava sana; juuriltaan sana kuvaa ”ulos/yhteen kutsumista” (lat. *convocatio, congregatio*).

Ekklesia ei viittaa rakennukseen, vaikka seurakunnan rakentamisesta Raamatussa puhutaankin. Paavalin kirjeet ovat kirjeitä eri kaupunkien ja paikkojen ”ekklesioille”. Tässä mielessä ekklesiaan liittyy aika voimakas maantieteelliseen paikkaan sitoutuminen. Samalla kuitenkin myös kristittyjen globaali kokonaisuus on ekklesia. Paikallisen ja universaalien ekklesian suhde on kirkko-opin klassinen ongelma, jonka kirkot ovat ratkaisseet eri tavoin ja joka nähdäkseni on komiteammekin työskentelyn teologisessa ytimessä. Palaan tähän kohdassa 4. Kaikki kirkot kuitenkin painottavat sitä, että kristillisiä yhteisömuotoja on teologisesti ottaen vain yksi, nimittäin ekklesia.

Kristinuskon syntykertomuksessa ekklesia syntyi ensimmäisenä helluntaina, kun henki laskeutui uskovien päälle (Apt. 2). Erityisesti klassisessa perinteessä (ortodoksit, katolilaiset jne.) helluntai on kirkon syntymäpäivä. Syntytarinaan kuuluu olennaisesti Pietarin saarna (Apt. 2:14–40) ja sitä seuraava kaste, jonka kautta tullaan uskovien joukkoon (Apt. 2:41). Tämän yhteisön elämän alkuun kuuluvat saarnan ja kasteen lisäksi keskinäinen yhteys (kreik. *koinonia*), apostolinen opetus (kreik. *didakhe*), ehtoollinen ja rukous (Apt. 2:42). Jumalanpalvelus temppelissä ja omaisuuden jakaminen liittyivät niin ikään ensimmäiseen kristittyjen yhteisöön (Apt. 2:45). Nykykäännöksemme lisää kohtaan Apt. 2:42 termin ”seurakunta”, kun taas alkutekstiin ekklesia ilmestyy vasta jäljempänä (5:11). Lisäys on kuitenkin perinteisen käsityksen mukainen.

Paavalin kirjeissä ekklesia on yhtäältä konkreettinen kirjeen vastaanottaja arkisine murheineen ja pikkumaisuuksineen. Toisaalta ekklesiaa kuvataan myös yleispäteväksi, pyhäksi ja hengelliseksi todellisuudeksi, joka on Jumalan persoonallista toimintaa. Ekklesia on ”Kristuksen ruumis” (Room. 12; Ef. 4–5), jossa eri jäsenillä on eri tehtäviä Kristuksen ohjauksessa. Ekklesia on ”Herran pyhä temppeli”, jossa vallitsee ”Hengen luoma ykseys” (Ef 2:23, 4:3). Paavalin kielenkäytössä ekklesiasta tulee uusi Israel, ”elävän Jumalan temppeli”, josta Jumala puhuu omana kansanaan (2. Kor. 6:16). Jumalan kansana, Kristuksen ruumiina ja Pyhän Hengen tyyssijana ekklesia tulee lähelle sitä Jumalan valtakuntaa, josta Jeesus puhui.

Katolisen kirkon virallisessa *Katekismuksessa* (§ 781–810) ja nykykumeniassa (kohta 5 alla) vedotaan edellisen kaltaisiin kohtiin niin, että kirkosta saadaan kolmiyhteisen Jumalan todellisuus: Jumalan kansa, Kristuksen ruumis, Pyhän Hengen temppeli. Tällainen tulkinta on mahdollinen, mutta se systematisoi Paavalin

kielenkäytön kovin voimakkaasti. ”Pyhän Hengen temppele” on tarkkaan ottaen ihmisruumis, joka on Kristuksen jäsen (1. Kor. 6:15, 19). Yleisempi kirkollinen yksimielisyys vallinne siitä, että Uuden testamentin ekklesia on Kristuksen asettama eli instituutio ja Pyhän Hengen elävöittäjä. Katolinen *Katekismus* tulkitsee asian suoraviivaisesti niin, että Kristus on ekklesian ruumis, Pyhä Henki sen sielu.

Yhtäältä ekklesia on ihmisten toiminnallista kokoontumista jumalanpalvelukseen ja keskinäiseen yhteyteen, toisaalta se on syvä hengellinen todellisuus, jossa Jumala on läsnä ihmisten parissa. Uuden testamentin viimeisissä kirjoituksissa ja toisen vuosisadan varhaiskristillisyydessä Kristus on ikuinen hahmo, ”ennen koko luomakuntaa syntynyt”. Kaikki on luotu Kristusta varten, ja hän pitää kaiken koossa. Tällaisena hän on ruumiin pää, ja ruumis on ekklesia (Kol. 1:15–18). *Apostolisiin isiin* sisältyvän 2. Kleemensin kirjeen (14:1–3) mukaan ”ekellesian olemassaolo ei ole alkanut vasta nyt, vaan on jo ylhäältä – Ekklesia oli hengellinen, mutta ilmaantui Kristuksen lihassa”. Kristityt kuuluvat viime kädessä ”ensimmäiseen kirkkoon, hengelliseen, siihen joka oli luotu ennen aurinkoa ja kuuta”.

Jossain historiallisessa mielessä ekklesia siis kasvaa Raamatun kirjoitusten myötä ensin toiminnallisesta olemukselliseksi ja sitten suorastaan kosmiseksi. Tällaisesta kehityksestä eri kirkkokunnat ja teologit ovat varsin yksimielisiä. Heidän kirkkopilliset eroavaisuutensa koskevat pitkälti asetettua ihannetta: onko ihanne tuo ensimmäinen helluntain ja varhaisten seurakuntien toiminnallinen ekklesia (näin helluntailaiset ja monet protestantit), vai näyttääkö pikemmin raamatullisen kehityksen suunta meille kirkollisen ihanteen (näin katolinen ja ortodoksinen kirkko).

Asia on monimutkainen, sillä jo ensimmäisen helluntain kirkko oli Pyhän Hengen myötä ylhäältä alas laskeutuva. Paavalin kuvaama Kristuksen ruumiin ekklesia on olennainen jo Uuden testamentin varhaisimpiin teksteihin kuuluvassa 1. Kor. 12:ssa. Jos vanhojen kirkkojen tapaan ajatellaan Jeesuksen julistuksen Jumalan valtakunnasta olevan samanlaista kuin ekklesian hengellinen pelastustodellisuus, ekklesian kosminen luonne läpäisee koko Uuden testamentin.

Monimutkaisuutta lisää se, että yllä esitetty Uuden testamentin oma sisäinen kertomus poikkeaa hieman kriittisen raamatuntutkimuksen historiallisesta arvios- ta. Kriittisen historian mukaan vuosilta noin 55–60jKr. peräisin olevat Paavalin pääkirjeet (erityisesti Room., 1.Kor. ja Gal.) ovat teksteinä vanhempia kuin Apostolien teot. (noin 80 jKr). Näissä kaikissa kuvattu niin sanottu apostolien kokous (Apt. 15, Gal 2) asettuu varhaisimmaksi hyvin dokumentoiduksi ekklesian synnyn historiafaktaksi, kun taas helluntai jää hämäämmäksi alkutapahtumaksi. Tämä poikkeama ei nähdäkseni koske varsinaista oppia vaan teologisten kirjojen erilaisia kuvauksia.

Puuttumatta kirkkokuntien ja historian tutkimuksen painotuseroihin voidaan täysin kiistatta sanoa, että ekklesia on Uudessa testamentissa pelastustodellisuutta ja sellaisena osa kristillisen julistuksen päämäärää. Tämä tarkoittaa, että kirkko/seurakunta ei ikään kuin markkinoi itsestään erillistä tuotetta eikä se ole perusluonteeltaan välikappale taikka kulkuneuvo. Ekklesia ei ole sieluja paikasta toiseen

nostava hissi. Ekklesia ei ole kioski, josta voi hankkia pelastustuotteita. Ekklesia ei ole ihmisten hoitama Jumalan lobbaustoimisto. Ekklesia on osa sitä pyhää todellisuutta, josta kristinusko puhuu. Se ei ole elämän lopullinen päämäärä eikä virheetön, mutta se koettaa edustaa Kristusta ja Pyhää Henkeä maailmassa. Samalla kirkon luonne on ”salaisuus” (kreik. *mysterion*, Ef. 5:32).

Tällä yhteisellä perustalla kirkkojen kesken voi olla aste-eroja siinä, yltääkö Kristusta edustava pyhyys ja hengellisyys koko kirkkoinstituution rakennuksiin, vaatteisiin ja muuhun aistittavaan todellisuuteen asti (näin ortodoksit), liittykö se pikemmin kokoontuneiden ihmisten opillisiin vakaumuksiin, taitoihin ja Pyhän Hengen lahjoihin (näin läntinen kristikunta), vai tuovatko kokoontuvat kristityt persoonansa myötä pyhyiden mukanaan minne tahansa kokoontumispaikkaan (näin monet niin sanotut vapaat suunnat). Pyhyys voi myös liittyä erityisiin kokemuksiin ja elämyksiin Jumalan palvelemisessa. Raamatun aineisto tarjoaa tukea näille kaikille yhteisöllisen pyhän ajatuksille.

2 Uskontunnustukset

Kristinuskon perusopit määriteltiin ensimmäisen vuosituhannen aikana Raamattuun nojaten yleisissä kirkolliskokouksissa. Kirkko-oppi ei varsinaisesti kuulunut seitsemän ekumeenisen kirkolliskokouksen asialistalle. Joidenkin historioitsijoiden mielestä varsinainen temaattinen kirkko-oppi (ja sitä koskevat riidat) alkoi vasta 1400-luvulta. Asia ei ehkä ole ihan näin yksinkertainen, mutta on merkillepantavaa, että niin Jeesuksen julistuksessa kuin kirkon virallisessa opinmuodostuksessa kirkko on aihepiirinä taka-alalla.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käyttämät Apostolinen uskontunnustus ja Nikean uskontunnustus sisältävät silti molemmat tärkeän kirkko-opillisen lausuman. Apostolisessa uskontunnustuksessa se kuuluu ”– – ja Pyhään Henkeen, pyhän yhteisen seurakunnan, pyhien yhteyden – –”.

Ilmaus ”pyhien yhteys” (lat. *communio sanctorum*, kreik. *koinonia ton hagion*) heijastaa Apt. 2:n koinonia-ihannetilaa. Pilkun erottamana se on luontevaa lukea attribuutiksi taikka relatiivilauseeksi (... joka on pyhien yhteys). *Sanctorum* voidaan lukea neutriksi, jolloin se kattaa pyhien ihmisten lisäksi myös pyhät asiat (kuten sakramentit), tai maskuliiniksi, jolloin se on pyhien ihmisten yhteyttä. Protestantit ovat painottaneet jälkimmäistä lukutapaa.

Teologit ovat uhranneet runsaasti painomustetta siihen pikkuseikkaan, että uskomista Pyhään Henkeen kuvataan eri sijamuodolla (tai prepositiolla) kuin uskomista ekklesiaan. Erään lukevan mukaan Jumalan persooniin luotetaan (uskon sinuun), kun taas muut kohteet vain myönnetään tosiksi (uskon tämän). Sijamuodot eivät tässä kuitenkaan määritä erilaisia uskomisen tapoja: uskontunnustuksessa sekä luotetaan kaikkeen lausuttavaan että myönnetään se todeksi. Toinen suosittu pikkuseikka on pohtia, ovatko kaikki Pyhän Hengen jälkeen tulevat ilmaukset niin

sanottua kolmatta uskonkappaletta, Pyhään Henkeen uskomisen näkökohtia. Näin lienee läntisessä perinteessä ajateltu, ja helluntain tapahtumien valossa ajatus sopii aiheeseemme. Pyhä yhteinen seurakunta liittyy Pyhään Henkeen.

Pyhä yhteinen seurakunta on latinaksi *sancta catholica ecclesia*. Protestanttisessa käännösperinteessä vältetään sanoja ”katolinen” ja ”kirkko”, mistä syystä suomeksikin on näin käännetty. Teologisesti uskontunnustus ei tee eroa suuren ja pienen yksikön välillä: siinä uskotaan ekklesiaan, joka on pyhien ihmisten yhteisö (ja jossa ollaan yhteydessä pyhään). Suomen kielen ”yhteys” on semantiikaltaan hankala, sillä se on ohuempi kuin monien muiden kielien vastaava sana. Kyse ei ole pelkästään tiedonvälitysyhteydestä; toisaalta kommuunio ei ole organisaatio vaan ikään kuin samanmielisten ystävien yhteisö.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon *Katekismuksessa* (2000) kirkko-oppi kuvataan juuri selityksenä Apostolisen uskontunnustuksen kahteen ilmaukseen. *Katekismus* puhuu tässä yhteydessä johdonmukaisesti kirkosta. Tämä kirkko tai kristillinen seurakunta ”on armahdettujen syntisten yhteisö, joka luottaa Jumalaan ja jossa Pyhä Henki herättää uskon ja rakkauden.”

Nikean uskontunnustuksessa todetaan, että ”[u]skomme yhden, pyhän, yhteisen ja apostolisen seurakunnan – –”. Tämän II ekumeenisen kirkolliskokouksen vuonna 381 hyväksymän tekstin latinalaisessa muodossa on suurehko joukko pieniä eroja kreikkalaiseen alkutekstiin verrattuna. Ortodoksisessa perinteessä kirkon määrittely ei ole osa Pyhää Henkeä, so. kolmatta uskonkappaletta, vaan kreikkalainen alkuteksti aloittaa oman, neljännen uskonkappaleensa. Läntisessä perinteessä se on jäänyt osaksi kolmatta uskonkappaletta. Sijamuotojen erottelulla (Pyhään Henkeen, kirkon) ei tässäkään tunnustuksessa ole teologista merkitystä. Kirkkoon uskotaan samassa merkityksessä kuin Pyhään Henkeenkin.

Latinaksi kyseessä ovat kirkon neljä niin sanottua klassista tuntomerkkiä: *una, sancta, catholica et apostolica ecclesia*. Vaikka protestanttinen käännöstraditio on tuonut tähänkin kohtaan omat mutkansa, Suomen evankelis-luterilainen kirkko nähdäkseni tulkitsee nämä neljä tuntomerkkiä olennaisesti siten kuin läntinen traditio ylipäättään. Tuntomerkeistä on kirjoitettu ylen runsaasti; seuraavassa vain hyvin pieni tiivistelmä.

Ykseys ja pyhyys liittyvät voimakkaasti Uuden testamentin kielenkäyttöön. Ekklesia on yksi riippumatta sen pienuudesta taikka suuruudesta. Rooman ekklesia on yksi Korintin ekklesian kanssa. Kristuksen ruumis on yksi, Pyhä Henki on yksi. Vaikka ekklesia on monessa eri paikassa, se on sama ekklesia eri paikoissa. Monet asiat voivat silti näyttää erilaisilta erilaisissa paikalliskirkkoissa. Yksittäinen ekklesia ei ole ”osa” (lat. *pars*) kokonaisekklesiasta, siten kuin auton pyörä on osa autoa, vaan yksittäisessä ekklesiassa on ikään kuin kaikki tarpeelliset osat. Erään tulkinnan mukaan paikallinen ekklesia on ”annos” (lat. *portio*) kokonaisekklesiaa, so. se sisältää kaikki tarpeelliset ainekset, vaikka aineksien kokonaismäärä on tätä annosta suurempi.

Ekklesian pyhyys on sen olemista Jumalan kansana, Kristuksen ruumiina ja Pyhän Hengen tyyssijana. Eurooppalaisissa kielissä ”pyhä” merkitsee usein rajan

ylittämistä, toisaalle astumista. Ekklesia tuo viestin ja myös elämäntavan rajan takaa eikä mahdu tavallisen yhteisön rajojen sisään. Tämä asettaa vaikeita ongelmia kirkkoyryhmille, koska pyhyteen vetoamalla voidaan teoriassa aina kumota pelkästä yhdistysteknisestä järkevyydestä lähtevät muutosesitykset. Toisaalta myös vanhat ladut voidaan jättää vetoamalla pyhän asian nyt vaativan uudenlaista otetta. Pyhää ei pidä supistaa ihmisten moraaliseksi kelvokkuudeksi, koska pyhä on rajan ylitystä. Toisaalta pyhää ei tule myöskään täysin irrottaa laista ja moraalista, koska pyhässä ei ole kyse mielivallasta.

Katolisuus ja apostolisuus ovat jossain mielessä paikallisia ja ajallisia laatumääreitä. Katolinen tarkoittaa kaikkialle inhimilliseen maailmaan ulottuvaa (kvantitatiivinen katolisuus, paikallisen vastakohta) ja lisäksi kaikkea kristillistä oppia yhtä lailla koskevaa (kvalitatiivinen katolisuus, valikoivuuden vastakohta). Apostolisuus viittaa ajalliseen jatkuvuuteen, samana pysymiseen ja uskollisuuteen perussanomalle. Usein tällaisen jatkuvuuden takeena nähdään jokin konkreettinen valtarooli, kuten piispuus.

Nähdäkseni katolisuus ja apostolisuus ovat siinä mielessä ”helppoja” termejä, että ne edustavat samantapaisia laatuarvoja kuin laajamittaiset, pitkäaikaiset toimijat ylipäättään. Vaikkapa oikeuslaitoksen on tässä mielessä edustettava ”katolisuutta” (eri paikoissa sama prosessi ja kaikki eri lait huomioon ottava tuomio) ja ”apostolisuutta” (uskollisuus säädetyille laille, korkeampi instanssi asettaa vallankäyttäjän rooliinsa, korkeammat instanssit harmonisoivat alempien päätöksiä).

Katolisuus ja apostolisuus ovat silti vaikeita asioita siinä mielessä, että ne tuntuvat rajaavan uudistustyön ja muutoksen mahdollisuuksia. Katolisen ja ortodoksisen kirkkokunnan uudistusprosessit törmäävät erityisen usein juuri näihin laatuarvoihin. Eräs tapa lähestyä asiaa luovasti on sen tarkastelu, missä määrin katolisuus ja apostolisuus nojaavat itsensä ulkopuolelle, johonkin erityiseen asiaan kristinuskon sanomassa. Vaatiiko Jeesus taikka Uusi testamentti näitä, ja missä mielessä? Ykseys ja pyhyys näkyvät selvästi Raamatun teksteissä, mutta miten niissä näkyvät katolisuus ja apostolisuus? Lyhyessä esityksessäni en voi mennä tarkemmin tähän problematiikkaan.

Uuden testamentin ja uskontunnusten sanoman voi tiivistää toteamalle, että ekklesia on:

- verbi: kastaa, opettaa, viettää ehtoollista, jakaa elämänsä ja omaansa
- substantiivi: kommuunio, Kristuksen ruumis
- adjektiivi: pyhä, yksi, katolinen ja apostolinen

3 Evankelis-luterilaiset tunnustuskirjat

Lutherin *Iso katekismus* kuvaa kirkon varsin toiminnallisesti Pyhän Hengen pyhitystyön paikaksi:

Pyhällä Hengellä on sitä varten erityinen yhteisö, äiti, joka Jumalan sanalla synnyttää jokaisen kristityn ja kantaa häntä.

Perinteinen puhe kirkosta äitinä nojaa esim. 2. Joh 1:1:n ilmaukseen ”valittu äiti”. Myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon *Katekismus* (20) kuvaa kirkkoa ”äidiksi, joka kantaa meitä sylissään ja huolehtii meistä”.

Luterilainen perinne tapaa määritellä oman kirkkokäsityksensä *Augsburgin tunnustuksen* § 7:n avulla. Kyseinen artikla kuuluu olennaiselta osaltaan suomeksi näin:

Seurakuntamme opettavat, että yksi, pyhä kirkko on pysyvä ikuisesti. Kirkko on pyhien yhteisö (congregatio sanctorum), jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan. Kirkon todelliseen ykseyteen riittää (satis est) yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tai seremoniat – – ovat kaikkialla samanlaiset.

Artiklasta on kirjoitettu loputtomasti. Tässä vain muutama linjamerkki. Artikla antaa yhtäältä tukea pysyville, traditionaaliselle ja katolisuutta muistuttavalle kirkkokäsitykselle erityisesti ilmauksessa ”pysyvä ikuisesti”. Toisaalta artikla antaa tukea myös muutospyrkimyksille ja monimuotoisuudelle toteamalla, että vain tietynlainen yksimielisyys on välttämätöntä ja samalla riittävä.

Artikla liittyy apostolisen uskontunnustuksen ”pyhien yhteyteen” mutta ilmaisee asian hieman toisin käyttämällä *congregatio*-sanaa *communio* sijaan. On mahdollista ajatella, että *communio* ja *congregatio* tarkoittavat samaa, mutta *congregatio* painottaa pyhiä ihmisiä eikä siitä voi yhtä helposti lukea sakramentaalista kommuuniota. Tästä sananvalinnasta muut protestantit tapaavat kiittää luterilaisia (persoonakeskeisyyden vuoksi), mutta katolilaiset ovat puolestaan kriittisiä uskontunnustuksen ilmauksen muuttamisesta.

Artikla sisältää muunkinlaista tasapainoilua taikka eri suuntiin vetäviä elementtejä. Sakramenttien toimittamisessa vaaditaan yksimielisyyttä, jumalanpalveluksessa taas sallitaan eroja. Mitä tämä konkreettisesti tarkoittaa esimerkiksi ehtoollismessussa? Luterilaisuudessa on eri ratkaisuja tähän kysymykseen. Paljon pohdintaa on aiheuttanut sana ’jossa’ (lat. *in qua*). Virke luetaan usein niin, että sana ja sakramentit synnyttävät kirkon, saavat sen aikaan. Kirjaimellisesti sana ’jossa’ tarkoittaa kuitenkin, että sana ja sakramentit ovat voimassa kirkossa, so. että niitä ei toimiteta villisti ja että kirkko jossain mielessä on niitä ennen, niin kuin myös ilmaus ”pysyvä ikuisesti” toteaa.

Standarditulkinnan mukaan kuitenkin sana, so. evankeliumin oppi, opetus taikka saarna, sekä kaste ja ehtoollinen ovat kuitenkin kirkon perustavat tuntomerkit. Sana ja sakramentit astuvat näin luterilaisuudessa neljän klassisen tuntomerkin (yksi, pyhä, katolinen, apostolinen) rinnalle ja niiden ohikin siinä mielessä, että klassiset tuntomerkit ovat vähemmän sisällöllisiä kuin sana ja sakramentit. Artikla näyttäisi oletettavan, että kirkko koostuu monista seurakunnista, joiden välillä voi vallita myös eroja. Toisaalta *Augsburgin tunnustusta* on mahdollista lukea myös niin, että sen ohjeet koskevat yhtä seurakuntaa.

Augsburgin tunnustus sisältää myös artikat kirkon virasta (5), kirkon suhteesta jumalattomiin jäseniin (8) sekä kirkollisesta vallasta (28). Lyhyiden vuoksi jätän nämä käsittelemättä. Kirkon virasta sanotaan, että se ”on asetettu” (lat. *institutum est*). Tämä ilmaus tulkitaan luterilaisuudessa yleensä siten, että kirkollisia virkoja ja töitä ei voi sommitella miten tahansa, vaan niitä koskee Jumalan säätämys Raamatussa. Tämän säätämysten tarkempaa luonnetta tunnustus ei silti juurikaan avaa. Muun muassa tästä syystä eri luterilaisissa kirkoissa on erilaisia käsityksiä pappisvirasta ja muista kirkollisista viroista.

Augsburgin tunnustuksen ohjeellisena tulkintana tunnustuskirjoissa on sen *Puolustus*. Siinä esitetään hyödyllinen vertailu § 7:n ja apostolisen uskontunnustuksen välillä. *Puolustus* muotoilee näin:

uskontunnustuksessakin – – meitä käsketään uskomaan, että on olemassa pyhä katolinen kirkko – – ja jatkossa seuraavat sanat ”pyhien yhteys” on nähtävästi lisätty ilmaisemaan, mitä kirkolla tarkoitetaan: se on nimittäin pyhien yhteisö, niiden, joita yhdistää osallisuus samaan evankeliumiin eli oppiin ja Pyhään Henkeen, joka uudistaa, pyhittää ja hallitsee heidän sydämiään.

Muotoilun mukaan siis luterilainen congregatio on olennaisesti sama kuin uskontunnustuksen communio. Uskovien pyhyys ei ole moraalista tai osaamiseen perustuvaa, vaan se on opin ja Pyhän Hengen synnyttämää lahjaa. Pyhyys on luterilaisuudessa Jumalan antamaa pyhyyttä, osallisuutta itseä suurempaan pyhään, viime kädessä Pyhään Henkeen ja Kristukseen. Näin uskontunnustuksen ”pyhät” liitetään luterilaisuuden perustuntomerkkeihin, sanaan ja sakramentteihin. Vaikka kyseessä ovat pyhät ihmiset, on heidän pyhyytensä osallisuutta pyhiin asioihin. Tässä mielessä kirkko ei ole moraaliyhteisö, eikä moraalitai muu kyky ole kirkon tuntomerkki.

Puolustus määrittelee samassa yhteydessä myös ”katolisuuden” näin:

– – kirkkoa [sanotaan] katoliseksi, jotemme käsittäisi sitä tiettyjen kansakuntien ulkonaiseksi laitokseksi, vaan pikemminkin siten, että se sulkee piiriinsä kaikkialle maailmaan hajaantuneet ihmiset, jotka ovat yhtä mieltä evankeliumista, joilla on sama Kristus, sama Pyhä Henki ja samat sakramentit.

Muotoilu esittää nähdäkseni edellä mainitun kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen katolisuuden lännen kristikunnalle tyypillisellä tavalla. Sen tärkeys on kahtalainen: ensinnäkin muotoilu estää ahtaan nationalismin ja tuo kirkkoon tietynlaisen globaalin piirteen. Toiseksi muotoilu valaisee sitä, että *Augsburgin tunnustuksen* § 7 voidaan tulkita koko maanpiiriin sironnutta kirkkoa koskevaksi. Tässä mielessä luterilaisen ekklesian katolisuus on teologisesti ihan samalla lailla globaalia kuin roomalaiskatolinen katolisuus. Asia on tärkeä, sillä käytännössä luterilaisuudessa ovat aina vallinneet itsenäiset kansalliskirkot, ei koskaan globaali yhtenäiskirkko.

Augsburgin tunnustuksen § 7:n asianmukainen tulkinta edellyttää nähdäkseni sen tajuamista, että § 7 ei ole ainoastaan yhteydessä apostoliseen uskontunnustukseen, vaan myös helluntain kirkollisen yhteyden kuvaukseen (Apt. 2:40–42). Siinä kuvataan evankeliumin opetusta, joka johtaa kasteeseen ja kirkon jäseneksi tulemiseen. Kirkon elämä koostuu (2:42) opetuksesta, ehtoollisesta ja yhteydestä (koinonia/communio). Luterilaisen kirkon tuntomerkit eivät syvimmltään ole mitään muuta kuin helluntaina syntyneen ensimmäisen ekklesian kuvaus.

4 Tulkintaperinteet

Edellä esitetyt näkemykset voidaan varsin seikkaperäisesti perustella *Kirkkolain* normatiiviseksi määrittämällä teksteillä, siis Raamatulla, uskontunnustuksilla ja Tunnustuskirjoilla. Luterilaisen teologian ja kirkollisen todellisuuden kuvauksissa esitetään usein myös sellaisia tavanomaisia näkemyksiä ja käytäntöjä, joiden normatiivinen perustelu ei ole yhtä vakaalla pohjalla. Toki niillekin voidaan sorvata monenlaisia raamatullisia ja tunnustuksellisia perusteluja, mutta valitsen tässä sellaisen esittelytavan, jonka mukaan kyseessä ovat pikemmin vakiintuneet perinteet kuin tiukasti normatiiviset opit. Vaikka näitä perinteitä on helpompi uudistaa kuin varsinaisia oppeja, kohtaavat nekin yleensä muutosvastarintaa. Otan lyhyesti esiin viisi tulkintaperinnettä.

4.1 Paikalliskirkko vs. kokonaiskirkko

Kuten edellä on käynyt ilmi, ekklesia voidaan teologisesti skaalata joko hyvin suureksi tai hyvin pieneksi. Kielellisesti on käynyt niin, että monissa kielissä skaalauksen eri portailta on eri sanoja, suomessa erityisesti seurakunta ja kirkko. Teologisesti skaalauksen kaikissa kokoluokissa on kuitenkin kyse samasta asiasta. Silti kirkkokunnissa on kirjoitettu loputtomasti siitä, onko tietynkokoinen ”annos” ekklesiaa sellainen, että siinä voidaan katsoa olevan koko annos, siis kirkon kaikki merkittävät piirteet. Toisin sanoen: kuinka suuri annos ekklesiaa tarvitaan, jotta tämä annos olisi kirkko?

Kirkkokunnilla ei liene täysin virallista oppia tästä asiasta, mutta yleisesti katsotaan vallitsevan kaksi perusmallia. Katoliselle ja ortodoksiselle kirkolle piispan

johtama hiippakunta on paikalliskirkko. Yksittäinen seurakunta ei sitä vielä ole. Sen sijaan protestanttisissa kirkkokunnissa yleisesti katsotaan jo yhden seurakunnan olevan paikalliskirkko. Tässä on toki aste-eroja: monet helluntaillaiset tulkitsevat näin niin lujasti, että yhtä seurakuntaa laajempaa kirkkoa ei edes tarvita. Niin kutsuttu kongregationalismi edustaa samantapaista käsitystä: kirkko on viime kädessä seurakunta, kongregaatio. Anglikaanit ja muut piispakeskeiset protestantit lähentyvät toisaalta katolista käsitystä.

Suomalaisen luterilaisuuden hallinnolliset ratkaisut ovat tyyppiesimerkki mallillisesta protestantismista, joka katsoo jo yhden seurakunnan olevan teologisesti ekklesia, mutta joka samalla haluaa myös rakentaa homogeenisen (katolisen) kokonaiskirkon. Käsitykseni mukaan juuri kysymys paikalliskirkosta on työryhmällemme aivan keskeinen teologinen kysymys. Jos resurssit hupenevat ja hallintotasoa vähennetään, mikä on se perusyksikkö taikka ”annos”, josta kristinusko suomalaisille tarjoillaan?

Suomalaisessa luterilaisuudessa kirkkoherra on titteli, joka teologisesti tarkoittaa paikalliskirkon johtajaa – jossain mielessä kirkkoherra on suurempi herra kuin piispa. Paikallisen ensisijaisuutta on korostanut sekin, että kirkollisveroa kerää nimenomaan paikallisseurakunta. Hiippakunnat ja keskushallinto ovat tässä rahavirrassa vasta toisella sijalla. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on ekonomisesti kongregationalistinen, vaikka se on monella muulla tapaa episkopaalinen. Kirkkoherra on tässä perinteessä kirkon herra ja sellaisena paimen – ja paimenena eräänlainen piispa.

Suomalaiset paikallisseurakunnat ovat globaalisti lähes ainutlaatuisia suuruutensa ja työntekijämääriensä puolesta. Asian taustalla on tämä teologinen traditio sekä kirkollisveron kytkentä paikallisseurakuntaan. Esimerkiksi Saksassa kirkollisvero tuloutetaan hiippakuntaa vastaavalle maakirkolle, joka toissijaisesti jakaa rahaa seurakuntiin. Saksan evankelinen kirkko on ekonomisesti episkopaalinen, vaikka se toisaalta vähättelee piispuutta ja julistaa teologista kongregationalismia.

Kysymys oikeasta paikalliskirkosta ei ole teologisesti kovin visainen, koska ekklesia voidaan periaatteessa skaalata mihin tahansa kokoon. Kysymyksessä on silti monimutkainen arvovalinta, koska eri kokoluokilla on omat kannattajansa. Arvovalintaa pohdittaessa on ensiksi muistettava, että paikallisseurakunnalla on erittäin vahvoja teologisia perusteita puolellaan. Raamatussa ekklesia on enimmäkseen paikallisyhteisö. Koska ekklesia on jumalanpalvelus- ja ehtoollisyhteisö, ei se teoriassa edes voi olla kovin suuri. Katolinen ja ortodoksinen teologia usein kannattaa niin sanottua eukaristista ekklesiologiaa, jonka mukaan piispa viime kädessä toimittaa ehtoollisen ja piispaan kiinnittyvä messu on tässä mielessä koko hiippakunnan ekklesiaksi tekevä toimi. Näkemys vaatii hieman abstrahointia toimiakseen käytännössä, sillä hiippakunnat ovat usein hyvin suuria.

Toiseksi on muistettava, että ekklesian katolisuus ja apostolisuus alleviivaavat kirkon universaalisuutta ja yli paikallisuutta. Kolmanneksi on ajateltava toiminnallista optimaalisuutta jonkinlaisen organisaatioteorian mielessä: mikä on riittävän suuri toimiakseen, mutta riittävän pieni luodakseen sitoutumista? Organisaatio-

teorian käyttö ei välttämättä merkitse väärän mittapuun tuomista kirkkoon, sillä monet sosiologian ja hallintotieteen käsitteet on alun perin lainattu teologiasta. Esimerkiksi ”instituutio” on perinteinen teologinen termi, joka tarkoittaa ylemmän tahon alemmille asettamaa säätämystä, sekä prosessia että sen aikaansaannosta, verbiä ja substantiivia. Ekklesia on Kristuksen instituioima todellisuus, joka ehkä sellaisenaan asettuu ruumis-organalle sopivaan kokoon.

4.2 Kirkko instituutiona ja organisaationa

Kirkon luonne instituutiona ja organisaationa on monimutkainen teologis-juridinen vyyhti. Tässä vyyhdissä ”instituutio” ei tarkoita arkikielen mitä tahansa jämäkkää laitosta vaan nimenomaan instituoinnin prosessin tuloksena syntyvää elintä, joka ”on asetettu”. ”Organisaatio” puolestaan on Ranskan vallankumouksen lanseeraama käsite, jonka merkitykseen ei kuulu ylemmän vallan asettavaa säätämystä. Teologisesti kirkko ei voi olla organisaatio tässä mielessä. Toisaalta kirkko on orgaaninen kokonaisuus Kristuksen ruumiina. Instituutiot voivat olla julkishallinnon osia tai privaatteja, kuten perustamiskirjalla asetetut säätiöt. Kirkko voi siis teologisesti olla instituutio, vaikka se ei olisi julkishallinnon osa. Nämä teologiset näkökohdat eivät tietenkään vielä riitä hallinnon ja juridiikan asiantuntijoille.

Instituution luonteeseen kuuluu voimakkaasti se, että vastuuhenkilöillä on ikään kuin itseään ja kykyjään suuremmat valtuudet, koska heidät on tälle paikalle ”asetettu”. Tätä *instituere*-verbiä käyttää myös *Augsburgin tunnustus* pappisvirasta. Perinteisesti luterilaisuudessa tämän on ajateltu tarkoittavan, että papin asema ei suoraan seiso ja kaadu seurakunnan edustajainkokouksen kantojen myötä. Kirkkoherra on luterilaisuudessa instituution eikä organisaation johtaja. Tällainen virkakäsitys on sukua katoliselle ja ortodoksiselle teologialle.

Muualla protestantismissa sitä vastoin ajatellaan usein niin sanotun presbyterisen järjestyksen mukaan. Siinä seurakuntaa edustava vanhimmisto toimii papin suuntaan samalla tavalla kuin pörssiyhtiön hallitus toimitusjohtajaa kohtaan. Kyvykäs toimija saa toimia rauhassa ja häntä palkitaan, mutta huono pappi voidaan helposti vaihtaa. Tällainen toiminta heijastaa valistusaikana syntynyttä organisaation hallintomuotoa, joka on erilainen kuin asettamiseen nojaava perinteinen instituutio. Presbyterinen järjestys, pörssiyhtiöt ja organisaation hahmossa toimiva valta ovat historiallisesti kaikki angloamerikkalaisen valistuksen ilmentymiä.

Luterilaisuudessa, ja monessa muussakin kirkkokunnassa, on ajan mittaan koetettu luoda järjestelmää, jossa kirkko toimii yhtäältä instituutiona, toisaalta organisaationa. Voidaan esimerkiksi ajatella, että tuomiokapituli edustaa instituutiota, maallikoenemistöiset hallintoelimet puolestaan organisaatiota (tai vanhimmistoa, hallintoneuvostoa). Tällä kahtalaisuudella on vähintään eurooppalaiseen modernisaatioon ulottuvat juuret. Niin haluttaessa myös Uuden testamentin ekklesia-kuvauksille voidaan antaa joko episkopaalisia taikka presbyterisiä raamattuperusteluita.

Suhteutettaessa tätä erottelua ehkä tutumpaan eroon episkopaalisen ja synodaalisen kirkkohallinnon välillä voidaan todeta, että episkopaaliset ja muut ordinoidun papin johtajuutta perustelevat hallintomallit ovat käytännössä aina institutionaalisia, sillä niissä toimija on asetettu (lat. *institutum est*) tai suorastaan vihitty positiionsa ja käyttäen siinä ikään kuin korkeammalta delegeoitua valtaa. Synodaaliset mallit voidaan sen sijaan ymmärtää joko instituutioiksi taikka organisaatioiksi. Kirkkohistoriassa myös synodin tai vanhimmiston vallan on usein ajateltu tulevan Raamatusta tai Jumalalta, jolloin synodaalinen johto ”on asetettu”. Toisaalta vaaleilla valittu synodi heijastaa organisaation demokraatista näkemystä vallan tulemisesta toisilta vertaisilta.

4.3 Kansankirkko

Tämä käsite viittaa perinteisesti kirkon rooliin kansakunnan yhdistäjänä ja koko kansan puolella olevana (engl. *folk church*). Sillä voidaan tarkoittaa myös kaikille avointa matalan kynnyksen kirkkoa, jossa maallikoilla on keskeinen asema (engl. *people's church*).

Nyky-Suomessa kirkon yhdistämistä kansakuntaan pidetään jossain mielessä vanhanaikaisena, jopa nationalistisena, ja mielellään korostetaan kirkon globaalisuutta. Toisaalta on ohittamaton fakta, että luterilaiset kirkot rajautuvat kansallistalon rajojen mukaan. Kunkin luterilaisen kirkon maallinen ja hengellinen valta pätee vain valtion rajaamalla maantieteellisellä alueella. Tätä faktaa ei kukaan edes vakavissaan pyri muuttamaan, vaikka globaalisuutta ja maailmanluterilaisuutta korostetaan yleisen aatteen tasolla. Luterilainen kansankirkko on siis teoriassa globaali ja käytännössä lokaali.

Teologisesti asia on mutkallinen ’kansa’-käsitteen moniulotteisen raamatullisen taustan vuoksi. Uusi testamentti käyttää kaikkia kolmea kreikan kansa-sanaa. Poliitiikkaan ja hallintoon parhaiten sopiva *demos* on kuitenkin vähiten käytetty (vain Apt 12–19). Nationalismiin hieman resonoiva *ethnos* esiintyy usein, mutta ei kirkosta puhuttaessa profiloitunut taikka teologisesti. Lähes ainoa tällainen kohta on 1 Piet 2:9 ”pyhä heimo” (kreik. *ethnos hagion*), johon ei nykypäivänä kovin paljon vedota.

Vallitseva kreikan termi Uudessa testamentissa ja Septuagintassa on *laos*. Kirkko on Jumalan kansa merkityksessä *laos tou theou*. Termi on kuitenkin profiililtaan epämääräinen; se on kreikassa runollista kieltä ja valaisee lähinnä Septuagintan Israel-pohdintoja. Toisaalta sanaa voidaan käyttää myös vulgaaristi (porukka). Ehkäpä onneksi Uusi testamentti ei käytä kirkollisesta kansasta juurikaan poliittisesti rasitettuja sanoja *demos* taikka *ethnos* vaan hieman erityisempää ja muualla tuntemattomampaa *laos*-termiä. *Laos*-sanaa ei voi yhdistää nationalismiin, mutta se ei käyne myöskään demokratian taikka *people's church* -ajattelun takuumieheksi, koska sanalla on erityinen teologis-runollinen leimansa. Paavalilla termi on suoras-

taan anti-nationalistinen siinä mielessä, että hän siteeraa Septuagintan kohtia, joissa Herra kutsuu kansakseen niitä jotka eivät ole hänen kansaansa (esim. Room. 9:25).

Jokseenkin kaikki kirkkokunnat tänä päivänä puhuvat nationalistista kirkkokäsitystä vastaan ja painottavat ekklesian monikansallisuutta ”Jumalan kansana”. Kuitenkaan termiä kansa ei pidä häivyttää kirkkoajattelusta, koska 1) se on Raamatussa keskeinen ja koska 2) luterilaiset kirkot faktisesti rajautuvat kansakuntiin. Itse asiassa luterilaisuus on amerikkalaisten sosiologisten tutkimusten mukaan tosi-asiassa etnisesti kaikkein homogeenisin kristinuskon muoto, vaikka se julistuksen tasolla painottaa monikulttuurisuutta.

4.4 Missionaarinen kirkko

Nykypäivän kirkollisissa ja ekumeenisissa dokumenteissa vallitsee suuri yksimielisyys siitä, että kirkko on Jumalan mission harjoittaja ja sellaisena evankelioiva yhteisö (esim. kohdassa 5 alla mainitut dokumentit). Toisaalta edellä mainitut historialliset oppiperustat eivät tuo kirkon missionaarista luonnetta samalla tavoin temaattisesti esiin. Myös eräät nykytrendit pitävät lähetystä vanhentuvana ajatusmallina.

Nähdäkseni tämän asian kanssa voidaan elää teologisesti hyvin siten, että välteetään kahta ääripäätä: yhtäältä tulkintaa, jonka mukaan lähetys on kirkosta erillistä, esimerkiksi järjestöjen taikka yksilöiden toimintaa, ja toisaalta tulkintaa, jonka mukaan kirkko voitaisiin kokonaisvaltaisesti määritellä pelkän missionaarisuuden tai evankelioimisen kautta. Tasapainoista näkyä edustaa esimerkiksi kohdan 5 *Kirkko*-dokumentti, joka missionaarisen alkuosansa jälkeen jatkaa historiallisen oppiperustan esittämisellä.

4.5 Ekklesia, juridiikka ja talous

Luterilaisuuden syntyhistoriaan kuului olennaisesti talouden vastustaminen uskonnollisissa yhteyksissä (anekauppa!) sekä juridiikan vastustaminen teologisen ajattelun yhteydessä (kanonisen lain kirjojen polttaminen). Näin syntyi omalaatuinen kaksijakoisuus: ekklesian hengellisellä puolella ei harjoiteta lakia eikä taloutta, vaan ne delegoidaan ikään kuin erilliselle maalliselle hallintovallalle. Ajatus poikkeaa katolilaisuudesta, jolla on oma teologinen oikeusjärjestyksensä. Se poikkeaa myös kalvinismista, jossa ajatellaan, että moraalinen on kirkon tuntomerkki ja juridinen kirkkojärjestys olennainen osa itse teologis-moraalista kirkko-oppia. Luterilaisuudessa kirkko-oppi on teologinen suure, johon kirkkojärjestys ei kuulu dogmaattisena osana, vaan se on eräänlainen käytännöllis-hallinnollinen jatke.

Tällainen kaksijakoisuus on luterilaisuuden vahvuus siinä mielessä, että papit ja teologit voivat harjoittaa työtään ja ajatteluaan usein rahan ja juridiikan pitkälti ohittaen. Oppi ja teologia eivät ole riippuvaisia vaihtelevista käytännöistä ja kirkkojärjestyksistä. Samalla kyseessä on selkeä heikkous, joka johtaa naiiviin ajatteluun ja mustavalkoisuuksiin rahan ja juridiikan kysymyksissä. Mustavalkoisuuden aspek-

teihin kuuluu muun muassa se, että ajatellaan lahjaksi antamisen olevan teologisesti maksujen keräämistä parempaa, tai että ajatellaan armon ja anteeksiannon olevan hengellisesti oikeudellista päätöksentekoa parempaa.

Mitään loogista tai teologista syytä ei tällaisille paremmuuksille nähdäkseni kuitenkaan ole. Päinvastoin, luterilaisuutta usein nähdäkseni oikein kritisoidaan vivahteiden tajun puutteesta kaikessa rahaan ja juridiikkaan liittyvässä ajattelussa. Luterilaisten maiden suhteellinen vauraus sekä kirkollisverojärjestelmän helppous ovat antaneet teologeille mahdollisuuden pitäytyä naiiviin ajatteluun rahan ja juridiikan kysymyksissä. Ehkä myös juristit ja ekonomit ovat päässeet liian helpolla, koska heidän ei ole tarvinnut miettiä teologisia perusteita työilleen.

5 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekumeeniset sitoumukset

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on solminut erilaisia sopimuksia kirkollisesta yhteydestä ja yhteistyöstä naapurikirkkojen kanssa. Sopimukseen sisältyy välillä varsin laajoja kuvauksia kirkon teologisesta luonteesta. Silti on vaikea sanoa, missä mielessä sopimukset aidosti kuvaavat ne allekirjoittaneen kirkon omaa erityisluonnetta. Perussopimukset on kuitenkin syytä tuntea.

Luterilaisen maailmanliiton (LML) jäsenkirkot muodostavat keskenään ”altarin ja saarnastuolin yhteyden” sekä ”kommuunion”, mikä tarkoittaa paitsi ehtoollisyhteyttä myös laajempaa ajatusta siitä, että ne ovat samaa ”pyhien yhteyttä”. Piispa kokous on lausunut suomalaisesta ehtoolliskäytännöstä vuonna 2002 näin:

Porvoon julistuksen allekirjoittaneiden kirkkojen jäsenillä on oikeus osallistua ehtoolliseen oman kirkkonsa säädösten ja ohjeiden mukaan. Ehtoolliselle voi myös osallistua muun evankelisluterilaisen kirkon jäsenen.

Ehtoollisyhteys on kirkko-opillisesti erittäin tärkeä, sillä sen katsotaan luovan vahvan kirkollisen yhteyden eri paikalliskirkkojen välillä sekä pyhien yhteyden yksittäisten kristittyjen välillä.

Pohjoismaisen luterilaisuuden ja Britteinsaarten anglikaanisen kirkkokunnan välinen *Porvoon julistus* taikka yhteinen julkilausuma (1995) luo kokonaisvaltaisen kirkollisen yhteyden osapuolten välille. Porvoon sopimus sisältää hyvin laajan kirkko-opin, jonka mukaan muun muassa

— kirkkojemme usko, jumalanpalvelus ja hengellinen perintö perustuvat apostolisen kirkon perintöön. Meillä on jatkuvuus kirkon patristisesta ja keskiaikaisesta kaudesta sekä suoraan että uskonpuhdistuksen löytöjen kautta. Kukin meistä ymmärtää oman kirkkonsa olevan osa yhtä, pyhää, katolista Jeesuksen

Kristuksen kirkkoa ja todellisesti osallinen koko Jumalan kansan apostolisesta tehtävästä.

Porvoon sopimuksen ytimessä on käsitys kirkon piispanviran historiallisesta jatkuvuudesta. Sopimus vahvistaa niin kutsuttua liturgista kirkkonäkemyttä, joskin siinä tuodaan myös evankelioimistyö vahvasti esille.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Saksan evankelisen kirkon, johon kuuluu luterilaisten lisäksi unioituja ja reformoituja maakirkkoja, välillä on saarnatuoli- ja ehtoollisyhteys vuonna 2002 solmitun sopimuksen nojalla. Tämä sopimus toteaa esimerkiksi, että osapuolten mukaan Jumala on perustanut kirkon ja pitää sitä yllä sanassa ja sakramentissa. Tällaisella kirkolla on apostolinen lähetystehtävä ja sen lisäksi ordinoitu kirkollinen virka. Kirkko on yksi, pyhä, katolinen ja apostolinen.

Luterilainen perinne on käynyt roomalaiskatolisen kirkon kanssa useita dialogeja, jotka eivät kuitenkaan ole johtaneet kirkollisen yhteyden solmimiseen tai ehtoollisyhteyteen. Dialogiteksteissä osapuolet ovat kuitenkin ilmaisseet merkittävää lähentymistä myös kirkkokäsityksissään. Suomalais-ruotsalaisen luterilais-katolisen dialogin asiakirjassa *Vanhurskauttaminen kirkon elämässä* (2010) todetaan muun muassa, että:

Sekä katolilaiset että luterilaiset pitävät kirkkoa Jumalan lahjana, jossa ihmiset saavat kohdata itse Jumalan Sanassa ja sakramenteissa. Jumala on läsnä kirkossa vanhurskauttavassa armossaan. Kirkko, jossa on läsnä sekä pyhyyttä että syntiä, ei ole ainoastaan paikka, jossa uskovat kohtaavat Jumalan pelastavan armon, vaan kirkko myös välittää yhteyden Jumalan kanssa ja on väline ihmisen pelastumiselle. Jumalan pelastussuunnitelma täyttyy kirkossa ja kirkon kautta.

Vaikka lausuma ei ole kirkkojen virallista oppia, välittää se kuitenkin Suomen evankelis-luterilaisen kirkon johdon käsityksiä täsmällisesti. Kirkosta ei lausuman mukaan voi tehdä vain Jumalan kohtaamisen ulkonaista paikkaa, vaan kirkko välittää itse pelastusta.

Tällä hetkellä merkittävin ja laajin monenvälinen ekumeenisen kirkko-opin esitys on Kirkkojen maailmanneuvoston *Faith and Order* -komission teksti *Kirkko – yhteistä näkyä kohti* (2013), josta Suomen evankelis-luterilaiselta kirkoltakin on pyydetty virallinen lausunto. Kyseessä on eräänlainen kaikkien suurten kirkkokuntien yhteisnäkemys kirkon luonteesta. Tyydyn tässä yhteydessä ensiksikin esittämään laajan asiakirjan sisällysluettelon:

Luku I - Jumalan lähetys ja kirkon ykseys

- A. Kirkko Jumalan suunnitelmassa (1–4)*
- B. Kirkon lähetystehtävä historiassa (5–7)*
- C. Ykseyden merkitys (8–10)*

Luku II - Kolmiyhteisen Jumalan kirkko

A. Jumalan kirkkoa koskevan tahdon ymmärtäminen (11–12)

B. Kolmiyhteisen Jumalan kirkko koinoniana (13–24)

Kolmiyhteisen Jumalan, Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen aloite (13–16), Profeetallinen, papillinen ja kuninkaallinen Jumalan kansa (17–20), Kristuksen ruumis ja Pyhän Hengen temppeli (21), Yksi, pyhä, katolinen ja apostolinen kirkko (22–24)

C. Kirkko Jumalan maailmaa koskevan suunnitelman merkkinä ja palvelijana (25–27)

D. Yhteisö ykseydessä ja moninaisuudessa (28–30)

E. Paikalliskirkkojen yhteys (31–32)

Luku III - Kirkko: Kasvaminen yhteisöksi

A. Jo nyt mutta ei vielä (33–36)

B. Kasvaminen kirkollisen yhteyden perusasioissa: usko, sakramentit, virka (37–57)

Usko (38–39), Sakramentit (40–44), Kirkon virka, Vihkimysvirka (45–47), Auktoriteetin lahja kirkon virassa (48–51), Kaitsentavirka (episkopē) (52–57)

Luku IV - Kirkko: maailmassa ja maailmaa varten

A. Jumalan suunnitelma luomakuntaa varten: valtakunta (58–60)

B. Evankeliumin moraalinen haaste (61–63)

Lisäksi lainaan asiakirjan paikalliskirkkoa kuvaavasta kappaleesta olennaisen kohdan:

Kukin paikallinen kristillinen yhteisö on samanaikaisesti osallinen muiden paikalliskirkkojen kanssa kaikesta siitä, mikä on oleellista elämälle yhteydessä (communio). Jokainen paikallinen kirkko sisältää kirkkona olemisen täyteen. Paikalliskirkko on täydesti kirkko, mutta se ei ole koko kirkko. Paikalliskirkot ovat elävässä yhteydessä toisiinsa; niitä ei pitäisi käsitellä erillisinä.

Vaikka tämä ja muut vastaavat ekumeeniset tekstit eivät ole yksittäisen kirkon normatiivista oppia, ne tuovat teologisesti asianmukaisella tavalla esiin sen, että kirkko ei ole vain paikallinen vaan myös globaali todellisuus. Yhden kansallisvaltion sisäiset kirkon uudistustoimet jättävät tämän tärkeän seikan helposti katveeseen.

6 Kirjallisuus

6.1 Painetut lähteet

- Apostoliset isät (1989). *Apostoliset isät*. Toim. H. Koskenniemi. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Catechism of the Catholic Church (1994). *Catechism of the Catholic Church*. Libreria Editrice Vaticana. London: Liguori Publications.
- Tunnustuskirjat (1990). *Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat*. Helsinki: SLEY-Kirjat.
- Church and Justification (1994). *Church and Justification. Lutheran – Roman Catholic Joint Commission*. Geneva: Lutheran World Federation.
- Communio Sanctorum (2004). *Communio sanctorum: The Church as the Communion of Saints. Official German Catholic – Lutheran Dialogue*. Frederiksberg: Unitas Publishing.
- Katekismus (2000). *Katekismus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinoppi*. Helsinki: Edita.
- Theological Dictionary of the New Testament (1992). *Theological Dictionary of the New Testament 1–10*. Ed. by G. Kittel & G. Friedrich. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans.

6.2 Internet-lähteet

- Kirkko – yhteistä näkyä kohti. <http://www.ekumenia.fi/data/liitteet/kirkko_ yteista_nakya_kohti%281%29.pdf>.
- Most and Least Racially Diverse U.S. Religious Groups. <<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/07/27/the-most-and-least-racially-diverse-u-s-religious-groups/>>.
- Piispainkokouksen pöytäkirjat 12.–13.2.2002. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/A78B3114D64D8273C22577030039EE08/\\$FILE/ehtoollisohjeet-lapset-rippikoululaiset.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/A78B3114D64D8273C22577030039EE08/$FILE/ehtoollisohjeet-lapset-rippikoululaiset.pdf)>.
- Porvoon yhteinen julkilausuma. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1D769654A0DC70CCC2257BDB003900F9/\\$FILE/ATT'TXAQH.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1D769654A0DC70CCC2257BDB003900F9/$FILE/ATT'TXAQH.pdf)>.
- Vanhurskauttaminen kirkon elämässä. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Vanhurskauttaminen-kirkon-el%C3%A4m%C3%A4ss%C3%A4>>.
- Yhteistyösopimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Saksan evankelisen kirkon välillä. <[http://evl.fi/evlfi.nsf/Documents/7C340924391FEC32C22576B60030DBAE/\\$file/Ekdsopimus.pdf](http://evl.fi/evlfi.nsf/Documents/7C340924391FEC32C22576B60030DBAE/$file/Ekdsopimus.pdf)>.

6.3 Kirjallisuus

- Gassmann, Günther & Scott Hendrix (2005). *Johdatus luterilaiseen tunnustukseen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Hénaff, Marcel (2010). *The Price of Truth: Gift, Money, and Philosophy*. Cultural Memory in the Present. Stanford: Stanford University Press.
- Junttila, Juha (1989). *Congregatio sanctorum. Traditionshistoriallinen tutkimus Confessio Augustananan ekklesiologisen perusilmaisun merkityssisällöstä*. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Küng, Hans (2001). *The Church*. London: Bloomsbury Academic.
- Ludwig, Holger (2010). *Von der Institution zur Organisation. Sozialgestalt der Kirche in der neueren evangelischen Ekklesiologie*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
- One Holy, Catholic and Apostolic Church (2009). *One Holy, Catholic and Apostolic Church. Some Lutheran and Ecumenical Perspectives*. Ed. by H.-P. Grosshans. LWF Studies. Geneva: Lutheran University Press.
- Saarinen, Risto (2005). Kirkot uskonnollisen elämän kokonaisuudessa. – *Kirkkotiedon kirja*. Toim. E. Ryökäs & P. Metso. Helsinki: Kirjapaja, 327–339. [Ks. myös <<https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/en/publications/kirkot-uskonnollise%2898dd27eb-ac6a-4fdf-8227-59d04c10c85f%29.html>>]
- Saarinen, Risto (2008). Lutheran Ecclesiology. – *The Routledge Companion to the Christian Church*. Ed. by G. Mannion & L. Mudge. New York & London: Routledge, 170–186.
- Saarinen, Risto (2009). Kaste ja kirkon jäsenyys. – *Oppi ja maailmankuva. Professori Eeva Martikaisen 60-vuotisjuhlakirja*. Toim. T. Karttunen. STKSJ 261. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura, 181–196. [Ks. myös <<https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/en/publications/kaste-ja-kirkon-jas%289233db1e-267a-4c94-8638-424465195d58%29.html>>.]
- Simojoki, Martti (1980). *Luterilaisen uskon tienviittoja. Augsburgin tunnustuksen opetuksia*. Porvoo: WSOY.
- Teinonen, Seppo A. & Riitta Teinonen (2003). *Ajasta ylösousemukseen: sata sanaa teologiaa*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja.
- Volf, Miroslav (1998). *After Our Likeness. The Church as the Image of the Trinity*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans.
- Witte, John (2002). *Law and Protestantism. The Legal Teachings of the Lutheran Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press.

ORGANISAATION MUOTOUTUMINEN

1 Alkusanat

Marraskuussa 2014 kirkolliskokous päätti, että seuraavana keväänä nimitetään komitea selvittämään kirkon organisaatio- ja toimintamallia. Päätöksen myötä tuli ajankohtaiseksi koota komitean käyttöön tiivis kuvaus kirkon organisaation historiasta. Ennen komiteatyön alkua on luonnollisesti vielä mahdotonta sanoa, mihin suuntaan työskentely etenee ja kuinka laajalti kirkkoon kytkeytyviä organisaatioita työ koskee. Sen vuoksi tässä selvityksessä keskitytään kirkon perusorganisaation muotoutumiseen Suomessa keskiajalta nykyhetkeen. Kirkon yhteydessä toimiviin kristillisiin järjestöihin, oppilaitoksiin, ammatti- ja etujärjestöihin, kristillisiin kustantajiin ja kristillisiin lehtiin ei sen sijaan yleensä tarkemmin puututa.

Nykytilanteen näkökulma vaikuttaa monin paikoin tähän selvitykseen. Esimerkiksi kirkon ulkoasiain neuvoston historiaan ei juurikaan puututa, koska neuvosto on päätetty lakkauttaa. Myös kirjoittamishetkellä keskeneräiset uudistukset, kuten seurakuntarakennemuutos, rajautuvat käsittelyn ulkopuolelle.

Koska hankkeessa on määrä pohtia hyvin merkittäviäkin kokonaisrakenteen muutoksia, seuraavassa historiallisessa katsauksessa aikajänne on pitkä. Vain siten hahmottuvat suuremmat organisaatorakenteen muutokset. Samalla tarkastellaan teologisten seikkojen ja ympäröivän yhteiskunnan vaikutusta kirkon organisaatioon. Monissa tapauksissa kuvataan päätöksentekoprosessia, jotta erilaiset esillä olleet vaihtoehdot tulevat näkyviin.

2 Turun hiippakunnasta Suomen luterilaiseksi kirkoksi

2.1 Keskiajan hiippakuntahallinto laajenee

Monet kirkon nykyisen organisaation piirteistä periytyvät kaukaa historiasta, jo reformaatiota edeltävältä ajalta. Tällainen on myös kirkon hallinnon jakautuminen kolmeen perustasoon, seurakuntaan, hiippakuntaan ja yhteiseen kirkkoon. Reformaatiota edeltävällä kaudella kanoninen oikeus ja germaaninen kirkko-oikeus kilpailivat keskenään Pohjolassa: kanoninen oikeus turvasi kirkon asemaa sekä piis-

pojen ja pappien oikeuksia, kun taas germaanista kirkko-oikeutta edustaneissa maakuntalaeissa peräänkuulutettiin kansan itsenäisyyttä ja maallikkojen oikeuksia.¹

Kirkollisen vallankäytön keskipisteessä oli piispa, jolle kanoninen laki soi korkeimman hallinto- ja tuomiovallan, kirkon oppia ja opetustyötä koskevan valvontavastuun sekä vallan suorittaa tärkeimmät vihkimykset. Piispan apuna oli aikaa myöten entistä loisteliaammaksi muuttunut tuomiokapituli, jonka perustamisvuodeksi Turun hiippakunnan osalta katsotaan 1276. Lisäksi piispojen julkaisemista statuuteista eli ohjesäännöistä muodostui vähitellen kirkollisen lainsäädännön kolmas muoto kanonisen oikeuden ja maakuntalakien rinnalle. Näitä statuuotteja piispa antoi hiippakuntasynodin eli hiippakunnan pappeinkokouksen yhteydessä.² Hiippakunta jaettiin jo varhaisessa vaiheessa rovastin johtamiin rovastikuntiin. Rovasti oli piispan luottamushenkilö, jonka piispa itse nimesi ja joka tarkastuksilla ja rovastinkäräjillä valvoi alueensa seurakuntaelämää ja kirkkokuria.³

Tältä aikakaudelta voidaan erottaa piirteitä, jotka ovat olleet myöhemminkin ajankohtaisia. Ensinnäkin kirkko pyrki lainsäädännössään itsenäisyyteen, mutta samalla yleiset lait rajoittivat sen toimintaa. Tässä tilanteessa kirkon organisaation ylätasoa, tässä tapauksessa tuomiokapitulini, voimistuminen vahvisti kirkon itsenäisyyttä. Samaten piispojen statuuotteit toivat kanonisen oikeuden rinnalle hiippakuntakohtaista säännöstöä. Kun siis pyrittiin lisäämään kirkon toimintamahdollisuuksia, organisaatio samalla laajeni ja säännösten määrä kasvoi. Tämä piirre on ollut nähtävissä myöhemminäkin vuosisatoina.

Alueellisesti järjestettyjen seurakuntien perustaminen, sielunhoito ja hallinto olivat muodollisesti piispan tehtäviä, mutta käytännössä asiat hoituivat yhteistyössä alueen väestön kanssa. Varsinkin papinvaalissa näkyi pohjoismainen, maakuntalaeissa ilmennyt käsitys, jonka mukaan vapailla talonpojilla oli oikeus päättää asioistaan – ainakin estää epämieluisan henkilön valinta papiksi. Lisäksi jo keskiajalla kansa kokoontui pitäjän- tai kirkonkokouksiin lausumaan kantansa yhteisistä asioista. Kirkonisännät toimivat pitäjäläisten luottamusmiehinä.⁴

Erilaiset seurakuntatyyppit näyttävät muotoutuneen vähitellen tilanteen mukaan. Emäseurakuntien lisäksi oli muutamia anneksiseurakuntia, joita hoidettiin esimerkiksi papin puutteen vuoksi naapuriseurakunnasta käsin, ja lukuisia kappeliseurakuntia, jotka olivat emäseurakunnan kirkkoherran alaisia mutta joista osaan saatiin sittemmin oma pappi. Ajan myötä kappelit yleensä itsenäistyivät omiksi seurakunnikseen.⁵ Joka tapauksessa seurakuntarakenne on ollut alusta asti monimuotoinen.

1 Kansanaho 1976, 10–11; Pirinen 1991, 68, 70.

2 Kansanaho 1976, 11–12, 130; Paarma 1980, 13; Pirinen 1991, 69, 88–89, 114, 121, 125, 148–149.

3 Kansanaho 1976, 157–158; Paarma 1980, 14; Pirinen 1991, 150.

4 Kansanaho 1976, 66, 71–73; Pirinen 1991, 147, 158.

5 Kansanaho 1976, 66–67.

2.2 Reformaatio säilyttää organisaation perusrakenteen mutta nostattaa kysymyksen keskushallinnosta

Reformaatiokaudella yhteydet Roomaan katkesivat ja hallitsijan asema vahvistui. Tämä murroskausi ei kuitenkaan aiheuttanut Ruotsissa kovin merkittäviä muutoksia kirkon varsinaiseen organisaatorakenteeseen. Suurin hallinnollinen murros oli se, että tuomiokapitulilaitos joutui valtion haltuun ja hajosi vähitellen. Aiemmin pitkälti kultillisiin tehtäviin keskittyneen laitoksen tarvetta ei enää uudessa tilanteessa kyetty kunnolla perustelemaan. Yksinkertaistetusti ilmaistuna kirkollisen hallinto-organisaation heikentyminen kulki käsi kädessä hallitsijanvallan otteen tiukentumisen kanssa.⁶ Sen sijaan piispat antoivat reformaation jälkeenkin statuutteja, joita papiston ja seurakuntien oli noudatettava.⁷

Vähitellen 1500-luvun jälkipuoliskolla tuomiokapitulilaitos alkoi uudelleen hakea paikkaansa, ja seuraavalla vuosisadalla muotoutui uusi tuomiokapituli. Siihen kuuluivat piispan lisäksi tuomiorovasti ja kymnaasin lehtorit, joiden tilalla yliopistokaupungeissa olivat teologian professorit. Tuomiokapituli, niin sanottu lehtorikapituli, sai vahvasti pedagogisen leiman, ja sen valta kasvoi 1600-luvulla sekä piispaan että pappeinkokoukseen nähden.⁸

Uutta oli, että piispaa alettiin pitää tuomiokapitulिन puheenjohtajana, kun keskiajalla kapituli oli ollut erillinen, tuomiorovastin johtama elin piispan apuna. Tuomiorovastin virka puolestaan yhdistettiin tuomiokirkon kirkkoherran virkaan. Myös rovastikuntajärjestelmä kehittyi edelleen 1600-luvulla.⁹

Kirkkopitäjien määrä kasvoi reformaatiokaudella 25 prosenttia: vuonna 1540 niiden määrä oli 101, vuonna 1593 yhteensä 126. Kasvu jatkui nopeana 1600-luvun alkupuolella mutta hiipui sen jälkeen. Vaikka 1700-luvulla väestönkasvu oli voimakasta, emäseurakunnista ei kovinkaan usein irrotettu uusia itsenäisiä seurakuntia. Sen sijaan kappeliseurakuntia ja saarnahuonekuntia perustettiin taajaan.¹⁰

Reformaation jälkeenkin kirkkoherra säilyi keskeisenä henkilönä seurakunnassa, mutta hänen rinnallaan olivat pitäjänkokous sekä kirkonisäntä ja kuudennusmiehet. Kirkonisännän päätehtävänä oli seurakunnan taloudenhoito, kun taas pitäjänkokouksen valitsemien kuudennusmiesten tärkeimmäksi vastuualueeksi muodostui kirkkokurin ylläpitäminen. Pitäjänkokouksessa käsiteltiin taloudellisia asioita, kirkkokuria ja yleistä järjestyksenpitoa. Kokouksen merkitys alkoi kasvaa 1600-luvun jälkipuoliskolla. Samoihin aikoihin alkoi syntyä kirkkoherran avuksi aiempaa laajempi neuvottelukunta, kirkkoneuvosto. Sen tehtävät olivat samanlaisia kuin pitäjänkokouksella, ja raja näiden elinten välillä oli usein epäselvä. Tietys-

6 Kansanaho 1976, 13, 128, 132; Paarma 1980, 20–21, 29–30; Pirinen 1991, 281, 289–290, 297.

7 Kansanaho 1976, 18; Pirinen 1985, 40.

8 Kansanaho 1976, 128, 133; Paarma 1980, 441–445; Pirinen 1991, 311, 322; Laasonen 1991, 30, 113–114.

9 Kansanaho 1976, 135; Laasonen 1991, 34–35, 291.

10 Pirinen 1991, 155, 344; Laasonen 1991, 66, 156, 314, 399.

sä vaiheessa piispat korostivat kirkkoneuvoston roolia pyrkiessään vahvistamaan seurakuntien itsenäisyyttä valtiovaltaan nähden. Seurakunnan johtaja oli edelleen kirkkoherra, joka toimi niin pitäjänkokouksen kuin kirkkoneuvoston puheenjohtajana ja saattoi lisäksi päättää itsenäisesti monista asioista. Erityisesti 1700-luvun edetessä korostui kuitenkin pitäjänkokouksen valta.¹¹

Suurin ongelma ja kiistakysymys muodostui siitä, miten kokonaiskirkon yhteinen hallinto hoidettaisiin yhteyksien katkettua Roomaan. Arkkipiispa Laurentius Petri julkisti vuonna 1571 kirkkojärjestyksen, joka vahvistettiin Uppsalan kokouksessa vuonna 1593. Laurentius Petri pyrki vahvistamaan kirkon riippumattomuutta hallitsijasta. Hän painotti piispallista linjaa mutta kaavaili samalla synodia eli kirkolliskokousta, joka olisi sekä hiippakunnallinen että koko kirkkoa edustava elin. Sen osanottajat kuuluisivat hengelliseen säätyyn. Vastaavasti hän ei kannattanut kirkon johdon keskittämistä keskushallitukselle, yhteiselle konsistorille. Laurentius Petrin kirjaamat periaatteet vaikuttivat myöhemminä vuosisatoina voimakkaasti Ruotsin ja Suomen luterilaisten kirkkojen järjestysmuotoon.¹²

Hallitsijat halusivat perustaa keskushallituksen (lat. *consistorium generale*) johtamaan kokonaiskirkkoa. Lähimpänä uudistusta oltiin 1620-luvulla, kun Kustaa II Aadolf halusi luoda tätä tehtävää varten valtion valvoman, papeista ja maallikoista koostuvan kirkollisasiainkollegion. Piispat kuitenkin vastustivat voimakkaasti näitä pyrkimyksiä, joiden katsottiin heikentävän piispojen asemaa ja hiippakuntien valtaa. Erityisesti pappissäätö pelkäsi aateliston vallan voimistumista. Lisäksi uudistushankkeet leimattiin saksalaisen konsistorijärjestelmän jäljittelemiseksi. Piispojen tarjoama vaihtoehto oli valtiopäiväpapiston (lat. *consistorium regni*) toiminnan tehostaminen: piispat ja papiston edustajat päättäisivät kirkon yhteisistä asioista. Myöskään tämä pappisvaltaa painottanut uudistuslinja ei saanut säädyissä yleistä kannatusta. Kirkon organisaatio jäi ennalleen, ja valta kokonaiskirkon asioissa keskitettiin hallitsijalle. Muutenkin vuoden 1686 kirkkolaki kytki kirkon tiiviisti valtioon suurvalta-ajan Ruotsissa.¹³

Seuraavalla vuosisadalla luonnonoikeudelliset teoriat ja pietismi raivasivat tietä ajatukselle, että seurakunnan keskuudestaan valitsevat edustajat voisivat tehdä kirkkoa koskevia päätöksiä. Nytkään uudistuspyrkimykset eivät johtaneet kirkollisen keskushallinnon perustamiseen, mutta niiden seurauksena yleistyi käsitys, jonka mukaan maallikot voisivat päättää papiston rinnalla kirkon asioista. Edelleen 1800-luvulla sekä Suomen suuriruhtinaskunnan alueella että Ruotsissa alkoi kirkkolain uudistustyö, jonka taustalla näkyi osaltaan valistusaatteiden vaikutus. Sekä kirkon itsenäisyyden että sen sisäisen yhtenäisyyden katsottiin edellyttävän kirkon omaa päätöksentekoa. Evankelisten kirkkojen avuksi tuli varsinkin läntisen Euroopan reformoitujen kirkkojen omaksuma ratkaisu, jonka mukaan kir-

11 Kansanaho 1976, 73–74, 76; Laasonen 1991, 64–65, 152–155, 231, 312–313; Murtorinne 1992, 74–75.

12 Kansanaho 1976, 15–16.

13 Kansanaho 1976, 15, 19–22; Laasonen 1991, 23, 197–198.

kon ylimpänä päättävänä elimenä oli osittain maallikoista koostuva synodi. Myös Ruotsissa nousi 1820-luvulla esille ajatus, että hiippakuntien pappeinkokousten lisäksi kirkolla olisi koko kirkkoa yhdistävä synodi, kirkolliskokous, jonka jäseninä olisi myös maallikkoja.¹⁴

2.3 Kokonaiskirkko saa oman päätöksentekaelimen

Pitkällinen työskentely uuden kirkkolain saamiseksi Suomeen saavutti päätepiteensä 1860-luvun valtiopäivillä. Laki julkaistiin joulukuussa 1869, ja se astui voimaan seuraavana vuonna. Professori Frans Ludvig Schaumanin työlle rakentunut lakiteksti sisälsi säännökset kirkolliskokouksesta. Alun perin Schauman oli suunnitellut siitä kirkon todellista lainsäädäntöelintä, jolla olisi oikeus säätää, muuttaa ja selittää kirkkolakia. Kirkolliskokouksen kirkkolakia koskevat päätökset tarvitsisivat vain hallitsijan vahvistuksen. Kirkollisista kirjoista kokous päättäisi itsenäisesti.¹⁵

Näin radikaali suunnitelma, joka olisi merkinnyt muutosta maan perustuslakeihin, ei kuitenkaan menestynyt valtiopäivillä, vaan kirkolliskokouksen lakiehdotukset tuli alistaa ”keisarin ja säätyjen tutkittaviksi ja hyväksyttäväksi”. Myös Pietarissa ilmapiiri uudistuksia kohtaan viilentyi 1860-luvun kuluessa, eivätkä säädetyt tässä tilanteessa halunneet lähteä esittämään perustuslaillisia muutoksia.¹⁶

Kovalla työllä Schauman onnistui vakiinnuttamaan tulkkinnan, jonka mukaan keisarilla ja säädyyllä oli vain veto-oikeus kirkolliskokouksen ehdotuksiin.¹⁷ Lisäksi kirkkolakiin tuli yksityiskohtaista, sisältönsä puolesta lähinnä asetustasoista ainesta, jotta ortodoksinen hallitsija ei voisi puuttua säännöksiin ohi kirkolliskokouksen ja Suomen valtiopäivien.¹⁸ Kirkkolaista tuli alusta pitäen laaja ja yksityiskohtainen, mikä on myöhemminkin vaikuttanut suomalaiseen kirkkolainsäädäntöön.

Kirkolliskokousten väliajaksi määriteltiin kymmenen vuotta, vaikka Schauman puolusti tiiviimpää kokoontumistahtia. Hyvin nopeasti kokousten väliaika osoitautuikin liian pitkäksi, ja päätös sen lyhentämisestä viiteen vuoteen sai lainvoiman 1895.¹⁹ Valtiopäivien valmistelussa kirkolliskokoukseen tuli maallikkoenemmistö, mikä oli myös Schaumanin näkemysten mukaista.²⁰ Uuden kirkkolain mukaan kirkolliskokouksessa istuivat piispat, 35 pappia ja yksi maallikkojäsen jokaisesta rovastikunnasta, yhteensä 45 maallikkoa. Lisäksi oli yksi jäsen senaatista (myöhemmin valtioneuvostosta), yksi kustakin hovioikeudesta sekä yksi professori yliopiston teologisesta ja yksi oikeustieteellisestä tiedekunnasta.²¹

14 Juva 1976, 11–12; Kansanaho 1976, 24–26, 32.

15 Juva 1976, 15.

16 Juva 1976, 16–17; Pirinen 1985, 166, 201–203, 207, 210.

17 Pirinen 1985, 243, 245.

18 Heikkilä 1991, 107; Heikkilä 1992, 7.

19 Juva 1976, 16, 19, 69; Kansanaho 1976, 176–177.

20 Kansanaho 1976, 55; Pirinen 1985, 219.

21 Kansanaho 1976, 175–176.

Kun sittemmin myös pappisedustajien määrä alettiin laskea rovastikuntien määrän mukaan (kaksi kolmasosaa rovastikuntien määrästä), uusien rovastikuntien perustaminen kasvatti vuosien kuluessa niin pappis- kuin maallikkoedustajien kiintiötä. Edelleen kirkkolakiin tehtiin 1953 lisäys, jonka myötä suurimmista rovastikunnista valittiin kaksi tai kolme maallikkoedustajaa. Kun vielä perustettiin uusia hiippakuntia, piispojen määrä kasvoi. Muuten virallisten edustajien joukko kasvoi, kun heihin liitettiin 1920-luvulla yksi korkeimman oikeuden ja yksi korkeimman hallinto-oikeuden valitsema edustaja sekä vuonna 1941 kenttäpiispa. Kirkolliskokouksen jäsenmäärä paisui siis nopeasti, puolessa vuosisadassa 1923–1973 yhteensä 55 prosenttia, mutta edustajaryhmien keskinäiset kokosuhteet eivät juuri muuttuneet.²²

Schaumanin suunnittelema kirkolliskokousjärjestelmä muotoutui kosketuksessa kirkko-oikeudelliseen teorianmuodostukseen ja ajankohdan kirkkopoliittisiin pyrkimyksiin. Kirkko-oikeudellisesti Schauman sai vaikutteita juristeilta, jotka pyrkivät rakentamaan evankelisen kirkko-oikeuden pitkälti Raamatusta ja reformaation periaatteista mutta käyttivät kriittisesti hyväkseen myös läntisen kirkon oikeudellista perinnettä. Schaumanin esikuvia olivat erityisesti saksalaiset kirkko-oikeuden tuntijat G. F. Puchta ja A. L. Richter sekä sveitsiläissyntyinen valtio-opinut J. C. Bluntschli. Heidän työnsä pohjalta hahmottui käsitys, että kirkollinen lainsäädäntöoikeus kuului seurakunnalle ja että tätä oikeutta käytti papiston ja maallikkojen muodostama synodi. Tämä kirkko-oikeudellinen pohdinta yhdistyi ajankohtaiseen, osaltaan liberalismiin leimaamaan kirkkopoliittiseen pyrkimykseen vahvistaa presbyteriaalis-synodaalista ainesta kirkon hallinnossa. Schaumanin mukaan koko seurakunnan tuli osallistua lainsäädäntöön, mutta toimeenpanovaltaa saattoivat käyttää erilliset, joko pappien tai virkamiesten muodostamat elimet. Koska paikallistasolla Suomessa vallitsi jo valmiiksi presbyteriaalinen järjestys, jossa sekä papit että maallikot osallistuivat päätöksentekoon, Schauman piti synodaalisen järjestelmän puuttumista kokonaiskirkon tasolta huomiota herättävänä puutteena.²³

Edelleen Schaumanin kirkolliskokoussuunnitelman taustalla näkyivät käytännön tasolla säätyvaltiopäivien työskentelytavat ja periaatteellisemmin Ruotsissa laaditut suunnitelmat kirkolliskokouksesta. Tosin Ruotsin kirkolliskokous, joka kokoontui ensimmäistä kertaa vuonna 1968, jäi lopulta lähinnä neuvottelevaksi elimeksi. Sillä oli kuitenkin veto-oikeus valtiopäivien ja kuninkaan säätämään kirkkolakiin. Kokouksessa oli yhtä suuret jäsenkiintiöt papeille ja maallikoille.²⁴

Ruotsissa monet – erityisesti Lundin heräävän korkeakirkollisuuden piirissä – katsoivat kirkolliskokouksen tuovan vieraan synodaalisen aineksen episkopaaliseen järjestelmään. Suomessa ei ilmennyt vastaavaa korkeakirkollista arvostelua, mutta täälläkin jotkut olivat huolissaan reformoidun kirkkojärjestyksen soluttamisesta lu-

22 Juva 1976, 36; Kansanaho 1976, 177–179.

23 Pirinen 1985, 97–98, 109, 117, 147–148; Murtorinne 1992, 215.

24 Kansanaho 1976, 174, 182.

terilaiseen kirkkoon. Schauman näkikin paljon vaivaa puolustaakseen ehdotuksensa luterilaisuutta. Hän perusteli jo Lutherin ja Melanchthonin kannattaneen synodeja. Hän myös löysi luterilaisia synodeja Unkarista ja Baijerista, mutta täydellinen lainsäädäntövalta oli vain Preussin luterilaisen vapaakirkon synodilla.²⁵ Asetelma osoittaa, että Schaumanin suunnitelma lakia säättävästä luterilaisesta synodista ankkuroitui ajankohtaiseen eurooppalaiseen keskusteluun mutta oli samalla erityislaatuinen.

Schaumanin kirkkolaki lisäsi kirkon itsenäisyyttä ja selkeytti kirkollista lainsäädäntöjärjestystä. Sen sijaan kysymys kirkollisesta keskushallituksesta – jo vuosisatojen ajan kiistoja aiheuttanut teema – jäi edelleen auki. Schauman kyllä painotti lainsäädännön ja hallinnon erottamista toisistaan, mutta hän ei esittänyt kirkolle omaa keskushallintoa.²⁶ Ilmeisesti asian poliittinen arkaluonteisuus oli osasyynä siihen, ettei uuden kirkkolain myötä haluttu puuttua kirkon korkeimman hallinnon järjestämiseen.²⁷

2.4 Schaumanin hahmottelema järjestysmuoto myös seurakuntiin ja hiippakuntiin

Kirkolliskokouksen perustaminen irrotti kokonaiskirkon päätöksentekoa valtiollisesta päätöksenteosta. Samanlainen irtaantumiskehitys vaikutti seurakunta- ja hiippakuntatason organisaatioon. Samaan aikaan köyhäinhuoltovastuun kasvaminen ja uudet tehtävät lisäsivät seurakuntien hallintotaakkaa ja pakottivat miettimään hallinnon tehostamista.²⁸

Asetus kunnallishallituksesta maalla annettiin vuonna 1865, ja uusi kouluhallitus aloitti toimintansa uuden kirkkolain tullessa voimaan vuonna 1870. Seurakuntahallinto muuttui olennaisesti, kun kuntaa koskevat asiat eli useimmat aiemmin pitäjänkokoukselle kuuluneista tehtävistä siirtyivät uusille kunnallisille hallintoelimille. Myös lehtorikapitulia oli arvioitava uudelleen, kun kirkko ja koulu olivat erkaantumassa toisistaan.

Vuoden 1869 kirkkolaissa kirkon järjestysmuodon perusyksikkönä oli seurakunta. Schauman pyrki yhdenmukaistamaan seurakuntien hallintoa. Hän piti tärkeänä, että ensinnäkin seurakunta kokonaisuudessaan, toiseksi seurakuntaa palvelevat kirkon viran edustajat ja kolmanneksi seurakunnan valitsevat maallikkoluottamushenkilöt osallistuisivat tehtäviin. Pitäjänkokouksen tilalle tullessa kirkonkokouksessa seurakunta tekisi päätöksiä yhdessä papin kanssa. Sen sijaan hallintovalta kuuluisi eräissä asioissa yksin papille, toisissa taas papille yhdessä seurakuntalaisten keskuudesta valitun kollegion kanssa.²⁹

25 Kansanaho 1976, 33, 52; Pirinen 1985, 132, 135.

26 Kansanaho 1976, 175.

27 Murtorinne 1997, 7.

28 Murtorinne 1992, 76–77; Pulma 1999, 147.

29 Kansanaho 1976, 83–84; Pirinen 1985, 106, 247.

Kirkkolakia laadittaessa pohdittiin myös erillisen, kirkonkokousta suppeamman valtuuston perustamista päätöksentekaelimeksi, mutta ehdotus ei toteutunut. Sen sijaan uudessa kirkkolaissa kiinnitettiin paljon huomiota asioiden valmisteluun, joka päätösten täytäntöönpanon tavoin kuului kirkkoneuvostolle. Kirkkoneuvosto saikin paljon lisätehtäviä, ja tietyssä mielessä sen asema seurakunnan hallintoelimenä määriteltiin tarkasti vasta nyt. Kirkkoneuvoston jäseniä olivat papit ja luottamushenkilöt. Kirkonisäntä säilytti paikkansa, mutta kuudennusmiehet jäivät pois. Reformoidun kirkon presbyteerioita mallina käyttäen Schauman hahmotteli kirkkoneuvostosta koko seurakunnan toiminnan keskusta, hieman vastaavaa elintä kuin presbyteerikollegio varhaiskirkossa. Presbyteriaalinen aines oli jo vanhastaan kuulunut Suomen kirkolliseen järjestelmään, mutta nyt sitä vahvistettiin tietoisesti.³⁰

Seurakuntien hallinto yhtenäistyi myös siten, että itsenäinen seurakunta valikoitui hallintomalliksi entistä useammilla alueilla. Seurakuntien perustamisoikeus oli siirtynyt reformaatiokaudella piispalta hallitsijalle, jolta se vuonna 1826 siirtyi Suomen senaatille. Tällöin alettiin järjestelmällisesti itsenäistää kappeleita, minkä lisäksi syntyi muutenkin uusia seurakuntia. Suomessa oli 1850-luvun alussa 217 emäseurakuntaa, 205 kappeliseurakuntaa ja 20 saarnahuonekuntaa, mutta kahden vuosikymmenen kuluessa uusia itsenäisiä kirkkoherrakuntia syntyi 130. Taustalla näkyivät pappisviran uusi sielunhoidollinen korostus, voimakas väestönkasvu, yleinen vaurastuminen ja suomenkielisen talonpoikaisväestön yhteiskunnallinen herääminen. Myöhemminkin 1900-luvun alkupuolella kansankirkkoajattelu johti seurakuntien jakamiseen: tavoiteltiin aiempaa pienempiä yksikköjä, joissa vastuuntunnon toivottiin kasvavan ja toiminnan tehostuvan. Yhtenäisyyteen pyrittiin alistussäännösten avulla. Kirkkolaissa määriteltiin, että tietyt seurakunnan päätökset oli alistettava ylempien viranomaisten tutkittaviksi ja vahvistettaviksi. Esimerkiksi seurakunnan maaomaisuuden myymisestä oli tuomiokapitulin annettava lausunto, minkä jälkeen päätös alistettiin esivallan tutkittavaksi.³¹

Tuomiokapitulien tehtävät seurakuntien valvonnassa olivat moninaisia, ja katseet kääntyivätkin 1800-luvulla entistä kriittisempinä lehtorikapituliin. Kirkollisen elämän kehityksen katsottiin edellyttävän, että hiippakuntahallintoa tehostettaisiin ja että tuomiokapituli edustaisi nimenomaan kirkkoa. Opettajien sijasta tuomiokapitulin jäseniksi tuli saada henkilöitä, joilla oli tietoa kirkon hallinnosta ja kokemusta seurakuntatyöstä. Kun sitten vielä valtiotalta ryhtyi suunnittelemaan koulun erottamista kirkosta ja kouluhallituksen perustamista, irtaantuminen lehtorikapitulista oli entistä kiireellisempää. Schauman yritti etsiä ulkomailta mallia tuomiokapitulin kehittämiseksi. Soveltuvia esikuvia oli hankala löytää, ja niinpä tuomiokapitulia uudistettiin lähinnä Suomen kirkon omista tarpeista käsin.³²

30 Kansanaho 1976, 75, 85, 87–88; Pirinen 1985, 157.

31 Kansanaho 1976, 67–68, 70, 86, 91; Murtorinne 1992, 274–275.

32 Kansanaho 1976, 136, 139–140; Pirinen 1985, 157.

Lopulta uudistettuun tuomiokapituliin tuli viisi jäsentä: piispa puheenjohtajana, tuomiorovasti varapuheenjohtajana, kaksi asessorina seurakuntavirkansa ohella toimivaa pappia sekä ”lainopissa koeteltu” sihteeri. Uutena periaatteena oli, että papisto osallistui vahvasti tuomiokapitulin jäsenten valintaan ja valitsi piispan ohella myös keskuudestaan asessorit kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Ratkaisu oli vastaus siihen arvosteluun, jota papisto oli osoittanut lehtorikapitulin seurakunnallista asiantunteuttomuutta kohtaan. Alusta asti pohdittiin myös erillisen maallikkojäsenen ottamista tuomiokapitulin kokoonpanoon, ja pohdinnat jatkuivat säännöllisesti Schaumanın kirkkolain voimaantulon jälkeenkin. Tällaisen jäsenen merkityksen arvioitiin kuitenkin jäävän vähäiseksi, eivätkä aloitteet johtaneet tulokseen. Sihteerin todettiin tuovan tuomiokapituliin riittävän maallikkoedustuksen. Tuomiokapitulin kokoonpano säilyikin pääpiirteissään ennallaan aina 2000-luvun alkuun asti, joskin vuonna 1957 kapitulin sihteerin virka muuttui lainoppineen asessorin viraksi.³³

Siinä missä tuomiokapitulin kokoonpanoa uudistettiin, sen tehtäviä leimasi jatkuvuus: Schaumanın kirkkolakiin otettiin tehtävämäärittely, joka juonsi juurensa jo 1600-luvulta ja säilyi myöhemmin 1900-luvullakin lähes ennallaan. Tuomiokapitulin tuli hoitaa hiippakunnan kirkollista hallintoa, valvoa opin puhtautta, pitää huolta seurakuntien viranhaltijoiden asettamisesta, käsitellä valituksia sekä valvoa seurakuntien hoitoa, pappien oppia ja toimintaa sekä kirkon oikeutta ja etua. Myös piispan tehtävät pysyivät ennallaan. Samaten säilyi periaate, jonka mukaan hiippakunnan hallinto oli sekä persoonallista että kollegista: tiettyjä tehtäviä hoiti piispa, toisia piispan johtama tuomiokapituli.³⁴

Tuomiokapitulin rinnalla hiippakuntatasolla korostui synodaali- eli pappeinkokouksen asema. Vuosisatojen ajan hiippakunnan papisto oli kokoontunut tällaisiin piispan ja tuomiokapitulin johdolla pidettyihin katselmustilaisuuksiin. Uuden kirkkolain myötä synodaalokokoukselle tuli kuitenkin aiempaa vakiintuneempi luonne ja uusi tehtävä kirkollisessa päätöksenteossa: kokous tekisi aloitteita ja antaisi lausuntoja kirkolliskokoukselle.³⁵

Edelleen kirkkolaissa vakiinnutettiin vanhaan perinteeseen kuuluneet rovas-tikunnalliset kokoukset, joihin papisto kokoontui keskustelemaan opillisista ja kirkkopoliittisista kysymyksistä. Nyt rovas-tikunnallinen pappeinkokous määrättiin pidettäväksi vähintään kerran vuodessa. Kokouksessa oli tarkoitus käsitellä samanlaisia asioita kuin hiippakunnan synodaalokokouksessa, ja papit saattoivat valmistella esimerkiksi aloitteita synodaalokokouksiin. Sen sijaan muuten rovas-tikuntaa ja lääninrovastia koskeneet säännökset säilyivät uudessa kirkkolaissa pitkälti ennallaan, eikä rovas-tikuntatason kehittämiseen panostettu myöhempinäkään vuosikymmeninä.³⁶

33 Kansanaho 1976, 141–142, 144–145, 149–151.

34 Kansanaho 1976, 137–139.

35 Kansanaho 1976, 154; Pirinen 1985, 157.

36 Kansanaho 1976, 159–162.

2.5 Kirkon hallinnon peruselementit muotoutuvat

Ennen Schaumanin kirkkolakia Suomen kirkollista järjestelmää oli tapana luonnehtia episkopaalis-konsistoriaaliseksi. Tällöin tarkoitettiin Suomessa (ja Ruotsissa) hiippakuntiin hajautettua kirkkohallintoa, jossa piispan apuna oli tuomiokapituli eli konsistori. Tämä episkopaalis-konsistoriaalisuus oli erilaista kuin monissa muissa eurooppalaisissa kirkoissa, joissa episkopaalisuus – piispojen tai ylemmän papiston valta-asema – oli tiukasti sidottu valtioon tai joiden osalta konsistoriaalisuus merkitsi valtiojohtoisten virastojen varaan rakennettua hallinto-organisaatiota. Vuoden 1869 kirkkolaissa vahvistettiin niitä presbyteriaalisia piirteitä, joita jo vanhastaan – tosin heikkoina – oli ollut mukana Suomen luterilaisen kirkon episkopaalis-konsistoriaalisessa järjestelmässä. Uutena mukaan lisättiin synodaalinen elementti. Siten kirkon uudistettu järjestysmuoto oli yhtäältä episkopaalis-konsistoriaalinen, toisaalta presbyteriaalis-synodaalinen. Järjestelmän tunnusmerkkinä oli, että viranhaltijat ja yhteisen pappouden edustajat eli maallikot olivat rinnan päättämässä kirkon asioista seurakuntatasolta aina kirkolliskokoukseen saakka.³⁷

Samansuuntaisia muutoksia oli meneillään Saksan luterilaisissa maakirkoissa, mutta vasta 1860-luvulta eteenpäin saksalaisessakin keskustelussa alkoi yleistyä ajatus erilaisten, aiemmin keskenään kilpailevina pidettyjen järjestelmien yhdistämisestä. Myöhemmin Suomen kirkon järjestysmuotoa tulkittaessa jako episkopaalis-konsistoriaaliseen ja presbyteriaalis-synodaaliseen on muuttunut kolmijakoiseksi episkopaalisen, synodaalisen ja konsistoriaalisen elementin välillä. On myös katsottu, että näiden elementtien on oltava keskenään tasapainossa. Itse asiassa Saksassa näiden kolmen elementin tasapainoinen rinnakkaisuus toteutui vasta vähitellen 1900-luvulla erinäisten poliittisten murrosten avittamana. Ajatus kolmen elementin tasapainosta ei siten ole itsestään selvä periaate.³⁸ Lisäksi tässä komijaossa on pitkään jäänyt vähälle huomiolle episkopaalisen ja konsistoriaalisen aineksen välisen suhteen määrittäminen:³⁹ mikä on piispojen itsenäinen valta ja miten se suhteutuu tuomiokapitulin tai kirkon muiden elinten valtaan?

Kokonaisuutena Schaumanin kirkkolain myötä kirkon organisaatio vahvistui kaikilla tasoilla. Muutoksessa oli samalla kyse kirkon ja kunnan, kirkon ja koulun sekä kirkon ja valtion välisten sidosten löyhdyttämisestä: kirkolla oli oltava erillinen päätöksenteko- ja hallinto-organisaatio paikallistasolla, ja kokonaiskirkon tasolle perustettiin kirkolliskokous päättäväksi elimeksi. Tuomiokapitulit pysyivät valtion virastoina, mutta lehtorikokoonpanosta luopuminen teki niistäkin aiempaa selvemmin kirkollisia elimiä. Pyrkimys kirkon itsenäistymiseen johti jälleen kirkon organisaation kasvamiseen.

37 Pirinen 1985, 160, 251, 253–254.

38 Pirinen 1985, 160, 257–258.

39 Pirinen 1985, 255–256.

3 Kirkon organisaatio laajenee voimakkaasti 1900-luvulla

3.1 Piispainkokous ja yhdistykset koordinoimaan kirkollista toimintaa

Kirkkokritiikki voimistui nopeasti 1800-luvun lopulla. Sitä ilmeni erityisesti kannatustaan lisänneiden aatteiden, sosiaalidemokratian ja liberalismien, piirissä, mutta yhtä lailla vapaakirkolliset suuntaukset kyseenalaistivat kirkon perinteisen aseman. Kaiken lisäksi routavuodet laittoivat kirkon valtiollisen roolin koetteelle. Vastauksena aikakauden ongelmiin kirkossa virisi uudenlaista toimintaa, jota alettiin kutsua nuorkirkolliseksi liikkeeksi. Piispa Gustaf Johanssonin johdolla puolestaan alettiin kaavaila kirkon yhteisen hallinnon luomista, alkuvaiheessa tehostamalla hiippakuntien keskinäistä yhteistoimintaa.

Piispojien epäviralliset kokoontumiset alkoivat vuonna 1891 – kolme vuotta myöhemmin kuin Ruotsissa – ja muuttuivat nopeasti säännöllisiksi. Kokousten vakiinnuttaminen oli esillä myös vuoden 1893 kirkolliskokouksessa. Virallisesti kirkolliskokouksessa perusteltiin tällaista toimintaa kirkon sisäisen yhdenmukaisuuden vahvistamisella. Kirkon itsenäisyyden voimistamiseen, joka tosiasiaa oli vähintään yhtä lailla hankkeen taustalla, ei kiristyneessä poliittisessä tilanteessa uskallettu aluksi vedota.⁴⁰

Säännökset piispainkokouksesta viipyivät kymmenen vuotta valtiollisessa päätöksenteossa, ja ne kirjattiin kirkkolakiin vasta 1908. Kirkonkin piirissä oli epäluuloja: monet pelkäsivät kokonaiskirkollisen hallintoelimen kaventavan hiippakuntien itsenäisyyttä. Tästä syystä säännöksissä painotettiin, ettei piispainkokouksella ollut valtaa puuttua tuomiokapitulien toimintaan. Kirkko pysyi ”hiippakuntien liittovaltiona”. Piispainkokouksen tehtävänä oli neuvotella hiippakuntien hallintoa ja hoitoa koskevista asioista sekä tietyissä asioissa valmistella kirkolliskokousta ja panna toimeen sen päätöksiä. Piispainkokouksen jäseninä olivat piispat ja yksi asessori jokaisesta hiippakunnasta.⁴¹

Sittemmin piispainkokous korvasi käytännössä puolen vuosisadan ajan kirkon oman keskushallinnon puutteen, ja kirkolliskokouksen valmistelu- ja toimeenpanotehtävät veivät jatkuvasti enemmän piispainkokouksen aikaa. Ruotsissa piispainkokoukset muuttuivat säännöllisiksi vasta vuonna 1919.⁴²

Kirkon keskushallinnon vahvistamiseksi otettiin askelia erityisesti maailmansotien vuosina. Ensimmäisen maailmansodan aikana, Suomen itsenäistymisvaiheessa, virisi vilkas keskustelu kirkollisen keskushallituksen perustamisesta. Keskustelu liit-

40 Juva 1976, 68; Kansanaho 1976, 185–189; Murtorinne 1997, 8; Nieminen 2008, 16–17.

41 Juva 1976, 72–73; Kansanaho 1976, 190–191; Pirinen 1985, 255; Murtorinne 1997, 9; Nieminen 2008, 17–19.

42 Kansanaho 1976, 185, 191; Nieminen 2008, 34.

tyi suunnitteilla olleeseen uskonnonvapauslainsäädäntöön, jonka arveltiin muuttavan huomattavasti kirkon asemaa.⁴³

Kun kirkosta eroaminen jäi vähäiseksi uskonnonvapauslain tultua voimaan 1923, myös paineet kirkon ja valtion suhteiden muuttamiseksi ja erillisen keskushallituksen perustamiseksi kirkolle vähenivät.⁴⁴ Tästä eteenpäin keskushallitusta ei enää tarvinnut suunnitella vastaukseksi kirkkoa uhkaavaan vaaraan, vaan suunnittelussa lähdettiin kirkon omista lähtökohdista. Pyrittiin kirkon oman toiminnan tehostamiseen.⁴⁵

Kirkon toiminnan vahvistamiseen pyrkivät myös monet kirkkoon läheisesti liittyvät yhdistykset, joiden määrä kasvoi vuosisadan vaihteessa nopeasti. Ulkomaantyön järjestöorganisaatio laajeni, kun vuonna 1859 perustetun Suomen Lähetysseuran ja vuonna 1875 perustetun Suomen Merimieslähetysseuran ohella myös Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys aloitti ulkomaantyön. Muutenkin herätysliikkeet organisoituivat aiempaa vahvemmin, ja erilaiset kristillistä nuorisotyötä harjoittavat järjestöt kasvoivat vuosisadan alussa voimakkaasti. Niin ikään perustettiin lukuisia kristillisiä oppilaitoksia. Yleiskirkollisiksi työelimiksi tulivat muun muassa Suomen Kirkon Sisälähetysseura (1905) sekä kristillisten yhdistysten yhdyssiteiksi perustetut Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliitto (1919) ja *Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland* (1920). Monet yhdistysten piirissä kasvaneet työmuodot, kuten lähetys-, diakonia-, pyhäkoulu- ja nuorisotyö, kirkollistuivat sittemmin Suomen itsenäistymisen jälkeisinä vuosikymmeninä. Yhdistykset kiinnittyivät aiempaa tiiviimmin seurakuntien ja kokonaiskirkon organisaatioon, ja vastaavasti uusien kristilliseen toimintaan keskittyvien yhdistysten perustamisinto hiipui.⁴⁶

3.2 Kirkko saa oman keskushallinnon toisen maailmansodan pyörteissä

Toisen maailmansodan puhjettua oli ryhdyttävä tehostamaan ja uudistamaan hallintoa.⁴⁷ Väestön evakuoiminen ja monien seurakuntien vaikeudet toivat uusia taloudellisia veloitteita. Kirkon yhteisen talouden järjestäminen nousi ajankohtaiseksi kysymykseksi. Jo vuonna 1918 oli perustettu kirkon yhteinen rahasto kristillisen elämän tukemiseksi ja seurakuntien yhteisiin tarpeisiin. Rahaston käytännön merkitys oli jäänyt melko vähäiseksi, mutta joka tapauksessa rahaston perustamisen myötä oli tunnustettu, että tiettyjä tehtäviä oli tuettava yhteisesti kokonaiskirkon varoista. Tämän rahaston korvasi vuonna 1941 merkittävä kirkon

43 Kansanaho 1976, 193; Murtorinne 1995, 160–161; Murtorinne 1997, 15.

44 Kansanaho 1976, 195; Murtorinne 1995, 162; Murtorinne 1997, 20–21.

45 Kansanaho 1976, 200; Murtorinne 1997, 21–22.

46 Murtorinne 1995, 64–65, 68–69, 74–79, 176–182; Nieminen 2008, 136–137.

47 Temmes 1991, 115.

keskusrahasto, jota valvoi aluksi piispainkokous. Sen yhteyteen tuli vajaan vuosikymmenen kuluttua eläkelaitos, jolle kukin seurakunta oli velvollinen maksamaan vuotuisia maksuja.⁴⁸ Keskusrahaston perustaminen kiirehti myös varsinaisen keskushallituksen perustamista kirkolle.

Uudenlainen keskushallinto aloitti toimintansa vuonna 1944. Sen rakenne noudatti linjaa, jota aiempien vuosikymmenten keskusteluissa oli ajanut erityisesti Tampereen piispa Jaakko Gummerus. Gummeruksen mielestä kirkon hengellinen johtaminen ja käytännöllisten asioiden hoitaminen oli pidettävä erillään: kirkkohallitus voisi hoitaa ulkonaisia, oikeudellisia ja taloudellisia tehtäviä, mutta kirkon hengellistä johtoa varten tarvittaisiin elin, johon kuulusivat kirkkohallituksen jäsenten lisäksi piispat sekä edustajia hiippakunnista. Gummerus kertoi pyrkiensä yhdistämään kirkon keskushallinnossa episkopaalisen, synodaalisen ja konsistoriaalisen elementin. Arvostelijoiden mielestä ehdotuksessa korostuivat kuitenkin liiaksi kirkon episkopaaliset piirteet, minkä lisäksi malli voisi johtaa vahingolliseen kahtiajakoon ”hengellisen” ja ”ulkonaisen” hallinnon välillä. Joka tapauksessa vuonna 1944 kirkkoon perustettiin tämän linjan mukaisesti kaksi uutta elintä, kirkkohallitus ja laajennettu piispainkokous.⁴⁹

Kirkkohallitus perustettiin kirkon hallinnolliseksi ja taloudelliseksi johtoelimeksi. Sen muodostivat arkkipiispa puheenjohtajana, kolme vakinaista kirkkoneuvosta ja kolme määräaikaista, sivutoimista kirkkoneuvosta. Kirkkohallitus käytti valtaa muun muassa valmistaessaan kirkon keskusrahaston tulo- ja menoarvion ja päättäessään palkkaus- ja rakennusavustusten jaosta. Ajan myötä kirkkohallituksen tehtävät lisääntyivät ja työntekijämäärä kasvoi. Periaatteellisesti kirkkohallitus oli kuitenkin lähinnä neuvotteleva elin. Sen yläpuolella oli alusta asti laajennettu piispainkokous, joka oli samanaikaisesti ”supistettu kirkolliskokous”. Se oli nimenomaan päätöksiä tekevä hallintoelin, joka monissa asioissa käytti kirkolliskokoukselle kuuluvaa päätösvaltaa kirkolliskokouksen väliaikoina. Laajennettu piispainkokous myös valitsi kirkkohallituksen jäsenet sekä valvoi ja ohjasi kirkkohallituksen toimintaa. Lisäksi se päätti kokonaiskirkon varoista. Tehtävä korostui erityisesti, kun näiden varojen käytön painopiste alkoi enenevästi siirtyä vähävaraisten seurakuntien avustustoiminnasta yleiskirkollisen toiminnan rahoittamiseen. Laajennetusta piispainkokouksesta tuli käytännössä kirkon varsinainen johtoelin. Sen puheenjohtajana oli arkkipiispa, ja siihen kuuluivat piispainkokouksen ja kirkkohallituksen jäsenet sekä kaksi kirkolliskokouksen valitsemaa maallikkoa jokaisesta hiippakunnasta.⁵⁰

Laajennetun piispainkokouksen yhtenä tehtävänä oli asettaa toimikuntia edistämään toimivaltaansa kuuluvaa työtä. Toimikunnat syntyivät uusien työmuotojen kehittämiseksi ja aiempien tehostamiseksi. Tämä toiminta tapahtui kiinteässä yh-

48 Juva 1976, 159, 172; Kansanaho 1976, 180, 201; Murtorinne 1997, 23–24, 26.

49 Juva 1976, 114, 120; Kansanaho 1976, 198–199; Murtorinne 1997, 16, 18–20.

50 Juva 1976, 157–158; Kansanaho 1976, 205–206, 208, 211; Murtorinne 1997, 30–31, 35, 45, 54–55.

teydessä Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliittoon ja Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finlandiin, jotka valtuutettiin yleiskirkollisen toiminnan keskuksiksi. Muutenkin monet kristilliset yhdistykset kytkeytyivät aiempaa kiinteämmin kirkon organisaatioon samoin kuin vähitellen muotoutuvan hyvinvointiyhteiskunnan toimintaan.⁵¹ Toimikuntien perustaminen liittyi toisen maailmansodan aikana hahmottuneeseen uuteen kansankirkolliseen ihanteeseen, jonka mukaan kirkon oli entistä paremmin kannettava sosiaalista vastuuta ja palveltava koko kansaa. Tämän ihanteen toteuttaminen puolestaan johti kirkossa erityistyömuotojen räjähdysmäiseen kasvuun ja oli siten käytännössä omiaan laajentamaan kirkon organisaatiota ja lisäämään henkilöstön määrää.⁵²

Toimikuntia perustettiin ajankohtaiseen tarpeeseen ilman kokonaisvaltaista suunnittelua. Siten kirkollista toimintaa ohjaamaan syntyi uusi, rönsyilevä organisaatio, jonka eri elinten johtosäännöt poikkesivat toisistaan ja jonka suhteet kirkon varsinaisiin hallintoelimiin olivat epäselvät.⁵³ Kaikkien toimikuntien siirtäminen laajennetun piispainkokouksen alaisuuteen selkeytti tilannetta, mutta perustavat ongelmat säilyivät: kirkolla oli suuri ja alati laajeneva toiminnallinen johtoporras, ”suuri pää”, mutta hiippakuntatason kehittäminen oli aiempina vuosikymmeninä jäänyt sivuun, eivätkä kaikkien toimikuntien yhteydet seurakuntiinkaan toimineet parhaalla mahdollisella tavalla.⁵⁴ Vuonna 1974 kirkossa oli 14 toimikuntaa.⁵⁵

Kirkkohallituksen ja laajennetun piispainkokouksen kirkolliskokoukselle jättämät, huolellisesti valmistellut esitykset tehostivat omalta osaltaan kirkolliskokouksen päätöksentekoa.⁵⁶ Kirkon itsenäisyys myös vahvistui, kun kirkkohallituksen päätettäväksi siirtyi monia aiemmin maan hallitukselle kuuluneita asioita. Saman kirkkohallitus ryhtyi toimivaltaansa kuuluvissa asioissa valvomaan kirkon etua muun muassa antamalla lausuntoja valtakunnan hallitukselle ja muille viranomaisille.⁵⁷

Kirkkohallituksen ja laajennetun piispainkokouksen perustamisen jälkeen piispainkokouksen tehtäväluetteloa karsittiin, ja sen vastuulle jäi vain kokouksen alkuperäinen tehtävä: neuvotella hiippakuntien hallintoa ja hoitoa koskevista asioista. Piispainkokouksella ei ollut aloiteoikeutta kirkolliskokouksessa, mutta supistetutkin tehtävät työllistivät sitä. Ongelmana oli, että piispainkokouksen jäsenet käsitelivät lukuisissa tapauksissa samoja asioita useissa kirkollisissa elimissä.⁵⁸

51 Kansanaho 1976, 206, 210, 214–215; Murtorinne 1995, 338–339, 353–355; Nieminen 2008, 138–139.

52 Murtorinne 1995, 277–279, 302, 309–313, 338, 343–346.

53 Kansanaho 1976, 217, 219; Murtorinne 1997, 40.

54 Kansanaho 1976, 221; Murtorinne 1995, 342.

55 Kirkon toimikuntien toimintakertomukset 1974.

56 Kansanaho 1976, 181.

57 Murtorinne 1997, 52.

58 Kansanaho 1976, 191; Nieminen 2008, 115–116.

3.3 Hiippakuntien ja seurakuntien organisaatiot laajenevat

Kirkon yhteisen hallinnon voimistuessa hiippakuntien asema muuttui vähitellen, ja hiippakunnat alkoivat käytännössä muistuttaa kirkollista väliportaanhallintoa. Toisaalta hiippakuntien hengellistä toimintaa koskevat tehtävät lisääntyivät ja resurssit kasvoivat. Tuomiokapituleihin alettiin 1900-luvun kuluessa perustaa hiippakuntapastorin virkoja pyhäkoulu-, nuoriso- ja diakoniatyötä varten.⁵⁹ Nämä virat rahoitettiin kirkon varoista, kun taas tuomiokapitulien muiden osien ylläpidosta vastasi reformaatiokaudelta periytyneeseen tapaan valtio.

Schaumanin kirkkolaisa papisto oli saanut oikeuden esittää hiippakuntien synodaalikokousten välityksellä asioita kirkolliskokoukselle, mutta maallikoilta puuttui vastaava oikeus. Tilanne korjaantui vasta vuonna 1953, kun hiippakuntakokoukset kokoontuivat ensimmäisen kerran. Hiippakuntakokouksen tehtävänä oli edistää kirkollista työtä omalla alueellaan sekä tehdä aloitteita ja antaa lausuntoja kirkolliskokoukselle. Koska jäsenenä oli maallikkojen ohella myös pappeja, papisto osallistui hiippakuntatasolla samojen asioiden käsittelyyn kahdessa elimessä. Hiippakuntakokouksen ohelle syntyi samaan aikaan myös rovastikuntakokous, joka oli tarkoitettu sekä papeille että maallikoille. Mukana olivat seurakuntien tärkeimmät viranhaltijaryhmät. Lääninrovasti kutsui rovastikuntakokouksen koolle suunnittelemaan toimintaa ja tekemään tarvittaessa aloitteita hiippakuntakokoukselle.⁶⁰ Kun 1900-luku kääntyi jälkipuoliskolleen, kokonaiskirkon ja hiippakuntien hallinnossa oli aiempaa enemmän entistä laajempia elimiä, jotka osittain olivat myös päällekkäisiä.

Seurakuntia koskevat säännökset työllistivät kirkolliskokousta alusta asti, ja myös sittemmin nämä asiat ovat olleet alituisen käsittelyssä. Tähän tilanteeseen on vaikuttanut niin yhteiskunnan muutos – esimerkiksi nopea kaupungistuminen – kuin seurakunnallisen toiminnan laajeneminen. Taustalla on ollut pyrkimys jakaa vastuuta aiempaa tasapuolisemmin ja parantaa seurakunnan jäsenten vaikutusmahdollisuuksia. Osaltaan viimeksi mainittuun päämäärään pyrittiin 1900-luvun alkupuolella myös perustamalla uusia seurakuntia. Tavoitteena olivat pienet, aktiiviset seurakuntayksiköt. Ensimmäinen merkittävä muutosten vuosi seurakuntien hallinto-organisaatiossa oli 1908. Silloin tulivat voimaan säännökset, joiden nojalla kunnallishallinnon esikuvan mukaisesti suuriin seurakuntiin asetettiin kirkkovaltuusto ja kirkkohallintokunta. Kirkkohallintokunnan tehtävänä oli huolehtia valtuuston päätösten toimeenpanosta ja hoitaa seurakunnan omaisuutta. Edelleen samana vuonna poistettiin rajoitus, jonka mukaan jokaisella seurakunnalla tuli olla oma taloutensa. Tämä rajoitus oli käytännössä estänyt suurten kaupunkiseurakuntien jakamisen, mutta nyt sen tilalle lakiin otettiin ensimmäiset

59 Kansanaho 1976, 149, 173.

60 Kansanaho 1976, 154–155, 162.

määräykset seurakuntien yhteistaloudesta.⁶¹ Näin saivat alkunsa monet sellaiset seurakuntaorganisaation piirteet, joita on sittemmin jatkuvasti kehitetty. Vuonna 1953 yhteistalouden mahdollisuus laajennettiin koskemaan kaikkia seurakuntia ja yhteistalous sallittiin myös osittaisena.⁶²

Kirkkovaltuusto ja -hallintokunta perustettiin vähitellen yhä useampiin seurakuntiin, kunnes vuonna 1954 molemmat määrättiin pakollisiksi kaikissa seurakunnissa. Kaikki kirkkokokoukselle kuuluneet asiakysymykset siirtyivät muille hallintoelimille, suurin osa kirkkovaltuustolle. Kirkkokokoukselle jäi vain kirkkovaltuuston ja -neuvoston jäsenten valitseminen sekä tärkeimpien viranhaltijoiden vaalin toimittaminen. Kirkkovaltuusto, jonka puheenjohtajana toimi kirkkoherra, sai lukuisia tehtäviä. Valtuuston jäsenmäärä vaihteli välillä 12–40, yhteistalousseurakunnissa välillä 24–72. Kirkkohallintokunnasta puolestaan tuli johtava taloushallinnon elin, jolle taloudellinen vastuu siirtyi kirkkoneuvostolta. Kirkkoneuvostokaan ei pelkästään luovuttanut tehtäviään, vaan sen tehtäviksi määriteltiin muun muassa diakoniatyön johto ja lähetysharrastuksen edistäminen. Lisäksi se valitsi seurakunnan maallikkoedustajat rovastikuntakokoukseen ja osallistui piispanvaalin sekä hiippakunta- ja kirkolliskokousvaalien valitsijamiesten valintaan. Kaikkiaan kirkkoneuvostosta tuli seurakunnallisen toiminnan ohjaava ja kokoava johtoelin.⁶³

3.4 Keskushallinto kootaan kirkolliskokouksen ympärille 1970-luvulla

Monimutkaiseksi paisunut ja samalla hidastuneeksi koettu kirkon hallintojärjestelmä sai osakseen kasvavaa arvostelua 1960-luvun kuluessa. Niinpä vuoden 1968 kirkolliskokous asetti komiteat uudistamaan kirkon keskushallintoa ja seurakuntahallintoa. Keskushallinnon osalta uudistus keskittyi kirkolliskokoukseen, jonka kokoa pidettiin liian suurena ja kokoontumistahtia liian harvana. Lisäksi laaja aloiteoikeus ja kirkolliskokouksen velvollisuus pyytää lausuntoja aina seurakuntatasolta asti hidastivat työskentelyä. Hidasliikkeisyytensä vuoksi kirkolliskokous ei kyennyt hoitamaan tehtäväänsä lausunnonantajana, ja myös kirkkolain säätäminen viivästyi. Edelleen aikakaudelle ominaisen demokratian korostuksen mukaisesti oltiin huolissaan edustuksellisuudesta kirkon päätöksenteossa. Laajennetulle piispainkokoukselle oli jatkuvasti keskittynyt enemmän valtaa, vaikka elin oli edustuksellisesti hyvin suppea. Myös kirkolliskokouksen jäsenten valintatapaan vaadittiin muutoksia.⁶⁴

”Hulluna vuonna” 1968 kokoontuneen kirkolliskokouksen uudistusintoa osoitti, että keskushallinnon uudistusta käsitellyt kokouksen erikoisvaliokunta oli

61 Kansanaho 1976, 97–99; Murtorinne 1995, 202–203.

62 Kansanaho 1976, 100.

63 Kansanaho 1976, 100–104; Murtorinne 1995, 358.

64 Kansanaho 1976, 222–223; Murtorinne 1997, 64–65, 70; Nieminen 2008, 168.

valmis jättämään kirkolliskokouksen ainoiksi virallisiksi edustajiksi piispat ja luopumaan sekä erillisestä pappiskiintiöstä että arkkipiispan puheenjohtajuudesta: kaikki kirkolliskokousedustajat valittaisiin hiippakunnittain samassa vaalissa, ja kirkolliskokous valitsisi itse puheenjohtajansa. Täysistunnossa ei kuitenkaan oltu valmiita näin rajuun uudistukseen, vaan asetettava komitea sai selvästi valiokunnan ehdotusta maltillisemman evästyksen.⁶⁵

Asiaa valmistellut komitea lähti ajatuksesta, ettei kirkolliskokouksen vastaisuudessa tarvitsisi siirtää toimivaltaansa muille vaan että se voisi päättää itse kaikista tärkeimmistä kirkkoa koskevista asioista. Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous yhtyi komitean ehdotukseen, jonka mukaisesti kirkolliskokouksen oli määrä kokoontua vuosittain ja päättää muun muassa kokonaiskirkon taloudesta. Näin laajennettu piispainkokous voitiin lakkauttaa.⁶⁶ Vuoden 1971 kirkolliskokous päätyi jopa tiiviimpään kokoustahtiin kuin komitea: istuntokausia ei olisi vain kerran vuodessa vaan kahdesti joka vuosi. Kirkolliskokoukselle määriteltiin kaksi perustehtäväaluetta, joista toinen koski kirkon oppia ja työtä, toinen taas kirkon lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta. Varsinkin oppia koskeva päätösvalta, joka oli aiemmin keskittynyt kirkollisista kirjoista päättämiseen, määriteltiin nyt entistä kokonaisvaltaisemmin. Sen sijaan kirkolliskokous ei hyväksynyt komitean ehdotusta, jonka mukaan määränemmistövaatimus pienennettäisiin kahteen kolmasosaan aiemmasta kolmesta neljäsosasta.⁶⁷

Komitea ehdotti myös kirkolliskokouksen huomattavaa supistamista siten, että hiippakunnista valittaisiin 24 pappis- ja 48 maallikkoedustajaa. Kirkolliskokous kiinnitti kuitenkin huomiota edustuksellisuuteen: se nosti pappisedustajien määrän 32:een ja maallikkoedustajien määrän 64:ään. Niin ikään komitea ehdotti virallisten edustajien määrän supistamista, mutta kirkolliskokous halusi säilyttää kokoonpanossa kenttäpiispan sekä valtioneuvoston, korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden valitsevat edustajat. Sen sijaan teologisesta ja oikeustieteellisestä tiedekunnasta sekä hovioikeuksista valitut edustajat poistuivat komitean ehdotuksen mukaisesti kokoonpanosta. Komitean esityksen mukaan kirkolliskokous valitsisi keskuudestaan puheenjohtajan, mutta kirkolliskokous halusi säilyttää puheenjohtajuuden arkkipiispalla.⁶⁸

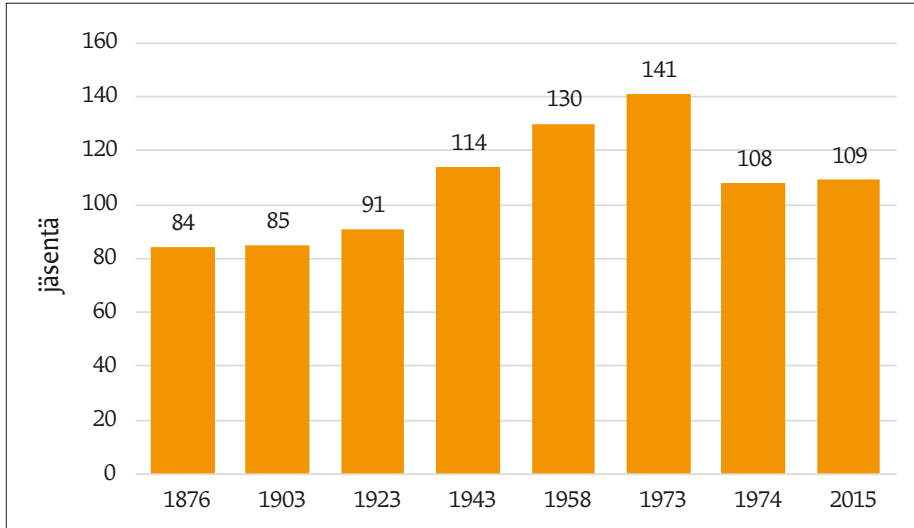
Kirkolliskokousedustajien vaali säilyi pääsäännön mukaan enemmistövaalina, mutta kirkolliskokous teki lisäyksen, jonka mukaan hiippakunnittain valittujen valitsijamiesten toimittama maallikkoedustajien vaali oli mahdollista toimittaa myös suhteellisenä – tosin ilman ehdokaslistoja.

65 Juva 1976, 206–207.

66 Juva 1976, 214; Kansanaho 1976, 223–224; Murtorinne 1997, 71.

67 Juva 1976, 217–219; Kansanaho 1976, 228–231; Murtorinne 1997, 72–73.

68 Juva 1976, 214, 218; Kansanaho 1976, 226–227, 229.



Kuvio 1. Kirkolliskokouksen jäsenmäärä vuosina 1876–2015.

Päätöksenteon yksinkertaistamiseksi aloiteoikeutta rajattiin hiippakuntatasolla. Tuomiokapitulien ja hiippakuntien pappeinkokousten aloiteoikeus poistettiin, koska näiden elinten kautta kanavoituneet aloitteet saattoi vastaisuudessa hoitaa maallikkovaltainen hiippakuntakokous. Siihen ottivat osaa tuomiokapitulien jäsenet, hiippakunnasta kirkolliskokoukseen ja kirkkohallitukseen valitut edustajat sekä hiippakuntakokoukseen valitut pappis- ja maallikkojäsenet. Sen sijaan keskushallinnon tasolla aloiteoikeus laajeni: kirkkohallituksen ohella myös piispainkokous sai aloiteoikeuden. Samaten lausunnonanto-oikeus supistui paikallistasolla mutta laajeni keskushallinnossa: seurakuntien lakisääteinen lausunnonanto-oikeus lakkautettiin, mutta piispainkokous antaisi vastaisuudessa lausuntonsa kirkollisia kirjoja sekä kirkon uskoa ja oppia koskevissa kysymyksissä. Muutenkin piispainkokous sai laajennetun piispainkokouksen lakkauttamisen myötä taas itsenäisiä tehtäviä. Hiippakuntien hallinnon ja hoidon lisäksi sen oli määrä neuvotella kirkon julistusta ja työtä koskevista periaatekysymyksistä. Uudistus ilmensi osaltaan piispojen tehtävää valvoa kirkon julistusta ja toimintaa.⁶⁹

Piispainkokouksesta alkoi tietyllä tavalla muodostua kirkkohallituksen kaltainen valmisteluelin. Ongelmana oli, että piispainkokouksen oma valmisteluorganisaatio oli hyvin pieni: valmistelua varten jouduttiin asettamaan tilapäisiä toimikuntia, ja usein lopputuloksena oli, että kirkon keskushallinnossa usea työryhmä käsitteli samanaikaisesti tiettyä kysymystä.⁷⁰

69 Kansanaho 1976, 156, 192–193, 230, 234; Murtorinne 1997, 74–75; Nieminen 2008, 293.

70 Antila 2014, 86.

Laajennetun piispainkokouksen lakkauttamisen myötä myös kirkkohallituksen tehtävät lisääntyivät. Sille siirtyi hallinnollisia ja taloudellisia täytäntöönpanotehtäviä sekä toimikuntien valvontavastuu. Kirkkohallituksesta tuli suuressa määrin yleishallintoelin.⁷¹ Komitea ehdotti kirkkohallituksen kokoonpanon säilyttämistä ennallaan, mutta jälleen vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous oli huolissaan edustuksellisuudesta. Laajennetun piispainkokouksen syntyvaiheita leimannut periaate, jonka mukaan konsistoriaalisen, episkopaalisen ja synodaalisen elementin tuli olla läsnä kirkon hallinnossa, siirrettiin määrittämään kirkkohallituksen kokoonpanoa. Laajennetun piispainkokouksen tilalle tuli ”laajennettu kirkkohallitus”, jossa oli arkkipiispan lisäksi 14 jäsentä: neljä määräämättömäksi ajaksi valittua, päätoimisessa virassa olevaa kirkkoneuvosta, kahdeksan määrääjäksi valittua kirkkoneuvosta (yksi jokaisesta hiippakunnasta) ja kaksi piispainkokouksen valitsemaa jäsentä.⁷²

Kirkkohallituksen tehtävien lisääntyessä myös kirkon keskushallinnon toimihenkilöiden määrä alkoi nopeasti kasvaa: vuonna 1974 kirkkohallituksen ja kirkon toimikuntien palveluksessa työskenteli yhteensä 87 henkilöä, kymmenen vuotta myöhemmin jo 183 henkilöä. Lisäksi kirkkohallituksen alaisuuteen perustettiin useita pysyviä neuvottelukuntia ja lukuisa joukko tiettyä tehtävää varten asetettuja, lyhytaikaisempia työryhmiä.⁷³ Keskushallinnon henkilöstön laajenemiseen vaikuttivat merkittävästi kirkon sopimusvaltuuskunta ja pysyvät toimikunnat. Muutoksen voi nähdä jatkumona vastaavalle kehitykselle valtion tasolla: valtionhallinto oli 1960-luvulla ja 1970-luvun alkupuolella laajentunut voimakkaasti, ja julkisen henkilöstön määrä oli kasvanut nopeasti.⁷⁴

Kirkon sopimusvaltuuskunta aloitti toimintansa vuonna 1975. Sen tehtävänä oli työnantajan edustajana neuvotella ja sopia viranhaltijoiden ja työntekijöiden palvelussuhteen ehtoista.⁷⁵ Tässä vaiheessa kirkko oli viimeinen julkinen työnantaja, joka siirtyi sopimusjärjestelmään. Vuosikymmenen alulle tyypillisessä hengessä asiaa koskeva kirkollinen lainsäädäntö nojautui kunnallisen virkaehtosopimusjärjestelmän periaatteille.⁷⁶

Ongelmana oli, että monet kokivat kirkon erityispiirteiden jäävän syrjään. Sopimusvaltuuskunnan kokoonpanossa painotettiin työmarkkinakentän tuntemusta sekä hallinnollista ja taloudellista osaamista. Sen sijaan seurakunnallisen työn tuntemus uhkasi jäädä toisen neuvotteluosapuolen, työntekijäjärjestöjen, huoleksi. Kirkolliskokous päättikin antaa sopimusvaltuuskunnassa läsnäolo- ja puheoikeuden myös piispainkokouksen määräämälle piispalle. Päätöksen voi nähdä osana

71 Kansanaho 1976, 224; Murtorinne 1997, 73, 89–90.

72 Kansanaho 1976, 231–232; Murtorinne 1997, 73–74, 84.

73 Murtorinne 1997, 88–89, 93.

74 Mäenpää 1991, 44.

75 Kansanaho 1976, 235–236.

76 Juva 1976, 222.

kirkon organisaation omalakisyyden korostusta, joka vahvistui 1970-luvun loppupuolella samaan aikaan, kun yleinen ilmapiiri muuttui uskonnolliselle toiminnalle suosiollisemmaksi.⁷⁷

Kirkon toimikuntien asema puhutti paljon heti vuonna 1974 voimaan astuneen hallinnonuudistuksen toteuduttua. Kun laajennettua piispainkokousta ei enää ollut, kokonaiskirkon toiminnallinen johto hajaantui. Kirkolliskokous oli toimikuntien ylin valvoja ja niiden työn ohjaaja, mutta toisaalta toimikunnat kuuluivat varainkäytön, hallinnon ja osaksi toiminnankin puolesta kirkkohallituksen valvontaan. Lisäksi toimikunnilla oli edelleen asiantuntijoista koostuvat johtokunnat.⁷⁸

Pyrkimykset toimikuntien hallinnollisen aseman selkeyttämiseksi eivät tuottaneet nopeaa tulosta, mutta muuten toimikuntalaitoksen rakenne eli. Kirkon ulkomaanasioiden hoidon organisaatio uudistui vuonna 1974, kun kaksi vuosikymmentä aiemmin perustettu kirkon ulkomaanasiain toimikunta laajeni käsittämään arkkipiispan johtaman varsinaisen toimikunnan lisäksi neljä valiokuntaa (ulkoasiain, teologisten asiain, ulkomaanavun ja diasporatyön).⁷⁹ Kirkolliskokous halusi myös vahvistaa lähetystyön asemaa kirkon organisaatiossa. Kokous päätti vuonna 1975 perustaa kirkon lähetystyön keskuksen toimimaan aiempaa tehokkaampana yhteistyöelimenä lähetysjärjestöjen kesken ja koordinoimaan laajentunutta kotimaantyytä.⁸⁰

Kaikkiaan vuoden 1974 hallinnonuudistuksen myötä synodaalinen elementti vahvistui selvästi kirkon keskushallinnossa. Kirkolliskokouksen asema korostui, ja kirkon keskushallinnon synodikeskeinen perinne, joka oli alkanut lähes sata vuotta aiemmin kirkolliskokouksen syntyessä, sai jatkoa. Vastaavasti episkopaalinen hallintoperiaate, joka oli jossain määrin ylikorostunut laajennetun piispainkokouksen valta-aseman myötä vuodesta 1944, ohentui. Konsistoriaalinen elementti vahvistui kirkkohallituksen tehtävien lisääntyessä, mutta muutosta lievensi huomattavasti se, että kirkolliskokous päätti lisätä kirkkohallituksen kokoonpanoon synodaalista ja episkopaalista ainesta.⁸¹

3.5 Seurakuntarakenne moninaistuu

Keskushallinnon kanssa samaan aikaan uudistettiin seurakuntien hallintoa. Vuonna 1968 seurakuntien määrä saavutti huippunsa, 598 seurakuntaa, ja samana vuonna kirkolliskokous aloitti komiteatyön seurakuntien hallinnon uudistamiseksi. Erityisen tärkeänä pidettiin hallinnollisen kahtiajaon poistamista talouden ja toiminnan väliltä. Kirkkohallituskunnan asema oli vähitellen korostunut siinä määrin, että

77 Antila 2014, 53–55.

78 Murtorinne 1997, 75, 79.

79 Murtorinne 1997, 42–45.

80 Antila 2014, 46.

81 Murtorinne 1997, 75.

taloudelliset seikat olivat päässeet määräämään toimintaa. Lisäksi tuolloin voimassa olleen hallintojärjestelmän soveltaminen erilaisiin seurakuntiin oli osoittautunut vaikeaksi. Laajaa seurakuntahallinnon uudistusta valmisteltaessa toteutui jo yksi merkittävä osauudistus: seurakuntavaalit järjestettiin ensimmäistä kertaa suhteellisella vaalitivalla vuonna 1970.⁸²

Kahden komitean työskentelyn pohjalta vuoden 1973 kirkolliskokous päätti, että kirkkovaltuusto säilyisi päätösvaltaa käyttävänä elimenä mutta että kirkkoneuvosto ja kirkkohallintokunta yhdistettäisiin kirkkoneuvostoksi. Uuden kirkkoneuvoston tuli jakaantua toiminnalliseen ja taloudelliseen jaostoon, joten muutos aiempaan hallintomalliin nähden ei ollut käytännössä kovin suuri. Uudistettu kirkkoneuvosto hoiti hallintoa ja toimi valmistelevana ja toimeenpanevana elimenä. Se oli valtuuston asettama 5–15 henkilön elin, jossa seurakunnan työntekijät eivät enää olleet itseoikeutettuina jäseninä – joskin työntekijöiden vaalikelpoisuus säilyi. Kirkkoneuvoston puheenjohtajana toimi kirkkoherra. Valtuuston puheenjohtajuus puolestaan siirtyi valtuuston keskuudestaan valitsemalle henkilölle, koska kirkkoherran asema sekä neuvoston että valtuuston puheenjohtajana oli aiheuttanut arvostelua.⁸³

Seurakuntayhtymien hallinto osoittautui selvästi pulmallisemmaksi kokonaisuudeksi kuin yksittäisten seurakuntien organisaation muokkaaminen. Vastakkain olivat hallinnon keskittäminen ja hajauttaminen. Keskittäminen antaisi parhaat mahdollisuudet toiminnan ja talouden tehostamiseen ja yhdenmukaistamiseen sekä tukisi seurakuntien yhteisiä työmuotoja. Toisaalta yksittäisten seurakuntien erityistarpeiden katsottiin herkästi jäävän sivuun, päätösvallan kapenevan ja hallinnon siirtyvän etäälle seurakuntalaisista. Lopulta kirkolliskokous päätti tarjota vaihtoehtoina sekä keskittämisen että hajauttamisen. Täydellisessä yhteistaloudessa olevilla seurakunnilla olisi kullakin seurakuntaneuvosto, kun taas yhtymän tasolla tärkeimpinä eliminä olisivat yhteinen kirkkovaltuusto ja yhteinen kirkkoneuvosto. Osittaisessa yhteistaloudessa jokaisella seurakunnalla olisivat kirkkovaltuusto ja kirkkoneuvosto, ja yhtymän tasolla yhteisen kirkkovaltuuston sijasta olisi edustajisto. Yhteiseen kirkkovaltuustoon tai edustajistoon kuuluisi 24–96 jäsentä.⁸⁴

Seurakuntayhtymän mahdollisuuksia perustaa virkoja ja hoitaa yhteisiä tehtäviä vahvistettiin. Kirkon laajenevasta henkilöstöstä alati kasvava osuus sijoittuikin seurakuntayhtymien palvelukseen, esimerkiksi sodan jälkeen nopeasti voimistuneiden erityistyömuotojen piiriin.⁸⁵

Kaikkien kirkon palveluksessa olevien henkilöiden määrä kasvoi erityisesti 1970- ja 1980-luvun vaihteessa – samoihin aikoihin kuin Suomen kunnissa. Henkilöstön jakauma puolestaan osoitti, että kirkko sai entistä selvemmin palve-

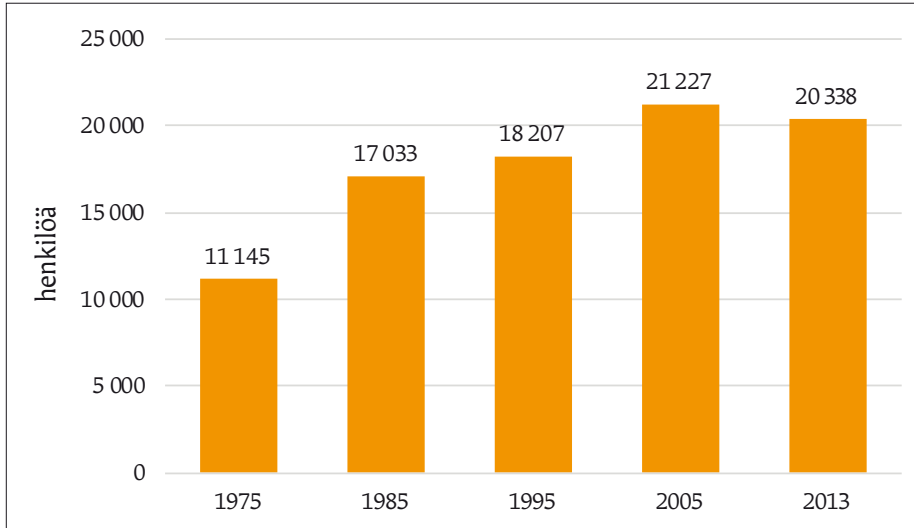
82 Kansanaho 1976, 70, 107, 115–116.

83 Kansanaho 1976, 115–116, 118–119, 121.

84 Kansanaho 1976, 117, 119, 121, 124–125; Murtorinne 1995, 359–360.

85 Kansanaho 1976, 121, 126; Murtorinne 1995, 346.

luhyteiskunnalle leimallisia piirteitä: yleisissä palvelutehtävissä toimivien määrä kasvoi voimakkaasti, kun taas perinteistä seurakuntatyötä tekevien osuus pieneni.⁸⁶ Teologisesti taustalla näkyi sota-aikana kiteytynyt uusi kansankirkollinen ihanne, jonka mukaan kirkon tuli palvella ihmisiä monipuolisesti.



Kuvio 2. Koko kirkon työntekijämäärä 1975–2013.

Seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä siirryttiin uuteen hallintojärjestelmään vuonna 1977.⁸⁷ Samaan aikaan tuli vielä mahdolliseksi perustaa uudelta pohjalta kappeliseurakuntia, jotka olisivat pääseurakunnan alaisia mutta joissa olisi oma kappelineuvosto suunnittelemassa toimintaa. Kaikkiaan seurakuntien hallinnolliset järjestelyt lähinnä moninaistuivat, vaikka uudistushankkeeseen lähdeittäessä organisaatioita oli pyritty yhtenäistämään ja yksinkertaistamaan.⁸⁸ Seurakunnan hallinto oli mahdollista järjestää neljällä eri tavalla: täydellisessä tai osittaisessa yhteistaloudessa, yksittäisenä seurakuntana tai kappelinä.⁸⁹

⁸⁶ Murtorinne 1995, 411–412; Pulma 1999, 152–153.

⁸⁷ Kansanaho 1976, 114.

⁸⁸ Kansanaho 1976, 69, 126.

⁸⁹ Juva 1976, 226.

3.6 Keskitettyyn keskushallintoon

Vuonna 1974 voimaan tullut kirkon keskushallinnon malli herätti välittömästi tyytymättömyyttä. Erityisesti moitittiin kirkon toiminnallisen johdon hajanaisuutta ja toimikuntien epäselvää asemaa. Kirkkohallitus antoi vuonna 1979 arkkipiispa Mikko Juvan johdolla kirkolliskokoukselle esityksen kirkon yhteisen hallinnon kehittämiseksi. Kirkkohallituksen mielestä se itse, piispainkokous ja kirkon toimikunnat olivat jääneet erilleen toisistaan, mikä oli aiheuttanut epäselvyyttä muun muassa erilaisissa kannanottotilanteissa. Esityksen mukaan kirkkohallitukselle annettaisiin laajat valtuudet kirkon toiminnan hoitamiseksi, jotta toiminnallinen koordinaatio parantuisi. Kirkon toimikuntien sihteeristö ja toimistot sekä kirkon sopimusvaltuuskunnan toimisto liitettäisiin hallinnollisesti kirkkohallitukseen. Aiemmin hallinnollistaloudellisena johtoelimenä toimineesta kirkkohallituksesta oli määrä tehdä myös yleiskirkollisen toiminnan ohjaaja. Siten kirkkohallituksen valta kasvaisi huomattavasti.⁹⁰

Uudistuspyrkimyksissä voi nähdä rinnakkaisuutta samanaikaiseen keskusteluun valtioonhallinnon suunnasta. Tuohon aikaan ministeriöissä oli alettu siirtyä laajapohjaisista komiteoista ja toimikunnista aiempaa kevyempiin ja ministerijohtoisempiin työryhmiin. Lisäksi keskusteltiin vallanjaosta asiantuntijavaltaa painottaneiden keskusvirastojen ja poliittiseen ohjaukseen nojautuneen ministeriöjärjestelmän välillä.⁹¹ Kirkkohallituksen esityksessäkin suunta vei itsenäisistä asiantuntijaorganisaatioista kohti vahvaa hallitusvaltaa.

Samoihin aikoihin seitsemänkymmenluvun lopulla kirkossa työskennellyt kirkkojärjestyskomitea totesi, että seurakunta muodosti kirkon ytimen ja perusyksikön, jolla tuli olla itsehallinto. Hiippakunnan toiminta puolestaan oli tarkoitettu seurakuntien ja niiden yhteistoiminnan tueksi. Myöskään kokonaiskirkko ei komitean mukaan ollut vain hiippakuntien ja seurakuntien summa, vaan sillä oli itsenäinen asema ylimpänä organisatorisena ja toiminnallisena yksikkönä. Oli kuitenkin huolehdittava, että kirkollinen työ tehtäisiin pääasiassa seurakunnissa ja hiippakunnissa ja että ylimmällä tasolla hoidettaisiin vain kirkkolain erikseen edellyttämät tehtävät. Tällöin oli myös otettava huomioon seurakuntien itsehallinto ja hiippakuntien itsenäisyys. Kirkkojärjestyskomitea ei ehdottanut merkittäviä muutoksia kirkolliskokouksen ja kirkkohallituksen väliseen työnjakoon. Päinvastoin komitea totesi, ettei kirkkohallitukselle tullut antaa itsenäistä toimivaltaa hengellisissä asioissa.⁹²

Kirkkohallituksen esitys sai muutenkin kirkkohallituksen ulkopuolella osakseen paljon arvostelua. Jotkut katsoivat sen muun muassa horjuttavan kirkon järjestysmuodon perusteita, korostavan ratkaisevasti konsistoriaalista ainesta ja vastaavasti jättävän piispainkokouksen ja tuomiokapitulien aseman epäselväksi. Jotkut pel-

90 Murtorinne 1997, 102–103; Antila 2014, 48.

91 Numminen 1996, 651; Savolainen 1996, 674–675; Antila 2014, 45.

92 Kirkk.kok. ptk-k. 1980, liite V 1, 39–44.

käsivät myös päätösvallan siirtymistä luottamushenkilöiltä ja kirkolliskokoukselta suppealle kirkkohallitukselle. Esitys ei tuottanut tulosta. Sen sijaan toiminnallisen organisaation rakennetta pyrittiin selkeyttämään sulauttamalla toimikunnat laajemmiksi toiminnallisiksi yksiköiksi, kirkon keskuksiksi. Niiden uudet ohjesäännöt tulivat voimaan vuonna 1984. Uudistus ei kuitenkaan ratkaissut perusongelmaa: kirkolliskokouksen tehtävä toimikuntien työn ohjaajana ei onnistunut luontevasti. Kirkolliskokous halusikin jatkaa saman tien valmisteluja keskushallinnon uudistamiseksi. Uudistusta valmistellut komitea muisti kielteisen vastaanoton, jonka kirkkohallituksen aiempi esitys oli saanut. Komitea omaksui korostetun varovaisen linjan: se pyrki säilyttämään kirkkohallinnon klassiset elementit mahdollisimman tarkasti tasapainossa ja välttämään radikaaleja muutoksia.⁹³

Nyt vastassa oli kuitenkin arvostelu, jonka mukaan suunnitelmat olivat jääneet puoliteihen. Muutamassa vuodessa kirkossa oli alettu kypsyä ratkaisuun, jota kirkkohallitus oli 1970-luvun lopussa esittänyt: tarvittiin keskushallintoelin, joka turvaisi toiminnallisten ja taloudellisten asioiden koordinoinnin ja jolla olisi valmiudet toimia tarvittaessa yhtenäisesti ja nopeasti suhteessa valtiovaltaan, keskusjärjestöihin ja tiedotusvälineisiin. Laajennetun piispaikokouksen lakkauttamisen jälkeen kirkon toiminnallinen johto oli ollut hajallaan, ja nyt se oli jälleen aika koota yhteen. Paine tehostamiseen ja hallitusvallan vahvistamiseen kasvoi myös valtionhallinnossa, mikä osaltaan saattoi näkyä kirkollisessa keskustelussa. Kirkolliskokous päätti keskittää toiminnallisen ohjausvastuun uudistetulle kirkkohallitukselle vuoden 1994 alusta. Kirkkohallituksen täysistunto sai selvästi laajennetulle piispaikokoukselle aiemmin kuuluneen tehtävän. Täysistunnosta tuli keskushallintoelin, jossa hallinnollisen, taloudellisen ja toiminnallisen päätöksenteon oli määrä yhtyä.⁹⁴

Kirkolliskokous päätti, että kirkon keskuksat siirrettäisiin hallinnollisesti kirkkohallituksen toimistoiksi. Suurin osa niistä liitettiin toiminnalliseen osastoon, johon kuului uudistuksen jälkeen seitsemän keskusta. Osaston tehtävänä oli kehittää ja tukea seurakuntien työtä sekä hoitaa kirkon toimintaan liittyviä yhteyksiä. Kirkon sopimusvaltuuskunta säilyi erillisenä elimenä, mutta valtuuskunnan toimistosta tuli kirkkohallituksen henkilöstöosasto. Hallinto-osasto käsitteli kirkon ja seurakuntien yleistä hallintoa sekä viraston sisäisiä palveluja koskevia asioita, kun taas talous- ja eläke-toimistoon jaetun talousosaston alana oli kirkon keskusrahaston toiminta. Kirkon ulkoasiain osasto hoiti kirkon ekumeenisia suhteita ja niihin liittyviä teologisia asioita. Osastoon kuuluivat muun muassa kirkon lähetystyön keskus ja kirkon ulkomaanapu, joka kuitenkin pian alkoi irrottautua omaksi säätiökseen. Erillisyksikköinä toimivat kirkon tiedotuskeskus ja kirkon tutkimuskeskus.⁹⁵ Sittemmin vuonna 2005 Porvoon hiippakunnan hiippakuntaneuvostosta muodostettiin kirkkohallituksen yhteyteen ruotsinkielinen erillisyksikkö.

93 Murtorinne 1997, 81, 104–108; Nieminen 2008, 177; Antila 2014, 48, 132–133.

94 Tiihonen 1996, 576; Murtorinne 1997, 110–111, 117–118; Autio 1997, 204; Antila 2014, 133.

95 Murtorinne 1997, 116–117, 119–120.

Vuonna 1991 kirkossa aloitettu eläkerahastointi vaikutti osaltaan keskushallinnon rakenteeseen. Kirkon keskusrahaston yhtenäinen rakenne ei enää sopinut nopeasti kasvavan eläkerahaston hallintaan. Niinpä eläkerahasto muutettiin vuonna 1999 erilliskatteiseksi rahastoksi, jota alkoi johtaa kirkkohallituksen virastokollegion sijasta asiantuntijoista koottu johtokunta. Samalla kirkolliskokouksen yksityiskohtainen taloudellinen päätösvalta kaventui, kuten oli tapahtunut myös eduskunnalle yhtiöiden, liikelaitosten ja rahastojen perustamisen myötä. Molemmissa tapauksissa painopiste siirtyi päätöksenteosta valvontaan.⁹⁶

Uuden kirkkohallituksen jäseniksi tulivat arkkipiispa puheenjohtajana, piispainkokouksen neljäksi vuodeksi valitsemat kaksi piispaa sekä kirkolliskokouksen samaksi toimikaudeksi valitsemat kaksi pappia ja kahdeksan maallikkoa. Kirkkoneuvoksen virassa toimivat menettivät äänivaltansa kirkkohallituksen täysistunnossa, mutta he jatkoivat siellä läsnäolo- ja puheoikeutettuina esittelijöinä. Kirkkoneuvosten määrä kasvoi kahdella. Kirkkoneuvoksista muodostettiin kirkkohallituksen täysistunnon alaisuuteen itsenäistä päätösvaltaa käyttävä virastokollegio. Kollegiota johti kansliapäällikkö, jonka virka oli myös uusi: hänen tehtävänä oli johtaa yleisesti kirkkohallituksen viraston toimintaa ja toimia kirkkohallituksen henkilöstön ylimpänä esimiehenä. Merkittävimmät asiat käsiteltiin kerran kuukaudessa pidettävissä täysistunnoissa, muut hallintoasiat virastokollegiossa. Kirkon keskushallinnon henkilöstö laajeni edelleen. Vuonna 1994 henkilöstön kokonaismäärä oli 222, kun kaksi vuosikymmentä aiemmin se oli ollut 87.⁹⁷

Hallinnonuudistusta valmistellut komitea ehdotti, että myös piispainkokouksen toimivaltaa siirrettäisiin kirkkohallitukselle ja että piispainkokouksen suora aloiteoikeus kirkolliskokouksessa lakkaisi. Kirkolliskokous päätti kuitenkin säilyttää piispainkokouksen toimivallan pääosin ennallaan.⁹⁸

Uudessa tilanteessa piispainkokouksen rooli jäi melko heikosti hahmotuneeksi, eikä sillä ollut kattavaa, pysyvää valmisteluorganisaatiota. Myös sen lausuntojen painoarvo osoittautui useissa tapauksissa vähäiseksi. Kirkkohallituksen vahvistumista taas kuvasti se, että kirkkoneuvosten arvovalta näytti kasvavan myös kirkolliskokouksessa. Samalla tosin kiinnitettiin huomiota myös kirkolliskokouksen mahdollisuuksiin valvoa kirkkohallitusta. Esimerkiksi 1990-luvulla vakiintuneet kirkkohallituksen kyselytunnit tarjosivat tällaisen mahdollisuuden. Tässä mielessä kirkolliskokous ja kirkkohallitus kytkeytyivät entistä kiinteämmin toisiinsa.⁹⁹

Keskushallinnon uudistamisesta keskusteltaessa kiinnitettiin tällä kertaa huomiota erityisesti kirkon viran edustajien ja luottamushenkilöiden väliseen suhteeseen. Aiempina vuosikymmeninä tarkattua kolmen klassisen elementin tasapainoa ei enää pidetty entiseen tapaan määrävänä kriteerinä. Kirkkojärjestyskomitea oli

96 Nousiainen 2006, 305; Tiitinen 2008, 69; Antila 2014, 203–204.

97 Murtorinne 1997, 117, 119, 120.

98 Nieminen 2008, 182.

99 Antila 2014, 134, 181, 253.

todennut, että kirkko oli läsnä silloin, kun sekä kirkon jäsenet että virka olivat saapuvilla. Ainoastaan nämä kaksi yhdessä saattoivat edustaa kirkkoa ja tehdä päätöksiä kirkon puolesta. Sen vuoksi myös kirkon hallinnon kaikilla tasoilla oli turvattava sekä seurakuntalaisten edustuksellisuus että viran läsnäolo. Tällainen ajattelutapa näkyikin selvästi hallinnonuudistuksesta päätettäessä. Perinteinen kolmijako jäi paljolti syrjään. Kirkolliskokouksen hallintovaliokunta totesi, ettei ollut teologisia perusteita sijoittaa konsistoriaalista elementtiä eli virassa toimivia kirkkoneuvoksia päätöksenteossa synodaalisen ja episkopaalisen elementin rinnalle. Tältä pohjalta oli luontevaa poistaa kirkkoneuvoksen virassa toimivilta äänivalta kirkkohallituksen täysistunnossa.¹⁰⁰ Tietyissä mielessä palattiin Schaumanin suunnitelmassa valalla olleeseen kahtiajakoon episkopaalis-konsistoriaalisen ja presbyteriaalis-synodaalisen aineksen välillä.

4 Vuosituhannen vaihteen pyrkimykset hallinnon keventämiseen

4.1 Lama kiirehtii kirkkoa kohti kevyttä organisaatiota ja tiiviitä yhteisöjä

Seitsemänkymmenluvun lopulla työskennellyt kirkkojärjestyskomitea korosti kirkon henkistä ja hallinnollista itsenäisyyttä sekä muun muassa kirkon jäsenyyttä ja yhteisöluonnetta. Näihin tavoitteisiin tähtäävä työskentely jatkui 1980-luvulla piispainkokouksen aloittamassa Kirkko 2000 -prosessissa. Suunnitelmat ajankoh-taistuivat 1990-luvun alun lamavuosina. Vuonna 1992 yhteensä 89 kirkollisko-kousedustajaa kirjoitti nimensä aloitteeseen, jossa vaadittiin kirkon hallinnon keventämistä. Kirkolliskokouksessa oli halua astua uuteen aikaan, jota kuvaisivat kevyet, jatkuvat ja alhaalta päin lähtevät uudistukset. Muutos näkyikin esimerkiksi siten, että suurten komiteoiden sijasta valmistelua alettiin tehdä entistä useammin kirkkohallituksen asettamissa työryhmissä. Uutta ajattelutapaa ja laman tuomaa painetta kuvasti myös se, että teologisten perusteiden sijasta lähdettiin liikkeelle käytännön ongelmista. Tietoisuus kirkon järjestysmuodosta näytti heikentyvän, mikä saattoi liittyä myös aikakaudelle ominaiseen yleiseen sisältöjen ohentumiseen julkisessa keskustelussa.¹⁰¹

Aloitteessa vaadittiin muun muassa alistussäännösten karsimista ja siten seurakuntien itsenäisen päätösvallan lisäämistä. Aloitteen voi nähdä osana julkisen sektorin muutosta Suomessa ja koko Euroopassa: valtio oli kuluneina vuosina pyrkinyt keventämään hallintoa, vähentämään normiohjausta ja siirtämään pää-

¹⁰⁰ Antila 2014, 93–94, 133–134.

¹⁰¹ Antila 2014, 184–186, 221, 253–254.

tösvaltaa lähemmäksi niitä, joita päätökset koskivat. Laman lisäksi uudistushankkeita vauhdittivat Euroopan unionin hallintoperiaatteet. Osaltaan taustalla näissä uudistushankkeissa oli *New Public Management*. Siinä pyrittiin taloudellisuuteen, tehokkuuteen ja hyvään palveluun, ja tällöin uskottiin nimenomaan aiempaa paremmalla johtamisella olevan ratkaiseva merkitys.¹⁰²

Kirkossakin huomio alkoi vähitellen kiinnittyä entistä enemmän johtajuuteen, kuten kirkkoneuvoston johtamiseen sekä kirkkoherrojen johtamiskoulutukseen ja vaalitapaan. On kuitenkin huomattava, että esimerkiksi kuntien osalta käytännön liikkumavara ei kasvanut lainkaan siinä mitassa kuin itsehallinnon vahvistaminen periaatteessa olisi antanut odottaa.¹⁰³ Samansuuntainen ongelma oli vastassa silloinkin, kun pyrittiin keventämään kirkon hallintoa.

Hallinnon keventämiseen tähänneen edustaja-aloitteen pohjalta kirkolliskokous asetti peräkkäin kaksi pientä ja lyhytaikaista komiteaa, kirkon hallinnon keventämiskomitean ja seurakunnan hallinnon uudistamiskomitean. Niiden työskentelyn taustalla näkyi Kirkko 2000 -prosessi, jossa oli paikallistasolla painotettu pieniä toiminnallisia yksiköjä ja jonka mukaan vastuuta tuli siirtää paikallistasolle. Komiteatyössä pohdittiin muun muassa maantieteellisistä rajoista riippumattomia henkilöseurakuntia. Komiteoiden työ osoitti kuitenkin työskentelylle asetettujen tavoitteiden ristiriitaisuuden: mikäli etsittiin alhaalta lähteviä, räätälöityjä hallintomalleja, hallinnon tasot eivät suinkaan vähentyneet ja yhtenäistyneet, vaan kävi päinvastoin. Ongelmana oli myös, että hallinnon keventämisen periaatteesta oli helpompi olla yhtä mieltä kuin keventämisen sisällöstä. Maallikkoedustajat tyrmäsivät suunnitelmat keventää seurakuntien hallintoa luottamuselimiä pienentämällä tai viranhaltijoiden toimivaltaa lisäämällä. He halusivat pitää kiinni laajasta edustuksellisuudesta. Sen sijaan maallikkoedustajat olivat yleensä halukkaita keventämään hallintoa purkamalla alistussäännöksiä. Tällöin kuitenkin papit asettivat vastahankaan korostaen, että alistussäännökset liittivät yksittäiset seurakunnat yhteen kirkoksi ja että alistussäännöksissä oli kyse myönteisestä yhteistyöstä. Siten myöskään päätösvalan siirtäminen seurakuntatasolle ei osoittautunut nopeaksi toimenpiteeksi. Lisäksi taloudellisen laman helpottaminen näytti poistavan kiireen rakenteellisilta uudistuksilta. Vuonna 1997 kirkolliskokous tosin kumosi osan alistus- ja vahvistussäännöksistä.¹⁰⁴

Uusi kuntalaki tuli asteittain voimaan 1990-luvun puolivälin jälkeen. Väljänä puitelakina sen oli määrä antaa tilaa paikallisille ratkaisuille. Myös kirkossa pyrittiin samaan suuntaan, kun uuden vuosituhannen alussa kehitettiin seurakuntayhtymähallintoa. Jaottelusta osittaiseen ja täydelliseen yhteistaloudsmalliin luovuttiin. Sen sijaan haettiin vaikutteita molemmista yhtymämuodoista ja pyrittiin antamaan

102 Savolainen 1996, 694; Sipponen 1996, 747, 787–788, 793–794, 796; Autio 1997, 23; Haveri 2000, 10, 33–34, 41, 75; Haveri 2008, 125, 128–129; Antila 2014, 219.

103 Heuru & Mennola & Ryynänen 2008, 20, 38, 118.

104 Antila 2014, 219–224.

aiempaa enemmän päätösvaltaa täydellisessä yhteistaloudessa oleville seurakunnille. Yhtymän hallintoelinä olisivat vastaisuudessa yhteinen kirkkovaltuusto ja yhteinen kirkkoneuvosto, kun taas jokaisella seurakunnalla olisi oma seurakuntaneuvosto.¹⁰⁵

Vaikein kädenvääntö syntyi yhteisen kirkkovaltuuston vaalitavasta. Kirkkohallitus esitti, että seurakuntaneuvostot valitsisivat keskuudestaan yhteisen kirkkovaltuuston jäsenet. Näin seurakuntavaalit selkeytyisivät, kun seurakuntalaisten tarvitsisi äänestää vain seurakuntaneuvoston jäseniä. Samalla seurakunnan ensisijaisuus kirkon hallinnon perusyksikkönä korostuisi. Voiton kirkolliskokouksessa veivät kuitenkin ne, joiden mielestä kirkollisverosta päättävä elin, yhteinen kirkkovaltuusto, tuli valita suoralla vaalilla. Nämä edustajat muistuttivat myös tilanteesta suurissa kaupunkiseurakunnissa, joissa luottamushenkilöt usein erikoistuivat seurakunta- tai yhtymäpäättäjiksi. Seurakuntayhtymähallinnon ohella kirkolliskokous lisäsi paikallista sopimisvaltaa myös yksittäisten seurakuntien osalta: kokous hyväksyi säännökset, joiden nojalla neuvoston puheenjohtajan tehtäviä voitiin jakaa kirkkoherran ja neuvoston varapuheenjohtajan kesken yhteisymmärryksessä ja määräaikaaisesti.¹⁰⁶

4.2 Höllentyvät valtiosuhteet vaikuttavat kirkon organisaatioon

Korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden valitsevat kirkolliskokousedustajat olivat vielä 1980-luvun alkupuolella merkittäviä ja aktiivisia vallankäyttäjiä. Vuosikymmenen lopulla oikeusistuimet esittivät kuitenkin edustuksen lakkauttamista. Kirkolliskokouksessa suuri osa edustajista epäröi uudistusta, koska kirkon ja valtion suhteet olivat muutenkin parhaillaan muutoksessa. Valmisteltiin muun muassa tuomiokapitulien ylläpidon siirtämistä täysin kirkolle, minkä lisäksi lama toi jännitteitä kirkon ja valtion taloussuhteisiin. Kirkolliskokous päätti lopulta poistaa korkeimpien oikeusistuinten valitsevat edustajat kokoonpanosta vuodesta 1996. Tilalle tulivat lainoppineet asiantuntijat, jotka kuitenkin käytännössä olivat korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden jäseniä. Toisaalta kirkolliskokous kulki jossain määrin päinvastaiseen suuntaan, kun se lisäsi kokoonpanoonsa saamelaiskäräjien valitseman saamelaisten edustajan vuodesta 2000.¹⁰⁷

Korkeimpien oikeusistuinten jäsenten jättäminen kirkolliskokouksen kokoonpanon ulkopuolelle oli yksi vaihe prosessissa, jossa kirkon hallintoon tuli enenevässä määrin montesquieuiläisen vallanjaon piirteitä. Kirkon keskushallinnon uudistuksen yhteydessä vuonna 1994 kirkolliskokouksen hallintotehtävät pyrittiin siirtämään kirkkohallitukselle, ja sen jälkeen lainkäyttövaltaa alettiin irrottaa muus-

105 Haveri 2000, 51–53; Antila 2014, 301.

106 Antila 2014, 301–302.

107 Antila 2014, 190–194.

ta kirkollisesta hallinnosta: kirkolliskokous kypsyi siirtämään tuomiokapitulien lainkäyttötehtävät yleisille hallintotuomioistuimille samalla, kun vastaava muutos eteni valtiossa ja kunnissa. Edelleen korkeimpien oikeusistuinten jäsenten poistaminen kokoonpanosta liittyi neutraaliusvaatimuksiin, jotka 1990-luvun alkupuolella nousivat yksilöllistyvän ja kansainvälistyvän yhteiskunnan lähtökohdista. Tällaisen ajattelutavan mukaan myös kirkon ja valtion – mukaan lukien oikeuslaitoksen – riippumattomuus edellytti osapuolten välisten sidosten löyhdyttämistä. Enää ei riittänyt, että prosessit olivat riippumattomia, vaan niiden tuli myös näyttää riippumattomilta.¹⁰⁸

Keskustelu kirkon ja valtion erottamisesta voimistui 1990-luvun alkupuolella. Laman ohella pohdintaa edisti uusi kirkkolainsäädäntö, joka astui voimaan vuonna 1994 eli samaan aikaan, kun uudistettu keskushallinto aloitti toimintansa. Aiempi, laaja kirkkolaki jaettiin kirkkolakiin, kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen. Kirkolliskokous saattoi päättää itsenäisesti kahdesta viimeksi mainitusta säädöksestä. Edelleen tosin kuului ääniä, joiden mukaan kirkkolaki oli jäänyt liian laajaksi ja sääntely muutenkin liian yksityiskohtaiseksi. Joka tapauksessa kirkon itsenäisen päätäntävällän lisääntyminen edisti useiden muiden kirkon ja valtion välisten sidosten höllentämistä. Pitkään valmistellut uudistukset tulivat päätökseen, kun tuomiokapitulien ylläpito palasi reformaatiokaudella alkaneen valtiollisen jakson jälkeen kokonaisuudessaan kirkolle vuonna 1997 ja kun piispojen nimittäminen siirtyi tasavallan presidentiltä niin ikään kirkolle vuonna 2000.¹⁰⁹

Tuomiokapitulien siirtäminen kokonaan kirkolle sekä alkava talouskasvu vapauttivat kirkon suunnittelemaan hiippakuntien tulevaisuutta aiempaa itsenäisemmin. Kirkolliskokous asetti vuonna 1995 komitean valmistelemaan hiippakuntahallinnon uudistusta. Keskustelu hiippakuntarajoista kytkeytyi ajankohtaisiin valtion aluehallinnon kehityslinjoihin: oliko hiippakunnat rinnastettava valtion väliportaanhallintoon, lääneihin, ja karsittava niiden määrää samoin kuin oltiin tekemässä lääneille? Useimpien mielestä luontevampi vertailukohta itsenäisille hiippakunnille oli maakuntahallinto, joka oli nousemassa Euroopan unionin myötä ajankohtaiseksi. Hiippakuntajakoon ei tullut nopeita muutoksia. Sen sijaan kirkolliskokous perusti Turkuun toisen piispan viran arkkipiispan työtaakan helpottamiseksi.¹¹⁰

Vuonna 1998 mietintönsä jättänyt hiippakuntahallintokomitea painotti hiippakuntien hallinnollista ja taloudellista itsenäisyyttä, pyrki keventämään hallintorakenteita ja korosti hiippakuntien toiminnallista, seurakuntaelämää palvelevaa luonnetta. Komitea ehdotti hallinnollisen vallan keskittämistä hiippakuntakokouksen sijaan tuomiokapitulille, johon tulisi maallikkojäseniä. Kirkolliskokouksessa erityisesti maallikkoedustajat asettuivat kuitenkin jälleen vastustamaan edustuk-

108 Kekkonen 1999, 163; Antila 2014, 192, 217.

109 Antila 2014, 80–82, 127, 207–212, 219.

110 Antila 2014, 227–228.

sellisuuden kaventamista. Kirkolliskokous katsoi, että valtaa oli jaettava tuomio-
kapitulille sekä hiippakuntakokouksen pohjalta muodostettavalle uudelle hiippa-
kuntavaltuustolle.¹¹¹

Kirkkohallituksen valmistelun pohjalta kirkolliskokous päätti vuonna 2002
hiippakuntahallinnon uudistamisesta. Hiippakuntakokous ja rovastikuntakokouk-
set lakkautettiin, joskin kirkolliskokousedustajat muistuttivat, ettei rovastikuntako-
kusten lopettaminen saanut johtaa rovastikuntien ja niiden tarjoamien yhteistyö-
mahdollisuuksien unohtamiseen. Hiippakuntakokouksen korvasi 14 maallikon ja
7 papin muodostama hiippakuntavaltuusto, jonka puheenjohtajana toimisi vastai-
suudessa piispan sijasta maallikko. Valtuusto tukisi kirkon tehtävän toteuttamista
hiippakunnassa ja muun muassa hyväksyisi hiippakunnan toiminta- ja taloussuun-
nitelman sekä perustaisi ja lakkauttaisi hiippakunnan virat. Tuomiokapituli laajeni,
kun piispan, tuomiorovastin, pappisasessorien ja lakimiesasessorin lisäksi kokoon-
panoon tuotiin hiippakuntadekaani (aiempi pääsihteeri) ja yksi maallikkojäsen.
Hiippakuntavaltuuston puheenjohtaja sai läsnäolo- ja puheoikeuden. Uudistettu
hiippakuntahallinto astui voimaan vuoden 2004 alussa, jolloin aloitti toimintansa
myös Helsingin hiippakunnasta irrotettu Espoon hiippakunta.¹¹² Hallinnonuudis-
tuksen yhtenä tavoitteena oli ollut hallinnon keventäminen, mutta edustuksellisuus-
vaatimus johti jälleen suuriin elimiin myös hiippakuntatasolla. Lisäksi uuden
hiippakuntavaltuuston rooli hahmottui hitaasti.¹¹³

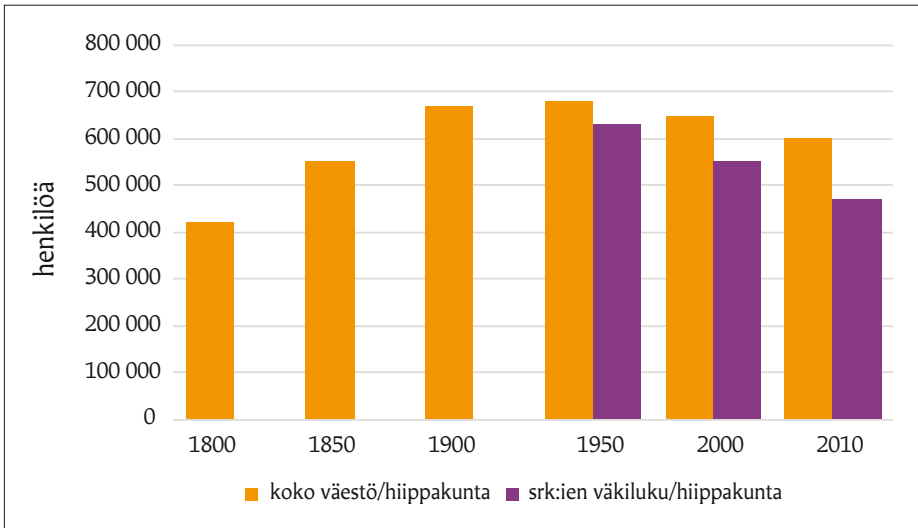
Taulukko 1. Hiippakuntien perustaminen ja määrän kasvu.

1. Turku	
2. Viipuri (Porvoo, Tampere)	1554
3. Kuopio (Oulu)	1850
4. Savonlinna (Viipuri, Mikkeli)	1897
5. Porvoo	1923
6. Kuopio	1939
7. Lapua	1956
8. Helsinki	1959
9. Espoo	2004

111 Antila 2014, 228.

112 Kirk.kok. ptk-s. 2002, 50 §; Nieminen 2008, 253–254; Antila 2014, 298–300.

113 Antila 2014, 299–300.



Kuvio 3. Väkimäärä hiippakuntaa kohden vuosina 1800–2010.

4.3 Uudistettu keskushallinto käytännön työssä 2000-luvulla

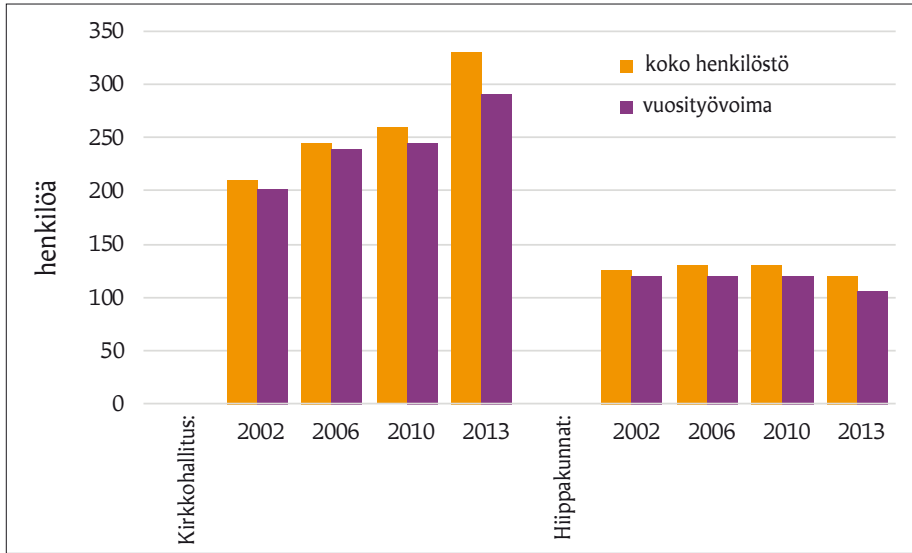
Vuonna 1994 voimaan tullessa keskushallinnon uudistuksessa kirkkohallitus vahvistui selvästi, mikä sittemmin näkyi keskushallinnon käytännön toiminnassa. Kun vaalikaudella 1974–1977 runsas neljännes kirkolliskokouksen päätettäväksi saapuneista asioista oli tullut kirkkohallitukselta, vaalikaudella 2008–2011 osuus oli puolet. Osaltaan osuutta kasvatti komiteatyön hiipuminen. Kirkolliskokouksen eteenpäin lähettämistä asioista vuosina 1974–1977 noin kolmannes oli mennyt kirkkohallitukselle – suunnilleen saman verran kuin komiteoille tai toimikunnille. Vaalikaudella 2008–2011 toimikunnat olivat jo kauan olleet historiaa ja komiteatyöskentelyäkään ei ollut, joten lähes kaikki eteenpäin lähetetyt asiat siirtyivät kirkkohallitukselle.¹¹⁴

Tästä näkökulmasta ei ollut ihme, että kirkkohallituksen alaisten työryhmien määrä kasvoi voimakkaasti, vaikkakin kirkolliskokous alkoi 2000-luvun edetessä suhtautua hyvin kriittisesti uusien työryhmien perustamiseen.¹¹⁵ Myös kirkkohallituksen rooli kirkon talouden hoitamisessa vahvistui edelleen 2000-luvulla. Kirkolliskokouksen päätösvalta keskittyi entistä enemmän periaatteellisiin linjauksiin. Kehityslinja muistutti valtiollista päätöksentekoa, jossa käytännön finanssivalta oli yhtä lailla enenevässä määrin siirtynyt pois eduskunnalta.¹¹⁶

114 Antila 2014, 331–332.

115 Antila 2014, 330.

116 Jyränki 2006, 82; Antila 2014, 292.



Kuvio 4. Kirkkohallituksen ja hiippakuntien työntekijämäärä 2002–2013.

Huomattavan moni asia jäi kirkolliskokouksessa raukeamaan 2000-luvulla. Osaltaan tilanteeseen vaikutti se, että kolmen neljäosan määräänemistövaatimus oli käytännössä tiukentunut vuosien kuluessa. Merkittävimpanä syynä voidaan pitää siirtymistä suhteelliseen vaalitapaan ehdokaslistoiteen ensin maallikkoedustajien vaalissa vuonna 1986 ja sittemmin pappisedustajien vaalissa vuonna 1996. Kun erilaisilla mielipideryhmittymillä oli uuden vaalitavan myötä aiempaa paremmat mahdollisuudet saada edustajansa kirkolliskokoukseen, kokous polarisoitui ja määräänemistön saavuttaminen vaikeutui. Tilanne oli selvästi erilainen verrattuna määräänemistösäännöksen syntyajankohtaan, jolloin enemmistövaali oli käytännössä hävittänyt suuren osan vähemmistöjen äänivallasta. Myös määräänemistösäännösten tulkinnassa oli vuosikymmenien kuluessa ongelmia. Kirkolliskokous päättikin vuonna 2013 kehittää organisaatiotaan määräänemistösäännösten tulkinnassa, mutta se ei halunnut alentaa varsinaista määräänemistövaatimusta.¹¹⁷

Muutosta tapahtui edelleen siinä, miten kirkon keskushallinto toimi suhteessa valtioon. Vuoden 1974 hallinnonuudistuksen jälkeisinä vuosina kirkolliskokous oli laatinut tiuhaan valtiollisille päättäjille suunnattuja lausuntoja ja kannanottoja. Vähitellen tämä tehtävä siirtyi käytännössä kirkkohallitukselle. Sillä olikin parhaat mahdollisuudet reagoida nopeasti ja tehokkaasti vireillä oleviin lainsäädäntöhankkeisiin. Periaatteellinen ongelma muodostui siitä, että kirkolliskokouksen tehtävänä oli edelleen kirkkolain mukaan antaa tällaisia lausuntoja. Monet kirkolliskokouksen jäsenet ilmaisivat, ettei kirkkohallitus ollut paras elin lausumaan kirkon

¹¹⁷ Kirk.kok. ptk-s. 2013, 14 §, liite VI-A 2; Antila 2011; Antila 2014, 333.

virallista kantaa opin ja etiikan näkökulmasta merkittävistä lainsäädäntöhankkeista. Toisaalta kirkolliskokous oli liian hidasliikkeinen kannanottajaksi, joten katseet kääntyivät piispainkokoukseen.¹¹⁸

Vuonna 2008 kirkkohallitus esitti kirkon keskushallinnon uudistamista muun muassa siten, että piispainkokouksesta tehtäisiin aiempaa selvemmin uskon ja opin tulkitsija. Tämän päämäärän saavuttamiseksi piispainkokouksen kokoontumistah-
tia oli määrä tiivistää ja kokouksen jäseniksi jättää vastaisuudessa pelkästään piis-
pat.¹¹⁹ Antamassaan lausunnossa piispainkokous totesi, että kirkon keskushallin-
nossa oli päällekkäisyyttä, joka koski erityisesti kirkon ulkoasiain neuvoston asemaa
suhteessa muihin elimiin sekä kirkkohallituksen ja piispainkokouksen keskinäistä
suhdetta. Piispainkokouksen mielestä sen itsensä tuli keskittyä erityisesti kirkon op-
pia koskeviin asioihin, joissa sillä tuli olla tosiasiallista päätösvaltaa. Lisäksi kokouk-
sen tuli hoitaa tehtävänsä aiempaa tehokkaammin, nopeammin ja joustavammin.
Sen sijaan piispainkokouksen enemmistö ei ollut halukas muuttamaan kokouksen
kokoontumista.¹²⁰ Kirkkohallituksen esitys jäi lopulta raukeamaan, mutta piispain-
kokous sai lisää työvoimaa valmisteluun.¹²¹

Kirkkohallitus esitti uudelleen syksyllä 2013 keskushallintoa koskevan säänte-
lyn muuttamista. Tarkoituksena oli selkeyttää toimielinten tehtäviä ja toimivalta-
suhteita ja muun muassa parantaa kirkolliskokouksen mahdollisuuksia keskittyä
kaikkein tärkeimpiin asioihin. Esityksen mukaisesti kirkolliskokous päätti keväällä
2014 lakkauttaa kirkon ulkoasiain neuvoston ja siirtää sen tehtävät piispainkoko-
ukselle ja kirkkohallitukselle. Piispainkokouksen puolestaan muodostaisivat aino-
astaan piispat, joiden lisäksi kenttäpiispalla olisi läsnäolo- ja puheoikeus. Työmark-
kinalaitos päätettiin integroida lähemmin kirkkohallitukseen. Kirkolliskokouksen
kirkkolaissa mainittu lausunnonantotehtävä rajattiin vain kirkon ja valtion suhdet-
ta koskeviin merkittäviin kysymyksiin.¹²² Näin lain tasolla vahvistettiin muutos,
joka oli käytännössä toteutunut jo aiemmin: lausunnonantotehtävä keskitettiin
kirkkohallitukselle, joka kokoontui tehtävän hoitamisen kannalta tarpeeksi usein.

Samassa yhteydessä kirkolliskokouksen tehtäväksi määriteltiin päätöksenteko
kirkon lähetysjärjestön aseman myöntämisestä ja lakkauttamisesta.¹²³ Taustalla
oli pitkäaikainen keskustelu lähetysjärjestöjen asemasta. Vuonna 1994 kirkollis-
kokous oli hyväksynyt silloisen Radiolähetysjärjestö Sanansaattajat kirkon viralli-
seksi lähetysjärjestöksi. Näin oli saavutettu nykyinen seitsemän¹²⁴ lähetysjärjestön

118 Antila 2014, 332–333.

119 Antila 2014, 333.

120 Nieminen 2008, 248–250.

121 Antila 2014, 333.

122 Kirk.kok. ptk-s. 2013, liite II 4; Kirk.kok. ptk-k. 2014, 47 §, liite VIII-B 1.

123 Kirk.kok. ptk-s. 2013, liite II 4; Kirk.kok. ptk-k. 2014, 47 §, liite VIII-B 1.

124 Evankelisluterilainen Lähetysyhdistys Kylväjä, Medialähetys Sanansaattajat, Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetys, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys, Suomen Lähetysseura, Suomen Pipliaseura ja Svenska Lutherska Evangeliföreningen i Finland.

kokonaisuus. Vuoden 1994 päätöksenteon yhteydessä kirkolliskokouksen keskustelussa nousi esiin myös siirtyminen yhteen koko kirkon lähetysväylään. Muutenkin kannettiin huolta lähetysjärjestöjen välisestä yhteistyöstä ja työnjaosta. Sittenkin 2000-luvulla työstettiin pitkään kirkon lähetysstrategiaa ja lähetysten rakenteiden uudistamista. Kirkkohallitus päätti 2010 ottaa etenemistavaksi kirkon ja lähetysjärjestöjen välisen perussopimuksen, jossa määritellään lähetysjärjestöjen oikeudet ja velvollisuudet. Kirkon lähetystyön keskusta pyrittiin vahvistamaan ja lähetysjärjestöjen yhteistyötä tehostamaan.¹²⁵

4.4 Keskustelua pienistä paikallisyksiköistä, päätöksiä seurakuntaliitoksista

Uuden vuosituhannen alkaessa seurakuntien taloudellinen eriarvoisuus kasvoi nopeasti. Tilanteen korjaamiseksi kehitettiin pikavauhtia tulojen tasausjärjestelmiä. Samaan aikaan muutettiin myös seurakuntien avustusjärjestelmää siten, että kirkkohallitus saattoi siirtyä avustustoiminnassaan kohti seurakuntien yhteistyöhankkeiden tukemista. Yhdistymisavustuksia myönnettiin seurakuntaliitoksiin, kun taas seurakuntayhtymien muodostamista tuettiin vain erityisistä syistä, kuten kielellisin perustein. Suunta vei nopeasti kohti seurakuntaliitoksia. Seurakuntien määrä oli kasvanut 1960-luvulle asti ja pysynyt sen jälkeen melko vakaana. Sen sijaan vuosina 2000–2005 seurakuntien määrä laski 25:llä. Tänä aikana seurakuntien talous oli keskeinen huolenaihe, ja seurakuntarakennettakin tarkasteltiin pitkälti talouden näkökulmasta. Myös nopeutuva kirkosta eroaminen alkoi vähitellen nostattaa huolta kirkon talouden tulevaisuudesta.¹²⁶

Vuosikymmenen alkupuolella seurakuntien yhdistymiset olivat omaehtoisia, mutta vuonna 2005 valtion käynnistämä kunta- ja palvelurakenteen uudistushanke muutti nopeasti tilanteen: vastaisuudessa kirkon olisi reagoitava odotettavissa olevaan kuntarakenteen muutokseen. Kirkkohallitus asettikin välittömästi työryhmän seuraamaan kuntarakenteen muutoksia ja suunnittelemaan seurakuntien toimia. Samalla kirkollisessa keskustelussa huomio alkoi kiinnittyä seurakuntaelämään ja -identiteettiin eli paljolti siihen, miten siirryttäisiin menojen supistamiseen tähdänneistä seurakuntarakenteen muutoksista tulopohjaa rapauttavan jäsenkadon ehkäisemiseen. Kirkkohallituksen seurakuntarakennetyöryhmä ehdotti kaksitasoista seurakuntarakennetta, jossa olisi perustasona seurakunta ja sen ohella yhteistyötasona seurakuntayhtymä tai rovastikunta. Ehdotuksen juuret olivat jo kirkkojärjestyskomitean mietinnössä, Kirkko 2000 -prosessissa ja 1990-luvun komiteatyössä.¹²⁷ Ajatus pienistä seurakunnista ja suuremmista yhteistyöyksiköistä vastasi myös muiden Pohjoismaiden luterilaisissa kirkoissa vallalla ollutta linjaa.

125 SEK 2008–2011, 261; Antila 2014, 204.

126 Antila 2014, 284–286.

127 Antila 2014, 286–287.

Samaan aikaan kirkkohallitus suosi kuitenkin edelleen talouden ja hallinnon lähtökohdista suuria perusyksiköjä ja vierasti yhteistyöyksiköjen, seurakuntayhtymien, perustamista. Vuonna 2009 oli edessä historiallisen laajamittainen seurakuntaliitosten vuosi: seurakuntien määrä oli pienenemässä 49:llä eli noin kymmenesosalla. Muutoksen alla kirkolliskokous aloitti selvitystyön parokiaalijärjestelmän kehittämisestä. Kirkkohallituksen toteuttamassa selvitystyössä ei kuitenkaan otettu kantaa seurakuntien kokoon. Epätietoisuutta lisäsivät entisestään vuonna 2011 esille tulleet tiedot, joiden mukaan liitosten myötä seurakuntien talous ei ollut välttämättä parantunut eikä resursseja vapautunut ainakaan lyhyellä aikavälillä hallinnosta hengelliseen työhön. Kirkolliskokouksessa arvosteltiin edelleen sitä, että seurakuntaliitoksia oli ajettu talouden ehdoilla ja läheisyysperiaatteen kustannuksella. Odotukset alkoivat kohdistua kirkkohallituksessa alkaneeseen seurakuntarakenteen selvitystyöhön, jonka myötä syntyneet ehdotukset ovat tätä kirjoitettaessa kirkolliskokouksen käsiteltävinä.¹²⁸ Rovastikuntien määrä seurasi 2000-luvulla seurakuntien määrän muutosta. Aiempina vuosikymmeninä rovastikuntia oli perustettu tasaisesti siten, että 1990-luvun puolivälissä niitä oli 80. Sen jälkeen 2000-luvulla määrä alkoi laskea: vuonna 2013 oli enää 66 rovastikuntaa.¹²⁹

Seurakuntaliitokset olivat osasyynä siihen, että kirkkoherran vaalitapa nousi kirkolliskokouksessa ajankohtaiseksi keskustelunaiheeksi. Seurakuntaliitokset höllensivät kirkkoherran henkilökohtaista sidettä seurakuntalaisiin ja lisäsivät hallinnollisia vaatimuksia, minkä vuoksi vaatimukset välilliseen kirkkoherranvaaliin siirtymisestä voimistuivat. Toisaalta joidenkuiden mielestä nimenomaan seurakuntaliitosten keskellä oli pyrittävä ylläpitämään seurakuntalaisten siteitä kirkkoon esimerkiksi säilyttämällä suora kirkkoherranvaali. Vuonna 2011 kirkolliskokous päätti sallia valinnaisena välillisen kirkkoherranvaalin, joskin suora vaalitapa säilyi edelleen ensisijaisena vaihtoehdona. Seurakuntahallinnon uudistaminen oli vuosikymmenien aikana pitkälti ollut maaseutuympäristöön laadittujen säännösten muuttamista kaupunkiympäristöön soveltuviksi, ja sama suunta näkyi kirkkoherran vaalitavan muuttamisessa. Samoin kuin aiemmin toteutetussa hiippakunta- ja seurakuntayhtymähallinnon uudistuksessa tässäkin kohden pyrittiin alueellisen päätösvallan ja valinnanvapauden vahvistamiseen.¹³⁰

Vaikka seurakuntarakenteen tulevaisuus oli 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä pitkälti avoin, kirkkohallitus suunnitteli henkilöstö- ja taloushallinnon uudistamiseksi niin sanottua HeTa-hanketta. Kirkolle oli määrä perustaa palvelukeskus, joka tuottaisi seurakuntien ja kirkon keskushallinnon tarvitsemat kirjanpito- ja palkanlaskentapalvelut. Hankkeen avulla oli tarkoituksena parantaa palvelujen laatua sekä helpottaa seurakuntien tilannetta jäsenmäärän laskiessa ja työntekijöiden jäädessä eläkkeelle. Seurakunnissa ja kirkolliskokouksessa

128 SEK 2008–2011, 293; Keso & Vakkuri 2011, 115–118; Antila 2014, 287–288.

129 SEK 1962–1966, 56; Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013, 16; Pirinen 1985, 218.

130 Antila 2014, 302–304.

ilmeni varsin runsaasti epäluuloja hanketta kohtaan: sen arveltiin vahvistavan keskusjohtoisuutta sekä erottavan hallinnon ja toiminnan toisistaan. Lopulta 2010 kirkolliskokous antoi hyväksyntänsä hankkeelle, ja uusi kirkon palvelukeskus aloitti toimintansa vuoden 2012 alussa.¹³¹ Aiemmissä suunnitelmissa oli hahmoteltu pieniä seurakuntia ja niiden ohelle suurempia alueellisia palveluyksikköjä. Käytännössä 2000-luvulla syntyi suuria seurakuntia ja niille valtakunnallinen palveluyksikkö. Viimeksi mainitun päätöksen voi myös nähdä jatkona prosessille, jossa useilla valtionhallinnon aloilla tukipalvelujen hoito oli keskitetty erityisille palvelukeskuksille.

5 Lopuksi

Kirkon organisaation muotoutumiseen ovat vaikuttaneet teologiset näkemykset kirkon tehtävästä ja järjestysmuodosta, taloudelliset resurssit, muiden kirkkojen antamat esikuvat sekä valtion- ja kunnallishallinnon kehitys. Kunkin yksittäisen tekijän painoarvo on vaihdellut eri aikoina. Yksinkertaistaen varsinkin 1990-luvulta eteenpäin huomio on siirtynyt kirkon olemuksen teologisesta pohdinnasta kirkon muuttuvan toimintaympäristön tarkastelemiseen ja siihen reagoimiseen.

Varsinkin 1900-luvun jälkipuoliskolla kirkon organisaatio laajeni voimakkaasti kaikilla tasoilla. Hyvinvointivaltion kehittyminen ei johtanut siihen, että kirkon tehtävien määrä olisi pelkästään vähentynyt, vaan päinvastoin hyvinvointivaltion muodostumisen rinnalla kirkko laajensi omia palveluitaan. Siten siitä tuli tavallaan oma hyvinvointipalveluorganisaationsa. Viime vuosikymmeninä organisaatiosta on pyritty vähentämään päällekkäisyyksiä.

Kirkon keskusorganisaation kasvu on osin liittynyt kirkon omaksumiin, entistä yksilöidympiin ja entistä ammattimaisemmin hoidettuihin tehtäviin. Osin kasvu on kytkeytynyt kirkon itsenäisyyden vahvistamiseen. Läpi historian kirkon ja valtion keskinäiset suhteet ovat vaikuttaneet olennaisesti kirkon keskusorganisaation kokoon. Keskiajalla tuomiokapitulin vahvistuminen kulki käsikkäin kirkon itsenäisyyden ja toimintamahdollisuuksien lisääntymisen kanssa. Sen jälkeen reformaatiokaudella hiippakuntahallinto supistui ja vastaavasti hallitsijan kirkollinen valta-asema voimistui. Kirkolliskokouksen ja sittemmin kirkon keskushallinnon perustaminen vahvistivat uudelleen kirkon itsenäisyyttä.

Organisaation kasvuun on vaikuttanut myös keskinäisen luottamuksen puute. Tällaista puutetta on ollut havaittavissa sekä hallinnon tasojen välillä että niiden sisällä viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden kesken. Sekä viranhaltijat että luottamushenkilöt ovat pyrkineet pitämään kiinni omasta vallastaan. Ristiriitatilanteis-

131 Antila 2014, 290–291.

sa on ollut helpompi tarjota lisää vaikutuskanavia toiselle osapuolelle kuin luopua omista saavutetuista asemista. Osaltaan tästä syystä organisaatio on kasvanut.

Julkilausuttuna periaatteena on ollut, että kokonaiskirkon tasolla tulee hoitaa vain ne tehtävät, joita ei voi tai kannata toteuttaa seurakunta- tai hiippakuntatasolla. Käytännössä näitä tehtäviä ei ole kuitenkaan kovin tarkasti määritelty, ja käsitteet niistä ovat poikenneet toisistaan eri aikoina. Esimerkiksi sopii henkilöstö- ja taloushallinto. Vuosikymmenten ajan monet komiteat ja työryhmät hahmottelivat paikallistasolle pieniä yhteisöjä, jotka muodostaisivat alueellisia yhteistyöyksiköitä. Käytännössä moni seurakunta kasvoi kuitenkin liitosten myötä 2000-luvulla jäsenmäärältään aiempien seurakuntayhtymien eli yhteistyöyksiköiden tasalle. Vastaavasti henkilöstö- ja taloushallinnossa yhteistyöyksikötaso siirtyi valtakunnan tasolle. Seurauksena seurakuntien keskinäiset kokoerot kasvoivat ja erilaiset tuki-tehtävät jakautuivat aiempaa useammalle tasolle.

6 Lähteet ja kirjallisuus

6.1 Painetut lähteet

- Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Heikkilä, Markku (1992). Mitä todelliselta kirkkolainuudistukselta voidaan odottaa? – *Teologinen Aikakauskirja*.
- Kirk.kok. ptk-k. (1980). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous*. Pöytäkirja. Kevätistuntoaika 1980. [Helsinki: Kirkkohallitus].
- Kirk.kok. ptk-k. (2014). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous*. Pöytäkirja. Kevätistuntoaika 2014. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirk.kok. ptk-s. (2002). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous*. Pöytäkirja. Syysistuntoaika 2002. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirk.kok. ptk-s. (2013). *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous*. Pöytäkirja. Syysistuntoaika 2013. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon tilastollinen vuosikirja (2013). *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013. Statistisk årsbok för kyrkan 2013*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 18. Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon toimikuntien toimintakertomukset (1974). *Kirkon toimikuntien toimintakertomukset vuodelta 1974*. Helsinki: [Kirkkohallitus].
- SEK 1962–1966 (1968). *Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1962–1966*. [Helsinki: Kirkkohallitus].

6.2 Kirjallisuus

- Antila, Jaakko Olavi (2011). Usko, oppi ja määränemmistö kirkolliskokouksessa. Neljän vuosikymmenen tulkintavaikkeudet. – *Teologinen Aikakauskirja*.
- Antila, Jaakko Olavi (2014). *Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1407. Helsinki: SKS.
- Autio, Veli-Matti (1997). *Vakiintuneisuudesta uusien muotojen etsimiseen 1981–1995. Opetusministeriön historia 7*. Helsinki: Opetusministeriö.
- Haveri, Arto (2000). *Kunnallishallinnon uudistukset ja niiden arviointi*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Haveri, Arto (2008). Suomalainen paikallinen itsehallinto – demokratian ja tehokkuuden perusta. – *Suomen ja kansanvallan haasteet. Suomen eduskunta 100 vuotta 12*. Helsinki: Edita.
- Heikkilä, Markku (1991). Uudistuva kirkkolaki. – *Kirkon uudistusten teologia. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran vuosikirja 1991*. Toim. Kari Kopperi. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 174. Helsinki: STKS.
- Heuru, Kauko & Erkki Mennola & Aimo Ryyänen (2008). *Kunta – Kunnallisen itsehallinnon perusteet*. Helsinki: Edita.
- Juva, Mikko (1976). *Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976*. Helsinki: Otava.
- Jyränki, Antero (2006). Kansanedustuslaitos ja valtiosääntö 1906–2005. – *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta 2*. Helsinki: Edita.
- Kansanaho, Erkki (1976). *Suomen kirkon hallinto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kekkonen, Jukka (1999). Oikeuslaitoksen kehitys itsenäisessä Suomessa. – *Valta ja byrokratia Suomessa 1809–1998*. Toim. Jorma Selovuori. Helsinki: Edita.
- Keso, Vesa & Jarmo Vakkuri (2011). *Rakennemuutosten yhteys seurakuntien talouskehitykseen*. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja 25. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. <[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8C2FCE9B2926C267C22578B7002490D8/\\$FILE/www25.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8C2FCE9B2926C267C22578B7002490D8/$FILE/www25.pdf)>. Katsottu 18.4.2015.
- Laasonen, Pentti (1991). *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808*. Porvoo: WSOY.
- Murtorinne, Eino (1992). *Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo: WSOY.

- Murtorinne, Eino (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. Porvoo: WSOY.
- Murtorinne, Eino (1997). *Viisi vuosikymmentä kirkon keskushallintoa. Kirkon keskushallinnon synty ja kehitys vuoteen 1994*. [Helsinki]: Kirkkohallitus.
- Mäenpää, Olli (1991). *Julkisen hallinnon muutosvaiheista Suomessa*. Helsinki: Vapokustannus.
- Nieminen, Heikki-Tapio (2008). *Piispainkokous. Piispainkokouksen synty, tehtävät ja toiminta 1908–2008*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Nousiainen, Jaakko (2006). *Suomalainen parlamentarismi. – Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta 2*. Helsinki: Edita.
- Numminen, Jaakko (1996). *Valtioneuvoisto. – Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea & Edita.
- Paarma, Jukka (1980). *Hiippakuntahallinto Suomessa 1554–1604*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 116. Diss. Helsinki. Helsinki: SKHS.
- Pirinen, Kauko (1985). *Schaumanin kirkkolain synty*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 132. Helsinki: SKHS.
- Pirinen, Kauko (1991). *Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika*. Porvoo: WSOY.
- Pulma, Panu (1999). *Kuntien itsehallinto, paikallinen demokratia ja valtio. – Valta ja byrokratia Suomessa 1809–1998*. Toim. Jorma Selovuori. Helsinki: Edita.
- Savolainen, Raimo (1996). *Keskusvirastot, virastot ja laitokset 1917–1996. – Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea & Edita.
- Sipponen, Kauko (1996). *Julkinen valta ja yksilö. – Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea & Edita.
- Temmes, Markku (1991). *Julkinen johtaminen*. Helsinki: Vapokustannus.
- Tiihonen, Seppo (1996). *Presidentti. – Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea & Edita.
- Tiitinen, Seppo (2008). *Eduskuntatyön uudistuminen. – Suomen ja kansanvallan haasteet. Suomen eduskunta 100 vuotta 12*. Helsinki: Edita.

ORGANISAATION JA HALLINNON NYKYTILA

1 Organisaatio ja talous

1.1 Organisaatorakenne

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on yksi maan suurimmista organisaatioista ja työnantajista. Sen palveluksessa oli vuoden 2014 lopulla 20 051 työntekijää, ja siihen kuului 4,03 miljoonaa jäsentä.¹

Alueellisesti kirkko on jakautunut hiippakuntiin, joiden määrä on vuosisatojen myötä kasvanut. Vuodesta 1554 alkaen kirkossa oli kaksi, vuodesta 1897 alkaen neljä ja vuodesta 2004 alkaen yhdeksän hiippakuntaa, joista uusimpana Espoon hiippakunta. Hiippakuntien määrän kasvun taustalla ovat lähinnä väestönkasvu sekä pyrkimys helpottaa hiippakuntien hallittavuutta. Hiippakunnista kahdeksan on muodostettu maantieteellisin perustein ja yksi, Porvoon hiippakunta (ruots. *Borgå stift*), kattaa maamme ruotsinkieliset alueet. Hiippakunnat ovat toiminnallisesti ja taloudellisesti itsenäisiä yksiköitä, joiden hallintoa hoitavat piispa, hiippakuntavaltuusto ja tuomiokapituli sekä sen toimielimet ja viranhaltijat.²

Jokainen hiippakunta koostuu seurakunnista, jotka ovat kirkon varsinaisia toimintayksiköitä. Nykyisessä organisaatiossa seurakuntarajat noudattavat kuntarajoja; poikkeuksena suuret kaupungit, joista valtaosa on jakautunut useampaan seurakuntaan, sekä ruotsinkieliset seurakunnat, joista osa sijaitsee kuntien sisällä. Seurakuntien yhteismäärä oli vuoden 2015 alussa 412 ja seurakuntatalouksien 290. Seurakuntien lukumäärä on vaihdellut aaltoliikkeittäin väestönkehityksen, talouden ja hallinnollisten trendien mukaan. 1920- ja 1950-luvut olivat seurakuntien lukumäärän selkeää kasvuaikaa, kun taas 2000-luvulla määrä on laskenut voimakkaasti. Esimerkiksi vuonna 2008 Suomessa oli vielä yli 100 seurakuntaa enemmän kuin tänä päivänä. Tuoreen muutoksen taustalla ovat yhtäältä kiristyvä talous ja toisaalta kuntaliitokset.³

Periaatteessa kolmiportaiseen organisaatioon on syntynyt myös väliportaita, lähinnä hiippakunta- ja seurakuntahallinnon väliin. Jokainen hiippakunta on jakautunut usean seurakunnan muodostamiin rovastikuntiin, joiden tarkoituksena

1 Kirkon henkilöstön lukumäärä 1975–2014.

2 Kansanaho 1976, 163–173; Haastettu kirkko 2012, 305–306.

3 Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 2–10; Tilastollinen vuosikirja 2014.

on helpottaa hiippakuntahallintoa. Seurakuntien perustyöhön rovastikunnilla ei ole juuri ollut vaikutusta.

Toisen väliportaan muodostavat seurakuntayhtymät, joiden lukumäärä ja rooli ovat 2000-luvulla selvästi kasvaneet. Kirkkolain mukaan saman kunnan alueella sijaitsevien seurakuntien on muodostettava seurakuntayhtymä, joten seurakuntien määrä vähenee ja yhtymien määrä lisääntyy jo yksinomaan kuntaliitosten seurauksena. Tällä hetkellä seurakuntayhtymiä on 32, ja niihin kuuluu yhteensä 154 seurakuntaa. Seurakuntataloudella tarkoitetaan joko seurakuntayhtymää tai yhtymien ulkopuolista itsenäistä seurakuntaa.⁴

Mielenkiintoisen poikkeuksen seurakuntarakenteessa muodostavat pienemmistä alue seurakunnista koostuvat isot seurakunnat, jotka ovat ikään kuin seurakunnan ja seurakuntayhtymän välimuoto. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa Suomen suurin seurakunta, Jyväskylän seurakunta, joka koostuu yhdeksästä toiminnallisesti itsenäisestä alue seurakunnasta. Koska alue seurakunnille on delegoitu myös taloudellista päätäntävaltaa, ero seurakuntayhtymään on joiltakin osin häilyvä tai käsitteellinen.

Aika-ajoin on noussut esiin aloitteita parokiaaliseksi kutsutun, kuntarajoja muokkevan seurakuntamallin muuttamisesta niin sanotuiksi henkilö seurakunniksi tai näiden kahden mallin mahdollistamisesta rinnatusten. Henkilö seurakunnilla tarkoitetaan sitä, että seurakunnan jäsenyys ei määräydy asuinpaikan mukaan vaan kirkon jäsenet voivat itse valita seurakuntansa. Toive on noussut usein joko herätys kristillisistä piireistä, joiden seurakuntakäsitys on saanut vaikutteita anglo-amerikkalaisesta kirkollisesta kentästä ja suomalaisesta vapaakirkollisuudesta, tai naispappeuden torjuvilta ryhmitä, jotka tavoittelevat mahdollisuutta omiin seurakuntiin. Henkilö seurakunnille löytyy malleja myös esimerkiksi Tanskan ja Norjan luterilaisista sisarkirkoista. Toistaiseksi asiaa koskevat aloitteet ovat aina kaatuneet kirkon päättävissä elimissä, viimeksi marraskuun 2014 kirkolliskokouksessa.⁵

Seurakunta- ja hiippakuntarakenteen yläpuolelle on viimeisen 150 vuoden aikana kehittynyt kolmas taso, keskushallinto, jonka muotoutumisen taustalta löytyy vähintään neljä keskeistä muutostekijää: 1) kirkon ja valtiovalan suhde sekä siinä tapahtuneet muutokset; 2) kirkon toiminnan ja työntekijärakenteen monimuotoistuminen; 3) lisääntyneiden hiippakuntien ja ylipäättään kasvavan organisaation synnyttämä yhteistyön ja yhtenäistämisen tarve sekä 4) yleinen yhteiskunnallinen kehitys esimerkiksi lainsäädännön, talouden, median ja työ kulttuurin alueilla. Keskushallinnon keskeiset elimet ja niiden toimivaltasuhteet esitellään tarkemmin tuonnempana.

4 Ibid.

5 Kirkkohallituksen selvitys kirkolliskokoukselle mahdollisuudesta perustaa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä kuntarajoista riippumatta [2011]; Hallintovaliokunnan mietintö 2/2011 kirkkohallituksen esityksestä 1/2011; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 4/2014; Eskola 2012, 102.

Keskeinen piirre niin keskushallinnossa kuin muillakin hallinnon tasoilla on kahden rinnakkaisen hallintomallin esiintyminen: osa toimielimistä on demokraattisilla vaaleilla valittavia edustuksellisia päätöselimiä ja osa virkamiehistä tai kirkollisen viran edustajista (papit ja piispat) koostuvia hallintoelimiä.

Kirkon hallinto muistuttaa monella tapaa kunnan- ja valtionhallintoa, mutta edellä mainittu hengelliseen virkaan perustuva virkarakenne tuo siihen omat piirteensä. Kahden luonteeltaan hyvin erilaisen rinnakkaisen hallintorakenteen sekä niiden välisten jännitteiden tunteminen on kirkon hallinnon ja organisaation ymmärtämisen kannalta välttämätöntä.

1.2 Talous

Kirkon talous perustui keskiajalla verotusoikeuteen, omaisuuteen ja verovapauteen, joista kaksi ensiksi mainittua ovat tärkeässä roolissa yhä tänä päivänä. Verovapauden ja huomattavan osan omaisuudestaan sekä hiippakuntien tuloista kirkko menetti reformaatioissa 1500-luvulla.⁶

Kirkon maaomaisuuden kannalta toinen keskeinen murrosvaihe oli toinen maailmansota. Kirkko menetti sodassa kymmeniä seurakuntia ja joutui vuoden 1945 maanhankintalain seurauksena luovuttamaan suuria maa-alueita siirtolaisten ja rintamamiesten asuttamiseksi.⁷ Pienentyneestä maaomaisuudesta huolimatta vuokra- ja metsätaloustuloilla on yhä huomionarvoisa osuus kirkon toimintatuloista.

Kirkollisen verotuksen taustat ovat kymmenyksissä. Suuri muutos maksukäytännöissä tapahtui 1920-luvun alussa, jolloin maksut alettiin kerätä kunnallisveroon perustuvana kirkollisverona. Veroa ei maksettu enää papille, vaan seurakuntien työntekijät alkoivat saada palkkansa rahassa, suoraan työnantajalta. Tämä merkitsi sitä, että seurakunnat pystyivät suunnittelemaan paremmin talouttaan ja monipuolistamaan toimintaansa. Vuoden 1960 alusta kirkollisverot siirrettiin kannettavaksi muun verotuksen yhteydessä. Kirkollisveron keskeinen rooli kirkon taloudessa on säilynyt tähän päivään saakka.⁸

Suhtautuminen kirkollista verotusta kohtaan on muuttunut Suomessa *Gallup Ecclesiastica* -kyselytutkimuksen mukaan yhä kielteisemmäksi. Erityisen selvästi tämä nousee esiin eri ikäryhmiä vertailtaessa. Jos yli 65-vuotiaista vielä 55 prosenttia kannattaa kirkon verotusoikeuden säilyttämistä ja vajaa neljännes sen poistamista, alle 30-vuotiaista enää 31 prosenttia säilyttäisi ja 40 prosenttia lakauttaisi sen.⁹

6 Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 6–7.

7 Meriläinen 2009, 39.

8 Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet 1997, 7–8.

9 Loput vastaajista suhtautuvat kysymykseen välinpitämättömästi tai eivät osaa sanoa kantaansa. Sorsa 2015, 18–19.

Erityisen paljon keskustelua on herättänyt yhteisövero, jota kunnallisveroa maksavat yhteisöt, uskonnollisia yhteisöitä lukuun ottamatta, maksavat. Paineet yhteisöveron poistamiseksi olivat vahvat 1990-luvun alun lamavuosina, mutta ratkaisevaksi tekijäksi yhteisöveron säilymiselle nousi tuolloin kirkon diakoniatyön merkittävä rooli köyhyyden ja sosiaalisten ongelmien lievittäjänä. Yhteisöveron osuutta tosin pudotettiin vaihteittain 3,5 %:sta 1,7 %:in.¹⁰

Vuodesta 2016 alkaen seurakunnat eivät saa enää osuutta yhteisöveron tuotosta, mutta valtio maksaa kirkon yhteiskunnallisten tehtävien hoitamisesta keskusrahastolle korvauksen, joka vastaa karkeasti edellisvuosien yhteisövero-osuutta. Vuonna 2016 korvauksen summa on 114 miljoonaa euroa, josta 107 miljoonaa euroa ohjataan seurakunnille niiden jäsenmäärän mukaisesti.¹¹

Vaikka useat seurakunnat ovat viime vuosina nostaneet hieman kirkollisveroprosenttia, kirkollisverotilitykset ovat pienentyneet jäsenmäärässä tapahtuneen laskun ja vaikean taloustilanteen seurauksena. Esimerkiksi vuoden 2014 kirkollisverotilitykset pienivät 2,2 % edellisvuoteen verrattuna.¹²

Aivan kuten toiminnassa myös taloudessa kirkon perusyksiköt löytyvät ruohonjuuritasolta. Toiminnassa suurin rooli on edelleen seurakunnilla, mutta etenkin talouden kohdalla seurakuntayhtymien merkitys on koko ajan kasvanut.

Pidempiaikaisena kehityslinjana on ollut seurakuntien taloudellisen aseman heikkeneminen. Keskeisenä tekijänä tässä ovat olleet kasvaneet toimintamenot, etenkin kun menojen kasvu on tapahtunut aikana, jolloin kirkon jäsenmäärän lasku on hidastanut verotulojen kasvua tai pysäyttänyt sen. Samaan aikaan investointeihin on käytetty enemmän rahaa kuin vuosikatteena on kertynyt. Yhtälö on johtanut seurakuntien rahavarojen vähenemiseen ja velan kasvuun.¹³

Vuonna 2013 seurakuntien yhteenlasketut toimintatuotot olivat noin 175,7 miljoonaa euroa, josta vuokra- ja maksutuotot kattoivat kumpikin lähes kolmanneksen. Vuokratuotoista puolet koostui asuntojen vuokratuotoista, ja maksutuotoista 19,7 miljoonaa euroa tuli erilaisista hautaustoimeen liittyvistä maksuista.¹⁴

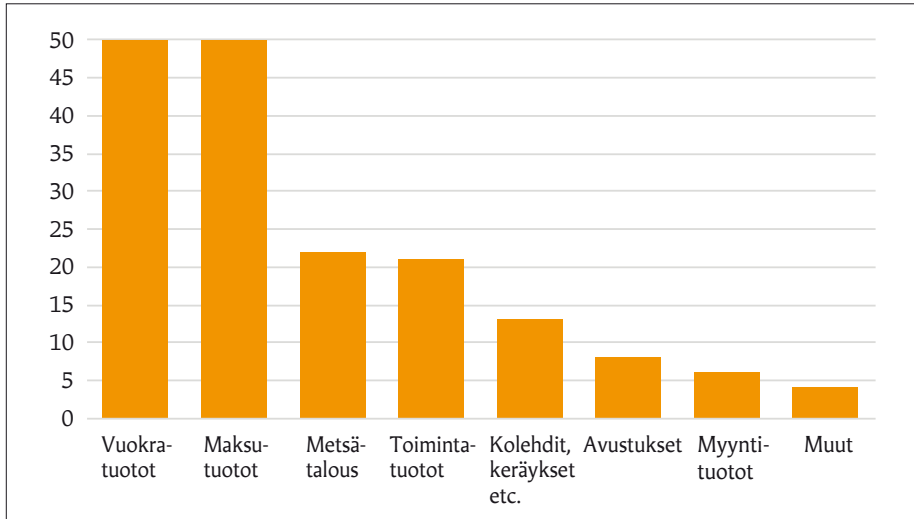
10 Meriläinen [2016].

11 KK pkt. 8.5.2015; Kirkon keskusrahasto 2014, 9.

12 Ibid.

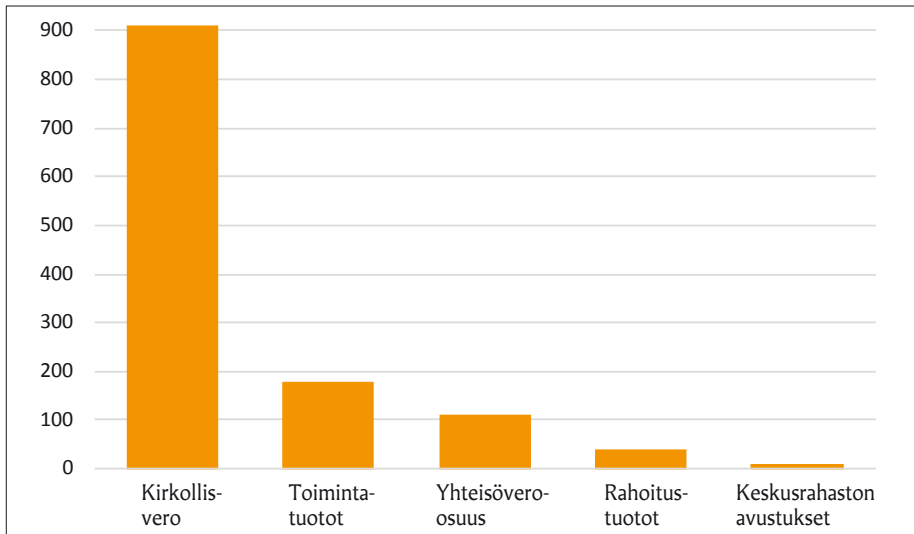
13 Haastettu kirkko 2012, 315.

14 Seurakuntien talous, yhteenveto koko kirkko 2013 ja 2012.



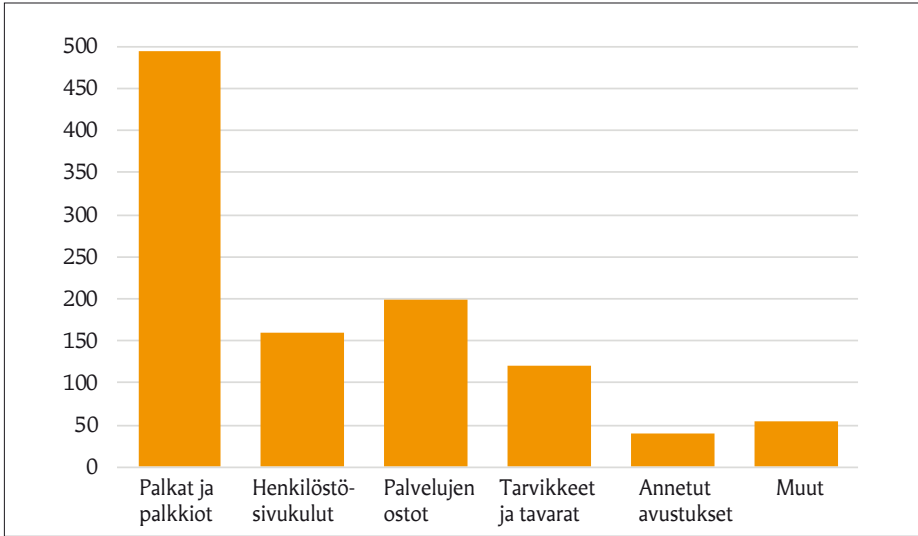
Kuvio 1. Seurakuntien toimintatuotot 2013.

Samaan aikaan seurakuntien yhteiset toimintakulut nousivat 1,046 miljardiin euroon, mikä merkitsi yli 870 miljoonan euron negatiivista toimintakatetta. Tämä vajeaus maksettiin lähinnä kirkollisverotuloilla, yhteisövero-osuudella sekä rahoitustuotoilla. Toimintakuluista lähes puolet koostuivat palkoista. Kolmanneksi suurimmasta menoerästä, henkilöstösivukuluista, valtaosa eli noin 134,7 miljoonaa euroa oli eläkemaksuja.¹⁵



Kuvio 2. Seurakuntien kokonaistulot 2013.

¹⁵ Ibid.



Kuvio 3. Seurakuntien toimintakulut 2013.

Jos kohta seurakuntien taloudellinen asema ja ennen kaikkea sen kehityssuunta on huolestuttava, tilanne ei ole samanlainen kaikkialla Suomessa. Alueellinen eriarvoistuminen, jolla on pitkät historialliset juuret niin kirkossa kuin koko yhteiskunnassa, on jättänyt leimansa seurakuntien elämään. Asutuskeskuksissa seurakuntien taloudellinen tilanne on edelleen melko hyvä, kun taas pienemmissä seurakunnissa, erityisesti väestötappioalueilla, taloudellinen liikkumavara on supistunut lähes olemattomiin.¹⁶

Seurakuntien yleinen taloudellisen aseman heikkeneminen yhdessä alueellisen eriarvoistumisen kanssa on ollut taustatekijänä seurakuntien liitoksille ja laajemmille rakenneuudistussuunnitelmille. Aiempaa suurempien talousyksiköiden on toivottu merkitsevän säästöjä toimintakuluihin. Lisäksi seurakuntayhtymillä on pieniä seurakuntia paremmat resurssit talouden ammattimaiseen suunnitteluun ja johtamiseen. Kolmas positiivinen tekijä, jota rakenneuudistuksilla on tavoiteltu, on taloudellisen tasa-arvon lisääntyminen seurakuntayhtymien sisällä.

Kirkon talouden suurimmiksi tulevaisuuden huolenaiheiksi on arvioitu verotulojen pientymisen ohella seurakuntien rakennemuutosta koskevat ongelmat ja moniportaisen hallinnon luoma päällekkäisyys. Myös seurakuntien kiinteistöt aiheuttavat suuren taloudellisen taakan, jota seurakunnat eivät ole pystyneet suunnitellusti purkamaan kiinteistöjen myynnillä ja yhteiskäytön lisäämisellä.

Vuosi vuodelta kasvavan eläketaakan merkitystään ei tule väheksyä. Kirkon eläke toiminnan menot ovat viimeisen viiden vuoden aikana kasvaneet yli 37 miljoonaa euroa ja jatkavat kasvua kiihtyvällä vauhdilla. Eläke toiminnan tärkein

¹⁶ Haastettu kirkko 2012, 315.

vuosittain seurattava mittari on, riittävätkö eläkemaksutulot kattamaan -menot. Vuonna 2015 rahansiirto oli jo negatiivinen, eli eläkkeitä jouduttiin rahoittamaan eläkerahaston sijoitustoiminnalla.¹⁷

Koska seurakuntien toimintamenoista noin puolet koostuu palkoista, taloudellisten leikkausten voi odottaa kohdistuvan viimeisen 40 vuoden aikana lähes kaksinkertaistuneeseen työntekijämäärään.¹⁸

KEVA:n laatiman, vuoteen 2100 ulottuvan eläkemenoennusteen mukaan nykyisen työntekijämäärän säilyttäminen merkitsisi, että 2050-luvulla kirkon vuotuiset palkkakustannukset ylittäisivät miljardin euron ja eläkekustannukset 300 miljoonan euron rajan. Vuosisadan loppuun mennessä kumpikin lukema kaksinkertaistuisi vielä tästä.¹⁹

Palkka- ja eläkekustannusten kasvu on toki pysäytettävissä. Mikäli vain joka toinen eläköityvä kirkon työntekijä korvattaisiin uudella, palkkakustannukset olisivat 2050-luvulla yhä nykyisellä tasolla ja eläkemenojen kasvu hyytyisi 250 miljoonan euron tasolle.²⁰

Työntekijämäärän karsiminen johtaisi toki eläkerahaston nettovirran voimakkaaseen laskuun, mikä merkitsisi kirkon taloudelle tilapäistä lisääntyvää painetta. Eläkerahaston nettovirta kääntyisi kuitenkin vähittäiseen nousuun jo 2040-luvulla eläköityvien työntekijöiden määrän laskiessa. KEVA:n skenaarioiden mukaan eläkerahaston kasvava taakka voitaisiin kompensoida Kirkon eläkelaitoksen sijoitustoiminnalla, joka on kahta heikkoa vuotta lukuun ottamatta ollut erinomaista ja ylittänyt tuottotavoitteet.²¹

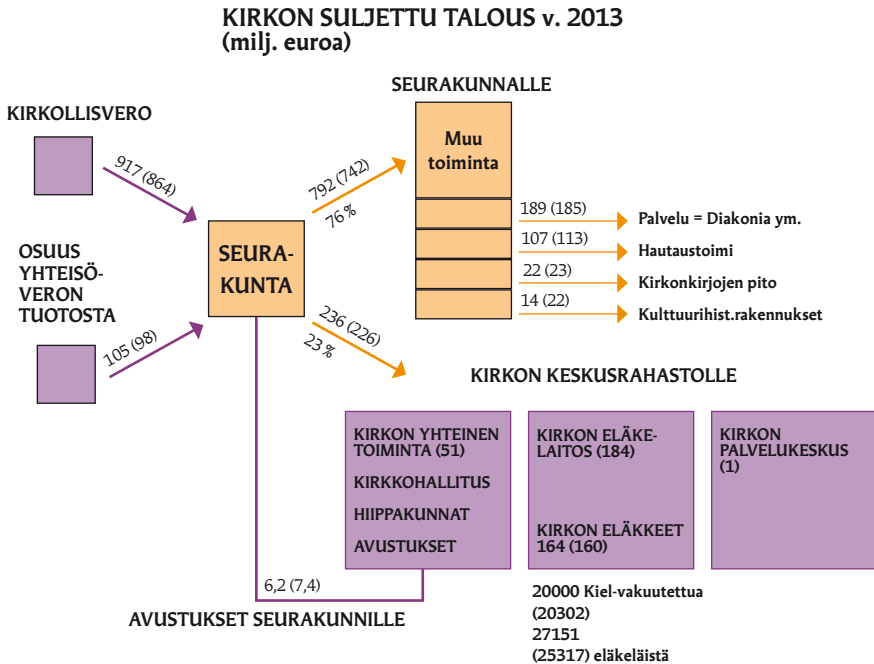
17 Kirkon keskusrahaston toimintakertomus 2014, 3–7.

18 Kirkon henkilöstön lukumäärä 1975–2014.

19 Louhi 2014.

20 Ibid.

21 Louhi 2014; Kirkon keskusrahaston toimintakertomus 2014, 6–7.



Kuvio 4. Kirkon suljettu talous vuonna 2013.

1.3 Työntekijärakenne

Kirkon työntekijämäärä on lähes kaksinkertaistunut 1970-luvun lopulta nykypäivään. Osa lukemasta johtuu tosin tilastoinnin parantumisesta, kuten esimerkiksi vi-ransijaisten huomioimisesta tilastoissa. Yhtä kaikki, kasvu on ollut huomattavaa.²²

Kasvavan työntekijämäärän taustalla on kaksi vaihetta. Kirkolliset erityistyö-muodot kasvoivat räjähdysmäisesti toisen maailmansodan jälkeen kasvatus- ja nuorisorityön, sosiaali- ja diakoniatyön, teollisuustyön, perhetyön, radiotoiminnan ja monen muun uuden tai kehittyvän työmuodon myötä. Kimmokkeena toiminnan monipuolistumiselle olivat aikakauden sosiaaliset ja maailmankatsomukselliset haasteet sekä Suomeen rantautuneet kansainväliset virtaukset. Muutoksen taustalla olivat yhtäältä uuden sukupolven uskansasankirkollisten vaikuttajien aktiivinen panos ja toisaalta ulkomaisten kirkkojen henkinen ja taloudellinen tuki.²³

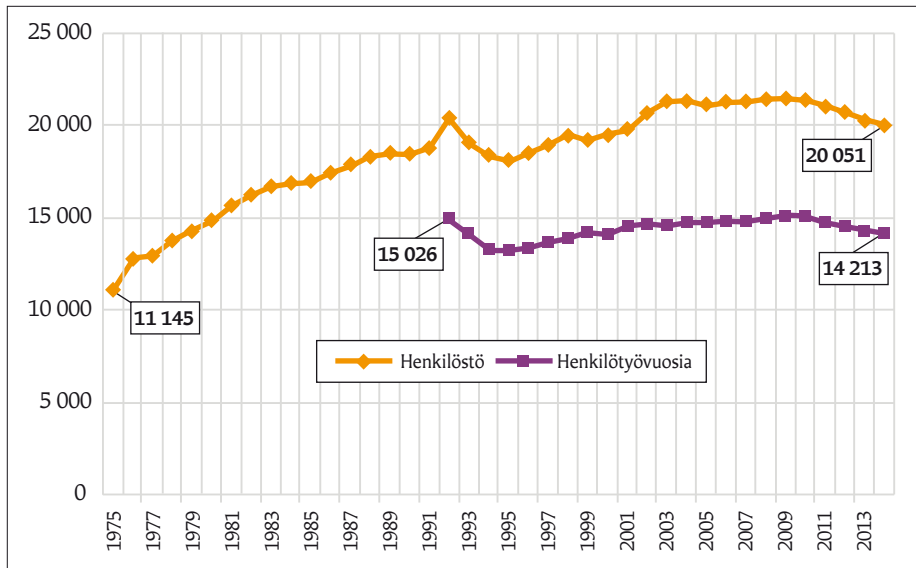
Jos vuosisadan alun seurakuntien ydin oli ollut pappila ja seurakunnassa oli papin lisäksi työskennellyt kanttori sekä mahdollisesti diakonissa, kirkosta oli nyt tullut merkittävä työnantaja. Suuri muutos näkyy myös kirkollisten koulutuslai-

22 Kirkon henkilöstön lukumäärä 1975–2014.

23 Murtorinne 1995, 338–342; Heininen & Heikkilä 1996, 237–238, 249–252; Meriläinen 2009, 276.

tosten sekä työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen synnyssä: maailmansotien välisenä aikana syntyneet seurakuntatyön keskusliitot, 1940-lopulla perustetut seurakuntaopistot ja vuonna 1957 perustettu Seurakuntien Viran- ja Toimenhaltijoiden Liitto (SVTL) ovat esimerkkejä tästä. Suomen Kanttori-urkuriliitto ja Pappisliitto oli toki perustettu jo vuosisadan alussa, mutta nyt kirkon muut työntekijäryhmät olivat kasvaneet niin suuriksi, että ne tarvitsivat oman ammattijärjestönsä.²⁴

Toinen vahva työntekijämäärän nousukausi alkoi 1970-luvun puolivälistä ja jatkui aaltoillen aina 2000-luvun alkuun. Tämän jakson aikana erityisen voimakkaasti kasvaneita työntekijäryhmiä olivat puutarha- ja hautausmaatyöntekijät, hallinto- ja toimistotyöläiset, lapsityöntekijät sekä kirkonpalvelijat eli suntiot ja keittiö- ja taloustyöntekijät. Kasvavista ammattiryhmistä näkyy, että kirkko sai tuolloin yhä enenevässä määrin palveluyhteiskunnalle leimallisia piirteitä.²⁵



Kuvio 5. Kirkon henkilöstömäärän kasvu 1975–2014.

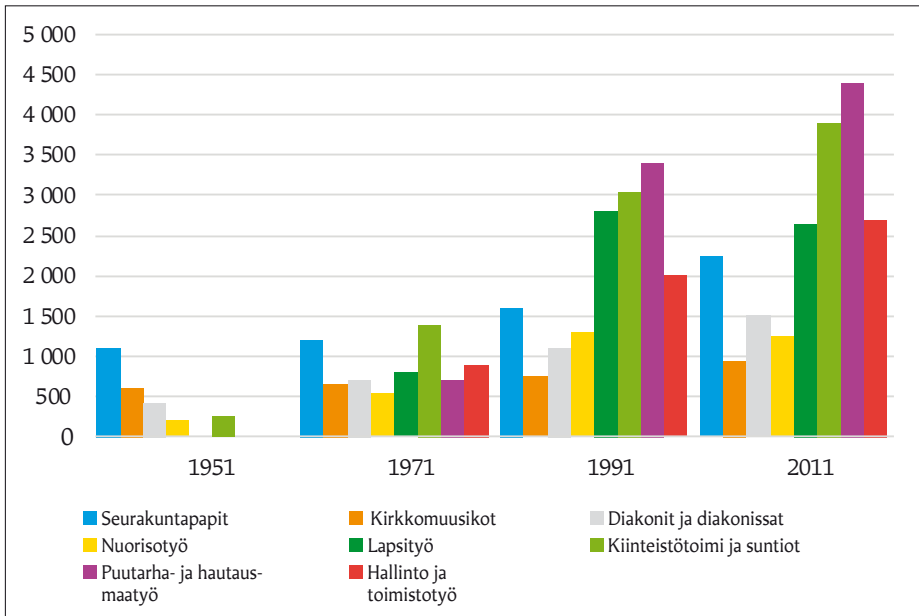
Lisäksi on huomioitava, että samalle aikakaudelle ajoittuivat suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan nousu sekä kansakunnan yleinen vaurastuminen, joka vaikutti positiivisesti myös kirkon talouteen. 1990-luvun alun lama näkyikin tilastoissa henkilöstömäärien tilapäisenä laskuna.²⁶

24 Sihvo & Mäkeläinen & Lindqvist 1973, 130; Murtorinne 1995, 338–342.

25 Murtorinne 1995, 411–412.

26 Vuoden 1951 tilastot löytyvät ainoastaan papiston ja kanttorien kohdalta. Muiden tilastoon valittujen ryhmien kohdalla luvut ovat kirjallisuuteen pohjautuvia arvioita. Jokipii 1953, 140–144, 161–166; Sihvo & Mäkeläinen & Lindqvist 1973, 119–127; Heino & Kauppinen & Ahonen 1993, 195–201; Haastettu kirkko 2012, 345–351. Arvioista ks. esim. Murtorinne 1995, 343–346.

Vuoden 2014 lopussa kirkolla oli hieman yli 20 000 työntekijää, joista 13 000 oli vakinaisia ja 7 000 määräaikaisia. Vajaa puolet heistä työskenteli hengellisen työn tehtävissä (papisto, kanttorit, diakoniatyöntekijät, nuorisotyöntekijät, lapsityönohjaajat, lastenohjaajat ja lähetyssihteerit) ja hieman yli puolet hallinto- ja toimistotyössä, hautausmaatyössä sekä kiinteistö- ja kirkonpalvelutyössä.²⁷

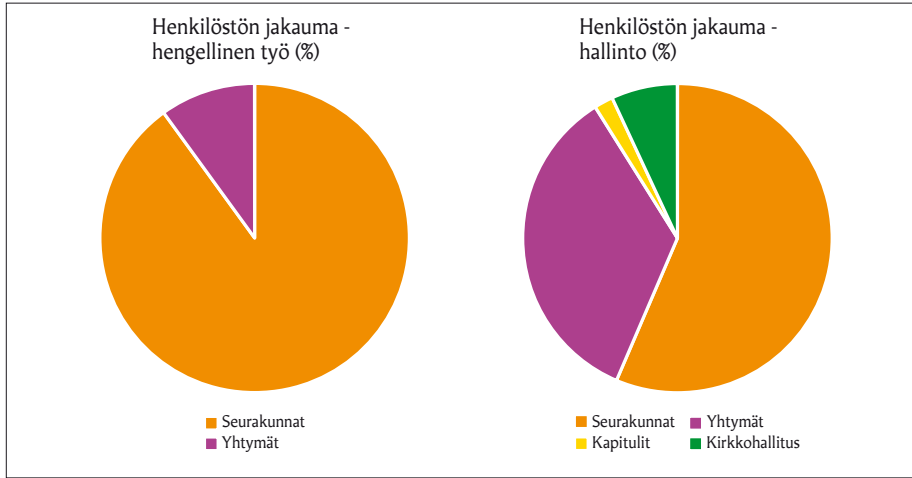


Kuvio 6. Kirkon henkilöstöryhmien kasvu.

Mikäli työntekijät jaotellaan organisaatorakenteen eri portaille, heistä noin 19 500 työskentelee seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä, 130 tuomiokapituleissa, 391 kirkkohallituksessa ja erillisyksiköissä sekä 13 sairaalasielunhoitopiireissä. Mielinkiintoiseksi tilanne tulee, jos seurakuntien ja seurakuntayhtymien työntekijät erotellaan toisistaan ja ammattiryhmien esiintymistä tarkastellaan eri organisaatiotasolla. Hengellistä työtä tekevästä 88,9 % työskentelee seurakuntatasolla, 10,7 % yhtymätasolla ja pieni murto-osa kirkkohallituksessa, kapituleissa ja sairaalasielunhoitopiireissä. Hallintoihmistä puolestaan 56,2 % työskentelee seurakunnissa, 36,1 % seurakuntayhtymissä, 6,5 % kirkkohallituksessa ja 1,1 % kapituleissa.²⁸

²⁷ Kirkon henkilöstö 2014; Meidän kirkko 2013, 5.

²⁸ Sairaalasielunhoitopiirissä on lisäksi yksi hallintoihminen. Kirkon henkilöstö 2014; Tilastollinen vuosikirja, seurakuntien henkilöstö 2014.



Kuviot 7 ja 8. Hengellisen työn ja hallinnon henkilöstön jakaumat.

2 Kirkollisen organisaation teologiset ja historialliset taustat

2.1 Historia

Kirkollisen organisaation monet erityispiirteet nousevat yhtäältä kirkon uskonnollisesta luonteesta ja toisaalta kristinuskon pitkästä globaalista historiasta. Vielä 2000-luvulla kirkon organisaatiossa ja sen taustalla olevissa jännitteissä näkyy samoja vastakkainasetteluita, jotka olivat läsnä jo ensimmäisten seurakuntien elämässä pari vuosituhatta aiemmin.

Parin ensimmäisen kristillisen vuosisadan aikana alkoi kehittyä selkeästi toisistaan poikkeavia tapoja järjestää kristillisen seurakunnan hallintoa ja toimintaa, mikä heijastui myös Uuden testamentin lehdille. Kreikan kielen sanalla *ekklesia*, joka on Suomessa tavattu kääntää 'seurakunnaksi', viitattiin useimmiten yksinkertaisesti Jumalaa palvomaan kokoontuneeseen joukkoon; virallisia organisaatiorakenteita ei ollut. Keskeisessä asemassa olleessa Jerusalemin seurakunnassa oli juutalaisen tradition mukainen seurakunnan vanhinten eli presbyteerien kollegio, joka hallitsi seurakunnan johtajan rinnalla. Monissa kiertävien apostolien perustamissa uusissa seurakunnissa ei sen sijaan ollut johtajia, ainakaan periaatteellisella tasolla, vaikka käytännössä niistäkin löytyi vahvoja keskushenkilöitä tai Jerusalemin mallin kaltaisia seurakunnan vanhimmistoja.²⁹

²⁹ Aejmelaeus 2007, 88–93; Räisänen 2011, 295–301. Risto Saarinen on käsitellyt *ekklesia*-sanana käyttöä tarkemmin tässä teoksessa julkaistussa artikkelissaan.

Kun erityisessä arvoasemassa olleet apostolit eli Jeesuksen seuraajat alkoivat kuolla, kävi ilmeiseksi, että seurakuntien rakenteista oli tehtävä pysyvämpiä. Samaan aikaan kasvaneet seurakunnat alkoivat kaivata organisoidumpaa hallintoa. Eri puolille itäisen Välimeren rannikkoa levittäytyneet seurakunnat omaksuivat ympäröivästä kulttuurista erilaisia hallintomalleja. Joissakin seurakunnissa organisaatio mukaili kreikkalaiselle yhteiskunnalle tyypillistä hallintorakennetta: seurakunnan johtoon valittiin kaitsijoita eli piispoja, ja heidän apunaan oli palvelijoita eli diakoneja. Toisissa seurakunnissa taas säilyi juutalaisesta kulttuurista tuttu vanhinten neuvosto. Vanhoille kirkkoille tyypillinen ja liki 2000 vuotta voimassa ollut kolmiportainen virkarakenne kehittyi Syyriassa ja sen lähiseuduilla 100-luvun alussa, ja se oli yhdistelmä kahdesta edellä kuvatusta mallista: seurakuntaa johti piispa, jonka apuna oli papistoa edeltänyt vanhinten neuvosto sekä diakoneja.³⁰

Seuraavien vuosisatojen aikana voimakkaasti levinneen kristinuskon tärkeimmiksi keskuspaikoiksi muodostui viisi vanhan kirkon patriarkaattia, joista Rooma nousi läntisen kirkon johtoon ja pyrki saamaan johtavan aseman koko kristikunnassa. Rooman patriarkaatin ympärille muotoutuneen katolisen kirkon hallinto rakentui yhtäältä vanhan kirkollisen tradition ja toisaalta roomalaisen oikeuden pohjalle.³¹

1500-luvulla katolisen kirkon pirstoneen reformaation seurauksena syntyi protestanttisia kirkkoja, joiden erilaiset hallintomallit heijastelevat varhaisen kristikunnan toisistaan poikkeavia käytäntöjä. Monet kalvinistiset kirkot, joiden vahvimiksi vaikutusalueiksi tulivat Keski- ja Luoteis-Eurooppa, Pohjois-Amerikka sekä viime vuosikymmeninä myös globaali etelä, pyrkivät irrottautumaan katolisen keskiajan organisaatiokehityksestä ja tavoittelivat Uudesta testamentista löytämiään ihanteita. Monet näistä kirkkoista luopuivat historiallisesta piispuudesta, osa myös papin virasta, ja ne painottivat paikallisten seurakuntien itsenäisyyttä. Niiden seurakunnan vanhimmiston varaan rakentuva paikallishallinto muistuttaa ainakin periaatteen tasolla Jerusalemin alkuseurakunnan mallia.³²

Luterilaisesta näkökulmasta reformaatiossa oli kyse ennen kaikkea siitä, oliko kirkon ylin auktoriteetti Raamatulla vai kirkollisella traditiolla ja vallalla, joista *Martti Luther* seuraajineen painotti ensiksi mainittua. Käytännössä luterilaiset reformaattorit säilyttivät kuitenkin huomattavan osan katolisen kirkon traditionaalisisista rakenteista, kuten esimerkiksi papin viran ja joillakin alueilla piispuuden.

Vaikka useimmat luterilaiset kirkot säilyttivät kirkollisia traditioita ja hallintomalleja sekä mielsivät itsensä niin sanottujen vanhojen kirkkojen joukkoon, luterilainen oppi jätti paljon liikkumavaraa sille, miten kirkko voitaisiin organisoida ja sen hallinto järjestää.³³

30 Heikkilä 2004, 128–130; Aejmelaeus 2007, 430–433.

31 Heikkilä 2004, 151; Marty 2010, 113–115.

32 Saarinen & Pokki 2005, 241–247; Saarinen 2010, 171.

33 Saarinen 2010, 171–173

Luterilaisten kirkkojen kenties tärkeimmän opillisen säädöskokoelman, *Augsburgin tunnustuksen* (*Confessio Augustana*, CA), seitsemännen artiklan mukaan kirkon todelliseksi yhteydeksi riittää yksimielisyys evankeliumin sisällöstä ja sakramenttien eli kasteen ja ehtoollisen oikeasta toimittamisesta. ”Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tahi seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset”, CA painottaa. Tämä muotoilu antaa luterilaisille kirkkoille näennäisen suuren vapauden muotoilla organisaatiota ja hallintoa haluamallaan tavalla. On kuitenkin muistettava, ettei Luther kirjoitustensa perusteella tarkoittanut sisällyttää aivan kaikkea muuta ”inhimillisen tradition” piiriin vaan laski esimerkiksi (pappis-)viran yhdeksi kirkon seitsemästä tunnetusta piirteestä.³⁴

Juuri Augsburgin tunnustuksen seitsemännen artiklan pohjalle käytännössä kaikki Suomen kirkon organisaatio- ja hallintouudistukset ovat rakentuneet aina viime vuosia myöten. Suuri liikkumavapaus on kuitenkin merkinnyt erilaisten ratkaisumallien ja perinteiden syntyä sekä niiden välisiä jännitteitä ja erimielisyyksiä.

2.2 Edustusrakenne vs. virkarakenne

Kirkon hallinto heijastelee yhteiskunnan yleisiä käytäntöjä ja kehityslinjoja, mutta samanaikaisesti se nousee kirkon olemuksesta ja tehtävästä. Luterilaiseen teologiaan pohjautuen kaikilla kirkon jäsenillä on ajateltu olevan *yleisen papputeen* perustuva yhtäläinen valta. Yleisellä pappudella tarkoitetaan sitä, että jokainen kastettu ihminen kuuluu Jumalan valittuun kansaan. Hänet on kutsuttu toisten puolesta rukoilemiseen, hengelliseen opettamiseen, keskinäiseen sielunhoitoon sekä yhteiskunnalliseen vastuunkantoon.³⁵

Toisaalta, kirkossa on myös erikseen määritelty saarnan ja sakramenttien jakamisen virka, *erityinen pappuus*, johon kirkko on kutsunut osan jäsenistään. Näille erityisen pappuden edustajille kirkko on antanut oikeuden käyttää hengellistä valtaa yhteisön puolesta. Pappien valta ei poikkea millään tavalla kenen tahansa kirkon jäsenen vallasta. Kirkon jäsenet ovat vain valtuuttaneet papit käyttämään yhteistä valtaa esimerkiksi opettamalla ja hoitamalla sakramenteja eli kastetta ja ehtoollista. Luterilaisen ajattelun mukaan kirkko on läsnä, kun sekä yleisen pappuden edustajat (kirkon jäsenet) että erityisen pappuden edustajat (piispat ja papit) ovat yhdessä tekemässä päätöksiä kirkon puolesta.³⁶

Tästä teologisesta ajattelusta nousee kirkolle ominaislaatuinen ja haastava kahden rinnakkaisen hallintomallin rakenne. Suomen kirkossa tämä edustusrakenteen ja virkarakenteen muodostama kaksoisnäkökulma on ollut käytössä keskiajalta

34 CA VII; Saarinen 2010, 171–173.

35 CA V; Mannermaa 1980, 103–107; Arffman 1996, 165–168; Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 9.8.2012, 4.

36 Ibid.

saakka, ja se on heijastunut erityisen vahvasti edustusrakenteisen kirkolliskokouksen ja virkarakenteisen piispainkokouksen toimivaltasuhteisiin.³⁷

Kirkolliskokouksen pitäisi periaatteessa olla täysivaltainen päättämään kirkon asioista myös opin osalta, sillä vaikka se on elimenä edustusrakenteinen, siellä ovat läsnä myös erityisen viran edustajat, eli kaikki piispat ja huomattava joukko pappeja. Asia ei ole kuitenkaan ollut näin yksinkertainen, sillä kirkon toimintaa ja oppia koskevissa kysymyksissä piispainkokouksella on ollut avainrooli. Piispainkokouksen asema perustuu piispojen erityistehtävään kirkon opin valvojina ja hengellisinä kaitsijoina.³⁸ Tätä tehtävää on pyritty eri aikoina suojelemaan, eikä pelkästään piispojen itsensä toimesta.

Käytännössä jokaisessa viimeisen vuosisadan aikana käydyssä mittavammassa kirkon organisaatiota, hallintoa tai asemaa koskevassa uudistusprosessissa edustus- ja virkarakenteisten elinten toimivaltasuhteet ovat nousseet avainasemaan, ja kaikissa näissä prosesseissa lopullinen päätöksenteko on edellyttänyt kompromisseja.

Kirkkohallituksen perustamisprosessi alkoi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa mutta johti lopputulokseen vasta 1940-luvun alussa. Koko nelikymmenvuotisen prosessin ajan keskeisimpiä kiistelyaiheita oli, rajoittaisiko uuden keskushallinnon synty liiaksi piispojen ja tuomiokapituleiden valtaa ja itsehallintoa. Yhteisymmärrykseen päästiin vasta, kun kirkkohallituksen yläpuolelle päätettiin perustaa laajennettu piispainkokous, jolloin piispat eivät jääneet alisteiseen asemaan kirkkohallitukseen nähden.³⁹ Virkarakenteen ja edustuksellisen rakenteen suhteeseen palattiin 1970-luvulla, jolloin kirkkojärjestyskomitea pohti kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen toimivaltasuhteita.⁴⁰

Jännite edustuksellisen rakenteen ja viran välillä koskettaa myös paikallistasoa, mikä näkyy siinä, että maallikoiden ja seurakuntaa johtavan kirkkoherran valtasuhteesta keskusteltiin viimeksi toukokuun 2015 kirkolliskokouksessa. Nykyisen käytännön mukaan maallikon puheenjohtajuus on mahdollista, mikäli kirkkoherra ja seurakuntaneuvosto sitä yksimielisesti kannattavat.⁴¹

Kirkollisten hallintoelinten vastuu- ja toimivalta-alueita määriteltäessä keskeinen kysymys siis on, kuinka kirkon edustus- ja virkarakenne sovitetaan yhteen. Tämä ei ole helppo tehtävä siksi, että eri hallintoelinten edustajat pyrkivät yleensä suojaamaan edustamansa elimen asemaa ja valtaa. Samaan aikaan taustalla on syvempiä näkemyseroja siitä, millä tavalla kirkkoa tulisi hallita. Näitä yhä tänä päivänä vaikuttavia ajatusmalleja on kutsuttu hallintoperiaateiksi.

37 Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 4–5.

38 Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 5.

39 Kansanaho 1954, 113–262; Juva 1976, 13–30, 47–51, 75–78; Murtorinne 1997, 11–34.

40 Kirkkojärjestyskomitean mietintö 10.10.1979, 43–44. Kirkon keskushallinto -työryhmän mietintö antaa virheellisen kuvan kirkkojärjestyskomitean kannasta. Vrt. Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 4–6.

41 Kirkkolain 11 luvun 9 §:n 3 momentti.

2.3 Hallintoperiaatteet

Yli vuosisadan ajan, ja osin paljon pidempäänkin, jännitteisin hallinnon kehittämistä koskeva periaatteellinen kysymys on ollut niin sanotun episkopaalisen, synodaalisen ja konsistoriaalisen hallintoperiaatteen tasapainottaminen tai niiden välisen kompromissin löytäminen. Tämä jännite on olemassa kirkon hallinnon eri portailta, mutta erityisesti vahvasti se nousee esiin keskushallinnosta puhuttaessa.⁴²

Kirkon toimijat eivät välttämättä tiedosta kannattavansa jotakin edellä mainituista hallintoperiaatteista, jotka ovat ennen kaikkea olemassa olevaa tilannetta kuvaamaan luotuja käsitteitä. Niiden edustamat näkökulmat ovat kuitenkin läsnä kirkollisessa keskustelussa ja päätöksenteossa, joten niiden tunteminen on siksi tarpeen.

Episkopaalisen hallintoperiaatteen kannattajat korostavat hengellistä virkaa, jonka valta on yhtäältä kirkon jäsenten delegeoimaa valtaa ja toisaalta Kristuksen itsensä valtaa, jota hengellinen virka käyttää Kristuksen puolesta. Hengellisellä vallalla tarkoitetaan tässä saarnaamista ja sakramenttien jakamista sekä syntien anteeksi antamista ja pidättämistä.⁴³

Puhtaaksi viljeltyinä episkopaalinen hallinto merkitsisi sitä, että kirkkoa johtaisivat piispat ja papit. Suomalaisessa keskustelussa episkopaalisella hallintoperiaatteella tarkoitetaan yleensä viran näkökulman ja läsnäolon painottamista kaikilla hallinnon tasoilla. Keskushallinnossa piispainkokous edustaa selvimmän hengellisen viran näkökulmaa.⁴⁴

Synodaalisen hallintoperiaatteen mukaan maallikoilla on vastuu kirkon tunnustuksen ja opetuksen sisällöstä, vaikka he eivät hoida saarnavirkaa. Periaate toteutuu muun muassa silloin, kun seurakunta kutsuu itselleen pappeja. Synodaaliseksi kutsutaan sellaista hallintoperiaatetta, jossa korostetaan maallikoiden ja viran yhteistä päätöksentekoa ja jossa keskeinen rooli on koko kirkkoa edustavalla yleisellä kokouksella. Tällainen hallintoelin on kirkolliskokous eli synodi.⁴⁵

Synodaalinen päätöksenteko muotoutui jo ensimmäisinä kristillisinä vuosisatoina, mutta länsimaisen parlamentaarisen demokratian kehittyminen on tuonut siihen yhä enemmän demokratian juonteita ja arvoja. Osin siksi synodaalisella periaatteella on suomalaisessa keskustelussa tarkoitettu jokseenkin samaa kuin demokratiolla. Kirkon hallinnossa synodaalisuutta toteuttavat hallinnon eri portailta kirkolliskokous, hiippakuntavaltuusto ja kirkkovaltuusto sekä rajoitetummissa mielessä kirkkohallituksen täysistunto. Täysistunto koostuu maallikoista ja papeista, mutta toisin kuin muissa mainituissa hallintoelimisissä, sen jäseniä ei valita suo-

42 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 4–5. Ks. myös Antila 2014, 342–343.

43 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 4–5.

44 Ibid.

45 Ibid.

rilla vaaleilla. Pappis- ja maallikkojäsenet valitsee kirkolliskokous ja piispakunnan edustajat piispainkokous.⁴⁶

Konsistoriaalisen hallintoperiaatteen mukaisessa mallissa kirkolla on edustus pienessä hallintoyksikössä eli konsistorissa, joka toimii valtiovallan virkakoneiston osana tai sen kanssa yhteistyössä. Tällainen malli oli vallitseva joissakin sellaisissa luterilaisissa kirkkoissa, jotka reformaation yhteydessä luopuivat piispuudesta. Yhteistyö maallisten hallitsijoiden kanssa turvasi näiden kirkkojen toimintaedellytykset. Konsistoriaalisesti kutsutaan nykyisin sellaista hallintorakennetta, jossa kirkon virkamiehillä on hallinto- ja päätäntävaltaa samaan tapaan kuin luottamuselimillä.⁴⁷

Episkopaaliselle hallintoperiaattelelle tyypillistä ajattelua esiintyy ennen kaikkea niin sanotun korkeakirkollisuuden ja sitä edustavien teologien keskuudessa. Anglikaanisesta kirkosta peräisin olevassa korkeakirkollisuudessa korostetaan pappisviran asemaa, jumalanpalvelusten liturgiaa sekä kirkollista perinnettä. Korkeakirkollisuuden voimistuminen Suomessa liittyy yhtäältä siihen, että luterilaisen kirkon itseyttäilyyn kuuluu yhä vahvemmin ajatus siitä, että luterilainen kirkko on yksi niin sanotuista vanhoista kirkkoista katolisen, ortodoksisen ja anglikaanisen kirkon ohella. Toisaalta korkeakirkollisuutta ruokkivat lisääntyneet kansainväliset ja ekumeeniset yhteydet, erityisesti ortodoksisen ja katolisen kirkon sekä Porvoon kirkkoyhteisön kanssa.⁴⁸ Ajattelu näkyy kirkossa muun muassa liturgiaa korostavissa jumalanpalvelusuudistuksissa sekä pyrkimyksissä kolmijakoisen viran (piispat, papit ja diakonit) vankistamiseen. Myös piispainkokouksen rooli on tuoreimmissa uudistuksissa korostunut.

Jos episkopaalista hallintoperiaatetta esiintyy vahvimmin korkeakirkollisten pappien ja piispojen keskuudessa, synodaalisen hallintoperinteen kasvualustaa ovat vanhojen herätysliikkeiden edustama pietismi sekä evankelikaalisuus eli angloamerikkalaistaustainen herätyskristillisuus, jota on Suomessa tavattu kutsua viidesläisydeksi. Herätysliikkeiden näkökulma ei ole ehkä puhtaasti synodaalinen sikäli, että niissä korostettaisiin kirkolliskokouksen roolia päätöksenteossa. Kysymys on pikemminkin siitä, että niissä korostuu maallikoiden asema suhteessa papistoon ja piispoihiin sekä paikallisten seurakuntien rooli suhteessa hiippakuntiin tai keskushallintoon.

Varsinaista konsistoriaalista hallintoperiaatetta ei sellaisenaan Suomessa kannateta, sillä tuskin mikään kirkollinen ryhmittymä toivoisi kiinteämmän ja valtiosta riippuvaisen valtiosuhteen muodostamista. Toiveita kirkon viranhaltijoiden päätäntävallan kasvattamiseksi sen sijaan esiintyy, yleensä lähinnä maallikoista koostuvien virkamiesten keskuudessa niin kirkkohallituksessa kuin seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä.

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Rusama 2005, 208–214, 217–220; Laasonen 2011, 23–46.

3 Seurakunnat ja seurakuntayhtymät

Kuten aiemmin on todettu, kirkon organisaation, toiminnan ja elämän perusyksikkö on seurakunta. Tässä luterilainen kirkko ja etenkin seurakuntien itsenäisyyttä korostavat kalvinistiset kirkot poikkeavat katolisesta ja ortodoksisesta kirkosta, joiden perusyksikön muodostavat hiippakunnat.⁴⁹

Tämän päivän luterilaisessa kirkossa jokainen kirkon jäsen kuuluu johonkin seurakuntaan, joista kullakin on määrätty alueensa. Nykyisen lainsäädännön mukaan seurakuntajaon tulee noudattaa kuntajakoa siten, että kukin kunta on kokonaisuudessaan yhden seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella. Kielellisellä perusteella samalla alueella voi olla useampia seurakuntia, joiden on kuitenkin tällöin muodostettava yhteinen seurakuntayhtymä. Jokin seurakunnan alue voidaan muodostaa kappeliseurakunnaksi tai seurakuntapiiriksi, jolle annetaan toiminnallista valtaa ja vastuuta omalla alueellaan.⁵⁰

Kuntarajoja mukailevan alueellisen eli parokiaalisen seurakuntamallin muuttamisesta joko kuntarajoista riippumattomiksi alueellisiksi seurakunniksi, vapaiksi henkilöseurakunniksi tai näiden mallien yhdistelmäksi on tehty useita kirkolliskokousaloitteita 2000-luvulla. Aloitteet ovat kaatuneet siksi, että mallin muuttamisen on katsottu edellyttävän mittavia hallinnon ja tietojärjestelmän muutoksia, joiden kustannusvaikutuksista ei ole ollut varmaa käsitystä. Päälimmäisenä syynä lienee kuitenkin ollut halu pitäytyä nykyisessä seurakuntien rahoitusmallissa, jossa kirkollisverotus on sidottu kuntaverotukseen.⁵¹

Aivan kuten jokainen seurakunta kuuluu asuinpaikkansa perusteella omaan alueelliseen seurakuntaansa, myös jokainen seurakunta kuuluu sijaintinsa perusteella omaan alueelliseen hiippakuntaansa. Poikkeuksen tekee Porvoo hiippakunta, johon kuuluvat kaikki ne seurakunnat, joiden jäsenten enemmistö on ruotsinkielisiä.⁵²

Toiminnallisena perusyksikkönä seurakunnan tehtävä on pitkälti yhdenmukainen koko kirkon tehtävän kanssa. Kirkkolain määritelmän mukaan

*[t]oteuttaakseen kirkon tehtävää seurakunta huolehtii jumalanpalvelusten pitämisestä, kasteen ja ehtoollisen toimittamisesta sekä muista kirkollisista toimituksista, kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta, sielunhoidosta, diakoniasta ja lähetystyöstä sekä muista kristilliseen sanomaan perustuvista julistus- ja palvelutehtävistä.*⁵³

49 Katolisen kirkon historiallisista rakenteista ks. Heikkilä 2004, 126–127. Ks. myös *Risto Saarisen* artikkeli tässä teoksessa.

50 KL 3. luku, 2–3 §; KL 7. luku, 4 §; KL 11. luku, 1 §.

51 Kirkkohallituksen selvitys kirkolliskokoukselle mahdollisuudesta perustaa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä kuntarajoista riippumatta [2011]]; Hallintovaliokunnan mietintö 2/2011 kirkkohallituksen esityksestä 1/2011; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 4/2014.

52 KL 7. luku, 6 §.

53 KL 4. luku, 1 §.

Seurakunta hoitaa itse asioitaan ja omaisuuttaan kirkkolain ja -järjestyksen sekä kirkon taloudesta erikseen annettujen säädösten mukaan. Ylintä valtaa seurakunnassa käyttää maallikon johtama kirkkovaltuusto, jonka tehtäviin kuuluu vastata seurakunnan toiminnan ja talouden päälinoista, perittävästä kirkollisverosta, rakennushankkeista ja virkojen perustamisesta. Sen jäsenet valitaan neljän vuoden määräajaksi suhteellista vaalitapaa noudattavilla seurakuntavaaleilla. Valtuustoon kuuluu seurakunnan väkiluvusta riippuen 11–39 jäsentä.⁵⁴

Merkittävässä taloudellisissa päätöksissä, kuten esimerkiksi kirkollisen rakennuksen rakentamisessa, ostamisessa, myymisessä tai purkamisessa, uuden hautausmaan hankinnassa sekä uuden viran perustamisessa kirkkovaltuuston päätöksentekoon vaaditaan, että vähintään kaksi kolmasosaa läsnä olevista ja enemmän kuin puolet kaikista kirkkovaltuuston jäsenistä sitä kannattaa.⁵⁵

Kirkkovaltuusto voi siirtää päätösvaltaansa kirkkoherran johtamalle kirkkoneuvostolle tai sen jaostoille ja johtokunnille, pois lukien muun muassa määränemistä vaativat päätökset sekä ne asiat, jotka laki tai kirkkojärjestys on määrännyt nimenomaisesti kirkkovaltuustolle. Kirkkovaltuusto valitsee jäsenet kirkkoneuvostoon, joka johtaa yleisellä tasolla seurakunnan hallintoa ja toimintaa sekä talouden ja omaisuuden hoitoa.⁵⁶

Kirkkoherra on seurakunnan johtava, ja pienten seurakuntien kohdalla joskus ainoa, pappi. Hän on seurakunnan ylin esimies ja hengellinen johtaja, jonka vastuulla on seurakunnan toiminnan johtaminen yhtäältä erityisen roolinsa ja toisaalta kirkkoneuvoston puheenjohtajuutensa kautta.⁵⁷

Sopimus- ja oikeustoimiasioissa seurakuntaa edustaa kirkkoneuvosto. Se on myös kirkkovaltuuston asioiden valmistelu- ja päätösten täytäntöönpanoelin.⁵⁸ Valtuustoa kooltaan suppeammilla kirkkoneuvostoilla on käytännössä huomattavan paljon valtaa, joissakin tapauksissa jopa valtuustoa enemmän.⁵⁹

Yleisesti ottaen seurakunnan hallinto muistuttaa huomattavalla tavalla kunnallishallintoa, jossa kirkkovaltuustoa vastaa kunnanvaltuusto, kirkkoneuvostoa kunnanhallitus sekä kirkkoherraa kunnanjohtaja. Yhtäläisyyksiä löytyy myös siinä, että tänä päivänä seurakuntavaaleissa on mahdollista paitsi muodostaa vaalilistoja ja -liittoja myös käyttää niissä poliittisia tunnuksia. Poliittisten vaalilistojen esiintyminen seurakunnissa vaihtelee, mutta yhtä kaikki poliittiset ryhmittymät ovat tulleet osaksi paitsi vaaleja myös koko seurakunnallista päätöksentekoa.⁶⁰

54 KL 7. luku, 1–2 §; KL 9. luku, 1–2 §; KL 23. luku, 9 §; KJ 8. luku, 1–2 §; KVJ 2. luku, 49 §.

55 KL 9. luku, 3 §.

56 KL 9. luku, 1 §.

57 KJ 6. luku, 1 §, 10 §, 13 §.

58 KL 10. luku, 1–2 §.

59 Eskola 2012, 103–104.

60 Vaalilistojen muodostaminen tuli mahdolliseksi vuonna 1970 ja poliittisten tunnusten käyttö vuonna 1994. Ks. esim. Juva 1976, 208–210; Haastettu kirkko 2012, 304–305.

Mikäli saman kunnan alueella on useampi seurakunta, niiden on muodostettava yhdessä seurakuntayhtymä. Seurakuntayhtymän voivat muodostaa halutessaan myös eri kuntien alueella toimivat seurakunnat. Seurakuntayhtymä muodostaa yhden seurakuntatalouden. Yhtymän on hoidettava asiat, jotka koskevat siihen kuuluvien seurakuntien kirkollisverotusta, seurakuntien välistä tulojen jakoa sekä kirkon keskusrahastoon suoritettavia maksuja ja talousarviota, rahatointa, kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja tilintarkastusta. Seurakuntayhtymän on lisäksi hoidettava huomattava osa seurakuntien henkilöstöasioista.⁶¹

Seurakuntayhtymän toimintaa johtavat yhteinen kirkkovaltuusto ja yhteinen kirkkoneuvosto, joiden roolit ovat samankaltaiset kuin itsenäisen seurakunnan kirkkovaltuustolla ja kirkkoneuvostolla. Näiden lisäksi jokaisella yhtymään kuuluvalla seurakunnalla on oma seurakuntaneuvosto, joka hoitaa muun muassa ne kirkkoneuvostolle kuuluvat tehtävät, joita ei ole laissa annettu yhteiselle kirkkoneuvostolle. Yhteistä kirkkoneuvostoa johtaa yksi yhtymään kuuluvien seurakuntien kirkkoherroista, jonka tuomiokapituli valitsee tähän tehtävään. Lisäksi jokaista seurakuntaneuvostoa johtaa kyseisen seurakunnan kirkkoherra.⁶²

Seurakunnat tekevät yhteistyötä myös seurakuntayhtymien välillä ja niiden ulkopuolella esimerkiksi rovastikuntatoiminnan ja IT-alueiden kautta. IT-alueet ovat seurakuntien sopimusperusteisesti muodostamia tietotekniikkaan liittyviä yhteistyö-alueita. Kullakin IT-alueella on oma it-aluepalvelukeskus, joka huolehtii alueen seurakuntien it-asioista, muun muassa internet-tukipalveluista.⁶³

4 Hiippakuntahallinto

4.1 Piispa

Paikallisseurakunnista koostuvat ja piispojen johtamat hiippakunnat ovat kirkollisena rakenteena miltei yhtä vanhoja kuin seurakunnat, sillä niiden historia ulottuu toiselle ja kolmannelle kristilliselle vuosisadalle. Suomessa keskiaikainen hiippakuntajärjestelmä on jopa paikallisseurakuntia vanhempi.⁶⁴

Tänä päivänä hiippakunnat eivät enää ole maallisen hallinnon yksiköitä kuten keskiajalla, jolloin piispa oli valtiollinen mahtimies omine sotajoukkoineen. Nykyään hiippakuntien hallinnolliset tehtävät liittyvät ennen kaikkea hengelliseen elämään ja eri tahojen väliseen yhteistyöhön sekä pappien työhön ja muihin henkilöstöasioihin. Hiippakunnan tärkeimmät hallinnolliset elimet ovat tuomioka-

61 KL 11. luku, 1–2 §.

62 KL 11. luku, 7–9 §; KJ 7. luku, 10 § ja 12 §.

63 IT-alueet.

64 Heininen & Heikkilä 1996, 29–37; Hiippakuntahallintokomitean mietintö 1998, 13–14.

pituli ja hiippakuntavaltuusto, minkä lisäksi hiippakuntaa johtavalla piispalla on keskeinen ja merkittävä asema.⁶⁵

Luterilainen reformaatio ei pyrkinyt 1500-luvulla poistamaan piispan virkaa, mutta piispojen oli luovuttava heille siihen saakka kuuluneesta maallisesta vallasta. Teologisissa pohdintoissa piispan roolista muodostui pitkälti yhtenevä papin roolin kanssa, jos kohta piispalle kuului erityisiä tehtäviä muun muassa papiston virkatoimien valvonnassa. Piispan virkaa ei pidetty välttämättömänä, joten piispuus katosi monilta luterilaisilta alueilta, muun muassa Saksasta, mutta Ruotsissa ja sitä kautta Suomessa se säilyi.⁶⁶

Katolisen ja ortodoksisen kirkon sekä anglikaanien parissa pidetään keskeisenä, että piispojen kohdalla toteutuu apostolisen jatkumon eli *sukcession* periaate. Suksessiolla tarkoitetaan sitä, että jokainen piispa on asetettu virkaansa siten, että joku toinen piispa on siunannut hänet tehtävänsä laittamalla käden hänen pänsä päälle. Ajatus periytyy Apostolien tekojen kohtiin, joissa uusia apostoleita siunataan tehtävään käten päälle panemisella (esim. Ap.t. 6: 5–6). Nykyisen piispanviran on näissä kirkoissa ajateltu kulkevan katkeamattomana linjana ajassa taaksepäin aina apostoleihin saakka.⁶⁷

Suomessa apostolinen sukseksio katkesi 1880-luvulla, mutta se palautettiin uudelleen *Aleksi Lehtosen* piispanvihkimyksessä 1930-luvulla, millä on ollut suuri merkitys viime vuosikymmenten ekumeeniselle yhteistyölle.⁶⁸

Vaikka piispalla on virkansa puolesta automaattisesti asema niin kirkolliskoukussa kuin piispainkokouksessakin, hänen varsinaiset tehtävänsä ja valta-asemansa liittyvät ensisijaisesti hänen hiippakuntaansa. Kirkkolain mukaan piispan tehtävä on johtaa hiippakuntansa hallintoa ja toimintaa sekä valvoa sen seurakuntia ja pappeja niin opillisissa kuin lainopillisissa kysymyksissä. Näitä tehtäviä hoidetaan muun muassa virkaan vihkimisten, piispaintarkastusten ja tuomiokapitulien toiminnan kautta. Kokonaiskirkon näkökulmasta piispan tehtäviin kuuluu kirkon ykseyden vaaliminen.⁶⁹

Toisaalta piispan tehtävä ei ole ainoastaan laillisuuden ja nuhteettomuuden valvominen vaan myös pappien ja seurakuntien muiden työntekijöiden tukeminen sekä evankeliumin julistaminen. Piispan viran vahva hengellinen puoli tulee selkeämmin esiin piispan vihkimyksen sanamuodoissa ja piispojen omissa puheissa ja kirjoituksissa kuin kirkkolaisissa tai -järjestyksessä. Monista hallinnol-

65 Heininen & Heikkilä 1996, 29–37; Heikkilä 2004, 133–150; Björkstrand 2013, 2.

66 Kurki 1994, 51–52; Arffman 1996, 165–168, 179–183, 192–194; Pihkala 2008, 221–229.

67 Erityisen vahvasti sukcession periaate korostuu paaviudessa, sillä Jeesuksen Pietarille antaman erityisen roolin (Mt. 16: 18–19) on katolisen kirkon taholta tulkittu periytyvän paaveille ja kulkevan käten päälle panemisen myötä katkeamattomana jatkumona. Piispallisesta sukseksiosta vanhoissa kirkoissa ks. Kurki 1994, 32–34; Komulainen 2005, 37–42; Metso 2005, 131–132; Rusama 2005, 209–212.

68 Murtorinne 1992, 314; Kurki 1994, 52–53; Palvelijoiksi vihityt 2002, 126, 295; Pihkala 2008, 229–230.

69 KL 18. luku, 1 §; KJ 18. luku, 1 §; Pihkala 2008, 51–105; Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 8–11.

lisistä rooleista huolimatta piispan valta on ennen kaikkea hengellistä valtaa ja vaikutusvaltaa, joka on vaikeasti mitattavissa ja määriteltävissä, mutta joka on yhtä kaikki todellista.⁷⁰

4.2 Tuomiokapituli

Tuomiokapitulit ovat toimineet piispojen hallintovirastoina Suomessa keskiajalta saakka. Modernina aikana tuomiokapitulit olivat valtion virastoja aina vuoden 1997 alkuun saakka, jolloin ne siirtyivät kirkon kustannettaviksi ja niiden viranhaltijoista tuli muodollisestikin kirkon viranhaltijoita.⁷¹

Tänä päivänä tuomiokapitulien tehtävinä on muun muassa hoitaa hiippakunnallista toimintaa, hallintoa ja taloutta; tukea ja valvoa seurakuntien toimintaa ja hallintoa; hoitaa papiston henkilöstöasioita; valvoa papiston ja seurakunnan muiden työntekijöiden tehtävien hoitoa ja elämää; hoitaa yhteyksiä kirkon hallintoon, toisiin hiippakuntiin, kristillisiin järjestöihin ja muihin yhteiskunnan tahoihin sekä ottaa ja irtisanoa tuomiokapitulien viranhaltijat ja työntekijät. Lisäksi tuomiokapituli valmistelee asioita hiippakuntavaltuustolle ja huolehtii valtuuston päätösten toimeenpanosta.⁷²

Tuomiokapituli päättää myös rovastikuntajaosta, jos kohta rovastikuntien merkitys kirkossa on selkeästi vähentynyt muun muassa rovastikuntakokouksen lakkauttamisen myötä. Lääninrovastien johtamien rovastikuntien olemassa olo tarjoaa lähinnä foorumin seurakuntien väliselle yhteistyölle sekä papiston kohtaamiselle ja teologiselle keskustelulle alueilla, jotka koostuvat pienistä seurakunnista. Suurten seurakuntayhtymien näkökulmasta rovastikuntien merkitys on tavallisesti hyvin vähäinen.⁷³

Jos tuomiokapitulien roolia seurakuntien toiminnan tukemisessa ja valvonnassa vertaa kirkkohallitukseen, erona on se, että vaikka kummankin tehtäviin kuuluu toiminnan johtaminen, kirkkohallituksella ei ole suoraa oikeutta vaikuttaa seurakuntiin tai seurakuntayhtymiin. Piispalla ja tuomiokapitulillakaan ei ole muodollista päätösvaltaa seurakunnan sisäisiin asioihin papistoa lukuun ottamatta, mutta erilaisten valvontatehtävien lisäksi piispa ja tuomiokapituli voivat esimerkiksi käynnistää seurakunnan työyhteisöä koskevia kehitysprosesseja.⁷⁴

Tuomiokapitulien jäseniä ovat puheenjohtajana piispa, varapuheenjohtajana tuomiorovasti eli käytännössä tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherra, kaksi pap-

70 KL 18. luku, 1 §; KJ 18. luku, 1 §; Kurki 1994, 49–51, 78–112; Hiippakuntahallintokomitean mietintö 1998, 74–76; Palvelijoiksi vihityt 2002, 125–126; Pihkala 2008, 64–65, 107–121; Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 9–11.

71 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle; Hiippakuntahallintokomitean mietintö 1998, 27–34; Heininen & Heikkilä 1996, 33.

72 KL 19. luku, 1 §; KJ 19. luku, 1 §.

73 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 15–16.

74 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 11–13.

pisasessoria, yksi maallikkojäsen sekä tuomiokapitulin lakimiesasessori ja hiippakuntadekaani.⁷⁵

Apunaan tuomiokapitulilla on eri alojen hiippakuntasihteeristä koostuva ”toiminnallinen osasto”, jota johtaa hiippakuntadekaani. Tuomiokapituleissa oli jo pidempään ollut hiippakunta-apulaisia, mutta laajemmat osastot alkoivat kehittyä 1970- ja 1980-luvuilla toiminnan kehittämistä, koulutuksesta ja työnohjauksesta nousevien tarpeiden seurauksena.⁷⁶ Käytännössä tuomiokapitulien rooli, tehtävät ja henkilökuntarakente vaihtelevat huomattavastikin eri hiippakuntien välillä.

4.3 Hiippakuntavaltuusto

Tuomiokapitulien rinnalla on eri aikoina toiminut muitakin hiippakunnallisia hallinto- tai neuvotteluelimiä. Tällaisia ovat papeista koostuva vuotuinen synodaalikokous sekä vuonna 2004 lakkautettu papeista ja maallikoista koostunut hiippakuntakokous, jota pidettiin sisällöllisesti tarpeettomana. Samaan aikaan hiippakuntakokousten lakkauttamisen kanssa perustettiin 2–4 kertaa vuodessa kokoontuva hiippakuntavaltuusto. Uudistuksen tavoitteena oli hiippakuntahallinnon itsenäisyyden lisääminen. Käytännössä ainoa muutos kuitenkin oli, että tuomiokapitulien virkojen perustaminen ja lakkauttaminen siirrettiin kirkkohallitukselta uudelle hiippakuntavaltuustolle. Hiippakunnassa ei voida edelleenkään päättää esimerkiksi käytettävissä olevista resursseista, vaan ne päätökset tekee kirkolliskokous.⁷⁷

Hiippakuntavaltuuston muita tehtäviä ovat hiippakunnan toiminta- ja taloussuunnitelman ja talousarvion sekä edellisen tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen hyväksyminen, jos kohta siinäkin on kyse enemmän periaatteellisesta asiasta. Todellinen päätösvalta on kirkolliskokouksella. Yleisellä tasolla valtuuston toimenkuvaksi on annettu kirkon tehtävän toteutuminen hiippakunnassa ja sen seurakunnissa.⁷⁸

Maallikon johtama hiippakuntavaltuusto koostuu lakkautettujen hiippakuntakokousten tavoin yleisen ja erityisen pappisuuden edustajista eli maallikoista ja papeista, joista ensiksi mainittuja on 14 ja jälkimmäisiä seitsemän. Vaalitapa ja toimikausi ovat samat kuin kirkolliskokouksella.⁷⁹

Hiippakuntavaltuustojen perustamista on kritisoitu siitä, että hallinnon keventämisen sijaan onnistuttiin rakentamaan lisää hallintoa. Uusi hallintoelin perustettiin ilman, että sille ohjattiin juuri lainkaan päätösvaltaa keskushallinnolta

75 KL 19. luku, 2 §.

76 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 4–5.

77 Hiippakuntahallintokomitean mietintö 1998, 26, 31; KKH:n esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle; Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 5–8, 14.

78 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 14.

79 Ibid.

tai seurakunnilta. Kaiken lisäksi tuomiokapitulien kokoa kasvatettiin samaan aikaan.⁸⁰

Epäonnistuneeksi kuvatun ratkaisun taustalla oli erilaisten hallintoperiaatteen yhteentörmäys ja niiden välillä tehty kompromissi. Monet kirkolliskokouksen maallikkoedustajista kannattivat asiaa valmistelleen hiippakuntahallintokomitean esitystä yhden maallikon lisäämisestä tuomiokapituliin. Lisäksi he halusivat hiippakuntakokousten mahdolliseksi korvaajaksi esitetyistä hiippakuntavaltuustoista maallikkojohtoisia ja pyrkivät kaventamaan piispan roolia hiippakunnan hallinnossa. Viimeksi mainittua ei piispainkokous voinut hyväksyä. Kompromissin lopputulemana piispan rooli säilyi ennallaan, mutta muutoin maallikkolinjan on katsottu saavuttaneen tavoitteensa. Toisaalta kiistelyn on nähty johtaneen rakenneuudistuksen epäonnistumiseen. Supistumisen sijasta hiippakuntahallinto kasvoi ilman, että syntyneelle hiippakuntavaltuustolle tuli selkeää tai merkittävää roolia hallinnossa.⁸¹

Edustusrakenteisesta ja maallikkovaltaisesta hallintoelimestä luopuminen on osoittautunut vaikeaksi silloinkin, kun kyseessä on ollut raskas elin, jolla ei ole ollut selkeästi määriteltyä tehtävää tai valtaa. Näin kävi myös hiippakuntakokouksia ja hiippakuntavaltuustoa koskeneissa prosesseissa. Taustalla on ollut kirkolliskokouksen maallikkoedustajien haluttomuus kaventaa päätöksenteon edustuksellisuutta ja maallikoiden vaikutusmahdollisuuksia.⁸²

5 Keskushallinto

5.1 Kirkolliskokous

Kirkon ylin päätöksentekaelin on kahdesti vuodessa kokoontuva parlamentaarinen kirkolliskokous. Kirkolliskokous kokoontui Suomessa ensimmäisen kerran vuonna 1876, vajaan vuosikymmenen Ruotsia myöhemmin. Kirkolliskokouksen perustamisen ja sitä edeltäneen uuden Schaumannin kirkkolain taustalla oli halu turvata kirkon itsenäisyyttä ja vapautta luomalla sille oma lainsäädäntöelin. Järjestelmä rakentui pitkälti saksalaisen kirkko-oikeuden ja muissa luterilaisissa maissa samaan aikaan tapahtuneiden kehityskulkujen varaan. Alussa kirkolliskokous kokoontui kymmenen ja sittemmin viiden vuoden välein aina vuoteen 1974 saakka. Nykyisin viikon kestävät istuntokaudet pidetään Turun kristillisellä opistolla kahdesti vuodessa, toukokuussa ja marraskuussa.⁸³

80 Halava et al. 2009, 114; Antila 2014, 298–301; Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 14.

81 Antila 2014, 298–301.

82 Antila 2014, 342–343.

83 Kansanaho 1954, 113–172; Juva 1976, 13–30; Antila 2014, 340. Ks. myös *Jaakko Olavi Antilan* artikkeli ”Organisaation muotoutuminen” tässä teoksessa.

Kirkolliskokoukseen kuuluvat itseoikeutettuina jäseninä hiippakuntien piispat sekä kenttäpiispa ja yksi saamelaiskäräjien ja yksi valtioneuvoston määräämä edustaja. Sen puheenjohtajana toimii arkkipiispa, jota avustaa kaksi maallikkovarapuheenjohtajaa. Lisäksi kirkolliskokoukseen valitaan nelivuotiskausiksi 32 pappis- ja 64 maallikkoedustajaa. Edustajien määrää on 1970- ja 1990-luvuilla vähennetty karsimalla virallisia jäseniä. Tällä on pyritty vahvistamaan kirkolliskokouksen kansanvaltaisuutta.⁸⁴

Edustajien paikat määräytyvät hiippakuntien koon mukaan, kuitenkin niin, että jokaisesta hiippakunnasta on mukana vähintään kaksi pappis- ja neljä maallikkoedustajaa. Edustajat valitaan suhteellista vaalitapaa edustavilla enemmistövaaleilla niin, että hiippakuntien papisto äänestää keskuudestaan omat edustajansa ja seurakuntien luottamushenkilöiden valitsemat valitsijamiehet äänestävät hiippakuntansa maallikkoedustajiston.⁸⁵

Eduskunta- ja seurakuntavaaleihin verrattuna kirkolliskokousvaalit ovat vahvemmin henkilövaalit. Alue- ja puoluepoliittiset sekä ideologiset ehdokaslistat ovat olleet suhteellisen löyhiä, mikä on vaalien välillisyyteen ja hajanaisuuteen yhdistettynä johtanut siihen, että puoluepoliittisilla ryhmittymillä on ollut kirkolliskokouksessa vähemmän sijaa kuin esimerkiksi seurakunnallisessa päätöksenteossa. Puoluepoliittista aktiivisuutta toki on, mutta ilman virallisia puolueyhmiä ja niihin sisältyvää puoluekuria. Lisäksi yksittäisillä edustajilla on poliittisten näkemysten ohella erilaisia alueellisia tai herätysliikekentästä ja muusta ideologisesta ohjelmasta nousevia päämääriä. Näin ollen kirkolliskokouksen edustajisto on esimerkiksi kansanedustajiin verrattuna vähemmän organisoitu ja ideologisesti hajanaisempi joukko.⁸⁶

Vaikka kirkolliskokous ei ole perusluonteeltaan puoluepoliittinen, maallikkoedustajien puoluejakauma on ollut leimallisesti porvarillinen. Papiston puoluekannatus on sen sijaan muistuttanut enemmän koko kansan keskiarvoja. Jos herätysliikkeiden rooli on kirkolliskokouksessa kenties hieman heikentynyt 2000-luvulla, vastaavasti yhteiskunnan arvomaailman polarisoituminen on lisännyt yksiselitteistä ohjelmaa ajavien ideologisten taustaryhmien näkyvyyttä ja kärjistänyt yleistä keskusteluilmapiiriä.⁸⁷

Papiston keskuudessa kirkkoherroilla oli aiemmin voimakas edustus, mutta vähitellen erityistehtävissä toimivat papit ovat nousseet kirkolliskokouksessa kirkkoherrojen rinnalle. Maallikot ovat valtaosin korkeasti koulutettuja virkamiehiä, joista monet toimivat opetuslalla, jos kohta yksityisen sektorin rooli on viime vuosikymmeninä noussut. Naisten asemaa koskevan keskustelun tyyntyminen 2000-luvulla on vähentänyt naisedustajien määrää. Samaan aikaan nuorten ehdok-

84 KL 20. luku, 1 §, 3 §; Antila 2014, 18–23, 340–343.

85 Ibid.

86 Eskola 2012, 150–152; Antila 2014, 340–342.

87 Antila 2014, 341–342.

kaiden lisääntynyt määrä on vaikeuttanut heidän pääsyään kirkolliskokoukseen, mikä on nostanut edustajien keski-ikä.⁸⁸

Viime vuosikymmenten ajan kirkolliskokouksen mielipidejakauman voidaan katsoa heijastelleen melko hyvin koko kansan näkemyksiä, mutta 2000-luvulle tultaessa erot näyttävät kasvaneen, mikä on käynyt julkisuudessa ilmi ainakin seksuaalieettisten kysymysten kohdalla. Tässä lienee kyse lähinnä yhteiskunnan arvo-maailman muutoksesta ja polarisoitumisesta. Kirkolliskokousta koskevissa arvioissa maallikkojäseniä on tavattu pitää pappisjäseniä konservatiivisempina.⁸⁹

Kirkolliskokouksen valta ja rooli kirkollisessa päätöksenteossa on keskeinen, mitä 1970-luvun hallinnonuudistus entisestään korosti. Laajennetulla piispainkokouksella oli ollut merkittävä rooli kirkollisessa päätöksenteossa ja laajemminkin linjanmuodostuksessa. Sen lakkauttamisen myötä tärkeimpiä kysymyksiä koskeva päätösvalta keskitettiin lähes yksinomaan kirkolliskokoukselle.⁹⁰

Kirkolliskokouksen lukuisista tehtävistä tärkeimpiä ovat kirkollisten kirjojen, kuten raamatunkäännöksen, virsikirjan ja kirkkokäsikirjan hyväksyminen; kirkon uskoa ja oppia koskevien kannanottojen antaminen; kirkkolain säätämistä, muuttamista ja kumoamista koskevien ehdotusten tekeminen sekä kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen hyväksyminen. Lisäksi kirkolliskokous muun muassa antaa lausuntoja valtioneuvostolle, päättää suhteista muihin kirkkoihin ja uskontokuntiin, perustaa ja lakkauttaa hiippakuntia ja arkkipiispan, piispojen ja kirkkoneuvosten virkoja sekä tarkastaa kirkon keskusrahastojen ja muiden sen toimivaltaan kuuluvien rahastojen talousarvion, hallinnon sekä toiminta- ja taloussuunnitelmat.⁹¹

Esityksiä kirkolliskokoukselle tekevät piispainkokous, kirkkohallitus ja hiippakuntavaltuustot. Kirkolliskokousedustajilla on aloiteoikeus. Suoraan kirkolliskokouksen alaisuudessa toimineet säännöllisesti valitut kirkkolakikomiteat ovat jääneet historiaan, ja säädösvalmistelu tapahtuu nykyisin pääsääntöisesti kirkkohallituksessa. Poikkeuksen muodostavat yksittäiset laajakantoiset asiat, kuten kirkkolain kokonaisuudistus, kirkollisten kirjojen uudistaminen ja erät virkakysymykset, joita on valmisteltu kirkolliskokouksen asettamissa komiteoissa. Nämä komiteat, kuten parhaillaan toimiva Kirkon tulevaisuuskomitea, tekevät esityksensä suoraan kirkolliskokoukselle.⁹²

Huomattava osa kirkolliskokouksen valmistelutyöstä ja päätöksentekoprosesseista tapahtuu valiokunnissa. Valiokuntien vallan kasvu on ollut tyypillinen trendi eurooppalaisissa parlamenteissa viime vuosikymmeninä. Tällä hetkellä kirkolliskokouksella on yhdeksän pysyvää valiokuntaa, jotka se itse asettaa: yleis-, peruste-

88 Antila 2014, 340–342.

89 Kuokkanen 2014; Eskola 2012, 153–154; Antila 2014, 340–347.

90 Heininen & Heikkilä 1996, 259; Antila 2014, 340–342. Ks. myös *Jaakko Olavi Antilan* artikkeli ”Organisaation muotoutuminen” tässä teoksessa.

91 KL 20. luku, 7 §.

92 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 7.

käsikirja-, laki-, hallinto-, talous-, toimitus- ja kansliavaliokunta sekä uusimpana vuonna 2012 toimintansa aloittanut tulevaisuusvaliokunta.⁹³

Perustevaliokunta käsittelee kirkon uskoa ja oppia, toimintaa, kirkon ja valtion suhdetta sekä muita kirkkoja ja uskontoja koskevia asioita. Käsikirjavalio- kunta valmistelee kirkollisia kirjoja ja niihin liittyviä kysymyksiä koskevat asiat. Lakivalio- kunta valmistelee säädöksiä ja niiden nojalla annettavia määräyksiä koskevat asiat sekä hallintovaliokunta kirkollista hallintoa koskevat asiat. Talousvaliokunnan vastuulla on kirkon keskusrahaston talousarviota ja toiminta- ja taloussuunnitelmaa sekä toimintakertomusta ja tilinpäätöstä koskevat asiat. Tulevaisuusvaliokunta val- mistelee kirkon pitkäjänteiseen kehittämiseen ja tulevaisuuteen liittyvät asiat. Yleis- valiokunnan vastuulla ovat lähinnä ne kirkon yhteistä toimintaa ja kehittämistä koskevat asiat, jotka eivät kuulu muiden valiokuntien tehtäviin. Kansliavaliokunta vastaa kirkolliskokouksen yleisistä järjestelyistä ja taloudesta, ja toimitusvaliokunta laatii kokouksen päätöksistä toimituskirjat.⁹⁴

Kirkkohallituksen osastoja johtavien kirkkoneuvosten rooli kirkolliskokoukses- sa on muuttunut näkyvämmäksi. He eivät enää ole kirkolliskokouksen päättäjiä mutta toimivat asioiden esittelijöinä ja ovat näin nousseet kirkkohallituksen toi- minnan symboleiksi ja kirkon eturivin viranhaltijoiksi.⁹⁵

Piispojen asema ja rooli kirkolliskokouksessa on mielenkiintoinen. Laajennetun piispainkokouksen lakkauttamisen jälkeen piispat käyttivät aktiivisesti valtaansa kirkolliskokouksessa, mutta sittemmin niin papisto kuin maallikotkin ovat nosta- neet profiiliaan, kun taas piispojen on arvioitu passivoituneen päättäjinä.⁹⁶

Piispojen erikoinen kaksoisrooli tulee näkyviin ennen kaikkea opillisissa kysy- myksissä. Heillä on kirkolliskokouksen jäsenenä oikeus äänestää ja tehdä päätök- siä osana kirkolliskokousta, mutta samalla heidän tulee piispoina olla dialogissa kirkolliskokouksen kanssa ja hoitaa valvontaan ja kaitsentaaan liittyviä tehtäviään. Lisäksi piispat ensin antavat lausuntoja kirkolliskokoukselle piispainkokouksen ja valiokuntatyön kautta ja sen jälkeen keskustelevat ja päättävät asioista muiden kirkolliskokousedustajien tavoin. Tällainen synodin ja episkopaatin ajoittainen vastakkainasettelu sekä piispojen asettuminen saman dialogin eri puolille on ollut tyypillistä luterilaisissa kirkoissa.⁹⁷

Keskeinen kirkolliseen päätöksentekoon vaikuttava tekijä on kirkkolaissa sää- delty vaatimus siitä, että tietyissä kirkolliskokouksen päätösvaltaan kuuluvissa asioissa on noudatettava kahden käsittelyn menettelyä, minkä lisäksi lopullinen päätös edellyttää, että päätösesitys saa toisessa käsittelyssä taakseen kolme neljäs-

93 ”Valiokunnat, valitsijamiehet”; Eskola 2012, 11–12; Antila 2014, 342.

94 ”Valiokunnat, valitsijamiehet”.

95 Antila 2014, 343.

96 Eskola 2012, 153; Antila 2014, 342.

97 Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 4–6.

osaa annetuista äänistä. Tämä merkitsee sitä, että esitys kaatuu, ellei vähintään 82 edustajaa 109:stä kannata sitä.⁹⁸

Periaatteen tarkoituksena on vaalia kirkon yhtenäisyyttä ja ajatusta opin muuttumattomuudesta. Samanaikaisesti periaate on yhdessä kirkolliskokouksen verkkaisten, joskin historian aikana selvästi kiihtyneen kokoontumistahdin kanssa hidastanut kirkollista päätöksentekoa ja jarruttanut uudistuspyrkimyksiä. Asiaa on yritetty vuosikymmenien ajan muuttaa, muun muassa 1970-luvun hallinnon uudistuksessa, jolloin määränemistövaatimus haluttiin lieventää kahteen kolmasosaan. Kirkolliskokous kaatoi tämän esityksen. Viimeksi asiaa on käsitelty vuosina 2001 ja 2013, jolloin määränemistövaatimusta ei enää yritetty lieventää vaan tavoitteeksi asetettiin periaatteen rajaaminen vain kirkon uskon kannalta ”perustavaa laatua oleviin asioihin”.⁹⁹

Ensimmäisellä yrittämällä aloitteen kaatumiseen vaikutti yleis- ja perustevaliokuntien kielteinen kanta, jota jälkimmäinen perusteli sillä, että määränemistövaatimusten lieventäminen toisi kuitenkin uskon, tunnustuksen ja opin lievennyksen piiriin. Vuosikymmentä myöhemmin kirkkohallitus kiinnitti asiaan erityistä huomiota ja pyrki esityksessään suojaamaan oppia paitsi luettelemalla määränemistötä vaativat asiat myös ehdottamalla uutta laajennettua puhemieshistöä, joka puheenjohtajan sijasta päättäisi määränemistön tarpeellisuudesta tulkinnanvraisissa kysymyksissä.¹⁰⁰

Uudelleenmuotoiltu esitys sai niin piispainkokouksen kuin perustevaliokunnan tuen. Kielteiselle kannalle asetui kuitenkin lakivaliokunta, joka katsoi, että määränemistövaatimusten lieventäminen saattaisi lisätä epäselvien tapausten määrää, mikä ei nopeuttaisi vaan hidastaisi päätöksentekoa. Varsinainen esitys raukesi kirkolliskokouksen käsittelyssä, mutta laajennettu puhemiesneuvosto sen sijaan perustettiin.¹⁰¹

Vaikka aloitteessa ja sitä koskevissa lausunnoissa otettiin virallisesti kantaa lainsäädäntöprosessin sujuvuuteen, on itsestään selvää, että taustalla oli laajempi kysymys muutoksesta kirkossa. Monet mittavaa valmistelutyötä vaatineet muutosprosessit ovat pysähtyneet kirkolliskokouksessa vuosiksi tiukan määränemistövaatimuksen johdosta. Kielteiset lausunnot ovat puolestaan johtaneet siihen, että alkuperäisiin esityksiin on jouduttu sisällyttämään erilaisia kompromisseja ja poikkeussääntöjä, mikä on useissa tapauksissa muuttanut esityksen raskaaksi ja epäloogiseksi ja lopulta kaatanut sen. Tätä päätöksenteon ongelmaa kirkkohallitus ja piispainkokous pyrkivät määränemistövaatimuksen muutoksella lievittämään, mutta muutosehdotus kaatui samaan esteeseen, joka sen oli ollut tarkoitus raivata.

98 Kirkkohallituksen esitys 7/2012 kirkolliskokoukselle, 4; Perustevaliokunnan lausunto 2/2013, 1.

99 Perustevaliokunnan lausunto 2/2013, 2–3.

100 Kirkkohallituksen esitys 7/2012 kirkolliskokoukselle; Perustevaliokunnan lausunto 2/2013.

101 Lakivaliokunnan mietintö 2/2013 kirkkohallituksen esityksestä 7/2012.

5.2 Piispainkokous

Toinen keskeinen kirkollinen hallintoelin, piispainkokous, perustettiin virallisesti vuonna 1908, jos kohta piispat olivat kokoontuneet epävirallisesti jo vajaan kahdenkymmenen vuoden ajan sitä ennen. Perustamisen taustalla oli pyrkimys kirkon yhtenäisyyden rakentamiseen ja hiippakuntien käytäntöjen yhdenmukaistamiseen, mihin olivat lisänneet painetta yhtäältä hiippakuntien määrän kasvu ja toisaalta kirkon ja valtion suhteissa tapahtuneet muutokset.¹⁰²

Jo piispainkokouksen syntyprosessi heijasteli sen ja kirkolliskokouksen välisiin toimivaltasuhteisiin liittyviä jännitteitä. Piispainkokouksen perustamista koskevia lakimuutoksia valmistellut kirkkolakikomitea painotti, että piispainkokouksen tuli olla ainoastaan neuvotteluelin, joka valmistelisi asioita kirkolliskokoukselle. Varsinaista päätösvaltaa sille ei haluttu. Lisäksi piispainkokouksen perustaminen herätti huolta tuomiokapitulien itsenäisyyden kaventumisesta, ylimääräisen virkaportaan luomisesta ja kirkon ja valtion suhteiden vaarantumisesta. Kirkolliskokouksen kirkkolakivaliokunta halusi turvata tuomiokapitulien asemaa lisäämällä piispainkokouksen kokoonpanoon yhden hiippakuntaa edustavan asessorin kustakin hiippakunnasta, kuten lopulta tehtiin.¹⁰³

Vuonna 1944 tapahtuneeseen kirkkohallituksen perustamiseen asti piispainkokous oli käytännössä ainoa yleiskirkollinen hallintoelin. Samana vuonna perustettiin myös laajennettu piispainkokous, joka kolmenkymmenen vuoden ajan toimi ikään kuin ”pienoiskirkolliskokouksena” ja kirkon virallisena johtoportana. Moni käytännön asia vaati nopeampaa reagointia, kuin mihin viiden vuoden välein kokoontunut kirkolliskokous pystyi.¹⁰⁴

Piispainkokouksen toimivalta kasvoi vähitellen vuosikymmenten myötä. Vuoden 1973 uusi kirkkolaki merkitsi huomattavaa muutosta kirkon hallinnossa erityisesti laajennetun piispainkokouksen lakkauttamisen myötä. Uusi laki säilytti ennallaan piispainkokouksen perustehtävät, eli kirkon julistuksesta, työstä sekä hiippakuntien hallinnosta ja hoidosta keskustelemisen. Uutta oli sen sijaan se, että piispainkokous sai oikeuden tehdä aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja kirkolliskokoukselle sen toimialaan kuuluvissa asioissa, joita olivat esimerkiksi kirkon usko ja oppi sekä kirkolliset kirjat. Myös kirkon henkilöstökoulutukseen ja kirkollisiin tehtäviin vaadittaviin tutkintoihin liittyvät asiat lukeutuivat piispainkokouksen uusiin vastuualueisiin. Ylipäätään piispainkokouksen rooli yleiskirkollisena keskushallintoelimenä vahvistui.¹⁰⁵

Piispainkokouksen hallinnollisen vallan kasvu näkyi myös siinä, että se saattoi antaa esitysten ohella suosituksia paitsi tuomiokapituleille myös erilaisille kirkol-

102 Kansanaho 1954, 177–194; Juva 1976, 47–51, 75–78; Nieminen 2008, 15–19.

103 Nieminen 2008, 17–18.

104 Nieminen 2008, 114–117.

105 Nieminen 2008, 173–174, 293.

liskokouksen asettamille toimikunnille ja myöhemmin keskuksille.¹⁰⁶ Tämä valta ei ollut niinkään päätösvaltaa vaan vaikutusvaltaa.

Piispainkokouksen rooli ja merkitys eivät ylipäätään ole kokonaan luettavissa sille kirkkolaissa ja -järjestyksessä annetuista tehtävistä. Tähän tulokseen päätyi myös vuonna 2003 valmistunut piispainkokouksen kehittämistä koskeva mietintö, jonka mukaan piispainkokouksen tehtäväkuvassa olivat korostuneet kokonaiskirkon johtaminen, opillisten kysymysten hoitaminen ja tuomiokapitulien yhteistyö.¹⁰⁷ Kokonaiskirkon johtamista ei kirkkolaissa tai -järjestyksessä sellaisenaan lueta piispainkokouksen tehtäviin, mutta kyseinen rooli sillä eittämättä on yhdessä kirkolliskokouksen ja kirkkohallituksen kanssa.

Piispainkokouksen kehittämistä miettinyt työryhmä kiinnitti myös huomiota piispainkokouksen ja kirkkohallituksen tehtävien osittaiseen päällekkäisyyteen ja mietintöä käsitellyt valmistusvaliokunta piispainkokouksen tehtävämäärittelyn epäselvyyteen. Ratkaisuksi nähtiin roolin vahvempi painottuminen kirkon uskoon, oppiin ja tehtävään liittyviin asioihin.¹⁰⁸

Ympäröivän yhteiskunnan muutos on myös heijastunut piispainkokouksen rooliin, sillä erilaiset ajankohtaiset yhteiskunnalliset ongelmat ja keskustelunaiheet – erityisesti yksilö- ja sosiaalietiikan mutta myös taloudellisten kysymysten kohdalla – ovat haastaneet sitä kannanottoihin.¹⁰⁹

Piispainkokouksen roolia lähdettiin muuttamaan kirkon keskushallinnon uudistamista suunnitelleen kansliapäällikkö *Risto Junttilan* työryhmän esityksessä vuonna 2008. Kirkolliskokous kuitenkin hylkäsi esityksen kirkon ulkoasiainneuvoston asemaa ja piispainkokouksen kokoonpanoa koskevista erimielisyyksistä johtuen. Vuonna 2010 tehtävään asetettiin uusi, kansliapäällikkö *Jukka Keskitalon* johtama työryhmä, jonka esitykset hyväksyttiin kirkolliskokouksessa keväällä 2014.¹¹⁰

Tuoreen muutoksen keskeisiä elementtejä oli kirkon ulkoasiainneuvoston lakauttaminen, minkä seurauksena huomattava määrä kirkon ekumeeniseen teologiaan, lähetystyöhön ja uskontodialogiin liittyviä tehtäviä tulee siirtymään piispainkokoukselle. Osin uusiin tehtäviin vedoten piispainkokouksen kokoonpanoa päätettiin supistaa niin, että hiippakuntien asessorit jätettiin pois ja jäljelle jäivät vain hiippakuntien piispat sekä kenttäpiispa, jolla on ainoastaan puheoikeus.¹¹¹ Aessorien pois jättämisestä oli keskustelu jo vuosikymmentä aiemmin, jolloin

106 Ibid.

107 Nieminen 2008, 245–246.

108 Nieminen 2008, 245–251, 294.

109 Nieminen 2008, 294. Taloudellisista kannanotoista lamavuosina ks. Meriläinen [2016].

110 Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 2–3; KK ptk. 9.5.2014.

111 Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 2012, 37–40; Kirkkohallituksen esitys 4/2013 kirkolliskokoukselle; KK ptk. 9.5.2014, 47 §.

muutosta olivat vastustaneet niin kirkolliskokouksen valmistusvaliokunta kuin enemmistö kapituleistakin.¹¹²

Piispainkokouksen asema keskushallinnossa ja sen valta erityisesti opillisissa ja toiminnallisissa sekä kansainvälisissä kysymyksissä on siis vahvistunut vähitellen sen koko olemassaolon ajan. Lisäksi sen valta on rajoittunut aiempaa pienemmälle joukolle. Toisaalta samaa ei voida sanoa piispoista, joiden hallinnollinen rooli kaventui laajennetun piispainkokouksen lakkauttamisen myötä.

Piispainkokouksen aseman vahvistuminen yhtä kaikki nostaa keskushallinnon toimivaltasuhteiden kannalta mielenkiintoisia jännitteitä. Vaikka piispainkokouksella on kirkkolain 20 luvun 7 §:n mukaan oikeus antaa lausuntoja uskoa ja oppia koskeissa asioissa, kirkolliskokous on edelleen niiden suhteen ylin päättävä elin. Kun valiokuntien rooli kirkolliskokouksen päätöksenteossa on myös huomattavalla tavalla kasvanut, toiseksi avainasemassa olevaksi hallinnolliseksi elimeksi opillisissa kysymyksissä on noussut kirkolliskokouksen perustevaliokunta. Vaikka piispainkokouksen ja perustevaliokunnan juridinen toimivaltajako olisikin selkeä, käytännön tasolla se ei välttämättä ole sitä. Kumpikin pyrkii ja omassa roolissaan myös voi ottaa kantaa opillisiin kysymyksiin, mikä voi hämärtää sitä, missä kirkon todellinen opillinen auktoriteetti on. Nähtäväksi myös jää, miten piispainkokouksen uudet tehtävät vaikuttavat sen ja kirkkohallituksen alaisen kirkon ulkoasiainosaston rooleihin ja toimivaltasuhteisiin.

5.3 Arkkipiispa

Käsitteenä arkkipiispa merkitsee *ylintä piispaa*. Läntisessä kirkossa arkkipiispan virka syntyi 500-luvulla, jos kohta jo sitä ennen suurissa kaupungeissa oli ollut metropoliitoiksi kutsuttuja johtavia piispoja. Arkkipiispa oli tavallisesti suuren kirkollisen hallintoalueen eli kirkkoprovinsin pääkaupungin piispa. Hänellä oli oma hiippakunta, minkä lisäksi provinsin muut piispat olivat hänen alaisiaan selkeän hierarkkisessa järjestelmässä.¹¹³

Arkkipiispuus periytyi Suomeen Ruotsista, joka oli ainoana luterilaisena maana säilyttänyt reformaation jälkeen arkkipiispan viran ja sitä kautta myös piispojen hierarkkisen järjestelmän – paljolti myös piispojen keskiaikaisen valta-aseman. Tosin Turun hiippakunta muutettiin arkkihiippakunnaksi keisarin käskystä vasta vuonna 1817, eli kahdeksan vuotta sen jälkeen, kun Suomi oli erotettu Ruotsista. Arkkipiispan virka ja erityisasema tulivat Suomeen mutta hierarkkinen järjestelmä ei: Turun arkkipiispa oli papiston ”korkein pää ja johtaja”, mutta hänellä ei ollut oikeutta tai valtaa puuttua toisen piispan asioihin.¹¹⁴

112 Nieminen 2008, 246–248.

113 Björkstrand 2013, 2.

114 Heininen & Heikkilä 1996, 63–71, 94, 165–166; Björkstrand 2013, 2–5.

Arkkipiispan asema alkoi vahvistua 1800-luvun lopulla, jolloin hänestä tuli ensin pappissäädyn puhemies ja sitten kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen puheenjohtaja. Tehtävät lisääntyivät 1940-luvun keskushallinnon uudistuksissa, kun arkkipiispasta päätettiin tehdä sekä laajennetun piispainkokouksen että kirkkohallituksen puheenjohtaja, minkä lisäksi kirkon kansainväliset suhteet olivat hänen vastuullaan.¹¹⁵

Suomalaisen linjauksen mukaan arkkipiispa ei ole muiden piispojen yläpuolella, vaan hän on ”ensimmäinen vertaistensa joukossa”. Tällä yritetään sanoa, ettei arkkipiispalla ole hierarkkista asemaa eikä kaitsentavaltaa piispakollegoihinsa nähden, vaan kyseessä on erityisasema, joka näkyy muun muassa edellä kuvatuissa lukuisissa puheenjohtajuuksissa. Erityisasemasta huolimatta arkkipiispan perustehtävät ovat pitkälti yhdenmukaiset muiden piispojen kanssa.¹¹⁶

Lisääntynyt vastuu ja paisunut työtaakka johtivat vuosikymmeniä kestäneeseen keskusteluun arkkipiispan tehtävien keventämisestä. Ratkaisu saatiin vuonna 1995, jolloin tehtiin päätös arkkihiippakunnan jakamisesta, mitä oli aiemmin pidetty liian kalliina. Kolme vuotta myöhemmin voimaan astunut muutos antoi arkkipiispalle paremmat edellytykset keskittyä kirkon yhteisiin tehtäviin.¹¹⁷

Koska arkkihiippakunnassa on kaksi piispaa, kirkolliskokouksen vastuulla on päättää, mitkä seurakunnat kuuluvat piispan ja mitkä arkkipiispan kaitsenta-alueeseen. Nykyisen jakoperiaatteen mukaan arkkihiippakunnan piispalla on selvästi enemmän seurakuntia ja hieman enemmän pappeja alaisuudessaan kuin arkkipiispalla. Piispan vastuulla on johtaa ja valvoa tuomiokapitulia ja sen virkamiehiä, kun taas arkkipiispa kutsuu hiippakunnan papiston synodaalikokoukseen.¹¹⁸

Yleiskirkolliset tehtävät liittyvät pitkälti puheenjohtajuuksiin sekä kansainväliin ja yhteiskunnallisiin tehtäviin. Arkkipiispa vastaa kirkkojen välisistä suhteista kotimaassa ja kansainvälisesti niin tapaamisten, neuvottelujen ja vierailujen kautta kuin yhdessä erilaisten organisaatioiden kuten Suomen ekumeenisen neuvoston, kirkon ulkoasiain osaston ja kirkon EU-neuvottelukunnan kanssa. Hän hoitaa myös yhteiskuntasuhteita ja kirkon yhteyksiä tiedotusvälineisiin, mikä rooli on viime aikoina huomattavalla tavalla kasvanut.¹¹⁹

Jatkuvasti lisääntyvät kansainväliset yhteydet sekä yhteiskunta- ja mediasuhteiden kasvavat vaatimukset merkitsevät suuria haasteita arkkipiispan työlle. Arkkipiispan teologisilla erityisavustajilla on tämän kuorman jakamisessa tärkeä rooli, mutta esiintymisiä, kannanottoja ja julkista näkyvyyttä kaivataan kuitenkin nimenomaan juuri arkkipiispalta.¹²⁰

115 Meriläinen 2009, 273; Björkstrand 2013, 5–7, 17–20.

116 Björkstrand 2013, 16–17.

117 Björkstrand 2013, 7–8.

118 Björkstrand 2013, 17.

119 Björkstrand 2013, 17–19.

120 Björkstrand 2013, 19–20.

Arkkipiispan rooliin kuuluu siis kirkon edustaminen mediassa ja laajemmin yhteiskunnassa. Hänen katsotaan edustavan koko kirkkoa, minkä vuoksi hänen kannanottoihinsa kohdistuu erityistä huomiota ja myös kritiikkiä. Paine ei tänä päivänä tule yksinomaan kirkon ulkopuolelta. Tämä näkyi poikkeuksellisella tavalla keväällä 2015, kun arkkihiippakunnan tuomiokapituli nuhteli arkkipiispaan tämän seksuaalieettisistä kannanotoista.¹²¹

Arkkipiispan julkisen roolin lisäksi hänen hallinnollisesta asemastaan on viime vuosina käyty keskustelua. Junttilan työryhmän laatimaa keskushallinnon uudistusta käsiteltäessä lakivaliokunta katsoi, että oli juridisesti ongelmallista ja hyvän hallintotavan kannalta kyseenalaista, että arkkipiispa toimii lakisääteisesti sekä kirkolliskokouksen, kirkkohallituksen, piispainkokouksen että kirkon ulkoasiain neuvoston puheenjohtajana. Keskushallintouudistuksen toisessa aallossa Keskitalon työryhmä linjasi, että kirkolliskokouksen puheenjohtajana voisi toimia joku muukin jäsen kuin arkkipiispa, kuten oli laita useimpien luterilaisten sisarkirkkojen kohdalla. Tämä linjaus ei kuitenkaan toteutunut, vaan arkkipiispan rooli kirkolliskokouksen puheenjohtajana säilyi.¹²²

Vuonna 2013 piispa emeritus *Gustav Björkstrandilta* tilattiin selvitys arkkipiispan viran luonteesta ja kehitystarpeista. Selvityksessä painotettiin arkkipiispan virkaa kaitsemaan virkana, minkä vuoksi arkkipiispalla tulee jatkossakin olla joko oma hiippakunta tai alue jaetun hiippakunnan sisällä, jos kohta nykyistä aluetta olisi mahdollista entisestään pienentää.¹²³

Selvitys ei lähtenyt tukemaan ajatusta arkkipiispan puheenjohtajuuksien vähentämisestä osin arkkipiispan asemaan ja osin perinteisiin vedoten. Se kiinnitti kuitenkin huomiota arkkipiispan kasvaneeseen työmäärään ja ehdotti paitsi kaitsettavan alueen rajaamista myös arkkipiispalle tulevien puhe- ja osallistumispyyntöjen ohjaamista jatkossa osin muille piispoille ja johtaville virkamiehille.¹²⁴

Kenties suurimman huomion selvitys kohdisti arkkipiispan vaalitapaan, joka aiemmista muutoksista huolimatta antoi yhä muihin luterilaisiin kirkkoihin verrattuna poikkeuksellisen vahvan sijan arkkihiippakunnan valitsijoille. Valtaosa valitsijoista oli arkkihiippakunnan papistoa ja luottamushenkilöitä, joiden lisäksi äänestämiseen sai osallistua rajoitettu määrä muiden hiippakuntien luottamushenkilöitä ja viranhaltijoita. Ratkaisuksi selvitys tarjosi Ruotsin kirkon mallia, jossa arkkihiippakunnan äänet jaetaan muiden hiippakuntien määrällä, jolloin arkkihiippakunta säilyttää vaaleissa erityisasemansa mutta kokonaiskirkon äänestäjät

121 Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin nuhtelusta ks. Turun Sanomat 30.4.2015 ”Tuomiokapituli moitti arkkipiispaan homoavioliittolausesta”.

122 KK ptk. 9.5.2014 ”Kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttaminen, lakivaliokunnan mietintö 1/2014 kirkkohallituksen esityksestä 4/2013”; Björkstrand 2013, 12–13.

123 Björkstrand 2013, 30–31.

124 Björkstrand 2013, 30–31.

saavat silti selvän enemmistön.¹²⁵ Vaalitapaa koskevaa muutosta pohditaan tätä selvitystä kirjoitettaessa, ja piispainkokous antaa asiasta lausuntonsa kirkkohallitukselle syksyllä 2015.

5.4 Kirkkohallitus

Jo 1800-luvun lopulla, piispainkokousta suunniteltaessa, oli esiintynyt toiveita koko kirkon laajuisen ”viraston” tai kirkollisen keskushallituksen perustamisesta. Nämä toiveet kaatuivat pelkoon, että liiallinen itsenäisyyden tavoittelu voisi vahvistaa vaatimuksia kirkon ja valtion lopullisesta erottamisesta. ”Keskusvirastoa” ja piispainkokousta vastustettiin myös siksi, että niiden pelättiin rajoittavan hiipakuntien itsenäisyyttä ja lisäävän kirkon pappisvaltaisuutta ja hierarkkisuu-¹²⁶

Varsinainen keskustelu kirkkohallituksen synnystä käynnistyi itsenäistymisen jälkeen, jolloin kirkkoon kohdistunut poliittinen ja uskontokriittinen paine oli kasvanut. Perustamissuunnitelmien taustalla oli ennen kaikkea kirkon pyrkimys valmistautua mahdolliseen yhteiskunnallisen aseman muutokseen.¹²⁷

Asiaa valmistellut komitea ehdotti konsistorista virastoa, josta olisi tullut kirkon uusi johtoelin ja jolle piispat ja tuomiokapitulit olisivat olleet alisteisia. Tämä kirvoitti episkopaalisia vastaehdotuksia, joissa olisi joko kasvatettu piispainkokouksen valtaa tai perustettu uusi, laajennettu piispainkokous. Vastaehdotusten ydin oli antaa uudelle keskushallinnolle pienempi rooli ja säilyttää piispojen ja tuomiokapitulien riippumattomuus. Kirkolliskokous ei löytänyt yksimielisyyttä uuden keskushallinnon perusteista, ja keskustelu jatkui läpi 1930-luvun.¹²⁸

Ratkaisevan sysäyksen asian etenemiselle antoi Karjalan evakoiden kirkollisten olojen järjestämisen synnyttämä taloudellinen paine. Vuonna 1941 perustettu kirkon keskusrahasto ja suunnitteilla ollut eläkerahasto osoittivat, että taloudenhoitoa varten tarvittiin pätevä elin, sillä piispainkokous ei ollut oikea taho valvomaan keskusrahaston toimintaa. Kirkkolakikomitea esitti, että perustettaisiin kirkkohallitus, jolle annettaisiin kirkon talouden hoito ja hallinnolliset tehtävät, mutta hengellisen toiminnan johto kuuluisi piispoille ja tuomiokapituleille.¹²⁹

Hanketta vastustanutta oppositiota johti piispa Aleksi Lehtonen, jonka anglikaanivaikutteiseen piispalliseen kansankirkkonäkemykseen ajatus itsenäisestä kirkollisesta keskusvirastosta presidentteineen ja kirkkoneuvoksineen sopi huonosti. Lehtosen mukaan keskushallintoa alettiin suunnitella tilanteessa, jossa valtion ja kirkon suhteet olivat huononemassa. Tilanne oli kuitenkin muuttunut, joten vanhaa jännitettä ei pitäisi herätellä. Lehtonen pelkäsi kirkollisen hallinnon vahvis-

125 KL 23. luku, 16 §; Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle; Björkstrand 2013, 30–31.

126 Kansanaho 1954, 177–194; Juva 1976, 47–51, 75–78.

127 Kansanaho 1954, 194–247; Murtorinne 1997, 11–23.

128 Ibid.

129 Kansanaho 1954, 246–249; Murtorinne 1997, 23–26.

tamisen etäännyttävän kirkkoa ja valtiota toisistaan ja näin heikentävän kirkon yhteiskunnallista asemaa sekä kirkollisen keskushallinnon synnyn nakertavan kannattamaansa piispallista kirkkoa.¹³⁰

Virastolinjan ja piispallisen linjan yhdistäminen tapahtui pitkälti siksi, että ilman piispoille tehtyjä myönnytyksiä kirkkohallinnon perustamista koskeva mietintö olisi tuskin mennyt läpi. Taloushallinnon vuoksi kirkkohallituksen perustamista pidettiin välttämättömänä, mutta ainoa keino sen saamiselle oli, että siitä tehtiin piispoille alisteinen. Kompromissin lopputulemana oli, että kirkkohallituksen lisäksi perustettiin kirkon toimintaa ja taloutta käsittelevä laajennettu piispainkokous, johon kuuluivat piispainkokouksen edustajien lisäksi kirkkohallituksen jäsenet. Se kokoontui vähintään kerran vuodessa ja pystyi näin nopeuttamaan hidasta päätöksentekoa.¹³¹

Kompromisseista huolimatta kirkkohallituksen synty merkitsi huomattavaa muutosta kirkon organisaatiossa ja olemuksessa, ennen muuta hiippakuntien asemassa. Jos kirkko oli ennen kirkolliskokouksen ja kirkkohallituksen syntyä ollut ikään kuin itsenäisten hiippakuntien muodostama ”liittovaltio”, siitä tuli nyt aiempaa vahvemmin yksi organisaatio, jossa hiippakunnat jäivät rakenteelliseksi väliportaaksi.¹³² Linjaorganisaatiosta ei silti voida puhua, sillä organisaation eri osilla aina seurakunnista kirkolliskokoukseen oli autonominen asema.

Uudesta kirkkohallituksesta tuli sekä kollegio että hallintovirasto. Kollegion muodostivat arkkipiispa sekä kuusi kirkkoneuvosta, joista kolme oli vakinaisia virkamiehiä ja kolme viiden vuoden määräajaksi valittuja luottamushenkilöitä. Kirkkohallituksen toimivaltaa oli ehdotuksiin nähden supistettu, ja se oli alisteisessa asemassa sitä valvovaan laajennettuun piispainkokoukseen nähden. Hallinnollinen elin syntyi, mutta piispallinen johto säilyi vahvana.¹³³

Kirkon keskushallintoa uudistettiin seuraavan kerran vuonna 1974, jolloin kirkkohallituksen asema muuttui huomattavasti. Sen konsistoriaalista luonnetta heikennettiin lisäämällä jäsenmäärä viiteentoista. Arkkipiispa toimi edelleen puheenjohtajana, ja muina jäseninä olivat kirkolliskokouksen valitsevat kahdeksan maallikkoa, yksi joka hiippakunnasta, sekä piispainkokouksen valitsevat kaksi piispaa. Laajennetun piispainkokouksen korvasi ”laajennettu kirkkohallitus”, joka pääsääntöisesti sai edellisen hallinto-, valmistelu- ja toimeenpanotehtävät. Huomattavin muutos kirkkohallituksen toimenkuvassa oli kirkon toimikuntien pääsihteerinä toimivan uuden kirkkoneuvoksen viran perustaminen sekä toimikuntien valvontatehtävät.¹³⁴

Vuoden 1974 hallinnonuudistus ei kuitenkaan kaikilta osin vastannut odotuksia. Erityistä tyytymättömyyttä aiheutti toiminnallisen johdon hajanaisuus, joka

130 Kansanaho 1954, 249–262; Murtorinne 1997, 26–34.

131 Kansanaho 1954, 262–271; Murtorinne 1997, 29–63.

132 Ks. *Jaakko Olavi Antilan* artikkeli ”Organisaation muotoutuminen” tässä teoksessa.

133 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 9.

134 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 9; Antila 2014, 44.

koski varsinkin kirkon hallitsemattomasti kehittynyttä toimikuntalaitosta. Asiaa valmisteltiin tuloksetta sekä vuonna 1974 että vuonna 1984 asetetussa komiteassa. Vuonna 1987 kirkolliskokous asetti jälleen uuden komitean, jonka tehtävänä oli lisätä hallinnon joustavuutta, parantaa yhteiskuntasuhteita, selkeyttää kirkkohallituksen, piispainkokouksen ja sopimusvaltuuskunnan välisiä toimivaltasuhteita sekä sulauttaa kirkon keskuksset osaksi muuta hallintoa.¹³⁵

Piispa *Kalevi Toiviaisen* johtaman komitean ehdotukset hyväksyttiin kevään 1990 kirkolliskokouksessa. Piispainkokous ja kirkon sopimusvaltuuskunta eli nykyinen työmarkkinalaitos säilyivät pääosin ennallaan. Piispainkokouksella ja hiippakuntakokouksilla oli aloiteoikeus kirkolliskokouksessa ja ne tekivät ehdotukset kirkkohallituksen jäsenistä, joihin lisättiin nyt kaksi piispaa. Kirkon keskuksset siirtyivät kirkkohallituksen toimistoiksi. Lainsäädäntötoimenpiteet sisällytettiin osaksi vuoden 1991 kirkkolain kokonaisuudistusta. Lopputulos merkitsi kirkkohallituksen toimialan laajenemista erityisesti toiminnallisiin asioihin, vaikka piispainkokous ja sopimusvaltuuskunta säilyttivätkin pääosin aikaisemman roolinsa. Tätäkin uudistusta pidettiin riittämättömänä, ja sen synty poiki välittömästi uusia hallintoa uudistamaan ja keventämään asetettuja komiteoita.¹³⁶

Tänä päivänä kirkkohallitus hoitaa kirkon yhteistä hallintoa, taloutta ja toimintaa sekä toimii kirkon keskusrahaston hallituksena. Se valmisteleo asioita kirkolliskokoukselle, huolehtii kirkolliskokouksen päätösten täytäntöönpanosta ja ohjaa kirkolliskokouksen perustamien toimielinten työtä. Lisäksi kirkkohallitus edustaa kirkkoa ja käyttää sen puhevaltaa tuomioistuimissa, tekee sen puolesta sopimukset ja muut oikeustoimet sekä antaa valtioneuvoston kirkolta pyytämät lausunnot, ellei kirkolliskokous sitä tee.¹³⁷

Kirkkohallituksen päätöksentekuelimet ovat täysistunto ja virastokollegio. Kerran kuussa arkkipiispan johdolla kokoontuva täysistunto käsittelee tärkeimmät asiat, ja sen kokoonpanon muodostaa kaksi piispainkokouksen valitsemaa piispaa, kaksi kirkolliskokouksen valitsemaa pappisjäsentä sekä yksi kirkolliskokouksen valitsema maallikko kustakin hiippakunnasta.¹³⁸

Kerran viikossa kokoontuva virastokollegio käsittelee asiat, joiden ei katsota vaativan täysistunnon käsittelyä. Virastokollegiota johtaa kirkon ylin hallintovirkamies, kansliapäällikkö, jonka tehtävänä on vastata kirkkohallituksen yhteyksistä viranomaisiin ja muuhun yhteiskuntaan. Virastokollegion muita jäseniä ovat kirkkohallituksen osastoja johtavat kirkkoneuvokset.¹³⁹

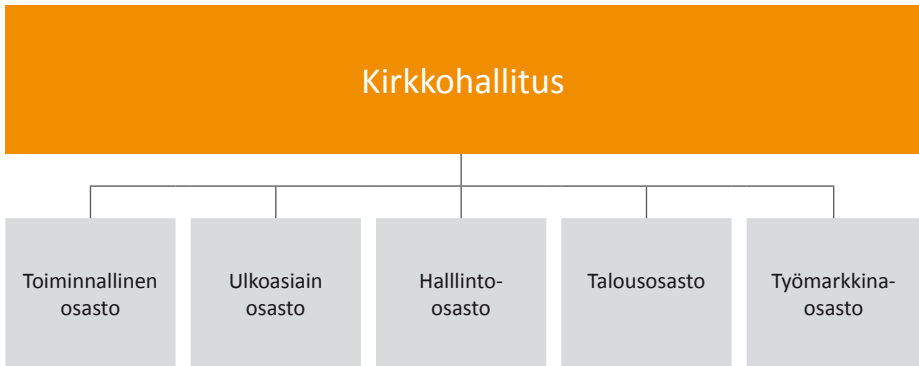
135 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 9; Antila 2014, 44–48.

136 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 9–10; Antila 2014, 219–223.

137 KL 22. luku, 2 §; Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 10.

138 Kirkkohallitus.

139 Ibid.



Kuvio 9. Kirkkohallituksen osastot.

Kirkkohallitus koostuu viidestä osastosta. Lisäksi sen alaisuudessa toimii erillisyyksiköitä, kuten Kirkon ruotsinkielisen työn keskus (KRTK), Kirkon tiedotuskeskus (KT), Kirkon tutkimuskeskus (KTK) ja uusimpana vuonna 2012 toimintansa aloittanut Kirkon palvelukeskus (Kipa). Huomattava osa käytännön työstä tehdään erilaisissa määräaikaissa tai tilapäisissä johto-, neuvottelu- ja toimikunnissa sekä työryhmissä, joita on useita kymmeniä.

5.5 Kirkon keskusrahasto

Seurakuntien välinen taloudellinen eriarvoisuus on ollut todellisuutta eri aikoina johtuen monista maantieteellisistä, väestöllisistä, yhteiskunnallisista ja kirkollisista tekijöistä. Köyhimpien seurakuntien tilannetta on pyritty tukemaan hiippakuntien ja kokonaiskirkon taholta erilaisin järjestelyin.

Toinen maailmansota ja Karjalasta evakuoitujen väestön uudelleen asuttaminen merkitsivät kirkolle siinä määrin mittavaa taloudellista taakkaa, etteivät siihen saakka toimineet pienemmät rahastot olleet riittävä keino seurakuntien avustamista ja yleistä taloudenhoitoa varten. Tätä tarkoitusta varten perustettiin Kirkon keskusrahasto, joka aloitti toimintansa vuoden 1942 alussa ja joka sijoitettiin pari vuotta myöhemmin perustetun kirkkohallituksen alaisuuteen ja valvontaan.¹⁴⁰

Vaikka kyseessä on kirkkohallituksen alainen ja kirkkoneuvoksen johtama elin, sen erillinen käsitteleminen kirkon nykytilaa koskevassa selvityksessä on perusteltua kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin, Kirkon keskusrahastolla on merkittävä rooli niin kokonaiskirkon kuin paikallisseurakuntien taloudessa. Toiseksi, keskusrahasto on julkisoikeudellinen rahasto, joka on samalla itsenäinen julkisoikeudellinen oikeushenkilö. Keskusrahastolla on tehtäviensä hoitamiseksi nimissään omaisuutta ja oikeuksia, ja se vastaa itse velvoitteistaan. Kolmanneksi, Kirkon keskusrahasto on

¹⁴⁰ Kansanaho 1976, 201–202.

vuodesta 2003 saakka toiminut kirkon eläkelaitoksena. Tällä muutoksella pyrittiin ajanmukaistamaan kirkon eläketoiminta eläkelainsäädännön yleisen kehittämisen edellyttämien vaatimusten mukaiseksi.¹⁴¹

Keskusrahasto on kirkon yhteinen rahasto, jonka varoja käytetään taloudellisesti heikossa asemassa olevien seurakuntien ja seurakuntayhtymien tukemiseen; seurakuntien yhteistoiminnan ja seurakuntarakenteen kehittämiseen; kirkon, seurakunnan tai seurakuntayhtymän palveluksessa olevien henkilöiden eläkkeiden ja perhe-eläkkeiden maksamiseen sekä muihin kirkon yhteisiin tarkoituksiin.¹⁴²

Keskusrahaston hallituksena toimii kirkkohallitus. Keskusrahastoa koskevat päätökset ovat siten kirkkohallituksen päätöksiä lukuun ottamatta talousarvion hyväksymiseen ja vastuuvapauden myöntämiseen liittyviä kirkolliskokouksen päätöksiä. Kirkon keskusrahaston nimi näkyy kuitenkin eläkepäätöksissä, jotka keskusrahasto tekee eläkelaitoksena. Kirkkohallituksessa keskusrahastoa koskevat päätökset tehdään asiasta riippuen täysistunnossa, virastokollegiossa tai viranhaltijapäätöksellä. Eläkepäätökset ovat nykyisin kaikki viranhaltijapäätöksiä.¹⁴³

Kirkon keskusrahaston eläkerahaston varojen sijoittamisessa ja valvonnassa kirkkohallituksen päätösvaltaa on lisäksi siirretty Kirkon keskusrahaston eläkerahaston johtokunnalle, jonka jäseninä voi olla muitakin kuin kirkkohallituksen jäseniä tai viranhaltijoita.¹⁴⁴

Kirkon keskusrahaston tilintarkastajat tarkastavat keskushallinnon ja nykyisin myös hiippakuntahallinnon tilinpidon. Keskusrahaston valmistelu- ja toimeenpanotehtävistä sekä eläkelaitostoiminnasta huolehtii kirkkohallituksen talousosasto.¹⁴⁵

5.6 Kirkon työmarkkinalaitos

Kirkon sopimusvaltuuskunta aloitti toimintansa vuoden 1975 alussa, jolloin uusi virka- ja työehtosopimusjärjestelmänsäädäntö tuli voimaan. Sen nimi muutettiin vuoden 2006 alusta Evankelis-luterilaisen kirkon työmarkkinalaitokseksi.¹⁴⁶ Työmarkkinalaitoksen asema kirkon organisaatiossa on tähän saakka muistuttanut Kirkon keskusrahaston asemaa, mihin on tosin tullut tuore muutos, kun kirkolliskokous päätti keväällä 2014 lakkauttaa työmarkkinalaitosta koskevan erillislain ja sisällyttää sitä koskevat säädökset kirkkolakiin ja -järjestykseen.¹⁴⁷

141 KL 22. luku, 3 §; KJ 22. luku, 3 §; Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 10–11.

142 Ibid.

143 Ibid.

144 Ibid.

145 Ibid.

146 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 11.

147 Kirkkohallituksen esitys 4/2013 kirkolliskokoukselle; KK ptk. 9.5.2014.

Työmarkkinalaitos toimii jatkossakin kirkon sekä seurakuntien ja seurakuntayhtymien edunvalvojana työmarkkina-asioissa. Se neuvottelee ja sopii kirkon sekä seurakuntien ja seurakuntayhtymien puolesta niiden viranhaltijoiden ja työntekijöiden palvelusuhteen ehdoista sekä suorittaa muut lain mukaan työmarkkinalaitokselle kuluvat tehtävät. Työmarkkinalaitos voi myös antaa suosituksia asioista, joista ei voida sopia virkaehtosopimuksin.¹⁴⁸

Työmarkkinalaitoksen päätösvaltaa käyttää sen oma valtuuskunta, jollei se ole päättänyt siirtää päätösvaltaa jaostolle, muulle toimielimelle tai työmarkkinalaitoksen viranhaltijalle. Valtuuskunnassa on 11 jäsentä ja yhtä monta henkilökohtaista varajäsentä, joiden valinnan neljäksi vuodeksi suorittavat kirkolliskokouksen ne edustajat, joiden palvelusuhteen ehtoja kirkon virka- ja työehtosopimukset eivät koske. Kirkkohallituksen määräämällä henkilöllä sekä piispainkokouksen määräämällä piispalla on läsnäolo- ja puheoikeus valtuuskunnan ja sen jaostojen kokouksissa. Työmarkkinalaitoksen toimiston johtosäännön hyväksyy kirkkohallitus.¹⁴⁹

5.7 Kirkon ulkoasiain neuvosto (KUN)

Kirkkojenvälisen toiminnan laajeneminen eri sektoreilla ja keskustelu kirkon toimikuntalaitoksen asemasta 1960-luvulla johtivat kirkon ulkoasioiden hoidon uudelleen organisoimiseen. Pyrkimyksenä oli ulkoasioiden hoidon keskittäminen yhden arkkipiispan johdolla toimivan toimikunnan alaisuuteen. Tähän vuonna 1973 perustettuun elimeen sulautettiin kirkon ulkoasiain, teologisten asiain, ulkomaanavun ja diasporatyön valiokunnat.¹⁵⁰

Kirkon ulkoasiain neuvoston tehtävänä on ollut johtaa kirkon ulkoasiain osaston toimintaa sekä valmistella sen toimialaan liittyviä asioita kirkolliskokoukselle, jolla on ylin päätösvalta myös koskien kirkon suhteita muihin kirkkoihin, uskon- tokuntiin ja kirkkojenvälisiin järjestöihin. Lisäksi KUN on valinnut Kirkon ulkomaanavun säätiön hallituksen puheenjohtajan ja jäsenet. Kirkon ulkomaanapu oli aiemmin ollut kirkkohallituksen hallinnollinen toimintayksikkö, mutta se säätiöitiin vuonna 1995.¹⁵¹

Keväällä 2014 hyväksytyssä tuoreimmassa keskushallinnon uudistuksessa Kirkon ulkoasiain neuvosto päätettiin lakkauttaa. Sille kuuluneet tehtävät jaettiin piispainkokouksen ja kirkkohallituksen kesken, kuten aiemmin on todettu.

148 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 11.

149 Ibid.

150 Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle, 11–12.

151 Ibid.

5.8 Kirkon palvelukeskus (Kipa)

Vuonna 2006 aloitettiin kirkon henkilöstö- ja taloushallinnon sekä niiden tietojärjestelmien kehittämistarpeiden arviointi, joka johti Kirkon palvelukeskukseksi nimitetyn uuden erillisyyksikön perustamiseen. Kipan kautta kirkkohallitus tarjoaa seurakunnille maksullisia palveluita, muun muassa osto- ja myyntilaskujen, kirjanpidon, maksuliikenteen, palkanlaskennan sekä matka- ja kululaskujen suhteen. Toiminnan keskittämisen ja sähköiseen tietojensiirtoon siirtymisen kautta kirkon on arvioitu säästävän viisi miljoonan euroa vuodessa siinä vaiheessa, kun kaikki seurakunnat ovat viiden vuoden siirtymävaiheen jälkeen tulleet Kipan asiakkaita. Säästöjen on laskettu kertyvän työvoimakustannuksista sekä it-järjestelmiä koskevista pienentyneistä maksuista.¹⁵²

Kipan siirtymävaihe on yhä käynnissä, mutta tulokset eivät ole toistaiseksi olleet odotetun kaltaiset. Vuoden 2014 aikana Kipan talous oli yli 5,2 miljoonaa euroa alijäämäinen, mikä oli reilut 800 000 euroa ennakoitua enemmän. Siirtymävaiheen ongelmien taustalla ovat olleet asiakkaiden siirtymiseen liittyvät muutokset, jotka ovat paitsi lisänneet suunnitteluun epävarmuustekijöitä myös luoneet taloudellisia tappioita, ennen kaikkea muutaman suuren asiakkaan keskeytettyä siirtymäprosessinsa.¹⁵³

Uuden yksikön perustaminen näkyy myös kirkon keskushallinnon henkilöstön kasvuna. Mikäli laskuun otetaan sekä vakinaiset että määräaikaiset työntekijät, kirkon keskushallinnon henkilöstömäärä vuonna 2014 oli 391 työntekijää, mikä on 107 työntekijää enemmän kuin vuonna 2011. Mikäli lukemasta otetaan pois Kirkon palvelukeskuksen 129 työntekijää, voidaan todeta, että keskushallinnon työntekijämäärä on palvelukeskusta lukuun ottamatta vähentynyt viime vuosina.¹⁵⁴

Yhtä kaikki, Kipan toimintaa ja sen taloudellisia vaikutuksia on mahdotonta arvioida siirtymävaiheen aikana. Mahdolliset hyödyt tulevat näkyviin vasta siirtymääjän päätyttyä.

6 Käynnissä olevat muutosprosessit

6.1 Seurakuntien rakenneuudistus

Viime vuosien mittavin ja kenties merkittävin kirkon organisaatiota koskeva uudistusprosessi alkoi käytännössä vuosituhanen alussa Risto T. Niemisen johtamalla tutkimushankkeella, jonka jälkeen perustettiin vuosina 2005–2007 toiminut, piispa Voitto Huotarin johtama seurakuntarakennetyöryhmä.¹⁵⁵

¹⁵² Haastettu kirkko 2012, 342–343.

¹⁵³ Kirkon keskusrahasto 2014, 10–15.

¹⁵⁴ Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 5/2014, 2; Kirkon palvelukeskus 2014, 18.

¹⁵⁵ Läsnäolon yhteisö 2007, 2; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007; Nieminen et al. 2005, 6–8; Haastettu kirkko 2012, 293.

Proessin taustalla oli suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuva voimakas rakennemuutos. Maaseudun tyhjeneminen ja sisäinen muuttoliike pakottivat valtiovalan kannustamaan muuttotappioisia kuntia yhdistymisiin. 2000-luvulla kiihtyneet kuntaliitokset yllättivät seurakunnat, joiden oli pakko reagoida tapahtuneeseen muutokseen, koska seurakuntarajat olivat sidoksissa kuntarajoihin.¹⁵⁶

Toki kirkon sisällä on samaan aikaan käyty keskustelua seurakuntaliitoksista muun muassa hallinnon keventämiseen, hallinnollisten yksiköiden kasvattamiseen ja seurakuntien välisen avustusjärjestelmän uudistamiseen liittyvien toiveiden johdosta. Tärkein syy toteutuneisiin seurakuntaliitoksiin oli kuitenkin kuntaliitoksissa.¹⁵⁷

Seurakuntarakennetyöryhmän perustaminen oli merkki kirkon yrityksestä saada muutokset suunnitelluiksi ja kontrolloituiksi. Seurakuntaliitosten ei myöskään pitänyt tapahtua yksinomaan talouden tai ympäröivän yhteiskunnan ehdoilla vaan niin, että uudet rakenteet tarjoaisivat seurakuntaelämälle ja kirkon perustehtävän toteutumiselle mahdollisimman hyvät puitteet.¹⁵⁸

Vaikka seurakuntien rakenteelliset haasteet johtuivat pitkälti kuntarakenteen muutoksista, työryhmä ei halunnut luopua parokiaaliseen seurakuntamallista vaan korosti, että seurakunta- ja kuntarajojen oli jatkossakin oltava sidoksissa toisiinsa. Syytä tähän ei mietinnössä avattu.¹⁵⁹ Taustalla lienee ollut yhtäältä halu säilyttää kirkollisveron kanto osana kunnallisveroa ja toisaalta pyrkimys välttää kuntien ja seurakuntien etääntymisen taloudelliset ja toiminnalliset seuraukset.

Sen sijaan rakennetyöryhmä painotti seutukuntatason hallinnollis-taloudellista yhteistyötä ja pohti käytössä olevien seurakuntamallien etuja ja haittoja. Näitä olivat seurakuntien erikoistumiseen perustuva *työalamalli*, jonka katsottiin johtavan seurakuntaelämän pilkkoutumiseen ja saman mielisten ihmisten rajattuihin yhteisöihin, monissa suurissa seurakunnissa käytössä ollut *aluetyömalli*, jossa suuri seurakunta on jaettu enemmän tai vähemmän itsenäisiin toiminnallisiin alueisiin, sekä *kappelimalli*.¹⁶⁰ Kaksi viimeksi mainittua mallia muistuttavat käytännön tasolla huomattavasti toisiaan, vaikka niiden välillä on historiallisia ja käsitteellisiä eroja.

Työryhmä ei kuitenkaan esittänyt juuri mitään konkreettisia muutoksia lukuun ottamatta sitä, että seurakunnat voisivat jatkossa sisällyttää kappeliseurakuntien tai seurakuntapiirien perustamista koskevan sitovan sopimuksen kirkkovaltuustojen tekemään yhdistymispäätökseen. Muutoin työryhmä suositteli seurakuntien rakennemuutosta koskevien ohjausryhmien asettamista, opaskirjan laatimista, johtamisjärjestelmien kehittämistä ja viestinnän suunnittelua.¹⁶¹

156 Nieminen et al. 2005, 6, 229–230; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 4–10.

157 Nieminen et al. 2005, 230–231.

158 Läsnaolon yhteisö 2007, 4; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 22–25, 33–37.

159 Läsnaolon yhteisö 2007, 20.

160 Läsnaolon yhteisö 2007, 20–25; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 11–15, 33–37.

161 Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 38.

Vuonna 2008 seurakuntarakennemuutoksen suunta ja tavoitteet muuttuivat radikaalilla tavalla. Tutkimukset ja kentältä saadut kokemukset antoivat vahvoja viitteitä siitä, että seurakuntaliitoksissa suuret seurakunnat söivät pienet ja edellytykset yhteisöllisyydelle heikkenivät, seurakuntalaiset kokivat uuden seurakuntansa etäiseksi.

Kirkkohallitus asetti maaliskuussa 2008 kolmivuotisen ohjausryhmän pohtimaan muutosprosessin uusia kehityslinjoja ja ohjeistamaan sitä koskevaa viestintää. Ohjausryhmän alaisuudessa toimi muutosta eri näkökulmista tarkastelevia työryhmiä (*Tulevaisuuden seurakunta 2020*, *Kirkko 2020* ja *Viestintäryhmä*), minkä lisäksi Kirkon tutkimuskeskus toteutti vuoteen 2012 mennessä kahdeksan seurakuntien rakennemuutosta koskevaa tutkimushanketta.¹⁶²

Ohjausryhmä laati uuden mallin, ja keskustelu seurakuntarakennemuutoksen päälinjoista käynnistyi kirkolliskokouksessa marraskuussa 2012. Valiokuntakierroksen jälkeen asia palasi kirkolliskokouksen käsittelyyn toukokuussa 2013, jolloin kirkolliskokous hyväksyi päälinjat muutamin muutoksin.¹⁶³

Hyväksytyssä esityksessä ei enää tavoiteltu seurakuntaliitoksia vaan paikallisseurakunnista muodostuvia seurakuntayhtymiä, joihin kaikkien seurakuntien tulisi jatkossa kuulua. Yhtymät olisivat taloudellisesti itsekannattavia julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä, joten taloudellisesti itsenäisiä seurakuntia ei muutoksen jälkeen olisi enää ollut. Toiminnallisesti seurakunnat voisivat toki edelleen olla sangen itsenäisiä.¹⁶⁴

Seurakuntayhtymien oli tarkoitus olla kevytrakenteisia palveluorganisaatioita, joilla olisi riittävä asiantuntemus hoitaa talouden, hallinnon, kiinteistö- ja hautaus-toimen, viestinnän sekä henkilöstöhallinnon asiantuntijatehtäviä sekä kirkonkirjojen ylläpitoa. Myös kirkollisverotusta, yhteisten tulojen jakoa seurakuntien kesken sekä kirkon keskusrahastoon suoritettavia maksuja, talousarviota, kirjanpitoa ja muita talousasioita koskevat tehtävät kuuluisivat yhtymälle. Ero moniin nykyisiin seurakuntayhtymiin olisi yhtymän tehtävän hahmottaminen suppeammin.¹⁶⁵

Alkuperäistä esitystä muutettiin niin, ettei kirkkoneuvostoja lakkautettaisi vaan niiden johtoon valittaisiin viranhaltijan sijasta maallikko. Samoin muutettiin yhtymää johtavan rovastin nimikettä ja asemaa.¹⁶⁶

162 Haastettu kirkko 2012, 293–299. Kirkon tutkimuskeskuksen projekteista ks. *Harri Palmu*, ”Tavoitteista totta” (2010); *Harri Palmu*, ”Työolot rakennemuutosseurakunnissa” (2010); *Harri Palmu*, ”Kappelit” (2010); *Mika Nokelainen*, ”Maskun seurakunta kehittävän työntutkimuksen prosessissa” (2011); *Harri Palmu*, ”Seurakuntaliitos jäsenen silmin” (2011); ”Gallup Ecclesiastica” (2011); *Vesa Keso & Jarmo Vakkuri*, ”Rakennemuutosten yhteys seurakuntien talouskehitykseen” (2011); *Hanna Salomäki*, ”Rakennemuutosseurakuntien työntekijöiden näkemykset uudistuksen vaikutuksista ja työoloista” (2012) sekä *Harri Palmu & Hanna Salomäki*, ”Rakennemuutoksen vaikutukset toimintaan osallistumiseen ja tavoitettavuuteen” (2012).

163 KK ptk., syysistuntokausi 2012, 9 §, 17 §, 21 §; KK keskusteluptk., syysistuntokausi 2012, 9 §, 17 §, 21 §; KK ptk., keväistuntokausi 2013, 16 §, 21 §; KK keskusteluptk., keväistuntokausi 2013, 16 §, 21 §; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 11/2012.

164 KK keskusteluptk., keväistuntokausi 2013, 16 §, 21 §; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 11/2012.

165 Ibid.

166 KK keskusteluptk., keväistuntokausi 2013, 16 §, 21 §; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 11/2012; Piispainkokouksen lausunto 2/2013 kirkkohallitukselle.

Piispainkokouksen lausunnon ja valiokuntakierroksen jälkeen asia tuli kirkolliskokouksen päätettäväksi toukokuussa 2015. Vilkkaan keskustelun ja äänestyksen jälkeen kirkolliskokous hylkäsi esityksen. Esitys sai taakseen edustajien selkeän enemmistön, mutta vaadittu kolmen neljäosan määräenemmistö ei täyttynyt.¹⁶⁷

Vuosia kestänyt prosessi, jonka aikana oli tehty lukuisia tutkimuksia ja saatu asiantuntijaerien lausuntoja ja joka oli syönyt valtavan määrän resursseja, kaatui kirkolliskokouksen käsittelyssä. Äänestystä edeltäneessä keskustelussa kuultiin pitkälti samankaltaisia kannanottoja kuin aiemminkin, joten taustalla olleet asialperusteet olivat entuudestaan tuttuja. Vahvimmin esiin nousi seurakuntia sitova pakko liittyä seurakuntayhtymään. Toisaalta puheenvuoroissa nousi esiin myös muita päätöksentekoon liittyneitä vaikuttimia, kuten muutoksen pelkoa ja positiivisen ratkaisun saamiseen liittyntä painetta.



Kuvio 10. Seurakuntarakenneuudistuksen viimeisen vaiheen käsittelyprosessi.

Seurakuntien uudistusyrkimykset eivät kuitenkaan päättyneet tähän, vaan rakenneuudistuksen kaatuminen on poikanut uusia aloitteita, joissa annettaisiin esimerkiksi kapituleille oikeus muodostaa pakkoliitoksia niiden seurakuntien kohdalla, jotka eivät pärjää taloudellisesti omillaan.

167 KK ptk., kevälistuntokausi 2014, 10 §, 14 §, 25 §, 42 §; KK keskusteluptk., kevälistuntokausi 2014, 10 §, 14 §, 25 §, 42 §; Piispainkokouksen lausunto 2/2013 kirkkohallitukselle; Lakivaliokunnan mietintö 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä 3/2014; Korolainen 2015.

6.2 Tuomiokapituli-työryhmä

Laajojen seurakuntarakenteita ja kirkon keskushallintoa koskeneiden uudistushankkeiden käynnistyttyä piispainkokous perusti helmikuussa 2014 oman työryhmän pohtimaan hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuutta ja kehittämistarpeita. Työryhmä on pyrkinyt työskentelyssään huomioimaan paitsi toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset myös samaan aikaan käynnissä olleiden muiden uudistushankkeiden etenemisen.¹⁶⁸

Koska työryhmä luovuttaa selvityksensä piispainkokoukselle vasta joulukuussa 2015, sen tekemistä suosituksista ei tätä tekstiä kirjoitettaessa vielä ole varmuutta. Työskentelyssään työryhmä on pitänyt esillä neljää vaihtoehtoista mallia.

Yksi vaihtoehto on säilyttää nykyiset hallintorakenteet, kuitenkin niin, että kirkkohallituksen ja kapitulien välistä yhteistyötä on tiivistettävä ja kehitettävä. Ennen muuta päällekkäisten toimintojen karsiminen on välttämätöntä. Lisäksi hiippakuntaan liittyvässä käsitteistössä voitaisiin mielikuvasyistä lakkauttaa tuomio-alkuiset sanat ja korvata esimerkiksi tuomiokapituli ”hiippakuntatoimistolla” tai ”piispan toimistolla”.¹⁶⁹

Kaksi malleista perustuu siihen, että hiippakuntien määrää vähennettäisiin nykyisestä yhdeksästä joko 5–7:än tai 2–3:en. Ensimmäisessä näistä myös piispojen määrää supistettaisiin, kun taas jälkimmäisessä piispojen määrä voisi pysyä ennallaan, mutta valtavat hiippakunnat jaettaisiin erillisiin piispakuntiin. Yhteistä näille malleille on, että niissä hiippakunnille siirrettäisiin hallinnollisia ja/tai toiminnallisia tehtäviä keskushallinnolta. Lisäksi huomiota kiinnitetään siihen, ettei suurilla seurakuntayhtymillä olisi jättimäisissä hiippakunnissa liian suurta valtaa.¹⁷⁰

Ehkä mielenkiintoisin vaihtoehto on kuitenkin malleista ensimmäinen, jossa hiippakuntien ja piispojen vähentämisen sijasta niiden määrä kasvatettaisiin 20–30:een. Tällöin hiippakunnan rooli olisi aivan toinen kuin edellä kuvatuissa jättimäisissä hiippakunnissa. Myös seurakuntarakenneuudistuksen valmisteluvaiheessa yhtenä vaihtoehtona oli ollut pienistä hiippakunnista koostuva malli, joka oli kuitenkin tuolloin sivuutettu.¹⁷¹

Liian suuria yhtäläisyysmerkkejä pienten hiippakuntien ja kaatuneessa seurakuntarakenneuudistuksessa ehdotettuja suurten seurakuntayhtymien välillä ei pidä tehdä. Jossain määrin pienet hiippakunnat kuitenkin ottaisivat sen seurakuntia lähellä olevan toiminnallisen ja taloudellisen yhteistyöelimen roolin, mitä suurilla yhtymillä tavoiteltiin. Esimerkiksi tuomiokapitulin johtaviin virkoihin lisättäisiin talous- ja hallintojohtajan virat sekä tarpeen tullen muita hallinnollisia virkoja,

168 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 2, 16–17.

169 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 26–27.

170 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 23–25.

171 Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 22–23.

minkä lisäksi seurakuntayhtymien yhteisen seurakuntatyön toimistot sulautettaisiin hiippakuntien toiminnallisiin osastoihin.¹⁷²

Tavoitteena uusien hiippakuntien muodostamisessa olisi itsekannattavuus. Malli ei synnyttäisi uusia hallinnon tasoja, sillä piispan ja kirkkoherran välissä ei olisi väliportaan johtajia. Piispalla olisi myös pienessä hiippakunnassa nykyistä parempi mahdollisuus osallistua seurakuntien ja hiippakunnan toimintaan ja elämään. Malli olisi niin historiallisesti kuin teologisestikin lähempänä monia ulkomaisia sisarkirkkoja kuin nykyinen hiippakuntarakenne.¹⁷³

Työryhmä korostaa selvitysluonnoksessaan, että esitettyjen mallien kustannusvaikutukset tulisi huolellisesti arvioida ennen mahdollista muutosesitystä. Hiippakuntien määrää ei ole järkevä muuttaa, mikäli se lisäisi hallinnollisia kuluja.¹⁷⁴

Kyseessä on muutoinkin vasta uudistusprosessin ensimmäinen vaihe. Mikäli piispainkokous päätty selvityksen jälkeen jatkotoimenpiteisiin, edessä on monivaiheinen ja todennäköisesti pitkälinen käsittelyprosessi kirkolliskokouksessa ja muissa hallintoelimissä.

6.3 Keskushallinnon kehittäminen

Kirkon keskushallintoa on useaan otteeseen uudistettu aina sen muotoutumisesta saakka, mikä johtuu yhtäältä kirkon aseman ja laajemminkin yhteiskunnan muutoksista, toisaalta siitä, että uudistusten on koettu jääneen toivottua pienemmiksi.

Tuorein prosessi, joka seurakuntarakenneuudistuksesta poiketen myös johti lopputulokseen, käynnistyi vuonna 2005. Kansliapäällikkö Risto Junttilan johtaman ensimmäisen työryhmän esitys ei tosin tuottanut toivottua tulosta, mutta työryhmän esitys oli merkittävänä pohjana vuonna 2014 hyväksytylle kansliapäällikkö Jukka Keskitalon työryhmän esitykselle.

Uudistuksen tavoitteina oli keskushallinnon toimielinten tehtävien ja toimivaltuuksien selkeyttäminen, toimielinten reaktiokyvyn parantaminen toimintaympäristön muutoksissa sekä keskushallinnon keventäminen ja päätöksenteon joustavoittaminen.¹⁷⁵ Tehtäväkuva oli siis likipitään sama kuin nykyisellä Kirkon tulevaisuuskomitealla, jos kohta työryhmä keskittyi vain keskushallintoon.

Kirkolliskokouksen asemaan ei muutoksessa kajottu lukuun ottamatta sitä, että kirkkolain ja -järjestyksen täytäntöönpanomääräysten antaminen siirrettiin asiasta riippuen joko kirkkohallitukselle tai piispainkokoukselle. Samoin kirkkohallituksen rooli kirkon hallintoa, taloutta ja toimintaa hoitavana kirkon yleishallintoveranomaisena säilyi ennallaan.¹⁷⁶

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä 2015, 21–22.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

Tärkeimmät muutokset kohdistuivat Kirkon ulkoasian neuvoston lakkauttamiseen ja piispainkokouksen kokoonpanon muuttamiseen, joista ensiksi mainittu lisäsi kirkkohallituksen ja piispainkokouksen tehtäviä ja valtaa.¹⁷⁷

Kirkon työmarkkinalaitoksen perustehtävä säilyi ennallaan, mutta työmarkkinalaitoksen ja kirkkohallituksen suhdetta pyrittiin selkeyttämään integroimalla työmarkkinalaitos lähemmäs kirkkohallitusta. Kirkon eläkerahasto puolestaan eriytettiin kirkon keskusrahastosta ottamalla tätä koskevat säännökset kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. Jälkimmäinen muutos on tosin pelkästään lainsäädäntötekeminen eikä vaikuta eläketoihintaan.¹⁷⁸

Vuosikymmenen kestänyt keskushallinnon kehitysprojekti saavutti lopulta päämääränsä, jos kohta muutoksia pidettiin siinä määrin niukkoina, että ne johtivat välittömästi uuteen aloitteeseen ja tulevaisuuskomitean syntyyn.

6.4 Vapaaehtoistyön kehittäminen

Lukuisissa kirkon nykytilaa ja tulevaisuutta koskevissa arvioissa yhteisöllisyys ja vapaaehtoisuus nostetaan avainasemaan. Kansalaisareenan, HelsinkiMission ja kirkkohallituksen teettämän tutkimuksen mukaan suomalaiset myös tekevät tänä päivänä aiempaa enemmän vapaaehtoistyötä. Tätä kansalaisaktiivisuuden lisääntymistä ei ole pystytty täysipainoisesti hyödyntämään kirkossa, vaikka päinvastaisia, positiivisia esimerkkejä on toki useita.¹⁷⁹

Hyviä esimerkkejä vapaaehtoistyöhön panostamisesta ovat kirkkohallituksen vuosina 2009–2012 toteuttama vapaaehtoistyön kehittämishanke, joka lähti liikkeelle kirkkohallituksen laatimasta *Meidän kirkko 2015* -strategiasta, sekä vuonna 2011 toimintansa aloittanut piispa Kaarlo Kallialan johtama *Kirkon vapaaehtois- ja kansalaistoiminnan foorumi*. Jos kansalaistoiminnan foorumi oli asiantuntijoiden keskustelu- ja suunnitteluelin, kehittämishankkeen ydin oli hiippakunnille ja seurakunnille järjestetyissä kehitys- ja neuvottelupäivissä, siis ajatusten ja toimintamallien levittämisessä kentälle. Lisäksi hanke on pitänyt sisällään tutkimustyötä ja yhteiskunnallista vaikuttamista.¹⁸⁰

Yksi niin kansalaistoiminnan foorumin kuin kehittämishankkeenkin keskeisistä havainnoista on ollut käytännön työssä näkyvä, seurakuntien luonteesta nouseva jännite: seurakunnat ovat kansalaisyhteisöjä, mutta niillä on myös julkisoikeudellinen rooli ja siitä nousevia tehtäviä. Tämä rooli näkyy muun muassa lainsäädännön, vakuutusten ja vastuukysymysten kohdalla. Kysymys ei ole kuitenkaan vain juridinen vaan olemuksellinen ja toiminnallinen. Jäykän ja virallisen instituution

177 Ibid.

178 Ibid.

179 Meidän kirkko 2007, 42; Halava et al. 2009, 66–76; Valtonen 2015, 9–22, ”Tutkimus: Suomalaiset tekevät yhä enemmän vapaaehtoistyötä” 2015.

180 Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 3, 23–28.

– oli jäykkyys sitten todellista tai imagollista – on vaikea taipua siihen toimintaympäristöön ja maailmaan, jossa sen jäsenet elävät.¹⁸¹

Suurimpia vapaaehtoistyön haasteita ovat rekrytointi sekä toiminnan kehittäminen yhteisölliseksi ja avoimeksi. Lisäksi työntekijöiden tulisi oppia luottamaan seurakuntalaisten taitoihin ja luopua toiminnan kontrolloimisen tarpeesta. Kirkon ja seurakuntien toimintalogiikan, imagon ja brändin on arvioitu olevan seurakuntalaisten rekrytoinnin kannalta avainasemassa.¹⁸²

Vapaaehtoistyön elävöittäminen ja tehostaminen on kirkon tulevaisuuden kannalta niin tärkeää, että organisaatorakenteiden ja hallinnon olisi pystyttävä tukemaan sitä parhaalla mahdollisella tavalla. Perusteellisempi syventyminen kansalaistoiminnan foorumin ja vapaaehtoistyön kehittämishankkeen tuloksiin on siksi tarpeen. Myös äskettäin valmistuneen suomalaisen yhteiskunnan vapaaehtoistyötä koskevan tutkimuksen tulokset ovat organisaatiouudistuksen kannalta kiinnostava. Tutkimuksen kirkkoa koskevia tuloksia ei tosin ole vielä ehditty analysoida, mutta analyysi valmistunee syksyn 2015 aikana.

7 Yhteenveto

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on voimakkaiden ulkoisten ja sisäisten muutosvaatimusten keskellä. Paineet eivät tule valtiovallan taholta, eikä yksikään hallituspuolue ole ottanut puolueohjelmaansa esimerkiksi kirkon verotusoikeuden poistamista tai kirkon lainsäädännöllisen aseman muuttamista. Sen sijaan suomalaisten parissa tehdyissä gallupeissa ja kyselytutkimuksissa kansan mielipideilmasto on muuttumassa, ja muutos näkyy erityisesti nuoren väestön kohdalla.¹⁸³ Samaa viestiä välittävät myös monet tutkijat sekä kentällä työskentelevät toimijat, erityisesti pääkaupunkiseudulla.

Tilanteen taustalla on länsimaisen kulttuurin ja yksilön kiihtyvässä tahdissa tapahtunut muutos sekä yhteiskunnan sirpaloituminen. Kirkko on pyrkinyt aktiivisesti määrittelemään itseään ja rooliaan uudessa toimintaympäristössä, mutta se ei ole kyennyt tuomaan esiin ja toteuttamaan määritelmäänsä sellaisella tavalla, joka olisi tyydyttänyt sen enempää jäseniä kuin ulkopuolisia tahoja.

Kritiikkiä saavat osakseen kirkon mediarooli, heikkona pidetty brändi, sisäinen hajanaisuus, organisaation raskaus, negatiivinen talouskehitys sekä perhe- ja seksuaalieettiset linjaukset, joita pidetään vuoroin liian konservatiivisina ja vuoroin liian liberaaleina. Muutosvaatimuksia kohdistuu myös kirkon ja valtion suhteeseen, jonka koetaan kirkon ulkopuolelta tarkasteltuna olevan kiinteämpi, kuin mitä se

181 Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 29–30, 42–43.

182 Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 29–33. Ks. myös Valtonen 2015, 11–16.

183 Ks. esim. Yle Uutiset 28.3.2014, ”Äänestä: Pitäisikö kirkko ja valtio erottaa toisistaan?”; Kymen Sanomat 17.4.2015, ”Vaalikone: Kansa lopettaisi kirkon erityisaseman”; Heikkilä 2014; Sorsa 2015, 17–20.

todellisuudessa on. Toisaalta kirkossa usein kuullut väitteet vuosisata sitten tapahtuneesta valtiokirkkojärjestelmän purkautumisesta eivät ole historiallisesti ongelmattomia.

Yhtä kaikki, olivat kirkon ja valtion suhteet todellisuudessa mitä hyvänsä, mielikuva valtiokirkosta sopii huonosti yhteen uskontoneutraalia valtiota koskevien vaatimusten kanssa, silloin kun puhe uskontoneutraalista valtiosta nousee negatiivisesta uskonnonvapaustulkinnasta, kuten Suomessa on kirkkokriittisten tahojen kannanotoissa usein ollut laita.

Suurimpiin kirkon uhkakuviin kuuluu yhä verraten vahvan talouden nopea heikkeneminen. Kirkosta eroaminen yhdessä yleisen vaikean taloustilanteen kanssa vähentää kirkon verotuloja samaan aikaan kun yleiset toimintakustannukset nousevat ja eläkekulut kasvavat. Paine henkilöstön vähentämiseen on suuri. Taloudellisissa skenaarioissa on pidetty välttämättömänä työntekijämäärän leikkausta vähintään niin, että eläkkeelle jäävistä työntekijöistä korvattaisiin vain joka toinen.

Kirkon henkilöstöä koskevissa mahdollisissa leikkaussuunnitelmissa olisi syytä kiinnittää huomiota siihen, miten kirkon työntekijärakenne on kasvanut. Kirkon työntekijämäärä likipitäen kaksinkertaistui 1970-luvulta alkaneessa parin vuosikymmenen jaksossa. Kysymys ei kuitenkaan ollut yleisestä työntekijämäärän kasvusta, vaan kasvu tapahtui lähes yksinomaan niin sanotun tukihenkilöstön eli puutarha- ja hautausmaatyöntekijöiden, kirkon palvelijoiden ja hallintohenkilöstön kohdalla. Ainoa samaan aikaan voimakkaasti kasvanut hengellistä työtä tekevä ryhmä olivat lastenohjaajat.

Mielenkiintoista on, ettei hallintohenkilöstön kasvu ole usein esitetyistä väitteistä huolimatta kohdistunut ensisijaisesti keskushallintoon vaan ennen kaikkea ensin seurakuntien ja sittemmin seurakuntayhtymien hallintoon. Esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymällä on jo yksinään karkeasti ottaen saman verran hallintohenkilökuntaa kuin koko keskushallinnossa.

Kirkon hallintoa on kuvattu raskaaksi, mitä se myös on osin julkisoikeudellisen aseman asettamien vaatimusten mutta ennen muuta organisaation moninaisuuden ja hallintoelinten päällekkäisyyksien vuoksi. Hallinnollisten elinten supistaminen saati vähentäminen on kuitenkin osoittautunut vaikeaksi keskenään kilpailevien hallintoperiaatteiden ja niitä edustavien ryhmien vuoksi. Edustuksellisten hallintoelinten maallikot eivät ole olleet halukkaita vähentämään edustuksellisia elimiä, vaan pyrkimys on ollut niiden ja ylipäätään maallikoiden vallan kasvattamisessa. Samaa aikaan kirkkohallituksen toiminnallinen rooli on kasvanut ja piispat ovat pyrkineet vankistamaan piispainkokouksen asemaa sekä puolustamaan hiippakuntien riippumattomuutta.

Vähintään yhtä suuri ongelma kuin hallinnon raskaus on hallinnollisten prosessien hitaus sekä yleinen muutoksen tekemisen vaikeus. Kenties suurimpana uudistuksia jarruttavana tekijänä on kirkolliskokouksen päätöksentekoa koskeva vaatimus kahdesta käsittelystä ja kolmen neljäsosan määränemmistöstä. Tämä mekanismi saa aloitteet palaamaan yhä uudelleen kirkolliskokouksen käsiteltävik-

si, ja jokaisen käsittelykerran välissä ne kulkevat monitahoisen hallintokoneiston lävitse. Kirkolliskokouksessa ei ole poliittisten puolueiden kaltaisia ryhmiä, jotka voisivat neuvotella keskenään kompromissiratkaisuista ja saada näin tehokkaammin päätöksiä aikaan.

Kirkolliselle päätöksenteolle on ollut tyypillistä myös jatkuvuuden ja pysyvyyden varjeleminen Raamattuun, oppiin tai historiaan vedoten silloinkin, kun asiaa ei käsitellä suoraan Raamatussa, luterilainen oppi antaisi runsaasti liikkumavaraa ja historia tarjoaa useita esimerkkejä asian vaihtoehtoisesta toteutuksesta.

Kirkolliskokous on perustanut sadan vuoden aikana lukuisia komiteoita uudistamaan hallintoa ja organisaatiota. Tavallisesti uudistushalukkuus on noussut ympäröivän yhteiskunnan muutoksista ja ulkoisesta tai sisäisestä paineesta, kuten nytkin. Aiemmille uudistushankkeille on ollut yhteistä se, että vaikka etukäteisodotukset olisivat olleet myönteiset, valmistuneita esityksiä on vastustettu siinä määrin voimakkaasti, että määräenemmistön saaminen on ollut vaikeaa. Uudistukset ovat joko toteutuneet niin suurella viiveellä tai ovat sisältäneet niin paljon kompromisseja, että niitä on jo päätöksenteon hetkellä pidetty riittämättöminä. Kritiikkiin on sikäli ollut aihetta, että useista käsittelykierroksista ja kompromisseista johtuen päätösten lopullinen muotoilu on ollut alkuperäistä esitystä epäloogisempi ja linjattomampi. Lisäksi hallinnolla ja organisaatiolla on ollut muutosprosesseissa tapana kasvaa silloinkin, kun niitä on varta vasten lähdetty supistamaan.

Suurin edellytys onnistuneelle laajamittaiselle uudistusprosessille on siinä, että eri hallintoelimet, työntekijäryhmät ja päättävät tahot yhdessä sitoutuvat katsomaan ensisijaisesti kokonaisuutta ja viemään uudistusta eteenpäin silloinkin, jos se ei kaikilta osin palvele oman viiteryhmän tai hallintoelimen välitöntä etua.

Organisaatiouudistuksen kannalta keskeisiä kysymyksiä:

- 1) Miten kirkon organisaatio ja hallinto voisivat parhaiten tukea seurakunnissa tapahtuvaa kirkon perustyötä?
- 2) Miten organisaation suunnittelussa tulisi ottaa huomioon tulevaisuudessa todennäköisesti tapahtuva työntekijämäärän ja toimintavarojen supistuminen?
- 3) Millä tavalla pystytään luomaan parhaat puitteet vapaaehtoistyön kehittämiseksi ja kasvattamiselle?
- 4) Tarvitaanko sekä edustus- että virkarakennetta ja kaikkien hallintoperiaatteiden rinnakkaiseloja kaikilla hallinnon tasoilla?
- 5) Mitkä päätöksentekuelimet tai hallinnolliset organisaatiot eivät ole välttämättömiä?
- 6) Millä tavalla kirkolliskokouksessa tai muissa hallinnollisissa elimissä eteneviä prosesseja voitaisiin nopeuttaa ja päätöksentekoa helpottaa?
- 7) Tulisiko hiippakuntia kehittää nykyistä suuremmiksi taloushallinnon yksiköiksi vai nykyistä pienemmiksi taloudellis-toiminnallisiksi yksiköiksi?
- 8) Kaatunut seurakuntarakennemuutos merkinnee sitä, että on mietittävä uusia tapoja varmistaa, että seurakunnilla on paitsi riittävät taloudelliset

resurssit toiminnalleen myös riittävää taloudellista asiantuntemusta toimintansa kehittämiseen. Löytyykö tämä parhaiten kehittämällä ja korostamalla seurakuntien, seurakuntayhtymien vai hiippakuntien asemaa?

- 9) Millä tavalla kirkollista hallintokulttuuria voidaan kehittää joustavammaksi ja reagointikykyisemmäksi? Millaista johtajuutta se edellyttää?
- 10) Millainen lainsäädännöllinen asema antaisi kirkolle parhaat edellytykset edellä kuvattujen muutosten toteuttamiselle?

8 Lähteet ja kirjallisuus

8.1 Painamattomat lähteet

Björkstrand, Gustav (2013). *Arkkipiispan viran luonteesta ja tehtävistä sekä vaalitavasta. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto*. Sarja C, 2013:1.

Hallintovaliokunnan mietintö 2/2011 kirkkohallituksen esityksestä 1/2011: Parokiaalijärjestelmän kehittäminen. Asianro 2008–00438.

Hallintovaliokunnan mietintö 1/2013 kirkkohallituksen esityksestä 11/2012: Seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjat. Asianro 2012–00195.

Hallintovaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 4/2014: Henkilöseurakuntien mahdollistaminen uudessa seurakuntarakenteessa. Asianro 2014–00272.

Kirkkohallituksen esitys 9/2008 kirkolliskokoukselle: Esitys kirkon keskushallintoa koskevien kirkkolain ja kirkkojärjestyksen säännösten muuttamiseksi. Asianro 2005–00795.

Kirkkohallituksen esitys 7/2012 kirkolliskokoukselle: Kirkolliskokousta koskevan määränemmistö säännöksen muuttaminen. Asianro 2010–00285.

Kirkkohallituksen esitys 4/2013 kirkolliskokoukselle: Kirkon keskushallintoa koskevan sääntelyn muuttaminen. Asianro 2010–00639.

Kirkkohallituksen selvitys kirkolliskokoukselle mahdollisuudesta perustaa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä kuntarajoista riippumatta. Asianro 2008–00438.

Kirkkojärjestyskomitean mietintö 10.10.1979.

Kirkolliskokouksen pöytäkirjat kevät 2014.

Kirkon henkilöstö 2014. Kari Ala-Kokkilan tiedonanto.

- Lakivaliokunnan mietintö 2/2013 kirkkohallituksen esityksestä 7/2012:
Kirkolliskokousta koskevan määränemmistösäännöksen muuttaminen.
Asianro 2010–00285.
- Lakivaliokunnan mietintö 1/2015 kirkkohallituksen esityksestä 3/2014: Kirkon paikallistason rakenteita koskevan sääntelyn muuttaminen. Asianro 2012–00195.
- Perustevaliokunnan lausunto 2/2013 lakivaliokunnalle kirkkohallituksen esityksestä 7/2012: Kirkolliskokousta koskevan määränemmistösäännöksen muuttaminen. Asianro 2010–00285.
- Piispainkokouksen lausunto 2/2013 kirkkohallitukselle: Seurakuntarakenteiden kehittämisen päälinjat. Asianro 2012–00195.
- Selvitys hiippakuntien ja tuomiokapitulien tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä sekä toimenpide- ja muutosehdotuksista piispainkokoukselle. Luonnos 11.5.2015.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon kehittäminen. Kirkon keskushallinto 2015 -työryhmän mietintö 9.8.2012.
- Tilastollinen vuosikirja, seurakuntien henkilöstö 2014.
- Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 5/2014: Kirkon organisaatiojärjestelmän uudistaminen sekä kirkon keskushallinnon supistaminen. Asianro 2014–00276.

8.2 Paineet lähteet

- Confessio Augustana* (CA). Augsburgin tunnustus.
- Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.
- Heino, Harri & Juha Kauppinen & Risto A. Ahonen (1993), *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1988–1991*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Hiippakuntahallintokomitean mietintö (1998). *Hiippakuntahallintokomitean mietintö*. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto; Sarja A 1998:1. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Jokipii, A. E. (1953). *Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1947–1951*. Pieksämäki: Sisälähetysseura.
- Kirkkojärjestys* 1055/1993.
- Kirkkolaki* 1054/1993.

- Kirkon keskusrahasto, Toimintakertomus 1.1.–31.12.2014. – *Kirkon keskusrahasto 2014*.
- Kirkon palvelukeskus (2014). *Kirkon palvelukeskus. Toimintakertomus 2014*. Oulu: Kipa.
- Kirkon vaalijärjestys 416/2014*.
- Louhi, Risto (2014). KiEL-eläkemenoennuste 2014–2100. – *Kirkon keskusrahasto 2014*.
- Läsnäolon yhteisö (2007). *Läsnäolon yhteisö. Kirkkohallituksen asettaman Seurakuntarakenneryhmän väliraportti. Tammikuu 2007*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:1. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Meidän kirkko (2007). *Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Meidän kirkko (2013). *Meidän kirkko – tulevaisuuden työpaikka. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon päivitetty rekrytointistrategia vuosille 2013–2019*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 1: Kirkko ja toiminta. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Muuttuvien yhteisöjen kirkko (2007). *Muuttuvien yhteisöjen kirkko. Kirkkohallituksen 25.10.2005 asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2007:9. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Sihvo, Jouko & Heikki Mäkeläinen & Martti Lindqvist (1973). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1967–1971*. Pieksämäki: Sisälähetysseura.
- Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet*. Komiteamietintö 1997:7.
- Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012 (2012). *Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012. Loppuraportti*. Helsinki: Kirkkohallitus.

8.3 Internet-lähteet

- Heikkilä, Markku (2014). Kirkko ja valtio -kysymyksen nykytila ja tulevaisuuden haasteet. *Teologia.fi 1/2014*. <<http://teologia.fi/artikkelit/kirkot-ja-muut-yhteisot/978-kirkko-ja-valtio-kysymyksen-nykytila-ja-tulevaisuuden-haasteet>>. Katsottu 5.6.2015.
- IT-alueet. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content390D8D>>. Katsottu 27.5.2015.

- Kirkkohallitus. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=ContentB0A32>>. Katsottu 25.5.2014.
- Kirkon henkilöstön lukumäärä 1975–2014. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content4276D4>>. Katsottu 27.4.2015.
- Korolainen, Katri (2015). ”Seurakuntien rakenneuudistus jäähyllä.” <<http://www.kirkonkello.fi/seurakuntarakennuudistus-jaahylle/>> Katsottu 28.5.2015.
- Kuokkanen, Katja (2014). ”HS-Analyysi: Omat pelästyttivät papin kieltämään siunauksensa. Naisparin siunaus Pride-viikolla nosti jupakan, jossa kirkko kiisti tosiasiat. Paine uudistua on kova.” – *Helsingin Sanomat* 3.7.2014. <<http://www.hs.fi/kaupunki/a1404280889164>>. Katsottu 22.5.2015.
- Kymen Sanomat 17.4.2015. ”Vaalikone: Kansa lopettaisi kirkon erityisaseman.” <<http://www.kymensanomat.fi/Online/2015/04/17/Vaalikone%3A%20Kansa%20lopettaisi%20kirkon%20erityisaseman/2015518913192/4>>. Katsottu 5.6.2015.
- Seurakuntien talous, yhteenveto koko kirkko 2013 ja 2012. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content2BB4B4>>. Katsottu 27.4.2015.
- Turun Sanomat 30.4.2015. ”Tuomiokapituli moitti arkkipiispaa homoavioliittolausunnosta.” <<http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/764984/Tuomiokapituli+moitti+arkkipiispaa+homoavioliittolausunnosta>>. Katsottu 22.5.2015.
- Tutkimus: Suomalaiset tekevät yhä enemmän vapaaehtoistyötä. KT 27.5.2015. <<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/2F604F6BD7290B71C2257E5200440524?opendocument&lang=FI>>. Katsottu 29.5.2015.
- Valiokunnat, valitsijamiehet. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content2DDCA8>>. Katsottu 13.5.2015.
- Yle Uutiset 28.3.2014. ”Äänestä: Pitäisikö kirkko ja valtio erottaa toisistaan?” <http://yle.fi/uutiset/aanesta_pitaisiko_kirkko_ja_valtio_erottaa_toisistaan/7160418>. Katsottu 5.6.2015.

8.4 Kirjallisuus

- Aejmelaeus, Lars (2007). *Kristinuskon synty. Johdatus Uuden testamentin taustaan ja sanomaan*. Helsinki: Kirjapaja.
- Antila, Jaakko Olavi (2014). *Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Arffman, Kaarlo (1996). *Mitä oli luterilaisuus? Johdatus kadonneeseen eurooppalaiseen kristinuskon tulkintaan*. Helsinki: Kaarlo Arffman & Yliopistopaino.

- Eskola, Seikko (2012). *Ristivetoa kirkon parlamentissa. Maallikkona kirkolliskokouksessa*. Helsinki: Edita.
- Halava, Ilkka & Matti Helin & Pontus Salmi (2009). *Kansankirkon myytinmurtajat*. Helsinki: Edita.
- Heikkilä, Tuomas (2004). Sekulaaripapisto. Hurskautta ja hallintoa. – Tuomas Heikkilä & Maiju Lehmijoki-Gardner: *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. Tietolipas 185. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heininen, Simo & Markku Heikkilä (1996). *Suomen kirkkohistoria*. Helsinki: Edita.
- Juva, Mikko (1976). *Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976*. Helsinki: Otava.
- Kansanaho, Erkki (1954). *Suomen evankelisluterilaisen kirkon itsehallinto. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon kehitys Ruotsin vallan ajoista nykypäiviin*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 55. Helsinki: SKHS.
- Kansanaho, Erkki (1976). *Suomen kirkon hallinto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Komulainen, Jyri (2005). Katolinen kirkko. – *Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Toim. P. Metso & E. Ryökäs. Helsinki: Kirjapaja, 31–95.
- Kurki, Leena (1994). ”Sinut vyöttää toinen” – piispat johtajuudestaan. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja A, Nro 62. Tampere: KTK.
- Laasonen, Pentti (2011). *Yhteisellä tiellä. Luterilainen kirkko jakamattoman perinteen kantajana*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mannermaa, Tuomo (1980). *Kontrapunkteja. Teologisia tutkimuksia ajankohtaisista teemoista*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 122. Helsinki: STKS.
- Marty, Martin E. (2010). *Kristitty maailma. Kristinuskon globaali historia*. Suomennos ja suomalainen esipuhe Juha Meriläinen. Helsinki: Kirjapaja.
- Meriläinen, Juha (2009). *Suomi ja Euroopan kirkollinen jälleenrakentaminen 1945–1948*. Helsinki. Diss. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Meriläinen, Juha [2016]. Chiesa, economia e mass media in Finlandia dopo la Guerra fredda (1990–2000) – *Il Terzo Dopoguerra. Dopo l’89: una “Guerra civile europea” sulle questioni economiche?* Turin: CLUEB. [Julkaistavaksi hyväksytty artikkeli ilmestyyneen vuonna 2016.]
- Metso, Pekka (2005). Ortodoksinen kirkko ja orientaaliset ortodoksiset kirkot. – *Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Toim. P. Metso & E. Ryökäs. Helsinki: Kirjapaja, 97–149.

- Murtorinne, Eino (1992). *Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899*. Porvoo: WSOY.
- Murtorinne, Eino (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. Porvoo: WSOY.
- Murtorinne, Eino (1997). *Viisi vuosikymmentä kirkon keskushallintoa. Kirkon keskushallinnon synty ja kehitys vuoteen 1994*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Nieminen, Heikki-Tapio (2008). *Piispainkokous. Piispainkokouksen synty, tehtävät ja toiminta 1908–2008*. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Nieminen, Risto T. & Leena Vallenius & Mikko Tähkänen (2005). *Seurakuntarakenne murroksessa. Yhdistyvien seurakuntien organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Tampere: KTK.
- Palvelijoiksi vihityt (2002). *Palvelijoiksi vihityt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö*. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto, Sarja A 2002:1. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Pihkala, Juha (2008). *Piispa*. Tampereen hiippakunnan vuosikirja 2008. Helsinki: Minerva.
- Rusama, Jaakko (2005). *Anglikaaninen kirkkoyhteisö ja metodistikirkot – Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Toim. P. Metso & E. Ryökäs. Helsinki: Kirjapaja, 197–239.
- Räsänen, Heikki (2011). *Mitä varhaiset kristityt uskoivat?* Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Risto (2010). *Lutheran Ecclesiology – The Routledge Companion to the Christian Church*. London: Routledge.
- Saarinen, Risto & Timo Pokki (2005). *Reformoidut kirkot. – Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Toim. P. Metso & E. Ryökäs. Helsinki: Kirjapaja, 241–284.
- Sorsa, Leena (2015). *Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineisiin*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 41. <[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf)>. Katsottu 22.5.2015.
- Valtonen, Olli (2015). *Uudistu tai katoa! – Kymmenen asiaa, jotka olen toiminnanjohtajana oppinut. – Ville Jalovaara: Älä jätä ihmistä yksin. HelsinkiMissio 130 vuotta*. Helsinki: Kirjapaja, 9–22.

JULKISOIKEUDELLINEN ASEMA

1 Mitä julkisoikeudellinen asema tarkoittaa?

Käsitteenä julkisoikeudellinen yhteisö eli julkisyhteisö viittaa yhteisöön, jonka tarkoituksesta, toiminnasta ja järjestelystä säädetään lailla tai asetuksella. Julkisoikeudelliset yhteisöt hoitavat julkisia tehtäviä tai käyttävät julkista valtaa. Niihin lasketaan valtio, kunnat, kuntayhtymät, evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkko sekä niiden seurakunnat, Kansaneläkelaitos ja Suomen Pankki. Julkisoikeudellisten yhteisöjen lisäksi Suomessa on julkisoikeudellisia yrityksiä, kuten esimerkiksi Oy Alko Ab ja Oy Yleisradio Ab.¹

Koska kaikki juridinen valta on lähtökohtaisesti peräisin valtiolta, sillä on myös oikeus määrittää, missä laajuudessa julkista valtaa ja julkisia tehtäviä annetaan muille oikeushenkilöille. Julkisen ja yksityisen toiminnan raja on kytköksissä poliittis-yhteiskunnallisiin arvoihin ja suuntauksiin, joten raja liikkuu lainsäädännön mukana.²

Suomalaisista uskonnollisista yhteisöistä ainoastaan luterilaisella ja ortodoksisella kirkolla on historiallisista syistä julkisoikeudellinen asema. Molemmilla kirkoilla on veronkanto-oikeus sekä erilaisia väestökirjanpidollisia ja kulttuurihistoriallisia tehtäviä. Nämä tehtävät edellyttävät viranomaismaista organisaatiota ja virkavastuuta; ylipäätään julkisen hallinnon peruseriaatteiden noudattamista. Kirkkojen toiminta julkisoikeudellisina yhteisöinä on ainakin menneisyydessä katsottu valtion ja siten julkisen edun mukaisiksi.³

Luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta säädetään kirkkolaisa. Silloin, kun kysymys on kirkon sisäisistä asioista, kirkolla on yksinoikeus ehdottaa uutta kirkkolakia tai olemassa olevan kirkkolain muuttamista tai kumoamista. Lakimuutoksia koskevat ehdotukset tekee kirkolliskokous. Näin ollen kirkkolakia voidaan pitää kirkon omana lakina eikä pelkästään kirkkoa koskevana lakina. Eduskunnalla ja presidentillä on oikeus joko hyväksyä tai hylätä kirkkolaki. Kirkolliskokouksella on myös oikeus tehdä esityksiä kirkkoa koskevasta muusta lainsäädännöstä ja oikeus antaa lausuntoja tai tehdä esityksiä valtion viranomaisille kirkon opin ja tehtävän kannalta tärkeissä yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Kirkon

1 Kirkko ja valtio 1977, 64; Leino 2005, 142.

2 Kirkko ja valtio 1977, 65.

3 Kirkko ja valtio 1977, 65; Leino 2005, 142. Luterilaisen kirkon kohdalla on syytä huomioida, että kirkkolakijärjestelmä on vanhempi kuin Suomen tasavallan perustuslait, koska vuoden 1869 *Schaumanin kirkkolaki* säädettiin autonomian kaudella. Tämä on antanut kirkkolakijärjestelmän jatkuvuudelle vahvan aseman. Leino 2003, 103–104.

juridinen itsenäisyys on tänä päivänä huomattavasti suurempi, kuin se oli ennen nykymuotoisen keskushallinnon perustamista.⁴

Yksityiskohtaisemmin kirkon hallinnosta ja toiminnasta säädetään kirkkojärjestyksessä, josta päättää kirkolliskokous. Samoin kirkolliskokous voi päättää itsenäisesti kirkon vaalijärjestyksestä, jossa määritellään esimerkiksi seurakunnan hallintoelinten ja kirkolliskokouksen edustajien vaaleista. Kirkon tekemiin päätöksiin on mahdollisuus hakea muutosta hallinto-oikeudessa.⁵

Luterilaisen kirkon asema on ortodoksiseen kirkkoon verrattuna siinä mielessä juridisesti vahvempi, että kirkkolakiin voi tehdä muutoksia vain kirkon omasta aloitteesta. Ortodoksisella kirkolla on oikeus antaa muutosesityksistä lausunto ja tehdä niitä itse.⁶

2 Kirkon julkisoikeudellisen aseman taustat

Kysymys kirkon asemasta yhteiskunnassa on ollut keskeinen kristinuskolle koko sen olemassaolon ajan. Julkisoikeudellinen asema on yksi, erityisesti Pohjoismaille tyypillinen tapa järjestää kirkon ja valtion suhteet. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hallinnolliset ja yhteiskunnalliset juuret ulottuvat syvälle keskiaikaan, mutta mikäli kehitystä tarkastellaan nimenomaan julkisoikeudellisen aseman näkökulmasta, mielenkiinto kohdistuu erityisesti 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun.

Valtion ja kirkon läheinen yhteys oli tyypillistä 1800-luvun Euroopassa. Venäjän hallitsija Aleksanteri I tavoitteli suurimmissa visioissaan kristillistä yhtenäiskulttuuria. Sillä tähdättiin rauhaan ja yhteyteen, jonka pohjavireenä olisi ollut kristinusko ateismin, materialismin ja vallankumoustavoitteiden vastavoimana.⁷

Samanaikaisesti 1800-luvun alussa, ennen muuta valistuksen ja liberalismien vaikutuksesta, ajatus kirkon ja valtion suhteiden etäännyttämisestä levisi ympäri Eurooppaa. Myös uskonnonvapauden näkökulma alkoi vahvistua. Näiden kirkkoja syvästi huolestuttaneiden virtausten seurauksena kirkon ja valtion suhdetta alettiin arvioida uudelleen. Katolisen kirkon piirissä tämä johti hierarkkisuuden ja paavin vallan kasvuun. Saksassa ja Pohjoismaissa tilanne oli vaikeampi, sillä niissä valtiokirkot olivat vahvemmin mukautuneet osaksi valtionhallintoa.⁸

Autonomisessa Suomessa toteutettiin 1860-luvulla lukuisia muutoksia, jotka olivat seurausta yhtäältä muutospainesta ja toisaalta uusista kirkon ja valtion va-

4 Leino 2002, 168–170.

5 Leino 2002, 170–173.

6 Sorsa 2010, 293; Karttunen 2014, 45.

7 Sorsa 2015, 6.

8 Juva 1976, 10–11; Sorsa 2015, 6.

pautta korostaneista ihanteista. Esimerkiksi koululaitos siirtyi kirkolta yhteiskunnan vastuulle, ja kunnat erotettiin seurakunnista erillisiksi toimijoiksi.⁹

Kirkon yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta erityisen merkittävä muutos oli vuoden 1869 *Schaumanin kirkkolaki*, jonka myötä kirkko sai ratkaisevan vallan kirkkolainsäädäntöön. Kirkkolain synnyn ja samaan aikaan tapahtuneen kirkolliskokouksen perustamisen taustalla oli halu turvata kirkon itsenäisyyttä ja vapautta luomalla sille oma lainsäädäntöelin. Järjestelmä rakentui pitkälti saksalaisen kirkko-oikeuden ja muissa luterilaisissa kirkoissa samaan aikaan tapahtuneiden kehityskulkujen varaan. Uudistukset merkitsivät askelta kirkon ja valtion suhteiden etäännyttämisessä mutta myös uskonnonvapauden vahvistamisessa.¹⁰

Luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema on peräisin itsenäisyyden ajan alusta. Ensimmäinen merkkipaalu tässä oli vuoden 1919 tasavaltainen hallitusmuoto. Uusi valtiosääntö rakentui täydellisen uskonnonvapauden varaan, vaikka virallisesti uskonnonvapaus astuikin voimaan vasta neljä vuotta myöhemmin. Samalla valtiosääntö jätti taakse vuosisatoja vanhan perinteen, jossa valtio oli sitoutunut luterilaiseen tunnustukseen. Luterilainen usko ja kultti menettivät näin asemansa valtion virallisena ideologiana. Uusi hallitusmuoto laski luterilaisen kirkon yhdeksi uskonnolliseksi yhdyskunnaksi muiden joukossa, mutta samalla se vahvisti luterilaisen kirkon kirkkolainsäätämisyjärjestyksen ja siihen perustuvan oikeudellisen erityisaseman. Ortodoksinen kirkko sai vastaavan oikeudellisen erityisaseman, jos kohta tässä vaiheessa vielä välillisesti. Toisena merkkipaaluna voidaan pitää kirkkolakiin vuonna 1925 tehtyä muutosta, jossa kirkolliskokoukselle annettiin verotusoikeus.¹¹ Kirkko ja valtio oli erotettu toisistaan, mutta samalla oli luotu pohja kirkon nykyiselle julkisoikeudelliselle asemalle.

Kirkon taloudellisten ja hallinnollisten asioiden hoitaminen siirtyi laajamittaisesti sen omalle vastuulle 1940-luvulla kirkkohallituksen, kirkon keskusrahaston ja laajennetun piispainkokouksen perustamisen myötä. Muutokset lisäsivät huomattavalla tavalla kirkon itsenäisyyttä ja olivat yksi askel pitkässä valtiokirkkojärjestelmän purkamisprosessissa.¹²

Toisaalta monet valtiokirkolliset piirteet ja kristilliset perinteet säilyivät yhteiskunnassa tämän jälkeenkin. Piirteiden joukossa oli niitä, joissa valtio otti roolia suomalaisessa kirkollisessa tai uskonnollisessa elämässä, sekä niitä, joissa kirkolla oli viranomaistehtäviä tai erityisiä oikeuksia. Ensiksi mainittuun ryhmään kuuluivat esimerkiksi valtionpäiväjumalanpalvelukset, esivallan säätämät rukouspäivät, kalenterissa säilyneet kirkolliset juhlapäivät, presidentin valtaoikeus nimittää kirkon piispat sekä eduskunnan säätämä kirkkolaki. Lisäksi tuomiokapitulien ja puolustusvoimain kirkollisen työn työntekijät olivat valtion palkkalistoilla. Kirkon eri-

9 Juva 1976, 11; Sorsa 2015, 6.

10 Kansanaho 1954, 113–172; Juva 1976, 11–17; Sorsa 2015, 6.

11 Kirkko ja valtio 1977, 20–21; Seppo 2003, 40–44; Leino 2005, 142.

12 Sorsa 2015, 6–7.

tyisiä tehtäviä tai oikeuksia olivat muun muassa verotusoikeus, tunnustuksellinen uskonnonopetus ja puolustusvoimien kirkollinen työ sekä väestökirjanpitoon ja hautaustoimeen liittyvät tehtävät.¹³ Näitä tehtäviä on sittemmin vähitellen karsittu ja purettu.

Laajamittaisen kirkkokritiikin voimistuminen ja osin siksi tapahtunut poliittisten puolueiden kirkkopoliittinen aktivoituminen 1960- ja 70-luvuilla haastivat sekä kirkkoa että valtiovaltaa selvittämään yhteisten suhteiden tulevaisuutta. Erityisen merkittävässä roolissa oli vuonna 1977 mietintönsä jättänyt parlamentaarinen Kirkko ja valtio -komitea. Komitean mietintö oli periaatemietintö, joka tarjosi yleisiä suuntaviivoja tulevalle muutokselle. Komitea kannatti luterilaisen ja ortodoksisen kirkon julkisoikeudellisen aseman sekä verotusoikeuden säilyttämistä. Luterilaisen kirkon näkökulmasta merkittävin linjaus oli ehdotus kirkkolain jakamisesta uuteen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen, mikä ei tosin vielä tuolloin toteutunut.¹⁴

Osa kirkon itsenäisyyttä vahvistaneista ja samalla kirkon ja valtion suhteita maltillisesti etäännyttäneistä muutoksista toteutui vasta 1990-luvulla. Muutosten viivästyminen parilla vuosikymmenellä lienee johtunut pitkälti yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksesta ja kirkkokritiikin laimenemisestä: pakottavaa ulkopuolista painetta muutokselle ei enää ollut.¹⁵

Tuomiokapitulit siirrettiin valtiolta kirkolle vuoden 1997 alussa, ja presidentin oikeus nimittää piispoja lakkasi kolme vuotta myöhemmin.¹⁶ Kirkon itsenäisyyden ja julkisoikeudellisen aseman kannalta merkittävämpi muutos tapahtui hie-man näitä ennen, vuonna 1993, jolloin kirkkolaki jaettiin eduskunnan säätämään kirkkolakiin ja kirkolliskokouksen hyväksymiin kirkkojärjestykseen ja kirkon vaalijärjestykseen 1970-luvulla toimineen komitean ehdotuksen mukaisesti. Ratkaisu muutti kirkkolakijärjestyksen alkuperäistä tarkoitusta siirtämällä osan kirkkoa koskevista asioista toiseen säädöshierarkiaan. Näin valtiovalta delegoi julkisoikeudellisessa asemassa olleelle kirkolle säädösvaltaa ja kasvatti huomattavalla tavalla sen juridista vapautta ja liikkumatilaa.¹⁷

Kenties merkittävin 2000-luvulla toteutunut kirkon asemaa sivunnut muutos oli uuden uskonnonvapauslain voimaan astuminen ja siitä seurannut tunnustuksellisen uskonnonopetuksen muuttuminen oman uskonnon opetuksiksi.¹⁸ Uusi uskonnonvapauslaki ei muuttanut kirkon juridista asemaa tai yhteiskunnallisia tehtäviä. Silti uskonnonvapauslain muutosta ei voida sivuuttaa tarkasteltaessa kirkon asemaa tämän päivän Suomessa. Uudesta uskonnonvapauslaista huolimatta

13 Kirkko ja valtio 1977, 24–25; Sorsa 2015, 11.

14 Kirkko ja valtio 1977, 25, 264–269; Sorsa 2015, 8.

15 Sorsa 2010, 190–191; Sorsa 2015, 8.

16 Antila 2014, 208–213.

17 Leino 2002, 162–168.

18 Seppo 2003, 176–189.

keskustelu uskonnonopetuksesta ja ylipäätään uskonnon näkyvyydestä kouluissa on jatkunut vilkkaana ja ajoittain kiihkeänä.

Merkitykseltään vähäinen kirkon ja valtion välisiin siteisiin vaikuttanut tuore muutos on kirkon saaman yhteisövero-osuuden poistuminen, joka toteutuu vuoden 2016 alussa. Muutoksen vähäinen käytännön merkitys johtuu siitä, että yhteisöveron poistumisen jälkeen valtio maksaa vuosittain kirkolle kiinteän korvauksen sen yhteiskunnallisista tehtävistä. Korvaussumma perustuu aiempien vuosien yhteisöverokertymään. Periaatteellisella tasolla muutoksella on kuitenkin merkitystä, sillä kirkollisveroa ja erityisesti kirkon saamaa yhteisöveroa on pidetty yhtenä osoituksena kirkon valtiokirkollisesta asemasta Suomessa.¹⁹

3 Kirkon erityisasema ja yhteiskunnalliset tehtävät²⁰

Luterilaisen kirkon erityisasema suhteessa valtioon näkyy tänä päivänä ainakin 13 alueella. Ensimmäinen näistä koskee aiemmin kuvattua *kirkkolain erityisasemaa ja laajemmin kirkollislainsäädäntöä*. Yhtäältä kirkkolaki turvaa kirkolle itsenäisen aseman ja itsehallinnon. Toisaalta kirkkolaki myös sitoo kirkkoa tavoilla, joihin ei aina ole kiinnitetty huomiota. Esimerkiksi se, että kirkon uskontunnustus määritellään kirkkolain 1 luvun 1 §:ssä, merkitsee, ettei uskontunnustus ole muutettavissa ilman hallituksen ja eduskunnan hyväksyntää, mikä on kirkon itsenäisyyden kannalta kiinnostavaa.

Toinen keskeinen tekijä on perustuslaissa määritelty *uskonnonvapaus*, johon kuuluvat yhtä lailla oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa kuin olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnonvapauslaki määrittelee myös uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden sekä siihen liittymisen ja siitä eroamisen ehdoista. Tosin julkisoikeudelliset kirkot voivat myös määritellä jäsenyytensä ehdoista omasa laissaan ja uskonnolliset yhteisöt yhdyskuntajärjestyksessä.

Merkittävimpiä kirkon julkisoikeudelliseen asemaan liittyviä seikkoja on seurakuntien *verotusoikeus*. Tämä valtion kirkolle myöntämä oikeus ei määrity kirkkovaan tuloverolaissa, jonka mukaan ansiotuloista maksetaan veroa valtiolle, kunnalle ja seurakunnalle. Seurakuntien osuus verotuskustannuksista on 4,7 %, mikä määräytyy verohallinnosta annetun lain (503/2010) 31 §:n mukaan. Vuoden 2013 alusta tuli voimaan laki (1013/2012), joka velvoittaa evankelis-luterilaisten seurakuntien jäsenet suorittamaan veroa seurakunnalle.

Määrätessään kirkollisveroprosentin seurakunnat toimivat julkisoikeudellisina oikeushenkilöinä ja käyttävät julkista valtaa. Verotusoikeus on siinä määrin merkittävää julkisen vallan käyttöä, että sitä voi olla vain julkisoikeudellisella oikeus-

¹⁹ Kirkon keskusrahasto 2014.

²⁰ Erytyskiitos kirkkoneuvos *Pirjo Pihlajalle* kirkon erityisasemaa ja julkisoikeudellisia tehtäviä koskevan lainsäädännön ja sen yksityiskohtien valottamisesta.

henkilöllä. Näin ollen verotusoikeudessa on kyse sekä periaatteellisella että käytännöllisellä tasolla yhdestä merkittävimmistä kirkon julkisoikeudellisen aseman ilmentymistä.

Luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema näkyy myös muutamissa muissa verotuksellisissa yksityiskohdissa. Kiinteistöverolain mukaan autiokirkosta, luostarista ja hautausmaasta ei tarvitse maksaa kunnalle kiinteistövero. Hautaustoimeen liittyvät palvelut eivät kuulu arvonlisäverolain piiriin, osin jo siksi, ettei niitä harjoiteta liiketoiminnan muodossa. Arvonlisäverottomia ovat myös uskonnollisen yhdyskunnan toimintansa rahoittamiseksi järjestämät arpajaiset, myyjäiset, tavarankeräykset, jäsenlehtien myynti ja vastaava toiminta, myös kolehdit, mutta tämä ei koske ainoastaan julkisoikeudellisia kirkkoja vaan muitakin uskonnollisia yhdyskuntia. Uskonnolliset yhteisöt ovat tasavertaisessa asemassa myös lahjoituksille myönnetyssä vapaudessa perintö- ja lahjaverosta sekä ehtoollisviinille myönnetyssä alkoholiverovapaudessa.

Jos edellä mainitut kohdat olivat ensisijaisesti kirkolle myönnettyjen oikeuksien ja erivapauksien kuvauksia, kirkolle on annettu myös julkisoikeudellisia velvollisuuksia. Hautaustoimilain mukaan luterilaisilla seurakunnilla on *velvollisuus ylläpitää yleisiä hautausmaita* ja osoittaa vainajille hautauspaikat. Seurakunnilla on näin erityinen asema yleisten hautausmaiden pitäjänä, ja tässä tehtävässä ne toimivat palveluntuottajina kaikille Suomessa asuville ihmisille. Hautaustoimi luo kirkon ja valtion välille myös taloudellisen siteen, sillä hallituksen esityksessä (HE 204/2002) valtio sitoutuu huolehtimaan seurakuntien taloudellisista edellytyksistä hautausmaiden ylläpidossa.

Vastaavia velvollisuuksia liittyy myös siihen, että seurakuntien ylläpitämät jäsenrekisterit eli kirkonkirjat ovat osa väestötietojärjestelmää. Kirkon on pyydettyessä annettava *väestökirjanpitoon* liittyviä todistuksia, otteita ja kirjallisia selvityksiä hallussaan olevista rekistereistä. Vaikka varsinaisesti kirkollinen väestökirjanpito lakkasi vuonna 1999 voimaan tullen lain myötä, seurakunnat tekevät rekisterimerkintöjä esimerkiksi avioliittoon vihkimiseen ja lapsen kasteeseen liittyen.

Pappien *vihkioikeus* on myös yksi valtion kirkolle myöntämistä oikeuksista, jos kohta sama oikeus koskee myös ortodoksista kirkkoa ja rekisteröityjä uskonnollisia yhdyskuntia. Julkisoikeudellisten kirkkojen ja rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien ero tulee siinä, että ensiksi mainituilla on oikeus tutkia avioliiton esteet, kun taas uskonnollisten yhdyskuntien suorittamassa avioliiton vihkimisessä esteiden tutkinnan tekee maistraatti. Luterilaisen kirkon tulkinnoissa, esimerkiksi kirkolliskouksen lausunnossa 27.9.1898, todetaan, ettei avioliiton oikeudellisen perustamisen tarvitse välttämättä kuulua vihkimiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kirkon näkökulmasta sen tehtäviin ei varsinaisesti kuulu avioliiton vihkiminen vaan avioliiton siunaaminen. Silloin, kun siunaamiseen liittyy oikeudellinen vaikutus (eli kyseessä on vihkiminen), vihkivä pappi toimii siinä maallisen esivallan edustajana.

Seitsemäs kohta liittyy *kirkolliseen rakennussuojeluun*. Heinäkuussa 2010 voimaan tullessa laissa rakennusperinnön suojelemisesta (498/2010) seurattiin ai-

empaa periaatetta, eli kirkollista rakennussuojelua koskevat säännökset jätettiin sen ulkopuolelle, nykyisen kirkkolain (1054/1993) 14 lukuun. Tämän periaatteen seurauksena kirkollisen rakennussuojelun kustannukset ovat jääneet lähes yksinomaan kirkon ja sen seurakuntien vastuulle, vaikka esimerkiksi Kirkko ja valtio-komitean vuoden 1977 mietinnössä vanhojen kirkkorakennusten kunnostamisen ja ylläpidon katsottiin olevan koko yhteiskuntaa koskettava velvollisuus.

Oikeusturvakysymyksissä tapahtui vuoden 1997 alussa muutos, kun tuomiokapitulit siirtyivät kirkon sisäisiksi hallintoelimiksi, eivätkä ne enää täyttäneet perustuslain 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artiklan mukaista vaatimusta riippumattomasta lainkäyttöelimestä. Näin ollen kapitulit eivät voineet enää toimia valitusviranomaisina kirkollisissa vaaleissa sekä seurakuntien ja seurakuntayhtymien viranomaispäätöksissä.

Oikeusturva on siitä huolimatta edelleen yksi niistä seikoista, joissa kirkon julkisoikeudellinen asema selkeästi näkyy. Muun julkishallinnon tavoin kirkollinen valitus ja muutoksenhaku kohdistuvat käräjäoikeuden sijasta korkeimmalle hallinto-oikeudelle, jonne aiemmin valitettiin tuomiokapitulien ja kirkkohallituksen päätöksistä. Kysymys on kuitenkin lähinnä siitä, missä valitukset ja muutoksenhaut käsitellään. Asian periaatteelliset ja käytännölliset vaikutukset ovat kirkon kannalta vähäisiä.

Uskonnon yhteiskunnallisen näkyvyyden, uskonnonvapauden sekä kirkon ja valtion suhteiden kannalta erityisen kiinnostava alue on *sotilassielunhoito* sekä siihen rinnastettavissa oleva, joskin vähemmän yhteiskunnassa näkyvä, vankilassielunhoito.²¹

Vaikka piispat ja tuomiokapitulien henkilökunta siirtyivät valtion virkamiehistä kirkon viranhaltijoiksi vuonna 1997, kenttäpiispa, kenttärövastit ja sotilaspapit ovat yhä edelleen valtion palkkaamia. Puolustusvoimien ja vankeinhoitolaitoksen papit ja lehtorit ovat pappisvirkaa ja lehtorintyötä koskevissa asioissa tuomiokapitulien alaisia, mutta heidän rekrytoinnissaan noudatetaan puolustusvoimien ja rikosseuraamusviraston säännöksiä.

Yhdeksi kirkon ja valtion suhteiden keskeisistä arviointikohdista voidaan nostaa paljon keskustelua herättävä *uskonnonopetus* sekä yliopistoissa suoritettavat teologian opinnot. Oikeus saada uskonnonopetusta mainitaan uskonnonvapauslain 6 §:ssä, mutta tarkemmin siitä säädetään muualla, kuten esimerkiksi perusopetuslain 13 §:ssä ja lukiolain 9 §:ssä, joissa koulutuksen järjestäjä velvoitetaan antamaan opiskelijoiden enemmistön uskonnon mukaista uskonnonopetusta. Myös niillä opiskelijoilla, jotka eivät kuulu enemmistön uskonnolliseen yhdyskuntaan, on oikeus osallistua halutessaan mainittuun uskonnonopetukseen.

Vaikka oikeus uskonnonopetukseen on periaatteiltaan tasapuolinen, luterilaisen kirkon selkeä enemmistöasema Suomessa merkitsee sitä, että luterilaista uskon-

21 Sorsa 2015, 56.

nonopetusta on käytännössä tarjolla kaikkialla maassa. Toisaalta uskonnonopetus ei tänä päivänä ole enää tunnustuksellista eikä pidä sisällään uskonnon harjoitusta, saati että se olisi kirkon toimintaa. Sikäli kyse ei ole varsinaisesti kirkon ja valtion suhteista.

Toisaalta luterilaiset seurakunnat tekevät paljon yhteistyötä koulujen kanssa, ja esimerkiksi kirkon työntekijät vierailevat kouluissa pitämässä hartauksia tai muita tilaisuuksia. Tämä yhteistyö ei suoranaisesti liity kirkon ja valtion suhteisiin mutta on esimerkki luterilaisen kirkon erityisasemasta Suomessa.

Teologisen loppututkimuksen suorittaminen on mahdollista Helsingin ja Itä-Suomen yliopistoissa sekä Åbo Akademiassa. Kysymys on uskonnollisiin katsomuksiin nähden sitoutumattomista tiedeyhteisöistä, jotka eivät ole kytköksissä kirkkoon. Luterilainen kirkko on kuitenkin tukenut taloudellisesti tiedekuntien toimintaa, sillä valtaosa suomalaisesta papistosta on valmistunut kyseisistä oppilaitoksista. Vastaavalla tavalla kirkon keskusrahasto tukee muitakin kirkon ammattiin kouluttavia laitoksia, kuten esimerkiksi Diakonia-ammattikorkeakoulua ja Seurakuntaopiston säätiötä. Yliopistojen kirkolta saama tuki on tosin ollut varsin pientä, ja tuoreimmassa Kirkon keskusrahaston toiminta- ja taloussuunnitelmassa sitä päätettiin ennestään leikata vuodesta 2016 alkaen.²²

Vaikka teologisten tiedekuntien toiminta ei ole sidoksissa kirkkoon, teologisten tiedekuntien paikka yliopistoissa herättää aika-ajoin keskustelua samaan tapaan koulujen uskonnonopetuksen kanssa.

Edellisten kohtien lisäksi *uskonnon harjoittaminen on otettu monin eri tavoin huomioon muualla lainsäädännössä*. Tämä näkyy niin tasa-arvolain soveltamista koskevissa rajoituksissa, valan vannomisessa, kirkollisissa juhlapäivissä kuin erilaisissa rikoslain määrittämässä rikoksissa uskonnon harjoittamista vastaan. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat muun muassa säännökset uskonrauhasta, uskonnon harjoituksen estämisestä ja hautarauhasta. Vaikka Kirkko ja valtio -komitea suositeli vuonna 1977 jumalanpilkkalainsäädännön poistamista, vuonna 1998 voimaan tulleessa uudessa uskonrauhaa koskevassa laissa mainitaan edelleen Jumalan pilkkaaminen yhtenä uskonrauhan rikkomuksena, josta voidaan langettaa tuomio.²³

Erityisenä kohtana nousee esiin *rippisalaisuus*, joka määritellään kirkkolaissa ja laissa ortodoksisesta kirkosta ja jota sivutaan muutamissa muissa laeissa. Vaikka oikeudenkäymiskaarta on äskettäin muutettu (OK 17:16 – 12.6.2015/732) siten, että se ottaa paremmin huomioon myös muiden uskonnollisten yhdyskuntien papiston, julkisoikeudellisten kirkkojen pappien ja lehtorien voi yhä tulkita olevan erilaisessa asemassa uskonnollisten yhdyskuntien pappeihin ja heihin verrattavissa oleviin työntekijöihin nähden.

22 Ks. tekijän artikkelit ”Koulutustoiminta” ja ”Seurakunta” toisaalla tässä teoksessa.

23 Rikoslaki 17. luku, 10 §.

Luterilaista kirkkoa sivutaan tai käsitellään myös *useissa muissa laeissa*, kuten esimerkiksi konkurssi-, rahankeräys- ja maanvuokrauslaissa sekä kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta annetussa laissa, joissa luterilaiselle ja ortodoksiselle kirkolle annetaan erityisasema. Esimerkiksi luterilaista kirkkoa tai sen seurakuntaa ei voida asettaa konkurssiin. Mielenkiintoinen luterilaisen kirkon erityisasemaa kuvastava yksityiskohta löytyy passilaista, jonka mukaan luterilaisen ja ortodoksisen kirkon arkkipiispoille voidaan myöntää diplomaattipassi.

4 Kirkko julkisen ja kolmannen sektorin välimaastossa

Vaikka luterilaisella kirkolla on Suomessa julkisoikeudellinen asema, sen rooli suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole yksiselitteinen. Esimerkiksi seurakuntien kerhotoiminta, sosiaalinen auttamistyö ja vapaaehtoistyön koordinointi muistuttavat kolmannen sektorin toimintaa. Kirkon piirissä toimii lisäksi lukuisia säätiöitä ja järjestöjä. Palvelutuotantoon osallistumisen näkökulmasta kirkon voi todeta sijoituvan julkisen ja kolmannen sektorin välimaastoon.²⁴

Kirkon kolmannen sektorin toimijaa muistuttava rooli on syntynyt osana modernia yhteiskuntakehitystä, jossa maalliset toiminnot on eriytetty kirkosta ja uskonnollisista organisaatioista. Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että kirkolle aiemmin kuuluneet tehtävät ovat 1800-luvulta alkaen vähitellen siirtyneet valtiolle, kunnille sekä yksityisen ja kolmannen sektorin palveluntarjoajille, mitä on edeltävässä luvussa suppeasti kuvattu. Kasvatuksen alueella muutos alkoi jo 1800-luvun lopulla, kun taas sosiaali- ja terveyspalveluiden kohdalla merkittävä vaihe oli hyvinvointiyhteiskunnan rakentuminen 1960- ja 1970-luvuilla. Erityisessä roolissa oli vuoden 1972 kansanterveyslaki, joka katkaisi viimeiset suorat sidokset kuntien palvelutuotannon ja seurakuntien välillä.²⁵

Kirkon julkiset palvelutehtävät eivät kokonaan kadonneet, mutta lainsäädännöllisellä tasolla seurakunnista tuli julkisten palvelujen kannalta lähes merkityksettömiä. Toisaalta julkisten palveluiden tuotannosta irtautuminen lisäsi kirkon itsenäisyyttä ja seurakuntien mahdollisuutta päättää, mihin ne resurssiaan käyttivät. Seurakuntien läheiset siteet ja käytännön yhteistyö kuntien kanssa eivät myöskään katkenneet institutionaalisesta eriytymisestä huolimatta.²⁶

Julkisten palveluiden kehitys on 1990-luvulta lähtien kulkenut kohti palveluluralismia, jossa yksityisillä toimijoilla on aiempaa suurempi rooli palveluntuottajina. Tämän kehityksen myötä kirkon suhde julkisiin palveluihin on ratkaisevasti muuttunut: vaikka kirkko ei enää ole vastuussa esimerkiksi kasvatuksen sekä sosiaali- ja terveysalan julkisista palveluista, sillä on mahdollisuus osallistua palvelu-

24 Kallunki 2014, 4.

25 Kallunki 2014, 5–7.

26 Kallunki 2014, 6.

tuotantoon yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden tavoin. Samaan aikaan taloudelliset lamakaudet ovat tuntuvasti heikentäneet valtion ja kuntien resursseja, mikä on lisännyt kirkon painetta kasvattaa rooliaan yhteiskunnan turvaverkkona. Tämä näkyi selkeästi esimerkiksi hyvinvointiyhteiskunnan murenemisestä huolissaan olleiden piispojen lausunnoissa 1990-luvun lamavuosina.²⁷

Toistaiseksi seurakuntien pääasiallinen kanava maallisen palveluroolin saralla on joka tapauksessa ollut yhteistyö kuntien kanssa, mille on pitkät perinteet. Tämä on toteutunut esimerkiksi asiantuntemuksen, henkilöstön, tilojen ja kustannusten jakamisen kautta. Seurakuntien ja kuntien yhteistyö on ollut voimakkainta kasvatuksen alueella, erityisesti varhaiskasvatuksessa. Samaan aikaan kirkko on tuottanut lasten ja nuorten parissa toimintoja, jotka voisivat periaatteessa olla myös julkisen sektorin organisoimia. Kirkon diakoniatyön päällekkäisyys julkisten sosiaalipalvelujen kanssa on ollut vieläkin selkeämpää. Vastaavaa yhteistyötä diakoniatyön ja kuntien sosiaalipalveluiden välillä ei kuitenkaan ole esiintynyt pitkälti juuri siksi, että sosiaalipalvelut ovat institutionalisoituneet hyvinvointivaltion toteutettaviksi.²⁸

Kirkon palvelurooliin perehtynyt tutkija *Valdemar Kallunki* on kritisoinut kirkkoa siitä, että se on jättänyt käyttämättä pari vuosikymmentä avoinna olleen mahdollisuuden voimistaa rooliaan julkisessa palvelutuotannossa. Kallunki uskoo tämän johtuvan siitä, ettei kirkko ole nähnyt markkinatoimijaksi ryhtymistä oman identiteettinsä kannalta luontevaksi. Hän pitää kirkon institutionaalisia suhteita julkiseen sektoriin yhtenä tekijänä kirkon jäsenmäärän laskulle. Kollektiivisten järjestelmien tulevaisuus näyttää heikkenevän, joten kirkon tulisi löytää uusia sidoksia yhteiskuntaelämään ja muihin instituutioihin, jotta se ei etäännyisi entisestään jäsenistöstään ja että kirkkoon kuuluminen voitaisiin jälleen nähdä osaksi hyvää kansalaisuutta. Kallungin mukaan julkinen palvelutuotanto voisi olla tässä keskeisessä asemassa.²⁹

5 Kirkon ja valtion suhteet muualla Euroopassa

Kirkon ja valtion suhteet ovat ajankohtainen kysymys useissa Euroopan maissa, joskin eri syistä ja eri tavoin. Ilmiön ajankohtaisuus kumpuaa yhtäältä perinteisten kirkkojen asemaan vaikuttavista tekijöistä, kuten kirkkojen jäsenmäärän laskusta sekä yhteiskunnallisen ilmapiirin ja arvomaailman muutoksista, toisaalta erityisesti maahanmuuton myötä kasvaneesta monikulttuurisuudesta. Vaikka kirkon ja valtion suhteista keskustellaan paljon, perusteellista oikeudellisen järjestelmän uudelleenarviointia suoritetaan harvemmin.³⁰

27 Kallunki 2014, 5, 9–10, Meriläinen [2016].

28 Kallunki 2014, 3–4, 7–9.

29 Kallunki 2014, 83–84.

30 Kansan kirkosta kansojen kirkoksi 2005, 9–36; Heikkilä 2014.

Euroopassa on toisistaan huomattavalla tavalla poikkeavia tapoja järjestellä valtion ja uskontojen välisiä suhteita. Järjestelmien taustalta on kuitenkin mahdollista löytää kolme keskeistä yhdistävää tekijää. Ensimmäinen on uskonnonvapauden turvaaminen. Toisena on näkemys siitä, että uskonnolliset kysymykset eivät kuulu valtion ratkaistaviksi, mitä kannattavat tavallisesti niin uskonnolliset kuin sekulaaritkin tahot. Kolmas tekijä on valtioiden ja uskontojen välinen yhteistyö, jota toteutetaan myös niissä yhteiskunnissa, joissa kirkon ja valtion ero on korostunut.³¹

Yleisin eurooppalainen malli valtion ja kirkon oikeudellisissa suhteissa on sopimus pohjainen. Sopimus voi olla valtion ja Vatikaanin välinen (esimerkiksi Espanja) tai valtion ja sen alueella toimivien kirkkojen välinen (esimerkiksi Saksa ja Itävalta). Valtion ja katolisen kirkon välisiä sopimuksia kutsutaan *konkordateiksi*. Sopimus pohjaisissa valtioissa samoin kuin niissä, joissa kirkko ja valtio on erotettu toisistaan, kuten Ranskassa, Irlannissa ja Hollannissa, ei näytä perusjuridiikan osalta olevan tällä hetkellä suurta painetta oikeudellisiin muutoksiin. Itä-Euroopan maissa, joissa sosialistinen yhteiskuntajärjestys purkautui, valtiovalta tunnusti nopeasti sopimus pohjaisin järjestelyin katolisen kirkon kanonisen oikeuden kyseisen maan katolista kirkkoa ja sen jäseniä koskevaksi. Näin tapahtui esimerkiksi Puolassa, Liettuassa, Tshekissä, Slovakiassa ja Unkarissa. Uskontopolitiikka Itä-Euroopan maissa on ylipäätään rakennettu vahvasti yhteistyöperiaatteen pohjalle.³²

Valtion ja kirkon välisten oikeudellisten suhteiden uudelleenjärjestelyt näyttävät olevan ajankohtaisimpia niissä maissa, joissa on ollut perinteisesti vallalla protestanttinen valtiokirkollisuus. Saksassa muutoksen painetta purettiin aikanaan luomalla erillinen oikeusjärjestelmä, *Staatskirchenrecht*, jonka avulla enemmistö-kirkkojen ja valtiovalan suhteita määriteltiin. Ruotsissa näitä paineita purettiin vuosikymmeniä valmistellussa valtio-kirkko-suhteiden uudistuksessa vuonna 2000. Muutospaineita on edelleen muissa Pohjoismaissa sekä Englannissa.³³ Norjassa on parhaillaan käynnissä valtiokirkkojärjestelmän purkaminen.³⁴

Erityinen kirkon ja valtion suhteisiin liittyvä ajankohtainen kysymys Euroopassa koskee uskontokuntien yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuus on myös enemmän tai vähemmän suoraan kytköksissä valtion neutraliteettiin uskontoja ja vakaumuksia kohtaan. Euroopan unioni ei esimerkiksi ohjaa uskontojen asemaa jäsenmaissaan vaan kunnioittaa maiden omia ratkaisuja, kunhan uskonnonvapaus ja muut perusoikeudet – tasa-arvo, demokratia ja syrjinnänvastaisuus – otetaan huomioon.³⁵

Suomalaisessa kontekstissa luterilaisen ja ortodoksisen kirkon julkisoikeudellista asemaa on pidetty vähemmistöyhteisöjen uskonnonvapauden kannalta ongelmallisena. Asiaan kiinnitettiin huomiota jo 1970-luvulla tehdyissä selvityksissä, ja

31 Sorsa 2015, 44.

32 Heikkilä 2014; Sorsa 2015, 44.

33 Ibid.

34 Ks. Hannu Juntusen artikkeli tässä teoksessa.

35 Sorsa 2015, 11, 26, 31.

se vaikutti osaltaan vuonna 2003 toteutuneeseen uskonnonvapauslain kokonaisuudistukseen. Uusi uskonnonvapauslakikään ei kuitenkaan edellyttänyt yhdenvertaista asemaa eri uskonnollisten yhdyskuntien kesken.³⁶

Kirkon virallisissa julkaisuissa ja suomalaisten piispojen kannanotoissa on toistuvasti nostettu esiin se, että luterilaisen kirkon on sekä luonteensa että asemansa puolesta huolehdyttävä vähemmistökirkkojen ja -uskontojen asemasta.³⁷ Myönteinen asennekaan ei kuitenkaan kokonaan poista ongelmaa. Suomalaisen uskonnollisen kentän hyvin tunteva yhdysvaltalainen filosofi *Martha C. Nussbaum* on korostanut, että vaikka Suomen luterilainen kirkko on yksi maailman hyvintahvoisimmista ja suvaitsevaisimmista instituutioista, eikä se käytä valta-asemaansa väärin, sillä yhtä kaikki on valta esimerkiksi vähemmistöuskontojen edustajien hautausta koskevista kysymyksissä, mikä on erikoista ja epätasa-arvoista.³⁸

Sekä kansainväliset että kotimaiset tutkimukset ovat korostaneet, ettei valtiokirkko- tai vastaava erityisjärjestelmä merkitse automaattisesti uskonnonvapauden vaarantumista tai ylipäätään kerro siitä, missä määrin uskonnonvapaus kyseisessä yhteiskunnassa toteutuu. Uskonnonvapautta tulkitaan kuitenkin niin kotimaassa kuin kansainvälisesti yhä enenevässä määrin yhdenvertaisuuden näkökulmasta, puhutaan sitten uskonnollisten yhteisöjen taloudellisesta asemasta tai yksilöiden mahdollisuuksista toteuttaa uskontoaan. Tämä lisää paineita erityisjärjestelmien purkamiselle.³⁹ Osin tästä on ollut kysymys Pohjois-Euroopan protestanttisia kirkkoja koskeneissa muutoksissa.

Toinen merkittävä taustatekijä kirkon ja valtion välisten suhteiden uudelleenjärjestelyille on sekularisaatio. Vaikka kristinuskolla on ollut merkittävä rooli eurooppalaiselle kulttuurille, sen hegemonia-asema on murtunut. Euroopan maalistumiseen on osaltaan voinut vaikuttaa juuri kirkon ja valtion kiinteä suhde. Vastaavasti Yhdysvalloissa esiintyvän uskonnollisen aktiivisuuden selittäjäksi on tarjottu *kilpailevien markkinoiden mallia*, jossa ihmiset voivat vapaasti kilpailuttaa itsellensä sopivimman uskonnollisen yhteisön. Tämä on pakottanut amerikkalaiset uskonnolliset yhteisöt ulospäinsuuntautuviksi sekä uudistamaan ja kehittämään toimintaansa.⁴⁰

Yhtä kaikki, yhä harvempi eurooppalainen moniarvoisen yhteiskunnan kansalainen yhtyy, saati sitoutuu, kirkkojen tulkintoihin. Samanaikaisesti myös kirkkojen ja ylipäätään uskontojen yhteiskunnallinen asema on heikentynyt. Erityisen vahvasti sekularisaatio on kohdistunut juuri institutionaaliseen uskonnollisuuteen sekä kirkko-organisaatioihin, jotka ovat sen seurauksena menettäneet jäseniään.

36 Sorsa 2015, 27.

37 Ks. esim. *Kansan kirkosta kansojen kirkoksi* 2005, 26–36, 45–66; *Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa* 2014, 43; Sorsa 2015, 57.

38 Sorsa 2015, 30–31.

39 Sorsa 2015, 27–28.

40 Sorsa 2015, 43–44.

Tämän päivän Euroopan kohdalla puhutaan tosin entistä enemmän jälkiskulaa-reista yhteiskunnista, millä viitataan eri puolilla virinneeseen haluun antaa tilaa sekä uskonnoille että uskonnottomuudelle. Tämä kirkkojen näkökulmasta positiivinen asenteen muutos ei ole kuitenkaan muuttanut pitkään jatkunutta trendiä, jossa valtaväestö etäännyy institutionaalista uskonnollisuudesta. Kirkkojen jäsenkadon ja heikenneen yhteiskunnallisen aseman myötä perinteisen valtiosidoksen tai erityisaseman perusteleva on ollut ongelmallista.⁴¹

6 Valtiokirikko, kansankirikko vai tunnustuksellinen yhteisö?

Kuten edellä on käynyt ilmi, luterilaisen kirkon yhteiskunnallisen aseman määrittäminen suomalaisessa kontekstissa ei ole ongelmatonta. Näkemykset kirkon olemuksesta ja valtiosuhteesta ovat vaihdelleet voimakkaasti sen mukaan, onko tilannetta tarkasteltu kirkon sisä- vai ulkopuolelta.⁴² Tämä on luonnollista siksi, että kysymys kirkon asemasta ja olemuksesta on aina myös identiteettikysymys. Lisäksi määritelmässä käytetyillä käsitteillä on omat historialliset ja joskus myös teologiset tai poliittiset painolastinsa.⁴³

Valtiokirkkojärjestelmällä on eurooppalaisessa kontekstissa viitattu tilanteeseen, jossa yhdellä tai useammalla kirkolla on perustavanlaatuinen erityisasema suhteessa valtioon. Joissakin tapauksissa kyse on muodollisesta ja lakiin perustuvasta (*de jure*) erityissuhteesta. Tällöin erityisasemassa olevan uskonnon turvaaminen saatetaan mainita jo perustuslaissa. Osassa tapauksista kyse on käytännöllisestä (*de facto*) valtiokirkollisuudesta, jossa jollekin uskonnolle tai kirkolle on annettu erityisasema enemmistöaseman tai kulttuurisen vaikutuksen myötä. Tämä voi näkyä esimerkiksi juhlapäivien vietossa.⁴⁴

Pohjoismaisen valtiokirkkojärjestelmän keskeisiä piirteitä ovat olleet valtiovalan sitoutuminen luterilaiseen uskontunnustukseen sekä luterilaisen kirkon kiinnittyminen valtion hallintoon sekä lainsäädännön että talouden osalta. Uskonto on ollut valtion virallinen ideologia ja osa julkista hallintoa. Valtasuhde on kulkenut valtiosta kirkkoon, eikä kirkolla ole ollut oikeudellista tai hallinnollista itsenäisyyttä. Kirkkoon kohdistuneen vallankäytön määrä ei kuitenkaan ole aina ollut erityisen suurta.⁴⁵

41 Meriläinen 2013, 307–308; Karttunen 2014, 45–46; Sorsa 2015, 44–45, 49.

42 Ks. esim. Antila 2014, 207–208.

43 Suomalaisista valtiokirkko- ja kansankirkko-käsitteistä laaditaan parhaillaan käsitehistoriallisia tutkimuksia, joiden tulokset eivät valitettavasti ehtineet ilmestyä tämän selvityksen valmistumiseen mennessä.

44 Sorsa 2015, 42.

45 Sorsa 2015, 9.

Muodollinen ja lakiin perustuva *de jure* -valtiokirkkojärjestelmä, joka on yhä voimassa esimerkiksi Tanskassa, alkoi Suomessa purkautua 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Purkaminen ei ole tapahtunut kerralla saati kokonaisvaltaisesti vaan hitaana prosessina, jossa valtiokirkollisuuteen liittyneitä elementtejä on karsittu eri tahtia. Merkittävimpiä prosesseja ovat olleet uskonnonvapauden vaiheittainen toteutuminen, seurakunta- ja kunnallishallinnon irrottaminen toisistaan, kirkollisen lainsäädännön ja lainsäädäntöelimen perustaminen ja kehittäminen sekä kirkon työntekijöiden siirtyminen valtion palkkalistoilta kirkon omaan rivistöön.⁴⁶

Tilanteessa, jossa luterilaisella kirkolla on laaja taloudellinen ja juridinen itsehallinto, sitä ei voitane pitää enää perinteisenä pohjoismaisena *de jure* -valtiokirkkona. Toisaalta kirkon omilla verkkosivuilla esiintyvä määritelmä, jonka mukaan ”Suomessa oli valtiokirkko vuoteen 1870 asti”, on vähintäänkin kyseenalainen. Uskonnonvapaus toteutui täydessä mitassaan vasta viisi vuosikymmentä myöhemmin, ja kirkon ja valtion välillä oli runsaasti erilaisia taloudellisia, hallinnollisia, juridisia ja uskonnollisia siteitä vielä pitkään tämän jälkeen – joiltakin osin jopa nykypäivään saakka.

Kirkon pyrkimykset ravistautua irti valtiokirkollisesta imagosta ovat sikäli ymmärrettäviä, että Pohjoismaisen valtiokirkkomallin näkökulmasta näin on pitkälti myös tapahtunut, minkä lisäksi valtiokirkko-käsitteellä on suomalaisessa keskustelussa tavannut olla negatiivinen ideologinen sävy.⁴⁷

Luterilaisen kirkon kutsuminen valtiokirkoksi on kuitenkin perustelua, mikäli valtiokirkolla tarkoitetaan *de facto* -erityisasemaa. Tätä julkisoikeudellista ja kulttuurista erityisasemaa kirkko ei suinkaan ole pyrkinyt kiistämään saati kumoamaan, vaikka se ei valtiokirkko-leimaa hyväksykään.

Kysymys siitä, onko luterilainen kirkko Suomessa valtiokirkko, on lopulta käsitteellinen. Pohjoismaisessa kontekstissa ja aiempaan historiaansa verrattuna se ei sitä ole. Toisaalta lähes kaikki tuoreet kansainväliset tutkimukset määrittelevät Suomen luterilaisen kirkon valtiokirkoksi, koska ne tarkastelevat valtiokirkollisuutta sanan laajemmassa, *de facto* -merkityksessä. Samaan näkemykseen yhtyvät kirkkoon kriittisesti suhtautuvat tahot Suomessa.⁴⁸ Kummallakin näkökulmalla on perusteensa.

Luterilaisessa kirkossa ja laajemminkin yhteiskunnassa yli sadan vuoden ajan käytetty *kansankirkko*-käsite ei ole sekään ongelmaton. Kansankirkolla on tarkoitettu käytännöllistä, historiallista ja sosiologista ihannetta sekä todellisuutta.⁴⁹

46 Ks. *Jaakko Olavi Antilan* artikkeli tässä teoksessa. Tätä vähittäin tapahtunutta etäännyttämisprosessia ei ole välttämättä mediassa tai yleisen mielipiteen tasolla tiedostettu. Ks. myös Antila 2014, 207.

47 ”Valtiokirkko purettu kansankirkoksi”; Sorsa 2015, 11. Ajoittain selkeitä valtiokirkollisia piirteitä on ikään kuin piilotettu kirkkopoliittisesti suotuisamman kansankirkko-käsitteen alle. Esimerkiksi tästä voidaan nostaa piispa *Eero Huovisen* vuonna 1994 tekemä kansankirkollisen identiteetin määritelmä, johon hän sisällyttää uskonnonvapauden lisäksi kirkkolain säätämisyjärjestyksen, julkisen uskonnonopetuksen ja kirkon verotusoikeuden. Ks. Sorsa 2015, 17.

48 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon määrittelystä kansainvälisissä tutkimuksissa ks. esim. Sorsa 2015, 12, 31–32, 42, 47–51.

49 Sorsa 2015, 14.

Kansankirkon (saks. *Volkskirche*) käsite syntyi 1700- ja 1800-lukujen taitteessa Saksassa, pitkälti teologi *Friedrich Schleiermacherin* ajatusten pohjalle. Schleiermacher tulkitsi kansankirkon olevan jollekin kansalle luonteenomainen kirkollisen elämän ja järjestäytymisen muoto.⁵⁰ Vaikka Schleiermacherin tulkinta ei ollut puhtaasti nationalistinen, käsitteeseen sisältyi kuitenkin ajatus erilaisista kansakunnista, joilla kullakin on oma kirkkonsa, mikä sopi hyvin yhteen kansallisromantiikan ja nationalismin kanssa.

Suomessa kansankirkollisuus alkoi kehittyä 1800-luvun lopulla, jolloin suomalainen nationalismi voimistui ja kirkko katkoi siteitään valtioon. Kirkko tarvitsi uudessa tilanteessa uutta suuntaa ja identiteettiä. Niin sanotun kirkollisen suunnan edustajat kannattivat tunnustuskirkko-mallia, jossa sakramenttien merkitys ja luterilainen tunnustus korostuivat. He kantoivat huolta kirkon itsenäisyyden ja opin säilymisestä ja puolisivat siksi kirkon ja valtion eroa. Kirkon ei tullut heidän mielestään muuttua, vaikka yhteiskunta ja ihmisten toiveet muuttuivatkin.⁵¹

Niin sanotun raamatullisen suunnan edustajat halusivat sen sijaan nähdä kirkon laajempaan kuin vain uskovien yhteisönä. Heidän mukaansa kirkon tuli säilyttää huomassaan koko kansan, myös sen sanomasta vieraantuneet. Kirkon erityisenä tehtävänä oli kansan (kristillinen) kasvattaminen.⁵²

Kansankirkollisuuden sisälle muotoutui alusta saakka erilaisia painotuksia. Esimerkiksi 1900-luvun alusta alkaen Suomeen vaikutti ruotsalainen kansankirkollisuus, jossa korostuivat erilaisia herätysliikkeitä ja uskonnollisia näkemyksiä hyväksyvä, avara ja kulttuurimyrönteinen kansankirkollisuus. 1900-luvun alkupuolen kansalliset kriisit puolestaan toivat kansankirkko-ajatteluun vahvoja nationalistisia juonteita ja vankistivat sen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Luterilainen ja suomalainen identiteetti kietoutuivat lujasti toisiinsa. Toisen maailmansodan jälkeen kehittyi niin kutsuttu uskankirkollisuus, jossa painottuneena oli kasvatustehtävän tai valtiokytösten sijasta kirkon sosiaalinen vastuu kansasta.⁵³

Sekä saksalaisessa että suomalaisessa keskustelussa tunnettiin 1970-luvulla *Wolfgang Huberin* artikkeliin pohjautuen viisi eri tapaa ymmärtää kansankirkko: 1. Kansankirkko kirkkona ”kansan kautta” yleisen pappisuuden merkityksessä. 2. Kansankirkko kirkkona ”kansaa kohti” sen kristillistämisen mielessä. 3. Nationalistinen ajatus kansankirkosta yhden kansan kirkkona. 4. Kansankirkko kirkkona ”kansaa varten”, jota papit kaitsevat ja joka korostaa lapsikastetta. 5. Kansankirkko kansankokonaisuutta varten, jossa korostuneina ovat kirkon julkinen rooli ja

50 Sorsa 2010, 36; Karttunen 2014, 32–33.

51 Juva 1960, 319–320; Sorsa 2010, 37. Suomalaisesta kansankirkollisuudesta ja sen yhteydestä nationalismiin voidaan puhua myös kansalaisuskonnon käsitteen kautta. Suomalaisesta kansalaisuskonnosta ks. esim. Meriläinen 2011, 355–356, 362–369.

52 Juva 1960, 318–319; Sorsa 2010, 37–38.

53 Kansan kirkosta kansojen kirkoksi 2005, 26–28; Jokinen 2009, 62–63; Sorsa 2010, 40, 49; Meriläinen 2011, 366; Karttunen 2014, 37–39.

jopa suoranainen valtiokirkollisuus. Kaikki nämä ajattelutavat elivät Suomessa, jos kohta neljäs lienee ollut vahvimmin edustettuna.⁵⁴

Erilaiset kirkkokäsitykset ovat eläneet rinnan ja myös muuttuneet historiallisen kontekstin muuttuessa, mikä koskee myös kansankirkollisuutta. Erityisesti nationalistisen ja valtiokirkollisen kansankirkkomallin kritiikki on vuosikymmenien saatossa kasvanut. Mikkelin piispa *Kalevi Toiviainen* arvioi jo 1970-luvulla, että kirkko joutuisi luopumaan kansankirkollisesta identiteetistä, joka oli lähinnä historiallis-yhteiskunnallinen konstruktio, vaikka sitä jälkikäteen pyrittiinkin teologisesti sanoittamaan. Kirkko tarvitsisi hänen mukaansa uuden identiteetin, kun vanhalle identiteetille ei enää olisi perusteita.⁵⁵

Kansankirkollisuuden rinnalla elää tänä päivänä useita erilaisia kirkkokäsityksiä – ennen muuta pietistisestä ja evankelikaalisesta perinteestä nouseva kokemukristillinen kirkkokäsitys sekä anglikaanisesta kirkosta vaikutteita saava jumalanpalvelus- ja virkakokeskeinen kirkkokäsitys. Tästä huolimatta Toivaiasen ennustamaa muutosta ei ole vajaassa neljässä vuosikymmenessä varsinaisesti tapahtunut. Muutosta koskeva paine on kuitenkin jälleen lisääntynyt.

Suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisen ja sekularisoitumisen myötä ajatus kansankirkosta on tuntunut yhä vaikeammalta; ei vain nationalistisen tai valtiokirkollisen tulkinnan osalta vaan kysymyksiä on herännyt myös siitä, missä määrin kansankirkko on todellisuudessa enää *kansan kirkko*. Tilalle on tullut uusia määritelmiä, kuten *kansojen kirkko* tai *vieraanvaraisuuden kirkko*. Usein käytetyn *Suomen kirkko* käsitteen tilalle on ehdotettu eksklusiivisempaa *kirkko Suomessa* -käsitettä. Tänä päivänä kirkko nähdään ainakin teologioiden arvioissa yhä useammin kansallisen sijasta joko globaalina ja transkulttuurisena tai paikallisena ja yhteisöllisenä. Monikulttuurisuus on kuitenkin sekä ilmiönä että käsitteenä kirkolle monella tapaa uusi.⁵⁶

Vaikka nyky-Suomessa kirkon yhdistämistä kansakuntaan pidetään vanhanaikaisena ja nationalistisena sekä korostetaan kirkon globaalisuutta, käytännössä luterilaiset kirkot rajautuvat edelleen kansallisvaltion rajojen mukaan. Globaalin ideaalinkin on siinä mielessä elettävä lokaalissa todellisuudessa.⁵⁷

Yhteiskunnan monikulttuuristuminen ei myöskään välttämättä pakota kirkkoa luopumaan kansankirkollisesta identiteetistä, kuten viimeiset vuosikymmenet ovat osoittaneet, sillä avarasti tulkittuna kansankirkko kykenee hyväksymään myös uskonnollisen moninaisuuden. Toisaalta, jos kirkko todella koostuu kansan enemmistöstä, monikulttuuristuminen merkitsee uudenlaisten maailmankatsomusten ja

54 Karttunen 2014, 34–35.

55 Sorsa 2015, 19–20. Kansankirkollisuuden historiallisista muutoksista ks. esim. Kansan kirkosta kansojen kirkoksi 2005, 26–28; Sorsa 2010, 35–63, 293–302; Karttunen 2014, 31–38; Sorsa 2015, 13–20.

56 Kansan kirkosta kansojen kirkoksi 2005, 26–28, 45–47; Halava et al. 2009, 66–71; Jokinen 2009, 64–71; Karttunen 2014, 43–44; Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa 2014, 23–24; 35–36.

57 Ks. *Risto Saarisen* artikkeli tässä teoksessa.

tulkintojen rantautumista kirkkoon, mikä voi synnyttää opillisia ja toiminnallisia ristiriitoja sekä hämärtää kirkon identiteettiä.⁵⁸

Myös pitäytyminen historian, kulttuurin ja enemmistöaseman ympärille rakentuvassa identiteetissä, jonka perusteet käyvät vuosikymmen toisensa jälkeen ohuemmiksi, voi olla itsessään ongelma. Mitä harvempi jäsen pystyy jakamaan sen identiteetin, minkä ympärille kirkko visionsa, toimintansa ja olemuksensa rakentaa, sitä vieraammaksi kirkko käy kansalleen.

7 Lähteet ja kirjallisuus

7.1 Painetut lähteet

Kirkko ja valtio (1977). *Kirkko ja valtio -komitean mietintö*. Komiteamietintö 1977: 21. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon keskusrahasto (2014). Kirkon keskusrahasto, Toimintakertomus 1.1.–31.12.2014. – *Kirkon keskusrahasto 2014*. Helsinki: Kirkkohallitus.

7.2 Internet-lähteet

Valtiokirkko purettu kansankirkoksi. <<http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/85BBFB4816F713BEC2256FEA003A7232>>. Katsottu 5.10.2015.

7.3 Kirjallisuus

Antila, Jaakko Olavi (2014). *Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halava, Ilkka & Matti Helin & Pontus Salmi (2009). *Kansankirkon myytinmurtaajat*. Helsinki: Edita.

Heikkilä, Markku (2014). Kirkko ja valtio -kysymyksen nykytila ja tulevaisuuden haasteet. - *Teologia.fi. Teema 2014/1: Kirkkojen subde valtioon*. <<http://teologia.fi/artikkelit/kirkot-ja-muut-yhteisot/978-kirkko-ja-valtio-kysymyksen-nykytila-ja-tulevaisuuden-haasteet>>. Katsottu 12.6.2015.

Hiltunen, Pekka Y. (2009). Kirkkokansa ja kansanusko. – *Luterilaisen Suomen loppu? Kirkko ja monet uskonnot*. Toim. J. Komulainen & M. Vähäkangas. Helsinki: Edita, 41–61.

58 Sorsa 2015, 14–15. Ks. myös Hiltunen 2009, 44–45.

- Jokinen, Erkki (2009). *Kirkko - suomalaisuuden suojelualue vai kulttuurien kohtaustaikka? – Luterilaisen Suomen loppu? Kirkko ja monet uskonnot*. Toim. J. Komulainen & M. Vähäkangas. Helsinki: Edita, 41–61.
- Juva, Mikko (1960). *Valtiokirkosta kansankirkoksi*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 61. Helsinki: SKHS.
- Juva, Mikko (1976). *Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976*. Helsinki: Otava.
- Kallunki, Valdemar (2014). *Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40. Tampere: KTK.
- Kansan kirkosta kansojen kirkoksi (2005). *Kansan kirkosta kansojen kirkoksi*. Uudistettu laitos. Toim. J. Silvo. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kansanaho, Erkki (1954). *Suomen evankelisluterilaisen kirkon itsehallinto. Kirkon lainsäädännön ja hallinnon kehitys Ruotsin vallan ajoista nykypäiviin*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 55. Helsinki: SKHS.
- Karttunen, Tomi (2014). *Kansankirkko teologisena ja käytännöllisenä kysymyksenä – jälkikonstantinolainen kirkko? – Reseptio 2/2014* <[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/ED979601E3FB7252C2257DC7002D09C5/\\$FILE/Reseptio%202_2014%20verkkoversio.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/ED979601E3FB7252C2257DC7002D09C5/$FILE/Reseptio%202_2014%20verkkoversio.pdf)>. Katsottu 12.6.2015.
- Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa (2014). *Kirkkona monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 16. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Leino, Pekka (2002). *Kirkkolaki vai laki kirkosta?* Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja A-231. Diss. Helsinki. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Leino, Pekka (2003). *Kirkko ja perusoikeudet*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-6. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Leino, Pekka (2005). *Kirkon oikeudelliset normit*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja E-12. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Meriläinen, Juha (2011). *Jumala onmpi Linnamme, vai Linna jumalamme? Suomi, Yhdysvallat ja bellahilainen kansalaisuskonto. – Kirkkohistorian alueilla. Juhlakirja professori Hannu Mustakallion täyttäessä 60 vuotta*. Toim. I. Huhta & J. Meriläinen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 217. Helsinki: SKHS & Karjalan Teologinen Seura, 352–373.
- Meriläinen, Juha (2013). *Ylirajainen historia ja globaali kristinusko. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit*. Toim. J. O. Antila & E. M. Laine & J. Meriläinen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 226. Helsinki: SKHS, 301–313.

- Meriläinen, Juha [2016]. Chiesa, economia e mass media in Finlandia dopo la Guerra fredda (1990–2000) – *Il Terzo Dopoguerra. Dopo l’89: una “Guerra civile europea” sulle questioni economiche?* Turin: CLUEB. [Julkaistavaksi hyväksytty artikkeli ilmestyyneen vuonna 2016.]
- Seppo, Juha (2003). *Uskonnonvapaus 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Sorsa, Leena (2010). *Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio*. Diss. Helsinki. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Sorsa, Leena (2015). *Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineisiin*. KTK 41. <[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf)>. Katsottu 12.6.2015.

KIRKON JA KIRKOLLISTEN JÄRJESTÖJEN VAIKUTTAMISTOIMINTA

1 Mitä on vaikuttamistoiminta?

Jokainen ihminen vaikuttaa monenlaisiin asioihin kotona, työpaikalla ja muualla yhteiskunnassa. Yksinkertaisimmillaan vaikuttaminen on mukana oloa, tuen ilmaisua ja yhdessä tekemistä. Se on aktiivista kansalaisuutta ja osallistumista yhteiskunnan toimintaan esimerkiksi yhdistystoiminnan kautta.¹

Suomessa kansalaisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja osallistumisen mahdollisuudet taataan lainsäädännössä, ja viranomaisilla on myös velvoite kuulla kansalaisten näkemyksiä päätöksenteossa. Vaikuttamisen ja osallistumisen mahdollisuudet myös lisääntyvät koko ajan esimerkiksi sosiaalisen median kautta.²

Vaikuttaminen voi itsessään olla tarkoituksellista tai tahatonta. Päämäärätietoista vaikuttamistyötä voidaan yksilötasolla tehdä mainitun sosiaalisen median ohella esimerkiksi lehtikirjoitusten ja erilaisten tapahtumien sekä mielenosoitusten kautta tai ottamalla henkilökohtaisesti yhteyttä päättäjiin. Organisoidumpaa vaikuttamistyötä tapahtuu esimerkiksi silloin, kun yhteisöllä tai järjestöllä on edustajia päätöksiä valmistelemissa työryhmissä ja komiteoissa tai kun ne antavat lausuntoja käsitteillä olevissa asioista.³

Kirkon vaikuttamistoiminnan arviointi on äärimmäisen vaikeaa yhtäältä kirkon monimuotoisuuden ja toisaalta vaikuttamistoiminta-käsitteen väljyyden vuoksi. Virallisten toimielinten ja viranhaltijoiden ohella monet yksityiset kirkon jäsenet – esimerkiksi merkittävässä asemassa olevat seurakuntalaiset, yliopistoteologit tai aktiiviset nettiblogistit – voivat vaikuttaa huomattavallakin tavalla kirkkoa koskeviin asioihin tai yleiseen ilmapiiriin.

Tässä selvityksessä keskitytään kuitenkin yksinomaan kirkon virallisten tahojen vaikuttamistoimintaan, ja siinäkin painopiste on valtakunnallisessa vaikuttamisessa. Erityistä huomiota kiinnitetään kirkollisten järjestöjen sekä kirkkohallituksen tekemään vaikuttamiseen.

1 Ilvonen 2011, 5.

2 Ibid.

3 Ilvonen 2011, 5, 28–31, 38–39, 51–53.

2 Paikallinen ja alueellinen vaikuttaminen kirkossa

Paikallisseurakunnat ja niiden työntekijät ovat ainakin pienillä paikkakunnilla keskeisiä vaikuttajia, joita kuullaan yhteisöä koskevissa asioissa, esimerkiksi kasvatuksellisissa ja koulutuksellisissa kysymyksissä. Joissakin kunnissa voi kunnallisen ja seurakunnallisen päätöksenteon välillä olla paljon yhteyksiä – esimerkiksi kunnanvaltuustossa ja kirkkovaltuustossa voi olla osin samoja jäseniä –, jolloin seurakunnan vaikuttajat voivat vaikuttaa kunnan asioihin ja päinvastoin. Kirkkoherrojen yhteiskunnalliset tai yhteisölliset kannanotot tapaavat myös kiinnostaa paikallista mediaa.

Vastaavalla tavalla piispoilla on yhä suomalaisessa yhteiskunnassa sellainen asema, että se antaa mahdollisuuden niin viranomaisyhteistyöhön, verkostoitumiseen kuin median kautta tapahtuvaan mielipidevaikuttamiseen. Erityisen selvästi tämä näkyy pohjoisen hiippakunnissa, mutta toisaalta samaan aikaan Helsingin piispalla on arkkipiispan ohella tavannut olla merkittävää yhteiskunnallista näkyvyyttä.⁴

Vaikka piispan virka on lähtökohtaisesti alueellinen – hän on oman hiippakuntansa ja sen seurakuntien kaitsija –, piispan tehtäviin kuuluu myös kokonaiskirkollisia ja kansainvälisiä tehtäviä. Virallisten edustustehtävien ja toimielinten jäsenyyksien lisäksi piispoilla tapaa olla henkilökohtaisia yhteiskunnallisia kontakteja ja verkostoja, joiden kautta piispat voivat osallistua vaikuttamiseen myös valtakunnallisella tasolla.

Selkeitä esimerkkejä piispojen valtakunnallisesta vaikuttamistoiminnasta löytyy lähivuosilta ja vuosikymmeniltä useita. Esimerkeiksi käyvät 1990-luvun lamavuosien voimakkaat kannanotot hyvinvointivaltion säilyttämisen puolesta sekä lukuisat puheenvuorot arkipyhien poistamista ja kauppojen sunnuntaiaukioloaikojen vapauttamista koskevissa keskusteluissa.⁵ Kulissien takaista vaikuttamista lienee tapahtunut erilaisissa kysymyksissä.

3 Kirkkohallitus edunvalvojana ja vaikuttajana

Kirkon toimielimistä kirkkohallitus on ainoa, jonka lakisääteisiin tehtäviin on kirjattu edunvalvonta. Kirkkolain 22. luvun toisen pykälän mukaan kirkkohallituksen tehtäviin kuuluu ”hoitaa kirkon suhteita valtioon ja muuhun yhteiskuntaan ja valvoa kirkon etua”. Lisäksi kirkkohallituksen tehtäväksi on määritelty valtioneuvoston kirkolta pyytämien lausuntojen antaminen, mutta vastaava tehtävä on säädetty myös kirkolliskokoukselle. Kirkkohallitus myös ”edustaa kirkkoa ja käyttää sen puhevaltaa tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa”.⁶

4 Jukka Keskitalon haastattelu 19.11.2015; Kurki 1994, 86–89.

5 Nieminen 2008, 283–285; Meriläinen [2016], 6–15.

6 KL 20. luku, 7 §; KL 22. luku, 2 §.

Vaikuttamistoiminta on näin ollen yksi kirkkohallituksen perustehtävistä, ja sen rooli kirkkohallituksen toiminnassa on varsin suuri. Eduskuntaan, ministeriöihin ja instituutioihin kohdistuva kirkon valtakunnallinen viranomaisvaikuttaminen on pääsääntöisesti kirkkohallituksen vastuulla. Sen siirtäminen tai delegoiminen hiippakuntiin, ainakin Helsingin, Espoon ja Porvoon hiippakuntien ulkopuolelle, olisi etäisyyksien vuoksi ongelmallista, sillä valtakunnallinen päätöksenteko keskittyy pitkälti Helsinkiin.

Vieläkin vahvemmin kirkkohallituksen käsissä on EU-tason vaikuttamistoiminta. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on rekisteröitynyt Euroopan unionissa intressiryhmäksi eli ”lobbariksi”, mikä on edellytys Euroopan parlamenttiin ja Euroopan komissioon kohdistuvalle vaikuttamistoiminnalle. Kirkon edunvalvonnasta EU:ssa vastaa käytännössä kirkkohallitus, jos kohta Euroopan Kirkkojen Konferenssilla (EKK, engl. *Conference of European Churches*, CEC) on merkittävä rooli kirkkojen yleisessä edunvalvonnassa EU:n päätöksenteossa.

Kansalaisyhteiskunnan erilaiseen verkostovaikuttamiseen kirkkohallitus osallistuu yhtenä toimijana muun muassa kirkollisten järjestöjen rinnalla. Tärkeässä roolissa tässä ovat kirkkohallituksen eri alojen asiantuntijat.

Vaikuttamistoiminnan sisäinen työnjako kirkkohallituksessa on kansliapäällikkö *Jukka Keskitalon* arvion mukaan pääsääntöisesti luonteva ja nousee osastojen ja yksiköiden välisestä yleisestä työnjaosta. Esimerkiksi ekumeenisesta vaikuttamistoiminnasta vastaa kirkon ulkoasiainosasto, työmarkkinapolitiikasta työmarkkinaosasto ja kasvatusta- ja perheasioista toiminnallinen osasto. Joillakin raja-alueilla päällekkäisyyttä saattaa toki olla.⁷

Kirkkohallitusta tai kirkkoa ylipäätään ei johdeta kuten konsernia, mikä näkyy myös siinä, ettei vaikuttamistoiminta ole vahvasti linjattua tai organisoitua saati hierarkkista. Kirkkohallituksessa on kansliapäällikön mukaan puhuttu vaikuttamisrekisterin perustamisesta, eli sen kirjaamisesta, kuka on minkäkin aihealueen vuoksi tavannut ketä ja milloin, mutta sitä ei ole toistaiseksi lähdetty toteuttamaan. Tämä johtuu osittain siitä, että nykyisessä vapaamuotoisessa vaikuttamistoiminnassa ei ole nähty perustavanlaatuisia ongelmia, minkä lisäksi rekisterin jatkuvan ja säännöllisen ylläpitämisen on arvioitu aiheuttavan enemmän vaivaa kuin hyötyä. Vaikuttamistoiminnan koordinoimista on kuitenkin pyritty lisäämään, ja johtoryhmän sisällä on yksittäisten teemojen osalta keskusteltu vaikuttamistoiminnan päämääristä ja toteuttamisesta.⁸

Sisäisen toiminnan sijasta päällekkäisyyksiä tai epäselvyyksiä löytyy enemmän, kun tarkastellaan kirkkohallituksen ja muiden kirkollisten toimijoiden vaikuttamistoiminnan rajapintoja. Esimerkiksi kirkkohallituksen ylimmän johdon ja piispojen välinen vaikuttamistoimintaa koskeva tiedonkulussa on havaittu puutteita.

7 Ibid.

8 Ibid.

Kirkkohallituksessa ei esimerkiksi aina tiedetä, onko joku piispoista jo ollut yhdessä päättäjiin tai muihin avainhenkilöihin, ja päinvastoin.

Tärkeimmiksi kirkkohallituksen vaikuttamistoiminnan kehittämiskohteiksi voidaan nostaa kirkkohallituksen toiminnallisen osaston ja kirkollisten järjestöjen välisen yhteistyön lisäämisen ja työnjaon selkeyttämisen sekä tiedonkulun parantamisen yhtäältä kirkkohallituksen johdon ja piispojen ja toisaalta kirkkohallituksen yksiköiden johtajien ja heidän alaisuudessaan työskentelevien asiantuntijoiden välillä.

4 Kristillisten järjestöjen vaikuttamistoiminta

Suomessa toimii suuri määrä erilaisia kristillisiä järjestöjä, joiden merkitys on seurakuntien ja hengellisen työn kannalta suuri mutta joiden suhde luterilaiseen kirkkoon vaihtelee huomattavalla tavalla. Tähän ryhmään voidaan laskea esimerkiksi herätysliikkeet, lähetyjärjestöt ja erilaiset palvelujärjestöt sekä oppilaitokset. Monet näistä järjestöistä toimivat läheisessä yhteistyössä kirkon ja sen seurakuntien kanssa, ja ne ovat vuosien varrella saaneet taloudellista tukea sekä kirkkohallitukselta että seurakunnilta kolehtien ja erilaisten keräysten kautta.⁹

Vuosituhannen alussa kirkkohallitus jakoi kristillisen järjestökentän kahteen ryhmään: Ensimmäiseen ryhmään lukeutuivat valtakunnalliset suuret palvelujärjestöt, joilla oli seurakuntajäseniä, sekä ne järjestöt, jotka hoitivat valtakunnallisesti kirkon niille antamaa erityistehtävää. Toiseen ryhmään lukeutuvien järjestöjen kanssa oli mahdollista joko solmia lyhytaikaisia projektisopimuksia tai myöntää niille kertaluontoisia yleisavustuksia.¹⁰

Ensimmäiseen ryhmään valittiin vuonna 2003 kuusi järjestöä, jotka olivat Kirkkopalvelut, Suomen Ev.-lut. Seurakuntien Lapsityön Keskus (SLK), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus (PTK), Nuorten Keskus (NK), Suomen Merimieskirkko ja *Församlingsförbundet*, minkä lisäksi retriittitoimintaa harjoittavan Hiljaisuuden Ystävät ry:n kanssa laadittiin pilottihankkeena yhteistyösopimus vuonna 2013.¹¹ Tässä selvityksessä tarkastellaan näiden niin kutsuttujen JärKi-järjestöjen vaikuttamistoimintaa lukuun ottamatta *Församlingsförbundet*ia, joka ei ole vastannut kyselyihin.

Järjestöyhteistyöhön liittyy monia etuja. Keskeisimmät yhteistyöjärjestöt saavat seurakunnilta tulevien jäsenmaksujen sekä kirkkohallituksen myöntämän tuen lisäksi huomattavaa valtionrahoitusta sekä monissa tapauksissa myös hankerahoitusta Raha-automaattiyhdistyksen veikkausvaroista. Näin ne pystyvät tuomaan kirkolliselle työlle kaivattua ulkopuolista rahoitusta. Samoin ne voivat käyttää

9 Ks. tekijän artikkeli ”Seurakunta” tässä teoksessa.

10 Ibid.

11 Ibid.

aikuskoulutukseen ja ammatilliseen koulutukseen suunnattuja yhteiskunnan rahoitusmalleja tai hankerahoituksia seurakunnan työntekijöiden koulutukseen.¹²

Toinen selkeä etu liittyy juuri vaikuttamistoimintaan. Kirkolliset järjestöt voivat vahvistaa kirkollisen vaikuttamistoiminnan ääntä toimiessaan kirkkohallituksen rinnalla sekä edustaa seurakuntia ja niiden intressejä sellaisissa organisaatioissa tai elimissä, joissa kirkkohallitus ei voi luonteensa johdosta toimia. Kolmanneksi eduksi on laskettava kokemus ja laaja asiantuntemus kirkollisen toiminnan kannalta keskeisillä aloilla, kuten esimerkiksi lapsi- ja nuorisotyössä sekä sosiaalityössä.¹³

Yhteistyökumppaneista suurin ja merkittävin on Kirkkopalvelut ry, joka kasvoi entisestään Suomen Kirkon Seurakuntaopiston Säätiön kanssa vuonna 2013 tapahtuneen fuusion myötä. Kirkkopalvelut ry on seurakuntien ja kristillisten toimijoiden valtakunnallinen yhteistyö- ja palvelujärjestö, joka tarjoaa koulutus- ja valmennustoimintaa sekä diakonisia hyvinvointi- ja sosiaalipalveluja.¹⁴

Kirkkopalvelut seuraa aktiivisesti yhteiskunnallista keskustelua ja valmistelua, erityisesti koskien keräyslainsäädännön uudistamista, sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamista, koulutustoimintaa sekä vapaaehtoistoiminnan kehittämistä. Lisäksi se pyrkii niin kirkon sisällä kuin yhteiskunnassakin vaikuttamaan diakoniatyöhön, päihdetyöhön, lastensuojeluun ja vanhustyöhön.¹⁵

Viranomaistahoista tärkeimpiä yhteistyökumppaneita ja vaikuttamiskohteita Kirkkopalveluille ovat ennen kaikkea Opetus- ja kulttuuriministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriö sekä Sisäministeriö. Lisäksi Kirkkopalveluiden asiantuntijoita on mukana lukuisissa erilaisissa työryhmissä ja kirkkoa lähellä olevien organisaatioiden hallinnossa. Vaikuttamistoimintaa tehdään tiiviissä yhteistyössä kirkkohallituksen kanssa.¹⁶

Kirkon kasvatustoiminnan kannalta tärkeässä roolissa ovat JärKi-sopimusten piiriin lukeutuvat Nuorten Keskus (NK), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus (PTK) sekä Seurakuntien Lapsityön Keskus (SLK), jotka ovat fuusioitumassa vuoden 2017 alussa. Fuusion jälkeen uuden kristillisen kasvatustoiminnan suurjärjestön Nuoren kirkon omistajiin lukeutuu valtaosa Suomen evankelis-luterilaisista seurakunnista. Tulevasta fuusiosta johtuen nämä järjestöt antoivat vaikuttamistoimintaa koskevan selvityksensäkin yhdessä.¹⁷

Lapsi- ja nuorisotyön järjestöjen toiminnan ensisijaisena kohteena on paikallisseurakunnissa tehtävä työ. Tämän vuoksi yksi vaikuttamistoiminnan keskeisistä kohteista on kirkko ja sen seurakunnat sekä seurakuntien kanssa yhteistyötä tekevä kuntasektori ja kolmannen sektorin järjestöt. Työn pohjana ovat kirkkohallituksen

12 Ibid.

13 Ibid.

14 Ibid.

15 Mattila 2016.

16 Mattila 2016.

17 Halme & Jokela & Kallinen 2016. Ks. myös tekijän artikkeli ”Seurakunta” tässä teoksessa.

kanssa laaditut JärKi-sopimukset sekä kristillisten järjestöjen keskinäisen Kirnu-yhteistyön periaatteet.¹⁸

Vaikuttamistyötä tehdään paljolti laajoissa kotimaisissa ja kansainvälisissä verkostoissa, joihin kuuluu kymmeniä erilaisia järjestöjä ja säätiöitä. Aivan kuten Kirkkopalveluiden myös lapsi- ja nuorisotyön järjestöjen asiantuntijoita on mukana useissa omien alojen organisaatioissa.¹⁹

Suomen Merimieskirkko ry toimii ulkomailla Isossa-Britanniassa, Benelux-maissa, Pohjois-Saksassa, Kreikassa ja Puolassa sekä satunnaisesti Kaukoidässä. Kotimaassa sillä on toimipisteitä seitsemällä satamapaikkakunnalla.²⁰

Kotimainen vaikuttamistoiminta kohdistuu valtioon, kuntiin, evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja sen seurakuntiin, useisiin merenkulkuun liittyviin järjestöihin, yhtiöihin ja ammattiyhdistysliikkeisiin sekä Raha-automaattiyhdistykseen ja erilaisiin säätiöihin. Ulkomailla vaikuttamistoiminnan kohteita ovat paikalliset viranomaiset ja kirkot, Suomen edustustot ja suomalaisyhteisöt sekä erilaiset yhteistyökumppanit.²¹

Vaikuttamistoiminnan tavoitteina on edistää ulkomailla asuvien ja liikkuvien suomalaisten hyvinvointia sekä taata järjestön oman toiminnan edellytysten ja puitteiden säilyminen. Erityisenä tulevaisuuden haasteena Suomen Merimieskirkolle on toiminnan taloudellisten edellytysten turvaaminen.²²

Hiljaisuuden Ystävät ry:n vaikuttamistoiminta poikkeaa hieman edellä kuvatuista järjestöistä, koska vaikuttamistyötä ei tehdä ensisijaisesti viranomaistahojen kanssa tai neuvottelupöydissä. Kyse on pikemminkin epävirallisesta kahdenkeskisestä vaikuttamisesta ja työryhmytyöskentelyistä, joissa pyritään nostamaan esiin spiritualiteetin näkökulmaa hallintoon, toimintaan ja talouteen keskittyvässä yhteiskunnassa. Sisällöllisen vaikuttamisen lisäksi järjestö pyrkii myös vakiinnuttamaan omaa toimintaansa sekä turvaamaan sen taloudelliset toimintamahdollisuudet.²³

5 Yhteenveto

Huomattava osa kirkollisesta vaikuttamistoiminnasta tehdään yksilötasolla kirkon jäsenten omissa verkostoissa sekä mediassa. Sen organisoiminen ei ole mahdollista, ja siihen vaikuttaminenkin on vähintäänkin haastavaa. Tästä huolimatta olisi hyvä miettiä, millä tavalla kirkon kannattaisi suhtautua niin sanottuun vapaaehtoiseen ja joskus tahattomaankin vaikuttamiseen.

18 Halme & Jokela & Kallinen 2016.

19 Ibid.

20 Suihkonen 2016.

21 Ibid.

22 Ibid.

23 Raunio 2016.

Pitäisikö kirkon rohkaista jäseniään aktiiviseen ja kirkon toiminnan tai julkisuuskuvan kannalta myönteiseen kansalaistoimintaan ja vaikuttamiseen tai suoraan tukea sitä? Entä pitäisikö kirkon ottaa vahvemmin kantaa silloin, kun kirkon tai kristinuskon nimissä annetut julkiset kannanotot ovat ristiriidassa kirkon sanoman ja arvojen kanssa tai ovat muuten vahingoksi kirkon toiminnalle tai julkisuuskuvalle?

Perinteisesti kansalaisten toimintaan tai mediakeskusteluun kohdistuva reagointi on ollut kirkon taholta vähäistä. Osittain tämä voi johtua kirkollisesta toimintakulttuurista ja osittain siitä, ettei kirkossa todellisuudessa ole vain yhtä ääntä. Siksi kannanottojen antaminen tai niistä irrottautuminen on ollut vaikeaa. Poikkeuksellisenä reaktiona voidaan pitää kirkon Twitter-tilillä tammikuussa 2016 julkaistua kritiikkiä, joka kohdistui Helsingissä järjestettyyn maahanmuuttovastaiseen ”Rajat kiinni” -mielenosoitukseen, jossa kannettiin kulkueen edessä ristiä. Kirkon reaktio herätti sekä myönteistä että kielteistä vastakaikua.

Organisoidun vaikuttamistoiminnan kohdalla kehittämistarpeet vaihtelevat riippuen siitä, puhutaanko paikallisesta vai valtakunnallisesta vaikuttamisesta.

Paikallinen ja alueellinen vaikuttamistoiminta on syytä pitää jatkossakin paikallisten ja alueellisten toimijoiden eli seurakuntien ja hiippakuntien sekä niiden johtajien – lähinnä kirkkoherrojen ja piispojen – vastuulla.

Mitä vahvemmin kolmannen sektorin ja kansalaistoiminnan merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa lisääntyy, sitä suurempi merkitys vaikuttamistoiminnalla tulee olemaan. Tämän vuoksi suunnitelmallinen ja ammattimainen vaikutustoiminta on entistä tärkeämpää. Eri organisaatiotasojen johtajien tulisi olla tietoisia vaikuttamistoiminnan merkityksestä, ja heitä tulisi tukea siihen koulutuksen avulla. Vaikuttamistoiminnan osuus on nykyisessä kirkon johtamiskoulutuksessa varsin vähäinen, joten sitä olisi tarpeen vahvistaa.

Valtakunnallinen ja eurooppalainen viranomaisvaikuttaminen on perusteltua pitää jatkossakin kirkkohallituksen perustehtävissä. Sen siirtäminen tai delegoiminen alueelliselle tasolle ei olisi tarkoituksenmukaista. Yhteiskunnallisesti verkostoituneet piispat ovat tässä kuitenkin merkittävä voimavara. Kirkkohallituksen ja piispojen yhteistyötä ja keskinäistä tiedottamista tulee vaikuttamistoiminnan osalta kehittää.

Kansalaisyhteiskunnan verkostovaikuttaminen kirkon kannalta tärkeissä kysymyksissä, kuten esimerkiksi koulujen uskonnonopetuksen tai puolustusvoimien kirkollisen työn kohdalla, on tarkoituksenmukaista pitää siellä, missä ovat asiaa koskeva osaaminen ja kontaktit. Esimerkiksi puolustusvoimien kirkollisen työn kohdalla luonteva ensisijainen vaikuttajataho löytyy puolustusvoimien kirkollisen työn sisältä. Kirkkohallitus ja piispainkokous voivat tarvittaessa antaa asialle tukensa.

Kasvatuksen, perheasioiden ja koulutuksen kohdalla tärkeässä roolissa ovat alan merkittävimmät kirkolliset järjestöt, jotka jo nykyisellään tekevät paljon arvokasta vaikuttamistyötä. Mikäli kyseisiin aloihin liittyvää osaamista on nykyiseen tapaan

keskitetty kirkkohallituksen toiminnalliseen osastoon, on myös luontevaa, että kirkkohallituksella on näkyvä rooli vaikutustoiminnassa. Niillä alueilla, joissa osaa-minen löytyy ensisijaisesti järjestöistä, kirkkohallitus ja muut kirkon viralliset elimet voivat lähinnä konsultoida ja tukea järjestöjä niiden vaikuttamistoiminnassa.

Kirkkohallituksen ja järjestöjen vaikutustoimintaa koskevat vahvuudet ovat eri sektoreilla. Järjestöt ovat toimijoina ketterämpiä, niillä on paljon aktiivisia verkostoja ja käytännön osaamista, minkä lisäksi ne neutraalimman maineensa vuoksi voivat päästä joihinkin sellaisiin neuvottelupöytiin, joihin kirkon virallisten edustajien on vaikeampaa päästä. Toisaalta kirkon johtavilla instituutioilla kuten kirkkohallituksella ja piispoilla on yhä suomalaisessa yhteiskunnassa sellaista vaikutusvaltaa, jota valtakunnallisessa mittakaavassa pienillä kristillisillä järjestöillä ei ole. Lisäksi kirkon julkisoikeudellisesta asemasta johtuen viranomaiset pyytävät kirkolliskokoukselta ja kirkkohallitukselta usein lausuntoja kysymyksiin, jotka sivuavat kirkon toimintakenttää tai joihin kirkosta löytyy asiantuntemusta.

Joissakin kysymyksissä kirkon ja järjestöjen äänet voivat vahvistaa toisiaan ja edistää yhteistä asiaa. Toisaalta on myös mahdollista, että kirkon ja kirkollisten järjestöjen näkökulmissa ja tavoitteissa on painotuseroja. Tästä syystä on tärkeää, että vaikka järjestöjen roolia vaikuttamistoiminnassa vahvistettaisiin ja tuettaisiin, kirkko ei niilläkään alueilla kokonaan luovu keskustelun ja päätöksenteon tarkkailusta ja oman edun valvonnasta.

Yhtä kaikki, kirkkohallituksen ja järjestöjen välistä vaikuttamistoiminnan yhteistyötä tulisi kehittää niin, että mahdollisia päällekkäisyyksiä saataisiin karsittua. Avainasemassa ovat myös keskinäisen työnjaon selkeyttäminen ja tiedonvaihto.

6 Lähteet ja kirjallisuus

6.1 Painamattomat lähteet

Halme, Lasse & Eero Jokela & Eija Kallinen (2016). *Selvitys Nuorten Keskuksen, Poikien ja Tyttöjen Keskuksen ja Seurakuntien Lapsityön Keskuksen tekemästä vaikuttamistyöstä 11.1.2016.*

Mattila, Ilkka (2016). *Selvitys Kirkkopalveluiden vaikuttamistoiminnasta 7.1.2016.*

Raunio, Sirkka-Liisa (2016). *Hiljaisuuden Ystävät ry:n vaikuttamistyö 14.1.2016.*

Suihkonen, Hannu (2016). *Suomen Merimieskirkon vaikuttamistoiminta 14.1.2016.*

6.2 Painetut lähteet

Kirkkolaki 1054/1993.

6.3 Haastattelut

Kansliapäällikkö Jukka Keskitalo, kirkkohallitus. Helsinki, 19.11.2015.

6.4 Kirjallisuus

Ilvonen, Anne (2011). *Miten vaikutan? Kansalaistoimijan vaikuttamisopas*. Helsinki: OK-opintokeskus.

Kurki, Leena (1994). ”*Sinut vyöttää toinen*” – piispat johtajuudestaan. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja A, Nro 62. Tampere: KTK.

Meriläinen, Juha [2016]. Chiesa, economia e mass media in Finlandia dopo la Guerra fredda (1990–2000) – *Il Terzo Dopoguerra. Dopo l’89: una “Guerra civile europea” sulle questioni economiche?* Turin: CLUEB. [Julkaistavaksi hyväksytty artikkeli ilmestyyneen vuonna 2016.]

Nieminen, Heikki-Tapio (2008). Piispainkokous. *Piispainkokouksen synty, tehtävät ja toiminta 1908–2008*. Helsinki: Kirkkohallitus.

KOULUTUSTOIMINTA

1 Johdanto

Kirkon sisällä ja kirkollisten järjestöjen parissa tapahtuva koulutus on runsasta ja monipuolista, mikä on yksi kirkon vahvuuksista, sillä monimuotoisessa ja nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa koulutuksen tarve on jatkuvaa ja kasvavaa.

Toisaalta Kirkon tulevaisuuskomitean kuulemissa asiantuntija-arvioissa juuri koulutus on ollut yksi niistä sektoreista, joissa on arveltu olevan erityisen paljon päällekkäisyyksiä ja tehostamisen mahdollisuuksia. Tämä on ymmärrettävää siksi-kin, että kouluttavia tahoja on paljon ja kasvavasta yhteistyöstä huolimatta useimmat niistä toimivat itsenäisesti ja omilla ehdoillaan.

Monista ulkomaisista sisarkirkoista poiketen kirkon virkoihin ja tehtäviin valmistava koulutus tapahtuu Suomessa osana yleistä koulutusjärjestelmää. Tämän vuoksi kirkon vastuulla ei ole työntekijäkoulutus vaan työntekijöiden täydennyskoulutus.

Päävastuu täydentävästä koulutuksesta on Järvenpäässä toimivalla Kirkon koulutuskeskuksella (KK), joka on kirkkohallituksen toiminnallisen osaston alainen yksikkö. Koulutuskeskus tarjoaa muun muassa papistolle suunnattuja pastoraalikoulutuksia sekä työnohjauksen, johtamisen ja taloushallinnon koulutuksia. KK myös koordinoi keskushallinnon ja hiippakuntien tarjoamaa koulutusta ja tekee läheistä yhteistyötä oppilaitosten ja kirkollisten järjestöjen kanssa.

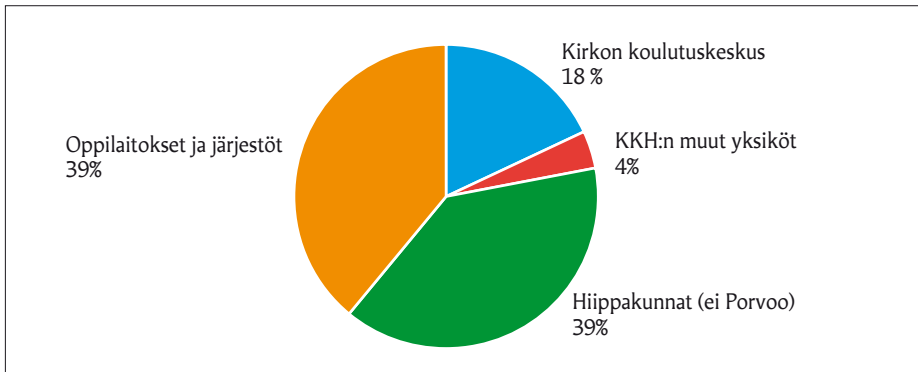
Hiippakunnat ovat perinteisesti olleet tärkeitä kouluttajia, ennen muuta pastoraalikoulutusten ja neuvottelupäivien järjestäjinä. Viime vuosina hiippakunnat ovat lisänneet koulutusta koskevaa keskinäistä yhteistyötä ja karsineet koulutusmääriä. Muutoksen taustalla ovat olleet talouden kiristyminen, seurakuntayhtymien kasvanut rooli koulutussektorilla ja ennen muuta hiippakuntien roolin ja toiminnan uudenaikaiset painotukset.

Seurakuntayhtymien voimistuminen on ollut yksi 2000-luvun merkittävimmistä organisaatiota koskevista kehityskuluista kirkossa. Tämä näkyy selkeästi myös työntekijäkoulutuksessa. Erityisesti pääkaupunkiseudun suuret seurakuntayhtymät ovat henkilöstön osalta niin suuria ja talouden suhteen siinä määrin vahvoja, että ne ovat voineet järjestää tai tilata suuren määrän erilaisia koulutuksia henkilöstölleen. Tämä koskee jopa kalliita, pitkäkestoisia kursseja.

Seurakuntayhtymien ja seurakuntien tarjoamaa koulutusta ei keskitetysti koordinoita, eikä niiden kokonaismääristä ja painopisteistä ole olemassa ajantasaista tietoa. Ne myös puuttuvat Kirkon koulutuskeskuksen kokoamista kirkon henkilöstökoulutuksen tilastoista. Kirkon tutkimuskeskus, Kirkon työmarkkinailaitos ja

kirkolliset ammattijärjestöt ovat tosin tehneet säännöllisesti kyselyitä seurakuntien koulutustarpeista ja muista koulutukseen liittyvistä erityiskysymyksistä.¹

Kirkon oman koulutustarjonnan lisäksi sen työntekijät ovat voineet hyödyntää kristillisten opistojen, kirkollisten järjestöjen ja herätysliikkeiden järjestämää koulutusta, joka tärkeydestään huolimatta joudutaan jättämään pienempään rooliin tässä selvityksessä.



Kuvio 1. Kirkon henkilöstökoulutuksen toteuma 2015 (ei sisällä seurakuntayhtymien järjestämää koulutusta)²

2 Kouluttavat oppilaitokset

Kirkon virkoihin ja tehtäviin valmistava koulutus toteutuu siis osana suomalaista koulutusjärjestelmää. Varsinaisen ammatillisen koulutuksen lisäksi monet oppilaitokset järjestävät henkilöstökoulutusta, johon kirkon työntekijöitä osallistuu.

Kirkollisten ammattien ydinosaamiskuvaukset ja virkojen kelpoisuus päätökset tehdään kirkossa, mutta koska yliopistot, ammattikorkeakoulut ja muut oppilaitokset ovat itsenäisiä ja kirkosta riippumattomia toimijoita, ne tekevät opintojen rakenteita ja sisältöjä koskevat päätökset omilla ehdoillaan. Käytännössä yhtälö edellyttää molemminpuolista yhteistyötä.³

Mikäli oppilaitokset eivät huomioisi kirkon työntekijöilleen asettamia koulutuksellisia vaatimuksia, valmistuvien opiskelijoiden työelämävalmiudet olisivat puutteellisia ja työllistymismahdollisuudet heikkoja. Toisaalta, jos kirkko ei kelpoisuus päätöksiä tehdessään huomioisi oppilaitosten linjanvetoja, se saattaisi jäädä jälkeen alalla tapahtuvasta kehityksestä ja olisi vaarassa ajautua sivuraiteelle työntekijöiden rekrytinnissa. Näin ollen kirkkohallituksen ja piispainkokouksen on

¹ Ks. esim. Kirkon työmarkkinalaitos 2015; Haastettu kirkko 2012, 364–373.

² Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

³ Haastettu kirkko 2012, 355. Ks. myös tekijän artikkeli ”Seurakunta” tässä teoksessa.

tehtävä kelpoisuuspäätöksiä laatiessaan aktiivista yhteistyötä opetusviranomaisten ja kouluttavien laitosten kanssa.

Kirkkoon läheisesti kytköksissä olevien oppilaitosten, kuten Seurakuntaopiston ja Diakonia-ammattikorkeakoulun, on helpompi ja luontevampi reagoida seurakuntien koulutuksellisiin tarpeisiin kuin tiedeyliopistojen. Oppilaitosyhteistyön tiivistäminen voisi avata uusia mahdollisuuksia hyödyntää yhteiskunnan rahoituskanavia kirkon omassa koulutuksessa.⁴

Teologikoulutusta järjestetään Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan lisäksi Itä-Suomen yliopistossa sekä Åbo Akademiassa. Toistaiseksi kirkollisen kelpoisuuden omaavia teologian maistereita on valmistunut riittävästi, mutta heidän osuutensa koulutettavien teologiain keskuudessa on jatkuvasti pienentynyt.⁵

Kanttorikoulutusta tarjoavat Taideyliopiston Sibelius-Akatemia Helsingissä ja Kuopiossa, Oulun seudun ja Tampereen ammattikorkeakoulut sekä ruotsinkielinen *Yrkehögskolan Novia* Pietarsaareissa. Tampereen ammattikorkeakoulussa ei tosin enää aloita uusia kirkkomusiikin opiskelijoita. Resurssipulan vuoksi myös Sibelius-Akatemian kanttorikoulutus on ollut erilaisten tulevaisuutta koskevien uhkakuvien kohteena.⁶

Diakonian ja nuorisotyön koulutuksen merkittävin tarjoaja on Diakonia-ammattikorkeakoulu, jonka lisäksi kyseisille aloille pätevöittävä koulutusta tarjoaa myös *Yrkehögskolan Novia* Turussa, yhteistyössä Åbo Akademin kanssa. Nuorisotyönohjaajien koulutusta tarjoaa myös Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu.⁷

Lapsi- ja perhetyön perustutkinto on mahdollista suorittaa kymmenessä kansanopistossa ja kahdessa ammatillisessa oppilaitoksessa eri puolilla maata. Laajan koulutusverkon etuna on, että varhaiskasvatuksen opiskelijoita tulee tasaisemmin eri puolilta maata verrattuna niihin aloihin, joilla on vain vähän kouluttavia laitoksia.⁸

Suntion ammatittutkinnon voi suorittaa seitsemässä oppilaitoksessa, joista kuusi on suomenkielisiä ja yksi ruotsinkielinen. Varhaiskasvatuksen oppilaitosten taivoin myös nämä ovat jakautuneet eri puolille maata.⁹

Kirkon ammatillisen koulutuksen kehittämisessä merkittävä rooli on Ammatillisen koulutuksen ryhmällä (AKR), joka pyrkii arvioimaan ja ennakoimaan koulutuksen sekä kirkon tehtävissä tarvittavan osaamisen tarpeita. Lisäksi AKR tukee koulutuksen seurantaryhmien toimintaa, edistää yhteistyötä kirkon tehtäviin kouluttavien laitosten ja niiden muodostamien verkostojen kanssa, huolehtii koulutuspoliittisen edunvalvonnan organisoimisesta ja toimii rekrytoinnin edistämisen koordinaatioryhmänä.¹⁰

4 Salo-Kopperi 2015.

5 Haastettu kirkko 2012, 356.

6 Sibelius-Akatemian tilanteesta ks. Haastettu kirkko 2012, 358.

7 Haastettu kirkko 2012, 358–359.

8 Haastettu kirkko 2012, 359.

9 Ibid.

10 Ibid.

Kirkko on pitkään tukenut kouluttavia oppilaitoksia, ja vuosituhannen vaihteessa tukea ryhdyttiin kohdentamaan suunnitelmallisemmin. Tukea haluttiin antaa oman henkilöstökoulutuksen ohella sellaiseen ulkopuolisten oppilaitosten järjestämään koulutukseen, jolla oli erityinen kytkös kirkon tehtävään ja tavoitteisiin. Erityiseksi painopisteeksi asetettiin kirkon virkaan koulutettavien identiteetin tukeminen. Painopisteen määrittäminen ei kuitenkaan sulkenut pois muita mahdollisia tukikohteita, kuten esimerkiksi perustettaville opetusviroille myönnettäviä starttirahoja. Kohdennuksen myötä syntyivät niin sanotut KiKo-sopimukset (”Kirkon tuki koulutettaville laitoksille”), joiden mallina toimivat hieman aiemmin valmistuneet kirkollisten järjestöjen kanssa solmitut JärKi-sopimukset. KiKo-sopimusten puitteissa myönnettyistä avustuksista tuli taloudellisesti järjestöille myönnettäviä avustuksia suurempia.¹¹

Viime vuosina kirkko on tukenut kouluttavia laitoksia vajaalla miljoonalla eurolla vuodessa, josta vajaa puolet on mennyt nykyään Kirkkopalveluiden yhteyteen kuuluvalle Seurakuntaopiston säätiölle ja loput yliopistoille, ammattikorkeakouluille ja muille laitoksille. Avustuksilla on muun muassa pyritty tukemaan opiskelijoiden hengellistä ja kirkollista identiteettiä sekä vahvistettu kirkollista rekrytointia. Lisäksi tukea on annettu yksittäisille hankkeille ja tutkimusprojekteille. Tuoreimmassa toiminta- ja taloussuunnitelmassa yliopistojen saaman tuen kokonaismäärää on tosin pudotettu tuntuvasti.¹²

Suomalainen koulutussektori on monella tapaa murrosten edessä. Hallituksen tuoret leikkaukset ovat vaikuttamassa huomattavalla tavalla monen oppilaitoksen ja järjestön talouteen, mikä saattaa vaikuttaa tulevana vuosina myös niiden koulutuslinjojen kohtaloon sekä koulutusten sisältöön.

Opetus- ja kulttuuriministeriön valmistelema ”toisen asteen koulutuksen ja vapaan sivistystyön rakenneuudistus 2014–2016” raukesi vastikään, kun eduskunta kumosi äänestyksessä toisen asteen koulutusrahoitusta koskevat muutosehdotukset.¹³ Toisen asteen koulutus saattaa tästä huolimatta kokea uudistuksia tai ainakin uudistuspainetta tulevien vuosien aikana.

Teologiaa opettavien yliopistollisten yksiköiden kohdalla on myös jatkuvaa painetta siihen, että koulutusten sisältöjä kehitettäisiin vastaamaan paremmin yhteiskunnan tämän hetken tarpeita sekä globaaleja kehityskulkuja. Tällöin painopiste siirtyisi nykyistä vahvemmin esimerkiksi Euroopan uskonnollisiin juuriin, globaalin etelän kysymyksiin, kriiseihin ja konflikteihin, ympäristöteologiaan tai islamiin ja maahanmuuttokysymyksiin. Tämä saattaisi kaventaa huomattavasti niitä perinteisiä teologisia painopisteitä, joita kirkko on pitänyt tärkeinä.

11 Ibid.

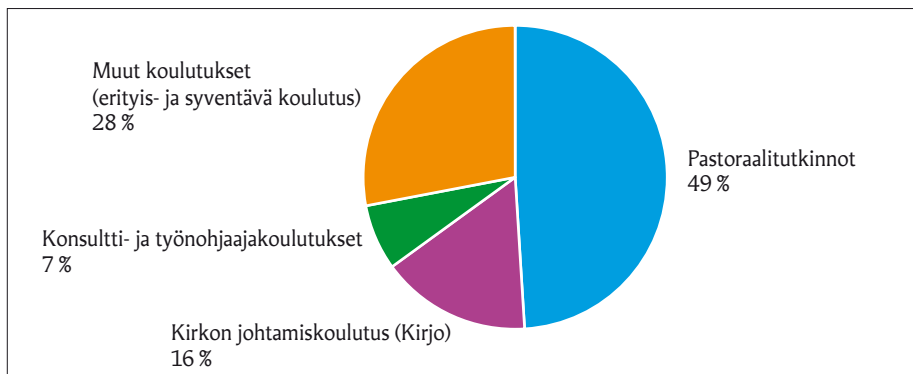
12 Ibid.

13 Opetus- ja kulttuuriministeriö [2016].

3 Kirkon koulutuskeskus

Kirkon työntekijöiden täydennyskoulutuksesta vastaa kirkkohallituksen toiminnallisen osaston alaisuudessa toimiva Kirkon koulutuskeskus, jonka toimipiste on Järvenpäässä. Sen tavoitteina on tukea kirkon ja seurakuntien henkilöstön ammatillista osaamista ja vastata kirkollisen alan koulutuksen kehittamisestä ja koordinoinnista. Koordinoinnissa tärkeänä työvälineenä on vuonna 2008 käyttöön otettu sähköinen henkilöstökoulutuskalenteri, jonka tietoihin tämä selvitys monilta osin perustuu. Koordinointitehtävä myös ulottuu ainoastaan henkilöstökoulutuskalenterin alaiseen koulutukseen.¹⁴

Kirkon koulutuskeskus on koulutuksen erityisasiantuntija ennen muuta seuraavilla tehtäväalueilla: pastoraalitutkinnot, raamattuteologia ja raamattutyö, jumalanpalveluselämä, kirkkomusiikki, sielunhoito, diakonia ja yhteiskuntatyö, kristillinen kasvatusta, työnohjaus ja muu ohjaajakoulutus, johtaminen ja konsulttivalmennus sekä kirkon taloushallinto. Koulutukset ovat usein pitkäkestoisia koulutusprosesseja, joissa lähijaksot ja seurakuntatyö vuorottelevat.¹⁵



Kuvio 2. Kirkon koulutuskeskuksen henkilöstökoulutus.¹⁶

Koulutukseen osallistuu vuositasolla yli 1 000 kirkon työntekijää eri puolilta maata. Mikäli KK:n koulutusten osallistujamäärät suhteutetaan muun keskushallinnon ja hiippakuntien sekä oppilaitosten ja järjestöjen tarjoamaan henkilöstökoulutukseen, kyse on noin 18 % osuudesta. Mikäli mukaan lasketaan myös neuvottelupäivät, lukema putoaa 11 %:iin.¹⁷

¹⁴ Eeva Salo-Kopperi 16.3.2016.

¹⁵ Ks. tekijän artikkeli ”Seurakunta” tässä teoksessa.

¹⁶ Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

¹⁷ Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015; Salo-Kopperi 2015.

Henkilöstökoulutusta koskevat tilastot eivät pidä sisällään seurakuntayhtymien ja seurakuntien järjestämää koulutusta, joiden prosentuaalinen osuus kokonaisuudesta olisi todennäköisesti huomattava. Kirkon koulutussektori on näin ollen laajempi ja tilastoissa esiintyvien kouluttajien osuus tarjonnasta pienempi, kuin mitä ensisilmäyksellä näyttää. Vaikka esimerkiksi Kirkon koulutuskeskus on koulutuksen tarjoajana näkyvä ja tietyillä koulutusaloilla aivan keskeinen, sen osuus koulutuksen kokonaisvolyymistä on sängen pieni. Koulutustoiminnan koordinaattorina, suunnittelijana ja vaikuttajana KK on sen sijaan avainroolissa.

Työntekijäryhmistä KK:n järjestämiin koulutuksiin osallistuivat ahkerimmin papit, joita oli vuonna 2015 noin 73 % kaikista koulutetuista. Osuus oli tosin laskenut jonkin verran edellisestä vuodesta. Pappien suurta osuutta selittää osaltaan koulutuskeskuksen vastuu pastoraalitutkinnon viidestä opintokokonaisuudesta sekä kirkon johtamiskoulutus. Seuraavaksi eniten osallistuneissa oli diakoniatyöntekijöitä, nuorisotyönohjaajia, kanttoreita ja lapsityöntekijöitä.¹⁸

Kirkollisen koulutuksen koordinoinnin ohella myös koulutuspoliittinen vaikuttamistoiminta on pitkälti koulutuskeskuksen vastuulla. Siinä tärkeässä roolissa on myös AKR, joka koordinoi seurantaryhmien toimintaa ja raportoi vuosittain eri koulutusalojen kysymyksistä kirkkohallitukselle ja piispainkokoukselle. Mikäli seurakuntatyössä tai muualla toimintakentässä tapahtuu isoja muutoksia, jotka olisi syytä huomioida työntekijäkoulutuksessa, KK voi joko kehittää omaa henkilöstökoulutustaan vastaamaan tarpeisiin tai pyrkiä neuvotteluiden kautta vaikuttamaan kouluttaviin laitoksiin.¹⁹

Koulutuskeskuksen vahvuutena on kirkollisen kentän syvälinen tuntemus ja siinä tapahtuvien muutosten aktiivinen seuraaminen. Toisaalta koulutuskeskus ei voi vastata kaikkiin yhteiskunnallisen muutoksen mukanaan tuomiin tarpeisiin, jotka liittyvät esimerkiksi talouteen, teknologiaan, viestintään ja johtamiseen.²⁰

Kirkon koulutuskeskuksen roolia pohdittaessa on arvioitava esimerkiksi sitä, onko sisällöllisesti ja taloudellisesti mielekäästä, että kirkko järjestää työntekijöilleen sellaista koulutusta, jota on runsaasti tarjolla muualla yhteiskunnassa, vai kannattaisiko kyseinen koulutus tilata ulkopuolisilta tahoilta. Harkittaviksi tulisivat tällöin ainakin työnohjauksen, johtamisen ja taloushallinnon koulutusten tulevaisuus. Samoin voi olla tarpeen miettiä, tulisiko koulutuskeskuksen ja suurten seurakuntayhtymien yhteistyötä tiivistää henkilöstökoulutuksen saralla.

18 Salo-Kopperi 2015.

19 Ibid.

20 Ibid.

4 Kirkkohallituksen osastot

Kaikki kirkkohallituksen viisi osastoa järjestävät koulutustilaisuuksia sekä omille työntekijöilleen että ulkopuolisille tahoille. Ulkopuolelle suuntautuvassa koulutuksessa etusijalla ovat seurakunnat ja niiden työntekijät, mutta osa kirkkohallituksen järjestämistä seminaareista ja muista koulutustilaisuuksista on avoimia kenelle tahansa kiinnostuneelle.

Koulutuksen näkökulmasta erityisessä roolissa on toiminnallinen osasto, yhtäältä kokonsa vuoksi ja toisaalta siksi, että Kirkon koulutuskeskus on osa toiminnallista osastoa. KK hyödyntää usein muita toiminnallisen osaston asiantuntijoita, jotka varsinaisen työnsä lomassa toimivat erityisalansa kouluttajina. Näin ollen raja koulutuskeskuksen varsinaisten kouluttajien ja toiminnallisen osaston asiantuntijoiden välillä on liukuva.

Kirkkohallituksen roolia koulutuksen tarjoajana ei ole viime vuosina kovin katavasti kartoitettu. Esimerkiksi kirkollista koulutuskenttää kuvaava ja analysoiva kirkon nelivuotiskertomus sivuuttaa kirkkohallituksen osastot kokonaan. Kirkon koulutuskeskuksen analyyseissa osastot toki ovat mukana, mutta tilastojen taustalla olevan henkilöstökoulutuksen kalenterin tiedot ovat kirkkohallituksen osastojen osalta ilmeisen puutteelliset.²¹

Puutteet kävivät ilmi tätä selvitystä varten kirkkohallituksen osastoille laaditussa suppeassa koulutuskyselyssä, jonka avulla pyrittiin kartoittamaan osastojen edellisvuonna tarjoamaa koulutusvolyyymiä, koulutuksen sisältöjä ja tulevaisuusnäkyymiä, yhteistyökumppaneita sekä sitä, miten ja kenen toimesta koulutusta suunnitellaan. Vastauksista kävi ilmi, että koulutuksia järjestetään paljon enemmän, kuin mitä henkilöstökoulutuskalenteri antaa ymmärtää. Kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden koulutusvolyyymi on siis oletettua suurempi.²²

Luotettavaa vastausta kirkkohallituksen järjestämän koulutustarjonnan laajuuteen on kyselyn jälkeenkin vaikea antaa, sillä kyselyyn saatiin vain kuusi vastausta. Yksi vastauksista kattoi koko työmarkkinaosaston koulutustoiminnan, kun muissa vastaajana osaston sijasta suppeampi yksikkö. Kirkon ulkoasiainosastosta ja hallinto-osastosta vastauksia tuli kaksi, toiminnallisesta osastosta yksi ja talousosastosta vastauksia ei saatu lainkaan.²³

Koska vastaukset kattoivat hieman alle puolet kirkkohallituksen yksiköistä, kyselyn pohjalta ei ole mahdollista saada täyttä kuvaa kirkkohallituksen tarjoamasta koulutuksesta. Tulokset antoivat kuitenkin riittävästi viitteitä koulutuksen volyyymistä ja nykytilasta sekä yhteistyökumppanien verkostoista, jotta niitä oli mahdollista hyödyntää.

21 Haastettu kirkko 2012, 362–373.

22 Meriläinen 2016a.

23 Ibid.

Vastausten perusteella ainoastaan yhdessä osastossa tehdään osastokohtainen koulutussuunnitelma. Muualla suunnitelmat ovat joko yksikkökohtaisia tai niitä ei ole tehty lainkaan. Useimmiten asiantuntijat suunnittelevat ja vastaavat itse oman alansa koulutuksesta tai järjestävät niitä kentältä tulleiden pyyntöjen perusteella. Koulutusten järjestämisestä saatetaan tosin keskustella esimiehen kanssa esimerkiksi kehityskeskusteluiden yhteydessä.²⁴

Koulutuksia järjestettiin pääsääntöisesti kirkkohallituksen ja Kirkon koulutuskeskuksen tiloissa. Jonkin verran koulutuksia järjestetään hiippakunnissa ja seurakunnissa eri puolilla maata ja ulkoasiain osasto jopa ulkomaisissa toimipisteissään.²⁵

Kirkon työmarkkinalaitoksen koulutuksiin osallistui vuonna 2015 noin 600 henkilöä. Toiminnallisen osaston alaisen Kirkon diakonian ja sielunhoidon yksikön (KDS) koulutuksiin osallistui arviolta jopa 1100 henkilöä ja muiden kyselyyn vastanneiden yksiköiden koulutuksiin noin 120–320 henkilöä.²⁶ Vaikka osa näistä lukemista sisältyy todennäköisesti myös Kirkon koulutuskeskuksen tilastoihin ja on näin tilastoitu kahteen otteeseen, voitaneen luotettavasti todeta, että kirkkohallituksen koulutukset tavoittavat vuosittain tuhansia osallistujia.

Koulutukset on kohdistettu pääsääntöisesti kirkon työntekijöille, jos kohta joissakin koulutuksissa on mukana myös esimerkiksi luottamushenkilöitä. Kirkon henkilöstökoulutuskalenteri antaa viitteitä siitä, mitkä työntekijäryhmät ovat vahvimmin edustettuina. Kalenterin mukaan kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden koulutuksiin osallistui eniten taloushallinnon työntekijöitä, pappeja ja diakoniatyöntekijöitä. Lähetyslihteerien, nuorisotyöntekijöiden ja muiden ammattiryhmien osuus jää marginaaliseksi.²⁷ Taloushallinnon työntekijät ovat erityisesti edustettuina työmarkkinalaitoksen ja hallinto-osaston koulutuksissa. Todennäköisesti sama pätee myös talousosaston koulutuksiin, vaikka niistä ei ole saatu yksilöityjä tietoja.²⁸

Koulutukset ja seminaarit ovat pääsääntöisesti maksullisia, jolloin maksajina ovat joko seurakunnat tai harvemmin osallistujat itse. Perekoulutuksissa maksajana on tavallisesti perekouluttaja, joka usein myös itse järjestää koulutuksen.²⁹

Maksut eivät pidä sisällään kouluttavien henkilöiden palkkoja silloin, kun kouluttajat ovat kirkon omia työntekijöitä. Pääasiassa koulutukset pyritään järjestämään omien työntekijöiden voimin, mutta joissakin tapauksissa on ollut tarpeen tilata ulkopuolisia erityisasiantuntijoita.³⁰

24 Ibid.

25 Ibid.

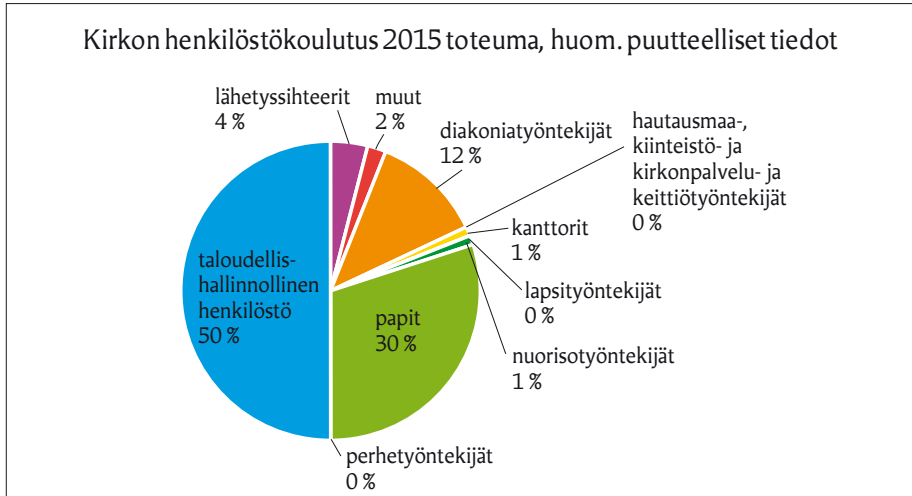
26 Ibid.

27 Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

28 Meriläinen 2016a.

29 Ibid.

30 Ibid.



Kuvio 3. Eri ammattiryhmien jakauma kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden koulutuksessa (ei KK).³¹

Tärkeimmät yhteistyökumppanit vaihtelevat yksiköittäin. Kirkon koulutuskeskus, kirkkohallituksen muut osastot ja yksiköt, hiippakunnat, seurakunnat, kirkolliset järjestöt sekä Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta ovat keskeisiä yhteistyökumppaneita useammillekin yksiköille. Yksittäistapaukset huomioiden koulutusyhteistyötä tehdään mitä moninaisemman kentän kanssa: tärkeinä kumppaneina voivat toimia esimerkiksi Suomen Ekumeeninen Neuvosto, Keva, Kirkon hallintovirkamiehet ry., Työturvallisuuskeskus tai Rikosseuraamuslaitos.³²

Seurakuntien hallinto- ja talousyksikkö (SHT) järjestää koulutuksensa pääsääntöisesti yhteistyössä ulkopuolisen *FCG Finnish Consulting Group Oy:n* kanssa, jota hyödyntää myös Kirkon työmarkkinalaitos. Näin ollen voidaan pitää todennäköisenä, että vastaavia konsultti- tai koulutusyhtiöitä hyödynnetään myös joissakin kyselyyn vastaamatta jättäneissä yksiköissä.³³

Koulutuksen kehittämisen ja tulevaisuudennäkymien osalta esiin nousi tarve suunnitelmallisuuden ja koordinoinnin lisäämiselle. Kirkkohallitus järjestää paljon sellaista koulutusta, jota on tarjolla muuallakin yhteiskunnassa, joten yhteistyötä tulisi lisätä ja päällekkäisyyksiä purkaa. Kirkon ja/tai yksiköiden strategiset painopisteet eivät välttämättä näy riittävällä tavalla koulutus kentässä, jota ei keskitetyksi koordinoita tai johdeta. Etäyhteyksien tehokkaamman hyödyntämisen kautta voitaisiin puolestaan tarjota lyhytkestoisia täsmäkoulutuksia nykyistä useammin ja matalammalla kynnyksellä.³⁴

31 Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Ibid.

5 Hiippakunnat

Kirkollisen henkilöstökoulutuksen kentällä suurin muutos on viime vuosina tapahtunut todennäköisesti hiippakuntien roolissa. Muutos alkoi tosin vähitellen jo 1990-luvulla, jolloin hiippakunnat olivat vielä aktiivisia koulutuksen järjestäjiä ja tarjoajia. Ne järjestivät ennen muuta perinteisiä kursseja, joihin kutsuttiin osallistujia oman hiippakunnan seurakunnista.³⁵

Pelkästään henkilöstökalendaria tarkastelemalla hiippakuntien osuus näyttää edelleen huomattavan suurelta, sillä tilastojen mukaan 39 % kaikesta kirkollisesta henkilöstökoulutuksesta on hiippakuntien järjestämää.³⁶ Lähemmäksi todellista nykytilannetta päästään kuitenkin vasta, kun huomioidaan, että kirkkohallituksen osastojen sekä järjestökentän henkilöstökoulutuksen tilastointi on puutteellista ja seurakuntayhtymien koulutukset puuttuvat tilastosta kokonaan.

Hiippakunnilla on toki edelleen lakisääteistä kurssimuotoista koulutusta, kuten esimerkiksi osia papistolle tarkoitettuun pastoraalikoulutuksesta sekä johtamisen Kirjo I ja Kirjo IIA -koulutukset.³⁷ Koska nämä opintokokonaisuudet ovat tärkeitä urapolullaan eteenpäin pyrkiville papeille, niihin osallistutaan aktiivisesti. Tämä pitää hiippakunnat sekä volyymiltään että merkitykseltään yhä tärkeimpien henkilöstökoulutuksen tarjoajien joukossa.

Muutoin hiippakuntien perinteinen koulutustoiminta on vähentynyt, ja sen tilalle on tullut työyhteisöjen kehittäminen sekä konsultointi. Hiippakuntien koulutuksesta vastaaville hiippakuntadekaaneille tehdyssä kyselyssä käy selvästi ilmi, ettei koulutuksella ole enää aiempaa merkitystä hiippakuntien identiteetille. Hiippakunnat mieltävät itsensä seurakuntien ja niiden henkilöstön valmentajiksi, ohjaajiksi ja konsulteiksi. Samoin korostui hiippakuntien palvelurooli suhteessa seurakuntiin.³⁸

Hiippakuntien koulutuksellisia verkostoja ja yhteistyötä tarkasteltaessa suomenkieliset hiippakunnat ja Porvoon hiippakunta erottuvat toisistaan. Tämä johtuu kielellisistä syistä. Porvoon hiippakunnan tärkein koulutuksellinen yhteistyökumppani on Karjaalla sijaitseva ruotsinkielinen *Lärkkulla folkakademi*, jonka tiloissa huomattava osa hiippakunnan koulutuksista järjestetään. Tärkeässä roolissa ovat myös kirkon ruotsinkielisen työn keskus (KCSA), ruotsinkieliset oppilaitokset sekä Kirkon koulutuskeskus. Porvoon hiippakunnassa seurakuntayhtymillä on muihin hiippakuntiin nähden pieni rooli, minkä johdosta yhtymät eivät ole koulutuksellisesti merkittäviä yhteistyökumppaneita.³⁹

Suomenkielisille hiippakunnille läheisimmät yhteistyökumppanit koulutuksen järjestäjien saralla ovat Kirkon koulutuskeskus ja toiset hiippakunnat.⁴⁰ Tässä

35 Meriläinen 2016b.

36 Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

37 Meriläinen 2016b.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 Ibid.

heijastuu selkeästi se, että hiippakunnat ovat yhdessä KK:n kanssa jo pitkään pyrkinneet kehittämään koulutustoimintaansa, lisäämään keskinäistä yhteistyötä ja löytämään hiippakunnille uutta toiminnallista roolia.

Hiippakuntien välistä koulutuksellista yhteistyötä tehdään niin kokonaiskirkon tasolla muun muassa dekaanikokousten kautta kuin pienemmissä ryhmissä ja yksittäisten hiippakuntien välillä. Esimerkiksi Oulun, Kuopion, Lapuan ja Mikkelin hiippakunnilla on paljon koulutuksellista yhteistyötä; samoin Helsingin ja Espoon sekä Turun ja Tampereen välillä, ja osin näiden kaikkien kesken.⁴¹

Yhtä lailla tärkeitä yhteistyökumppaneita ovat seurakunnat, joiden työyhteisöjä ja yksittäisiä työntekijöitä hiippakunnalliset koulutukset palvelevat. Seurakuntayhtymien kanssa tehtävä yhteistyö vaihtelee eri hiippakunnissa. Useimmiten hiippakunnan ja suuren seurakunnan tai seurakuntayhtymän välinen yhteistyö on koordinoivaa, eli molemmat osapuolet pyrkivät varmistamaan, etteivät niiden koulutukset mene päällekkäin. Joitakin koulutuksia on myös järjestetty kapitulin ja yhtymän välisenä yhteistyönä niin, että ne on avattu myös yhtymän ulkopuolisille seurakunnille. Tällaista yhteistyötä on tehty ainakin Tampereen, Espoon, Turun, Oulun ja Kuopion hiippakunnissa sekä ilmeisesti myös Helsingissä, vaikka Helsingin hiippakunta ei kyselyyn vastannutkaan.⁴²

Muita hiippakuntien keskeisiä koulutuksellisia yhteistyökumppaneita ovat muun muassa kirkkohallituksen toiminnallinen osasto, Kirkon työmarkkinalaitos, Seurakuntaopisto ja kristilliset järjestöt. Yhteistyötä kuvataan pääsääntöisesti toimivaksi ja luontevaksi, jos kohta opisto- ja järjestökentän kanssa on esiintynyt myös erilaisista tavoitteista johtuvia jännitteitä.⁴³

Hiippakuntien välillä on merkittäviä eroja niin toimintakulttuurissa, yhteistyöverkostoissa kuin suhteessa alueen seurakuntiin. Nämä näkyvät myös koulutussektorilla. Toisaalta kokonaiskuva tarkasteltaessa erot ovat pienempiä, kuin mitä etukäteen voisi olettaa. Näin siksi, että vaikka hiippakunnat ovat päätyneet erilaisiin toimintamalleihin ja ratkaisuihin, niitä kaikkia yhdistää halu ja tarve löytää uudenlainen rooli. Koulutuksen osalta näkemykset hiippakunnan menneestä ja tulevasta roolista ovat jopa yllättävän samankaltaisia.

Suurimmat hiippakuntien henkilöstökoulutukseen osallistuvat henkilöstöryhmät ovat diakoniatyöntekijät, papit ja kirkon ulkopuoliset ihmiset, jotka muodostavat yhteensä lähes kolme neljännestä osallistujien kokonaismäärästä. Ammattiryhmien kokoon nähden hautaustoimen, kiinteistö- ja kirkonpalvelutyön sekä keittiö- ja leirikeskustyöntekijöiden osuus hiippakuntien henkilöstökoulutuksessa on erittäin pieni.⁴⁴

41 Ibid.

42 Meriläinen 2016b; Meriläinen 2016c.

43 Meriläinen 2016b.

44 Ibid.



Kuvio 4. Eri ammattiryhmien osuus hiippakuntien (ei Porvoo) henkilöstökoulutukseen osallistuneista.⁴⁵

6 Seurakuntayhtymät

Seurakuntien ja seurakuntayhtymien koulutustoiminnan kokonaisuudesta ei ole tarkkoja ja ajanmukaisia tietoja, sillä ne eivät kuulu esimerkiksi Kirkon koulutuskeskuksen koordinoiman henkilöstökoulutuksen piiriin. Tämä on sikäli ymmärrettävää, että seurakuntien ja yhtymien lähestymiskulma koulutukseen on päinvastainen kuin vaikkapa hiippakuntien tai keskushallinnon. Koulutuskeskus, hiippakunnat, oppilaitokset ja järjestöt ovat kaikki koulutuksen tarjoajia, joiden palveluita seurakunnat hyödyntävät. Seurakunnat ja seurakuntayhtymät ovat puolestaan työnantajia, jotka ensisijassa hankkivat työntekijöilleen koulutusta ulkopuolelta. Tässä on kuitenkin tapahtunut viime vuosina muutosta.

Suurista seurakuntayhtymistä on kasvanut merkittäviä toiminnallisia keskuksia, joiden taloudelliset voimavarat ja henkilöstöresurssit ovat monikymmenkertaiset esimerkiksi hiippakuntiin ja tuomiokapituleihin verrattuna. Tämä on heijastunut myös koulutuksen kentälle, sillä monet isot seurakuntayhtymät eivät pelkästään osta koulutuspalveluita ulkopuolelta vaan myös tuottavat niitä oman henkilökunnan voimin. Kyse on pääsääntöisesti sisäisestä koulutuksesta, mutta joissakin tapauksissa koulutuksia on avattu myös muiden seurakuntien työntekijöille. Näin on toimittu erityisesti silloin, jos koulutus on järjestetty yhteistyössä jonkun muun tahon, esimerkiksi hiippakunnan, kanssa.

⁴⁵ Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

Koska seurakuntayhtymien koulutustoiminnasta ei ole olemassa yhtenäisiä kokonaisuuksia, tätä selvitystä varten laadittiin pieni kysely kolmelle eri puolilla maata sijaitsevalle erikokoiselle seurakuntayhtymälle, joiden kanssa Kirkon tulevaisuuskomitealla on ollut aiempaa yhteistyötä. Nämä ovat Helsingin, Kuopion ja Oulun seurakuntayhtymä. Kyselyiden tuloksia ei voida pitää koko maan näkökulmasta kattavina, vaikka ne ovatkin hyödyllisiä ja suuntaa antavia.⁴⁶

Seurakuntayhtymien koulutusvolyymit ovat kyselyn perusteella huomattavan suuria. Esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymä järjesti vuonna 2015 yli 150 koulutusta, joihin osallistui yhteensä vajaat 2 000 työntekijää. Koulutusten kirjo oli laaja aina pienistä työpajoista suuriin tapahtumiin ja pitkäkestoisiin kursseihin. Koska koulutus oli suunnattu yhtymän omille työntekijöille, se oli osallistujille ilmaista. Kouluttajina toimi niin yhtymän omia työntekijöitä, muita kirkon työntekijöitä kuin ulkopuolisia kouluttajia. Oulun ja Kuopion seurakuntayhtymien koulutusten määrät olivat luonnollisesti huomattavasti pienempiä, mutta niihinkin osallistui useita satoja työntekijöitä.⁴⁷

Yhtymät näyttävät noudattavan yleistä suositusta, jonka mukaan työntekijäkoulutuksessa 0,8 % palkkamäärärahasta voidaan käyttää ulkopuoliseen ja 0,4 % sisäiseen koulutukseen. Näitä lukemia voidaan kasvattaa tarveharkintaisesti. Taloudellisesti niukka tilanne näyttää johtaneen hivenen aiempaa tiukempaan tulkintaan tarveharkinnassa, mutta itse periaatetta on pystytty kuitenkin noudattamaan. Suuria koulutuksellisia leikkauksia kyselyn kohteena olevissa yhtymissä ei ole tehty.⁴⁸

Koulutuksen suunnittelusta vastaavat yhtymien henkilöstöpalvelut, jotka keräävät seurakunnista tietoa koulutustarpeista ja pyrkivät reagoimaan niihin järjestämällä koulutuksia tai myöntämällä ulkopuolisiin koulutuksiin varoja.⁴⁹

Tärkeimpiä yhteistyökumppaneita seurakuntayhtymille ovat hiippakunnat, joiden kanssa tehdään yhteistyötä kolmella tasolla. Molemmipuolisella tiedonvaihdolla pyritään välttämään koulutuksen päällekkäisyyksiä. Yksittäisiä koulutuksia on myös järjestetty yhteistyössä. Näiden lisäksi hiippakunta on yhtymän näkökulmasta kouluttaja eli palveluntarjoaja.⁵⁰

46 Meriläinen 2016c.

47 Ibid.

48 Ibid.

49 Ibid.

50 Ibid.

7 Kirkolliset järjestöt

Kirkollisten järjestöjen roolia kirkon henkilöstökoulutuksessa on vaikea arvioida ilman perusteellisempia tutkimuksia. Henkilöstökalerin perusteella tehdyissä tilastoissa järjestökenttä on sisällytetty samaan kategoriaan oppilaitosten kanssa. Tämä on sikäli perusteltua, että osa kouluttavista oppilaitoksista on järjestöjen omistuksessa. Esimerkiksi Seurakuntaopisto on osa Kirkkopalveluita. Kaikkien oppilaitosten kohdalla näin ei kuitenkaan ole.

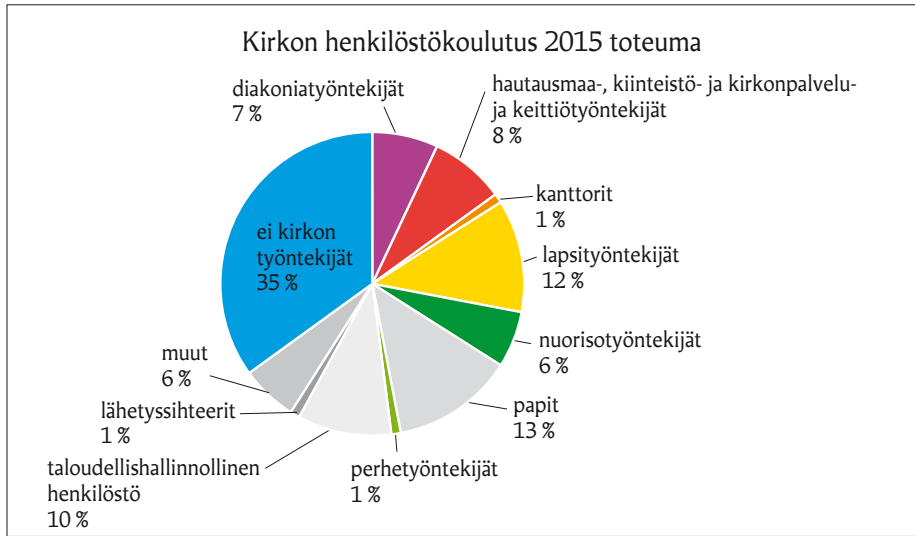
Henkilöstökoulutuskalerin perusteella 39 % henkilöstökoulutukseen ilmoittautuneista osallistui oppilaitosten ja järjestöjen järjestämään koulutukseen. Koska tilastoon ei sisälly seurakuntia tai seurakuntayhtymiä, voidaan arvioida järjestöjen osuuden jäävän vajaaseen kolmannekseen henkilöstökoulutuksen kokonaisuudesta. Kyse on joka tapauksessa merkittävästä roolista.

Koulutuksen toteutumia kokoavista tilastoista näkyy, että erityisen aktiivisia koulutusten tarjoajia ovat olleet Kirkkopalveluiden Seurakuntaopisto, Kirkon ulkomaanapu, Seurakuntien Lapsityön Keskus ja Nuorten Keskus. Muutamat järjestöt eivät tosin ole ilmoittaneet koulutuksistaan lainkaan. Sama tilasto osoittaa kansanopistojen merkittävää roolia kirkon työntekijöiden koulutusten tarjoajina. Erityisen runsaasti kirkon henkilöstöä osallistui Jyväskylän, Turun ja Jaakkiman kristillisten opistojen tarjoamaan koulutukseen.⁵¹

Kristillisten oppilaitosten ja järjestöjen koulutuksesta yli kolmannes suuntautui kirkon ulkopuolelle. Kirkollisista ammattiryhmistä aktiivisimmin koulutukseen osallistuivat papit; lapsityöntekijät; taloushallinnon henkilöstö; hautausmaa-, kiinteistö ja kirkonpalveluhenkilöt sekä nuorisotyöntekijät. Luonteeltaan koulutus on ollut säännöllisesti toistuvien pitkäaikaiskursien sijasta lähinnä ajankohtaiskoulutusta.⁵²

51 Kirkollisen koulutustarjonnan toteuma 2015.

52 Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015, Eeva Salo-Kopperi 16.3.2016.



Kuvio 5. Eri ammattiryhmien jakauma kirkollisten oppilaitosten ja järjestöjen henkilöstökoulutuksessa.⁵³

8 Yhteenveto

Kirkollisen koulutustoiminnan kenttä on moninainen ja koulutustarjonta erittäin runsasta. Viimeisen reilun vuosikymmenen aikana koulutussektoria on pyritty ja onnistuttu Kirkon koulutuskeskuksen ja hiippakuntadekaanien johdolla selkiyttämään ja kehittämään. Erityisen huomattavaa on ollut hiippakuntien koulutuksellisen roolin muutos. Hiippakuntien välistä yhteistyötä on lisätty, ja niille on löydetty uusi rooli seurakuntien työnohjauksen ja konsultoinnin alueelta.

Samaan aikaan koulutuskentälle on tullut kokonaan uusia tai merkitystään kasvattaneita toimijoita. Suurista seurakuntayhtymistä on tullut volyymiltään hiippakuntiin ja kirkon koulutuskeskukseen verrattavia koulutusyksiköitä, jotka tosin ovat ennen muuta oman henkilöstön kouluttajia eivätkä koulutuksen tarjoajia. Vähitellen yhtymät ovat kuitenkin ryhtyneet tarjoamaan koulutusta myös muille seurakunnille ja toimijoille, erityisesti silloin, jos koulutus on toteutettu yhteistyössä hiippakunnan tai muun yhteistyökumppanin kanssa.

Kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden koulutustarjonta on laajaa ja monipuolista, eikä sen koko kirjo näy tilastoista. Koulutusta tehdään paljon yhteistyössä Kirkon koulutuskeskuksen kanssa, mutta monet kirkkohallituksen yksiköistä tai asiantuntijoista järjestävät koulutuksia myös itsenäisesti koulutussuunnitelmien

⁵³ Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015.

ja henkilöstökoulutuskalenterin ulkopuolella. Kokonaisuutena kirkkohallituksen koulutuksellinen rooli näyttäisi olevan ennakoitua suurempi ja ainakin osin koordinoimaton ja johtamaton.

Kolmantena merkittävänä tekijänä ovat järjestöt ja oppilaitokset, joiden koulutustarjontaa seurakunnat runsaasti hyödyntävät. Oppilaitokset yhtäältä tarjoavat ammattiin valmistavaa koulutusta yleisen suomalaisen koulutusjärjestelmän puitteissa ja toisaalta järjestävät täydennyskoulutusta kirkon työntekijöille ja muulle yhteiskunnalle. Järjestöjen koulutustarjonta on luonteeltaan lähinnä ajankohtaiskoulutusta.

Kirkollisen koulutussektorin moninaisuus on rikkaus, mutta se saattaa myös johtaa päällekkäisyyksiin ja työnjakoa koskeviin epäselvyyksiin. Koulutuskeskuksen koordinoinnin ja hiippakuntien välisen yhteistyön kehittämisen kautta näitä epäkohtia on tosin monilta osin onnistuttu ilmeisen hyvin välttämättään ja ratkaisemaan.

Avoimia kysymyksiä tästäkin huolimatta jää. Vaikka hiippakunnat ja seurakuntayhtymät tekevät jonkin verran koulutuksellista yhteistyötä ja vaihtavat keskenään tietoja, kokonaiskuvaa seurakuntayhtymien koulutustarjonnasta ja koulutuksellisesta roolista saati niiden tulevaisuudenkuvista ei ole. On mahdollista, että kasvavista yhtymistä voi tulla tulevaisuudessa yhä suurempia koulutuksen tarjoajia, jolloin niiden asema koulutus kentässä on koordinoimaton ja koulutustarjonnan päällekkäisyyksien riski kasvaa.

Kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden järjestämä koulutus erilaisine seminaareineen ja työpajoineen on moninaista. Niiden vahvuutena on asiantuntijoiden verkottuneisuus ja syvä substanssin hallinta. Toisaalta moninaista koulutusta ei keskitetysti suunnitella tai johdeta, mikä saattaa johtaa siihen, että osa koulutuksista on etäällä strategisista painopisteistä tai kentällä esiintyvistä tarpeista. Puutteellisesti suunnitellun ja koordinoitun toimintakentän kohdalla päällekkäisyyksien riskit kasvavat.

Järjestökentän hyödyntäminen koulutuksessa on mielekästä järjestöissä olevan osaamisen ja niiden saaman ulkopuolisen rahoituksen vuoksi. Yhteistyötä järjestöjen kanssa tehdään paljon, mutta se ei ole aina täysin saumatonta. Osa järjestöistä ei esimerkiksi ilmoita koulutuksiaan niitä koordinoivalle Kirkon koulutuskeskukselle, ja joissakin tapauksissa kirkon ja järjestökentän tavoitteet voivat poiketa toisistaan.

Mahdollisista kehittämiskohteista huolimatta kirkon koulutus kentässä ei tällä hetkellä näyttäisi olevan suuria ongelmia, sillä työtä on määrätietoisesti kehitetty jo vuosien ajan. Yhteistyön tiivistämiseen on toki yhä varaa.

9 Lähteet ja kirjallisuus

9.1 Painamattomat lähteet

Kirkollisen koulutustarjonnan toteuma 2015. Kirkon koulutuskeskus.

Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat 2015 [2016]. Kirkon henkilöstökoulutukseen osallistujat toteumatietojen 2015 perusteella. KK:n koulutuksiin 2016 ilmoittautuneet. Kirkon koulutuskeskus.

Kirkon työmarkkinalaitos (2015). Osaamis- ja työvoimatarvekysely 2015. Selvitys seurakuntien ja seurakuntayhtymien osaamis- ja työvoimatarpeista.

Meriläinen, Juha (2016a). Kysely kirkkohallituksen osastojen ja yksiköiden järjestämästä koulutuksesta vuonna 2015.

Meriläinen, Juha (2016b). Kysely hiippakuntien koulutustoiminnan nykytilasta ja tulevaisuudennäkömistä.

Meriläinen, Juha (2016c). Kysely Helsingin, Kuopion ja Oulun seurakuntayhtymien koulutustoiminnasta.

Salo-Kopperi, Eeva (2015). Kirkon henkilöstökoulutuskalenteri 2015 toteumatiedot - johtopäätökset 2015.

9.2 Painetut lähteet

Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.

9.3 Internet-lähteet

Opetus- ja kulttuuriministeriö [2016]. Toisen asteen koulutuksen ja vapaan sivistystyön rakenneuudistus 2014–2016. <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Toisen_asteen_rakenneuudistus/?lang=fi>. Katsottu 17.3.2016.

9.4 Haastattelut

Koulutussuunnittelija Eeva Salo-Kopperi, Kirkon koulutuskeskus. Järvenpää, 16.3.2016.

SEURAKUNTA

1 Johdanto

Selvitys pyrkii kuvaamaan, millä tavalla seurakunnat tänä päivänä toimivat ja millaisia haasteita toimintaan liittyy. Pääteemoina ovat seurakunnan työalat ja työntekijäryhmät, vapaaehtoistoiminta, päätöksentekojärjestelmä sekä tukitarpeet. Analyysissa pohditaan, millä tavalla kyseisiä osa-alueita tulisi muuttaa tai kehittää, jotta seurakunnat pystyisivät huolehtimaan perustehtävistään silloinkin, jos taloustai työntekijäresurssit supistuvat nykyisestään. Päällekkäisyyksien välttämiseksi nykytilanteen taustalla oleva historiallinen kehitys sivuutetaan käytännössä kokonaan, ja seurakuntien taloustilannetta koskevat pohdinnat jätetään vähemmälle – niihin ja moniin muihin erityiskysymyksiin on mahdollista perehtyä muiden tässä teoksessa julkaistujen artikkelien kautta.

On syytä huomioda, että samaan aikaan, kun kirkon pienimmässä seurakunnassa *Brändö-Kumlinge församlingenissa* on alle 700 jäsentä, suurimmassa eli yli 97 000 jäsenen Jyväskylän seurakunnassa on työntekijöitäkin lähes 440.¹ Organisaatiomielessä seurakunta tarkoittaa siis hyvin erilaisia asioita riippuen siitä, puhutaanko keskisuomalaisesta yliopistokaupungista vai Ahvenanmaan maakunnan pohjoisista saarista.

Monissa Oulun, Kuopion ja Lapuan hiippakuntien seurakunnissa huomattava osa väestöstä on ikääntynyttä ja lähes kokonaan kantasuomalaista, etäisyydet ovat pitkiä, taloudelliset resurssit niukkoja ja seurakunnilla vähän työntekijöitä. Noilla alueilla kirkkoon kuuluu suuri enemmistö väestöstä, monissa kunnissa yli 90 %, ja seurakunnan elämä on suhteellisen aktiivista, jos kohta se painottuu jo väestöpohjan vuoksi eri tavoin kuin etelän kasvukeskuksissa. Helsingissä ja osin myös muissa isoissa kaupungeissa kirkko ei enää ole vanhan sloganin mukaisesti ”keskellä kylää”. Helsingissä kirkkoon kuuluu jo alle 60 % väestöstä, ja huomattava osa jäsenistäkin on Kotimaa-yhtiöiden lanseeraaman *Jäsen 360°*-segmentointihankkeen perusteella irrallaan kirkon elämästä.²

Edellä kuvatun perusteella on selvää, että seurakunnat ovat yksilöllisiä ja niiden haasteet poikkeavat voimakkaasti toisistaan eri puolilla maata. Lyhyehkössä selvitetyksessä ei kuitenkaan ole mahdollista pureutua alueellisiin eroihin siinä määrin, kuin olisi tarpeen. Siksi tavoitteena on ensisijaisesti kokonaiskuva, jota mahdollisuuksien mukaan täydennetään erityiskysymyksillä.

1 Kirkon henkilöstö 2014.

2 Jäsen 360°-segmentointihankkeesta ks. Hintsala & Hormio 2014; Salmi 2014.

Selvityksen lopussa lueteltujen lähteiden ja kirjallisuuden lisäksi työssä on hyödynnetty kirkon vastuunkantajien, asiantuntijoiden ja tulevaisuuskomitean jäsenten kanssa käytyjä lukuisia keskusteluita.

2 Mikä on seurakunta?

Seurakunta on luterilaisen kirkon organisaation, toiminnan ja elämän perusyksikkö. Varhaiskirkossa käytetyllä *ekkleesia*-sanalla viitattiin yksinkertaisesti joko Jumalaa palvomaan kokoontuneeseen joukkoon tai laajempaan hengelliseen kokonaisuuteen. Protestanttiset kirkot ovat tavanneet kääntää sanan seurakunnaksi, mikä on osaltaan johtanut seurakuntakeskeisyyden voimistumiseen, kun taas katolisessa ja ortodoksisessa perinteessä sana on useimmiten käännetty kirkoksi, mikä on johtanut toisenlaisiin painotuksiin. Yhtä kaikki, virallisia organisaatorakenteita ei varhaisessa kirkossa ollut. Vähitellen seurakunnat alkoivat muodostaa organisoidumpaa hallintoa ympäröivästä kulttuurista omaksumiensa hallintomallien mukaisesti.³

Vaikka seurakunnat ovat saaneet eri aikoina ja eri konteksteissa hyvin erilaisia muotoja, ajatus seurakunnasta jumalanpalvelusyhteisönä on säilynyt erityisesti protestanttisissa kirkoissa tähän päivään. Todellisuus ei kuitenkaan ole aina niissäkään vastannut tuota ajatusta.

Kansainvälisesti vertailtuna suomalaiset seurakunnat ovat suuria johtuen korkeasta kirkkoon kuulumisen prosentista sekä siitä, että seurakuntajako mukailee kuntajakoa. Nykyisen lainsäädännön mukaan kukin kunta on kokonaisuudessaan yhden seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella.⁴ Tästä seuraa, että seurakuntiin kuuluu tuhansia tai jopa kymmeniä tuhansia jäseniä. Noista seurakuntalaisista vain murto-osa osallistuu säännöllisesti jumalanpalveluselämään.⁵

Jumalanpalvelusten osallistujamäärät eivät tosin anna koko kuvaa suomalaisen uskonnollisesta osallistumisesta, sillä monet ihmiset osallistuvat kirkollisiin toimituksiin, seurakunnan musiikkitapahtumiin, vapaaehtoistyöhön tai lasten ja nuorten toimintaan vaikka eivät sunnuntaiaamuisin säännöllisesti kirkon penkkiin istahtaisikaan. Samoin yksityinen uskonnonharjoitus on julkista osallistumista yleisempää.⁶ Yhtä kaikki, tämän päivän Suomessa seurakunta ei käytännön tasolla tarkoita samaa kuin jumalanpalvelusyhteisö. Seurakunnat ovat sen sijaan alueelli-

3 Heikkilä 2004, 128–130; Aejmelaeus 2007, 88–93, 430–433; Räisänen 2011, 295–301. Ks. myös *Risto Saarisen* artikkeli tässä teoksessa.

4 KL 3. luku, 3 §; KL 11. luku, 1 §; Mäkinen 2014, 38.

5 Jos puhutaan seurakuntalaisten sijaan koko väestöstä, vain noin 6–7 prosenttia suomalaisista osallistuu jumalanpalveluksiin vähintään kerran kuukaudessa, mikä on lukemana yksi maailman alhaisimmista. Esimerkiksi Ranskassa vastaava lukema oli vuonna 2008 13 prosenttia, Iso-Britanniassa 32 prosenttia, Yhdysvalloissa 45 prosenttia ja Filippiineillä 87 prosenttia. Ks. Haastettu kirkko 2011, 36–37.

6 Haastettu kirkko 2011, 36–37.

sia organisaatioita, joiden sisällä on erilaisia (jumalanpalvelus-)yhteisöjä ja joiden toiminnan identiteetti ja ydin ovat jumalanpalveluselämässä.

Kirkossa on myös erilaisia käsityksiä siitä, mitä tai millainen seurakunnan tulisi olla. Piispa *Seppo Häkkinen* on väitöskirjassaan jaotellut suomalaisten kirkkonäkemykset kolmeen kategoriaan, jotka ovat kansankirkollinen, pietistinen ja liturginen kirkkokäsitys.⁷ Kyse on yksinkertaistuksesta, mitä tyypittelyt aina ovat, mutta se antaa siitä huolimatta hyvän kuvan kirkossa esiintyvistä, toisistaan ajoittain huomattavastikin poikkeavista näkemyksistä.

Kansankirkollisuuden tulkinnat vaihtelevat, mutta kansankirkkoidentiteettiin liittyy tavallisesti ajatus jonkinlaisesta erityisestä yhteydestä kirkon ja kansan välillä. Suomalaisessa kontekstissa ovat korostuneet usein kirkon enemmistöasema sekä sen kulttuuriset ja historialliset merkitykset kansalle.⁸

Käsitys kansankirkon tehtävistä on kuitenkin muuttunut historian eri vaiheissa. Suurlakon jälkeisinä vuosikymmeninä voimistui ajatus kirkosta kansan kristillisenä kasvattajana. Sisällissodan jälkeen haaveiltiin kirkosta kansankunnan eheyttäjänä. Toisen maailmansodan jälkeen ryhdyttiin puhumaan uskankirkollisuudesta, jossa tavoitteena oli avara, kaikkia jäseniä palveleva ja eri kansalaisryhmien omakseen tuntema kirkko.⁹ Tämä tavoite on vaikuttanut huomattavalla tavalla seurakunnan toimintojen monipuolistumiseen viimeisten vuosikymmenten aikana.

Se, että valtaosa seurakunnan jäsenistä ei aktiivisesti osallistu sen toimintaan saati jumalanpalveluselämään, ei ole välttämättä suoranaista ongelmaa kansankirkollisuuden kannattajille, mutta jonkinlaisia kipupisteitä kuitenkin. Häkkisen mukaan kansankirkko-problematiikan perusongelma on eri aikoina ollut se, missä määrin kansankirkko voi luopua jäsentensä tunnustautumisesta ja kirkon keskeisistä tunnusmerkeistä voidakseen säilyttää mahdollisimman suuren osan kansasta kirkon jäsenenä ja pysyä jonkinlaisessa yhteydessä siihen.¹⁰

Pietistisessä kirkkokäsityksessä korostuvat tietoinen jumalasuhte ja uskonnollinen kääntymiskokemus. Kirkon ensisijaiseksi tehtäväksi nähdään evankeliointi eli Jumalan sanan julistaminen, jonka vaikutuksesta Jumalasta vieraantuneet ihmiset voivat tulla uskoon ja liittyä seurakuntaan. Seurakunta on näin ollen uskovien yhteisö, oli se sitten iso tai pieni. Kansankirkkoon mielikuvissa liitetyt väljyys ja laitosmaisuus ovat usein olleet pietistien kritiikin kohteena. Pietistien parissa on eri aikoina ollut sekä kirkon sisällä toimivia kirkollisia pietistejä että radikaalimpia ryhmiä, jotka ovat pitäneet kirkkoa niin rappiollisena, että se on pitänyt hylätä.¹¹

Vanhempi suomalainen pietismi on taustoiltaan pääsääntöisesti saksalaista. Se ryhmittyi 1800-luvun mittaan herätysliikkeiksi, jotka vaikuttavat yhä kirkossa.

7 Häkkinen 2010, 56–71.

8 Sorsa 2015, 13–20.

9 Häkkinen 2010, 58–64.

10 Häkkinen 2010, 59.

11 Häkkinen 2010, 64–68.

Uudempi suomalainen pietismi, viidesläisyys, on osa anglo-amerikkalaista, globaalisti levinnyttä evankelikaalisuutta, vaikka siihen onkin sekoittunut piirteitä muun muassa vanhemmasta pietismistä.¹²

Kirkon erikoista luonnetta yhtäältä havaittavana instituutiona ja toisaalta uskonnollisena käsitteenä on teologiassa ilmaistu puhumalla näkyvästä ja näkymättömästä kirkosta. Professori *Hannu Juntunen* on nimittänyt pietismien dilemmaksi sitä, että pietistit ovat samaistaneet näkymättömän kirkon tosiuskovien ryhmään.¹³

Kolmanneksi seurakuntanäkemykseksi Häkkinen nostaa vaikeasti määriteltävän *liturgisen kirkkonäkemyksen*. Katolisesta kirkosta lähtenyt ja myöhemmin ekumeeniseksi muuntunut liturginen uudistusliike on synnyttänyt korkeakirkollisia ryhmiä eri kirkkokuntiin, erityisesti Ruotsin kirkkoon. Suomeen tämä suuntaus on tullut yhtäältä Ruotsin kirkosta ja toisaalta anglikaanisen Englannin kirkon vaikutuksesta. Korkeakirkollisuudelle tyypillistä on jumalanpalveluselämän ja kolmitahoisen kirkollisen viran (piispa, pappi, diakoni) korostaminen. Pietistien kritisoidulla kirkollisella traditiolla on liturgisessa kirkkonäkemyksessä merkittävä sija.

Jos kansankirkollisuuden ytimeen kuuluu ajatus kirkon ja kansan yhteydestä sekä kirkon erilaisista palvelutehtävistä sekä pietismien ytimeen ajatus kirkosta evankelioivana tosiuskovien yhteisönä, liturgisessa kirkkokäsityksessä seurakunta on pyhien yhteisö, jossa ylönoussut Herra kohdataan sanan ja sakramenttien äärellä.

On itsestään selvää, että nämä kolme toisistaan selkeästi poikkeavaa kirkkonäkemystä johtavat seurakunnissa erilaisiin tulkintoihin siitä, mihin seurakuntien tulisi tai ei tulisi keskittyä ja mihin suuntaan niitä pitäisi kehittää.

3 Seurakunnan tehtävä, työmuodot ja työntekijät

3.1 Perustehtävä

”Kirkon perustehtävä on pysyvä. Kukin aikakausi ja ympäristö vaikuttavat tapoihin, joilla se ilmaistaan.” Näin kirkon tehtävää luonnehditaan kirkkohallituksen laatimassa *Kohtaamisen kirkko* -asiakirjassa, jonka on tarkoitus osoittaa kirkon toiminnalle suuntaa vuoteen 2020 saakka.¹⁴

Historiallisesta näkökulmasta luonnehdinta on optimistinen ja kuvastaa paljolti kirkon itseymmärrystä, sillä eri aikakausina ja erilaisissa ympäristöissä on moni muukin asia muuttunut kuin vain ilmaisutavat. Itse asiassa kristinuskon ja kirkkojen muuntautumiskyky on erityislaatuisen sanoman ohella ollut yksi kristinuskon leviämisen ja menestyksen elinehdoista. Samaan aikaan on todettava, että kristin-

12 Herätysliikkeistä ks. Huhta 2013, 197–211; Meriläinen 2013, 212–219.

13 Häkkinen 2010, 65.

14 Kohtaamisen kirkko 2014, 15.

uskon sanomassa sekä kirkkojen itseymmärryksessä ja tehtävissä on paljon sellaista, joka on säilynyt vahvana ja jokseenkin muuttumattomana halki aikakausien.¹⁵

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa seurakunnat ovat sekä taloudellisesti että toiminnallisesti pitkälti itsenäisiä yksiköitä, joten ne voivat ilmaista tehtäväänsä erilaisin ja uudistuvain tavoin jatkuvasti muuttuvassa toimintaympäristössä. Ne kaikki kuitenkin jakavat kirkkolaissa kuvatun yhteisen tehtävän, johon ne ovat kirkon osina sitoutuneet:

[t]oteuttaakseen kirkon tehtävää seurakunta huolehtii jumalanpalvelusten pitämisestä, kasteen ja ehtoollisen toimittamisesta sekä muista kirkollisista toimituksista, kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta, sielunhoidosta, diakoniasta ja lähetystyöstä sekä muista kristilliseen sanomaan perustuvista julistus- ja palvelutehtävistä.¹⁶

Nämä tehtävät eivät ole siinä mielessä pysyviä, että ne olisivat olleet olemassa ”aina”. Niillä kaikilla on siis omat synty- ja kehityshistoriansa. Siitä huolimatta niitä voidaan pitää kristikunnalle yhteisinä ja luterilaiselle kirkolle enemmän tai vähemmän välttämättöminä. Ilman kastetta ja ehtoollista sekä jonkinlaista jumalanpalveluselämää ei olisi perusteltua puhua enää kristillisestä kirkosta.

Nämä kolme perustehtävää – jumalanpalvelukset, kaste ja ehtoollinen – mainitaan erikseen nykyisessä kirkkolaissa, mikä korostaa niiden keskeistä asemaa. Kirkkolaki toki edellyttää seurakunnalta myös muista kirkollisista toimituksista huolehtimista, vaikka muita toimituksia kuten avioliittoon vihkimistä, yksityisriippä tai kodin siunausta ei erikseen nimetä. Kirkkolaki ei myöskään sisällä kuvausta siitä, miten vaikkapa kristillisestä kasvatuksesta ja diakoniasta huolehditaan tai mitä tarkoitetaan muilla kristilliseen sanomaan perustuvilla palvelutehtävillä.

Kirkkojärjestys menee lakia syvemmälle kirkon ja seurakunnan tehtävistä puhuttaessa. Pääjumalanpalvelukset on pidettävä seurakunnan kirkossa sunnuntaisin sekä kirkollisina ja tiettyinä valtiollisina juhlapäivinä, pääsääntöisesti klo 10 alkaen. Saarna on pidettävä kirkkokäsikirjan mukaisista teksteistä, ja pääjumalanpalveluksissa on käytettävä virsikirjaa.¹⁷

Kirkollisista toimituksista kirkkojärjestys edellyttää, että kirkon jäsenet toimittavat lapsensa kasteelle ilman tarpeetonta viivytystä. Ehtoollista vietetään jumalanpalveluksissa, jos kohta kirkkojärjestys ei määrittele sitä, milloin ja kuinka usein ehtoollista on vietettävä.¹⁸

15 Ks. esim. Marty 2010, 12–13, 25–27, 299–303.

16 KL 4. luku, 1 §.

17 KJ 2. luku, 1–5 §.

18 KJ 2. luku, 9–17 §.

Toisin kuin kirkkolaki, kirkkojärjestys nostaa esiin myös avioliittoon vihkimisen, hautaan siunaamisen, yksityisripin ja huomattavan määrän muita tehtäviä.¹⁹ Se, että jokin asia säädetään kirkkolain sijasta kirkkojärjestyksessä, ei tee siitä merkityksetöntä. Kirkkolain ja -järjestyksen eroa voidaan silti pitää jonkinlaisena tienviittana pohdittaessa sitä, mitä kirkon tehtäviä on pidetty ehdottoman välttämättöminä ja mitä muutoin tärkeinä. Muitakin arviointikriteerejä on silti olemassa.

Samaa asiaa voidaan tarkastella myös toisin päin. Kirkkolaki ja -järjestys velvoittavat seurakuntia huolehtimaan tietyistä tehtävistä, mutta kirkkolaki ei ole ikuinen ja muuttumaton. Kirkolla on oikeus muuttaa kirkkojärjestystä ja tehdä kirkkolakia koskevia muutosesityksiä silloin, kun se katsoo muutoksen tarpeelliseksi. Tämä mahdollisuus koskee myös kirkon tehtäviä. Näin ollen kirkon tehtäviä pohdittaessa pelkkä kirkkolain tarkastelu ei riitä, vaan katse on kohdistettava Raamattuun, kirkon tunnustukseen, traditioon, tämän päivän seurakuntaelämään, ympäröivään yhteiskuntaan ja – siinä määrin, kun se on mahdollista – myös tulevaisuuteen.

Raamatusta on mahdollista löytää erilaisia kristittyjä ja seurakuntia velvoittavia käskyjä ja kehotuksia, joita kristilliset kirkot ovat läpi historiansa pyrkinet noudattamaan omien, vaihtelevien painotustensa mukaisesti. Selkeimpiä näistä ovat Jeesuksen antamat käskyt kastaa ja opettaa ihmisiä (Mt. 28: 19–20) sekä viettää ehtoollista hänen muistokseen (esim. Mt. 26: 26–28).

Ensiksi mainittuun Raamatun kohtaan, jota modernissa eksegeettisessä tutkimuksessa pidetään evankeliumiin jälkikäteen tehtynä lisäyksenä mutta jota kirkot yhtä kaikki noudattavat, sisältyy myös ajatus Jeesusta koskevan sanoman viemisestä kaikille kansoille, siis lähetytyöstä. Näiden kohtien lisäksi evankeliumeista ja muualta Raamatusta löytyy paljon erilaisia arkisia, eettisiä, moraalisia ja uskonnonharjoittamiseen liittyvien ohjeita sekä toimintamalleja. Jeesuksen omassa toiminnassa ja sanoissa korostui erityisen vahvasti sosiaalieettinen painotus: ”Totisesti minä sanon teille: kaikki, mitä olette tehneet yhdelle näistä minun vähimmistä veljistäni, sen te olette tehneet minulle” (Mt. 25: 40b).

Vastausta seurakuntien tehtäviin voi etsiä myös luterilaisten kirkkojen opillisista säädöskokoelmista, joihin lukeutuva *Augsburgin tunnustus* nostaa erityisellä tavalla esiin evankeliumin julistuksen sekä sakramentit eli kasteen ja ehtoollisen. Inhimillisten traditioiden ja jumalanpalvelusmenojen ei sen sijaan tarvitse olla sen mukaan kaikkialla samanlaisia. Jumalanpalvelusmenojen olemassaoloa kuitenkin edellytetään. Kirkon olemusta kuvaavista käsitteistä ei kuitenkaan voida suoraan johtaa seurakunnan tehtäviä. Tunnustuskirjojen teologia ei pohdi niinkään kysymystä, mitä kirkko tekee, vaan mitä se on.²⁰

Kaikkien seurakunnan nykyisten työmuotojen opillisten tai historiallisten juurien etsiminen ja analysointi eivät ole tässä selvityksessä tarpeen. Jokaiselle yhtei-

19 KJ 2. luku, 18–23 §; KJ 4. luku, 1 §.

20 CA VII; Huhtinen 2002, 37–38.

sölle ja organisaatiolle on kuitenkin hyödyksi arvioida toimintojensa tärkeyttä ja välttämättömyyttä, vaikka asioiden priorisointi olisi vaikeaa tai kipeää. Tämä on hyödyllistä ennen kaikkea siksi, että se auttaa pitämään toiminnan ytimen kirkaana ja sille kuuluvalla paikalla. Samaan aikaan priorisointi on valmistautumista sekä työmuotojen kehittämiseen että niiden mahdolliseen karsimiseen. Karsiminen voi tulla kysymykseen joko kaventuneiden resurssien pakottamana tai omaehtoisen toiminnan kehittämisen myötä.

3.2 Talous ja työntekijärakenteen muutokset

Luterilainen kirkko muuttui 1900-luvun jälkipuolella pappiloiden ympärille rakentuneista pienistä, hierarkkisista ja pappiskeskeisistä yhteisöistä suureksi ja monipuolisiksi työnantajaksi sekä kansalaisyhteiskunnan palveluntarjoajaksi.²¹

Maailmansodat muuttivat kirkkojen toimintaa ja ajattelua sekä pakottivat ne ulos yhteiskunnallisesta eristäytymisestä. Sodan ravistelemat kristityt näkivät velvollisuudekseen hädän ja kärsimyksen lievittämisen sekä rauhan ja keskinäisen yhteyden rakentamisen. Auttamis- ja palvelutehtävällä oli kristinuskon varhaisvaiheista saakka ollut eri aikoina ja eri konteksteissa vaihdellut mutta yhtä kaikki näkyvä rooli seurakuntien toiminnassa. Sotien jälkeen halu ja velvollisuus seurata Kristuksen esimerkkiä korostuivat uudelleen monissa Euroopan kirkoissa ja Yhdysvaltain päälinjan protestanttien keskuudessa. Suomessa muutos oli luontevaa myös siksi, että se ajoittui samaan aikaan suomalaisen hyvinvointivaltion rakennusprosessin kanssa.²²

Kirkolliset erityistyömuodot kasvoivat räjähdysmäisesti toisen maailmansodan jälkeen kasvatus- ja nuorisotyön, sosiaali- ja diakoniatyön, teollisuustyön, perheytyön, radiotoiminnan ja monen muun uuden tai kehittyvän työmuodon myötä. Muutos ei kuitenkaan tapahtunut kivuitta, sillä kirkon toimintamuotojen nopea monipuolistuminen herätti paljon kritiikkiä niiden kirkon jäsenten keskuudessa, joiden kirkko- ja pelastuskäsitystä se ei vastannut. Nämä uuspietisteiksi kutsutut, luterilaisesta ja kalvinistisesta herätyskristillisyydestä nousseet kristityt korostivat sitä, että kirkon ensisijainen tehtävä oli julistaa evankeliumia eikä tehdä sosiaalista työtä. Heidän mukaansa ihmiset tekisivät kyllä hyviä töitä ja parantaisivat yhteiskuntaa sen jälkeen, kun he olisivat ottaneet Kristuksen vastaan, ei päinvastoin.²³

Tämä perustavanlaatuisen ero kirkon olemuksesta ja tehtävää koskevissa näkemyksissä on yhä tänä päivänä vahvasti olemassa, ja se vaikuttaa yhtä lailla koko kirkkoa kuin yksittäistä seurakuntaa koskevassa päätöksenteossa.

21 Ks. tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

22 Murtorinne 1995, 328–335; Malkavaara 2000, 200–213; Meriläinen 2009, 263–269.

23 Murtorinne 1995, 338–346; Malkavaara 2000, 200–213. Ks. myös tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

Vaikka kirkon uudenlainen rooli herätti kritiikkiä, se ei pysäyttänyt muutosta. Toinen vahva työntekijämäärän nousukausi alkoi 1970-luvun puolivälistä ja jatkui aaltoillen 2000-luvun alkuun saakka, jolloin kirkon työntekijämäärä likipitäen kaksinkertaistui. Tämän jakson aikana erityisen voimakkaasti kasvaneita työntekijäryhmiä olivat puutarha- ja hautausmaatyöntekijät, hallinto- ja toimistotyöläiset, lapsityöntekijät sekä kirkonpalvelijat eli suntiot ja keittiö- ja taloustyöntekijät. Kasvavista ammattiryhmistä näkyy, että kirkko sai tuolloin yhä enenevässä määrin palveluyhteiskunnalle leimallisia piirteitä.²⁴

Olivat kirkon työmuotojen monipuolistuminen ja työntekijämäärän kasvu sitten seurausta uudenlaisesta kansankirkolliseksi kutsutusta kirkkokäsityksestä tai taustalla olevasta laajemmasta yhteiskunnallisesta muutoksesta, ne eivät olisi olleet samassa mittakaavassa mahdollisia ilman samaan aikaan tapahtunutta yleistä talouskasvua ja vaurastumista. Tämä näkyy jo siinä, että voimakkaana pari vuosikymmentä jatkunut työntekijämäärän kasvu kääntyi lievään laskuun 1990-luvun lamavuosina.²⁵

Vastaavalla tavalla nykyinen lamakausi yhdistettynä kirkon jäsenmäärän laskun myötä tapahtuvaan verokertymän pienenemiseen ja ikärakenteen myötä kasvaviin eläkemenoihin haastaa kirkon arvioimaan uudelleen sitä, kuinka laajaa työntekijämäärää ja työmuotojen kirjoa sen on mahdollista ylläpitää.²⁶

3.3 Kirkkoherra ja muu papisto

Vaikka kirkon työntekijärakenne on huomattavalla tavalla monipuolistunut viimeisen sadan vuoden aikana, pappisviralla on edelleen merkittävä asema luterilaisen kirkon teologiassa, identiteetissä ja toiminnassa. Tämä heijastuu voimakkaasti myös kirkkolakiin ja -järjestykseen, joiden viidennet luvut ovat kokonaisuudessaan omistetut pappisviralle. Lisäksi virasta säädetään useissa muissa luvuissa ja pykälissä.²⁷

Seurakunnan johtavaa pappia kutsutaan kirkkoherraksi. Kirkkoherra on seurakunnan ylin esimies ja hengellinen johtaja, jonka vastuulla on seurakunnan toiminnan johtaminen yhtäältä erityisen roolinsa ja toisaalta kirkkoneuvoston puheenjohtajuutensa kautta. Kirkkojärjestyksen mukaan kirkkoherra on vastuussa jumalanpalveluksen, sakramenttien, kirkollisten toimitusten ja sananjulistuksen oikeasta hoitamisesta sekä yksityisen sielunhoidon harjoittamisesta seurakunnassa. Kirkkoherran tulee myös valvoa, että seurakunnan muuta toimintaa, kuten kristillistä kasvatusta ja opetusta, diakoniaa sekä evankelioimis- ja lähetystyötä, harjoitetaan kirkon tunnustuksen ja tehtävän mukaisesti.²⁸

24 Ks. tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Ks. esim. KL 5. luku, 1–3 & 5 §; KJ 5. luku, 1–2 & 4–11 §.

28 KJ 6. luku, 13 §; Anetjärvi & Jakobsson 2013, 3–4.

Jokaisessa seurakunnassa on kirkkojärjestyksen mukaan oltava kirkkoherran, kanttorin ja diakonian virat, jos kohta kaksi jälkimmäistä voidaan tuomiokapitulin suostumuksella perustaa osa-aikaisiksi tai jättää tilapäisesti täyttämättä. Kirkkoherran virka ei voi olla osa-aikainen, mutta useammalla seurakunnalla voi olla yhteinen kirkkoherra.²⁹

Pienessä seurakunnassa kirkkoherra voi olla seurakunnan ainoa pappi, mutta useimmissa seurakunnissa on kirkkoherran lisäksi myös kappalaisen ja seurakuntapastorin virkoja. Suomessa kappalaisella tarkoitetaan nykyisin seurakunnan vakinaista pappia, jota tuomiokapitulilla ei ole oikeutta siirtää toiseen seurakuntaan. Viran kelpoisuusehtona ovat suoritettavat kappalaisen viran pätevytymisopinnot eli niin sanottu pastoraalitutkinto. Käytännössä monet kappalaiset johtavat jotakin seurakuntansa maantieteellistä aluetta tai työalaa, ja osalla heistä on lähiesimiestehtäviä. Seurakuntapastorin tehtäväkuva saattaa olla esimiestehtäviä lukuun ottamatta samankaltainen kappalaisen kanssa, mutta seurakuntapastorin viranhaltija voidaan tarveharkintaisesti siirtää tuomiokapitulin päätöksellä toiseen seurakuntaan, mitä käytännössä harvoin tapahtuu.³⁰

Seurakuntapastorin viran poikkeaminen kappalaisen ja kirkkoherran viroista näkyy edellä mainitun lisäksi irtisanoutumisajoissa, pätevyysvaatimuksissa sekä valintaprosesseissa. Kun kappalaisen tai kirkkoherran virka on tullut auki, tuomiokapituli julistaa viran haettavaksi ja tutkii ehdokkaiden kelpoisuuden virkaan. Kirkkoherran vaalit ovat lähtökohtaisesti välittömät vaalit, mutta kirkkovaltuuston tai seurakuntaneuvoston pyynnöstä tuomiokapituli voi julistaa ne välillisiksi, jolloin äänestyksen suorittavat jommankumman hallintoelimen edustajat äänioikeutettujen seurakuntalaisten sijasta. Kirkkoherran välittömän vaalin kohdalla kapituli tekee vaaliehdotuksen eli laittaa kolme hakijaa järjestykseen vaalisijoille. Kappalaisen vaalin ja kirkkoherran välillisen vaalin kohdalla kapituli lähettää seurakunnalle lausunnot hakijoista.³¹

Vuonna 2011 seurakuntapapit muodostivat kirkon viidenneksi suurimman työntekijäryhmän ja toiseksi suurimman hengellistä työtä tekevän työntekijäryhmän lapsityöntekijöiden jälkeen. 2010-luvun alussa henkilöstöään karsineiden seurakuntien suunnitelmissa papiston vähentäminen tuli tarkeysjärjestyksessä hallinto- ja toimistotyöntekijöiden, lapsityön sekä kiinteistö- ja kirkonpalvelustyöntekijöiden jälkeen. Leikkaussuunnitelmat kohdistuivat näin ollen pääsääntöisesti suurimpiin työntekijäryhmiin lukuun ottamatta puutarha- ja hautausmaatyöntekijöitä, joista monet tosin olivat osa-aikaisia.³²

Suurten ikäluokkien eläköitymisen vuoksi toteutuvaksi ennustettu pappispula ei ole realisoitunut. Päinvastoin, lisääntynyt akateeminen työttömyys näkyy myös pappien ja muiden teologien kohdalla. Pääkaupunkiseudulla papinpaikoista on

29 KJ 6. luku, 1 §, 13 §.

30 KirVESTES 2014–2016, 68.

31 KL 6. luku, 55 §; KL 23. luku, 11–12 §; KJ 6. luku, 10–11 §, 14–20 §.

32 Haastettu kirkko 2012, 346–348.

kova kilpailu, ja muualla maassa teologit joutuvat tavallisesti uransa alkuvaiheissa tyytymään määräaikaisiin työsuhteisiin.³³

Papiston tehtävien ydin liittyy jumalanpalveluselämään ja kirkollisiin toimituksiin. Tämä tarkoittaa messujen ja muiden jumalanpalvelusten, kasteiden, avioliittoon vihkimisten sekä hautajaisten suunnittelua, valmistelua ja toteutusta. Erityisesti toimitusten valmisteluihin liittyy paljon kohtaamisia ja keskusteluita seurakuntalaisten kanssa. Ison kokonaisuuden muodostavat myös erilaiset hartaudet ja seurakunnan järjestämä viikkotoiminta sekä tapahtumat, jotka saattavat papin mahdollisen työalan mukaisesti painottua lapsi-, varhaisnuoriso-, nuoriso-, aikuis- tai vanhustyöhön, tai esimerkiksi diakonian tai lähetystyön aloille. Koulu- ja laitoshartaudet sekä rippikoulutyö kuuluvat työnkuvaan valtaosalla seurakuntapapeista.³⁴

Varsinaisen hengellisen työn lisäksi papin tehtäviin lukeutuu monenlaista toimistotyötä sekä kappalaisten ja erityisesti kirkkoherrojen kohdalla huomattavasti hallinto- ja esimiestehtäviä. Suurten seurakuntien kirkkoherrojen työpanos menee pääsääntöisesti hallintoon ja esimiestehtäviin, kun taas yksipappisten ja muiden pienten seurakuntien kirkkoherrat vastaavat valtaosin seurakunnan hengellistä työstä ja osallistuvat käytännössä kaikkiin seurakunnan työaloihin. Tästä näkökulmasta ero pienen ja suuren seurakunnan kirkkoherrojen työnkuvassa on lähes yhtä suuri kuin se on suuren seurakunnan kirkkoherran ja seurakuntapastorin välillä.

Seurakunnissa viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtuneen työntekijämäärän kasvun ja toimintojen ammattimaistumisen olisi ainakin periaatteessa pitänyt vapauttaa pappien työaika hengelliseen työhön, mutta lisääntynyt hallinto ja byrokratia näyttävät syöneen tuota aikaa. Pappisliiton ja Kanttori-urkuriliiton jäsenkyselyiden mukaan seurakuntapappien keskimääräisestä 44 tunnin viikkotyömäärästä hieman yli 10 tuntia kuluu sisäiseen yhteistoimintaan ja hallintoon. Keskimäärin 40 tuntia viikossa työskentelevillä kanttoreilla vastaava luku on 7 tuntia viikossa. Kun papit työskentelevät hieman yli 17 tuntia ja kanttorit vajaan 16 tuntia viikossa seurakuntalaisten parissa, voidaan todeta seurakuntahallinnon ja yhteistoiminnan vievän huomattavalla tavalla aikaa pappien ja kanttorien perustyöstä. Luvut perustuvat toki työntekijöiden itsearvioon, joten niitä täytyy pitää lähinnä suuntaa antavina. Niiden merkitystä kuitenkin korostaa se, että niin papit kuin kanttoritkin pitivät työnsä raskaimpina puolina työmäärän ja työn epäsäännöllisyyden ohella juuri hallintoa ja byrokratiaa.³⁵

Mikäli seurakuntapappien määrää vähennetään tulevaisuudessa, se merkitsee lähes väistämättä seurakuntien hengellisten toimintojen tai työmuotojen karsimista, ellei jäljelle jäävän papiston muita työtehtäviä voida vähentää tai siirtää toisaalle. Toisaalta, jos henkilöstöä koskevat leikkaukset kohdistuvat esimerkiksi toimistohenkilökuntaan, suntioihin tai siivoojiin, papit ja muut hengellisen työn tekijät

33 Haastettu kirkko 2012, 353–357; Työllistyminen ja palkkaus [2015].

34 Papin ydinosaaminen 2010.

35 Niemelä 2010.

joutuvat hoitamaan myös näitä tehtäviä oman työnsä ohessa, ellei niitä ohjata vapaaehtoisille seurakuntalaisille.

Kansainvälisesti tarkasteltuna vain harvoilla kirkkoilla on taloudellisia resursseja pitää palkkalistoillaan niin suurta työntekijöiden kirjoa kuin luterilaisella kirkolla Suomessa. Monissa kirkkoissa pappi toimii muun työnsä ohessa esimerkiksi suntiona tai toimistovirkailijana. Toisaalta, työntekijävajetta paikataan vapaaehtoisten panoksella, jolloin seurakuntalaiset saattavat hoitaa kokonaisuudessaan esimerkiksi kanttorin, suntion tai lastenohjaajan tehtävät.³⁶

Vaihtoehtoisia ratkaisuja mietittäessä on syytä huomioida, että vaikka nykyinen kirkkolaki nimeää kirkkoherran, kanttorin ja diakonin virat pakollisiksi, luterilaisen opin ja tradition mukaisesti ainoastaan papilla on sellaisia erityistehtäviä, joita ei voida antaa kenen tahansa vapaaehtoisen hoidettavaksi.³⁷ Jopa papin erityistehtäviä voi hätätilanteessa hoitaa yleisen pappeuden nojalla kuka tahansa kastettu kristitty.

3.4 Kanttorit ja musiikkityö

Kanttorit ovat yksi kirkon vanhimmista työntekijäryhmistä. Suomessa kanttoreilla oli keskeinen asema sotia edeltäneessä agraariajan kirkossa ja laajemminkin yhteiskunnassa, erityisesti maaseudulla. Yhä nykyäänkin seurakunnan musiikkielämästä vastaava kanttori on lain mukaan yksi seurakunnan kolmesta pakollisesta työntekijästä. Vaikka kirkon musiikkielämä on monipuolista ja musiikkitilaisuudet keräävät runsaasti osallistujia, kanttorien tärkeä asema ei johdu musiikin yleisestä merkityksestä vaan ennen kaikkea kirkon jumalanpalveluskeskeisyydestä.

Jumalanpalvelusten viettäminen on yksi seurakunnan perustehtävistä, ja kanttoreilla on jumalanpalveluselämässä keskeinen rooli. Lisäksi kanttorit osallistuvat moniin kirkollisiin toimituksiin ja muihin seurakunnan tapahtumiin, opettavat rippikoulussa, hoitavat musiikkikasvatustyötä ja edistävät musiikin käyttöä seurakunnan eri toiminnoissa. Kuorotoiminnalla on perinteisesti ollut erityisen merkittävä rooli, jos kohta nykyään se on monissa seurakunnissa hiipumassa.³⁸

Virsilaululla on vanhat ja vahvat perinteet suomalaisessa luterilaisuudessa. Virret ovat rukousta, ja virsikirja lienee yhä eniten käytetty rukouskirja. Viime vuosikymmenten aikana musiikin asemaa seurakuntaelämässä ovat voimistaneet ainakin hengellisen nuorisomusiikin, gospelin, rantautuminen ja juurtuminen Suomeen sekä voimakas ja yhä jatkuva liturginen uudistus.³⁹

36 Esim. Viron kirkon tilanteesta ks. Viilma 2015. Ks. myös kansainvälisiä sisarkirkkoja koskevat artikkelit tässä teoksessa.

37 Papin ydinosoaminen 2010.

38 KJ 6. luku, 39 §; Sariola 1994, 118–141; Kanttorin ydinosoaminen 2010; Mäkinen 2014, 44–45.

39 Sariola 1994, 118–141; Sariola 2001a, 15–23, 171–175; Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 103–106; Laasonen 2011, 39–43; Mäkinen 2014, 44–45.

Ehtoollisjumalanpalveluksen eli messun renessanssi Suomessa johtunee ainakin osittain korkeakirkollisuuden voimistumisesta ja entistä läheisempien yhteyksien rakentumisesta niihin kirkkoihin, joiden perinteessä liturgialla on ollut keskeinen rooli. Tällaisia kirkkoja ovat paitsi ortodoksiset kirkot myös monet läntiset kirkot, joihin suomalaisilla luterilaisilla on ollut läheiset teologiset ja historialliset juuret, kuten katolinen kirkko, anglikaaniset kirkot sekä Saksan ja Ruotsin luterilaiset kirkot. Samalla kyse on ollut laajemmasta oman jumalanpalvelusperinteen uudelleenarvioinnista.⁴⁰

Jumalanpalveluksen musiikkia ei liturgian uudistajien parissa pidetä vain tunnelman luojana vaan messun erottamattomana osana, jolla on oma hengellinen ja teologinen merkityksensä; toisin sanoen, ”soivana Jumalan sanana” tai ”Jumalan pelastavien lahjojen instrumenttina.”⁴¹

Mikäli messua pidetään nykyisen painotuksen mukaisesti seurakuntaelämän keskuksena ja virsillä sekä liturgisella musiikilla nähdään siinä erottamaton rooli, on selvää, että musiikkityö kuuluu seurakunnan perustehtäviin. Samoin luterilaisen kirkon jumalanpalvelus- ja hartauselämän kannalta on ehdoton vahvuus, että jokaisessa seurakunnassa työskentelee yksi tai useampi täysipäiväinen musiikin ammattilainen.

Samaan aikaan on syytä muistaa, ettei nykyisen kirkkolain ulkopuolella ole mitään teologista tai periaatteellista syytä, miksi kaikkien kirkkomuusikoiden tulisi olla koulutettuja ammattilaisia. Nykyinen tilanne on seurakuntatyön kannalta erinomainen, mutta mikäli kirkon talous pakottaa tekemään isoja leikkauksia työntekijämäärissä, olisi syytä miettiä, mistä seurakuntien musiikkitarjonnassa olisi kenties mahdollisuus karsia ja voitaisiinko vapaaehtoisten osuutta musiikkitoiminnassa kasvattaa nykyisestään. Tällaisessa tilanteessa lainsäädännön ei pitäisi olla esteenä vaihtoehtoisille ja kustannuksia säästäville vaihtoehdoille. Oleellista on, että mahdollisia säästöjä ja uudelleenjärjestelyitä tehdään niin, etteivät ne vahingoita seurakunnan perustehtäviä, joihin jumalanpalveluselämä ja kirkolliset toimitukset keskeisellä tavalla kuuluvat.

3.5 Toiminnalliset työntekijät

Papiston ja kanttorien ohella seurakuntien hengellisestä työstä vastaa suuri joukko eri alojen ammattilaisia, kuten esimerkiksi diakoniatyöntekijöitä, nuorisotyönohjaajia, lähetyssihteereitä, varhaiskasvatuksen ohjaajia ja lapsityönohjaajia. Näiden työntekijöiden määrä ja kirjo on kasvanut merkittävästi kirkossa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneen murroksen myötä.

40 Ibid.

41 Sariola 2001a, 163–171, 175–178; Palvelkaa Herraa iloiten 2009, 103–106.

Viime vuosina näiden ammattiryhmien tulevaisuus ja rooli ovat olleet vilkkaan keskustelun alla pitkään valmistellun ja toukokuun 2015 kirkolliskokouksessa hylätyn diakonaattiuudistuksen myötä. Uudistuksessa pyrittiin yhdistämään mainitut ammattiryhmät uuden vihkimysviran alle. Tämä diakoniaviraksi kutsuttu virka olisi ollut yhteensopiva vanhojen kirkkojen ja erityisesti Porvoon kirkkoyhteisöön kuuluvien kirkkojen diakoniaviran kanssa. *Porvoon yhteisen julkilausuman* myötä kirkko on sitoutunut tavoittelemaan yhteistä käsitystä diakoniavirasta muiden yhteisön jäsenkirkkojen kanssa, ja tähän uudistuksella myös pyrittiin.⁴²

Kaatuneen uudistushankkeen tekee mielenkiintoiseksi kirkon palvelutehtävään liittyvä jännite. Osa kirkon työntekijöistä ja jäsenistä, ennen kaikkea teologikunnan korkeakirkolliset edustajat, haluaa rakentaa yhtenäisen, ekumeenisesti vertailukelpoisen hengellisen viran, mutta virkaan liittyvät työmuodot hoidettaisiin muutoksen jälkeenkin pitkälti nykyisellä tavalla. Samaan aikaan monet kirkon supistuvista resursseista huolestuneet sekä ne, joiden kirkkonäkemyksessä painottuu seurakuntalaisten yhteisöllisyys, etsivät ratkaisua sille, miten seurakunnissa tehtävä työ voitaisiin siirtää ammattilaisilta entistä enemmän vapaaehtoisten seurakuntalaisten käsiin. Diakoniaviran kehittämiseen keskittyvä ja vapaaehtoisuutta korostava kehityssuunta eivät ole välttämättä toisiaan poissulkevia, mutta muutoksen painopisteet ovat eri suunnissa.

Erityisestä diakoniavirasta ja vapaaehtoistyöntekijöiden suurista joukoista unelmoivia yhdistäneen halu vahvistaa diakonien ja diakonian roolia kirkossa, vaikka eroavaisuuksia löytyy diakoneille suunnitelluissa rooleissa. Ensiksi mainitut toivovat diakoneille näkyvämpää roolia kirkon jumalanpalveluselämässä, kun taas jälkimmäisille diakonia on ennen kaikkea karitatiivista auttamistyötä.

Jälkimmäisellä kannalla lienee valtaosa suomalaisista, jotka arvostavat kirkossa ennen kaikkea sen tekemää auttamistyötä. Vuonna 2011 toteutetun *Gallup Ecclesiastica* -tutkimuksen mukaan suomalaiset nostivat kirkon tärkeimmiksi kehityssuunniksi yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevien puolesta puhumisen, köyhien ja syrjäytyneiden tukemisen, heikompiosaisten auttamisen ja yhteiskunnan epäkohtien esiin nostamisen. Ensiksi mainitusta oli joko täysin tai osittain samaa mieltä peräti 75 prosenttia suomalaisista. Näkemykset kirkon yhteiskunnallisesta tehtävästä olivat hämmästyttävän yksimielisiä myös vastaajien taustaryhmiä vertailtaessa. 1990-luvun lama nosti diakoniatyön ja sitä kautta koko kirkon arvostusta, ja diakoniatyön arvo on yhä tänä päivänä niin merkittävä, että monet suomalaiset määrittelevät kirkon yhteiskunnallisen roolin ja jopa olemassaolon oikeutuksen pitkälti sen kautta.⁴³

Suomalaisessa diakoniatyössä on tapahtunut sotien jälkeen kaksi merkittävää muutosta. Ensinnäkin sodan jälkeisinä vuosikymmeninä toiminta muuttui nuorten

42 Diakonaatti; Kirkkohallituksen esitys 1/2015 kirkolliskokoukselle; Porvoon yhteinen julkilausuma 1995, 36–38; Gävert 2015.

43 Haastettu kirkko 2012, 55–56, 77–80; Meriläinen [2016].

naispuolisten diakonisojen sairaanhoitotyöstä laajemmaksi ja organisoidummaksi seurakunnalliseksi diakoniaksi. 1990-luvun lama puolestaan muutti diakoniatyön painopistettä perhe- ja vanhustyöstä köyhyyden ja syrjäytymisen vastaiseksi kamppailuksi. Diakoniatyön asiakkaiksi alkoi hakeutua yhä useammin työikäistä väestöä. Monet tuona aikana syntyneet ja väliaikaisiksi tarkoitetut auttamistavat, kuten esimerkiksi ruokapankit, ovat muuttuneet pysyviksi diakoniatyön muodoiksi. Diakoniatyöstä on näin tullut aiempaa vahvemmin hädänalaisten auttamista, ja samalla kirkko on saanut hyvinvointiyhteiskunnan tukijan ja ylläpitäjän roolin.⁴⁴

Lisääntyneestä avustustoiminnasta huolimatta huomattava osa diakoniatyöstä on yhä ennaltaehkäisevää työtä. Seurakunnalliseen diakoniaan liittyy myös aina sielunhoidollinen ja hengellinen ulottuvuus, vaikka se joiltain osin kenties muistuttaakin valtion ja kuntien sosiaalityötä.⁴⁵

Lapsi- ja nuorisotyö ovat kirkon vahvimpia työmuotoja, mikä näkyy suurena taloudellisena panostuksena: miltei kolmasosa seurakuntien budjeteista ohjataan niihin. Kirkon kasvatustyötä myös arvostetaan suomalaisten parissa. Panostuksesta ja arvostuksesta huolimatta lapsi- ja nuorisotyön osallistujamäärät ovat kääntyneet laskuun. Vuonna 2011 seurakunnan päiväkerhoihin osallistui enää 27 prosenttia ja pyhäkouluun vain 6 prosenttia kohteena olevien ikäluokkien edustajista. Tämä on erityisen merkittävää siksi, että päiväkerhotyö on perinteisesti ollut seurakuntien lapsi- ja perhetyön kulmakivi. Tänä päivänä yhä useammat perheet valitsevat seurakunnan päiväkerhon sijasta kunnallisia avoimia päivähoitopalveluita, jotka ovat huomattavalla tavalla lisääntyneet. Seurakuntien päiväkerhojen osallistujamäärät tulevat laskemaan myös tulevaisuudessa, mikäli johtopäätöksiä voidaan vetää kasnettujen lasten pienenevästä määrästä ja nuorten aikuisten haluttomuudesta antaa lapsilleen uskonnollista kasvatusta.⁴⁶

Lapsi- ja varhaisnuorisotyön suosion lasku ei ole ainakaan vielä heijastunut rippikouluun, joka nauttii yhä institutionaalista asemasta Suomessa. Institutionaaliseksi asemaa voi kutsua yhtäältä siksi, ettei rippikoulun suosiossa ole tapahtunut merkittäviä notkahduksia, ja toisaalta siksi, että kyse on poikkeuksellisesta tilanteesta: kristillisellä rippikoululla ole vastaavaa asemaa missään muussa maassa maailmassa.

Vuonna 2011 rippikoulun kävi yli 86 prosenttia 15-vuotiaiden ikäluokasta. Helsingin hiippakunnassa luku oli huomattavasti muuta maata alhaisempi (70 %), mutta alueen kirkkoonkuulumisprosenttiin verrattuna sitäkin voi pitää melko korkeana. Selittävinä tekijöinä rippikoulun suosiolle on pidetty ainakin leirimuotoista opetusta ja isosten toimintaa leireillä. Rippikoulusta puhuttaessa on siksikin syytä kiinnittää huomiota isokoulutuksen positiiviseen vetovoimaan, joka on joissakin

44 Malkavaara 2000, 200–213; Meriläinen [2016].

45 Mäkinen 2014, 41–42.

46 Haastettu kirkko 2012, 134–149; Mäkinen 2014, 42–43.

seurakunnassa johtanut jopa perinteisten nuorteniltojen kuihtumiseen.⁴⁷ Toisaalta rippikoulun suurta menestystä tarkasteltaessa on huomioitava, ettei rippikoulu ole suosioistaan huolimatta onnistunut pysäyttämään nuorten aikuisten etäännyntymistä kirkosta ja sen toiminnasta.

Nuorisotyö ei myöskään ole pelkästään rippikouluopetusta ja isostoiminnan järjestämistä, vaan se kytkeytyy laaja-alaisesti lasten, nuorten ja perheiden elämään. Työtä tehdään paitsi monipuolisen viikkotoiminnan ja erilaisten tapahtumien kautta myös netissä tarjoamalla lapsille ja nuorille osallistumisen sekä verkkokeskustelun ja tuen mahdollisuuksia. Työssä on kansainvälinen ja monikulttuurinen sekä kestävä kehityksen ulottuvuus. Seurakuntien varhaisnuorisotyön työmuodot ovat monella tapaa samankaltaiset, mutta tärkeänä elementtinä on aiemmin mainittu aamu- ja iltapäiväkerhotoiminta. Kumpaankin työalaan kuuluu olennaisena osana yhteistyö toisten seurakuntien, kunnallisen varhaiskasvatuksen sekä sosiaali-, koulu- ja nuorisotoimen sekä alan muiden organisaatioiden ja järjestöjen kanssa.⁴⁸

Kirkon kasvatustyöhön liittyvät suurimmat uhkakuvat kohdistuvat koulu- ja oppilaitosyhteistyön tulevaisuuteen, joka on toistuvasti keskustelun alla, ainakin pääkaupunkiseudulla. Lähes kaikki seurakunnat toteuttivat vielä vuonna 2011 ainakin jonkinasteista yhteistyötä alueensa oppilaitosten, erityisesti peruskoulun alaluokkien kanssa. Monikulttuuristuvat koululuokat, muuttuneet asenteet kirkon kasvatustyötä kohtaan sekä kirkkokriittisten tahojen suunnalta tuleva paine ovat kuitenkin saaneet monet koulut sulkemaan ovensa kirkon työntekijöiltä tai vähintäänkin supistamaan keskinäistä yhteistyötä. Ainakin pääkaupunkiseudulla seurakuntien ja koulumaailman yhteistyömahdollisuudet tulevat todennäköisesti jatkossakin supistumaan. Nähtäväksi jää, johtaako kasvanut paine siihen, että valtiovalta rajoittaa tulevaisuudessa kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen mahdollisuuksia järjestää hartauksia ja uskonnollisia tilaisuuksia julkisissa kouluissa ja oppilaitoksissa.⁴⁹

Nuorisotyön kohdalla avainkysymyksiä ovat lisäksi se, miten muusta seurakuntaelämästä usein etäällä oleva toiminta saataisiin vahvemmin integroitua osaksi seurakunnan arkea ja miten aktiiviset seurakuntanuoret saataisiin pysymään kirkon (aktiivi-)jäseninä myös siinä vaiheessa, kun he muuttavat toiselle paikkakunnalle, aloittavat työelämän ja/tai perustavat perheen.

Kirkon perustehtävistä lähetystyötä ei pidetä kansalaisten parissa yhtä tärkeänä kuin edellä mainittuja diakonia- ja kasvatustyötä. Jopa kirkon työntekijöiden ja aktiivijäsenten asenteet lähetystyötä kohtaan ovat nihkeitä, sillä vain hieman yli puolet kirkon luottamushenkilöistä ja alle puolet työntekijöistä haluaisi kirkon panostavan nykyistä enemmän lähetystyöhön. Myös lähetysjärjestöjen tuki ja lähetysten määrä ovat olleet hiljalleen laskussa. Lähetystyön suosion laskussa lienee ainakin osaksi kyse laajemmasta ilmiöstä. Nimittäin vain harvat suomalaisista toivovat

47 Haastettu kirkko 2012, 150–158; Mäkinen 2014, 43–44.

48 Kirkon nuorisotyöntekijän ydinosaaminen 2010; Kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajan ydinosaaminen 2010.

49 Sorsa 2015, 38–40.

kirkon panostavan nykyistä vahvemmin evankeliointiin tai ylipäätään hengellistä työhön, eikä niitä pidetä oman jäsenyyden kannalta keskeisinä.⁵⁰

Pohdittaessa jonkun seurakunnallisen työmuodon tarpeellisuutta tai tulevaisuutta julkinen arvostus ja toiminnan keräämä suosio eivät suinkaan ole ainoita mittareita. Diakoniatyön keskeisen roolin säilyttämistä on helppo perustella kansalaisten toiveilla tai sillä, että diakoniatyön supistamisen vaikutukset kirkon jäsenmäärään olisivat todennäköisesti negatiivisia. Toisaalta, syyksi voi riittää sekin, että lähimmäisistä huolehtiminen on määritelty yhdeksi kirkon perustehtävistä, myös suomalaisessa kirkkolaissa.

Kirkon kasvatustyö ei rippikoulua lukuun ottamatta nauti vastaavaa suosiota, mutta kirkon näkökulmasta se voi olla entistäkin tärkeämpää ottaen huomioon uskonnollisen kotikasvatuksen ohenemisen ja kouluyhteistyön hiipumisen. Jos seurakunnat eivät opeta lapsille ja nuorille kristillistä sanomaa, sitä ei tee kukaan, ja jos suomalaiset eivät saa henkilökohtaista kosketuspintaa kirkkoon ennen aikuisikää, he eivät saa sitä välttämättä milloinkaan. Tämä on selkeästi tiedostettu seurakunnissa, mikä näkyy toimintaan kohdennetuissa resursseissa.⁵¹

On myös huomattava, etteivät seurakunnan lastenohjaajat työskentele ainoastaan lasten kanssa, vaikka lasten hengellisen kasvun tukeminen onkin heidän päätehtävänsä. Lastenohjaaja kohtaa lasten vanhempia lähes joka päivä erilaisissa tilanteissa, pyrkii tukemaan heidän kasvatustyötään ja edistämään perheiden hyvinvointia.⁵² Tämä on erityisen tärkeää, koska nuoret aikuiset, joihin monet vanhemmista lukeutuvat, ovat yksi niistä väestöryhmistä, joiden tavoittaminen on kirkolle suuri haaste.

Kuten edellä on käynyt ilmi, lähetystyön supistamiseen voisivat sen sijaan olla valmiita sekä monet kirkon työntekijät että suomalaiset ylipäätään, mikäli kirkon työmuotoja lähdetäisiin priorisoimaan. Tästä huolimatta kyse on Raamatun kaste- ja lähetyskäskystä nousevasta ja kirkkolakiin painetusta perustehtävästä, josta kirkko ei voine eikä ainakaan halua luopua.

Monissa suurissa seurakunnissa lähetystyöstä vastaa koulutettu lähetys sihteeri, kun taas pienemmissä seurakunnissa lähetystyö voi olla jonkun yksittäisen papin tai muun työntekijän vastuulla. Lähetyssihteerin tehtävänä on yhdessä muiden työntekijöiden kanssa vastata kirkon lähetystehtävän toteuttamisesta seurakunnassa. Hän valmistelee, seuraa ja kehittää seurakunnan ja kirkon lähetysjärjestöjen yhteistyöso-
pimuksia sekä pitää seurakunnassa esillä kirkon kansainväliseen työhön liittyvien järjestöjen toimintaa ja kumppanuuskirkkojen elämää. Lähetystyö on seurakuntien laajimpia vapaaehtoistyön muotoja, minkä vuoksi lähetyssihteerin työhön kuuluu usein myös vapaaehtoistyön koordinoitua.⁵³

50 Haastettu kirkko 2012, 240–260.

51 Kirkon Lapsi- ja nuorisotyön mission, vision ja strategian arvostuksesta seurakunnissa ks. Haastettu kirkko 2012, 134–137.

52 Lastenohjaajan ydinosaaminen 2010.

53 Lähetyssihteerin ydinosaaminen 2010.

Lähetyslaitosten rinnalle ja osin heidän tilalleen on viime vuosina nimitetty kansainvälisen työn sihteereitä. Kansainvälisen työn sihteerin viran työnkuvaan on voitu liittää perinteisten lähetyslaitosten tehtävien lisäksi esimerkiksi monikulttuurisuustyötä, ystävyyssseurakuntatyötä ja kansainvälistä diakoniaa.⁵⁴

Varsinaista lähetystyötä tekevät kirkon viralliset lähetysjärjestöt, jotka saavat rahoituksensa seurakunnilta ja yksityisiltä lahjoittajilta. Sananjulistuksen lisäksi lähetysjärjestöt tukevat kirkkojen ylläpitämää koulutusta ja terveydenhoitoa sekä tekevät ihmisoikeustyötä, ja näitä tehtäviä varten ne saavat myös valtion rahoitusta.⁵⁵ Erityisesti lähetysjärjestöistä suurin, Suomen Lähetysseura, on muuttanut aiempia toimintamuotojaan merkittävästi ja kasvattanut kehitysyhteistyöosaamistaan, mitä on pidetty seurakunnissa tärkeänä. Samoin Kirkon ulkomaanapu on merkittävä toimija kehitysyhteistyössä ja humanitaarisen avun kanavana. Tuoreessa hallitusohjelmassa lähetysjärjestöjen ja Kirkon ulkomaanavun rahoitusosuuksia on tosin leikattu huomattavalla tavalla, mikä pakottaa lähetysjärjestöt supistamaan toimintaansa.

Seurakuntien toiminnalliset työalat ovat kaiken kaikkiaan suurten haasteiden edessä. Näiden alojen synty ja kasvu toisen maailmansodan jälkeen on ollut yksi suurimmista kirkossa tapahtuneista muutoksista viimeisen sadan vuoden aikana. Lapsityöntekijät, perheneuvojat, diakonit, nuorisotyöntekijät, lähetyslaitokset ja erilaiset erityisalojen työntekijät muuttivat seurakuntien elämän tavattoman monipuoliseksi, vaikka osalla työmuodoista on toki takana pitkät perinteet. Nyt edessä on sen arvioiminen, missä määrin ja millä tavoin samaa tietä on mahdollista jatkaa. Esiin nousee ainakin neljä erityisen merkittävää kysymystä tai tulevaisuuden haastetta.

Ensinnäkin, diakoniatyön merkitys on kirkon identiteetin, julkisuuskuvan ja jäsenmäärän kannalta suuri, ja lisäksi sille on julkisen sektorin toimintakyvyn heikentyessä kasvava tarve. Samaan aikaan kirkon omat taloudelliset resurssit supistuvat siinä missä kuntienkin, mikä näkyy muun muassa siinä, että merkittävä määrä diakoniatyöntekijöiden virkoja on jo nyt seurakunnissa täyttämättä.⁵⁶ On yhtä lailla perusteltua kysyä, onko kirkolla varaa paikata valtion ja kuntien rapautuvia sosiaalisia turvaverkkoja, kuin kysyä, onko kirkolla ”varaa” olla tekemättä niin.

Toinen dilemma liittyy lapsityön tulevaisuuteen ja erityisesti lapsityöntekijöiden määrään. Koska paineet kirkon työntekijämäärän hallittuun supistamiseen ovat olemassa ja samaan aikaan lapsityön osallistujamäärät laskevat, yksi loogisista leikkauskohteista olisi 1970-luvulta alkaen rajusti kasvanut lapsityö. Toisaalta kirkon jäsenmäärän negatiivinen kehitys yhdessä kotien ja koulujen ohenevan kristillisen kasvatustyön kanssa haastavat supistamisen sijasta panostamaan lapsi- ja nuorisotyöhön.

54 Ibid.

55 Mäkinen 2014, 45.

56 Kallunki 2014, 2.

Kolmas kysymys liittyy siihen, mitä seurakuntien palvelutehtäviä pidetään välttämättöminä ja ketkä niitä tekevät. Jos toiminnallisten alojen työntekijämääriä joudutaan tulevaisuudessa huomattavalla tavalla supistamaan, se johtaa joko nykyisten työmuotojen karsimiseen tai työntekijäkeskeisen toimintamallin radikaaliin murtumiseen.

Työmuotojen karsiminen muuttaisi huomattavalla tavalla sekä seurakuntien käytännön elämää että nykyistä käsitystä kansankirkosta. Se saattaisi myös karkottaa kirkosta ne henkilöt, jotka ovat pysyneet jäseninä lähinnä kirkon tekemän auttamistyön vuoksi tai joiden ainoa kosketuspinta kirkkoon on syntynyt esimerkiksi lapsi- ja nuorisotyön kautta. Toisaalta, työmuotojen karsiminen saattaisi tehdä kirkosta näkyvämmän jumalanpalveluksen ja sakramenttien jakamisen kirkon, mitä osa kirkon jäsenistä toivoo.

Jos päämääräksi otettaisiin nykyisten toimintamuotojen mahdollisimman laaja säilyttäminen, toteutuksen päävastuun olisi siirryttävä seurakuntalaisille, jotka yhteisvoimin huolehtisivat tärkeinä pitämistään työmuodoista. Tällainen seurakuntamalli on todellisuutta useimmissa maissa eri puolilla maailmaa joko pakon sanelemana tai siksi, että sitä on alun alkaen pidetty oikeana tienä. Tässä vaihtoehdossa työntekijäkeskeisen ajattelun radikaali muutoskaan ei yksin riittäisi. Olisi löydettävä keinot seurakuntalaisten nykyistä laajemmalle tavoittamiselle ja aktivoimiselle sekä annettava heidän työlleen aidosti tilaa ja mahdollisuuksia. Työntekijöiden panos kohdistuisi tällöin ensi sijassa vapaaehtoisten rekrytointiin, toiminnan suunnitteluun, koordinointiin ja valvontaan sekä oman työalan asiantuntijana toimimiseen.

Viimeinen kysymys kohdistuu kirkon rooliin julkisessa palvelutoiminnassa. Huolimatta kirkon ja yhteiskunnallisten palveluiden välisen institutionaalisen sidoksen katkeamisesta 1970-luvulla sekä julkisten palveluiden suuntautumisesta kohti palvelupluralismia viimeisen parin vuosikymmenen aikana, seurakunnat eivät ole lähteneet aktiivisesti mukaan julkisen sektorin rahoittamaan palveluntuotantoon. Sen sijaan seurakunnat ovat omista lähtökohdistaan jatkaneet julkiselle sektorille rinnasteisten palveluiden tuottamista, erityisesti aiemmin mainittujen kasvatuksen ja diakoniatyön saroilla. Mikäli kirkko haluaa tulevaisuudessa säilyttää merkittävän roolin yhteiskunnallisessa toiminnassa mutta sillä ei ole nykyisen kaltaisia taloudellisia resursseja, yhdeksi vaihtoehdoksi on esitetty aktiivista osallistumista sopimus pohjaiseen julkiseen palvelutuotantoon.⁵⁷

Asemoituminen markkinatoimijaksi edellyttäisi muutosta kirkon sosiaali- ja yhteiskunnallisessa ajattelussa, jossa hyvinvointiyhteiskunnan arvostaminen on ollut korostunutta.⁵⁸ Voidaan myös kysyä, millä julkisten palveluiden alueilla kirkko olisi paras palveluntuottaja ja missä määrin se pystyisi säilyttämään oman kristillisen identi-

57 Kallunki 2014, 2–12, 83–85.

58 Kallunki 2014, 84–85.

teettinsä ja erityisen sanomansa julkisen sektorin palveluntuotannossa kilpaillessaan. Edistäisikö tämä tie ylipäätään kirkon perustehtävien toteutumista?

3.6 Tukihenkilöstö

Vuonna 2013 kirkon reilusta 20 000 työntekijästä vain hieman yli 45 prosenttia työskenteli seurakunnissa hengellisessä työssä. Vuosityömääriä vertailtaessa varsinaisen seurakuntatyön osuus nousee lähelle 50 prosenttia, sillä valtaosa kirkon kausityöntekijöistä työskentelee muualla kuin hengellisissä tehtävissä.⁵⁹ Näitä kausityöntekijöitä ovat ennen muuta hautausmaiden viheralueita hoitavat kesätyöntekijät, jotka yhdessä vakinaisten hautausmaatyöntekijöiden sekä suntioiden, hallinto- ja toimistotyöntekijöiden, IT-ammattilaisten, siivoojien, keittiöhenkilökunnan ja muutamien muiden ammattiryhmien kanssa muodostavat niin sanotun kirkon tukihenkilöstön.

Tukihenkilöstön määrä on kasvanut rajusti viimeisen neljän vuosikymmenen aikana, mikä ei ole ollut yksin kirkkoa koskeva ilmiö. Muutos sijoittui suomalaisen yhteiskunnan vaurastumisen ja hyvinvointivaltion rakentumisen kaudelle, jolloin koko julkinen sektori Suomessa kasvoi voimakkaasti.⁶⁰

Julkisoikeudellinen asema edellytti kirkolta viranomaismaista organisaatiota ja yleinen kehitys uudentilaisia talous- ja henkilöstöhallinnon, tiedotuksen ja tietotekniikan valmiuksia. Julkishallinnolliset tehtävät, erityisesti hautausmaiden ylläpito, edellytti myös mittavaa työntekijäkuntaa. Toisaalta kasvavista ammattiryhmistä näkyy, että kirkko sai samaan aikaan yhä enenevässä määrin palveluyhteiskunnalle leimallisia piirteitä.⁶¹

Voimakkaimmin kasvanut ja yhä edelleen kirkon suurin työntekijäryhmä ovat hautausmaatyöntekijät, joita oli vuoden 2011 lopussa kausityöntekijät huomioon ottaen lähes 4 500.⁶² Hautausmaatyöntekijät vastaavat muun muassa hautausmaiden ja puutarha-alueiden siisteydestä sekä erilaisista puutarhurin tehtävistä.

Mikäli kirkossa ryhdytään suunnittelemaan henkilökunnan aktiivista supistamista, katse kiinnittyy helposti työntekijäryhmistä suurimpaan, etenkin kun hautausmaiden hoitoa ei voida pitää kirkon perustehtävänä sen enempää kirkkolain pohjalta kuin teologisin perusteinkaan.

Asia ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen. Vaikka hautausmaiden hoitaminen ei sisällöllisesti lukeutuisikaan kirkon ydintehtäviin, kyse on hautaustoimilaisa kirkolle määritellystä lakisääteisestä tehtävästä, jota kirkko ei ilman lakimuutosta voi jättää tekemättä tai siirtää muille toimijoille.

59 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013, 23–31.

60 Hyvinvointivaltio numeroina 2011, 1–10.

61 Murtorinne 1995, 411–412.

62 Haastettu kirkko 2012, 345–347.

Hautaustoimen tulevaisuus on kuitenkin toinen kysymys. Kirkon yhteiskunnallisista tehtävistä kertyvät vuosittaiset kustannukset ovat lähes kaksinkertaistuneet 2000-luvun aikana, vaikka viimeisen parin vuoden aikana kasvu onkin saatu käännettyä lieväksi laskuksi. Kirkon yhteiskunnallisia tehtäviä kompensoimaan tarkoitettu yhteisövero-osuus on samaan aikaan ollut vuositasolla noin 20–60 miljoonaa euroa kustannuksia pienempi.⁶³

Hautaustoimen tuottamiin taloudellisiin tappioihin pyrittiin reagoimaan vuoden 2013 alussa voimaan tulleella lakimuutoksella, joka muutti hautasijan luovuttamiseen ja hautaamiseen liittyvät palvelut maksullisiksi. Seurakuntataloudet voivat päättää hautaustoimen maksuistaan lakien määrittämässä rajoissa itsenäisesti. Lakimuutoksen tavoitteena on ollut kattaa hautaustoimen kustannukset maksutuotoilla ja seurakuntien saamalla yhteisövero-osuudella niin, ettei kirkollisveroveroja tarvitsisi käyttää hautaustoimeen.⁶⁴

Lakimuutoksen jälkeen vuoden 2013 hautaustoimen maksutuotot nousivat 19,7 miljoonaa euroon, mutta hautaustoimen työalake oli siitä huolimatta yli 106,7 miljoonaa euroa tappiollinen, mitä yhteisövero-osuus ei riittänyt kompensoimaan. Kirkon yhteiskunnallisten tehtävien kokonaiskustannukset olivat kyseisenä vuonna 143 miljoonaa euroa. Vuodesta 2016 alkaen valtio maksaa kirkolle 114 miljoonan vuosittaisen korvauksen kirkon yhteiskunnallisista tehtävistä, mikä voi yhdessä maksutuottojen kanssa riittää hautaustoimen kuluihin, mutta yhtä kaikki yhteiskunnallisten tehtävien hoito tuottaa kirkolle ja sen seurakunnille edelleen huomattavia tappioita. Unohtaa ei pidä myöskään sitä, että hautaustoimen suuri työntekijämäärä vaikuttaa omalta osaltaan vuosi vuodelta kasvavaan eläketaakaan.⁶⁵

Hautaustoimesta luopuminen ei kuitenkaan olisi ongelmattonta. *Gallup Ecclesiastican* mukaan kirkollinen hautaan siunaaminen ja ylipäätään kirkon rooli hautaustoimessa on diakoniatyön jälkeen toiseksi suurin syy suomalaisten kirkkoon kuulumiselle.⁶⁶ Mikäli kirkko luopuisi hautausmaiden ylläpidosta kokonaan, muutoksella voisi olla tuntevia seurauksia kirkon jäsenmäärään.

Jos hautausmaatyöntekijät ovat tukipalvelijoiden suurin työntekijäryhmä, sen perinteisin ja samalla seurakuntatyön arjessa kenties näkyvin ryhmä ovat kirkonpalvelijat eli suntiot. Suntioiden toimenkuva on laaja, ja se voi vaihdella huomattavallakin tavalla seurakunnan tarpeista riippuen. Mikäli suntioista puhutaan sanan laajemmassa merkityksessä, sen alle voidaan laskea esimerkiksi seurakuntamestarin, kirkonpalvelijan, suntion, hautausmaanhoitajan, haudankaivajan, vahtimestarin,

63 Hautaustoimen kustannukset vuosina 1999–2013; Kirkon keskusrahasto 2014, 3; Talousarvio vuodelle 2015, 4–7.

64 Hautaustoimen maksuja koskeva muutos kirkkolakiin.

65 Hautaustoimen kustannukset vuosina 1999–2013; Kirkon keskusrahasto 2014, 3; Talousarvio vuodelle 2015, 4–7.

66 Haastettu kirkko 2012, 77–80.

siivoojan ja seurakuntaemännän ammattinimikkeet tai näiden yhdistelmiä. Kyse on näin kirkon käytännön työtehtäviin palkatusta henkilöstä.⁶⁷ Pienissä seurakunnissa suntion tehtävät saattavat edelleen olla näin moninaiset.

Perinteisemmässä mielessä suntuilla viitataan kirkonpalvelijaan, jonka päätyöpaikkana on kirkko ympäristöineen ja jonka työn ytimenä on palvella seurakuntaa jumalanpalveluksissa. Kirkkotilan ja seurakuntasalin valmistelu jumalanpalveluksia ja muita tilaisuuksia varten sekä tilojen siivoaminen niiden jälkeen lukeutuvat suntion ydintehtäviin. Usein suntuoiden vastuulla ovat laajemminkin seurakuntien kiinteistöt ja niitä ympäröivät piha-alueet, puutarhat ja hautausmaat, ellei näitä tehtäviä ole annettu muille seurakunnan työntekijöille. Suurissa seurakuntatalouksissa tehtävänkuvat ovat usein eriytyneet, ja myös ostopalvelujen merkitys kasvaa jatkuvasti. Perinteisistä suntion tehtävistä siivous ja haudankaivuut ovat tänä päivänä yhä enenevässä määrin ostopalveluiden kohteena.⁶⁸ Vuonna 2011 seurakuntien kiinteistö- ja kirkonpalvelutehtävissä työskenteli noin 4 000 työntekijää.⁶⁹

Kirkonpalvelijoiden ryhmästä on mainittava erikseen vielä seurakuntien emännät, joilla on merkittävä rooli käytännön arjessa. Joissakin tapauksissa suntion ja emännän tehtävät on yhdistetty niin, että sama henkilö huolehtii molemmista osaluista. Palkattujen emäntien apuna toimii myös huomattava määrä vapaaehtoisia emäntiä, joilla on jo tänä päivänä iso merkitys sille, että erilaiset seurakunnalliset tilaisuudet tarjoutuineen saadaan järjestettyä.

Kolmanneksi suurimman tukihenkilöstöryhmän hautausmaatyöntekijöiden ja kirkonpalvelijoiden jälkeen muodostavat hallinto- ja toimistotyöntekijät, joita oli vuonna 2011 reilut 2 700. Kirkkohallituksen aiempaa näkyvämpi rooli kirkon hallinnossa ja toiminnassa on antanut hieman virheellisen kuvan siitä, että kirkon hallinnon paisuminen olisi yksinomaan ja erityisesti keskushallinnon ongelma. Kirkkohallitus on toki kasvanut voimakkaasti, noin kolmanneksella viimeisen kymmenen vuoden aikana, mutta samaan aikaan hallintohenkilökunnan määrä on kauttaaltaan kasvanut kirkossa. Kyse ei siis ole vain keskushallinnosta vaan hallinnosta ylipäätään. Tänä päivänä noin 56 prosenttia kirkon hallinto- ja toimistotyöntekijöistä työskentelee seurakunnissa, reilut 36 prosenttia seurakuntayhtymissä, alle seitsemän prosenttia keskushallinnossa ja loput eli hieman yli prosentti tuomiokapituleissa.⁷⁰

Hallinnon kasvua tarkasteltaessa huomiota on siis kiinnitettävä myös seurakuntiin ja seurakuntayhtymiin. Kirkkolain mukaan seurakunnan ylin päättävä elin on kirkkovaltuusto, ja seurakunnan johtamisesta vastaavat kirkkoneuvosto ja kirkkoherra. Näiden lisäksi isoissa seurakunnissa on muita johtajia ja esimiestahoja,

67 Heinola 2001, 16–24.

68 Heinola 2001, 16–24; Sariola 2001b, 25–26.

69 Haastettu kirkko 2012, 346–347.

70 Haastettu kirkko 2012, 346–347; Kirkon tilastollinen vuosikirja 2004; Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013.

kuten esimerkiksi talouspäällikkö tai -johtaja, työalojen esimiehet sekä hallinto- ja kiinteistöpäälliköt. Heidän alaisuudessaan työskentelee hallinto-, kiinteistö- ja hautausmaatyöntekijöitä, palkanlaskijoita, IT-tukihenkilöitä, tiedottajia ja monia muita tukihenkilöstöön kuuluvia ammattiryhmiä.⁷¹

Suurimmassa itsenäisissä seurakunnissa hallintotyöntekijöitä on kymmeniä (esim. vuonna 2013 Jyväskylän seurakunnassa 60, Seinäjoen seurakunnassa 34 ja Rovaniemen seurakunnassa 33). Seurakuntayhtymiin kuuluvissa suurissa seurakunnissa hallintohenkilöstön määrä on huomattavasti pienempi (esim. Malmin seurakunnassa 6, Hämeenlinna-Vanajan seurakunnassa 10 ja Tikkurilan seurakunnassa 8), koska hallintoa on keskitetty yhtymiin. Tämän seurauksena muutamista yhtymistä on tullut kooltaan lähes kirkkohallitukseen verrattavissa olevia hallinto-organisaatioita (esim. Helsingin seurakuntayhtymässä 190, Tampereen ev.-lut. seurakuntayhtymässä 112, Espoon seurakuntayhtymässä 93 ja kirkkohallituksessa 195 hallintotyöntekijää).⁷² Pientä henkilöstöresurssien säästöä yhtymien kautta on todennäköisesti kuitenkin saavutettu.

Seurakunnat tarvitsevat viestinnän, tietotekniikan ja monen muun alan osaajia. Siksi tukihenkilöstön kohdalla on mietittävä, miten voitaisiin taata, että nämä työtehtävät tulisivat seurakunnissa hyvin hoidetuiksi, ja miten tehtävät tulisi sijoittaa niin, että päällekkäisyyksiltä vältyttäisiin.

Merkitävimpiä tuoreita pyrkimyksiä hallinnon tehostamiseen ovat olleet taloushallintoon keskittyvän Kirkon palvelukeskuksen (Kipa) perustaminen sekä kirkonkirjojenpidon Kirjuri-järjestelmän käyttöön otto. Toistaiseksi Kipan perustaminen ei ole tuonut odotettuja säästöjä, mutta syvempi Kipaa koskeva arviointi on vielä liian aikaista, koska siirtymävaihe on kesken.⁷³

4 Seurakuntien vapaaehtoistyö

4.1 Vapaaehtoinen, maallikko vai seurakuntalainen?

Puhuttaessa kirkon tai seurakuntien vapaaehtoistyöstä viitataan yksinkertaisesti seurakuntalaisten antamaan ilmaiseen työpanokseen. Tämä voi tapahtua lukemattomilla tavoilla: erilaisten kerhojen, piirien ja pyhäkoulujen vetäjät, rippileirien isoiset, messuavustajat, hallintoelinten luottamushenkilöt, Palvelevan Puhelimen päivystäjät, Yhteisvastuukeräyksen lipaskerääjät, erilaiset tukihenkilöt ja kaikki, jotka leipovat, laulavat, kaatavat kahvia tai vaikka luovat lumet vanhuksen pihalta edistääkseen seurakunnan työtä tai auttaakseen ja ilahduttaakseen toisia seurakuntalaisia, lukeutuvat

71 Jyväskylän seurakunnan työntekijät; Rovaniemen seurakunta; Lahtiluoma & Turunen 2014, 57–60.

72 Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013, 38–68.

73 Lahtiluoma & Turunen 2014, 63; Meriläinen 2015a, 36.

kirkon suureen vapaaehtoistyöntekijöiden joukkoon. Osa tästä työstä tehdään spontaanisti ja täysin itsenäisesti, osa organisoidusti ja seurakunnan johtamana.⁷⁴

Vapaaehtoistyön käsitettä käytetään tavallisesti kolmannen sektorin järjestöjen kohdalla, minkä vuoksi sen käyttöä saatetaan kirkossa välttää tai vieroksua. Vapaaehtoisuus nousee siitä, että vapaaehtoistyön mielletään viittaavaan seurakuntaan jonkinlaisena organisaationa tai harrasteseurana, jonne ulkopuolella olevat seurakuntalaiset tulevat antamaan oman vapaaehtoisen työpanoksensa. Tämä sopii huonosti yhteen sen teologisen lähtökohdan kanssa, että yhteen kokoontuneet seurakuntalaiset eivät vain muodosta seurakuntaa vaan ovat seurakunta.

Vapaaehtoistyöntekijöiden asemasta voidaan puhua myös maallikoista, mutta tähän käsitteeseen liittyy myös oma negatiivinen painolastinsa. Käsitteenä 'maallinen' on tavallisesti 'pyhän' tai joskus 'teologisen' vastapari, jolloin maallikkouden voi kokea olevan ikään kuin jotain vähemmän arvokasta tai vähemmän oppinutta.

Näin ollen pyrkimykset maallikkouden vahvistamiseen tai seurakuntien vapaaehtoistyön tukemiseen voidaan kokea päinvastaisina; pyrkimyksinä korostaa eroa seurakunnan ja seurakuntalaisten tai työntekijöiden ja maallikoiden välillä. Siksi monet haluavat kirkossa luopua kummastakin käsitteestä ja puhua niiden sijasta seurakuntalaisista ja seurakuntalaisuudesta. Ratkaisuna tämä on perusteltua, vaikka tässä selvityksessä pitäydytään käytännöllisistä syistä vapaaehtoistyön käsitteessä.

4.2 Vapaaehtoistyö kirkossa ja yhteiskunnassa

Niin kirkossa kuin kaikkialla suomalaisessa yhteiskunnassa on parin vuosikymmenen ajan käyty vilkasta keskustelua vapaaehtoistyöstä ja vapaaehtoisuudesta. Tuoreen tutkimuksen mukaan suomalaiset myös tekevät vapaaehtoistyötä aiempaa enemmän: siihen osallistuu vuosittain 1,4 miljoonaa suomalaista eli noin kolmannes väestöstä. Työmäärässä mitattuna lukema on 170 000 henkilötyövuotta, mikä on yli 16 prosenttia enemmän kuin viisi vuotta sitten. Eniten vapaaehtoistyötä tehdään liikunnan ja urheilun, vanhusten sekä lasten ja nuorten parissa. Kirkossa vapaaehtoistyötä teki vuoden 2011 tilastojen mukaan 13 prosenttia suomalaisista – neljä prosenttia vähintään kerran kuukaudessa ja yhdeksän prosenttia harvemmin, mutta kuitenkin vähintään kerran vuodessa.⁷⁵

Muutoksen taustalla on arvioitu olevan useita tekijöitä, mutta erityinen huomio kiinnittyy 1990-luvun alun lamaan ja Euroopan unionin jäsenyyteen. Julkisten palveluiden leikkaaminen ja uudenlaiset yhteiskunnalliset näkemykset ovat johtaneet siihen, ettei kansalaisista huolehtiminen ole yhtä suuressa määrin yhteiskunnan vastuulla kuin hyvinvointiyhteiskunnan aikaan. Kolmannesta sektorista on tullut

74 Harju 2006, 16.

75 KTK: ”Tutkimus: Suomalaiset tekevät yhä enemmän vapaaehtoistyötä”; Lemberg 2006, 9–10; Haastettu kirkko 2011, 37.

yhä merkittävämpi hyvinvointipalveluiden tuottaja, ja monet kolmannen sektorin organisaatiot toimivat vahvasti vapaaehtoistyön voimin.⁷⁶

Vapaaehtoistyön merkitys on tiedostettu myös kirkossa, mitä osoittavat lukuisat kirkkohallituksen, Kirkon tutkimuskeskuksen sekä seurakuntien projektit ja julkaisut. Merkittävimpiä näistä ovat olleet esimerkiksi *Meidän kirkko 2015* -strategiasta liikkeelle lähtenyt ja kirkkohallituksen vuosina 2009–2012 toteuttama vapaaehtoistyön kehittämishanke, vuonna 2011 toimintansa aloittanut *Kirkon vapaaehtois- ja kansalaistoiminnan foorumi*, kirkkohallituksen vapaaehtoistyön työryhmät sekä valtakunnan laajuiset *Suurella sydämellä* ja *vapaaehtoistyö.fi* -verkkopalvelut.⁷⁷

Kirkon tuoreen vapaaehtoistyön asiakirjan *Jokainen on osallinen* mukaan ”[k]irkon vapaaehtoistoiminnalla on menestyksekkäs historia, jolle ominaista on jatkuva uudistuminen ja jäntevöittäminen ajan haasteiden mukaiseksi”.⁷⁸ Mikäli asiaa tarkastellaan vapaaehtoistyön osallistujamäärien, toiminnan monipuolisuuden ja kehitysohjon käytettyjen resurssien perusteella, näin epäilemättä onkin. Toiselta näkökulmalta vapaaehtoistyön menestystarinaa syntyy kuitenkin, jos pohditaan, millä tavalla kirkko on hyödyntänyt suurta vapaaehtoisten resurssia tai millaisen roolin ja vaikutusmahdollisuuden seurakunnat ovat antaneet vapaaehtoisilleen eli seurakuntalaisille.

Suomessa on totuttu siihen, että seurakunnan toiminnasta huolehtivat palkatut ammattilaiset. Tämä on kirkon kannalta rikkaus, sillä ammattilaisilla on luonnollisesti erinomaiset edellytykset seurakunnallisten tehtävien hoitamiseksi ja kehittämiseksi. Samalla seurakunnan toiminnassa on kasvettu ehkä liialliseenkin työntekijäriippuvuuteen, mikä on rajoittanut vapaaehtoistoimintaan liittyviä mahdollisuuksia. Näin seurakuntalaisten vastuu seurakuntansa toiminnasta on kutistunut, eivätkä edellytykset yhteisöllisyyden syntymiselle ole olleet otolliset.

Kirkoissa, joiden taloudelliset resurssit ovat huomattavasti Suomen luterilaista kirkkoa niukemmat, koko toiminta on jouduttu rakentamaan pitkälti seurakuntalaisten varaan. Tällaisia kirkkoja ovat esimerkiksi Viron kirkon kaltaiset eurooppalaiset vähemmistökirkot ja nopeasti kasvavat afrikkalaiset kirkot. Toisaalta, sama ilmiö on pienemmässä määrin todellisuutta myös monissa suurissa ja perinteisissä Keski-Euroopan, Britannian ja Pohjois-Amerikan kirkoissa.⁷⁹

Pohjolan luterilaisten kirkkojen tulevaisuus voi olla samansuuntainen. Mutta vaikka suomalaiset seurakunnat pystyisivät jatkossakin palkkaamaan suntionsa, lähetysihhteerinsä ja lastenohjaajansa, vapaaehtoiset voisivat tarjota nykytilanteeseen verrattuna uudenlaisen mahdollisuuden ja voimavaran kirkolle.

76 Lemberg 2006, 9. Ks. myös tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

77 Suurella sydämellä; Lemberg 2006, 9–10; Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 3, 23–28. Ks. myös tekijän artikkeli ”Kirkon organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

78 Jokainen on osallinen 2015,

79 Viron kirkosta ks. Viilma 2015. Ks. myös kansainvälisiä sisarkirkkoja koskevat artikkelit tässä teoksessa.

Esimerkiksi tästä voidaan nostaa toimintaansa viime vuosina voimakkaasti kasvattanut kristillistaustainen sosiaalialan järjestö HelsinkiMissio. Toiminnanjohtaja *Olli Valtonen* kertoo kymmenen vuoden aikana koulutettujen tuhansien vapaaehtoisten moninkertaistaneen HelsinkiMission seniorityön voluumin.⁸⁰ Kyse ei ole vain siitä, että vapaaehtoiset osallistuisivat heille järjestettyyn toimintaan, vaan heidän kauttaan olemassa olevaa toimintaa voidaan ylläpitää, kehittää ja laajentaa.

Nykyisellään kirkon vapaaehtoistyötä tarkastellaan aiemmin kuvatun seurakuntalaisuuden ohella lähinnä kahdesta suunnasta. Kirkon taloudesta huolestuneet painottavat vapaaehtoistyön olevan tulevaisuuden kannalta välttämätöntä, mikäli kirkko haluaa säilyttää toimintansa nykyisen monipuolisuuden ja laajuuden. Tällöin silmiin pööräytyy kuva Viron kirkosta tai monesta muusta kansainvälisestä kirkosta, jossa vapaaehtoisilla seurakuntalaisilla on merkittävä panos käytännön työn toteuttamisessa. Ilman vapaaehtoisia seurakunnan työ kuihtuu.

Toisessa näkökulmassa korostuu vapaaehtoistyön itseisarvo. Vapaaehtoistyötä ei tehdä ensi sijassa siksi, että kirkko tai seurakunnat sitä tarvitsisivat, vaan siksi, että seurakuntalaiset haluavat ja kenties itse tarvitsevat sitä. Heillä on halu auttaa ja tarve kuulua johonkin, ja he voivat seurakunnan vapaaehtoistyön kautta löytää uusia sosiaalisia verkostoja ja mielekästä sisältöä elämäänsä.⁸¹

Nykyisessä yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa tilanteessa jälkimmäinen näkökulma voi olla perustellusti korostunut. Tästäkin huolimatta kirkon ja seurakuntien olisi syytä varautua siihen, että käytännön seurakuntatyö voi siirtyä tulevaisuudessa nykyistä enemmän seurakuntalaisten toteutettavaksi. Tämä skenaario on mahdollinen tai jopa todennäköinen, mikäli seurakunnat joutuvat talouden tasapainottamiseksi puolittamaan työvoimansa tulevan 20–30 vuoden aikana.

Mikäli edellä kuvattu skenaario toteutuu, muutos ei ole yksinkertainen saati helppo. Vapaaehtoistyön voimakkaaseen kasvattamiseen liittyy useita ongelmia.⁸² Ensinnäkin, kasvaneesta aktiivisuudesta huolimatta vapaaehtoistyön kulttuuri on Suomessa suhteellisen ohut. Pitkäjänteisen työn toteuttaminen vaatii suurta sitoutumista, mihin moni vapaaehtoisuudesta kiinnostunut ei käytännössä ole valmis. Seurakuntalaisten olisi tiedostettava, mitä mahdollinen muuttunut yhteiskunnallinen ja taloudellinen tilanne merkitsevät kirkolle, ja ymmärrettävä, että kirkko tarvitsee heitä. Tämä edellyttää kirkon tiedotukselta uudenlaista rohkeutta ja avoimuutta.

Toinen suuri haaste liittyy vapaaehtoistyön johtamiseen, mikä vaatii koulutusta, kokemusta ja sopivaa persoonaa, etenkin koska vapaaehtoiset eivät välttämättä aina tunne seurakuntaa tai omia tehtäviään kovin syvällisesti. Aktiiviset seurakuntalaiset tulevat erilaisista uskonnollisista taustoista ja ovat myös usein arvomaailmaltaan työntekijöitä konservatiivisempia. Ilman selkeää johtajuutta seurakunta saattaisi

80 Valtonen 2015, 16.

81 Ks. esim. Harju et al. 2001, 36–37.

82 Seurakuntien vapaaehtoistyöhön kohdistuvasta kritiikistä ks. Mäkinen 2012.

näkemyserojen tai konfliktien seurauksena pirstoutua pieniksi, irralliseksi ja kirkkoon tai sen oppiin huonosti sitoutuviksi uskovien yhteisöiksi.⁸³

Seurakunnan työntekijöiden olisi näin ollen omaksuttava uusi rooli, jossa he eivät olisi ensisijaisesti oman työalansa työn toteuttajia vaan sen suunnittelijoita, koordinoijia ja johtajia, resurssien järjestäjiä sekä vapaaehtoisten rekrytoijia. Nämä elementit ovat jo nyt tärkeä osa vapaaehtoistyön järjestämistä, mutta ne tulevat olemaan sitä entistä vahvemmin, mikäli vapaaehtoisten panos kirkossa kasvaa nykyisestään.⁸⁴

Tämä ei ole mahdollista ilman työntekijöiden kouluttamista, sillä nykyisissä tutkinnoissa ei ole välttämättä riittävällä tavalla huomioitu laajamittaisessa vapaaehtoistyön organisoinnissa tarvittavia taitoja. Esimerkiksi rekrytointi- ja johtamistaidot sekä vapaaehtoistyöhön liittyvien oikeudellisten kysymysten hallitseminen ovat keskeisiä; samoin ulkopuolisen rahoituksen hankkimiseen liittyvä osaaminen, mikäli kirkon julkisoikeudellinen asema tai rahoituspohja on muuttunut nykyisestä.⁸⁵ Yhtä lailla tärkeää on vapaaehtoisten kouluttaminen.

Vapaaehtoisuuden kasvattaminen on mahdollisesti myös rakenteellinen kysymys. Mikäli aktiivisten seurakuntalaisten määrä kasvaisi huomattavalla tavalla, se toisi mukanaan kysymyksen, ovatko nykyiset seurakunnat toimintayksikköinä liian suuria. Kirkon jäsenmäärän lasku huomioiden tämä skenaario tuskin kuitenkaan on todennäköinen.

Riippumatta siitä, tarkastellaanko vapaaehtoistyötä kirkon vai seurakuntalaisten tarpeista käsin, tavoitteet ovat samansuuntaisia. Päämäärinä ovat seurakunnan monipuolisen toiminnan turvaaminen ja rikastuttaminen, mielekkään toiminnan tarjoaminen seurakuntalaisille, lähimmäisten auttaminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen.⁸⁶

4.3 Vapaaehtoistyön nykyiset muodot

Keväällä 2006 raporttinsa jättänyt kirkon vapaaehtoistyöryhmä jakoi seurakuntien vapaaehtoistyön eli *maallikkouden* kolmeen osa-alueeseen: luottamushenkilötoimintaan, kirkkolaissa määriteltyihin kirkon tehtäviin liittyvään vapaaehtoistoimintaan sekä arkipäiväiseen seurakuntalaisuuteen, jossa kristityt palvelevat omaloitteisesti toisiaan.⁸⁷

Ihmisten omassa elämänpiirissään tekemää auttamistoimintaa voidaan pitää kristillisen maallikkotoiminnan yhtenä muotona, mutta koska kyse ei ole seurakunnassa tapahtuvasta tai seurakunnan johtamasta toiminnasta, siihen ei tässä selvityksessä puututa tarkemmin. Luottamushenkilötoiminta on erittäin merkit-

83 Ks. esim. Mäkinen 2012.

84 Vapaaehtoistyön järjestämisestä ks. Harju et al. 2001, 76–92.

85 Vapaaehtoistoimintaan liittyvästä lainsäädännöstä ks. Helosvuori & Pihlaja 2006, 27–29.

86 Meidän kirkko 2007, 42; Halava et al. 2008, 66–76.

87 Harju 2006, 16–17.

tävässä roolissa niin seurakunnissa kuin laajemmin kirkossa, ja siihen palataan tarkemmin seurakuntien päätöksentekojärjestelmää tarkasteltaessa. Näin ollen huomio kiinnittyy ennen kaikkea kirkon tehtäviin liittyvään ja seurakunnan sisällä toteutettuun vapaaehtoistoimintaan.

Yksi perinteisimmistä seurakunnan vapaaehtoistyön toimintakentistä on musiikkityö, erityisesti kuoro toiminta. Vaikka kuoro toiminta on ollut vähitellen hiipumassa, sillä on yhä merkittävä rooli monen seurakunnan viikkotoiminnassa ja etenkin jumalanpalveluselämässä. Tämän lisäksi seurakunnissa toimii erilaisia laulu- ja soitinryhmiä sekä bändejä. Vuonna 2003 kirkon musiikkitoiminnassa oli mukana noin 45 000 suomalaista.⁸⁸

Läheisessä kytköksessä musiikkitoimintaan on jumalanpalveluselämä. Viime vuosikymmenten messu-uudistuksissa on pyritty aktiivisesti lisäämään maallikoiden roolia jumalanpalveluksissa. Taustalla on muutos messua koskevassa ajattelussa. Jumalanpalvelusta ei nähdä enää papin toimittamana tilaisuutena, jossa seurakuntalaiset ovat katsojia ja kuuntelijoita. Sen sijaan messun ajatellaan olevan seurakunnan yhteistä palvelusta. Luterilaisen liturgian korkeakirkollistuminen ja monipuolistuminen on myös tuonut messuun lukemattomia erilaisia pieniä tehtäviä, joita seurakuntalaiset voivat tehdä. He voivat toimia esimerkiksi ehtoollisavustajina, tekstinlukijoina, esilaulajina, ristinkantajina, esirukoilijoina, kolehdin kerääjinä, pyhäkoulun pitäjinä ja kirkkokahvien järjestäjinä tai toivottaa kirkkoon tulevat ihmiset tervetulleiksi.⁸⁹

Kolmas keskeinen toimintakenttä seurakunnan vapaaehtoisille on diakoniatyö. Erityisesti vuosittain toteutettavassa mittavassa yhteisvastuukeräyksessä ja sen ympärillä tapahtuvassa toiminnassa maallikoilla on ratkaiseva rooli. Alun perin yhteisvastuukeräyksen piti olla ainutkertainen tapahtuma, mutta se on vakiintunut tunnetuksi suurkeräykseksi, jonka toteuttamiseen osallistuu vuosittain 40 000 vapaaehtoista. Toinen tilapäiseksi tarkoitettu mutta vakiintunut diakoniatyön muoto ovat 1990-luvun laman aikaan syntyneet ruokapankit. Muita pitkälti vapaaehtoisten varassa toimivia diakoniatyön muotoja ovat esimerkiksi Palveleva puhelin, päihde- ja kriminaalityön tukihenkilötoiminta, lastenhoitopalvelut, saattohoitotyö, maahanmuuttajien ja työttömien tukitoiminta, katulähetystyö ja kaduilla nuorten parissa liikkuvat Saapas-partiot sekä yksinäisyyden lievittämiseen tähtäävät vapaaehtoiskeskukset ja ”mummunkammarit”.⁹⁰

Myös lapsi- ja nuorisotyössä maallikoiden työpanoksella on ollut iso merkitys. Lapsityössä vanhin ja perinteisin vapaaehtoistoiminnan työmuoto lienee pyhäkoulu-työ, jota pyhäkoulujen suosion hiipumisesta huolimatta tekevät yhä tuhannet tehtävään koulutetut maallikot. Lisäksi päiväkerhoissa ja koululaisten iltapäiväkerhoissa työskentelee vapaaehtoisia. Nuorisotyön puolelta parhaiksi esimerkeiksi voi

88 Tuovinen 2006, 63–64; Mäkinen 2014, 45.

89 Messuavustajien tehtävistä ks. Tuovinen 2006, 66.

90 Harju et al. 2001, 67–75; Pasma 2006, 69–74.

nostaa partiotoiminnan sekä rippikoulutyön, jossa isoisten tuomaa ainutlaatuista lisäarvoa ei olisi mahdollista korvata työntekijöiden voimin.⁹¹

Vapaaehtoisia toimii paljon myös seurakuntien erilaisessa viikkotoiminnassa, esimerkiksi raamattu- ja lähetyspiirien pitäjinä sekä seurakuntien järjestämien kahviloiden henkilökuntana. Lisäksi vapaaehtoistyön verkkosivustot esittelevät ja tarjoavat lukuisia vaihtoehtoja, joiden kautta seurakuntalaiset voivat löytää mielekästä tekemistä ja samalla auttaa toisiaan.

4.4 Julkisyhteisö ja kirkon brändi

Yksi Kansalaistoiminnan foorumin ja Vapaaehtoistyön kehittämishankkeen keskeisistä havainnoista on ollut käytännön työssä näkyvä, seurakuntien luonteesta nouseva jännite: seurakunnat ovat kansalaisyhteisöjä, mutta niillä on myös julki-soikeudellinen rooli ja tehtäviä. Tämä rooli näkyy muun muassa lainsäädännön, vakuutusten ja vastuukysymysten kohdalla. Kysymys ei ole kuitenkaan pelkästään juridinen vaan pitkälti olemuksellinen ja toiminnallinen. Jäykän ja virallisen instituution – oli jäykkyys sitten todellista tai imagollista – on vaikea taipua siihen toimintaympäristöön ja maailmaan, jossa sen jäsenet elävät.⁹²

Suurimpia vapaaehtoistyön haasteita ovat rekrytointi sekä toiminnan kehittäminen yhtäaikaaisesti yhteisölliseksi ja avoimeksi. Lisäksi seurakunnan ja sen työntekijöiden tulisi oppia luottamaan muiden ihmisten taitoihin ja luopua toiminnan kontrolloimisen tarpeesta. Kirkon ja seurakuntien toimintalogiikka sekä imago ja brändi – myönteinen maine – ovat vapaaehtoisten mukaan saamisen kannalta avainasemassa.⁹³

Menestyksenkäs brändäys vaatii vahvaa sanomaa, vision selkeyttä, viestinnän keskittämistä ja rohkeutta. Kirkollisella kentällä brändäämisen ja mainonnan edelläkävijöitä ovat olleet toimintaansa modernisoineet tai ulkopuolisen rahoituksen varassa elävät järjestöt, kuten esimerkiksi Yhteisvastuukeräys, HelsinkiMissio ja Kirkon ulkomaanapu.⁹⁴ Näiden järjestöjen onnistumisista olisi maineeltaan ristiriitaisella kirkolla opittavaa.

Vapaaehtoistyön elävöittäminen ja tehostaminen ovat kirkon toiminnan ja tulevaisuuden kannalta niin tärkeitä, että organisaatorakenteiden ja hallinnon olisi pystyttävä tukemaan niitä parhaalla mahdollisella tavalla. Perusteellisempi syventyminen kansalaistoiminnan foorumin ja vapaaehtoistyön kehittämishankkeen tuloksiin on sen vuoksi tarpeen. Myös äskettäin valmistuneen suomalaisen yhteiskunnan vapaaehtoistyötä koskevan tutkimuksen tulokset ovat organisaatiouudis-

91 Kasari 2006, 58–62.

92 Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 29–30, 42–43; Mäkinen 2012.

93 Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012, 29–33; Mäkinen 2012. Ks. myös Valtonen 2015, 11–16.

94 Ks. esim. ”Yhteisvastuulle ulkomainonnan erikoispalkinto Vuoden Huiput –kilpailussa”; Aula 2014; Pajunen 2014; Valtonen 2015, 11–16.

tuksen kannalta kiinnostavia. Tutkimuksen kirkkoa koskevia tuloksia ei tosin ole tätä kirjoitettaessa vielä ehditty analysoida ja julkistaa.

5. Päätöksentekojärjestelmä

5.1 Seurakunnan hallintoelimet

Itsenäisenä julkisoikeudellisena yhteisönä seurakunta hoitaa itse asioitaan ja omaisuuttaan kirkkolain ja -järjestyksen sekä kirkon taloudesta erikseen annettujen säädösten mukaan. Ylintä valtaa seurakunnassa käyttää maallikon johtama kirkkovaltuusto, jonka tehtäviin kuuluu vastata seurakunnan toiminnan ja talouden päälinjoista, perittävästä kirkollisverosta, rakennushankkeista ja virkojen perustamisesta. Valtuustoon kuuluu seurakunnan väkiluvusta riippuen 11–39 jäsentä.⁹⁵

Merkittävässä taloudellisissa päätöksissä, kuten esimerkiksi kirkollisen rakennuksen rakentamisessa, ostamisessa, myymisessä tai purkamisessa, uuden hautausmaan hankinnassa sekä uuden viran perustamisessa, kirkkovaltuuston päätöksentekoon vaaditaan, että vähintään kaksi kolmasosaa läsnä olevista ja enemmän kuin puolet kaikista kirkkovaltuuston jäsenistä sitä kannattaa.⁹⁶

Kirkkovaltuusto voi siirtää päätösvaltaansa kirkkoneuvostolle tai sen jaostoille ja johtokunnille, pois lukien muun muassa määränemmistöä vaativat päätökset sekä ne asiat, jotka laki tai kirkkojärjestys on määrännyt nimenomaisesti kirkkovaltuustolle.⁹⁷

Kirkkovaltuusto valitsee jäsenet kirkkoherran johtamaan kirkkoneuvostoon, joka johtaa yleisellä tasolla seurakunnan hallintoa ja toimintaa sekä talouden ja omaisuuden hoitoa. Kirkkoneuvosto myös edustaa seurakuntaa sopimus- ja oikeustoimiasioissa sekä toimii kirkkovaltuuston asioiden valmistelu- ja päätösten täytäntöönpanoelimenä.⁹⁸ Valtuustoa kooltaan suppeammilla kirkkoneuvostoilla on käytännössä huomattavan paljon valtaa, joissakin tapauksissa jopa valtuustoa enemmän.⁹⁹

Mikäli saman kunnan alueella on useampi seurakunta, niiden on muodostettava yhdessä seurakuntayhtymä. Seurakuntayhtymän voivat muodostaa halutessaan myös eri kuntien alueella toimivat seurakunnat. Seurakuntayhtymä muodostaa yhden seurakuntatalouden. Yhtymän on hoidettava asiat, jotka koskevat siihen kuuluvien seurakuntien kirkollisverotusta, seurakuntien välistä tulojen jakoa sekä

95 KL 7. luku, 1–2 §; KL 9. luku, 1–2 §; KJ 8. luku, 1–2 §.

96 KL 9. luku, 3 §.

97 KL 9. luku, 1 §.

98 KL 10. luku, 1–2 §.

99 Eskola 2012, 103–104.

kirkon keskusrahastoon suoritettavia maksuja ja talousarviota, rahatointa, kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja tilintarkastusta. Seurakuntayhtymän on lisäksi hoidettava huomattava osa seurakuntien henkilöstöasioista.¹⁰⁰

Seurakuntayhtymän toimintaa johtavat yhteinen kirkkovaltuusto ja yhteinen kirkkoneuvosto, joiden roolit ovat samankaltaiset kuin itsenäisen seurakunnan kirkkovaltuustolla ja kirkkoneuvostolla. Näiden lisäksi jokaisella yhtymään kuuluvalla seurakunnalla on oma seurakuntaneuvosto, joka hoitaa muun muassa ne kirkkoneuvostolle kuuluvat tehtävät, joita ei ole laissa annettu yhteiselle kirkkoneuvostolle. Yhteistä kirkkoneuvostoa johtaa yksi yhtymään kuuluvien seurakuntien kirkkoherroista, jonka tuomiokapituli valitsee tähän tehtävään. Lisäksi jokaista seurakuntaneuvostoa johtaa kyseisen seurakunnan kirkkoherra.¹⁰¹

Seurakunnat tekevät yhteistyötä myös seurakuntayhtymien välillä ja niiden ulkopuolella esimerkiksi rovastikuntatoiminnan ja IT-alueiden kautta. IT-alueet ovat seurakuntien sopimusperusteisesti muodostamia tietotekniikkaan liittyviä yhteistyöalueita. Kullakin IT-alueella on oma aluepalvelukeskus, joka huolehtii alueen seurakuntien IT-asioista, muun muassa internet-tukipalveluista.¹⁰²

5.2 Vaalijärjestelmä

Kirkkoon saattaa liittyä mielikuvia hierarkkisuuudesta ja pappisvaltaisuudesta, mutta todellisuudessa paikallistason päätösvalta on seurakunnilla ja seurakuntaa johtavat kirkkovaltuustoon valitut luottamushenkilöt eli pääsääntöisesti maallikot. Kirkkovaltuuston jäsenet valitaan neljän vuoden määräajaksi suhteellista vaalitapaa noudattavilla seurakuntavaaleilla.¹⁰³

Seurakuntavaaleissa on mahdollista paitsi muodostaa vaalilistoja ja -liittoja myös käyttää niissä poliittisia tunnuksia. Poliittisten vaalilistojen esiintyminen seurakunnissa vaihtelee, mutta yhtä kaikki poliittiset ryhmittymät ovat tulleet osaksi paitsi vaaleja myös koko seurakunnallista päätöksentekoa.¹⁰⁴

Vuonna 2014 järjestetyissä tuoreimmissa seurakuntavaaleissa laaja ja näkyvä kampanjointi tuotti runsaasti uusia ehdokkaita, mutta äänestysprosenttiin ei saatu toivotua nousua. Kun vuonna 2010 koko maan äänestysprosentti oli ollut 16,5 prosenttia, neljä vuotta myöhemmin lukema oli prosenttiyksikön alhaisempi. Äänestysprosentti oli kuitenkin 1990-luvun alusta laskettaessa toiseksi korkein. Alhaisin äänestysprosentti oli Helsingin hiippakunnassa (10,8 %) ja korkein Lapuan hiippakunnassa (20,3 %). Seurakuntavaaleja ja seurakunnallista päätöksentekoa on kritisoitu laimean

100 KL 11. luku, 1–2 §.

101 KL 11. luku, 7–9 §; KJ 7. luku, 10 § ja 12 §.

102 IT-alueet.

103 KL 23. luku, 9 §; KVJ 2. luku, 49 §.

104 Vaalilistojen muodostaminen tuli mahdolliseksi vuonna 1970 ja poliittisten tunnusten käyttö vuonna 1994. Ks. esim. Juva 1976, 208–210; Haastettu kirkko 2012, 304–305.

äänestysprosentin vuoksi. Alhainen äänestysinto ei tosin ole ollut ainoastaan kirkollisia vaaleja koskeva ilmiö. Äänestysprosentin laskusta huolimatta seurakuntavaalien uurnilla kävi vuonna 2014 yhteensä yli puoli miljoonaa suomalaista.¹⁰⁵

Valituista luottamushenkilöistä 54 prosenttia oli naisia. Keski-ikä oli 54 vuotta. Vaikka kirkollisten vaalien äänestysikä laskettiin 16 ikävuoteen vuonna 2010, se ei ole lisännyt nuorten luottamushenkilöiden määrää. Luottamushenkilöistä alle 30-vuotiaita oli 6,1 prosenttia ja alle 20-vuotiaita ainoastaan 1,4 prosenttia, kun yli 60-vuotiaita oli 42,6 prosenttia. Hieman yli puolet valituista oli uusia valtuutettuja.¹⁰⁶

Niissä seurakunnissa, jotka kuuluvat seurakuntayhtymään, luottamushenkilövaalit ovat kaksiosaiset. Samoissa vaaleissa äänestetään edustajat sekä seurakuntayhtymän yhteiseen kirkkovaltuustoon että oman seurakunnan seurakuntaneuvostoon.¹⁰⁷ Vaalilistat eivät usein ole identtisiä, sillä ehdolla olevat henkilöt eivät välttämättä ole ehdokkaina molempiin hallintoelimiin. Samalla henkilöllä voi myös olla eri vaalimerkit kummassakin vaalissa. Vaalijärjestelmän monimutkaisuus on osoittautunut hankalaksi joillekin äänestäjille, etenkin jos he eivät tunne kovin hyvin seurakunnallisia hallintoelimiä.

Seurakuntavaaleilla on myös huomattava vaikutus kokonaiskirkon hallintoon, koska seurakuntavaaleissa valitut luottamushenkilöt äänestävät kirkolliskokouksen maallikkoedustajista.

6 Seurakuntarakenne

6.1 Seurakunnat ja seurakuntayhtymät

Nykyisen lainsäädännön mukaan seurakuntajaon tulee noudattaa kuntajakoa siten, että kukin kunta on kokonaisuudessaan yhden seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella. Kielellisellä perusteella samalla alueella voi olla useampia seurakuntia, joiden on kuitenkin tällöin muodostettava yhteinen seurakuntayhtymä. Jokin seurakunnan alue voidaan muodostaa kappeliseurakunnaksi tai seurakuntapiiriksi, jolle annetaan toiminnallista valtaa ja vastuuta omalla alueellaan.¹⁰⁸

Kuntarajoja mukailevan alueellisen eli niin sanotun parokiaalisen seurakuntamallin muuttamisesta joko kuntarajoista riippumattomiksi alueellisiksi seurakunniksi, vapaiksi henkilöseurakunniksi tai näiden mallien yhdistelmäksi on tehty useita kirkolliskokousaloitteita 2000-luvulla. Aloitteet ovat kaatuneet pitkälti siksi, että on

105 Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti. Vaalitulostaista ks. Aiempien seurakuntavaalien tilastoja.

106 Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti, 3–6.

107 Keskitalo 2014.

108 KL 3. luku, 2–3 §; KL 7. luku, 4 §; KL 11. luku, 1 §.

haluttu pitäytyä nykyisessä seurakuntien rahoitusmallissa, jossa kirkollisverotus on sidottu kuntaverotukseen.¹⁰⁹

Seurakuntien yhteismäärä oli vuoden 2015 alussa 412 ja seurakuntatalouksien 290. Seurakuntien lukumäärä on vaihdellut aaltoliikkeittäin väestönkehityksen, talouden ja hallinnollisten trendien mukaan. 1920- ja 1950-luvut olivat seurakuntien lukumäärän selkeää kasvuaikaa, kun taas 2000-luvulla määrä on laskenut voimakkaasti. Esimerkiksi vuonna 2008 Suomessa oli vielä yli 100 seurakuntaa enemmän kuin tänä päivänä. Tuoreen muutoksen taustalla ovat yhtäältä kiristyvä talous ja toisaalta kuntaliitokset.¹¹⁰

Seurakuntayhtymien lukumäärä ja rooli ovat 2000-luvulla selvästi kasvaneet. Kirkkolain mukaan saman kunnan alueella sijaitsevien seurakuntien on muodostettava seurakuntayhtymä, joten seurakuntien määrä vähenee ja yhtymien määrä lisääntyy jo yksinomaan kuntaliitosten seurauksena. Tällä hetkellä seurakuntayhtymiä on 32, ja niihin kuuluu yhteensä 154 seurakuntaa.¹¹¹

Mielenkiintoisen poikkeuksen seurakuntarakenteessa muodostavat pienemmistä alue seurakunnista koostuvat isot seurakunnat, jotka ovat ikään kuin seurakunnan ja seurakuntayhtymän välimuoto. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa Suomen suurin seurakunta, Jyväskylän seurakunta, joka koostuu yhdeksästä toiminnallisesti itsenäisestä alue seurakunnasta, joille on delegoitu myös taloudellista päätäntävaltaa. Ero seurakuntayhtymään on näin häilyvä tai käsitteellinen.

6.2 Seurakuntien rakenneuudistus ja kaksikielisyyden haaste

Seurakuntien yleinen taloudellisen aseman heikkeneminen yhdessä alueellisen eriarvoistumisen kanssa on ollut taustatekijänä seurakuntien liitoksille ja laajemmille rakenneuudistussuunnitelmille. Aiempaa suurempien talousyksiköiden on toivottu merkitsevän säästöjä toimintakuluihin. Lisäksi suuremmilla yksiköillä on paremmat resurssit talouden ammattimaiseen suunnitteluun ja johtamiseen.¹¹²

Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana käynnissä ollut seurakuntien rakennemuutos on edennyt kahdessa vaiheessa. Ensimmäisen vaiheen ratkaisuna olivat seurakuntaliitokset. Maaseudun tyhjeneminen ja sisäinen muuttoliike pakottivat valtiovallan kannustamaan muuttotappioisia kuntia yhdistymisiin. Kuntaliitokset lisääntyivät voimakkaasti 2000-luvulla, mikä osin yllätti seurakunnat. Koska seurakuntarajat olivat sidoksissa kuntarajoihin, kuntien yhdistyminen johti myös seurakuntien yhdistymiseen.¹¹³

109 Kirkkohallituksen selvitys kirkolliskokoukselle mahdollisuudesta perustaa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä kuntarajoista riippumatta [2011]]; Hallintovaliokunnan mietintö 2/2011 kirkkohallituksen esityksestä 1/2011; Hallintovaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 4/2014.

110 Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 2–10; Tilastollinen vuosikirja 2014.

111 Ibid.

112 Nieminen et al. 2005, 9–12.

113 Nieminen et al. 2005, 6, 9–12, 229–231; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 4–10.

Samaan aikaan seurakuntaliitokset nähtiin kirkossa ratkaisuna taloudellisiin ongelmiin, joten niihin myös kannustettiin. Niiden toivottiin johtavan taloudellisten säästöjen lisäksi hallinnon kevenemiseen ja resurssien tasaisempaan jakautumiseen.¹¹⁴

Seurakuntaliitosten ei kuitenkaan haluttu tapahtuvan yksinomaan talouden tai ympäröivän yhteiskunnan ehdoilla vaan niin, että uudet rakenteet tarjoaisivat seurakuntaelämälle ja kirkon perustehtävän toteutumiselle mahdollisimman hyvät puitteet. Vuosituhannen alussa toteutettu tutkimushanke ja sitä seurannut vuosien 2005–2007 seurakuntarakennetyöryhmä olivat osa kirkon pyrkimystä saada muutokset suunnitelmallisiksi ja kontrolloiduiksi.¹¹⁵

Vuonna 2008 seurakuntarakenneuudistuksen suunta ja tavoitteet muuttuivat radikaalilla tavalla. Tutkimukset ja kentältä saadut kokemukset antoivat vahvoja viitteitä, että seurakuntaliitoksissa suuret seurakunnat söivät pienet ja edellytykset yhteisöllisyydelle heikkenivät, kun seurakuntalaiset kokivat uuden seurakuntansa etäiseksi ja vieraaksi.¹¹⁶

Uutta suuntaa etsittäessä avainasemassa oli kirkkohallituksen maaliskuussa 2008 asettama kolmivuotinen ohjausryhmä. Sen alaisuudessa toimi muutosta eri näkökulmista tarkastelevia työryhmiä, minkä lisäksi Kirkon tutkimuskeskus toteutti vuoteen 2012 mennessä kahdeksan seurakuntien rakennemuutosta koskevaa tutkimushanketta.¹¹⁷

Ratkaisuksi löydettiin seurakuntayhtymien kehittäminen, sillä seurakunta- ja kuntarajojen välistä yhteyttä ei verotuksellisista syistä haluttu muuttaa. Seurakuntayhtymiä oli jo voimassa olleen lainsäädännön myötä ollut mahdollisuus muodostaa, mutta tavoitteeksi asetettiin nyt, että kaikki seurakunnat kuuluisivat siirtymävaiheen jälkeen johonkin seurakuntayhtymään.

Vaikka kirkolliskokous hyväksyi esityksen päälinjat muutamin muutoksin toukokuussa 2013, kaksi vuotta myöhemmin se hylkäsi koko esityksen. Esitys sai taakseen edustajien selkeän enemmistön, mutta vaadittu kolmen neljäsosan määräenemmistö ei täyttynyt.¹¹⁸

Kaatuessa esityksessä seurakuntayhtymistä olisi muodostettu kevytrakenteisia palveluorganisaatioita, joilla oli riittävä asiantuntemus hoitaa talouden, hallinnon, kiinteistö- ja hautaustoimen, viestinnän ja henkilöstöhallinnon asiantuntijatehtävät sekä kirkonkirjojen ylläpidon. Myös kirkollisverotusta, yhteisten tulojen jakoa seurakuntien kesken sekä kirkon keskusrahastoon suoritettavia maksuja, talousarviota, kirjanpitoa ja muita talousasioita koskevat tehtävät olisi annettu yhtymälle.¹¹⁹ Oleellista

114 Nieminen et al. 2005, 10–12, 230–231.

115 Läsnaolon yhteisö 2007, 2, 4; Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2007, 22–25, 33–37; Nieminen et al. 2005, 6–8; Haastettu kirkko 2012, 293.

116 Antila 2014, 348. Ks. myös tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

117 Haastettu kirkko 2012, 293–299. Ks. myös tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

118 Ks. tekijän artikkeli ”Organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

119 Ibid.

oli kuitenkin se, että seurakuntayhtymissä pienet seurakunnat olisivat voineet säilyä ja säilyttää identiteettinsä, mikä on monille seurakuntalaisille tärkeää. Muutoksella tavoiteltiin kaivattua yhteisöllisyyttä tai ainakin sen säilymistä nykyisellään.

Mittavan prosessin kaatumiseen vaikutti monia tekijöitä. Kirkolliskokouksen puheenvuoroissa vahvin kritiikki kohdistui seurakuntia sitovaan liittymispakkoon. Toisaalta puheenvuoroissa nousi esiin myös muita päätöksentekoon liittyneitä vaihtokappaleita, kuten muutoksen pelkoa.¹²⁰ Myös kielikysymyksen on arvioitu olleen yksi ratkaisevista tekijöistä.

Porvoon hiippakunnan hiippakuntavaltuusto nousi voimakkaasti vastustamaan jo *Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän 2008–2011* loppuraportissa esittämiä vaihtoehtoisia seurakuntamalleja.¹²¹ Yhtymämallin heikkoutena pidettiin muun muassa sitä, että jo nyt haasteita aiheuttava asetelma, jossa kaksikielisen yhtymän vähemmistökieliset seurakunnat kuuluvat eri hiippakuntaan kuin itse yhtymä, tulisi yleistymään. Kaksikielisten yhtymien vähemmistökielisten seurakuntien kirkkoherrat joutuvat asioimaan kahden eri hiippakunnan kanssa, mikä voi aiheuttaa päällekkäistä työtä. Huolta aiheutti myös enemmistökielen dominoiva asema yhtymissä. Lisäksi enemmistökielisen piispan suorittamissa yhtymien tarkastuksissa vähemmistöjen asiat voivat jäädä vähemmälle huomiolle. Riippuen siitä, millä periaatteella seurakuntayhtymät muodostettaisiin, olisi mahdollista, että ruotsinkieliselle Pohjanmaalle jäisi prosessin myötä vain yksi Porvoon hiippakuntaan kuuluva yhtymä, kun taas muut ruotsinkieliset seurakunnat tulisivat olemaan vähemmistöasemassa suomenkielisissä Lapuan ja Oulun hiippakunnissa. Tämä olisi ollut huomattava isku Porvoon hiippakunnan asemalle ja vaikutusmahdollisuuksille kirkossa.¹²²

Rovastikuntamallia Porvoon hiippakuntavaltuusto piti mahdottomana, sillä sen katsottiin kaventavan hiippakunnan ja ruotsinkielisten seurakuntien toimintaedellytyksiä. Huolta herättivät esimerkiksi seurakuntien mahdolliset lojaliteettiristiriidat aiempaa vahvemmassa asemassa olevien rovastikuntien ja niiden lääninrovastien sekä hiippakuntien ja niiden piispojen välillä.¹²³

Hiippakuntamallin ongelmat liittyivät Porvoon hiippakunnan maantieteellisen hajanaisuuteen ja olosuhde-eroihin. Olisi erittäin vaikeaa luoda yhteinen taloushallinnollinen yksikkö, joka koostuisi eri puolilla maata olevista seurakunnista, joiden taloudelliset resurssit ovat nykyisellään hyvin erilaisia. Ratkaisevan ongelman aiheutti kuitenkin Ahvenanmaan itsehallintolaki, jonka mukaan Ahvenanmaalla olevia kiinteistöjä on mahdotonta luovuttaa millekään ulkopuoliselle taholle, ei edes ruotsinkieliselle Porvoon hiippakunnalle. Hiippakuntamallin kohdalla Porvoon hiippakuntavaltuusto esitti uuden vaihtoehdon, jossa muodostettaisiin ei-

120 Ibid.

121 Björkstrand 2012, 4.

122 Björkstrand 2012, 20–35.

123 Björkstrand 2012, 37–45.

alueellinen ruotsinkielinen hiippakunta, jolloin voitaisiin välttää ongelmat, joita kirkon pitäytyminen parokiaaliperiaatteessa aiheuttaa.¹²⁴

7 Seurakuntien yhteistyöverkostot ja tukitarpeet

7.1 Seurakuntien sopimusyhteistyö ja toiminnalliset verkostot

Seurakuntien rakenteita koskevat uudistukset eivät ole ainoa keino pyrkiä vastaamaan niihin taloudellisiin ja toiminnallisiin haasteisiin, joita muuttuva toimintaympäristö tuo mukanaan keskeisistä tekijöistä voi olla seurakuntien välisen yhteistyön kehittäminen.¹²⁵

Ironista kyllä, seurakuntien kuntayhteistyöllä on Suomessa vanhemmat ja vahvemmat perinteet kuin seurakuntien keskinäisellä yhteistyöllä. Eniten seurakuntien välistä yhteistyötä on tehty yhteistalousseurakunnissa, jotka vuonna 1977 muutettiin seurakuntayhtymiksi. Yhtymien sisäinen yhteistyökin oli kuitenkin ensisijaisesti taloudellis-hallinnollista ja keskittyi esimerkiksi kirkollisverotukseen, rahatoimeen ja kirjanpitoon. Monet pienet seurakunnat ovat puolestaan tehneet vastavuoroista yhteistyötä esimerkiksi työntekijöiden lomitussjärjestelyiden, vammaistyön sekä suurten tapahtumien kohdalla. Kyse on useimmiten kuitenkin ollut yksittäisestä tai tilapäisestä, ei strategisesta yhteistyöstä.¹²⁶

Jonkinasteinen käänne tapahtui 1990-luvun laman myötä. Seurakunnilla on runsaasti sekä kirkon perustehtävään sisältyviä että julkisoikeudellisia tehtäviä, jotka niiden on lakisääteisesti hoidettava. Kiristyvän talouden myötä seurakuntien alkoi olla entistä vaikeampaa selviytyä tehtävistään. Erityisen haastavaksi tilanne kävi muuttotappioseurakunnissa. Kirkkohallitus reagoi muutokseen pyrkimällä jo lamavuosina kannustamaan seurakuntia yhteistyön lisäämiseen. Vuodesta 2001 alkaen kirkon keskusrahasto on myöntänyt lisäksi harkinnanvaraisia avustuksia seurakuntien yhteistoiminnan kehittämiseen.¹²⁷

Muutos ei ole kuitenkaan noussut yksinomaan pakottavasta taloustilanteesta vaan uudenaikaisesta, toimintakeskeisemmästä ajattelusta, jonka seurauksena esimerkiksi seurakuntayhtymät ovat 2000-luvulla kehittäneet toiminnallista yhteistyötä erityisesti diakonian, lähetystyön, kasvatuksen ja erityisryhmien parissa tehtävän työn sarjoilla. Vastaavaa kehitystä on tapahtunut myös alueellisella tasolla rovastikuntayhteistyön kautta, jos kohta yhteistyömahdollisuudet olisivat kummassakin tapauksessa huomattavasti nykyistä suuremmat.¹²⁸

¹²⁴ Björkstrand 2012, 45–49.

¹²⁵ Huokuna 2008, 13–14, 133–134.

¹²⁶ Huokuna 2008, 16–17, 19–20.

¹²⁷ Huokuna 2008, 14, 19–20, 23–26.

¹²⁸ Huokuna 2008, 17–18, 23–24, 106–111.

Yrityselämässä tyypillinen sopimus pohjainen yhteistyö on kirkossa vielä suhteellisen tuore ilmiö. Yhtenä sopimusyhteistyön pioneerina kirkossa on ollut Mikkelin tuomiorovastikunnan RYHTYMYS-hanke, joka on yhdentoista seurakunnan muodostama verkosto-organisaatio. Hankkeen päämääränä on ollut toteuttaa seurakunnan tukitoimissa mahdollisimman laajaa yhteistyötä ja erikoistumista niin, että köyhemmät seurakunnat pystyisivät huolehtimaan välttämättömistä tehtävistään kiristyvissäkin oloissa ja varakkaammat seurakunnat voisivat vapauttaa lisäresursseja hengelliseen työhön. Esimerkiksi kirkonkirjojen pitoa varten on perustettu yhteinen Mikkelin seudun keskusrekisteri, ja taloushallinnon yhteistyö on käynnistetty keskusrekisteristä saadun mallin ja kokemusten pohjalta.¹²⁹

Sopimusyhteistyössä on kyse strategisesta valinnasta, jossa toimintoja voidaan keskittää ja tehostaa ilman, että seurakuntarakenteita tarvitsee muuttaa. Sopimuksia tekevien seurakuntien ei myöskään tarvitse rajoittaa yhteistyötään omaan rovasti- tai hiippakuntaan, vaan sopimuksia voi solmia sopimusoikeuden ja kirkkolain puitteissa vapaasti yhteisten tarpeiden ja keskinäisen halun mukaan.¹³⁰

Tietotekniikan kehittyminen on tehnyt sopimusyhteistyöstä ja verkostoitumisesta huomattavasti aiempaa helpompaa. Lisäksi tietohallinto on jo itsessään yksi yleisimmistä sopimusyhteistyön alueista.¹³¹

Sopimusyhteistyön käynnistämiseen vaaditaan huolellista selvitystyötä, jotta sopivat kumppanit löydetään, runsaasti neuvotteluita, jonkin verran juridista osaamista sekä uskallusta ja keskinäistä luottamusta. Yhteistyön aloittaminen vaatii työtä sekä talous- ja henkilöresursseja, mutta työn käynnistyttyä sen avulla voidaan huomattavalla tavalla säästää samoissa asioissa. Yhteistyö voi alussa olla joko projektiluontoista tai kiinteämpää, mutta mikäli kokeilu on menestyksellinen, sen kautta syntyneitä verkostoja kannattaa rakentaa ja hyödyntää myös tulevaisuudessa. Tällöin puhutaan verkostoyhteistyöstä, joka voi poikia yhä uusia yhteisiä projekteja tai toimintamuotoja. Verkostoyhteistyön merkitys nostettiin esiin jo vuonna 2007 laaditussa ja vuoteen 2015 asti ulottuneessa kirkon strategiasa ”Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö.”¹³²

7.2 Kirkon palvelukeskus (Kipa)

Vuonna 2006 aloitettiin kirkon henkilöstö- ja taloushallinnon sekä niiden tietojärjestelmien kehittämistarpeiden arviointi, joka johti Kirkon palvelukeskukseksi nimitetyn uuden erillisyksikön perustamiseen. Kipan kautta kirkkohallitus tarjoaa seurakunnille maksullisia palveluita, muun muassa osto- ja myyntilaskujen, kirjanpidon, maksuliikenteen, palkanlaskennan sekä matka- ja kululaskujen suhteen.

¹²⁹ Huokuna 2008, 9–12, 42–46,

¹³⁰ Huokuna 2008, 13–14, 30–31.

¹³¹ Huokuna 2008, 134.

¹³² Meidän kirkko 2007, 43–45; Huokuna 2008, 42–50, 65–78, 84–86, 92–94.

Toiminnan keskittämisen ja sähköiseen tietojensiirtoon siirtymisen kautta kirkon on arvioitu säästävän viisi miljoonan euroa vuodessa siinä vaiheessa, kun kaikki seurakunnat ovat viiden vuoden siirtymävaiheen jälkeen tulleet Kipan asiakkaisiksi. Säästöjen on laskettu kertyvän työvoiman säästöistä sekä IT-järjestelmien toimitajille maksettavista pienentyneistä kustannuksista.¹³³

Kipan siirtymävaihe on yhä käynnissä, mutta tulokset eivät ole toistaiseksi olleet odotettuja. Vuoden 2014 aikana Kipan talous oli yli 5,2 miljoonaa euroa alijäämäinen, mikä oli reilut 800 000 euroa ennakoitua enemmän. Siirtymävaiheen ongelmien taustalla on ollut se, että muutama suuri seurakunta on keskeyttänyt siirtymäprosessin, mikä on paitsi aiheuttanut Kipalle tulevaisuuden suunnittelua koskevaa epävarmuutta myös synnyttänyt taloudellisia tappioita. Tällä hetkellä Kipan palvelutuotannossa on yhteensä 151 asiakasta.¹³⁴

Uuden yksikön perustaminen näkyy myös kirkon keskushallinnon henkilöstön kasvuna. Kirkon keskushallinnon henkilöstömäärä vuonna 2014 oli 391 työntekijää, mikä on 107 työntekijää enemmän kuin vuonna 2011. Mikäli lukemasta otetaan pois Kirkon palvelukeskuksen 129 työntekijää, voidaan todeta, että palvelukeskus on kasvattanut muutoin pienentyneen keskushallinnon työntekijämäärää.¹³⁵

Kipan perustamisen pitkäkestoisia taloudellisia ja toiminnallisia vaikutuksia on mahdotonta arvioida siirtymävaiheen aikana. Ensimmäiset kokemukset eivät kuitenkaan ole olleet erityisen positiivisia. Verkkolehti *Kirkonkellari* lähetti maaliskuun 2015 alussa 368 kirkkoherralle sekä 205 taluspäällikölle ja 39 talousjohtajalle kyselyn Kipa-uudistuksesta. Kyselyn perusteella monet seurakuntien johtajat ovat pettyneitä Kipaan. Luvattuja säästöjä ei ole tullut, ja seurakunnan työntekijöiden työmäärä talousasioissa tuntuu supistumisen sijasta pikemminkin kasvaneen.¹³⁶

7.3 Tietohallinto

Kirkon sisällä tietotekniikkaa on kehitetty voimakkaasti viimeisen 10 vuoden aikana. Kehityshankkeilla on pyritty modernisoimaan kirkon IT-palveluita ja vastaamaan niin toiminnallisiin kuin taloudellisiin haasteisiin.¹³⁷

Seurakuntalaiset odottavat kirkon seuraavan tietohallinnon kohdalla muun yhteiskunnan kehitystä. Tähän liittyvät uudenlaista viestintää ja yhteisöllisyyttä mahdollistavat palvelut kuten sosiaalinen media sekä sähköinen asiointi. Kirkon työntekijöiden näkökulmasta mobiiliteknologian voimakas kehittyminen luo uudenlaisia työnteon tapoja, ja työn paikkasidonnaisuus vähenee. Tiedon digitalisoi-

133 Haastettu kirkko 2012, 342–343.

134 Kirkon keskusrahasto 2014, 10–15; Kipa 2015.

135 Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 5/2014, 2; Kirkon palvelukeskus 2014, 18.

136 Sulander 2015.

137 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 4–5.

tumisesta ja liikkuvuuden kasvusta johtuen tietoturvallisuudesta on muodostunut entistä tärkeämpi osa-alue, mikä edellyttää kansainvälisen tietoturvalainsäädännön seuraamista.¹³⁸

Edellisellä, vuoteen 2012 saakka ulottuneella kirkon tietohallintostrategiakaudella panostettiin tietohallintotoiminnan keskittämiseen perustamalla IT-alueet sekä toiminnan tehostamiseen valtakunnallisten tietojärjestelmähankkeiden (Kipa, Kirjuri ja TYP) kautta. IT-alueiden rooli on saatu vakiinnutettua seurakuntatalouksia tukevana toimijana. Tietojärjestelmähankkeet olivat sen sijaan vielä osittain kesken, joten niiden loppuun saattaminen on jatkunut nykyiselle kaudelle.¹³⁹

Nykytilassa tietohallintopalvelut voidaan jakaa seurakunta-kohtaisiin, IT-aluekohtaisiin ja valtakunnallisiin palveluihin. Seurakunta-kohtaisia palveluja ovat pääsääntöisesti langattomat päätelaitteet sekä muut kuin valtakunnalliset sovelluspalvelut.¹⁴⁰

IT-aluekohtaisia palveluja ovat pääsääntöisesti infrastruktuuripalvelut. Työasemapalvelut, palvelimet, tietoliikennepalvelut sekä käyttäjätuki on keskitetty IT-alueiden palvelutuotantoon. Eräät IT-alueet tuottavat myös sovelluspalveluja alueellisesti seurakuntatalouksilleen. IT-alueet vastaavat itsenäisesti tietohallintopalveluiden tuotannosta hyödyntäen taustalla eri toimittajia. Toiminnan kehitystä ohjaa tavallisesti IT-alueen johtoryhmä.¹⁴¹

Valtakunnalliset tietohallintopalvelut kattavat KIRKKO-verkon, talous- ja henkilöstöhallinnon sekä jäsentieto- ja viestintäsovelluspalvelut. Valtakunnallisten palveluiden tuotannosta vastaa kirkkohallitus sekä Kirkon palvelukeskus (Kipa), ja niiden kehitystä ohjataan kirkolliskokouksen linjausten perusteella. Julkiset hankinnat vaativat paljon resursseja ja edellyttävät erikoisosaamista.¹⁴²

Tietohallintotehtävissä työskentelee kirkossa noin 130 henkilöä. Laskennallisen arvion mukaan kirkon tietohallinnon menot vuonna 2012 olivat yhteensä noin 50 miljoonaa euroa, mikä merkitsee noin 3 000 euroa vuodessa työasemaa kohden. Se on selkeästi alhaisempi kuin valtion organisaatioissa, joissa keskiarvot liikkuvat noin 7 500 eurossa työasemaa kohden. Vaikka kirkon tilastointi on puutteellista ja kustannuksia lasketaan vain IT-alueittain, ei koko kirkon tasolla, lukemat kerrotvat, että kirkon panostus tietotekniikkaan on alhaisempi kuin valtiohallinnossa keskimäärin.¹⁴³

IT-menot jaetaan tietohallintotyöhön, investointeihin sekä ulkopuolisille palvelutoimittajille suoritettuihin palvelumaksuihin. Tietohallintotyöllä tarkoitetaan

138 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 6.

139 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 5.

140 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 6.

141 Ibid.

142 Ibid.

143 Ibid.

muun muassa tietohallinnon johtamiseen ja suunnitteluun sekä tietohallintopalveluiden hankintaan, kehitykseen, tuotantoon ja käyttäjätukeen liittyviä tehtäviä.¹⁴⁴

Tietohallintotoiminta on jaettu seurakunnille, IT-alueille, kirkkohallitukselle sekä Kipalle. Tietohallintotyöstä puolet tapahtuu seurakuntatalouksissa. Seurakuntataloudet ohjaavat IT-alueita, mutta käytännöt eivät ole olleet yhdenmukaisia ja palvelutuotannon järjestämisessä on eroja eri alueiden välillä. Sama yhdenmukaisen käytäntöjen puute on koskenut IT-alueiden ja kirkkohallituksen välistä sekä tietohallintotoimijoiden keskinäistä yhteistyötä. Myös valtakunnalliset järjestelmähankkeet ovat olleet kirkolle ongelmallisia projektiosaamisen sekä yhtenäisen työkuulttuurin puuttumisen vuoksi.¹⁴⁵

Seurakunnat ovat aiemmin hankkineet liki puolet tietohallintopalveluistaan suoraan toimittajilta, ja tyyppillisesti niitä on käyttänyt vain yksittäinen seurakuntatalous. Tämä ei ole taloudellisesti järkevää, ja siirtyminen valtakunnallisiin yhteishankintoihin on jo tuonut mittavia säästöjä. Seurakuntien itsenäisesti hankkimien tietojärjestelmien suuri määrä on puolestaan johtanut vaikeuksiin integroitumisessa kirkon yhteisiin palveluihin. Työn siirtäminen IT-alueelle sekä kirkkohallitukselle on järkevää työn vaikuttavuuden ja kohdennettavuuden kehittämiseksi. Palvelutuotannon yhdenmukaistaminen ja päällekkäisyyksien karsiminen ovat välttämättömiä paitsi kaventuvan tulopohjan myös tietoturvallisuuden vuoksi.¹⁴⁶

Kirkon sopimuksista tietohallintopalveluja tarjoavien ulkopuolisten toimijoiden kanssa ei ole koko kirkon laajuudessa yhtenäistä käsitystä. Myöskään tietohallintohenkilöstön osaamisen nykytilaa ei tunneta, sillä seurakuntataloudet, IT-alueet ja kirkkohallitus vastaavat itsenäisesti oman tietohallintohenkilöstön osaamisen kehittämisestä.¹⁴⁷

Kesällä 2012 kirkkohallituksen täysistunto nimitti tietohallinnon johtoryhmän laatimaan kirkon tietohallintostrategiaa vuosille 2013–2017. Strategia pohjautui kirkon tietohallinnon nykytilaa, seurakuntatalouksien tarpeita ja odotetun rakennemuutoksen tulevia vaikutuksia koskeviin kartoituksiin.¹⁴⁸ Koska rakennemuutos kaatui, tietohallintostrategia ei ole enää kaikkien visioidensa osalta ajan tasalla. Käyttökelpoinen se silti edelleen on.

Tammikuussa 2013 toteutetussa verkkokyselyssä, joka osoitettiin loppukäyttäjille, seurakuntien talousjohtajille sekä IT-alueiden tietohallintopäälliköille, nousi esiin useita kehittämiskohteita. Loppukäyttäjät kaipasivat panostuksia palveluiden helppokäyttöisyyteen, käyttäjien perehdyttämiseen ja kouluttamiseen, tietoturvallisuuteen ja tiedon saatavuuden parantamiseen. Talousjohtajien näkökulmasta etusijalla olivat IT-kustannustehokkuuden lisääminen, käyttäjätuki, kirkon toi-

144 Ibid.

145 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 5–6.

146 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 6.

147 Ibid.

148 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 3.

mintaprosessien tehokkuuden parantaminen ja hankintojen yhtenäistäminen sekä Kirjurin ja Kipan loppuunsaattaminen.¹⁴⁹

Nykytilannetta ja tulevaisuutta koskevien arvioiden ja kyselyistä saadun palautteen pohjalta uudelle strategiakaudelle asetettiin tavoitteiksi suunnitelmallisuuden lisääminen, päätöksenteon ja johtamisen yhdenmukaistaminen, yhteistyön kasvattaminen ja aiempaa parempi kustannustehokkuus. Jatkossa tietohallintopalveluiden tuotanto ja kehittäminen pyritään siirtämään entistä voimakkaammin IT-alueille, jolloin niiden roolin on muututtava perustietotekniikan ylläpitämisestä seurakuntien toiminnan kehittämisen tukemiseen. Kirkolle laaditaan myös hanke- ja projektimalli, jota tietohallinto voi hyödyntää. Valtakunnallinen palvelukatalogi ja vahvistetut sopimuspohjat auttavat toiminnan yhdenmukaistamisessa.¹⁵⁰

Seurakunnilta tietohallinnon johtoryhmä odottaa, että strategiakauden päätyttyä ne olisivat kaikki liittyneet Kirkon palvelukeskukseen ja hankkisivat kaikki tietotekniset palvelut oman IT-alueensa kautta. Strategiassa esitettyjen arvioiden mukaan Kipa-jäsenyyden kautta henkilöstö- ja taloushallinnon henkilöstötarve seurakunnissa vähenisi ja tietoteknisten palveluiden keskittämisen myötä palvelut voitaisiin tuottaa kustannustehokkaasti. IT-alue puolestaan valvoisi yhteistyöseurakuntien etuja, hoitaisi kustannusten jakamisen sekä toimisi sopimusosapuolena.¹⁵¹

IT-alueiden perustaminen oli tärkeä vaihe käytäntöjen ja järjestelmien yhtenäistämässä. Kenttä oli alun alkaen liian kirjava, jotta sen pohjalta olisi ollut mahdollista muodostaa koko kirkon laajuista yhtenäistä tietohallintoyksikköä. Alueita on kuitenkin paljon, keskushallinto mukaan luettuna 16, mitä ei välttämättä pidetä enää tarkoituksenmukaisena. Alueet ovat esimerkiksi niin pieniä, että käytännössä toiminnot joudutaan ulkoistamaan. IT-alueiden yhdistymistä on tietohallinnossa toivottu, mutta sitä ei ole lähdetty tavoittelemaan pakkokeinoilla.

Tehostamisen potentiaali kirkon tietohallinnossa on merkittävä. Mikäli kirkkoa verrataan työasemien perusteella saman kokoluokan organisaatioihin, kirkon tietohallinnon henkilöstö on yleiseen tasoon verrattuna lähes kaksinkertainen. Tämä johtuu seurakuntatalouksien itsenäisyydestä ja IT-alueiden suuresta määrästä. Nykyisen noin kolmen sadan tietohallintoyksikön kouluttamiseen ja ohjeistamiseen tarvitaan runsaasti henkilökuntaa. Jos käytännöt, laitteistot ja ohjelmistot pystytäisiin yhtenäistämään, se ei ainoastaan helpottaisi eri yksiköiden työntekijöiden välistä yhteistyötä vaan myös vähentäisi tukipalveluiden tarvetta. Yhtenäistämistoimenpiteillä ja IT-alueita karsimalla tietohallinnon henkilöstö voitaisiin karsia liki puoleen ilman, että toiminta kärsisi.

149 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 4.

150 Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia 2013, 9–12.

151 Ibid.

7.4 Koulutus

Kirkon virkoihin ja tehtäviin valmistava koulutus toteutuu osana suomalaista koulutusjärjestelmää. Kirkollisten ammattien ydinosamiskuvaukset ja virkojen kelpoisuuspäätökset tehdään kirkossa, mutta yliopistot, korkeakoulut ja muut oppilaitokset ovat itsenäisiä ja kirkosta riippumattomia toimijoita. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että kirkkohallituksen on tehtävä kelpoisuuspäätöksiä laatiessaan aktiivista yhteistyötä opetusviranomaisten ja kouluttavien laitosten kanssa.¹⁵²

Merkittävä rooli viranomaisyhteistyössä ja kirkon ammatillisen koulutuksen kehittämisessä on kirkon Ammatillisen koulutuksen ryhmällä (AKR), joka pyrkii arvioimaan ja ennakoimaan koulutuksen sekä kirkon tehtävissä tarvittavan osaamisen tarpeita. Lisäksi AKR tukee koulutuksen seurantaryhmien toimintaa, edistää yhteistyötä kirkon tehtäviin kouluttavien laitosten ja niiden muodostamien verkostojen kanssa, huolehtii koulutuspoliittisen edunvalvonnan organisoimisesta ja toimii rekrytoinnin edistämisen koordinaatioryhmänä.¹⁵³

Kirkko on pitkään tukenut kouluttavia oppilaitoksia, ja vuosituhannen vaihteessa tukea ryhdyttiin kohdentamaan suunnitelmallisemmin. Tukea haluttiin antaa oman henkilöstökoulutuksen ohella sellaiseen ulkopuolisten oppilaitosten järjestämään koulutukseen, jolla oli erityinen kytkös kirkon tehtävään ja tavoitteisiin. Erityiseksi painopisteeksi asetettiin kirkon virkaan koulutettavien identiteetin tukeminen. Painopisteen määrittäminen ei kuitenkaan sulkenut pois muita mahdollisia tukikohteita, kuten esimerkiksi perustettaville opetusviroille myönnettäviä starttirahoja. Kohdennuksen myötä syntyivät niin sanotut KiKo-sopimukset ("Kirkon tuki koulutettaville laitoksille"), joiden mallina toimivat hieman aiemmin valmistuneet kirkollisten järjestöjen kanssa solmitut JärKi-sopimukset. Taloudellisesti KiKo-sopimusten puitteissa myönnettyistä avustuksista tuli järjestöille myönnettäviä avustuksia suurempia.¹⁵⁴

Viime vuosina kirkko on tukenut kouluttavia laitoksia vajaalla miljoonalla eurolla vuodessa, josta vajaa puolet on mennyt nykyään Kirkkopalveluiden yhteyteen kuuluvalle Seurakuntaopiston säätiölle ja loput yliopistoille, ammattikorkeakouluille ja muille laitoksille. Avustuksilla on muun muassa pyritty tukemaan opiskelijoiden hengellistä ja kirkollista identiteettiä sekä vahvistettu kirkollista rekrytointia. Lisäksi tukea on annettu yksittäisille hankkeille ja tutkimusprojekteille. Tuoreimmassa toiminta- ja taloussuunnitelmassa tuen kokonaismäärää pudotettiin hieman yli puoleen miljoonaan euroon vuodessa, ja merkittävimmät leikkaukset kohdistuivat yliopistosektoriin.¹⁵⁵

152 Haastettu kirkko 2012, 355; AKR-raportti 2014, 20–21.

153 AKR-raportti 2014, 2, 20–21.

154 Kirkon keskusrahaston tuki kirkon virkaan koulutettaville laitoksille ja järjestöille 2003, 7–9, 41–44; AKR-raportti 2014, 23.

155 Toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2015–2017, 70–74.

Kirkon työntekijöiden täydennyskoulutuksesta vastaa kirkkohallituksen toiminnallisen osaston alaisuudessa toimiva Kirkon koulutuskeskus, jonka toimipaikka on Järvenpäässä. Sen tavoitteina on tukea kirkon ja seurakuntien henkilöstön ammatillista osaamista ja vastata kirkollisen alan koulutuksen kehittämisestä. Kirkon koulutuskeskuksen koulutukseen osallistuu vuositasolla yli 1 000 kirkon työntekijää eri puolilta maata. Koulutukset ovat usein pitkäkestoisia koulutusprosesseja, joissa lähijaksot ja seurakuntatyö vuorottelevat.¹⁵⁶

Kirkon koulutuskeskus on koulutuksen erityisasiantuntija seuraavilla tehtäväalueilla: pastoraalitutkinnot, raamattuteologia ja raamattutyö, jumalanpalveluselämä, kirkkomusiikki, sielunhoito, diakonia ja yhteiskuntatyö, kristillinen kasvatusta, työnohjaus ja muu ohjaajakoulutus, johtaminen ja konsulttivalmennus sekä kirkon taloushallinto.¹⁵⁷

Mikäli seurakuntatyössä tai muualla kirkon toimintakentässä tapahtuu isoja muutoksia, jotka olisi syytä huomioida työntekijäkoulutuksessa, vaikutuskanavina ovat henkilöstökoulutuksen kehittäminen Kirkon koulutuskeskuksen kautta sekä neuvottelut kouluttavien laitosten kanssa. Kirkon koulutuspoliittista vaikutustoimintaa koordinoi Kirkon koulutuskeskus. Tärkeässä roolissa on myös AKR, joka koordinoi seurantaryhmien toimintaa ja raportoi vuosittain eri koulutusalojen kysymyksistä kirkkohallitukselle ja piispainkokoukselle.¹⁵⁸

Kirkkoon läheisesti kytköksissä olevien oppilaitosten, kuten Seurakuntaopiston ja Diakonia-ammattikorkeakoulun, on helpompi ja luontevampi reagoida seurakuntien koulutuksellisiin tarpeisiin kuin tiedeyliopistojen. Oppilaitosyhteistyön tiivistäminen voisi avata uusia mahdollisuuksia hyödyntää yhteiskunnan rahoituskanavia kirkon omassa koulutuksessa.

Kirkon koulutuskeskuksen vahvuutena on kirkollisen kentän syvälinen tuntemus ja siinä tapahtuvien muutosten aktiivinen seuraaminen.¹⁵⁹ Toisaalta koulutuskeskus ei voi vastata kaikkiin yhteiskunnallisen muutoksen mukanaan tuomiin tarpeisiin, jotka liittyvät esimerkiksi talouteen, teknologiaan, viestintään ja johtamiseen. Tämän vuoksi rekrytointiin panostaminen on läheisessä kytköksessä koulutuksellisiin kysymyksiin. Rekrytoinnissa on kiinnitettävä huomiota työntekijöiden monipuoliseen osaamiseen ja kykyyn sopeutua tuleviin muutoksiin. Pelkkä aiempi kokemus vastaavasta työtehtävästä ei välttämättä anna parhaita edellytyksiä työn menestykselle hoitamiselle ja kehittämiselle tulevaisuudessa.

156 Kirkon koulutuskeskuksen tehtävät ja toiminta; Kirkon koulutuskeskus, Toimintasuunnitelma 2016, 1–3.

157 Kirkon koulutuskeskuksen tehtävät ja toiminta.

158 AKR-raportti 2014; Kirkon koulutuskeskus, Toimintasuunnitelma 2016, 2–3, 5–6.

159 Kirkon koulutuskeskuksen muutostarpeita koskevasta ennakointityöskentelystä ks. Kirkon koulutuskeskus, Toimintasuunnitelma 2016, 2–3.

7.5 Seurakuntien omistamat palvelujärjestöt (ja muu kirkollinen sektori)

Suomessa toimii joukko erilaisia kristillisiä järjestöjä, joiden merkitys on seurakuntien ja hengellisen työn kannalta suuri mutta joiden suhde luterilaiseen kirkkoon vaihtelee huomattavalla tavalla. Tähän ryhmään voidaan laskea esimerkiksi herätysliikkeet, lähetysjärjestöt ja erilaiset palvelujärjestöt sekä oppilaitokset, joita käsitellään lyhyesti erillisessä alaluvussa. Monet näistä järjestöistä toimivat läheisessä yhteistyössä kirkon ja sen seurakuntien kanssa, ja ne ovat vuosien varrella saaneet taloudellista tukea sekä kirkkohallitukselta että seurakunnilta kolehtien ja erilaisten keräysten kautta.

Hallinnollisten uudistusten myötä eri alojen työstä vastanneet kirkon toimikunnat muuttuivat 1980-luvun alussa kiinteämmiksi keskuksiksi. Muutoksen johdosta tuli tarpeelliseksi tarkistaa, millaista yhteistyötä kirkon toimikunnat tekivät kirkollisten järjestöjen kanssa ja miten yhteistyön suhteen tulisi jatkaa. Vuonna 1983 toteutetun selvityksen mukaan yhteistyötä oli tarpeen kehittää, mutta kirkon hallintomalli ei antanut riittäviä mahdollisuuksia yhteistyön kiinteille järjestelyille. Selvityksen näkyvimpänä seurauksena oli se, että kirkon omien keskusten perustamisen jälkeen ulkopuolisille järjestöille annettiin aiempaa niukemmin toimeksiantoja.¹⁶⁰

Seuraavan kerran järjestökenttään kiinnitettiin erityistä huomiota lamavuosina talouden kiristymisen johdosta. Kirkon tutkimuskeskus käynnisti vuonna 1992 kyselytutkimuksen, johon vastasi 60 erilaista kirkollista järjestöä. Näistä 23:lla oli tuolloin jonkinlainen voimassa ollut virallinen sopimus tai toimeksianto kirkon joltain viralliselta hallintoelimeltä. Toimintakenttä ja käytännöt olivat kuitenkin kirjavia. Tutkimuksen lopputulemana oli, että vaikka kirkko joutuukin supistamaan järjestöille annettavaa tukea, rahoitusta ei ollut mielekästä leikata tasaisesti kaikkialta. Sen sijaan kirkon tulisi määritellä painopistealueensa ja kohdentaa tukensa niin, että niiden järjestöjen toiminta voitaisiin turvata, joiden tehtävät olivat kirkon kannalta kaikkein keskeisimpiä.¹⁶¹

Priorisointi toteutettiin vuosikymmenen viiveellä, kun kirkkohallitus asetti vuonna 2000 ”Järjestöt ja Kirkkohallitus” -toimikunnan, joka antoi raporttinsa loppuvuodesta 2001. Toimikunta esitti, että järjestökenttä jaettaisiin kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään lukeutuisivat valtakunnalliset suuret palvelujärjestöt, joilla oli seurakuntajäseniä, sekä ne järjestöt, jotka hoitivat valtakunnallisesti kirkon niille antamaa erityistehtävää. Näiden kanssa solmittaisiin tapauskohtaisesti joko pitkäkestoisia ja laaja-alaisia yhteistyösopimuksia tai määräaikaista projektisopimuksia. Toiseen ryhmään lukeutuvien järjestöjen kanssa oli mahdollista joko

¹⁶⁰ Järjestöt ja kirkkohallitus 2001, 9.

¹⁶¹ Järjestöt ja kirkkohallitus 2001, 9–10.

solmia lyhytaikaisia projektisopimuksia tai myöntää niille kertaluontoisia yleisavustuksia.¹⁶²

Toimikunta esitti ensimmäiseen ryhmään kuutta järjestöä, jotka olivat Kirkkopalvelut, Suomen Ev.-lut. Seurakuntien Lapsityön Keskus (SLK), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus (PTK), Nuorten Keskus (NK), Suomen Merimieskirkko ja Hiljaisuuden Ystävät. Kirkkohallitus teki kuitenkin esitykseen yhden muutoksen. Hiljaisuuden Ystävät pudotettiin ensimmäisestä ryhmästä pois, ja sen tilalle nostettiin ruotsinkielinen *Församlingsförbundet*. Retriittitoimintaa harjoittavan Hiljaisuuden Ystävät ry:n korottamista ensimmäiseen ryhmään on tosin sittemmin harkittu uudelleen, sillä järjestön kanssa laadittiin pilottihankkeena yhteistyösopimus vuonna 2013.¹⁶³

Vuonna 2003 ensimmäistä kertaa laadittuja yhteistyösopimuksia on kutsuttu niin sanotuiksi JärKi-sopimuksiksi, ja niitä on vuosien mittaan pyritty kehittämään edelleen. Alkuperäiset sopimukset hyväksyi kirkon puolesta kirkkohallituksen täysistunto, mutta sopimusten uudistamiset, jotka tehdään pääsääntöisesti kolmen vuoden välein, on käsitelty kevyemmin virastokollegiossa.¹⁶⁴

Järjestöyhteistyöhön liittyy monia etuja. Keskeisimmät yhteistyöjärjestöt saavat seurakunnilta tulevien jäsenmaksujen sekä kirkkohallituksen myöntämän tuen lisäksi huomattavaa valtionrahoitusta sekä monissa tapauksissa myös hankerahoitusta Raha-automaattiyhdistyksen veikkausvaroista. Näin ne pystyvät tuomaan kirkolliselle työlle kaivattua ulkopuolista rahoitusta, vaikka järjestötukea onkin uuden hallituksen toimesta tuoreeltaan leikattu. Samoin ne voivat käyttää aikuiskoulutukseen ja ammatilliseen koulutukseen suunnattuja yhteiskunnan rahoitusmalleja tai hankerahoituksia seurakunnan työntekijöiden koulutukseen.

Toinen selkeä etu liittyy vaikutustoimintaan. Kirkolliset järjestöt voivat vahvistaa kirkollisen vaikutustoiminnan ääntä toimiessaan kirkkohallituksen rinnalla sekä edustaa seurakuntia ja niiden intressejä sellaisissa organisaatioissa tai elimissä, joissa kirkkohallitus ei voi luonteensa johdosta toimia. Kolmanneksi eduksi on laskettava kokemus ja laaja asiantuntemus kirkollisen toiminnan kannalta keskeisillä aloilla, kuten esimerkiksi lapsi- ja nuorisotyössä sekä sosiaalityössä.

Yhteistyökumppaneista suurin ja merkittävin on Kirkkopalvelut ry, joka kasvoi entisestään Suomen Kirkon Seurakuntaopiston Säätiön kanssa vuonna 2013 tapahtuneen fuusion myötä. Kirkkopalvelut ry on seurakuntien ja kristillisten toimijoiden valtakunnallinen yhteistyö- ja palvelujärjestö, joka tarjoaa koulutus ja valmennustoimintaa sekä diakonisia hyvinvointi- ja sosiaalipalveluja. Sen tunnetuimpia toimintamuotoja ovat Yhteisvastuukeräys ja Kirkkopäivät sekä Suurella Sydämellä -verkosto ja Tiekirkko-toiminta. Kirkkopalvelujen omistama Kotimaa Oy on kustannusyhtiö ja viestinnän asiantuntijapalveluyritys. Kirkkopalvelujen

162 Järjestöt ja kirkkohallitus 2001, 28–31.

163 Järjestöt ja kirkkohallitus 2001, 32; Kirkkohallituksen ja järjestöjen välisten sopimusten hyväksyminen vuodelle 2014.

164 Kirkkohallituksen ja järjestöjen välisten sopimusten hyväksyminen vuodelle 2014.

jäseninä on 344 seurakuntaa, 60 järjestöä ja 21 opintojärjestöä. Sillä on vajaa 500 työntekijää, sen liikevaihto on noin 50 miljoonaa euroa ja sen oppilaitoksessa on kirjoilla lähes 2 000 opiskelijaa.¹⁶⁵

Kirkon kasvatustoiminnan kannalta tärkeässä roolissa ovat JärKi-sopimusten piiriin lukeutuvat Nuorten Keskus (NK), Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus (PTK) sekä Seurakuntien Lapsityön Keskus (SLK), jotka ovat fuusioitumassa vuoden 2017 alussa. Fuusion jälkeen uuden kristillisen kasvatustoiminnan suurjärjestön ”Nuoren kirkon” asiakkaisiin lukeutuu valtaosa Suomen evankelis-luterilaisista seurakunnista.

Nykyisellään Nuorten Keskus on kristillisen nuorisotyön valtakunnallinen keskus- ja palvelujärjestö. Sen tehtävänä on tukea ja kehittää paikallisseurakunnissa ja yhdistyksissä toteutuvaa nuorisotyötä ja -toimintaa. Järjestö tekee nuorisotyötä Suomessa ja ulkomailla, järjestää alueellisia ja valtakunnallisia leirejä, retkiä ja tapahtumia, valmistaa ja kustantaa koulutusmateriaaleja sekä seuraa nuorten elinolojen kehitystä ja nuorisotyötä Suomessa. Nuorten Keskuksen jäseninä on 168 luterilaisia paikallisseurakuntaa ja kuusi paikallista kristillistä nuorisoyhdistystä. Kirkkohallitus tukee järjestöä nykyisen sopimuksen mukaan 60 000–62 000 eurolla vuodessa.¹⁶⁶

Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – PTK ry on seurakuntien lapsi- ja nuorisotyön palvelujärjestö, jonka erityisenä kohderyhmänä ovat 7–14-vuotiaat tytöt ja pojat sekä heidän ohjaajansa. Järjestö perustettiin vuonna 1989 jatkamaan SNKL:n Tyttöjen (myöhemmin Tyttöjen Keskus) ja NMKY:n Poikien Liiton (myöhemmin Poikien Keskus) toimintaa. Järjestön tehtävänä on ”edistää varhaisnuorten mahdollisuuksia elää kristillisen uskon mukaisesti, tukea heidän persoonallista kehitystään ja kasvuaan erilaisuutta hyväksyviksi, oman kansallisen identiteetin omaaviksi sekä kansainvälistä vastuuta kantaviksi yksilöiksi, kehittää kristillistä varhaisnuorisotyötä ja olla yhteistyössä eri kasvatustahojen ja lastensuojelun alueella toimivien järjestöjen kanssa”.¹⁶⁷

PTK vastaa seurakuntien varhaisnuorisotyön materiaalituotannosta sekä koulutusten ja valtakunnallisten tapahtumien järjestämisestä. Se ylläpitää myös kahta seurakunnallista nuorisokeskusta.

Seurakuntien Lapsityön Keskus on kirkollinen lapsi- ja perhetyön palvelu-, asiantuntija- ja yhteistyöjärjestö, jonka tehtävä on kehittää ja tukea seurakuntien lapsi- ja perhetyötä sekä osallistua ja vaikuttaa muuhun työhön lasten ja perheiden hyväksi kirkossa ja yhteiskunnassa. SLK:n missio on edistää kristilliseltä arvopohjalta lapsen kokonaisvaltaista kasvua, erityisesti hengellisyyttä ja hyvää elämää

165 ”Suurin kirkollinen järjestöintegraatio alkoi” 19.12.2012; Kirkkopalvelut-Kotimaan toimintakertomus 2013; Kirkkopalvelut – sillanrakentaja kirkon, yhteiskunnan ja ihmisten välillä.

166 Kirkkohallituksen ja Nuorten Keskus ry:n välinen sopimus 2014; Nuorten Keskus ry.

167 Kirkkohallituksen ja Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – ry:n yhteistyösopimus vuosille 2014–2016; PTK – Poikien ja tyttöjen keskus.

kodissa, seurakunnassa ja yhteiskunnassa. Se palvelee ennen kaikkea seurakuntia ja niiden työntekijöitä varhaiskasvatuksen ja perheiden jumalanpalveluselämän kehittämässä ja toteuttamisessa mutta myös laajemmin yhteiskunnan varhaiskasvatuksen työntekijöitä. SLK järjestää koulutusta ja konsultaatiota sekä osallistuu julkiseen keskusteluun lapsiin ja lapsityöhön liittyvissä kysymyksissä. Lasten ja perheiden sitoutuminen seurakuntaan on yksi SLK:n tavoitteista. Vuonna 2014 kirkko maksoi SLK:lle kohdennettua avustusta 80 000 euroa.¹⁶⁸

Suomen Merimieskirkko ry perustettiin vuonna 1875 tukemaan kotimaasta kauaksi lähteneitä merenkulkijoita ja siirtolaisia sekä auttamaan ulkomailla vaikeuksiin joutuneita suomalaisia. Sen tarkoituksena on ”yhteistyössä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kanssa ja sen tunnustuksen mukaisesti tehdä kristillistä, sosiaalista, kulttuurillista ja diakonista työtä merenkulkijoiden, ulkomailla olevien ja olleiden suomalaisten parissa ja toteuttaa kansainvälistä kristillistä työtä Suomen satamissa”. Merimieskirkkojen palvelut ovat vuosien saatossa monipuolistuneet, ja toimipisteistä on muotoutunut suomalaisuuden, suomen kielen ja kulttuurin tukikohtia ja näyteikkunoita Euroopassa. Kotimaan satamien merimieskirkkotyö painottuu kansainvälisen vastavuoroisuusperiaatteen mukaisesti ulkomaalaisten merimiesten palvelemiseen. Tuoreimman sopimuksen mukaan kirkkohallitus on tukenut merimieskirkon toimintaa 113 000 eurolla ja kirkkokiihteistöjen korjausohjelmaa 152 000 eurolla vuodessa.¹⁶⁹

Suomen Merimieskirkon toiminta on integroitu osaksi kirkon ulkosuomalaisyhtöitä niin, että niissä maissa, joissa Merimieskirkolla on toimipiste, ei ole erikseen ulkosuomalaistyön pappeja tai he toimivat samanaikaisesti molemmissa tehtävissä. Muuhun ulkosuomalaistyöhön verrattuna merimieskirkon toiminta on monipuolista ja laaja-alaista mutta myös erittäin kallista.

Församlingsförbundet rf on Porvoon hiippakunnan kanssa läheisessä yhteistyössä toimiva kirkollinen organisaatio, jonka päätehtävänä on tukea kulttuurin ja uskonnon välistä vuoropuhelua muun muassa seminaarien ja julkaisutoiminnan kautta. Julkaisutoiminnassa avainasemassa on järjestön kustantamo *Fontana Media & Kyrkpressen*. Järjestö myös tukee ja kouluttaa ruotsinkielisten seurakuntien luottamushenkilöitä ja vapaaehtoistyöntekijöitä. Församlingsförbundet myöntää kulttuuripalkinnon joka toinen vuosi.¹⁷⁰

Sopimus pohjaista yhteistyötä ollaan kehittämässä edellä mainittujen JärKi-sopimusten piiriin kuuluvien järjestöjen lisäksi myös kirkon virallisten lähetysjärjestöjen kanssa. Kirkon lähetyskeskuksen vuonna 2010 laatiman sopimus pohjan viitoittamana seurakunnat voivat solmia yhteistyösopimuksia suoraan kirkon virallisten lähetysjärjestöjen kanssa, joita ovat Suomen Lähetysseura, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys, *Svenska Lutherska Evangeliföreningen i Finland*, Suomen

168 Puitesopimus 2014; Seurakuntien Lapsityön Keskus.

169 Kirkkohallituksen ja Suomen Merimieskirkko ry:n välinen sopimus 2014–2016; Merimieskirkko – Yleisinfo.

170 Samarbetsavtal mellan Kyrkostyrelsen och Församlingsförbundet r.f. för 2014; Församlingsförbundet r.f.

Piipiaseura, Suomen Evankelisluterilainen Kansanlähetyksen, Evankelis-luterilainen Lähetyshdistys Kylväjä sekä Medialähetyksen Sanansaattajat.¹⁷¹

Yhteistyösopimusten taustalla on paitsi halu toiminnan ja yhteistyön kehittämiseksi myös pyrkimys rauhoittaa kirkkopoliittisia jännitteitä, joita lähetyshdistöjen kannat virkakysymykseen ja seksuaalivähemmistöihin ovat synnyttäneet.¹⁷²

8 Yhteenveto

Seurakunnissa tapahtuva toiminta on tänä päivänä tavattoman runsasta ja monipuolista. Jumalanpalveluselämään, viikkotoimintaan, erilaisiin tapahtumiin ja kirkollisiin toimituksiin osallistuu vuosittain satoja tuhansia ihmisiä. Kirkko ei seurakuntien toimintaa ja tapahtumia tarkasteltaessa ole siinä määrin tai siinä mielessä kriisissä, kuin mitä mediaa seuraamalla voisi helposti luulla.

Samanaikaisesti on todettava, että suomalaisen väestöön tai kirkon jäsenmäärään suhteutettuna osallistumisaktiivisuus on yksi maailman alhaisimmista. Erityistä huolta aiheuttaa se, että mitä nuorempaa ikäluokkaa tarkastellaan, sitä etäämpänä kirkosta se on. Kastettujen määrät laskevat, ja vanhemmat eivät ole kiinnostuneita antamaan lapselleen kristillistä kasvatusta saati tuomaan lapsiaan mukaan seurakunnan toimintaan. Tämän kehityskulun valossa kirkon ja seurakuntien tulevaisuus näyttää hyvin huolestuttavalta. Kysymys on lähinnä siitä, kuinka nopeasti ja millä volyyymillä kirkon jäsenmäärä ja seurakuntaelämän osallistujamäärät laskevat, ja vakiintuuko laskevat trendi jollekin tasolle.

Toinen seurakuntien tulevaisuuden kannalta ratkaiseva kysymys liittyy kirkon jäsenmäärän kautta edelliseen. Kysymys on taloudesta. Seurakunnat ovat taloudellisesti ja toiminnallisesti itsenäisiä yksiköitä, joita ei voida keskusjohtoisesti ohjata tai käskyttää. Näin ollen keskushallinnon ja hiippakuntien mahdollisuudet tehdä taloutta koskevia keskitettyjä ratkaisuja ovat rajalliset; ne eivät voi esimerkiksi päättää työntekijämääriä koskevista leikkauksista tai seurakunnallisten rakennusten myynnistä.

Taloudellinen eriarvoisuus seurakuntien välillä on huomattavaa, eikä sitä pystytä seurakunnille myönnettyillä avustuksilla kokonaan paikkaamaan – etenkin kun mahdollinen apu ei poista ongelmien syitä. Osalla seurakunnista ei ole myöskään tarvittavaa asiantuntemusta talouden pitkäjänteiseen suunnitteluun ja elvyttämiseen. Ratkaisua talouden ongelmiin etsittiin seurakuntarakennemuutostuksesta, jonka tarkoituksena oli liittää itsenäiset seurakunnat suurempiin talousyksiköihin, seurakuntayhtymiin, jotka voisivat keskitetysti ja paremmin resursein suunnitella taloutta sekä tasata varallisuutta seurakuntien välillä. Aiemmin toteutettuun seurakuntaliitoksiä suosineeseen politiikkaan nähden seurakuntayhtymillä pyrittiin

171 Seurakuntien ja kirkon lähetyshdistöjen yhteistyösopimusten periaatteet.

172 Jännitteistä ks. esim. Seurakuntalainen 2.5.2012.

turvaamaan pienten seurakuntien olemassaolo, mikä oli seurakuntalaisten identiteetin ja yhteisöllisyyden kannalta tärkeää.

Esitettyyn rakenneuudistukseen liittyi kuitenkin ongelmia, jotka riittivät kaatamaan sen kirkolliskokouksessa. Yksi näistä liittyi rakenneuudistuksen kielivaikutuksiin, joita lähdettiin selvittämään varsin myöhäisessä vaiheessa.

Monet kielivähemmistöjen asemaan liittyvät ongelmat kaatuneessa seurakuntarakennuudistuksessa eivät olleet niinkään seurausta kielestä vaan parokiaaliperiaatteesta eli seurakuntarajojen kytkeytymisestä kuntarajoihin. Nämä ongelmat olisi kenties voitu välttää, jos nykyisen Porvoon hiippakunnan tilalle olisi päätetty muodostaa ei-alueellinen, ruotsinkielinen hiippakunta, mitä kielivaikutuksia arvioidessa raportissa pohdittiin.

Mikäli seurakuntarakenteen tulevaisuus olisi yhtymien sijasta pienissä hiippakunnissa, mitä on vaihtoehtona myös esitetty, nykyinen Porvoon hiippakunta olisi mahdollista jakaa Ahvenanmaan hiippakuntaan ja ei-alueelliseen Porvoon hiippakuntaan, jolloin Ahvenanmaan itsehallintolaki ei muodostaisi ongelmaa. Nykyisten kaksikielisten seurakuntayhtymien kaltaisten hallinnollisesti työläiden ja sisäisesti jännitteisten kaksikielisten yksiköiden määrä myös vähenisi huomattavasti nykyisestään.

Vaikka hylätty seurakuntien rakenneuudistusesitys ei välttämättä ollut ongelmaton, dramaattista sen kaatumisessa on se, että kehityssuunta, jota sekä seurakunnissa että tilannetta tutkineiden asiantuntijoiden keskuudessa on pidetty epäsuotavana, tulee jatkumaan vähintäänkin muutamien tulevien vuosien ajan, ja moni pieni seurakunta tulee sulautumaan massiivisiin suurseurakuntiin.

Seurakuntien tulevaisuus on edelleen auki, ja vaikuttaa selvältä, että tulevaisuuden skenaarioissa on kiinnitettävä erityistä huomiota seurakuntien toiminnalliseen itsenäisyyteen, yhteisöllisyyden turvaamiseen ja vahvistamiseen sekä muutosten kielellisiin ja muita vähemmistöjä koskeviin vaikutuksiin.

Yksi seurakuntien taloudellisen ja toiminnallisen tulevaisuuden kannalta merkittävä myönteinen tekijä voisi olla seurakuntien välisen yhteistyön lisääminen, mitä kirkkohallitus on aktiivisesti pyrkinyt tukemaan viimeisen reilun vuosikymmenen ajan. Seurakuntien tarpeista nousevan sopimusyhteistyön avulla voi olla mahdollista saavuttaa sellaisia etuja, mihin hierarkkisemmat organisaatiot voivat päästä keskitetyimmällä toiminnan johtamisella. Kysymys on ennen kaikkea yhteistyön mukana tulevista säästöistä ja hyvien innovaatioiden ja käytäntöjen levittämisestä. Lisääntyvä sopimusyhteistyö ei kuitenkaan poista seurakuntarakenteisiin liittyvää uudistamisen tarvetta.

Kirkon taloudelliset tulevaisuudennäkymät viittaavat siihen, että kirkko joutuu tulevina vuosikymmeninä vähentämään huomattavalla tavalla työntekijämääräänsä. Kirkon työntekijät ovat kuitenkin pääsääntöisesti seurakuntien työntekijöitä, joten vähentämistä koskevat päätökset tehdään seurakunnissa. Ongelmana tässä voi olla se, että henkilöstöä koskeva suunnittelu ei ole strategista tai riittävän kauaskantoista, vaan ratkaisuja tehdään tapauskohtaisesti sitä mukaa, kun työpaikkoja

vapautuu esimerkiksi eläköitymisen seurauksena. Tällainen toimintamalli voi pitkällä tähtäimellä olla kestävä.

Kirkon työntekijämäärän huomattava kasvu on kohdistunut ensisijaisesti tukihenkilöstöön, mikä on yhteiskunnan kehitys ja kirkon julkisoikeudellinen asema huomioon ottaen ollut toki jossain määrin välttämätöntä. Selkeäksi esimerkiksi voidaan nostaa tietotekniikan ammattilaiset, joita ei tarvittu lainkaan 1970-luvulla mutta jotka ovat tänä päivänä välttämättömiä. Yhtä kaikki, henkilöstön ”juustohöylämäinen” karsiminen tasaisesti kaikista ammattiryhmistä, saati sattumanvaraisesti toteutuvan eläköitymisen perusteella, voi pitkällä tähtäimellä vahingoittaa seurakuntien hengellisen työn edellytyksiä ja perustehtävien hoitamista.

Tämä havainto johtaa samankaltaiseen dilemmaan, kuin minkä äärellä seurakuntarakennemuutoksessa oltiin. Seurakuntaelämän kannalta toivottavana voitaisiin pitää pieniä yhteisöjä ja mahdollisimman lyhyttä etäisyyttä seurakuntalaisten ja seurakunnan työntekijöiden sekä päätöksentekijöiden välillä. Toisaalta suuremmat yksiköt mahdollistaisivat työntekijärakenteen kestävämmän suunnittelun ja tarvittaessa työntekijämäärän suunnitelmallisen leikkauksen.

Kysymys siitä, onko seurakunnan työntekijöiden välttämättä oltava nimenomaan seurakunnan työntekijöitä vai voisiko heidän työnantajanaan olla esimerkiksi seurakuntayhtymä tai hiippakunta, on tulevaisuuden kannalta tärkeä. Se on myös kysymyksenä vaikea, sillä se liittyy suoraan seurakuntien itsenäisyyteen ja päätösvaltaan. Toinen merkittävä kysymys on, onko kirkon työntekijöiden välttämättä oltava virkasuhteisia. Työsuhteet mahdollistaisivat nykyistä suuremman joustavuuden, mutta muutos edellyttäisi myös esimiesten kouluttamista. Virkasuhteista luopuminen nostattaisi epäilemättä vastustusta, mutta muun muassa suomalainen yliopistomaailma on esimerkkinä siitä, että virkojen muuttaminen työsuhteiksi on täysin mahdollista.

Seurakuntalaisten vapaaehtoisuuden lisäämistä tarjotaan yleisesti yhtenä vastuksena kirkon taloudellisten resurssien niukkenemiseen, mutta näkemykset vaihtelevat siitä, millainen rooli vapaaehtoisilla tulisi olla. Vapaaehtoisten suurempi aktivoiminen on erittäin haastavaa, ja onnistuminen vaatii kirkolta ja sen seurakunnilta muutosta ajattelu- ja toimintatavoissa, työntekijäkoulutuksessa, viestinnässä ja imagossa. Tämä koskee paitsi kirkon työntekijöitä myös seurakuntalaisia, jotka ovat tottuneet ammattilaisten johtamaan ja toteuttamaan seurakunnalliseen toimintaan. Kirkon rooli ja sitä koskevat mielikuvat ovat Suomessa niin vahvoja, ettei muutos ole helppoa. Suomessa ei myöskään ole yhtä vahvaa vapaaehtoistyön ja taloudellisen lahjoittamisen kulttuuria kuin monissa muissa eurooppalaisissa maissa, Pohjois-Amerikasta puhumattakaan.

Mikäli seurakuntien työntekijämäärän leikkaukset painotetaan pääsääntöisesti tukihenkilöstöön, mitä voidaan seurakuntien perustehtävien kannalta pitää perusteltuna, seurakuntalaisilla voisi olla merkittävä rooli syntyvän työvoimavajeen korvaajana. Jos taas aktiiviset seurakuntalaiset osallistuisivat nykyistä enemmän seurakunnan hengellisen tehtävien hoitamiseen, se voisi tuoda seurakuntaelämään,

yhteisöllisyyteen ja kirkon imagoon positiivista lisäarvoa, mistä löytyy runsaasti esimerkkejä kansainvälisistä sisarkirkoista.

Toisaalta, vapaaehtoistyön voimakas lisääntyminen ja seurakuntalaisille annettavan vastuun merkittävä kasvattaminen voivat myös tuoda mukanaan ongelmia, kuten konflikteja tai lahkoutumista, jos jokin seurakunnan työmuoto on jäämässä tietyllä tavalla ajattelevan pienen ryhmän käsiin. Tällöin vapaaehtoistyön ja laajemminkin seurakunnan johtaminen nousee avainasemaan.

Taloudellisten säästöjen sekä tukihenkilöstöä koskevien leikkausten kannalta yksi huomionarvoinen tekijä on sähköisten palveluiden kehittäminen ja lisääminen. Käytännön palveluiden siirtäminen verkkoon voi vähentää tarvetta virostokäynteihin samalla tavalla kuin on muilta sektoreilta tuttua kehittyneiden verkkokauppojen ja pankkipalveluiden myötä. Henkilökohtaiset kohtaamiset ovat seurakuntaelämän ja kirkon työn kannalta tärkeitä, mutta voidaan kysyä, ovatko esimerkiksi lomakkeiden ja asiakirjojen käsittely niitä kontakteja, joista kirkon on priorisoinnin hetkellä pidettävä kiinni.

Vaikka kirkkoon liittyy yhä mielikuvia hierarkkisuudesta ja pappisvaltaisuudesta, seurakuntien päätöksenteko on pitkälti seurakuntalaisista koostuvien luottamuselinten harteilla. Toki kirkkoherralla on yhä merkittävä rooli seurakunnan työyhteisön hengellisenä ja hallinnollisena esimiehenä sekä kirkkoneuvoston puheenjohtajana.

Nykyisellään seurakunnan hallinto muistuttaa kunnallishallintoa muun muassa siinä, että seurakunnissa on kaksi päätöksentekoaikaa, kirkkovaltuusto ja kirkkoneuvosto. Seurakuntayhtymissä elimiä on kolme, sillä yhteisen kirkkovaltuuston ja yhteisen kirkkoneuvoston lisäksi jokaisella yhtymään kuuluvalla seurakunnalla on oma seurakuntaneuvosto. Hallinnon keventämisen ja prosessien nopeuttamisen kannalta olisi syytä pohtia, riittäisikö itsenäisissä seurakunnissa vain yksi päätöksentekoaika, jolle seurakunnan johtoryhmä valmistelisi asiat. Mikäli seurakuntayhtymät säilyvät, niissä päätöksentekoaikaa voisi olla kahdella tasolla; yhtymän yhteisen hallintoelimen lisäksi kullakin seurakunnalla voisi edelleen olla seurakuntaneuvosto.

Vastaavasti vaalijärjestelmän kohdalla tulisi pohtia, voitaisiinko yhtymissä siirtä yksiin vaaleihin. Nykyinen kaksiosainen vaali ei ole välttämättä tarkoituksenmukainen, ja se on aiheuttanut hämmennystä seurakuntalaisissa, jotka eivät tunne päätöksentekoaikaa.

Myös kirkkoherrojen roolin pohtiminen voi olla tarpeen. Nykyään kirkkoherrat ovat samanaikaisesti sekä hengellisiä-, taloushallinnollisia- että henkilöstöjohtajia, mikä asettaa huomattavia vaatimuksia paitsi kirkkoherroja myös kirkon koulutusjärjestelmää kohtaan. Samaan aikaan suurissa seurakunnissa ja seurakuntayhtymissä on myös taloushallintoon ja henkilöstöjohtamiseen erikoistuneita virkamiehiä. Olisiko kirkkoherrojen, seurakunnan päätöksentekoaikaa johtavien luottamushenkilöiden ja johtavien virkamiesten välisiä vastuita mahdollista tarkistaa niin, että ratkaisu keventäisi kirkkoherrojen muita vastuita ja vahvistaisi heidän rooliaan seurakunnan hengellisenä johtajana?

Kenties suurin haaste kaikissa seurakuntia koskevissa uudistuksissa syntyy kirkon sisäisestä moninaisuudesta. Jättimäisten seurakuntien ja seurakuntayhtymien realiteetit ovat aivan toisenlaisia kuin pienten yksipappisten seurakuntien. Taloudellinen tilanne ja väestörakenne vaihtelevat eri puolilla maata. Etelän suurten kaupunkien uskonnollinen ja kulttuurinen ilmapiiri poikkeaa suuresti maakunnista, ja samalla maantieteellisellä alueellakin erot voivat olla merkittäviä riippuen siitä, mihin herätysliikkeeseen seurakuntalaisten tai työntekijöiden enemmistö kuuluu. Ruotsinkielistä väestöä, Ahvenanmaan maakuntaa ja saamelaisväestöä sekä maahanmuuton ja kulttuurisen moninaistumisen myötä kasvavia muita vähemmistöjä koskettavat monet sellaiset kysymykset, jotka ovat suomenkielisille tai pääsääntöisesti valtaväestöstä koostuville seurakunnille vieraita.

Näin ollen ratkaisut, jotka ovat optimaalisia joillekin seurakunnille, eivät ole välttämättä sitä muille. Koko kirkkoa koskevien toimivien mallien löytäminen on äärimmäisen vaikeaa, ja yhtä vaikeaa on saada niille hyväksyntä kirkollisissa päätöksentekoeleimissä. Tämän johdosta kirkossa olisi tarpeen pohtia sitä, tarvitaanko kirkollisen elämän kohdalla nykyisen kaltaista kontrollia ja sääntelyä, vai olisiko mahdollista sallia erilaisille seurakunnille nykyistä suurempi vapaus järjestää toimintaansa ja jumalanpalveluselämäänsä erityisesti silloin, kun se näyttää johtavan hyviin tuloksiin. Tällainen linja näyttää olevan vallalla esimerkiksi Englannin kirkossa, jossa seurakuntien kuihtuminen on nähty suuremmaksi uhkaksi kuin kirkollisen elämän ja teologian monimuotoistuminen.

Joka tapauksessa kaikissa seurakuntien organisaatiota ja hallintoa koskevissa suunnitelmissa tulisi kiinnittää huomiota rakenteiden keventämiseen, taloudellisiin säästöihin ja yhteisöllisyyden tukemiseen. Näitäkin tärkeämpää on kuitenkin seurakuntien perustehtävien turvaaminen ja kehittäminen. Kirkon ja seurakuntien ensisijainen tehtävä on viedä eteenpäin kristillistä sanomaa ja toteuttaa lähimmäisenrakkautta ympäröivässä maailmassa.

9 Lähteet ja kirjallisuus

9.1 Painamattomat lähteet

- Hallintovaliokunnan mietintö 2/2011 kirkkohallituksen esityksestä 1/2011: Parokiaalijärjestelmän kehittäminen. Asianro 2008–00438.
- Hallintovaliokunnan mietintö 1/2014 edustaja-aloitteesta 4/2014: Henkilöseurakuntien mahdollistaminen uudessa seurakuntarakenteessa. Asianro 2014–00272.
- Kirkkohallituksen esitys 1/2015 kirkolliskokoukselle: Uutta diakonivirkaa koskevien säännösten lisääminen kirkkolakiin ja kirkkojärjestykseen. Asianro 2015-00012.
- Kirkkohallituksen ja järjestöjen välisten sopimusten hyväksyminen vuodelle 2014. Kirkkohallituksen virastokollegio 2014.
- Kirkkohallituksen ja Nuorten Keskus ry:n välinen sopimus (2014).
- Kirkkohallituksen ja Suomen Merimieskirkko ry:n välinen sopimus 2014–2016.
- Kirkkohallituksen ja Suomen Poikien ja Tyttöjen Keskus – ry:n yhteistyösopimus vuosille 2014–2016.
- Kirkkohallituksen selvitys kirkolliskokoukselle mahdollisuudesta perustaa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä kuntarajoista riippumatta. Asianro 2008–00438.
- Kirkon henkilöstö 2014. Kari Ala-Kokkilan tiedonanto.
- Puitesopimus (2014). Kirkkohallituksen ja Suomen Ev.-lut. Seurakuntien Lapsityön Keskus ry:n yhteistyön puitesopimus vuosille 2014–2016 sekä yhteistyösopimus vuodelle 2014.
- Samarbetsavtal mellan Kyrkostyrelsen och Församlingsförbundet r.f. för 2014 (–2015, 2016).

9.2 Painetut lähteet

- Confessio Augustana* (CA). Augsburgin tunnustus.
- Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.
- Järjestöt ja kirkkohallitus (2001). *Järjestöt ja kirkkohallitus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallituksen 18.1.2000 perustaman toimikunnan mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2001:7. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkkojärjestys 1055/1993.

Kirkkolaki 1054/1993.

Kirkon keskusrahasto, Toimintakertomus 1.1.–31.12.2014. – *Kirkon keskusrahasto 2014*. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2004 (2005). *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2004*. Helsinki: Kirkkohallitus.

Kirkon keskusrahaston tuki kirkon virkaan kouluttaville laitoksille ja järjestöille (2003). Kirkon keskusrahaston tuki kirkon virkaan kouluttaville laitoksille ja järjestöille. Työryhmän selvitys. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinto, Sarja C 2003: 2.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013 (2014). *Kirkon tilastollinen vuosikirja 2013*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 18. Helsinki: Kirkkohallitus.

KirVESTES 2014–2016 (2013). *Kirkon yleinen virka- ja työehtosopimus 2014–2016*. Helsinki: Kirkon työmarkkinailaitos.

Läsnäolon yhteisö (2007). *Läsnäolon yhteisö. Kirkkohallituksen asettaman Seurakuntarakenneryhmän väliraportti. Tammikuu 2007*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2007:1. Helsinki: Kirkkohallitus.

Meidän kirkko (2007). *Meidän kirkko. Osallisuuden yhteisö. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon strategiaa vuoteen 2015 laatineen työryhmän mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2007:10. Helsinki: Kirkkohallitus.

Muuttuvien yhteisöjen kirkko (2007). *Muuttuvien yhteisöjen kirkko. Kirkkohallituksen 25.10.2005 asettaman seurakuntarakennetyöryhmän mietintö*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto, Sarja C 2007:9. Helsinki: Kirkkohallitus.

Porvoon yhteinen julkilausuma (1995). *Porvoon yhteinen julkilausuma. Neuvottelut Britannian ja Irlannin anglikaanisten kirkkojen sekä Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisten kirkkojen välillä*. Helsinki: Kirkkohallitus.

Talousarvio vuodelle 2015 (2014). – Kirkkohallituksen esitys 6/2014 kirkolliskokoukselle: *Talousarvio vuodelle 2015 ja toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2015–2017*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkon keskusrahasto. Asianro 2014-00543. Helsinki: Kirkkohallitus.

Toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2015–2017 (2014). – Kirkkohallituksen esitys 6/2014 kirkolliskokoukselle: *Talousarvio vuodelle 2015 ja toiminta- ja taloussuunnitelma vuosille 2015–2017*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkon keskusrahasto. Asianro 2014-00543. Helsinki: Kirkkohallitus.

Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012 (2012). *Vapaaehtoistyön kehittämishanke 2009–2012. Loppuraportti*. Helsinki: Kirkkohallitus.

9.3 Internet-lähteet

Aiempien seurakuntavaalien tilastoja. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content21B4AB>>. Katsottu 7.8.2015.

AKR-raportti 2014 (2015). Ammatillisen koulutuksen ryhmän raportti ammatillisen koulutuksen seurannasta vuodelta 2014. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D54C39BB7118C6BBC22577BD0037FD08/\\$FILE/AKR_raportti_2014_130415.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/D54C39BB7118C6BBC22577BD0037FD08/$FILE/AKR_raportti_2014_130415.pdf)>. Katsottu 19.8.2015.

Aula, Pekka (2014). Hyvä bändi – hyvä brändi? Kirkko-brändi maineen rakentamisen näkökulmasta. – Kirkon viestintäpäivät 4.9.2014. <<https://www.youtube.com/watch?v=s4iaM8Cdg30>>. Katsottu 13.8.2015.

Diakonaatti – *Aamenesta öylättiin*. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <<http://www.evl2.fi/sanasto/index.php/Diakonaatti>>. Katsottu 23.7.2015.

Församlingsförbundet r.f. <http://www.forsamlingsforbundet.fi/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1>. Katsottu 14.8.2015.

Gävert, Titi [2015]. Uusi diakonivirka. Esityksen pääpiirteet sekä vastauksia usein kysytyihin kysymyksiin. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BEC81718CEE16A50C2257DD40027D978/\\$FILE/Diakonivirka-esityksen%20p%E4%E4piirteet%20ja%20usein%20kysytyt%20kysymykset%20maaliskuun%202015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/BEC81718CEE16A50C2257DD40027D978/$FILE/Diakonivirka-esityksen%20p%E4%E4piirteet%20ja%20usein%20kysytyt%20kysymykset%20maaliskuun%202015.pdf)>. Katsottu 23.7.2015.

Hautaustoimen maksuja koskeva muutos kirkkolakiin. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content3A8931>>. Katsottu 29.7.2015.

Hautaustoimen vuosittaiset kustannukset 1999–2013. – *Tilastollinen vuosikirja 2014 ja 2013*. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA>>. Katsottu 29.7.2015.

Hintsala, Mikko & Mikko Hormio (2014). Kirkosta eroamisen takana uusi kuluttajaidentiteetti. – *KotimaaPro*. <<https://www.kotimaapro.fi/artikkeli/kirkosta-eroamisen-takana-uusi-kuluttajaidentiteetti/>>.

IT-alueet. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content390D8D>>. Katsottu 27.5.2015.

- Jokainen on osallinen (2015). Jokainen on osallinen. Kirkon vapaaehtoistoiminta. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F772D7BC236419FAC2257E34002FE352/\\$FILE/Jokainen%20on%20osallinen%20-%20Vapaaehtoistoiminnan%20linjaukset%20lopulliset2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F772D7BC236419FAC2257E34002FE352/$FILE/Jokainen%20on%20osallinen%20-%20Vapaaehtoistoiminnan%20linjaukset%20lopulliset2015.pdf)>. Katsottu 29.7.2016.
- Jyväskylän seurakunnan työntekijät. <<http://www.jyvaskylanseurakunta.fi/yhteystiedot>>. Katsottu 4.8.2015.
- Kanttorin ydinosaaminen (2010). Kanttorin ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/kanttorin_yo.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/kanttorin_yo.pdf)>. Katsottu 3.8.2015.
- Keskitalo, Jukka (2014) Seurakuntavaaleissa päätetään paljosta. – *Keskisuomalainen* 1.11.2014. <<http://www.ksml.fi/mielipide/kolumnit/seurakuntavaaleissa-paätetaan-paljosta/1924274>> Katsottu 7.8.2015.
- Kipa (2015). Kipan Kumppani-asiakastapahtuma järjestettiin ensimmäistä kertaa. Kipa 15.6.2015. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?Open&cid=Content435EEC>>. Katsottu 11.8.2015.
- Kirkkopalvelut – sillanrakentaja kirkon, yhteiskunnan ja ihmisten välillä. <<http://www.kirkkopalvelut.fi/me>>. Katsottu 14.8.2015.
- Kirkkopalvelut-Kotimaan toimintakertomus 2013. <http://www.kirkkopalvelut.fi/images/stories/kirkkopalvelut/Kirkkopalvelut-Kotimaan_toimintakertomus_2013-net.pdf>. Katsottu 14.8.2015.
- Kirkon koulutuskeskuksen tehtävät ja toiminta. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content27CA17>>. Katsottu 12.8.2015.
- Kirkon koulutuskeskus. Toimintasuunnitelma 2016. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/C6F5DC2320BBE079C22576EE002925DA/\\$FILE/KK_toimintasuunnitelma_2016.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/C6F5DC2320BBE079C22576EE002925DA/$FILE/KK_toimintasuunnitelma_2016.pdf)>. Katsottu 12.8.2015.
- Kirkon nuorisotyöntekijän ydinosaaminen (2010). Kirkon nuorisotyöntekijän ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/nuorisott_yo.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/nuorisott_yo.pdf)>. Katsottu 3.8.2015.
- Kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajan ydinosaaminen (2010). Kirkon varhaiskasvatuksen ohjaajan ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/Kirkon%20varhaiskasvatuksen%20ohjaaja.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/Kirkon%20varhaiskasvatuksen%20ohjaaja.pdf)>. Katsottu 3.8.2015.

- Lastenohjaajan ydinosaaminen (2010). Lastenohjaajan ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/lastenohj_yo.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/lastenohj_yo.pdf)>. Katsottu 3.8.2015.
- Lähetyssehteerin ydinosaaminen (2010). Lähetyssehteerin ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/LE/L%E4hetyssehteerin%20ydinosaaminen%202011.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/LE/L%E4hetyssehteerin%20ydinosaaminen%202011.pdf)>. Katsottu 4.8.2015.
- Merimieskirkko – Yleisinfo. <<http://www.merimieskirkko.fi/1-yleisinfo>>. Katsottu 14.8.2015.
- Mäkinen, Aulikki (2012). Reunahuomautuksia kirkon vapaaehtoistoiminnasta. Kommenttipuheenvuoro Kirkon vapaaehtoistyön neuvottelupäivillä 22.11.2012. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/375816AE18B70F7CC225771A002252CA/\\$FILE/Vapaaehtoistoiminnan%20reunahuomioita.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/375816AE18B70F7CC225771A002252CA/$FILE/Vapaaehtoistoiminnan%20reunahuomioita.pdf)>. Katsottu 19.8.2015.
- Nuorten Keskus ry. <<http://www.nuortenkeskus.fi/fi/jarjesto/>>. Katsottu 14.8.2015.
- Pajunen, Tapio (2014). Yhteisvastuu: Väärin sammutettu! Yhteisvastuukeräyksen 2014 kampanja. – Kirkon viestintäpäivät 4.9.2014. <<https://www.youtube.com/watch?v=s4iaM8Cdg30>>. Katsottu 13.8.2015.
- Papin ydinosaaminen (2010). Papin ydinosaaminen 14.6.2010. – Ydinosaamiskuvauksia. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/\\$FILE/papin_yo.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F69989152F5F3B0AC2257744002BF5ED/$FILE/papin_yo.pdf)>. Katsottu 3.8.2015.
- PTK - Poikien ja tyttöjen keskus. <<http://www.ptk.fi/tietoa-ptk-sta>>. Katsottu 14.8.2015.
- Rovaniemen seurakunta. <www.rovaniemenseurakunta.fi>. Katsottu 4.8.2015.
- Salmi, Pontus (2014). Segmentoinnin teologisia ja käyttäytymistieteellisiä lähtökohtia. – *KotimaaPro*. <<https://www.kotimaapro.fi/artikkeli/segmentoinnin-teologisia-ja-kayttaytymistieteellisia-lahtokohtia/>>. Katsottu 29.6.2015.
- Seurakuntalainen (2012). ”Risto Jukko: ’Seurakuntien kyselyistä lähetysjärjestöille pitäisi päästä eroon’”. – *Seurakuntalainen* 2.5.2012. <<http://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/risto-jukko-seurakuntien-kyselyista-lahetysjarjestoille-pitaisi-paasta-eroon/>>. Katsottu 19.8.2015.
- Seurakuntavaalien 2014 loppuraportti. Kirkon tiedotuskeskus. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/6C80D07E181AB357C2257DFE003FFB95/\\$FILE/Loppuraportti_vaalit2014.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/6C80D07E181AB357C2257DFE003FFB95/$FILE/Loppuraportti_vaalit2014.pdf)>. Katsottu 7.8.2015.

- Seurakuntien ja kirkon lähetysjärjestöjen yhteistyösopimusten periaatteet. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/5C5E8AA301CD32D5C2257D5E00255342/\\$FILE/Seurakuntien%20ja%20kirkon%20l%20hetysj%20rjest%20jen%20yhteisty%20sopimusten%20periaatteet.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/5C5E8AA301CD32D5C2257D5E00255342/$FILE/Seurakuntien%20ja%20kirkon%20l%20hetysj%20rjest%20jen%20yhteisty%20sopimusten%20periaatteet.pdf)>. Katsottu 19.8.2015.
- Seurakuntien Lapsityön Keskus. <<http://www.evl-slk.fi/jarjestomme>>. Katsottu 14.8.2015.
- Sulander, Mikko (2015). Kysely: Kipa aiheuttanut lisätyötä ja kuluja. – *Kirkonkellari* 2.4.2015. <<http://kirkonkellari.fi/kysely-kipa/>>. Katsottu 11.8.2015.
- Suomen ev.lut. kirkon tietohallintostrategia. Kirkkohallitus. <[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/851A2DE59A3B601AC2257AFB0038812E/\\$FILE/Suomen%20ev.%20lut.%20kirkon%20tietohallintostrategia%202013-2017.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/851A2DE59A3B601AC2257AFB0038812E/$FILE/Suomen%20ev.%20lut.%20kirkon%20tietohallintostrategia%202013-2017.pdf)>. Katsottu 10.8.2015.
- Suurella sydämellä. <<http://www.suurellasydamella.fi/>>. Katsottu 4.8.2015.
- ”Suurin kirkollinen järjestöintegraatio alkoi: Kirkkopalvelut ja Seurakuntaopisto yhdistyivät” 19.12.2012. <<http://www.kirkkopalvelut.fi/uutiset/543-suurin-kirkollinen-jaerjestoeintegraatio-alko-kirkkopalvelut-ja-seurakuntaopisto-yhdistyivaet>>. Katsottu 14.8.2015.
- Tutkimus: Suomalaiset tekevät yhä enemmän vapaaehtoistyötä. - KT 27.5.2015. <<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/2F604F6BD7290B71C2257E5200440524?opendocument&lang=FI>>. Katsottu 29.5.2015.
- Työllistyminen ja palkkaus [2015]. – Suomen kirkon pappisliitto. <<http://www.akiliitot.fi/00010259-tyollistyminen-ja-palkkaus>>. Katsottu 3.7.2015.
- Viilma, Urmas (2015). Viron kirkon tilanteesta. – Puhe Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksessa Turussa 5.5.2015. <[http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/DECC22AF796F743BC2257E3C002ABB2C/\\$file/Urmas%20Viilman%20avajaispuhe.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/DECC22AF796F743BC2257E3C002ABB2C/$file/Urmas%20Viilman%20avajaispuhe.pdf)>. Katsottu 3.7.2015.

9.4 Kirjallisuus

- Aejmelaeus, Lars (2007). *Kristinuskon synty. Johdatus Uuden testamentin taustaan ja sanomaan*. Helsinki: Kirjapaja.
- Anetjärvi, Sari & Marja Jakobsson (2013). *Seurakunnan henkilöstöhallinto*. Helsinki: Edita.
- Antila, Jaakko (2014). *Kansankirkko ristipaineessa. Suomen luterilainen kirkolliskokous 1974–2011*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Björkstrand, Gustav (2012). *Samanlaisten perusteiden mukaan. Ehdotettujen hallintomallien kielivaikutusten arviointi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Magma-studie 4-2012. Helsinki: Magma.

- Halava, Ilkka & Matti Helin & Pontus Salmi (2009). *Kansankirkon myytinmurtajat*. Helsinki: Edita.
- Harju, Ulla-Maija (2006). Vapaaehtoisuus kirkossa – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Helsinki: Kirkkohallitus, 16–22.
- Harju, Ulla-Maija & Pauli Niemelä & Jaakko Ripatti & Teuvo Siivonen & Riitta Särkelä (2001). *Vapaaehtoistoiminta seurakunnassa ja järjestöissä*. Helsinki: Edita.
- Heikkilä, Tuomas (2004). Sekulaaripapisto. Hurskautta ja hallintoa. – Tuomas Heikkilä & Maiju Lehmijoki-Gardner: *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. Tietolipas 185. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heinola, Antti (2001). Suntion tehtävä. – *Suntion käsikirja*. Toim. A. Heinola. Helsinki: Kirjapaja, 16–24.
- Helosvuori, Riitta & Pirjo Pihlaja (2006). Vapaaehtoistyö säännösten viidakossa. – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. 2006:3. Toim. U.-M. Harju. Helsinki: Kirkkohallitus, 27–35.
- Huhta, Ilkka (2013). Herätysliikehistoria. – *Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit*. Toim. J. O. Antila & E. M. Laine & J. Meriläinen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 226. Helsinki: SKHS, 197–211.
- Huhtinen, Pentti (2002). *Seurakunta työyhteisönä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Huokuna, Pekka (2008). *Seurakuntien sopimustyöyhteistyö. Verkostoitumisen mahdollisuudet*. Helsinki: Edita.
- Hyvinvointivaltio numeroina (2011). *Hyvinvointivaltio numeroina. EVA Fakta*. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Häkkinen, Seppo (2010). *Ihanne ja todellisuus. Jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Tampere: KTK.
- Kallunki, Valdemar (2014). *Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kasari, Juha (2006). Vapaaehtoistyö kasvatuksessa. – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Toim. U.-M. Harju. Helsinki: Kirkkohallitus, 58–62.
- Lahtiluoma, Sami & Raimo Turunen (2014). Johtaminen seurakunnassa. – *Seurakunnan luottamushenkilön kirja 2015–2018*. Toim. Paavo Ranta & Tytti Pietilä. Helsinki: Kirjapaja, 57–70.

- Lemberg, Robert (2006). Seurakuntalaisten kirkko. – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Helsinki: Kirkkohallitus, 9–15.
- Malkavaara, Mikko (2000). Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirkko toisen maailmansodan jälkeen, 1944–2000. – *Kristinuskon historia 2000: Kirkko Suomessa*. Espoo: Weilin+Göös.
- Marty, Martin E. (2010). *Kristitty maailma. Kristinuskon globaali historia*. Suomennos ja suomalainen esipuhe Juha Meriläinen. Helsinki: Kirjapaja.
- Meriläinen, Juha (2103). Viides herätysliike. – *Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit*. Toim. J. O. Antila & E. M. Laine & J. Meriläinen. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 226. Helsinki: SKHS, 212–219.
- Meriläinen, Juha [2016]. Chiesa, economia e mass media in Finlandia dopo la Guerra fredda (1990–2000) – *Il Terzo Dopoguerra. Dopo l'89: una "Guerra civile europea" sulle questioni economiche?* Turin: CLUEB. [Julkaistavaksi hyväksytty artikkeli ilmestyyneen vuonna 2016.]
- Murtorinne, Eino (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. Porvoo: WSOY.
- Mäkinen, Aulikki (2014). Seurakunnan toiminta. – *Seurakunnan luottamushenkilön kirja 2015–2018*. Toim. Paavo Ranta & Tytti Pietilä. Helsinki: Kirjapaja, 38–56.
- Niemelä, Kati (2010). Työ uuvuttaa ja virkistää. Mikä auttaa jaksamaan työssä? – *Crux* 6/2010.
- Nieminen, Risto T. & Leena Vallenius & Mikko Tähkänen (2005). *Seurakuntarakenne murroksessa. Yhdistyvien seurakuntien organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Tampere: KTK.
- Palvelkaa Herraa iloiten (2009). *Palvelkaa Herraa iloiten. Jumalanpalveluksen opas*. 2. painos. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Pasma, Marko (2006). Diakonian ja lähetyksen vapaaehtoistyö. – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Toim. U.-M. Harju. Helsinki Helsinki: Kirkkohallitus, 69–74.
- Räisänen, Heikki (2011). *Mitä varhaiset kristityt uskoivat?* Porvoo: WSOY.
- Sariola, Yrjö (1994). *Uudistuva jumalanpalvelus. Tutkielmia jumalanpalveluksen teologiasta*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 191. Helsinki: STKS.
- Sariola, Yrjö (2001a). *Jumalanpalveluksen käsikirja*. Helsinki: Kirjapaja.

- Sariola, Yrjö (2001b). Suntio palvelijana jumalanpalveluksessa. – *Suntion käsikirja*. Toim. A. Heinola. Helsinki: Kirjapaja, 25–75.
- Tuovinen, Ulla (2006). Vapaaehtoiset kirkon musiikkitoiminnassa. – *Enemmän kuin työmuoto. Vapaaehtoistyö kirkossa*. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2006:3. Toim. U.-M. Harju. Helsinki: Kirkkohallitus, 63–68.
- Valtonen, Olli (2015). Uudistu tai katoa! – Kymmenen asiaa, jotka olen toiminnanjohtajana oppinut. – Ville Jalovaara: *Älä jätä ihmistä yksin. HelsinkiMissio 130 vuotta*. Helsinki: Kirjapaja, 9–22.

LUKU 2:

ULKOMAISET SISARKIRKOT JA KOTIMAISET VERROKKIORGANISAATIOT

RUOTSIN KIRKKO

1 Johdanto

Ruotsin kirkko on tärkeä vertailukohta Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle monessakin mielessä. Ensinnäkin pitkä kirkollinen ja valtiollinen sidos maiden välillä näkyy monina yhtäläisyyksinä luterilaisissa kirkoissa Pohjanlahden molemmin puolin. Käytänteiden omaksuminen toisesta kirkosta on tavallista helpompaa, koska kirkot muistuttavat perusorganisaatioiltaan toisiaan. Ruotsin kirkossa on vuoden 2014 alussa toteutettu laaja seurakunta- ja yhtymärakenteita koskettanut uudistus, joka on huomionarvoinen myös suomalaisesta näkökulmasta. Ruotsissa seurakuntien keskikoko on pienempi kuin Suomessa. Toisaalta selvästi suurempi osuus seurakunnista kuuluu yhtymään, ja yhtymät ovat kiinteämpiä ja kevytrakenteisempia kuin Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Toiseksi kirkkojen toimintaympäristössä on paljon yhtäläisyyksiä, ja muutokset näyttävät vievän pitkälti samaan suuntaan. Ruotsin kirkko on kuitenkin Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa pidempään joutunut sopeutumaan moniin näistä muutoksista, minkä vuoksi Ruotsin kirkon kokemuksista on mahdollista ottaa oppia.

Ruotsin kirkon jäsenmäärän nopea lasku edellyttää panostuksia vapaaehtoisuuteen ja hallinnon tehostamiseen. Ruotsissa saadut kokemukset osoittavat, miten voimakkaasti konfirmaatio ennustaa kirkollista sitoutumista myöhemmin elämässä. Seurakuntien alati eriytyvät olosuhteet ovat vaatineet taloudellisen tasausjärjestelmän kehittämistä, jotta seurakuntien toimintaedellytykset säilyisivät eri puolilla maata – niin muuttotappiosta kärsivillä alueilla kuin suurissa kaupungeissa. Kirkkorakennusten vähenevä tarve ja kasvavat kiinteistö kustannukset ovat puolestaan edellyttäneet kiinteistöhallinnon kokonaisvaltaista arviointia. Kaikki nämä muutokset ovat ajankohtaisia Suomessakin.

Tässä selvityksessä mainitaan useita kruunumääräisiä rahasummia, jotka ilmoitetaan samalla euroina. Koska useimmat näistä summista koskevat vuotta 2014, euromääräiset summat on laskettu vuoden 2014 päätyttyessä voimassa olleiden valuuttakurssien mukaan.

2 Organisaatorakenne

Ruotsin kirkon ensisijainen yksikkö ja paikallistason toimija on seurakunta. Seurakunnan perustehtävänä on viettää jumalanpalvelusta ja toteuttaa kasvatusta, diakonia- ja lähetystyötä. Seurakunnat ovat alueellisia, joskin muutamat niistä on

muodostettu muin kuin alueellisin perustein. Seurakunnat voivat tehdä keskenään yhteistyötä pastoraatissa, joka on seurakuntien muodostama yhtymä. Alueellisella tasolla toimivat hiippakunnat, jotka on jaettu rovastikuntiin. Lisäksi kirkolla on valtakunnallisen tason organisaatio. Selvityksen lopussa olevassa liitteessä on tiivistetty Ruotsin kirkon organisaatio kaavion muotoon.

Ruotsin kirkossa oli vuonna 2014 yhteensä 1 364 seurakuntaa ja 31 ulkomaanseurakuntaa, kun Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa seurakuntia oli 422. Samana vuonna Ruotsin kirkossa oli hieman alle 6,3 miljoonaa jäsentä (64,6 prosenttia väestöstä), 22 000 palkattua työntekijää ja 35 000 luottamushenkilöä. Seurakuntien määrä on vähentynyt voimakkaasti kuluneen vuosikymmenen aikana. Uuden vuosituhannen alkaessa seurakuntia oli 2 517, mutta määrä on pienentynyt vuoteen 2014 noin 46 prosenttia. Muutos on erityisen dramaattinen, kun ottaa huomioon, että koko 1900-luvulla seurakuntien määrä supistui vain 0,6 prosenttia. Useissa tapauksissa 2000-luvulla on ollut kyse siitä, että samaan pastoraattiin kuuluneet seurakunnat ovat yhdistyneet. Siitä huolimatta Ruotsin kirkon seurakuntien keskimääräinen jäsenluku oli vuonna 2014 vain noin puolet Suomen luterilaisten seurakuntien jäsenmäärän keskiarvosta.

Vuonna 2014 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon seurakunnista yli 60 prosenttia oli yhtymien ulkopuolella. Ruotsin kirkon seurakunnista taas vain noin 30 prosenttia (418 seurakuntaa) ei kuulunut pastoraattiin. Vastaavasti 946 seurakuntaa kuului johonkin kirkon 258 pastoraatista. Suurimmat kirkolliset yksiköt ovat yhtymiä, jotka aiemmin koostuivat useasta pastoraatista. Vuonna 2014 voimaan tulleessa organisaatiouudistuksessa jokainen tällainen usean pastoraatin yhtymä liitettiin yhdeksi pastoraatiksi, minkä vuoksi pastoraattien koko kasvoi. Suurin on Malmön pastoraatti, jonka kuudessa seurakunnassa on noin 145 000 jäsentä. Myös monissa muissa suurissa pastoraateissa seurakuntien yhteenlaskettu jäsenmäärä kohtaa yli 100 000:een. Pääpiirteenä on, että Ruotsin kirkon seurakunnat ovat keskimäärin pienempiä kuin Suomessa mutta että ne myös kuuluvat selvästi useammin yhtymärakenteeseen, pastoraattiin, kuin luterilaiset seurakunnat Suomessa.

Ruotsin kirkon päätöksentekoa ja organisaatiota koskevassa keskustelussa näkyi 1900-luvun jälkipuoliskolla demokratian korostus, joka kirjattiin myös vuonna 1998 annettuun lakiin Ruotsin kirkosta: Ruotsin kirkko on avoin kansankirkko, joka demokraattisen organisaation ja kirkon viran välisessä yhteistyössä harjoittaa valtakunnanlaajuisuista toimintaa. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tavoin kaikki kastetut ovat yhdessä kirkon erityisen viran edustajien kanssa vastuussa seurakunnasta. Seurakunnalla on paikallinen itsehallinto, mutta jokainen seurakunta kuuluu samalla johonkin hiippakuntaan. Jokaisessa seurakunnassa on kirkkoneuvosto tai seurakuntaneuvosto sekä kirkkoherra, joka vastaa johtamisesta, koordinoinnista ja valvonnasta.

Pastoraatin ja siihen kuuluvan seurakunnan välinen työnjako voidaan hahmottaa siten, että pastoraatilla on kokonaisvastuu seurakunnan perustehtävän toteuttamisesta, kun taas pastoraattiin kuuluva seurakunta toteuttaa käytännössä tuota

perustehtävää. Pastoraatti myös vastaa esimerkiksi diakoniaa, lähetystä, henkilöstöä ja omaisuutta koskevista asioista. Jokaisella seurakunnalla tai pastoraatilla on ohjesääntö, joka ilmaisee, miten seurakunta toteuttaa perustehtävänsä. Ohjesääntön vahvistaa tuomiokapituli sen jälkeen, kun kirkkovaltuusto ja kirkkoherra ovat kumpikin sen hyväksyneet.

Alueellisesti kirkko näyttäytyy piispan johtamana hiippakuntana, kuten Suomessa. Hiippakunnan perustehtävänä on edistää ja valvoa seurakuntaelämää. Hiippakunnalla on myös hallinnollisia tehtäviä. Ruotsin kirkossa on yhteensä 13 hiippakuntaa. Hiippakuntarakenne on hyvin samanlainen kuin Suomessa, joskin muutamat Ruotsin kirkon hiippakunnat ovat huomattavan suuria: kolmen suurimman eli Tukholman, Lundin ja Göteborgin hiippakunnan alueella oli vuonna 2013 yhteensä yli 2,8 miljoonaa seurakuntalaista eli 44 prosenttia kirkon jäsenistä. Näiden hiippakuntien jakamisesta onkin keskusteltu. Uppsalan arkkihiippakunnassa toimii arkkipiispan ohella piispa, kuten Turun arkkihiippakunnassa.

Siinä missä pastoraatti on seurakuntien yhteistyötä varten, rovastikunta on hiippakunnan ”jatke” paikallistasolla. Jokaisessa rovastikunnassa on piispan nimeämä lääninrovasti (*kontraktprost*). Rovastikuntien tulevaisuudesta on keskusteltu pitkään, mutta asiaa koskevat selvitykset eivät ole johtaneet mainittaviin muutoksiin. Vuoden 2014 kirkolliskokous painotti lisäselvitysten tarvetta ja asetti tavoitteeksi säännösten purkamisen: hiippakunnille annettaisiin rovastikuntajaon ja lääninrovastien asettamisen osalta nykyistä suurempi vapaus. Niin ikään rovastikuntalaitoksen vahvistaminen on esitetty yhtenä vaihtoehtona suurimpien hiippakuntien jakamissuunnitelmille. Kirkolliskokouksen on syksyllä 2015 määrä päätää rovastikuntia koskevan sääntelyn keventämisestä.

Seurakunta- ja pastoraattijaon muutoksista päätetään hiippakuntatasolla. Vain silloin, kun muutokset koskevat seurakuntia tai pastoraatteja useiden hiippakuntien alueella, muutoksista päätää valtakunnallisen tason elin, kirkkohallitus. Pastoraatin kirkkovaltuusto puolestaan päätää muutoksista seurakuntajaossa pastoraatin sisällä. Ennen päätöstä pastoraatin seurakuntaneuvostoilla tulee olla tilaisuus antaa lausuntonsa. Päätös vahvistetaan hiippakuntatasolla.

Kokonaiskirkon elimet vastaavat kirkon yhteisistä asioista, ja niiden tehtävät koskevat kirkon sisäistä norminantoa, päätösten arviointia, yhteistä tiedotusta, koulutusta, neuvottelutehtäviä, ekumeenisia suhteita, kansainvälistä diakoniaa ja lähetystä. Tehtävänä on myös toimia kirkon äänenä ulospäin niin ruotsalaisessa yhteiskunnassa kuin kansainvälisesti.

Kirkolliskokous on Ruotsin kirkon korkein päätävä elin, joka vastaa kirkkojärjestyksen säätämisestä. Paikallinen ja alueellinen itsehallinto ilmenee siten, ettei kirkolliskokous voi päätää sellaisista yksittäisistä kysymyksistä, jotka kuuluvat seurakuntien tai hiippakuntien vastuualueelle. Kokonaiskirkon tasolla on lisäksi kirkkoon tiiviisti kytkeytyviä järjestöjä, kuten kirkon työnantaja- ja palveluorganisaationa toimiva Ruotsin kirkon työnantajajärjestö (aiempi *Svenska kyrkans församlingsförbund*).

3 Päätöksentekojärjestelmä

Ruotsin kirkon seurakuntatason organisaatiota uudistettaessa on kuluneina vuosikymmeninä pyritty irtautumaan kunnallishallinnon seuraamisesta ja pohtimaan uudistuksia kirkon lähtökohdista. Tämä päämäärä näkyi jo esimerkiksi vuoden 1961 seurakuntahallintolaissa, jossa seurakuntien uudet työmuodot pyrittiin yhdistämään kirkon lakisääteiseen toimintaan.

Lähihistoriassa olennainen uudistus oli vuonna 2000 voimaan tullut, 836 pykälää käsittänyt kirkkojärjestys. Siirtyminen tähän kirkolliskokouksen hyväksymään säädökseen tarkoitti merkittävää kirkon ja valtion suhteiden höllentämistä. Kirkkojärjestystä valmisteltaessa pyrittiin paikallistasolla siirtämään valtaa yhtymiltä seurakunnille. Tavoitteena oli, että yhtymät ymmärrettäisiin aiempaa selvemmin yhteistyö- ja palveluorganisaatioiksi.

Uudelleen yhtymiä muokattiin vuonna 2014 toteutuneessa uudistuksessa, jossa paikallisia rakenteita yksinkertaistettiin. Ennen tuota vuotta pastoraatti tarkoitti kirkkoherran viranhoitoaluetta, joka saattoi sisältää yhden tai useita seurakuntia. Jos pastoraattiin kuului vähintään kaksi seurakuntaa, seurakunnat muodostivat taloudellista yhteistyötä varten yhtymän. Yhtymään saattoi kuulua myös useita pastoraatteja. Vuoden 2014 alussa samaan yhtymään kuuluneet pastoraatit liitettiin toisiinsa. Uudistuksen avulla pyrittiin turvaamaan seurakuntien mahdollisuudet toteuttaa perustehtävänsä.

Kuten Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, Ruotsin kirkossakin paikallistason organisaatio määräytyy sen mukaan, kuuluuko seurakunta yhtymärakenteeseen. Ruotsin kirkossa tämä ero on erityisen näkyvä: yhtymärakenne eli pastoraatti on organisaatioltaan monessa suhteessa samanlainen kuin itsenäinen, pastoraattien ulkopuolella oleva seurakunta. Niin pastoraatissa kuin itsenäisessä seurakunnassa on yksi, yhteinen seurakuntaohjesääntö, kirkkoneuvosto hallituksena, kirkkohera johtamassa toimintaa sekä suoralla vaalilla valittu kirkkovaltuusto käyttämässä ylintä päätösvaltaa. Pastoraatissa jokaisella yksittäisellä seurakunnalla on lisäksi oma seurakuntaneuvosto, jonka pastoraatin kirkkovaltuusto valitsee. Ruotsalainen pastoraatti vastaa organisaatioltaan jossain määrin suomalaista seurakuntaa, johon kuuluu kappeliseurakuntia kappelineuvostoineen. Toisaalta Ruotsin kirkon nykyisessä säännöstössä on pyritty ottamaan huomioon seurakuntien itsemääräämisoikeus ja mahdollistamaan päätöksenteko lähellä seurakuntalaisia. Esimerkiksi pastoraatin yhteiseen seurakuntaohjesääntöön on periaatteessa mahdollista sisällyttää laajastikin seurakuntakohtaisia asioita.

Kirkkovaltuusto vastaa periaatteellisista ja muuten tärkeistä asioista, kuten seurakuntaohjesäännöstä, toiminnan suuntaviivoista, talousarviosta ja kirkollismaksun suuruudesta. Valtuusto voi tietyissä vähemmän tärkeissä asioissa siirtää päätösvaltaa kirkkoneuvostolle. Kirkkovaltuuston koosta päättää Ruotsissa valtuusto itse, kun taas Suomessa koko määräytyy suoraan kirkkojärjestyksen mukaan. Ruotsissa on määrätty ainoastaan tietyt vähimmäismäärät tietynkokoisille seurakunnille. Alara-

jat ovat yleisesti hieman korkeammat kuin Suomessa, joskin vertailua vaikeuttaa se, että Ruotsissa laskenta tapahtuu seurakunnan äänioikeutettujen jäsenten määrän perusteella, Suomessa taas seurakunnan koko väkiluvun perusteella. Vähimmillään kirkkovaltuustossa voi olla Ruotsissa 15 jäsentä, Suomessa taas 11 jäsentä.

Kirkkovaltuuston vaalikausi on molemmissa kirkoissa neljä vuotta. Kirkkoherralla ja mahdollisesti myös muilla kirkkovaltuuston valtuuttamilla henkilöillä on valtuustossa puheoikeus mutta ei äänioikeutta. Oikeus esittää asioita kirkkovaltuuston käsiteltäväksi ulottuu valtuuston jäsenistä ja kirkkoneuvostosta hiippakuntatason elimiin ja aina kirkkohallitukseen. Mikäli pastoraatissa käsiteltävä asia koskee erityisesti pastoraatin osana olevaa seurakuntaa, seurakuntaneuvostolla tulee olla tilaisuus lausunnon antamiseen.

Kirkkoneuvosto vastaa yhdessä kirkkoherran kanssa seurakunnan perustehtävän toteutumisesta. Kirkkoneuvosto on myös kirkkovaltuuston valmistelu- ja toimeenpanoelin. Edelleen neuvoston tehtävänä on pitää huolta taloushallinnosta sekä hallita seurakunnan ja pastoraatin omaisuutta. Kirkkoherra on kirkkoneuvoston jäsen, mutta hän ei voi toimia sen puheenjohtajana. Kirkkoherran itseoikeutettu puheenjohtajuus kirkkoneuvostossa lakkautettiin Ruotsissa jo vuoden 1961 seurakuntahallintolain myötä. Kirkkoneuvoston muut jäsenet valitsee kirkkovaltuusto. Valtuusto myös päättää neuvoston luottamushenkilöjäsenten määrän, joka on kuitenkin vähintään kuusi eli lähellä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa kirkkoneuvoston koosta annettuja säännöksiä.

Pastoraattiin kuuluvan seurakunnan seurakuntaneuvostossa on kirkkoherran (tai kirkkoherran nimeämän pastorin) lisäksi vähintään neljä luottamustoimista jäsentä. Ennen kuin pastoraatin kirkkovaltuusto valitsee nämä jäsenet, sen on kutsuttava koolle seurakunnankokous tai muu avoin tilaisuus, jossa seurakunnan äänioikeutetut jäsenet voivat nimetä ehdokkaita seurakuntaneuvostoon. Kirkkojärjestyksen mukaan jokaisessa Ruotsin kirkon seurakunnassa on oltava palkattuna kirkkoherra, vähintään hiippakuntahallituksen edellyttämä määrä muita pappeja (komministerejä), vähintään yksi kirkkomuusikko (urkuri tai kanttori) sekä toimintaan tarvittava määrä diakoneja ja muuta henkilöstöä. Seurakunnilla, jotka kuuluvat pastoraattiin, on yhteinen kirkkoherra ja muu henkilöstö.

Hiippakunnassa päätösvaltaa käyttää hiippakuntavaltuusto, joskin tietyistä kysymyksistä päättävät piispa, hiippakuntahallitus ja tuomiokapituli. Hiippakuntavaltuuston tehtäväkuva muistuttaa seurakuntatasolla kirkkovaltuustoa: se päättää periaatteellisista ja muuten merkittävistä asioista, kuten toiminnan tavoitteista ja suuntaviivoista, talousarviosta ja kirkollismaksusta. Valtuusto voi siirtää hiippakuntahallitukselle tai toimikunnille päätösvallan tietyissä vähemmän tärkeissä asioissa. Hiippakuntavaltuusto valitaan suoralla vaalilla. Valtuusto päättää oman jäsenmääränsä, jonka tulee olla vähintään 41.

Hiippakuntahallituksen tehtävänä on edistää seurakuntaelämää sekä johtaa ja koordinoida hiippakunnan hallintoa. Se toimii valmistelu- ja toimeenpanoelimenä hiippakuntavaltuustolle, huolehtii taloushallinnosta ja hallinnoi hiippakunnan

omaisuutta. Hiippakuntavaltuusto päättää hiippakuntahallituksen jäsenmäärän, joka on vähintään kahdeksan. Valtuusto myös valitsee nämä jäsenet lukuun ottamatta piispaa, joka on hiippakuntahallituksen itseoikeutettu jäsen ja puheenjohtaja. Hiippakuntavaltuusto voi asettaa myös toimikuntia hoitamaan hiippakuntahallituksen alaan kuuluvia tehtäviä. Hiippakuntahallitus valvoo toimikuntien työtä.

Piispan johtamaan tuomiokapituliin kuuluu seitsemän jäsentä. Kokoonpano muistuttaa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tuomiokapitulia, joskin ruotsalainen kapituli on jäsenistöltään hieman maallikkopainotteisempi. Tuomiokapitulillakin on toiminnassaan delegointimahdollisuuksia, ja se voi esimerkiksi siirtää tiettyjä asioita puheenjohtajan tai varapuheenjohtajan päätettäväksi.

Vuonna 2000 voimaan tullessa kirkkojärjestyksessä diakonaatti määriteltiin osaksi Ruotsin kirkon virkaa, mikä näkyy käytännön organisaatiossa esimerkiksi siten, että kirkon virkaa edustava tuomiokapitulin jäsen voi olla joko pappi tai diakoni. Piispan tehtävä on hyvin pitkälti vastaava kuin Suomessa, ja hänen apunaan ovat rovastikuntien lääninrovastit.

Kolmen hiippakunnallisen elimen – hiippakuntavaltuuston, hiippakuntahallituksen ja tuomiokapitulin – järjestelmä sai alkunsa aikana, jolloin tuomiokapitulit olivat valtion virastoja. Tuomiokapituli hoiti hiippakunnan lakisääteisiä tehtäviä, mutta sen rinnalle syntyi seurakuntaelämän tarpeita varten uusia hiippakunnallisia elimiä. Myös Suomessa näkyi tällainen kaksijakoinen hallintomalli ennen tuomiokapitulien siirtämistä kokonaan kirkolle, mutta Ruotsissa tuon vaiheen perintö on edelleen nähtävissä hiippakuntahallituksen ja tuomiokapitulin välisessä erottelussa. Kaikkiaan Ruotsin kirkon hiippakuntahallintoa leimaavat maallikkojen vahva asema ja demokraattisuuden korostus. Hiippakuntatason vahvaa organisaatiota selittää osaltaan se, että Ruotsin kirkossa hiippakunnat ovat merkittäviä taloudellisia toimijoita, jotka hallinnoivat suurta osaa kirkon omaisuudesta.

Ruotsin kirkon nykyinen keskushallinto sai pitkälti muotonsa kirkolliskokousuudistuksessa vuonna 1983. Ruotsin kirkko oli tuolloin vielä selvästi valtiokirkko. Kokonaiskirkon organisaatio vahvistui, koska uudistuksen yhteydessä perustettiin arkkipiispan johtama keskushallitus. Suomessa kirkkohallitus oli ehtinyt toimia tuossa vaiheessa jo lähes neljä vuosikymmentä. Aiemmin 96-jäseninen Ruotsin kirkon kirkolliskokous korvautui peräti 251 edustajan elimellä, johon edustajat valittiin ilman kiintiöitä. Piispat eivät enää olleet itseoikeutettuina jäseninä, mikä herätti keskustelua. Piispojen asema oli esillä myös 1990-luvulla valmisteltaessa uutta, kirkolliskokouksen säätämää kirkkojärjestystä, mutta tässäkin uudistuksessa piispat jäivät ilman äänioikeutta kirkolliskokouksessa. Heillä on kuitenkin puhe- ja aloiteoikeus, ja muutenkin kirkkojärjestyksessä pyrittiin eri tavoin turvaamaan piispojen vaikutusmahdollisuudet kirkon hallinnossa.

Kirkolliskokouksen tehtävät vastaavat hyvin pitkälti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vastuualueita. Jäsenet valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan. Kirkolliskokous kokoontuu syksyisin kahdesti, yhteensä korkeintaan

kymmeneksi päiväksi. Valmistelu tapahtuu ensimmäisen kokoontumisen aikana, ja muista kuin erityistä valmistelua vaativista asioista tulee päättää toisessa kokoontumisessa. Kirkolliskokous valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja kaksi varapuheenjohtajaa.

Vuoden 1983 kirkolliskokoussuudistuksen yhteydessä perustettiin oppilautakunta (ruots. *läronämnden*), joka koostuu piispoista ja kahdeksasta muusta kirkolliskokouksen valitsemasta jäsenestä. Arkkipiispan johtama lautakunta lausuu kantansa uskoa, tunnustusta ja oppia koskevista asioista ennen kirkolliskokouksen päätöstä. Lautakunta myös katsoo, vaatiiko käsiteltävä asia erityisen päätöksentekojärjestyksen ja kolmen neljäsosan määräenemmistön. Tiettyjen kirkkojärjestyksen kohtien muuttamiseksi tarvitaan aina kyseinen määräenemmistö.

Kirkkohallitus johtaa ja koordinoi valtakunnallisen tason hallintoa. Se tekee myös tarvittavat valmistelut kirkolliskokoukselle ja muille kirkollisille elimille, kansainvälisille ja kansallisille organisaatioille sekä valtiollisille ja kunnallisille viranomaisille. Kirkkohallitus koostuu arkkipiispasta ja 14 jäsenestä, jotka kirkolliskokous valitsee. Arkkipiispa on puheenjohtaja, ja kirkolliskokous valitsee kaksi varapuheenjohtajaa. Kirkkohallitus valitaan neljäksi vuodeksi.

Tärkeiden teologisten ja ekumeenisten päätösten valmistelun yhteydessä vaaditaan piispainkokouksen lausunto. Arkkipiispan johtama piispainkokous koostuu hiippakuntien piispoista, ja se neuvottelee hiippakuntien johtamiseen ja virkavastuuseen liittyvistä kysymyksistä. Tarvittaessa kirkkohallitus voi pyytää lausunnon myös hiippakunnalta, seurakunnalta tai pastoraatilta.

Oppilautakunnan ohella kirkon keskushallintoon kuuluu kolme muutakin kirkolliskokouksen asettamaa pysyvää lautakuntaa. Piispojen vastuulautakunta tutkii piispojen kelpoisuuden ja valvoo heidän pitäytymistään vihkimyksessä annetuissa lupauksissa. Vaalitutkintalautakunta puolestaan tutkii vaaleja koskevat valitukset, ja valituslautakunta on ylin kirkon päätökset tutkiva elin. Lautakuntien päätöksistä ei voi valittaa. Uutena lautakuntana vuoden 2014 kirkolliskokous päätti perustaa palkkiolautakunnan, joka päättää kirkolliskokouksen ja kirkkohallituksen sekä näiden kahden nimeämien elinten jäsenten palkkioista.

Aiemmin Ruotsin kirkossa oli toiminnallisia asioita varten useita kirkolliskokouksen nimittämiä toimikuntia. Niiden tehtävät on kuitenkin siirretty kirkkohallitukselle, jolla on nyt täysi vastuu kokonaiskirkon toiminnasta. Kehityskulku vastaa siten Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa viime vuosikymmeninä tapahtunutta muutosta.

Vuonna 2014 Ruotsin kirkon palveluksessa oli valtakunnallisella tasolla pääsihteerin johtamassa kirkkokansliassa noin 330 henkilöä. Heidän lisäksi kokonaiskirkolla oli noin sata ulkomaille sijoitettua työntekijää. Uppsalassa ja Lundissa toimiva koulutuslaitos vastaa diakonien, pappien, kirkkomuusikkojen ja kasvatustyön henkilöstön koulutuksen kirkollisesta osasta.

Lukuisat suorat vaalit ovat leimallisia Ruotsin kirkolle: neljän vuoden välein järjestettävissä kirkollisvaaleissa valitaan suoralla vaalilla kirkkovaltuustot, hiippa-

kuntavaltuustot ja kirkolliskokous. Kun kirkkojärjestystä valmisteltiin 1990-luvulla, suoraa vaalitapaa ehdotettiin vain seurakuntatasolle ja hiippakuntavaltuuston valintaan. Kirkolliskokous sääti kuitenkin pitkän keskustelun jälkeen suoran vaalitavan kaikille tasoille. Pääperusteluna oli, että suora vaali katsottiin demokraattisemmaksi kuin välillinen vaalitapa.

Vuonna 2000 voimaan tullessa kirkkojärjestyksessä äänioikeusikäraja alennettiin 16 ikävuoteen ja vaalikelpoisuus määriteltiin koskemaan 18-vuotiaita, kastettuja kirkon jäseniä. Ruotsin kirkossakin ongelmana on ollut alhainen kiinnostus kirkollisvaaleja kohtaan. Sen sijaan erona Suomen ja Ruotsin välillä on poliittisten puolueiden asema, joka Ruotsin kirkon vaaleissa ja päätöksenteossa on ollut selvästi vahvempi ja näkyvämpi kuin Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

4 Juridinen asema ja valtiosuhde

Ruotsin kirkko oli 1900-luvun loppuun asti selväpiirteinen valtiokirkko, jonka organisaatio oli valtiollinen ja kunnallinen ja jota koskevista säännöksistä päätettiin valtiopäivillä. Vuoden 2000 alussa tuli voimaan uusi lainsäädäntö, joka muutti kirkon aseman. Uudistuksen tavoitteena oli vastata kehityskulkuun, jonka myötä Ruotsista oli tullut moniuskontoinen maa. Lakiuudistuksessa uskonnollisten yhdyskuntien asema pyrittiin muuttamaan aiempaa tasa-arvoisemmaksi, mikä toteutui kaksisuuntaisesti. Yhtäältä Ruotsin kirkon sidoksia valtioon höllennettiin, ja toisaalta muiden uskonnollisten yhdyskuntien valtiollista asemaa vahvistettiin. Ruotsin kirkkoa voisi kuvata tällä hetkellä valtiokirkon sijasta uskonnolliseksi yhdyskunnaksi, jolla on yhteyksiä valtioon.

Ruotsin kirkon voimakkaita sidoksia valtioon 1900-luvulla kuvastaa, että esimerkiksi uskonnonvapaus toteutui Ruotsissa verrattain myöhään: vasta vuonna 1952 voimaan tullut uskonnonvapauslaki antoi vapaan eroamisoikeuden Ruotsin kirkosta. Samalla Ruotsin kirkko alettiin vähitellen hahmottaa lainsäädännössä uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Ruotsin kirkon lainsäädännöllinen asema oli kuitenkin vielä hyvin poikkeuksellinen verrattuna minkä tahansa muun ruotsalaisen uskonnollisen yhdyskunnan asemaan. Esimerkiksi jokainen lapsi, jonka vanhemmista vähintään toinen kuului Ruotsin kirkkoon, merkittiin automaattisesti kirkon jäseneksi. Muutos tässä asiassa toteutui vuonna 1996.

Vuonna 2000 voimaan tullut uudistus sisälsi lain uskonnollisista yhdyskunnista. Laissa, jonka laajuudeksi muodostui 17 pykälää, myös Ruotsin kirkko määriteltiin uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Siten Ruotsin kirkon kirkolliskokouksen päätökset eivät ole valtiollisia päätöksiä vaan päätöksiä Ruotsin kirkko -nimisen uskonnollisen yhdyskunnan puitteissa. Tältä osin Ruotsin kirkon nykyinen asema vastaa muiden rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien asemaa.

Erona muihin rekisteröityihin uskonnollisiin yhdyskuntiin on, että Ruotsin kirkkoa koskee myös erillinen, niin ikään vuonna 2000 voimaan astunut laki Ruot-

sin kirkosta. Kyseessä on 14 pykälän laajuinen suppea puitelaki, joka määrittelee Ruotsin kirkon avoimeksi, evankelis-luterilaiseksi kansankirkoksi ja linjaa kirkon organisaatiota, kirkollismaksua (ruots. *kyrkoavgift*) ja kirkon varoja koskevat peruserätykset. Tästä puitelaista päätetään valtiopäivillä. Jos kirkon itsensä säätämä kirkkojärjestys on ristiriidassa yleisten lakien kanssa, on noudatettava lakeja. Toisaalta Ruotsin kirkko on myös pitänyt huolen siitä, että sen kirkkojärjestyksen säännökset ovat linjassa valtiollisen lainsäädännön kanssa.

Ruotsin kirkon yhteys valtioon säilyi vuosituhanen vaihteen uudistuksessa myös muin tavoin. Kirkko pysyi pääasiallisena hautaustoimen hoitajana. Vaikka kirkollisverotuksesta luovuttiin, valtio kerää edelleen kirkon jäsenmaksun eli kirkollismaksun kirkon puolesta tuloverotuksen yhteydessä. Koska tämä jäsenmaksu on lakisääteinen, Ruotsin kirkolla on käytännössä verotusoikeus jäseniään kohtaan. Toisaalta tilanne on tältä osin aiempaa tasa-arvoisempi, koska myös muilla rekisteröidyillä uskonnollisilla yhdyskunnilla on mahdollisuus vastaavaan valtiolliseen palveluun. Syyskuuhun 2015 mennessä Ruotsin kirkon ohella 14 muuta uskonnollista yhdyskuntaa oli päättänyt hankkia oikeuden jäsenmaksun keräämiseen verotuksen yhteydessä.

Valtion tuki vapaille uskonnollisille yhteisöille sai alkunsa vuonna 1971. Nykyään erityinen valtiollinen lautakunta, *Nämnden för Statligt Stöd till Trossamfund*, jakaa valtion taloudelliset avustukset näihin avustuksiin oikeutetuille uskonnollisille yhdyskunnille, ei kuitenkaan Ruotsin kirkolle. Lautakunnan jakaman tuen kokonaismäärä oli vuonna 2014 lähes 72 miljoonaa kruunua eli noin 7,6 miljoonaa euroa. Jäseniä tai rekisteröityjä toimintaan osallistuvia henkilöitä näissä yhdyskunnissa oli yhteensä vajaat 750 000. Kun uskonnollisia yhdyskuntia koskevia säännöksiä uudistettiin vuosituhanen vaihteessa, valtio asetti tuelle myös ehtoja: tuettavan toiminnan tulee edistää muun muassa sukupuolten välistä tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä vähentää syrjintää ja rasismia.

Ruotsin kirkko saa valtiolta vuosittain 460 miljoonan kruunun (n. 49 miljoonan euron) korvauksen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan omaisuuden hoitamiseksi. Lisäksi Ruotsin kirkko saa epäsuoraa tukea, koska valtio ei veloita mitään siitä, että se kerää kirkollismaksun verotuksen yhteydessä. Tämän epäsuoran tuen arvo on vuosittain noin 115 miljoonaa kruunua (n. 12 miljoonaa euroa). Siirtymäaikana vuoteen 2009 asti Ruotsin kirkon ei tarvinnut maksaa varallisuudestaan pääomatulo- tai varallisuusveroa. Toisaalta Ruotsin kirkko ei saa tukea sellaiseen yleishyödylliseen toimintaan, johon muut uskonnolliset yhdyskunnat voivat saada valtioneuvoa.

Kirkkohallitus vastaa Ruotsin kirkon virallisista suhteista toisiin kirkkoihin ja yhteisöihin. Päätökset Ruotsin kirkon jäsenyydestä ekumeenisissa ja kirkkojen välisissä järjestöissä tekee kirkolliskokous. Ruotsin kirkko on jäsenenä Ruotsin kristillisessä neuvostossa (ruots. *Sveriges kristna råd*), joka on käsitellyt aktiivisesti muun muassa monikulttuurisuutta ja uskontojen kohtaamista niin Ruotsissa kuin Lähi-idässä. Ruotsin kirkko toimii myös Ruotsin uskontojen välisessä neuvostossa (ruots. *Sveriges interreligiösa råd*), ja kirkolla on erillinen keskus uskontodialogia varten.

5 Talouden kehitys ja varainhankinta

Laissa Ruotsin kirkosta määrätään, että Ruotsin kirkkoon kuuluvan tulee maksaa paikallista ja alueellista kirkollismaksua. Seurakuntien toiminta rahoitetaan suurimmaksi osaksi kirkollismaksulla. Sitä maksavat ne Ruotsin kirkon jäsenet, jotka maksavat veroa. Maksu määräytyy samalla tavalla kuin kunnallinen tulovero eli suhteellisenä osuutena verotettavasta tulosta. Siten matala työllisyys ja huonontuva palkkakehitys haittaavat kirkollismaksun kehitystä. Korkeasuhdanteessa käypäinvastoin. Kirkollismaksusta erillään on hautausmaksu, jota maksavat kaikki verovelvolliset ja Ruotsissa kirjoilla olevat henkilöt. Vuonna 2015 kirkollismaksu on keskimäärin 1 prosentti ja hautausmaksu keskimäärin 0,24 prosenttia kunnallisverotuksessa verotettavasta tulosta.

Kirkollismaksusta saaduista tuloista 89 prosenttia tulee paikallisseurakunnalle ja loput 11 prosenttia hiippakunnille ja kirkon valtakunnallisen tason toimintaan. Kirkollismaksutulot kohoavat vuosittain noin 13 miljardiin kruunuun (1,4 miljardiin euroon vuoden 2014 lopun valuuttakurssien mukaan). Vuonna 2012 kirkollismaksut vastasivat hieman yli 60:tä prosenttia Ruotsin kirkon kokonaistuloista. Seuraavaksi eniten tuloja (lähes 20 prosenttia kaikista tuloista) tuli hautausmaksuista. Saaduista avustuksista ja muista toimintatuloista tuli kummastakin vajaat 10 prosenttia tuloista. Talous on ollut vahva, ja vuonna 2012 käytettävissä oleva pääoma nousi tasolle, joka vastasi 14 kuukauden kirkollismaksuja. Ruotsin kirkon varallisuuden kirjanpitoarvo oli vuonna 2014 noin 4,4 miljardia euroa.

Ruotsin kirkossa on käytössä tasausjärjestelmä, jonka tarkoituksena on tasata rakenteellisia ja taloudellisia eroja kirkon eri yksikköjen välillä. Tavoitteena on siten turvata kirkon toimintaedellytykset koko maassa. Ensinnäkin ne seurakunnat, joiden kirkollismaksupohja (kaikkien seurakunnan jäsenten verotuksen pohjana olevat tulot) ylittää valtakunnallisen keskiarvon, maksavat tulontasausavustusta tämän keskiarvon alittaville seurakunnille. Toiseksi ne seurakunnat, joissa on keskimääräistä enemmän jäseniä kirkkorakennusta kohti, maksavat kirkkojen ylläpitoavustusta tämän keskiarvon alittaville seurakunnille. Kolmanneksi ne seurakunnat, joiden alueella seurakuntaan kuuluvien osuus ylittää maan keskiarvon, maksavat avustusta keskiarvon alle jääville seurakunnille.

Hiippakunnat hallinnoivat kirkon maita ja metsiä eli niin kutsuttuja papinpalkkavaroja (ruots. *prästlönetillgångar*), joiden tuotto luo taloudellisia edellytyksiä Ruotsin kirkon työlle. Papinpalkkavarojen myötä Ruotsin kirkko on maan suurin maatalojen viidenneksi suurin metsätilaomaisuuden haltija: metsämaata oli vuonna 2013 noin 400 000 hehtaaria, viljelysmaata noin 50 000 hehtaaria ja muuta maaomaisuutta noin 84 000 hehtaaria. Laissa Ruotsin kirkosta määrätään, että vain varojen tuottoa voidaan käyttää kirkon työn tukemiseen. Kirkkojärjestyksen mukaan varoja on hallittava tehokkaasti ja tuottoisasti mutta samalla eettisesti kestäväällä tavalla.

Ruotsin kirkko saa siis tuottoja osasta kiinteistöjään, mutta toisaalta myös kirkon talouden ongelmat kytkeytyvät pitkälti kiinteistöihin. Kirkolla on noin 16

000 rakennusta, joista noin 3 400 on kirkkorakennuksia. Kun otetaan huomioon kirkon jäsenmäärän lasku, kiinteistökulut ovat vuosina 2002–2012 nousseet yksittäistä kirkon jäsentä kohden noin 65 prosenttia. Kiinteistöhallinto ottaa koko ajan kasvavan osan kirkollismaksutuloista, ja toisaalta samaan aikaan laajat väestölliset muutokset ovat eriyttäneet seurakuntien toimintaedellytyksiä eri puolilla maata. Taloudelliselta kannalta kiinteistökustannusten pienentäminen on välttämätöntä, ja asiaa onkin käsitelty keväällä 2015 valmistuneessa tasausselvityksessä. Mahdollisuuksina on esitetty kiinteistöomistuksen vähentämistä ja kiinteistöhallinnon tehostamista. Nykyisenkin kirkkojärjestyksen mukaan seurakunta tai pastoraatti voi tuomiokapitulia ja lääninhallitusta kuultuaan päättää, että sen kirkkorakennus otetaan pois käytöstä. Hiippakuntahallituksen tulee vahvistaa tämä päätös, ellei käytöstä poistamista vastaan ole erityisen painavia syitä. Vuosina 2000–2013 poistettiin käytöstä 79 kirkkoa.

Kokonaiskirkon tason taloudellinen tulos oli vuonna 2014 yhteensä 834 miljoonaa kruunua (noin 89 miljoonaa euroa), ja se aiheutui lähinnä pääomien tuoton myönteisestä kehityssuunnasta. Vuonna 2008 kirkolliskokous asetti oman pääoman tavoitetasoksi kirkon valtakunnallisen tason organisaatiossa 4 000 miljoonaa kruunua (noin 426 miljoonaa euroa vuoden 2014 lopun kurseilla). Vuoden 2014 lopussa tämä tavoitetaso ylittyi runsaalla 1 500 miljoonalla kruunulla (noin 161 miljoonalla eurolla). Kirkkohallitus on päättänyt arvioida tavoitepääoman suuruutta uudelleen, koska tulevaisuudessa kirkon jäsenmäärä näyttää edelleen laskevan ja koska valtion maksamien korvausten ja maailmantalouden kehityssuunta on epävarma.

Kokonaiskirkolla on tytäryhtiö *Svenska kyrkans förvaltningsaktiebolag*, joka vastaa kirkkokanslian toimistotilojen omistamisesta ja hallinnoinnista. Kirkko on myös *Fairtrade Sverige AB:n* ja *Berling Media AB:n* osakkaana. Vuonna 2014 Ruotsin kirkko hallinnoi valtakunnallisella tasolla 87:ää säätiötä. Säätiöt ovat erillisiä oikeushenkilöitä, joiden tiedot eivät sisälly Ruotsin kirkon tilinpäätökseen. Vuoden 2014 lopussa niiden oma pääoma oli 197 miljoonaa kruunua (noin 21 miljoonaa euroa). Säätiöiden tuottoja käytetään lähinnä kirkon valtakunnallisen tason toimintaan.

Tasausselvityksessä vuonna 2015 laskettiin kirkollismaksutulojen supistuvan jäsenmäärän pienentyessä 15-vuotiskaudella 2015–2030 noin 20 prosenttia, mikäli muut taloudelliset tekijät pysyvät ennallaan. Toisin sanoen tässä laskelmassa on otettu huomioon yksinomaan kirkon jäsenmäärän supistumisen vaikutukset kirkon jäsenmaksutuloihin. Jos sen sijaan mukaan lasketaan maltillinen reaaliansioiden kasvu kirkon jäsenten keskuudessa, voidaan kirkollismaksutuottojen arvioida olevan 2030-luvun alussa suunnilleen nykyisellä tasolla. Samainen ansiotason nousu lisää toisaalta kirkon menoja, joista henkilöstömenot muodostavat noin 60 prosenttia (ilman hautaus-toimen henkilöstöä). Jos tämä seikka otetaan huomioon, seurauksena näyttäisi olevan noin 300 miljoonan euron kielteinen tulosvaikutus 2030-luvun alussa.

6 Jäsenkehitys

Kymmenen vuoden välein tarkasteltuna Ruotsin kirkon jäsenten osuus ruotsalaisista on muuttunut jakson 1974–2014 aikana seuraavasti:

Taulukko 1. Ruotsin kirkon jäsenten osuus koko väestöstä 1974–2014.

Vuosi	Kirkon jäsenten osuus
1974	94,9 %
1984	91,7 %
1994	86,5 %
2004	78,3 %
2014	64,6 %

Taulukko osoittaa, että kirkon jäsenmäärä laski melko hitaasti 1990-luvulle asti. Tilanteeseen vaikutti omalta osaltaan se, että jokainen lapsi, jonka vanhemmista vähintään toinen kuului Ruotsin kirkkoon, liitettiin kirkkoon riippumatta siitä, kastettiinkö kyseinen lapsi. Vuonna 1996 luovuttiin automaattisesta jäseneksi merkitsemisestä, ja kirkkoon liittyminen sidottiin aiempaa selvemmin kasteeseen.

Edelleen taulukko osoittaa, että jäsenosuuden lasku on ollut erityisen nopeaa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Muutokseen ovat vaikuttaneet ensinnäkin kasteiden määrän väheneminen ja iäkkäämpien jäsenten kuolemat. Toiseksi maahanmuutto on pienentänyt Ruotsin kirkon jäsenten prosenttiosuutta väestöstä. Kolmanneksi muutokset kirkosta eroamisessa ja kirkkoon liittymisessä ovat vaikuttaneet jäsenmäärään.

Kirkosta eroaminen on voimistunut 2000-luvulla, kun taas kirkkoon liittyminen on samaan aikaan hiipunut. Vielä 1990-luvun vuosina keskimäärin 0,2 prosenttia kirkon jäsenistä erosi yhden vuoden aikana kirkosta, mutta vuodesta 2001 joka vuosi vähintään 0,6 prosenttia kirkon jäsenistöstä on jättänyt kirkon. Neljänä vuonna eroajien osuus on kohonnut vähintään prosenttiin kirkon jäsenistä. Vastavasti 1990-luvun vuosina ajoittain jopa prosentti kirkkoon kuulumattomista liittyi kirkkoon, mutta 2000-luvulla osuus on liikkunut 0,2–0,3 prosentin tietämissä. Vuoden 2015 ensimmäisellä puoliskolla kirkosta erosi 18 900 henkilöä ja siihen liittyi 4 700 ihmistä.

Kastettavien osuus kaikista syntyneistä on lähes puolittunut neljässä vuosikymmenessä: vuonna 1974, jolloin Ruotsin kirkkoon liittyttiin useissa tapauksissa myös ilman kastetta, kastettiin noin 81 prosenttia syntyneistä, mutta 2014 vastaava prosenttiosuus oli enää 46,4. Muutoksessa näkyy osaltaan maahanmuuton ja kirkosta eroamisen vaikutus. Suuri muutos on kuitenkin tapahtunut myös kirkkoon kuuluvien vanhempien toiminnassa. Vielä 2006 yli 83 prosenttia kirkkoon kuuluvista vanhemmista toi lapsensa kasteelle, mutta 2014 näin teki enää 68 prosenttia. Siten lähes kolmannes kirkkoon kuuluvista vanhemmista jätti lapsensa kastamatta. Kirk-

koon kuuluvien vanhempien toimintatapojen muutos selittääkin osaltaan kirkon jäsenosuuden nopeaa laskua viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Myös monien muiden kirkollisten toimitusten suosio on laskenut. Vuonna 2014 kirkkoon kuuluvien vanhempien 15-vuotiaista lapsista konfirmoitiin noin 39 prosenttia, kaikista samanikäisistä ruotsalaisnuorista noin 29 prosenttia. Konfirmaatio on mitä ilmeisimmin menettänyt merkityksensä etappina matkalla kohti aikuisuutta. Ruotsin kirkko työskentelee kuitenkin konfirmaation aseman vahvistamiseksi. Tutkimusten perusteella konfirmoiduilla nuorilla on myöhempinä vuosinaan selvästi tiiviimpi sidos kirkkoon ja pienempi todennäköisyys erota kirkosta kuin konfirmoimattomilla. Toisaalta päätökseen konfirmaatioon osallistumisesta vaikuttaa olennaisesti muiden samanikäisten toiminta, joten konfirmaatioiden määrän laskeva kehityssuunta vahvistaa itseään.

Kirkollisten vihkimisten osuus kaikista avioliittoon vihkimisistä on puolittunut neljässä vuosikymmenessä. Vuonna 2014 tuo osuus oli tarkalleen kolmannes (33,3 %). Myös kirkollisten hautausten osuus on ollut laskussa mutta loivemmin kuin muiden toimitusten suhteelliset osuudet: vuonna 2014 kolme neljästä vainajasta (76,4 %) siunattiin hautaan kirkollisin menoin.

Laskeva suuntaus näkyy myös osallistumisessa jumalanpalvelukseen. Vielä 1990-luvulla, kun kirkossa toteutettiin jumalanpalvelusuudistuksia, pääjumalanpalveluksessa kävijöiden määrän laskua kompensoi kasvava osallistuminen muihin jumalanpalveluksiin. Sitten lasku on kuitenkin tarttunut laajasti jumalanpalveluskäynteihin. Muutoksessa näkyy sama ilmiö kuin jäsenkehityksessä: nuoret jumalanpalveluskävijät eivät pysty täyttämään ikääntyvien tyhjäksi jättämiä paikkoja. Tutkimustulokset osoittavat, että jäsenten sitoutuminen Ruotsin kirkkoon on heikentymässä. Aiemmin suhtautumisessa kirkkoon oli selviä alueellisia eroja, mutta viime vuosina tiedot Ruotsin kirkosta ja suhde siihen ovat heikentyneet kaikkialla, eikä kovin voimakkaita alueellisia eroja ole enää havaittavissa.

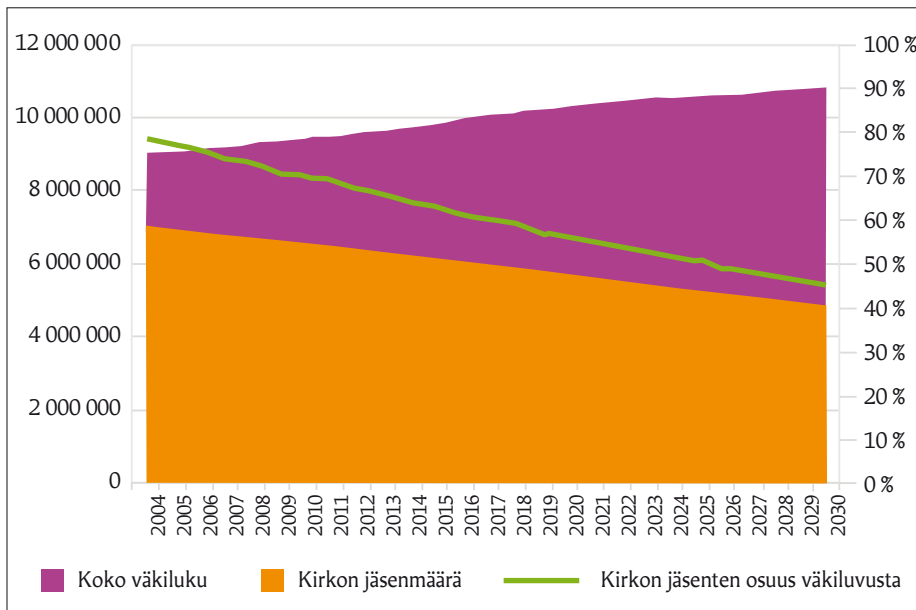
Jäsenyyden ja toimitusten osalta laskeva suunta on sama kuin Suomessa, mutta Ruotsin kirkossa muutos on edennyt pidemmälle. Jäsenten suhteellisessa osuudessa Suomen evankelis-luterilainen kirkko oli vuonna 2014 tilanteessa, jossa Ruotsissa oltiin vuonna 2007. Eroavaisuus jäsenosuudessa ei tässä suhteessa ole valtavan iso. Sen sijaan esimerkiksi konfirmaatiot ja kirkkoon kuuluvien vanhempien halu tuoda lapsensa kasteelle ovat Suomessa toisella tasolla kuin Ruotsissa. Tässä kohden näkyy lähtökohtien erilaisuus. Esimerkiksi lasten merkitseminen automaattisesti Ruotsin kirkon jäseniksi oli jo pitkään ennen 2000-luvun eroaaltoa omiaan heikentämään kasteen ja konfirmaation asemaa.

Toukokuussa 2015 valmistuneessa Ruotsin kirkon tasausselvityksessä *Gemensamt ansvar* (s. 32) esitettiin seuraava ennuste muutoksista aikavälillä 2013–2030:

Taulukko 2. Jäsenmäärän ja toimitusten määrän ennuste vuoteen 2030 asti.

	2013	2030
Ruotsin väkiluku	9 644 864	10 787 572
Jäseniä Ruotsin kirkossa	6 360 110	4 889 649
Kirkon jäsenten osuus väestöstä	66 %	45 %
Syntyvien määrä	113 593	118 164
Kasteet	51 658	24 282
Kastettavien osuus	45 %	21 %
Kirkkoon kuuluvien 15-vuotiaiden määrä	66 602	49 299
Konfirmaatiot	29 201	19 045
Konfirmoitavien osuus 15-vuotiaista kirkon jäsenistä	44 %	39 %

Ennusteen mukaan kirkon jäsenmäärä laskee selvästi, kuten myös kastettavien ja konfirmoitavien määrä: vuonna 2030 syntyvistä lapsista vain joka viides kastetaan. Maan sisäinen muuttoliike aiheuttaa sen, että monien kuntien väkimäärä laskee nopeasti, kun taas suuret kaupungit kasvavat. Siten myös suuri osa seurakunnista pienenee ja vanhenee keski-ikänsä nopeasti. Maahanmuuttoa on vaikea ennustaa, mutta sen vaikutukset Ruotsin kirkon jäsenkehitykseen arvioidaan pieniksi. Sen sijaan maahanmuutto voi vaikuttaa paljonkin kirkon toimintasuuntaan. Samassa selvityksessä Ruotsin kirkon jäsenennuste vuoteen 2030 esitettiin seuraavan kuvion avulla (s. 34):



Kuvio 1. Ruotsin kirkon jäsenennuste vuoteen 2030 asti.

Kuvion punainen ja sininen kenttä kuvaavat henkilömäärää vasemmanpuoleisella pystyakselilla, kun taas vihreä jana osoittaa jäsenten prosenttiosuutta oikeanpuoleisella pystyakselilla. Väestönkasvun vuoksi kirkon jäsenosuus pienenee nopeammin kuin kirkon varsinainen jäsenmäärä henkilöinä. Tämän ennusteen mukaan 2025 on viimeinen vuosi, jolloin kirkon jäsenosuus ylittää 50 prosentin rajan. Lisäksi kirkon jäsenten ikärakenne muuttuu ja vanhempien ikäluokkien osuus painottuu, minkä vuoksi tulevaisuudessa jäsenmäärän lasku voi olla entistä dramaattisempaa: perheissä, joissa vanhemmat kuuluvat kirkkoon, lasten tuominen kasteelle muuttuu koko ajan harvinaisemmaksi.

Tasausvelvityksessä ei kuitenkaan tyydytty katsomaan vain vuoteen 2030 vaan arveltiin, että vuonna 2050 kirkolla olisi noin 3,4–3,7 miljoonaa jäsentä. Jäsenmäärä olisi siten 40 prosenttia vähemmän kuin tällä hetkellä, joskaan yli 50 prosentin laskua ei pidetty lainkaan epätodennäköisenä. Jäsenmäärän oletetaan supistuvan aikavälillä 2030–2050 nopeammin kuin 2010–2030.

7 Viimeaikaiset ja käynnissä olevat uudistukset

Seurakuntatason organisaatiota on juuri uudistettu, ja vuoden 2014 alussa voimaan tullutta uudistusta on käsitelty aiemmissa luvuissa. Hallinnon tehostaminen jatkuu kuitenkin edelleen, ja esimerkiksi rovastikuntajärjestelmän kehittäminen on tällä hetkellä kirkolliskokouksen käsittelyssä. Kokouksen käsittelyyn tuli syyskuussa 2015 myös aloite, jonka tarkoituksena oli aloittaa selvitystyö pastoraattiuudistuksen toteutumisesta. Aloitetta käsitellyt valiokunta piti uudistuksen vaikutusten arviointia tärkeänä mutta katsoi ajankohdan vielä liian varhaiseksi tällaisen selvitystyön aloittamiselle. Mahdollisessa tulevassa selvitystyössä mielenkiinnon kohteena on ainakin se, miten valta on käytännössä jakaantunut pastoraattien ja niihin kuuluvien seurakuntien kesken.

Keväällä 2015 valmistuneessa tasausvelvityksessä kiinnitetään huomiota siihen, että koko ajan useammilla alueilla kirkkoja on jumalanpalvelustarpeiden näkökulmasta liikaa. Toisaalta tämä seikka ei merkitse, että kirkkoja olisi liikaa kirkollisen perinteen ja yleisen kulttuuriperinnön kannalta. Selvityksessä ehdotetaan, että seurakunnalle tai pastoraatille annettaisiin mahdollisuus hiippakuntahallituksen hyväksynnän jälkeen luovuttaa kirkkorakennus Ruotsin kirkolle, minkä jälkeen hiippakunta hallinnoisi kirkkorakennusta.

Selvityksessä ehdotetaan myös muutosta tasausjärjestelmään. Aiemmat kriteerit säilyisivät, mutta niiden rinnalle uutena otettaisiin lasten osuus seurakunnan tai pastoraatin alueella: ne seurakunnat ja pastoraatit, joiden alueella lasten osuus on keskimääräistä suurempi, saisivat avustusta niiltä, joiden alueella osuus on valtakunnallista keskiarvoa matalampi. Lisäksi tasausjärjestelmän puitteissa kohdenettaisiin avustusta seurakunnille ja pastoraateille, joilla on tiettyjä rakenteellisia kustannuksia, kuten erityisiä diakonisia tarpeita tai syrjäinen sijainti. Kaikkiaan

ehdotetaan maksujen ja avustusten laskutavan yksinkertaistamista tasausjärjestelmän sisällä.

Ruotsin kirkon vuosiselonteossa vuodelta 2014 arkkipiispa *Antje Jackelén* kiinnittää huomiota erityisesti jumalanpalveluselämän vaikeuksiin. Kirkossa käyminen on vähentynyt, ja seurakunnat ovat joutuneet mukautumaan voimakkaisiin väestönlisiin muutoksiin. Ongelmat heijastuvat suoraan edellä mainittuihin kiinteistöhallinnon pulmiin: entistä harvemmassa kirkkorakennuksessa on mahdollisuus viettää säännöllisesti jumalanpalvelusta. Jackelén kohdistaa odotuksensa kirkkokäsikirjan uudistustyöhön, jotta kirkko vastaisuudessaakin loistaisi jumalanpalveluksen iloa.

Kirkon pääsihteeri *Helén Ottosson Lovén* korostaa hallinnollista yhteistyötä, jonka hyväksi onkin viime aikoina tehty paljon: kirkon yhteinen it-alusta, puhelintekniikka, palkkojen käsittely ja taloushallinto ovat hänen mukaansa osaltaan avaimina kestävään toimintaan tulevaisuudessa. Hän näkee tarpeelliseksi edelleen tehostaa hallinnollisia toimintoja. *Helén Ottosson Lovén* toteaa, että hallinnollinen yhteistyö vapauttaa paikallisia resursseja ja noudattaa jäsenten toivomusta, jonka mukaan kirkon rajalliset varat tulee käyttää viisaasti ja vastuullisesti seurakuntien ydintoimintaan. Myös vuoden 2015 tasausselvityksessä painotetaan hallinnollisen yhteistyön vahvistamista resurssien supistuessa.

Syventääkseen yhteistyötä hallinnon alueella hiippakunnat ja kokonaiskirkko ovat vuonna 2014 määritelleet pääyhteistyöalueet, joihin lukeutuvat informaatioteknologia, kiinteistö-, talous- ja palkkahallinto, asianhallinta sekä hankintatuki. Hankintatukeen kuuluvat puitesopimukset muodostivat vuoden aikana runsaan 70 miljoonan kruunun (noin 7,4 miljoonan euron) säästöt normaalihintaan verrattuna. Vuoden aikana myös uusia seurakuntia liittyi yhteiseen talous- ja palkkajärjestelmään. Monet näistä seurakunnista ovat asiakkaina palvelutoimistoissa, joita nyt luodaan hiippakuntiin tai läheisessä yhteistyössä hiippakuntien kanssa.

Ruotsin kirkon toiminta pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden keskuudessa on hyvin ajankohtainen keskustelunaihe. Kirkolliskokous on antanut kirkkohallituksen tehtäväksi selvittää kiireellisesti, kuinka voidaan antaa taloudellista tukea seurakunnille, jotka erityisesti toimivat pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden auttamiseksi.

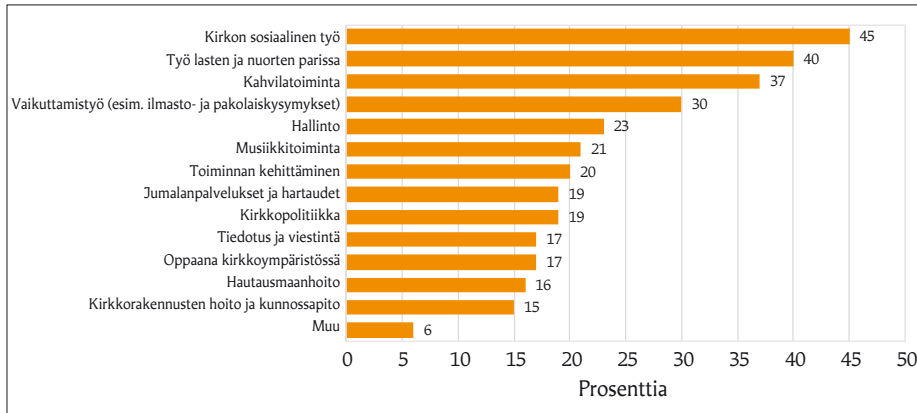
8 Vapaaehtoistyö

Ruotsin kirkon tulevaisuuden suunta osoittaa jumalanpalvelusten, seurakuntien, kirkon jäsenten ja konfirmaatioiden määrän laskua. Mikäli muiden toimintojen määrä ei kasva, palkatun henkilöstön määrä on laskussa. Jos taas muut toiminnot laajenevat, tarvitaan myös uudenlaista pätevyyttä. On todennäköistä, että molemmat kehityslinjat toteutuvat: kirkon henkilöstö supistuu, ja toisaalta tarvittavat pätevyysalueet muuttuvat.

Kuten Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa, Ruotsin kirkon henkilöstö on laajentunut viime vuosikymmeninä voimakkaasti: vuodesta 1971 vuoteen 2009 Ruotsin kirkon työntekijämäärä kasvoi lähes 50 prosenttia. Vuonna 2012 Ruotsin kirkossa oli lähes 23 000 työntekijää. Heistä noin 11 200 oli seurakuntatyössä esimerkiksi pappeina, diakoneina, muusikkoina tai pedagogeina. Hallinnollisissa tehtävissä oli noin 2 800 henkilöä, kun taas maa- ja kiinteistöhallinnon parissa työskenteli noin 8 900 palkattua henkilöä. Kymmenvuotiskaudella 2002–2012 selvin muutos on ollut osa-aikatyön väheneminen. Julkaisussa *Nyckeln till Svenska kyrkan 2013* ilmestynyt taulukko, jossa niin kokoaika- kuin osa-aikatyö on laskettu yhteen kokoaikatyöksi, osoittaa, että henkilöstömäärä oli 2012 noin 4 prosenttia suurempi kuin kymmenen vuotta aiemmin. Kasvu on suuri erityisesti, kun ottaa huomioon seurakuntien jäsenmäärän voimakkaan supistumisen ja lukuisat tehokkuuteen tähänneet seurakuntaliitokset kyseisen jakson aikana. Toisaalta kymmenvuotisjakson lopulla tultiin alas päin vuoden 2006 huippuluvuista. Tässä esitettiin lukuihin ei ole laskettu kirkollisissa erillisorganisaatioissa, kuten diakoniajärjestöissä, työskenteleviä henkilöitä.

Vapaaehtoistyön vahvistaminen nähdään yhtenä keinona vastata tulevaisuuden ongelmiin. Suuri palkatun henkilöstön määrä sisältää vaaran, että Ruotsin kirkko on ”palkannut pois” arvokasta sitoutumista vapaaehtoisten keskuudesta. Toisaalta laajan henkilöstön tulisi nimenomaan luoda edellytyksiä vapaaehtoiselle sitoutumiselle. Ruotsin kirkossa tehdäänkin laajaa vapaaehtoistyötä: vuonna 2013 noin 19 000 vapaaehtoista työskenteli diakonian parissa ja 13 000 toimi ohjaajana lapsi- ja nuorisotyössä. Vapaaehtoisten osuutta pyritään edelleen vahvistamaan.

Vuonna 2014 tehdyssä kyselyssä 2,5 prosenttia 16–75-vuotiaista vastaajista ilmoitti osallistuvansa Ruotsin kirkon toimintaan muutenkin kuin taloudellisin maksuin. Kyselyn perusteella Ruotsissa on noin 700 000 ihmistä, jotka eivät vielä anna vapaaehtoista, aatteellista panosta Ruotsin kirkon piirissä mutta voisivat kuvitella tekevänsä niin. Käyttämätöntä potentiaalia on paljon, mutta monet esteet on voitettava, ennen kuin tällainen periaatteellinen valmius realisoituu vapaaehtois-työksi. Työmuotojen suosio mahdollisen vapaaehtoistoiminnan kohteina vaihteli seuraavasti:



Kuvio 2. Ajateltavissa olevat alueet vapaaehtoistoiminnalle Ruotsin kirkossa (Kyrkbussen 2014; Gemensamt ansvar, 59).

Suosituimpina mahdollisina toiminta-alueina näyttäytyivät sosiaalinen työ, työ lasten ja nuorten parissa sekä kahvilatoiminta. Johtopäätös Ruotsin kirkon piirissä on, että vapaaehtoisten rekrytoimiseksi tarvitaan kirkon panostusta ja strategioita. Ruotsin kirkko rekrytoikin vapaaehtoisia esimerkiksi verkossa, ja kirkko on mukana Vapaaehtoistoimistossa (ruots. *Volontärbyrån*), joka pyrkii saattamaan halukkaat vapaaehtoiset ja vapaaehtoistyöntekijöitä tarvitsevat organisaatiot kosketukseen toistensa kanssa. Yhteistyössä hiippakuntien kanssa toimisto tarjoaa mahdollisuuksia vapaaehtoisten täydennyskoulutukseen ja kokemusten vaihtoon.

9 Analyysi

Ruotsin kirkon organisaatiossa on monia yhtäläisyyksiä Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Edustuksellisuuden ja virkarakenteen yhdistäminen on molempien kirkkojen päätöksenteossa omiaan kasvattamaan organisaatiota. Demokratian korostus, joka on muun muassa kirjattu lakiin Ruotsin kirkosta, edellyttää tarpeeksi laajoja päätöksentekoelemiä seurakuntatasolta aina 251-jäseniseen kirkolliskokoukseen. On myös huomattava, että suppeassa selvityksessä ei ole voinut ottaa huomioon läheskään kaikkia Ruotsin kirkon organisaation osia, minkä vuoksi Ruotsin kirkosta ja sen rakenteesta piirtyy yksinkertaistettu kuva.

Paikallistasolla Ruotsin kirkko tarjoaa mielenkiintoisia vertailukohtia. Erityisesti, kun Ruotsissa selvitetään vuonna 2014 voimaan tulleen pastoraattiuudistuksen vaikutuksia, Suomessakin on syytä kiinnittää huomiota selvitystyön tuloksiin. Onko uudistuksen myötä onnistuttu pitämään päätösvalta lähellä seurakuntalaisia, vai onko se keskittynyt käytännössä pastoraattien tasolle? Entä auttaako pastoraattiuudistus kirkon työntekijämäärän vähentämisessä ja vapaaehtoistyön voimistami-

nessa? Aiemmat tehostamistoimet, kuten 2000-luvun lukuisat seurakuntaliitokset, eivät ole johtaneet henkilöstömäärän merkittävään supistumiseen Ruotsin kirkossa.

Ruotsin kirkossa hiippakunnat hoitavat joitakin sellaisia tehtäviä, jotka Suomessa kuuluvat paikallisseurakunnille tai kokonaiskirkolle. Esimerkiksi maaomaisuuden hallinnointi kuuluu Ruotsin kirkossa hiippakunnille, ja palvelukeskus toiminta, joka Suomessa on hoidettu valtakunnallisesti, toteutetaan Ruotsissa hiippakunnallisesti. Toisaalta osin näistä syistä myös hiippakunnallinen organisaatio on Ruotsissa laajempi kuin Suomessa. Suomessa hiippakuntien keskinäiset erot väkimäärässä eivät ole läheskään niin suuria kuin Ruotsissa, joten tässä suhteessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon organisaatorakenne on tasapainoisempi.

Valtakunnallisen tason organisaatiossa on kirkkojen välillä lukuisia yhtäläisyyksiä. Erottavana tekijänä on esimerkiksi piispojen asema: heillä on Ruotsin kirkon kirkolliskokouksessa vain puhe- ja aloiteoikeus, eikä piispainkokouksella ole Ruotsissa yhtä näkyvää hallinnollista asemaa kuin Suomessa. Toisaalta kirkolliskokouksen oppilautakunnassa Ruotsin kirkon piispoilla on tärkeä osa, joten suoraviivainen vertailu Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon on vaikeaa. Muutenkaan Ruotsin kirkon pysyvillä lautakunnilla, jotka esimerkiksi käsittelevät valituksia, ei ole vastinetta Suomessa.

Kirkon laskeva jäsenmäärä ja seurakuntien toimintaolosuhteiden eriytyminen ovat johtaneet Ruotsissa kehittämään kirkon tasausjärjestelmää ja kiinteistöhallintoa. Molemmat alueet ovat ajankohtaisia myös Suomessa. Ruotsin kirkon jäsenmäärän muutos osoittaa, että laskeva suuntaus vahvistaa itseään ja että muutoksella on siten taipumus nopeutua. Kun nuorten osallistuminen rippikouluun ja konfirmaatioon hiipuu, myös kirkollinen sitoutuminen alenee myöhempinä vuosina selvästi. Ruotsin kirkon kokemusten valossa on erityisen tärkeää panostaa kirkollisiin toimituksiin.

LIITE

Ruotsin kirkon organisaatio (malli: Årsredovisning 2014 för Svenska kyrkans nationella nivå, 37).

Ruotsin kirkon organisaatio

Seurakunta

joka ei kuulu pastoraattiin, toteuttaa seurakunnan perustehtävää.



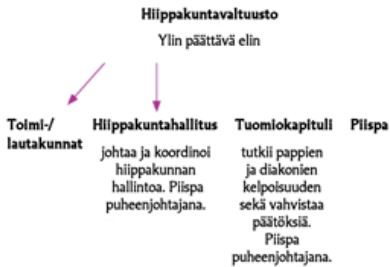
Pastoraatti

Paikallinen kokonaisvastuu siitä, että seurakunnat toteuttavat perustehtävänsä. Taloudellinen vastuu.



Hiippakunta

edistää ja valvoo seurakuntaelämää.



Valtakunnallinen taso

vastaa Ruotsin kirkon yhteisistä asioista sekä edustaa kirkkoa kansallisesti ja kansainvälisesti.



10 Lähteet ja kirjallisuus

10.1 Internet-lähteet

- Aktuella frågor till Svenska kyrkan.* <<http://www.svenskakyrkan.se/omoss/aktuella-fragor-till-svenska-kyrkan>>. Katsottu 25.8.2015.
- Budgetpropositionen för 2015.* ID-nummer: Prop. 2014/15:1. <<http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2014/10/prop.-2014151/>>. Katsottu 2.9.2015.
- Döpta, konfirmerade, vigda och begravda enligt Svenska kyrkans ordning år 1970–2014.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1269812&ptid=48063>>. Katsottu 15.6.2015.
- Gemensamt ansvar. En utredning om fastigheter, kyrkor och utjämningsystem.* Svenska kyrkans utredningar 2015:1. <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1284768&ptid=48063>>. Katsottu 1.9.2015.
- Inträden i och utträden ur Svenska kyrkan år 1970–2014.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1269809&ptid=48063>>. Katsottu 21.8.2015.
- Kyrkoordning för Svenska kyrkan.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=858329>>. Katsottu 15.6.2015.
- Nyckeln till Svenska kyrkan – en skrift om organisation, verksamhet och ekonomi 2013.* <<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1050778>>. Katsottu 1.9.2015.
- Sammanläggningar av församlingar och pastorat.* Kyrkomötet: Organisationsutskottets betänkande 2015:8. <<http://www.svenskakyrkan.se/1319524>>. Katsottu 2.10.2015.
- Seurakuntien väestönmuutokset ja toiminta 2014.* <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content240FFA>>. Katsottu 6.9.2015.
- Svenska kyrkans medlemsutveckling år 1972–2014.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1269814&ptid=48063>>. Katsottu 15.6.2015.
- Utträden och inträden i Svenska kyrkan 2015.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1236200>>. Katsottu 21.8.2015.
- Verksamhet och ekonomi för Svenska kyrkans nationella nivå åren 2016–2018.* Kyrkomötet: Kyrkostyrelsens skrivelse 2015:1. <<http://www.svenskakyrkan.se/1288896>>. Katsottu 2.10.2015.
- Årsredovisning 2014 för Svenska kyrkans nationella nivå.* <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1300274>>. Katsottu 28.8.2015.

10.2 Kirjallisuus

- Bromander, Jonas (2011). *Medlem 2010. Sammanfattning av Svenska kyrkans medlemmar*. Stockholm: Verbum. <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=790128>>. Katsottu 30.9.2015.
- Bromander, Jonas (2012). Åtskillnad och konvergens: att vara kyrka i skärningsfältet mellan två trender. – *Folkkyrka nu? Samtal om utmaningar och möjligheter*. U. Claesson (red.). Uppsala: Svenska kyrkan. <<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=931766>>. Katsottu 30.9.2015.
- Ekström, Sören (2003). *Makten över kyrkan. Om Svenska kyrkan, folket och staten*. Stockholm: Verbum.
- Ekström, Sören (2015). *Svenska kyrkan – historia, identitet, verksamhet och organisation*. Åttonde upplagan. Svenska kyrkan. <http://issuu.com/svenskakyrkan/docs/svenska_kyrkan_historia_identitet_v/1>. Katsottu 5.9.2015.
- Eriksson, Anne-Louise (2008). Svenska kyrkans demokrati – ideal och verklighet. – *Guds närmaste stad? En studie om religionernas betydelse i ett svenskt samhälle i början av 2000-talet*. K. Ahlstrand & G. Gunner (red.). Stockholm: Verbum.
- Lundstedt, Göran (2006). *Biskopsämbetet och demokratin. Biskopsrollens förändring i Svenska kyrkan under 1900-talets senare del. En kyrkorättslig undersökning*. Bibliotheca theologiae practicae 82. Diss. Uppsala. Skellefteå: Artos & Norma.

NORJAN KIRKKO

1 Tiivistelmä

Norjan luterilainen kansalliskirkko *Den norske kirke* on ollut tyypillinen pohjoismainen valtiokirkko. Kirkollisen reformiliikkeen taholta on jo 1800-luvulla vaadittu kirkon johtajuuden siirtämistä kirkolle itselleen. Kirkon muodollisen itsenäisyyden lisäämistä ovat viime aikoihin saakka jarruttaneet poliittiset päättäjät, jotka ovat puoltaneet valtiokirkkojärjestelmää kansallisen kulttuurin ilmentäjänä mutta myös pelänneet uskonnollisen suvaitsemattomuuden lisääntymistä kirkossa, mikäli valtion ote heltäisi. Eräissä kirkollisissa puheenvuoroissakin on takavuosina kannatettu valtiokirkkojärjestelmän jatkamista.

Suurenkäräjäpuolueet tekivät 10.4.2008 sopimuksen valtiokirkkojärjestelmän purkamisesta. Aikaisemmin Norjan perustuslaissa säädettiin evankelis-luterilaisuuden olevan valtion virallinen uskonto. Muutetun perustuslain mukaan Norjan kirkko on valtion tukema kansankirkko. Kuninkaan eli hallituksen tehtävä kirkon johtajana ja valvojana on poistettu. Uudessa järjestelmässä kirkon johtaminen kuuluu kirkon omille hallintoelimille. Joitakin valtiokirkkojärjestelmälle ominaisia piirteitä on kuitenkin toistaiseksi jäljellä, esimerkiksi kirkon toiminnan rahoittaminen valtion ja kuntien varoin.

Poliittisen kirkkosopimuksen toteuttaminen on johtanut laajaan valmisteluun, joka jatkuu vielä lähivuosina ja jonka yhteydessä on ratkaistava useita ongelmia. Prosessin seikkaperäisen selostamisen asemesta tässä muistiossa on rajoitettava vain keskeisimpiin pääkohtiin.

Pohjoismainen luterilainen valtiokirkko on ollut tulkittavissa *valtios* uskonnollisena funktiona. Norjan kirkolliselle reformiliikkeelle oli jo 1800-luvulla selvää, että kansalliskirkon tulee ensisijaisesti olla *uskonyhteisö*. Kirkon oma komitea esitti vuonna 2002 ajatuksen kirkosta uskonyhteisönä, joka on ”en bekjennende, misjonerende, tjenende, åpen folkekirke”. Seuraavassa tarkasteltava valtiokirkkojärjestelmän muutos tulee ilmeisesti toteuttamaan reformiliikkeen keskeisen periaatteen.

Valtiokirkkojärjestelmän aikanakin Norjan kirkko on voinut toimia hengellisen olemuksensa mukaisesti ja kehittää toimintaansa. Järjestelmän muutos on kuitenkin edistänyt kirkollista uudistustyötä ja pyrkimystä kirkon tehtävän hoitamiseen yhä paremmin.

2 Johdanto

2.1 Valtiokirkon käsite

Den norske kirke on reformaation ajoilta alkaen ollut tyypillinen pohjoismainen luterilainen valtiokirkko. Järjestelmän olennaiset piirteet ovat 1) valtiovallan sitoutuminen luterilaiseen tunnustukseen ja 2) luterilaisen kansalliskirkon kuuluminen kiinteästi valtion hallintoon. Norjan oman perustuslain valmistumisen (v. 1814) jälkeen kirkon hallinnon kehittäminen on nykyhetken saakka ollut suhteessa valtiokirkkojärjestelmään (norj. *statskirkesystemet*). Tämän takia Norjan kirkon suhdetta valtioon ei ole tarkoituksenmukaista tarkastella vain tämän selvityksen yhtenä alakohtana. Esityksessä painottuu kirkon hallintojärjestelmä. Toivottavasti selostus Norjan kirkon nykytilanteesta ja sen taustasta antaa perspektiiviä myös oman kirkkomme tilanteen ja valtiosuhteen hahmottamiselle.

Norjalaiselle kirkkodebatille on pitkään ollut leimallista, että poliitikkojen taholla on jarrutettu kirkon itsenäisyyden lisäämistä. Valtiokirkkojärjestelmän on koettu symboloivan kansallista kulttuuria ja kansakunnan eheyttä. Valtion taholla on myös pelätty uskonnollisen suvaitsemattomuuden lisääntymistä kirkossa, mikäli kirkon sidonnaisuus valtioon heltäisi. Myös kirkon omassa piirissä on ainakin aikaisemmin puolustettu valtiokirkkojärjestelmän säilyttämistä. Valtiosta irtautumista ei ole kannatettu täysin yksimielisesti.

Poliittisella tasolla ratkaiseva käänne oli hallituspuolueiden ja opposition 10.4.2008 tekemä kirkkosopimus (norj. *kirkeforliket*) eli sopimus perinteisen valtiokirkkojärjestelmän purkamisesta ja tarvittavien perustuslain muutosten sisällöstä. Suurista puolueista *Arbeiderpartiet* puolsi aikaisemmin valtiokirkkojärjestelmän säilyttämistä mutta on muuttanut kantaansa. Kirkkosopimuksen sisältämän, norjalaiselta kannalta perustavanlaatuisen muutoksen hahmottamiseksi on tarpeellista aluksi lyhyesti selostaa muutoksen kohteena olleen valtiokirkkojärjestelmän pääpiirteitä.

2.2 Historiallista taustaa

Nidarosin kaupunki (nyk. Trondheim) perustettiin vuonna 997 ja arkkipiispan istuin sinne vuonna 1153. Nidarosin arkkipiispa saattoi keskiajalla nojautua Rooman paaviin ja täten varjella kirkon omaleimaisuutta suhteessa maalliseen valtaan. Norja liitettiin Tanskan alaisuuteen vuonna 1380 Kalmarin unionin puitteissa. Norjan kannalta unioni jatkui vuoteen 1814. Tanskalaisvallalla on Norjan kulttuuri- ja kielihistoriassa ollut kauaskantoinen vaikutus, joka tuntuu yhä.

Luterilaisuuteen kääntynyt Tanskan kuningas *Kristian III* määräsi vuonna 1537, että evankelis-luterilainen usko on Tanska-Norjan virallinen uskonto. Tällöin laskettiin nykyaikaan saakka säilyneen valtiokirkkojärjestelmän perusta. Yhteyden katkeaminen paavinistuimeen merkitsi Tanskan ylivallan selkeää voittoa kirkollisella alalla. Norja sai kirkolliset kirjat (Raamattu, virsikirja, kirkkojärjestys,

katekismus, käsikirjat) tanskankielisinä. Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, reformaatio ei Norjassa merkinnyt oman kirjakielen syntyä vaan päinvastoin taantumista. Kirkon kannalta vuonna 1660 toteutettu yksinvaltiutus merkitsi, että kuninkaalla oli myös korkein kirkollinen lainsäädäntö- ja hallintovalta ja että kirkon hallinto oli osa valtion hallintokoneistoa.

Tanskan ja Norjan unioni purkautui 14.1.1814, jolloin Tanska joutui luovuttamaan Norjan Ruotsille palkkioksi Napoleonin vastaisesta liitosta. Norjalaiset eivät tyytyneet tähän rooliin vaan kutsuivat Eidsvold-nimiseen kylään koolle oman perustuslakia säätävän valtakunnankokouksen (norj. *Rigsforsamlingen*). Perustuslaki valmistui 17.5.1814, mistä Norjan kansallispäivä (”syttende mai”) sai alkunsa. Samana vuonna muodostettiin Ruotsin ja Norjan personaaliunioni, joka purkautui väkivallattomasti vuonna 1905. Norjan perustuslaki on tällä hetkellä Euroopan vanhin voimassaoleva valtiosääntöasiakirja, jota toki on muutettu ja ajantasaistettu lukuisia kertoja.¹

2.3 Valtakunnan luterilaisen tunnustuksen perusta

Tunnustusperusta on määritelty Tanska-Norjan kuningas Kristian V:n antamassa *Norjan laissa* (1687). Säännöksen mukaan valtakunnan luterilaisen uskonnon tunnustusperustana ovat Raamattu, Apostolinen, Nikean ja Athanasiuksen uskontunnustus, Augsburgin tunnustus vuodelta 1530 (*invariata*) ja Lutherin Vähä katekismus.² Tämä säännös on edelleen voimassa kirkon aseman muutoksesta huolimatta ja määrittelee tietysti kirkon oman tunnustusperustan.

2.4 Valtiokirkkojärjestelmä perustuslaissa ennen vuotta 2012

Perustuslain alkuperäisen 2 §:n 2 momentin mukaan evankelis-luterilainen uskonto säilyy (norj. *forbliver*) valtion julkisena uskontona.

Perustuslain 4 § määräsi, että kuninkaan tulee aina tunnustautua evankelis-luterilaiseen uskontoon sekä vaalia ja suojella sitä. Tämän säännöksen tulkinnassa painotettiin valtiovallan erityisiä velvollisuuksia evankelis-luterilaista uskoa ja kirkkoa kohtaan.

Perustuslain 16 §:n mukaan kuningas antoi määräyksiä kaikista julkisista jumalanpalveluksista ja uskonnollisista tilaisuuksista sekä valvoi, että uskontoa julkisesti opettavat noudattavat heille säädetyjä määräyksiä.

1 Perustuslakiin tehdyt muutokset on viime vuosiin saakka kirjoitettu alkuperäistä eli 1800-luvun alun ortografiaa noudattaen. Nykyisin koko perustuslaki muutoksineen on julkaistu sekä bokmål- että nynorsk-kielimuodolla ja näiden nykyistä ortografiaa käyttäen.

2 Suurin osa ”Yksimielisyyden kirjaan” (*Liber concordiae*, 1580) eli meidän tuntemamme luterilaisten tunnustuskirjojen kokoelmaan sisältyvistä tunnustuskirjoista on jätetty pois luettelosta, koska niihin liittyy teologisia erimielisyyksiä 1500–1600-luvuilla. Tästä huolimatta Norjan kirkkoa tuskin voidaan pitää ”vähemmän” luterilaisena kuin kirkkoja, jotka ovat omaksuneet koko Yksimielisyyden kirjan.

Jo 1800-luvulla kuninkaan kirkollista valtaa on käyttänyt Norjan hallitus, käytännössä *kirkollisministeriö*.³ Kirkkoa koskevat päätökset julkaistiin kuninkaan päätöksinä (norj. *kongelig resolusjon, kgl.res.*). Ministeriön kirkollinen osasto (norj. *kirkeavdeling*) on johtanut sekä kirkollisen lainsäädännön valmistelua että muita kirkollisia reformeja. Käytännössä kirkon edustajilla ja teologisilla asiantuntijoilla sekä viime vuosikymmeninä myös kirkon keskushallinnon elimillä on ollut keskeinen asema valmistelutehtävissä.

2.5 Keskustelu kirkon asemasta

Kirkollisen reformiliikkeen (norj. *Reformbevegelse*) pyrkimyksenä oli jo 1800-luvun alkupuolella kirkon itsemääräämisoikeuden lisääminen. Nyky aikaan saakka toimineen reformiliikkeen perusajatuksia on ollut, että kirkko on olemukseltaan muuta kuin valtio ja että johtajuuden kirkossa tulee olla kirkolla itsellään. Valtiokirkkojärjestelmä puolestaan on jäänne yksinvaltiuden ajalta. Reformiliike on myös vaatinut Norjan kirkon tunnustamista omaksi oikeushenkilökseen (norj. *rettssubjekt*).⁴ Reformiliikkeen hankkeet kirkon oman keskushallinnon luomiseksi ja kehittämiseksi ovat vähitellen johtaneet tuloksiin vasta 1900-luvulla.

Suurkäräjien vuonna 1970 asettaman komitean enemmistön mielestä olisi tullut siirtyä kirkon täyteen itsehallintoon. Suurkäräjillä vallitsi kuitenkin laaja yksimielisyys valtiokirkkojärjestelmän säilyttämisestä. Kirkon oma komitea esitti vuonna 2002 kirkon ja valtion suhteiden kokonaisvaltaista selvittämistä. Taustana oli ajatus Norjan kirkosta uskonyhteisönä ”som en bekjennende, misjonerende, tjenende, åpen folkekirke”. Komitea otti huomioon Suomessa ja Ruotsissa valitut ratkaisut kirkon ja valtion suhteissa. Mietintöä käsiteltäessä kirkolliskokouksessa kannatettiin lähes yksimielisesti valtiokirkkojärjestelmän purkamista.

Työtä jatkoi Norjan hallituksen asettama komitea, jonka mietintö *Staten og Den norske kirke* valmistui alkuvuodesta 2006. Komitean enemmistö esitti valtiokirkkojärjestelmän purkamista ja siirtymistä suurin piirtein Ruotsin nykyistä ratkaisua muistuttavaan järjestelmään. Kirkon erityisaseman perustana olisi aikaisempaa suppeampi laki Norjan kirkosta samalla, kun perustuslain mukainen valtiokirkkojärjestelmä puretaan. Vuodelta 1996 olevaa kirkkolakia kehitettäisiin kirkkojärjestykseksi, josta kirkolliskokous päättäisi itsenäisesti.

3 Ministeriön nimi vaihtelee hallituskausittain kulloisenkin poliittisen salkkujaoon mukaisesti.

4 Samoin kuin suomalaisessa oikeuskielessä ”rettssubjekt” tarkoittaa fyysistä tai juridista henkilöä, jolla on ”rettevne” eli jolla voi olla oikeuksia (mm. omistusoikeus) ja velvollisuuksia.

2.6 Kirkkosopimus

Hallituspuolueiden ja opposition 10.4.2008 tekemän sopimuksen pääsisältö on seuraava.

- Piispojen ja lääninrovastien (norj. *prost*) nimittäminen siirretään kuninkaalta kirkon omien elinten tehtäväksi.
- Norjan kirkko mainitaan perustuslaissa.
- Kirkon aseman lähempää säätelyä varten säädetään kirkkolaki, mutta kirkkoa ei määritellä omaksi oikeushenkilökseen.
- Valtion tulee edelleen vastata piispojen, lääninrovastien ja pappien sekä kirkon keskushallinnon ja aluehallinnon muiden kirkollisten virkamiesten palkkauksesta.
- Kirkon keskushallinto ja aluehallinto ovat edelleen osa valtion hallintoa ja niitä koskee valtiollinen hallintolainsäädäntö.
- Valtio huolehtii siitä, että kunnat vastaavat kirkon rahoittamisesta paikallistasolla.
- Perustuslain 2 §:stä poistetaan maininta evankelis-luterilaisesta uskonnosta valtion virallisena uskontona. Sen sijaan säädetään, että valtakunnan arvoperustana säilytetään kristillinen ja humanistinen perinne. Perustuslailla vahvistetaan demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien periaatteet.
- Perustuslain 4 § muutetaan siten, että kuninkaan tulee aina tunnustautua evankelis-luterilaiseen uskontoon, mutta säännös kuninkaan [hallituksen] velvollisuudesta huolehtia evankelis-luterilaisesta uskonnosta poistetaan.
- Perustuslain 16 § muutetaan siten, että kuninkaan [hallituksen] tehtävä kirkollisen toiminnan ja opetuksen valvojana poistetaan. Pykälän alussa säädetään yleisesti uskonnonvapaudesta. Norjan kirkon säädetään säilyvän evankelis-luterilaisena kansankirkkona, jollaisena valtio sitä tukee. Kaikkia uskonnollisia ja elämäkatsomuksellisia yhteisöjä tuetaan samoilla periaatteilla.
- Kirkon sekä muiden uskonnollisten ja elämäkatsomusyhteisöjen rahoitus säilytetään valtion ja kuntien vastuulla. Norjan kirkon jäsenmaksua (norj. *medlemsavgift*) ei luoda.

3 Kirkkoa koskeva lainsäädäntö

Heti kirkkosopimuksen teon jälkeisenä päivänä 11.4.2008 Norjan hallitus teki suurkäräjille esityksen, joka noudattaa poliittisen sopimuksen sisältöä. Suurkäräjät päätti 21.5.2012 perustuslain ja kirkkolain muutoksista.

3.1 Perustuslaki

Norjan perustuslakiin on kirjoitettu muutokset, jotka tulivat voimaan 1.5.2015 tässä muodossa (*bokmål*):

2 § Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne Grundlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.

4 § Kongen skal alltid bekjenne sig til den evangelisk-lutherske religion.⁵

16 § Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse. Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke og understøttes som sådan av staten. Nærmere bestemmelser om Kirkens ordning fastsettes ved Lov. Alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje.

Tällä hetkellä (kesällä 2015) on vireillä hallituksen pyrkimys muodostaa Norjan kirkosta oikeushenkilö, mikä merkitsisi kirkon mahdollisuutta toimia oikeudellisesti itsenäisenä osapuolena, esimerkiksi kirkollisen omaisuuden omistajana. Pappien, lääninrovastien ja piispojen sekä hiippakuntaneuvostojen ja kirkon keskusneuvoston työntekijöiden työnantajan vastuu siirrettäisiin valtiolta kirkolle.

3.2 Kirkkolaki

Kirkon hallinnosta sekä monista erityiskysymyksistä on viimeisten sadan vuoden aikana säädetty useissa erillislaeissa. Nykyinen *Lov om Den norske kirke* säädettiin vuonna 1996; lakia nimitetään myös kirkkolaiksi (norj. *kirkeloven*). Kirkkolaissa määritellään kirkkoa koskevat oikeudelliset, taloudelliset ja organisatoriset puitteet, muun muassa hallintoelinten tehtävät ja valtuudet. Lain uusin versio, josta suurkäräjät päätti osana kirkkosopimuksen toteuttamista, on tullut voimaan 1.1.2014. Laissa on kaikkiaan 40 pykälää.

Kirkkolaki on säädetty suurkäräjillä hallituksen ehdotuksesta eli normaalissa lainsäädäntöjärjestyksessä. Erityistä kirkkolain säätämisyjärjestystä ei ole. Kirkolliskokous on muodollisesti vain lausunnonantoeelin, mutta käytännössä sen kannanotot ovat merkittäviä.

Kirkkolain 28 §:n mukaan ”kirkollisten kokousten ja neuvostojen tulee hoitaa tehtävänsä uskollisina evankelis-luterilaiselle opille”. Tämän jo aikaisemmin voimassa olleen säännöksen voidaan todeta edustavan valtiokirkollista rakennetta: valtio määrää kirkon noudattamaan luterilaista tunnustusta.

5 Kuninkaan tunnustusvaatimuksen säilyttämisen nimenomaisia perusteluja en onnistunut löytämään suurkäräjien tai hallituksen valmisteluasiakirjoista. Suurkäräjien valiokuntamietintöön, jonka perusteella perustuslain muutokset säädettiin, liittyy kaksi eriväa mielipidettä, joissa vaaditaan koko (vanhan) 4 §:n kumoamista. Kuninkaan tunnustusvaatimuksen säilyttäminen merkitsee näiden mielipiteiden mukaan ”kristillis-luterilaisen uskonnon” epäsuoraa suosimista ja poikkeamista valtion uskonnollisen neutraaliuden periaatteesta.

Kirkkolaissa toistuu nykyisinkin eräissä kohdin toteamus, että kuningas antaa asiasta lähempiä määräyksiä. Norjan valtiosääntöperinteessä kuninkaan eli käytännössä hallituksen lähemmät määräykset lakien täytäntöönpanosta vastaavat suomalaista asetusten antamista hallituksen toimesta. Norjan uudessa kirkkolaissa todetaan myös *kirkolliskokouksen* antavan lähempiä ohjeita monista asioista.

3.3 Kirkkojärjestys

Norjassa ei ole ollut Suomen tai Ruotsin kirkkojärjestyksiä vastaavaa säädöstä. Kirkkolainsäädännön täytäntöönpanoa koskevia määräyksiä ja ohjeita ovat antaneet kuningas [hallitus] ja kirkollisministeriö sekä myöhemmin eräissä asioissa myös kirkolliskokous. Suurkäräjät on muuttanut kirkkolakia siten, että kirkolliskokous on saanut valtuuden päättää kirkkojärjestyksestä, jossa kirkon toiminnasta säädetään kirkkolakia tarkemmin. Kirkkojärjestystä on viime vuosina perusteellisesti valmisteltu kirkolliskokouksen toimesta. Tätä kirjoitettaessa (kesällä 2015) on ollut lausuntokierroksella kirkolliskokouksen luonnos kirkkojärjestykseksi.

4 Kirkon organisaatorakenne ja päätöksentekojärjestelmä

Valtiokirkkojärjestelmän purkaminen on vaatinut suuritöistä kirkon koko hallintorakenteen uudelleen arviointia hallintoelinten aseman ja tehtävien osalta sekä lukuisten merkittävien asioiden valmistelua (muun muassa kirkon virkasuhdeasiat). Tämä valmistelu jatkuu edelleen. Työskentelyn yhteydessä on kirkossa havahduttu huomaamaan, että valtion ”helmassa” olemisella on ollut myös myönteisiä puolia. Valtiovalta on hoitanut hyvin monet kirkon kannalta tärkeät asiat.

4.1 Seurakunta

Kirkon hallinnon perusyksikkö on nimeltään *sokn* (”kirkkopitäjä” eli seurakunta), joita on nykyisin noin 1260. Seurakunta on nykyisen lainsäädännön mukaan oikeushenkilö, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia ja joka toimii osapuolena suhteessa tuomioistuimiin ja muihin viranomaisiin.

Kirkkolaissa erotetaan toisistaan *kirkkoon kuuluminen* (norj. *tilhørighet*) ja *kirkon jäsenyys* (norj. *medlemskap*). Lapsi kuuluu kirkkoon syntymästään saakka, mikäli hänen vanhempansa tai toinen heistä on kirkon jäsen. Jos jompikumpi vanhemmista ei ole kirkon jäsen, kirkonkirjojen pitäjälle eli asuinseurakunnan kirkkoherralle voidaan ilmoittaa, ettei lapsi kuulu kirkkoon. Kirkkoon kuuluvasta lapsesta tulee kirkon jäsen kasteessa. Kun lapsi täyttää 18 vuotta, raukeaa hänen kirkkoon kuulumisensa, ellei häntä ole kastettu.

Seurakuntalaisten tahtoa edustaa *seurakunnan kokous* (norj. *menighetsmøte*)⁶, joka koostuu äänioikeutetuista seurakunnan jäsenistä ja joka muun muassa päättää uuden virsikirjan ja jumalanpalvelusjärjestyksen ottamisesta käyttöön. Lisäksi kokouksen tulee saada antaa lausuntoja muun muassa seurakuntien aluejaotuksen muuttamisesta.

Jokaisella seurakunnalla tulee olla *seurakuntaneuvosto* (norj. *menighetsråd*), joka valitaan vaaleilla neljäksi vuodeksi. Neuvostoon kuuluvat kirkkoherra (norj. *sokneprest*) sekä seurakuntakokouksen päätöksen mukaisesti 4–10 muuta jäsentä. Puheenjohtajana toimii maallikkojäsen. Seurakuntaneuvoston yleisenä tehtävänä on ”herättää ja vaalia (norj. *føre*) kristillistä elämää seurakunnassa”, huolehtia Jumalan sanan julistamisesta, sairaiden ja kuolevien palvelemisesta Jumalan sanalla sekä kasteopetuksesta lapsille ja nuorille.

Kirkollisten vaalien järjestelmää on pyritty kehittämään vuosituhaten alusta alkaen. Nykyisen kirkkolain (2014) mukaan seurakuntaneuvoston maallikkojäsenet valitaan vaaleilla, jotka järjestetään ajallisesti ja paikallisesti mahdollisimman lähellä suurkäräjävaaleja. Osallistuminen kirkollisvaaleihin on esimerkiksi vuonna 2001 ollut vain 3,6 % mutta tämän syksyn (2015) vaaleissa jo 16,7 % äänioikeutusta. Vaali toimitetaan enemmistövaalina, jos ehdokaslistoja on vain yksi, tai suhteellisenä vaalina. Seurakunnallinen äänioikeus on seurakunnassa asuvalla Norjan kirkon jäsenellä, joka viimeistään vaalivuonna täyttää 15 vuotta. Äänioikeutettuja on yli kolme miljoonaa.

Ehdokkaiden tunnettavuus on merkittävä kysymys erityisesti hiippakuntaneuvostojen vaalin osalta, johon seurakuntavaaleilla valitaan vähintään neljä neuvoston maallikkojäsenistä. Koska kirkolliskokous on hiippakuntaneuvostojen yhteinen kokous, suoralla seurakuntavaalilla valitaan tämän perusteella huomattava osa myös *kirkolliskokouksen* maallikkojäsenistä.

Jos saman kunnan alueella toimii useampi seurakunta, tulee muodostaa *kirkelig fellesråd* -niminen elin, joka toimii seurakuntia edustavana viranomaisena. Tähän *yhteiseen kirkkoneuvostoon* valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan a) kaksi jäsentä jokaisesta ao. seurakuntaneuvostosta, b) kunnanvaltuuston valitsema edustaja ja c) kirkkoherra, lääninrovasti tai muu piispan nimeämä pappi. Puheenjohtajana toimii maallikkojäsen.

Mikäli kunnan alueella on vain yksi seurakunta, sen seurakuntaneuvosto toimii seurakuntaa edustavana viranomaisena. Tällaisessa tapauksessa kunta valitsee yhden jäsenen seurakuntaneuvostoon olemaan mukana kuntaan liittyvien asioiden käsittelyssä.

Yhteisen kirkkoneuvoston tulee muun muassa huolehtia alueen kirkkorakennuksista, hautausmaista, yhteisesti palkattujen vakanssien perustamisesta ja lakkauttamisesta, seurakuntien ja kirkkoherrojen toimistojen ylläpidosta sekä

6 ”Menighet” tarkoittaa yleisesti seurakuntaa sekä hallinnollisena että hengellisenä yksikkönä.

rippikouluopetuksen (norj. *konfirmasjonsopplering*) resursseista. Yhteinen kirkkoneuvosto hoitaa työnantajalle kuuluvat tehtävät kunnan talousarviovaroin palkattujen seurakunnan työntekijöiden osalta.

Parhailtaan on vireillä suunnitelma *seurakuntayhtymän* kaltaisen organisaation luomiseksi.

4.2 Rovastikunta, hiippakunta ja piispa

Rovastikunnan (norj. *prosti*) hallintoelin on *rovastikuntaneuvosto*, joka voidaan perustaa rovastikunnan seurakuntaneuvostojen enemmistön päätöksellä. Kirkolliskokous antaa lähempiä määräyksiä neuvoston kokoonpanosta, valinnasta ja toiminnasta. Rovastikuntaneuvoston tehtävänä on huolehtia rovastikunnan yhteisistä asioista.

Lääninrovastin (norj. *prost*) virka on pysyvästi yhdistetty tiettyyn kirkkoheranvirkaan. Lääninrovastin nimittää hiippakuntaneuvosto. Tuomiorovasti (norj. *domprost*) on tuomiokirkkoseurakunnan kirkkoherrana toimiva lääninrovasti, joka tarvittaessa toimii piispan sijaisena (”fungerende biskop”).

Hiippakuntia (norj. *bispedømme*) on 11. *Hiippakuntaneuvostoon* (norj. *bispedømmerådet*) kuuluvat a) piispa, b) yksi hiippakunnan papiston keskuudestaan valitsema edustaja, c) yksi muiden kirkollisten viranhaltijain keskuudestaan valitsema maallikkoedustaja sekä d) seitsemän muuta maallikkojäsentä, joista vähintään neljä valitaan seurakuntavaalilla, muut seurakuntaneuvostojen toimesta. Useimmissa hiippakunnissa on jo käytössä kaikkien maallikkojäsenten valitsemisen seurakuntavaalilla. Kolmen pohjoisimman hiippakunnan neuvostoon valitaan lisäksi yksi saamelainen jäsen kuhunkin. Neuvoston toimikausi on neljä vuotta. Puheenjohtajana toimii maallikkojäsen. Kirkolliskokous antaa lähempiä ohjeita neuvoston jäsenten valinnasta sekä neuvoston toiminnasta.⁷

Hiippakuntaneuvoston tehtävänä on ”herättää ja vaalia kristillistä elämää seurakunnissa” sekä edistää seurakuntaneuvostojen ja hiippakunnan muiden paikallisten tahojen yhteistyötä.

Hiippakuntaneuvostolle on siirretty merkittävä osa aikaisemmin kuninkaalle [hallitukselle] kuulunutta kirkollista valtaa. Uuden kirkkolain mukaan hiippakuntaneuvosto nimittää lääninrovastit ja kaikki seurakuntapapit. Seurakuntalaisten toimittama papinvaali on Norjassa edelleenkin tuntematon. Hiippakuntaneuvostolle on siirretty myös muita työnjohdollisia tehtäviä. Samalla piispan asema työnantajan edustajana on vahvistunut piispan perinteellisten tehtävien ohella. Hengellisen ja hallinnollisen johtajuuden yhdistelmä voi piispan virassa kuitenkin olla myös ongelmallinen joissakin tilanteissa. Kirkollisministeriön ohjeiden mukaan hiippa-

⁷ Tuomiokapitulilaitos lakkautettiin yksinvaltiuden aikana 1600-luvulla.

kuntaneuvosto jakaa valtion myöntämiä varoja kirkollisen opetuksen ja diakonian virkoja varten.

Piispan vaali tapahtuu kirkollisministeriön vuonna 2012 vahvistaman säädöksen mukaan kirkon keskusneuvoston johdolla. Kyseisen hiippakuntaneuvoston tulee asettaa vaalia varten viisi ehdokasta. Ehdokkaalla tulee olla kelpoisuus seurakunnan papinvirkaan. Toisin kuin meillä Norjan kirkon piispat eivät useimmiten ole teologian tohtoreita. Vaaliin osallistuvat ao. hiippakunnan papit, virkaan vihityt katekeetat, diakonit ja kanttorit, muiden hiippakuntien lääninrovastit, teologisten tiedekuntien professorit ja ao. hiippakunnan kaikki seurakuntaneuvostot. Piispan nimittää *kirkon keskusneuvosto*. Parhaillaan keskustellaan piispan vaalin yksinkertaistamisesta.

4.3 Kirkon yhteinen hallinto

4.3.1 Kirkollisministeriö

Hallituksen kirkollisista asioista vastaavalla ministeriöllä ja käytännössä sen kirkollisosastolla (norj. *kirkeavdeling*) on edelleen kirkon hallintoon liittyviä tehtäviä. Ministeriö vastaa muun muassa kirkollisesta lainsäädännöstä, kirkon aluejaotuksesta, kirkkorakennuksista sekä pappiloista.

4.3.2 Kirkolliskokous

Kirkolliskokouksen (norj. *Kirkemøtet*) edeltäjä oli hiippakuntaneuvostojen yhteiskokous, jonka alku on jo 1800-luvulla. Kirkolliskokous virallistettiin vuonna 1984. Se on edelleenkin hiippakuntaneuvostojen yhteinen kokous ja koostuu niiden jäsenistä. Hiippakuntaneuvostojen vaalit siis ratkaisevat samalla kirkolliskokouksen kokoonpanon; ja nykyisin hiippakuntaneuvostojen maallikkojäsenistä suurin osa valitaan seurakuntavaalilla. Muutamia muita jäseniä valitaan kirkolliskokouksen päätöksen mukaan.

Kirkolliskokouksen tulee huolehtia kirkon yhteisistä asioista sekä kaikesta, mikä edistää kristillistä elämää seurakunnissa. Sen tulee edistää yhteistyötä Norjan kirkossa.

Kirkolliskokous on luonteeltaan eräänlainen kirkon ”vuosikokous”. Kirkolliskokousta ei perustettu lainsäädäntöelimeksi, eikä se ole sellainen nykyisinkään. Kirkolliskokoukselle on vuodesta 1985 alkaen siirretty alun perin kuninkaalle [hallitukselle] kuulunutta päätösvaltaa muun muassa jumalanpalvelusjärjestystä ja virsikirjaa koskevissa asioissa. Nykyisin kirkolliskokous vahvistaa kaikki kirkolliset kirjat. Sen tulee edistää saamelaiden kirkollista elämää sekä vastata Norjan kirkon kansainvälisistä ja ekumeenisista yhteyksistä.

Kirkolliskokouksen tulee ottaa kantaa kirkollisen lainsäädännön muutoksiin sekä vahvistaa kirkollisen opetuksen, diakonian, kirkkomusiikin ja ekumeenisen

toiminnan yleissuunnitelmat. Kirkolliskokouksen tehtävänä on myös muun muassa vahvistaa katekeettojen, diakonien ja kanttorien toimenkuvat ja kelpoisuusehdot. Papiston osalta näistä asioista on määrännyt kirkollisministeriö. Kuningas [hallitus] voi antaa kirkolliskokokselle toimeksiantoja.

Kirkolliskokous kokoontuu kerran vuodessa huhtikuussa yhdeksi viikoksi. Kirkolliskokoukselle valitaan kolmihenkinen puheenjohtajisto kutakin istuntokautta varten erikseen. Ensimmäinen puheenjohtaja on aina maallikko. Kirkolliskokouksen jäsenet jakautuvat valiokuntiin (norj. *komiteer*). Istuntokausien välillä tarvittavasta valmistelutyöstä huolehtii kirkon keskusneuvosto.

Kirkolliskokouksen välittömässä alaisuudessa toimii kirkkojenvälisten asiain neuvosto (*Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke*, MKR) ja saamelaiden kirkollinen neuvosto (*Samisk kirkeråd*).

4.3.3 Kirkon keskusneuvosto

Lakisääteinen kirkon keskusneuvosto (norj. *Kirkerådet*)⁸ perustettiin vuonna 1969. Siihen kuuluu 10 kirkolliskokouksen nelivuotiskaudeksi valitsemaa maallikkoa, piispainkokouksen puheenjohtaja sekä neljä pappia. Keskusneuvoston puheenjohtajana toimii maallikko. Kaikkien hiippakuntaneuvostojen tulee olla edustettuina. Kirkolliskokous antaa lähempiä ohjeita kirkon keskusneuvoston valinnasta ja toiminnasta.

Kirkon keskusneuvoston tehtävänä on valmistella kaikki kirkolliskokouksessa käsiteltävät asiat ja huolehtia niiden täytäntöönpanosta sekä johtaa kirkon yhteistä toimintaa kirkolliskokouksen päätösten mukaisesti.

Uuden kirkkolain mukaan kirkon keskusneuvosto nimittää piispat kirkolliskokouksen vahvistaman menettelytavan mukaisesti.

4.3.4 Piispainkokous

Piispainkokous (norj. *Bispemøtet*) aloitti toimintansa vuonna 1917. Virallisen ohjesäännön se sai vuonna 1934. Tuohon aikaan ei ollut olemassa muuta kirkon omaa keskushallintoelintä, joten piispainkokous käytännössä edusti kokonaiskirkkoa. Piispainkokouksen muodostavat virassa olevat piispat (tarvittaessa piispan sijaisena toimiva ”*fungerende biskop*”). Piispainkokouksen tehtävänä on koordinoida piispojen toimintaa, suorittaa muut lain tai kuninkaan [kirkollisministeriön] määräämät tehtävät sekä antaa lausuntoja kirkollisministeriön tai kirkolliskokouksen käsittelemistä asioista. Piispainkokous on vuosikymmenien varrella myös ryhtynyt oma-aloitteisesti tekemään esityksiä mainituille elimille.

8 Suora käännös ”kirkkoneuvosto” voisi meillä aiheuttaa sekaannuksia.

Aikaisemmin piispainkokous valitsi keskuudestaan puheenjohtajan (norj. *preses*) neljäksi vuodeksi kerrallaan. Vuodesta 2011 alkaen piispainkokouksen puheenjohtajuus on liitetty Nidarosin hiippakunnan (Trondheim) uuteen piispan virkaan. Viran sijoituspaikkaa koskeneessa debatissa vaihtoehtona oli Oslo. Tämä piispa on kirkon ja piispakunnan johtaja, joka on vakinaisesti myös kirkon keskusneuvoston jäsen. Hänestä ei kuitenkaan käytetä arkkipiispan titteliä, vaikka kyseessä on Norjan varhaisimman kirkollisen perinteen mukaisesti Nidarosin piispanistuin. Viran ensimmäinen haltija on piispa *Helga Haugland Byfuglien*. Omassa hiippakunnassaan hänen piispallisen kaitsentansa alueena on Nidarosin tuomiorovastikunta. Muu osa hiippakunnasta on Nidarosin toisen piispan kaitsennassa.

Kirkon johtokaksikkona on toiminut piispainkokouksen puheenjohtaja ja kirkon keskusneuvoston puheenjohtaja. Tämä käytäntö on ilmentänyt periaatelinjaksi valittua virkarakenteen ja edustusrakenteen rinnakkaisuutta. Kirkolliskokous on vuonna 1996 kuitenkin nimenomaisesti päättänyt, että piispainkokouksen puheenjohtaja, eli nykyisin johtava piispa, on protokollassa kirkon keskusneuvoston puheenjohtajan edellä.

4.3.5 Norjan kirkon oppineuvosto

Norjan kirkon oppineuvosto (*Den norske kirkes lærenemnd*) perustettiin vuonna 1987. Siihen kuuluu piispojen lisäksi kolme teologisten tiedekuntien nimeämää teologia, kaksi kirkolliskokouksen valitsemaa teologia ja neljä kirkolliskokouksen valitsemaa maallikkoa. Muut kuin piispajäsenet valitaan neljäksi vuodeksi kerrallaan. Oppineuvoston on pyynnöstä otettava sitovasti kantaa kirkollisten hallintoriitojen yhteydessä ilmeneviin tai muihin vakaviin opillisiin erimielisyyksiin.

Oppineuvoston taustahistoria on malliesimerkki valtiokirkkojärjestelmään sisältyneestä ongelmasta. Vuosikymmenien ajan käytiin kiistaa, onko valtiovalta (käytännössä kirkollisministeriö) pätevä tulkitsemaan luterilaista tunnustusta tai ottamaan kantaa piispan tai papin väitettyyn harhaoppisuuteen. Oppineuvoston perustaminen on lopullisesti vahvistanut kirkon määräysvallan oman tunnustuksensa tulkinnassa.

Aloitteita oppineuvostolle voivat tehdä kuningas [hallitus], kirkon keskusneuvosto ja kukin piispa, kun asia koskee papin, katekeetan tai seurakuntadiakonin viranhoidtoa, ja kuninkaan [hallituksen] aloitteesta asian koskiessa muitakin viranhaltijoita. Henkilöä koskevan asian käsittelyssä on mukana vastaajan nimeämä henkilö.

4.3.6 Kirkolliset kirjat

Norjassa ei ole ollut virallista ”Kirkkoraamattua” samassa mielessä kuin meillä. Kuningaan [hallituksen] vahvistus koski raamatunkäännöstä ainoastaan jumalanpalvelustekstien osalta. Raamatunkäännöstö on 1800-luvun alusta alkaen ollut yh-

teiskirkollisen järjestön, Norjan Raamattuseuran (*Det Norske Bibelselskap*) huolena. Pyrkimyksenä 1800-luvulla oli saada norjalainen raamatunkäännös aikaisempien tanskankielisten tilalle. Koko Raamattu ilmestyi vuonna 1891. Raamattuseuran toimesta on 1980-luvulla saatu valmiiksi uudet käännökset molemmilla kielimuodoilla (*bokmål* ja *nynorsk*).

Myös muita kirkollisia kirjoja uudistettiin ja laadittiin norjankielisiksi 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Koko liturgian uudistamiseksi on tehty laaja valmistelutyö 1960-luvulta alkaen. Uusi virsikirja *Norsk salmebok*, johon sisältyy virsiä molemmilla kielimuodoilla, valmistui vuonna 1984. Vuonna 1992 valmistuivat kirkkovuoden tekstit, jumalanpalvelusjärjestys sekä meidän kirkollisten toimitusten kirjaamme vastaava *Alterbok*. Virsikirjan lisäosa *Salmer* valmistui vuonna 1997 ja sisältää 283 virttä.

Vuosien 2004–2011 aikana kirkossa on valmisteltu jumalanpalveluksen uudistamista. Uusi jumalanpalvelusjärjestys otettiin käyttöön 1. adventtina 2011. Virsikirja (*Norsk Salmebok*) ja lisäosa (*Salmer*) on julkaistu yhtenä niteenä, jonka nimi on *Norsk Salmebok 2013*.

Kuten edellä on todettu, nykyisin kirkolliskokous vahvistaa kirkolliset kirjat.

5 Kirkon toiminnan rahoitus

Norjan kirkolla ja seurakunnilla ei ole omaa talousjärjestelmää. Valtion vuotuisen talousarvioon sisältyy Norjan kirkkoa koskeva pääluku, jonka loppusumma vuonna 2015 on noin 1,9 miljardia kruunua. Kirkon keskusneuvosto voi tehdä esityksiä valtion talousarvion valmistelussa. Kirkolliskokous antaa vuosittain lausunnon valtion talousarviosta kirkon osalta.

Kirkon keskushallinnon ja hiippakuntahallinnon kustannukset maksetaan suurkäräjien myöntämin talousarviovaroin. Piispojen ja papiston palkat maksaa valtio. Katekeettojen osalta kustannusvastuu on siirretty kunnille. Diakonien palkkaukseen kunnat saavat valtion tukea. Vireillä olevan suunnitelman mukaan valtio lakkauttaisi vuonna 2017 piispojen ja pappien aseman valtion virkamiehinä ja siirtäisi työnantajan vastuun kirkolle itselleen.

Perustuslain uudistettuun 16 pykälään on sijoitettu periaate, joka on ollut voimassa aikaisemminkin ja jonka mukaan valtio ja kunnat tukevat uskonnollisia yhteisöjä jäsentä kohti laskettuna suunnilleen samalla summalla, jonka julkinen valta osoittaa Norjan kirkolle. Joissakin tapauksissa tämän epäillään johtaneen yhteisön jäsenmäärän liioitteluun kyseenalaisilla perusteilla.

Kunta on kirkkolain mukaan edelleenkin taloudellisesti vastuussa alueensa seurakunnan/seurakuntien toiminnasta. Paikallisseurakunnan muiden kuin valtion palkkaamien työntekijöiden palkkaus ja toiminnan muu rahoitus on osa ao. kunnan talousarviota. Tältä osin virallisen talousarviesityksen tekee yhteinen kirkkoneuvosto (tai seurakuntaneuvosto).

Kirkkolain mukaan kunnan on erityisesti vastattava seuraavista menokohteista:

- kirkkojen rakentaminen, kunnossapito ja hoito
- hautausmaiden perustaminen ja hoito
- yhteisen kirkkoneuvoston palkkaamien työntekijöiden virkojen perustaminen ja lakkauttaminen
- yhteisen kirkkoneuvoston ja seurakuntaneuvostojen hallintomenot
- rippikouluopetuksen huoneisto- ja materiaalikulut
- pappien matka-, toimisto- ja puhelinkulut

Yhteisen kirkkoneuvoston talousarvioesitys voi sisältää myös määrärahaehdotuksia kirkollista opetusta, diakoniaa, kirkkomusiikkia ja muuta seurakuntatyötä varten.

Seurakunta voi kerätä vapaaehtoisesti varoja toiminnallisiin tarkoituksiin. Täten voidaan rahoittaa myös erilaisia vakansseja. Esimerkiksi lapsi- ja nuorisotyötä on rahoitettu osittain tällä tavoin. Vapaaehtoisia varoja kertyy vuosittain noin 300 miljoonaa kruunua.

Tätä kirjoitettaessa (kesällä 2015) hallitus esittää, että kirkko saisi valtiolta vuotuisen kehysbudjetin (norj. *rammetilskudd*), jonka käyttämisestä päättäisi kirkolliskokous. Tämä lisäisi kirkolliskokouksen ja kirkon keskusneuvoston vastuuta kirkon talouden hoitamisesta. Valtion taholla on ilmennyt halukkuutta valtion ylläpitämien pappiloiden vähentämiseen, mikä ainakin alkuun aiheuttaisi kirkolle vaikeuksia.

6 Kirkon jäsentiedot

Paikallisseurakunnissa pidetään virallisia kirkonkirjoja (norj. *kirkebokføring*), joihin sisältyvät muun muassa tiedot kastetuista sekä kirkkoon liittyneistä ja siitä eronneista. Kirkonkirjat eivät kuitenkaan ole olleet täysin ajan tasalla nimenomaan siinä suhteessa, ketkä tällä hetkellä ovat kirkon jäseniä. Kirkon keskusneuvoston toimesta on vuodesta 2006 alkaen valmisteltu kirkon jäsenrekisteriä, jonka laatimisen yhteydessä kirkonkirjojen tietoja on pyritty saattamaan ajan tasalle. Työskentelyn aikana havaittiin, että kirkonkirjoihin oli jäänyt lähes 100 000 kirkon jäseniksi kirjattua 18 vuotta täyttäneitä, vaikkei heitä oltu kastettu.⁹

Kirkkoon kuuluu tällä hetkellä noin 75 % norjalaisista. Kirkon jäseniä on noin 3 800 000. Kirkosta eroaa vuosittain noin 7 000 ja siihen liittyy noin 1 500 henkeä. Erohuippu ajoittui vuosiin 1978–84. Viimeisten noin 10 vuoden aikana on kirkon jäsenten määrä vähentynyt noin 10 prosenttiyksikköä. Vähentymisen taustana on yleinen maallistuminen, monikulttuurisuuden kasvu sekä vapaa-ajattelijoiden järjestön (*Human-Etisk Forbund*) merkittävä vaikutus.

9 Käsitteistä *tilhørighet* ja *medlemskap* ks. luvun 3 alku.

Norjassa syntyy vuosittain noin 60 000 lasta. Syntyneistä kastetaan noin 65 %. Konfirmoituja on vuosittain 15-vuotiaiden ikäluokasta noin 65 %. Avioliittoon vihkimisistä on kirkollisia noin 40 %. Hautauksista noin 90 % tapahtuu kirkollisesti. – Nämä prosentit ovat keskimääräisiä lukuja, ja alueelliset erot voivat olla suuria. Tämä pätee esimerkiksi rippikouluun, jonka osalta kaupunkien ja maaseudun välillä on huomattava ero osallistumisprosentteissa.

Jumalanpalvelukseen osallistuu vuosittain kaikkiaan noin 6 miljoonaa henkeä. Tämäkin luku on hitaasti pienentynyt, mutta erityisjumalanpalveluksien (mm. nuoris- ja koulujumalanpalvelukset, perhekirkot ym.) lukumäärä on kasvamassa.

7 Piirteitä toiminnasta

Pietistisiin herätyksiin pohjautuvan kirkollisen järjestötoiminnan aktiivisuus on Norjan kirkolle ominainen piirre. Huomattava osa kirkollisista työmuodoista hoidetaan järjestöjen toimesta samalla, kun järjestöt edustavat herätyskristillistä elementtiä kirkon kokonaisilmeessä. Toisin kuin meillä Norjan kirkolla ja sen seurakunnilla ei ole esimerkiksi leirikeskuksia tai muita vastaavia materiaalisia toimintaedellytyksiä.

Myös ”virallisen” kirkon toimintaa on kehitetty viime vuosikymmeninä. Kirkolliskokouksen johtamana on ollut käynnissä laaja kirkollisen toiminnan suunnittelu- ja kehittämistyö.

Seurakuntatyössä keskeisin on päiväjumalanpalvelus (norj. *høymesse*), joita pidetään joka sunnuntai noin 1000 ja joihin osallistuu keskimäärin noin 100 henkeä jumalanpalvelusta kohti. Lasten osallistumisesta ehtoolliselle on päätetty kirkolliskokouksessa vuonna 1993.

Kaste toimitetaan seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa. Meikäläinen kotikaste on tuntematon. Kummit ovat normaalisti oman kirkon jäseniä, mutta kummina voi olla myös lapsikasteen hyväksyvän muun kristillisen yhdyskunnan jäsen.

Vanhemmat, kummit ja seurakunta ovat vastuussa lasten ja nuorten kasteopetuksesta (norj. *trosopplæring*). Kirkolliskokous on vuonna 1992 vahvistanut kasteopetuksen suunnitelman, joka sisältää seurakunnan kasvatustyön suuntaviivat kasteesta rippikouluikään. Perusideana on vanhempien kasvatustyön tukeminen. Seurakunnissa on katekeetan virkoja kristillistä kasvatusta varten.

Lapsityön keskeisiä muotoja ovat pyhäkoulut, kerhot, kuorot ja partiotoiminta. Tärkeä tapahtuma on perhekirkko, jossa nelivuotiaille lapsille annetaan *Min kirkebok* tai *Barnas Kirkebok* -niminen kirja.

Rippikoulu kestää runsaan lukukauden nuorten ollessa peruskoulun kahdeksannella luokalla eli noin 14-vuotiaita. Opetus, jota hoitavat papit ja katekeetat, tapahtuu luokkamuotoisesti, ryhmissä, leireillä ja jumalanpalveluksissa. Rippikoulun oppisisällöt ovat suppeammat kuin omassa kirkossamme. Konfirmaatiojuma-

lanpalveluksessa seurakunta rukoilee erikseen jokaisen konfirmoitavan puolesta. *Trosopplering* -kokonaisuuden osaksi on valmistettu 15–25 vuotiaille nuorille tarcoitettu johtajakurssi (norj. *lederkurs*), jolle on osallistunut vuosittain noin 5 000 nuorta. Kodeissa rippijuhla on paljon suurempi tapaus kuin ylioppilasjuhla, ja valmistautuminen sekä lahjat voivat olla varsin merkittäviä. Viimeksi mainitulla saattaa olla vaikutusta rippikoulun käymisen motivaatioon.

Seurakuntien lapsi- ja nuorisotyö on perinteisesti tapahtunut suurimmaksi osaksi järjestöjen toimesta. Merkittävimpiä on NNKY ja NMKY -järjestöjen kansallinen kattojärjestö (*Norges KFUK–KFUM*). Kirkon keskusneuvosto on sopinut yhteistyöstä lapsi- ja nuorisotyötä tekevien järjestöjen ja kirkon virallisen organisaation kesken, ja kirkon omaa toimintaa näissä tehtävissä on lisätty.

Diakoniatyötä tehdään sekä seurakuntien että alan järjestöjen toimesta. Työtä luonnehditaan ”etsivänä, ehkäisevänä ja yhteyksiä luovana”, ja se kohdistetaan erityisesti hädässä oleviin. Kirkolliskokous on vahvistanut diakoniatyön suunnitelman. Kansainvälisen diakonian alalla toimii *Kirkens Nødhjelp*, joka on maassa toimivien protestanttisten kirkkojen yhteinen elin. Erityinen painopistealue on toiminta pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden hyväksi.

Norjan kirkko on Luterilaisen maailmanliiton ja Kirkkojen maailmanneuvoston perustajajäsen ja kuuluu myös Euroopan kirkkojen konferenssiin sekä Pohjoismaiden Ekumeeniseen Neuvostoon. Kirkon virallinen elin ekumeenisissa yhteyksissä on kirkolliskokouksen alainen *Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke* (MKR).

Porvoon julistuksen allekirjoittivat 1.9.1996 Norjan kirkon puolesta silloinen Oslon piispa *Andreas Aarflot* ja kirkon keskusneuvoston puheenjohtaja. Norjan Metodistikirkon kanssa on 26.1.1997 solmittu yhteistyösopimus (”*Nådens fellesskap*”). Kirkolliskokous hyväksyi 14.11.1997 yksimielisesti *Yhteinen julistus vanhurskauttamisopista* -nimisen asiakirjan, joka merkitsee katolisuuden ja luterilaisuuden molempuolisten oppituumioiden kumoamista vanhurskauttamisopin osalta.

8 Työntekijät

Oslon yliopistossa on jo 200 vuotta toiminut teologinen tiedekunta. Herätyskristillinen protesti tämän tiedekunnan ”liberaaliteologista” suuntautumista vastaan johti yksityisen Seurakuntatiedekunnan (*Det teologiske Menighetsfakultet*, MF) perustamiseen vuonna 1907. Oslossa toimiva MF sai virallisen tutkinto-oikeuden jo vuonna 1913 ja on sittemmin ollut suurin teologikoulutuksen oppilaitos. Nykyisin virallisia teologisia tutkintoja voidaan suorittaa myös Lähetyshøgskolen (Stavanger), jonka omistaa *Det Norske Misjonselskap*.

Papilta vaaditaan teologisen perustutkinnon lisäksi ”praktisk-teologisk utdanning ved institusjon”. Lain tarkoittamat instituutit toimivat Oslon yliopiston teologisen tiedekunnan, Seurakuntatiedekunnan ja Lähetyshøgskolen yhteydessä.

Seurakuntien työntekijöitä on kaikkiaan noin 8000. Seurakuntapappeja on noin 1200 eli hädin tuskin paikallisseurakuntien lukumäärää vastaavasti. Hiipakuntapastoreita on yli 30. Erilaisten laitosten palveluksessa (sairaalat, vankilat, merimieslähetytys ym.) sekä opiskelijatyössä toimii runsaat 100 pappia. Papeista on naisia noin 25 %.

Katekeetan virka perustettiin vuonna 1969. Taustana oli 1930-luvulla käynnistynyt hanke naisteologien kirkollisen erityisviran luomiseksi, mikä ei onnistunut. Katekeetta-perinne sellaisenaan on vanhempi. Katekeettoja (sekä miehiä että naisia) on yhteensä noin 550. Viran päätehtäviä ovat kasteopetus, rippikoulutyö ja aikuiskasvatus. Pohjakoulutuksena edellytetään vähintään nelivuotinen korkeakoulututkinto, johon sisältyy uskontokasvatusta, pedagogiikkaa ja opetusharjoittelu. Piispa vihkii katekeetan, ja tämä on piispallisen kaitseman alainen.

Seurakunnan diakonin (norj. *soknediakon*) päätehtävänä on ”edistää inhimillistä huolenpitoa ja keskinäistä yhteyttä”. Toisin kuin meillä seurakuntadiakonin virka ei ole lakisääteinen eli seurakunnille pakollinen. Seurakunnissa on noin 300 diakonin virkaa. Tämän lisäksi käytetään vapaaehtoisia työntekijöitä. Työhön sisältyy yhteistyötä muiden tahojen kanssa sekä osallistumista jumalanpalveluselämään. Diakonin virkaan edellytetään vähintään kolmivuotinen terveys-, sosiaali- tai kasvatusalan korkeakoulututkinto ja lisäksi vuoden mittainen diakonian erityiskoulutus. Piispa vihkii diakonin, ja tämä on piispallisen kaitseman alainen.

Kanttoria (norj. *kantor/organist*) vakansseja on lähes 1000; niistä kokoaikaisia päätoimisia virkoja noin 300 ja osa-aikaisia (50–70 %) noin 300; loput sivutoimisia. Kehitys kulkee kohti yhdistelmävirkoja, joissa kanttorin tehtäviin liittyy paikkakunnan muita musiikkitehtäviä. Kanttorin toimenkuva on varsin samanlainen kuin omassa kirkossamme. Tuomiokirkon kanttori (norj. *domkantor*) on myös koko hiipakunnan kirkkomusiikkitoiminnan ohjaaja. Kanttorilta edellytetään nelivuotinen kirkkomuusikon tutkinto tai kolmivuotinen tutkinto tietyin täydennyksin. Syksyn 1998 kirkolliskokous päätti, että kanttori vihitään tehtävään. Vihkimisen toimittaa piispa tai hänen määräämänsä edustaja. Normaalisti kanttorin tehtävään vihitään, jos se kattaa 50 % tai enemmän kokoaikaisesta virasta, ja anomuksesta muulloinkin.

Hallinnon sekä kirkollisten kiinteistöjen ja hautausmaiden hoitamista varten on noin 2 000 vakanssia.

9 Keskustelu homoseksuaalisesta parisuhteesta

Norjassa säädettiin vuonna 1993 laki rekisteröidystä parisuhteesta. Homoseksuaalisuus ilmiönä ja homoseksuaalinen parisuhde ovat Norjan kirkon virallisella tasolla olleet keskusteltavana 1990-luvun alusta alkaen. Asian selvittelyn erityisinä kohteina ovat jatkuvasti olleet homoseksuaalisessa parisuhteessa elävän henkilön kirkollinen siunaaminen/vihkiminen sekä hänen mahdollisuutensa toimia sellaisessa kirkon virassa, johon ordinoidaan (papit) tai vihitään (mm. diakonit). Kirkol-

liskokous on kaksi kertaa (1995 ja 1997) äänestysten jälkeen torjunut homoseksuaalisessa parisuhteessa elävien kirkollisen siunaamisen kaavan sekä mahdollisuudet edellä tarkoitettuihin kirkon virkoihin.

Kirkolliskokouksen kanta muuttui jonkin verran vuonna 2007 pidetyssä istunnossa. Äänin 50–34 kirkolliskokous päätti todeta, ettei enää ole riittävää yksimielisyyttä aikaisempien päätösten noudattamisesta. Kirkon peruskanta asiaan on kuitenkin sama kuin aikaisemminkin, ja ordinaation, vihkimyksen ja virkaan asettamisen toimittava piispa tai virkaan asettava hallintoelin (lähinnä seurakuntien yhteinen kirkkoneuvosto) voi harkintansa mukaan kieltäytyä kyseisestä toimenpiteestä.

Norjan avioliittolakia muutettiin siten, että laissa vahvistettiin sekä samaa että eri sukupuolta olevien puolisoitten parisuhde avioliittona. Lain muutokset tulivat voimaan 1.1.2009. Keskeisin säännös on avioliittolain uusi ensimmäinen pykälä:

Kjønn. To personer av motsatt eller samme kjønn kan inngå ekteskap.

Muutettuun lakiin sisältyy seuraava säännös (13 § 2 mom.): *En kirkelig vigslar kan også nekte å foreta vigsel dersom en av brudefolkene er skilt og den tidligere ektefellen lever, eller dersom brudefolkene er av samme kjønn.*¹⁰

Lain 16 §:n 1 mom. mukaan papin on vihkimistä toimittaessaan noudatettava kirkkokäsikirjassa olevaa kaavaa, muutoin vihkiminen on mitätön. Ellei samaa sukupuolta olevan parin kirkollisen vihkimisen kaavaa luoda kirkolliskokouksessa, tällaista vihkimistä ei voida toimittaa. Sama koskee tällaisen parin kirkollista siunaamista.

Piispainkokous asetti vuonna 2009 komitean laatimaan selvityksen, mikä on Norjan kirkon käsitys avioliitosta instituutiona teologiselta, kulttuuriselta ja oikeudelliselta kannalta, sekä selvityksen muista yhteiselämän muodoista eettiseltä kannalta. Puheenjohtajana toimi piispa *Helga Haugland Byfuglien*. Komitean mietintö ”Sammen, Samliv og samlivsordninger i et kirkelig perspektiv” tuli kirkolliskokouksen käsittelyyn vuoden 2014 istunnossa piispainkokouksen ja kirkon keskusneuvoston esitysten pohjalta.

Piispainkokouksen enemmistö (8 piispaa) ei nähnyt riittäviä opillisia syitä vastustaa uuden avioliittolain toteuttamista. Samoin on opillisesti perusteltua luoda uusi kirkollisen vihkimisen kaava samaa sukupuolta olevia pariskuntia varten ja siviilivihkimyksen saaneiden kirkollisen siunaamisen kaava. Vähemmistö (4 piispaa) puolestaan ei nähnyt olevan riittäviä opillisia perusteita mainittujen uudistusten puolesta.

Kirkon keskusneuvoston enemmistön (9 jäsentä) mukaan ei ole perusteita Norjan kirkon avioliittokäsityksen muuttamiselle eli kirkolliskokouksen tulee pitäytyä aikaisempaan kantaansa. Vähemmistö (6 jäsentä) halusi pyytää kirkolliskokousta

¹⁰ Pykälään tehty lisäys on merkitty lihavoinnilla.

valmistelemaan vuoden 2015 kirkolliskokoukseen esirukouksen siviilivihkimyksen saaneita samaa sukupuolta olevia pariskuntia varten.

Vuoden 2014 kirkolliskokous päätti (114 jaa-ääntä, äänioikeutettuja 116):

Kirkemøtet erkjenner at uenigheten om vigsel av likekjønnede par angår et vesentlig læremessig spørsmål for en luthersk kirke, nemlig forståelsen av ekteskapet. Det handler ikke om ulikt syn på menneskets verde. Kirkemøtet vil uttrykke at uenigheten ikke er av en slik karakter at det guds-tjenestlige og sakramentale felleskapet i Den norske kirke må brytes.¹¹

Pöytäkirjassa todetaan lisäksi, että kirkolliskokous torjui niukalla enemmistöllä ehdotukset samaa sukupuolta olevien vihkikaavan ja siviilivihkimyksen saaneiden esirukouksen valmistelemisesta.¹²

10 Vielä pohdintaa

Selvitelyäni vuosikymmenien ajan kirkon ja valtion suhteita ja niihin liittyvää problematiikkaa sekä Suomessa että Norjassa olen havainnut, että meillä Suomessa on varsinaisesta valtiokirkkojärjestelmästä etäännytty jo niin kauas, että järjestelmän luonnetta ei enää tunneta. Tämä havainto oli taustana, kun ryhdyin laatimaan selvitystäni *Valtion vai kirkon tunnustus?*¹³ Kirjan tarkoituksena oli havainnollistaa suomalaisille, millainen pohjoismainen valtiokirkkojärjestelmä on (oli). Valtio-kirkkojärjestelmästä luopuminen on Suomessa tapahtunut erilaisella tavalla kuin Norjassa. Vertailun tarkka esittäminen vaatisi laajan selostuksen, ja Suomen osalta historia on kuitenkin tämän lukijoille tuttu.

Norjan osalta valtiokirkkojärjestelmä oli perinteisessä muodossaan ideana jo hiljalleen kulkenut kohti purkautumistaan, vaikka perustuslain tekstiin ei aikaisemmin kajottu. Kirkolliselle reformiliikkeelle oli alusta alkaen selvää, että kirkko on valtioon nähden ”teologinen subjekti” ja sen tulisi mieluusti olla myös oikeussubjekti. Poliittinen kirkkosopimus sisälsi nimenomaisen maininnan, että kirkkoa ei määritellä oikeussubjektiksi, mutta sittemmin valtiovallan taholta on hyväksytty

11 Vuoden 2014 kirkolliskokouksen pöytäkirjan asiakohta nro 14.

12 Tämän artikkelin valmistumisen jälkeen Norjan 6.-12.4.2016 pidetty kirkolliskokous päätti (Kirkemøtets saksdokument KM 17/16) selvällä enemmistöllä (88/115), että kirkkokäsikirjaa varten ryhdytään valmistelemaan kaavat, joita voidaan käyttää myös samaa sukupuolta olevien vihkimisessä ja heidän siviiliavioliittonsa kirkollisessa siunaamisessa. Pappi voi kuitenkin kieltäytyä näiden toimitusten suorittamisesta.

13 *Hannu Juntunen: Valtion vai kirkon tunnustus?* Oppia koskevat päätökset Norjan valtiosääntö- ja kirkko-oikeuden mukaan. Kirkon tutkimuskeskus, Sarja B Nro 66. Tampere 1991. Kirjani on laadittu alaotsikon ilmaisemasta näkökulmasta, mutta se sisältää muutakin materiaalia perinteisen valtiokirkkojärjestelmän yksityiskohdista, problematiikasta ja kehityksestä.

tämä reformiliikkeen jo kauan sitten esittämä vaatimus. Muutos eli Norjan kirkon asema oikeussubjektina tulee voimaan vuoden 2017 alusta.

Norjassa päätettyä luterilaisen kansalliskirkon aseman muutosta voidaan suomalaisesta näkökulmasta ehkä arvioida rajallisena. Otettaessa huomioon Norjan valtiovallan uskonnollisen sitoutumisen sekä kuninkaan (hallituksen) kirkollisen johtajuuden pitkä perinne, suuri periaatteellinen ja käytännöllinen merkitys on sillä, että perustuslaista on poistettu säännös evankelis-luterilaisesta uskonnosta valtion virallisena uskontunnustuksena sekä kuninkaalle säädetty kirkon johtajuus. Joitakin jäljelle jääviä sidoksia voidaan kuitenkin pitää varsinaiselle valtiokirkkojärjestelmälle tyypillisinä. Vuonna 2008 tehty kirkkosopimus on joka tapauksessa johdannut laajamittaiseen jatkovalmisteluun, jossa on selvitelty monenlaisia ongelmia.

Valtio[n]kirkko on käsitteenä tulkinnanvarainen. Tätä osoittaa muun muassa jatkuva ja osittain asiantuntemattomuuteen perustuva kiista, onko Suomen evankelis-luterilainen kirkko ”valtiokirkko” vai ei. Tämänkin takia sijoitin johdannon alkuun määrittämisen, mitkä ovat pohjoismaisen valtiokirkkojärjestelmän olennaiset tuntomerkit. Oma kirkkomme on lainsäädännöllisesti ja hallinnollisesti varsin itsenäinen suhteessaan valtioon, vaikka onkin *julkisoikeudellinen* yhteisö.

Valtiokirkkojärjestelmään liittyvä merkittävä sekä teologinen että valtiosääntöoikeudellis-juridinen periaatteellinen kysymys voidaan muotoilla: missä mielessä (valtio)kirkko on olemassa *kirkkona*? Onko valtiokirkon asemassa oleva kansalliskirkko valtion uskonnollinen ulottuvuus vai ensisijaisesti uskonyhteisö? Voiko valtio olla uskonnollinen toimija? Tähän problematiikkaan viittaa kirjani omittuisella pääotsikolla.

Klassisen luterilaisen perinteen mukaan valtio oli vastuussa myös kirkosta. Toisaalta kirkon tehtäväksi nähtiin tukea maallista järjestystä ja hyvinvointia valtion apuna. Tämä ajatuskombinaatio oli jännitteisessä suhteessa luterilaiseen regimenttioppiin, jonka mukaan maallinen valta ei saisi sekaantua kirkon oppiin ja sisäiseen elämään. Jännite on ollut nähtävissä järjestelmän myöhemmässä historiassa. Myös meillä Suomessa on nykyaikaan saakka keskusteltu valtiovallan vaikutuksesta kirkon hengelliseen työhön. Kirkon on tiukasti pidettävä opilliset ratkaisunsa ja tunnustuksensa tulkinta omissa käsissään.

Luterilaista regimenttioppia soveltavan näkemyksen mukaisesti valtio on sekulaari toimija, jonka tehtävänä on kansalaisten yhteisten *maallisten* asioiden (lat. *res publica*) hoitaminen. Uskonto ei nyky maailmassa voi minkään tietyn uskontunnustuksen muodossa olla kaikkien yhteinen asia. Tämän takia valtiokirkkojärjestelmään ei ole paluuta, eikä pidä ollakaan.

11 Lähteet

11.1 Painetut lähteet

Kongeriket Norges Stortingsforhandlinger.

Staten og Den norske kirke (2006). *Staten og Den Norske Kirke*. Norges Offentlige Utredninger 2006:2.

Samme kirke – Ny ordning (2002). *Samme kirke – Ny ordning. Om ny ordning av Den Norske Kirke, med særlig vekt på forholdet mellom kirke og stat*. Oslo: Kirkerådet.

Stat og kirke (1975). *Stat og kirke*. Norges Offentlige Utredninger 1975:30. Oslo: Universitetsforlaget.

Årbok for Den Norske kirke (2012). *Årbok for Den Norske kirke 2012. 60. årgang*. Oslo: Kirkerådet. [Viimeinen painettu versio. Ajantasaiset tiedot löytyvät kirkon nettisivuilta.]

11.2 Internet-lähteet

Den Norske Kirken. <<https://kirken.no>>.

Lovdata. <www.lovdata.no>. [Norjan ajantasainen lainsäädäntö]

Regjeringen.no. <www.regjeringen.no>.

Stortinget. <www.stortinget.no>.

11.3 Haastattelut

Muistion valmistelussa on konsultoitu Norjan suomalaisen seurakunnan pappina vuosina 1989–2015 toiminutta rovasti *Carita Janssonia*.

TANSKAN KANSANKIRKKO

1 Johdanto – luterilaisen valtiokirkon maa

Den danske Folkekirke (jäljempänä DF) kuuluu pohjoismaiseen luterilaisten kirkkojen perheeseen. Uskonopiltaan se on samanlainen kuin Suomen evankelis-luterilainen kirkko. DF:n organisaatio poikkeaa kuitenkin huomattavasti suomalaisesta sisarkirkostaan.

Tärkein eroavaisuus liittyy kirkon ja valtion suhteisiin. Tanskan kirkko on edelleenkin valtiokirkko. Perustuslaki takaa kirkolle erityisaseman ja valtion tuen. DF:n hallinnosta ja järjestyksestä ei säädetä erillisellä kirkkolaililla, vaan kirkon toimintaa määrittävät lukuisat Tanskan parlamentin säätämät lait. DF:lla ei ole omia itsehallintoelimiä, kuten kirkolliskokousta, kirkkohallitusta, piispainkokousta tai arkkipiispaa. Kirkon ylimmän hallinnon hoitaa kirkkoministeriö, jota johtaa vähintään vaalikausittain vaihtuva ja poliittisin perustein valittu kirkkoministeri.

Kirkon itsehallintoelinten puute aiheuttaa sen, että kirkossa ei ole sellaista toimielintä ja viranhaltijaa, joka voisi kertoa kirkon yhteisen kannan tai jolla olisi ”firman nimenkirjoitusoikeus.” Kirkossa on myös voimakkaita herätysliikkeitä, joiden teologis-uskonnolliset käsitykset poikkeavat toisistaan huomattavasti. Niiden vaatimuksesta on säädetty kirkon sisäistä uskonnonvapautta laventavia lakeja. Tämä on pitänyt herätysliikkeet DF:n sisällä.

Monimutkaisen rakenteensa ja kirkon sisällä toimivien tahojen suuren määrän tähden kirkkoa voi tanskalaisia tutkijoita mukailien nimittää organisoiduksi valtiokirkolliseksi anarkiaksi, joka on kuitenkin osoittautunut toimintakykyiseksi. Lyhyellä aikavälillä kirkon ja valtion suhteisiin tuskin tulee muutoksia. Pidemmällä aikavälillä kirkon jäsenmäärän merkittävä lasku voi aiheuttaa muutospaineita. Samansuuntaisesti vaikuttanevat esimerkiksi Euroopan neuvoston kriittiset huomiot Tanskan kirkko-valtio-suhteista.

DF:n seurakunnat ovat pieniä, ja niitä on hyvin paljon. Palkattujen työntekijöiden määrä on huomattavasti pienempi kuin Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Hengellisen työn tekijät ovat voittopuolisesti pappeja. Nuoriso- ja varhaiskasvatustyön työntekijöitä on vähän, ja diakoniatyö on organisoitu suureksi osaksi yhdistyspohjalta. Kiinteistö- ja hautausmaahenkilöstöä on paljon. Vapaaehtoistoiminta ei ole erityisen laajaa.

Kirkon jäsenmäärä on ollut pitkään hienoisessa mutta tasaisessa laskussa. Kirkkoon kuulumisprosentti on tällä hetkellä 78,8 %. Kirkollisvero on tärkein tulolähde. Valtion suora taloudellinen tuki on merkittävä, mutta sen määrä on ollut

laskusuunnassa ja se on altis poliittisille suhdannemuutoksille. Seurakuntien pieni koko, seurakuntien kirkkojen ja kiinteistöjen suuri määrä yhdistettynä laskeviin verotuloihin aiheuttaa talousvaikeuksia monille seurakunnille.

2 Organisaatorakenne ja päätöksentekojärjestelmä

2.1 Seurakunta (*Sogn*)

Kirkon työn perusyksikkö on seurakunta. DF on jakautunut 2 201 seurakuntaan (2015). Kirkkoja on noin 2 350. Joka seurakunnassa on vähintään yksi pappi (tansk. *sognepræst*). Seurakunnat ovat yleisesti ottaen pieniä, ja sama pappi saattaa palvella useassa seurakunnassa. Suurissa seurakunnissa on useita pappeja. Seurakuntien pienuus ja kirkkorakennusten suuri määrä ovat johtaneet siihen, että kaikkiin kirkkoihin ei riitä kävijöitä. Tämän seurauksena Kööpenhaminan seurakunnat ovat ryhtyneet myymään kirkkojaan.

Seurakuntaa johtaa ja seurakunnan papin valitsee seurakuntaneuvosto (tansk. *menighedsråd*). Seurakuntaneuvostoja on noin 1 780. Yleensä yksittäisellä seurakunnalla on oma seurakuntaneuvosto, mutta kaksi tai useampi seurakunta voi päättää perustaa yhteisen seurakuntaneuvoston. Jäsenet valitaan vaaleilla neljän vuoden pituisiksi kausiksi. Vaalikelpoisia ja äänioikeutettuja ovat seurakunnan jäsenet. Neuvostoon kuuluu 5–15 vaaleilla valittua jäsentä sekä seurakunnan papit.

Seurakuntaneuvostojen valta on lisääntynyt selvästi 1970-luvulta alkaen. Tämä liittyy kirkon hallinnon kehittämisen pitkään linjaan, jossa valtaa on hajautettu ja korostettu paikallistason vaikutusmahdollisuuksia. Tämän seurauksena neuvostojen taloudellinen päätäntävalta on lisääntynyt. Lisäksi 1980-luvun lopulla säädettiin laki, jonka myötä seurakunnat voivat anoa kirkkoministeriöstä tukea seurakunnallisille kehittämishankkeille.

Maallikoiden rooli neuvostoissa on ollut kasvamaan päin. Papeilla ei ole enää äänioikeutta kaikissa seurakuntaneuvoston käsittelemissä asioissa, ja neuvoston kantaa kuullaan entistä enemmän myös teologisissa asioissa. Neuvostojen rooli kirkon toiminnan ohjaajana paikallistasolla on merkittävä. Sen sijaan kirkon ylimmän tason päätöksiin neuvostoilla ei juuri ole sananvaltaa.

2.2 Vaaliseurakunta (*Valgmenighed*)

Tanskalainen erikoisuus on ”vaaliseurakunta” (tansk. *valgmenighed*). Sen perustamisluvan myöntää kirkkoministeriö. Hakemukseen vaaditaan vähintään 50 seurakuntaneuvoston vaaleissa vaalikelpoisen allekirjoitus. Lisäksi on nimettävä DF:n kelpoisuusvaatimukset täyttävä pappi, joka toimisi perustettavan vaaliseurakunnan pappina.

Vaaliseurakunnalla on oikeus valita itse pappinsa ja jäsenensä sekä järjestää hallintonsa, mutta se myös vastaa itse kaikista kuluistaan, mukaan lukien pappinsa palkasta. Vaaliseurakunta ei saa osuutta DF:n kirkollisverosta, mutta vaaliseurakunnan jäsenet eivät myöskään maksa kirkollisveroa. Vaaliseurakunnan toimintaa valvoo piispa.

Vaaliseurakuntien perustamisen mahdollistavan lain syntyä on selostettu tarkemmin kirkon ja valtion suhteita koskevassa luvussa. Aluksi vaaliseurakuntia perustivat lähinnä *N. F. S. Grundtvigin* teologiasta innoittuneet tahot. Sittemmin vaaliseurakuntia ovat perustaneet pietistiset ja sisälähetyshenkiset tahot ja karismaattiset ryhmät. Uusin vaaliseurakuntatulokas on vuonna 2014 perustettu maahanmuuttajataustainen *Church of Love*. Vaaliseurakuntia on Tanskassa kaikkiaan noin 50.

2.3 Rovastikunta (*Provsti*)

Rovastikunta on useista seurakunnista muodostuva hallintoyksikkö. Sen tehtävä on koordinoida rovastikunnan seurakuntien toimintaa ja taloutta. Tanskassa on 107 rovastikuntaa. Keskimäärin rovastikuntaan kuuluu 20 seurakuntaa, mutta määrä vaihtelee suuresti. Suurissa kaupungeissa 5–6 seurakuntaa saattaa muodostaa rovastikunnan, kun taas muualla maassa rovastikunnassa saattaa olla jopa 40 seurakuntaa.

Rovastikunnassa on rovastikuntavaliokunta (tansk. *provstiudvalg*), johon kuuluvat lääninrovasti (tansk. *provst*), yksi pappi ja 4–8 rovastikunnan seurakuntaneuvostoista valittua edustajaa. Rovastikuntavaliokunta hyväksyy seurakuntaneuvostojen budjettiesitykset ja vahvistaa kirkollisveroprosentin paikalliseurakunnissa.

Lääninrovastin tehtäviä hoitaa oman toimen ohella joku rovastikunnan papeista. Hän huolehtii papiston loma- ja sijaisjärjestelyistä sekä valvoo kirkkojen ja hautausmaiden kuntoa ja sitä, että rovastikunnan pappien toiminta ja julistus pysyy DF:n rajoissa.

2.4 Hiippakunta (*Stift*)

Hiippakunta (tansk. *stift*) on DF:n ylin kirkon sisäinen organisatorinen yksikkö. Tanskassa on 10 hiippakuntaa ja Grönlannissa yksi.

Piispa valvoo seurakuntien liturgista elämää. Piispat vihkivät uudet papit ja valvovat papistoa, niin että heidän työnsä ja julistuksensa pysyy DF:n mukaisena. Piispat tekevät tarkastuskäyntejä seurakuntiin. Valitukset eräistä seurakuntaneuvostojen ja rovastikuntaneuvostojen tekemistä päätöksistä osoitetaan piispalle. Piispan lupa tarvitaan, jos seurakunnan kirkkorakennusta aiotaan käyttää muuhun kuin kirkolliseen tarkoitukseen.

Piispan kelpoisuusehtoja ovat tanskalaisessa yliopistossa suoritettu teologian kandidaatin tutkinto sekä kelpoisuus DF:n papin virkaan. Sekä naiset että miehet voivat olla piispoja. Piispa valitaan vaalilla, jonka kirkkoministeriö määrää toimittavaksi. Vähintään 75 mutta enintään 150 piispanvaalissa äänioikeutettua voi

asettaa piispaehdokkaan. Tämän on myös annettava suostumuksensa ehdokkaaksi asettumiseen. Äänioikeus piispan vaalissa on hiippakunnan papeilla ja kaikilla seurakuntaneuvostojen jäsenillä. Tämän lisäksi hiippakunnan alueella toimivat vaaliseurakunnat ja niiden papit nimeävät edustajat, joilla on äänioikeus piispan vaalissa. Sitä ehdokasta, joka saa vaalissa yli puolet annetuista äänistä, kirkkoministeriö ehdottaa hallitsijalle nimitettäväksi piispan virkaan. Piispa vihitään virkaansa tuomiokirkossa siinä hiippakunnassa, jonka piispaksi hänet on valittu.

Piispojen rooli ja merkitys kirkossa on osin epäselvä ja herkkäkin kysymys. Tanskan kirkossa on runsaasti piispuuteen epäluuloisesti suhtautuvia tahoja. Piispat ovat keskenään tasa-arvoisia, eikä kirkossa ole arkkipiispan virkaa. Kööpenhaminan piispa on kuitenkin eräänlainen *primus inter pares*.

Piispat alkoivat 1990-luvulla pitää yhteisiä epävirallisia kokoontumisia, ”teekutsuja”. Vähitellen nämä kokoontumiset ovat muuttuneet säännöllisiksi, ja toisinaan piispat ovat antaneet yhteisiä lausumia ajankohtaisista asioista.

Monet ovat tulkinneet Tanskan piispojen teekutsuliikkeen yritykseksi kasvat-
taa piispojen valtaa kirkossa. Näin asian näki muiden muassa vuosina 2001–2005 kirkkoministerinä toiminut *Tove Fergo*. Hän oli myös DF:n pappi ja keskustaliberaalin *Venstre*-puolueen kansanedustaja. Pian virkaansa astuttuaan hän ilmoitti tapaavansa piispoja vain yksitellen, ei kollektiivina, koska hän ei halunnut edistää DF:n muuttumista ”piispojen kirkoksi.” Ministerikautensa aikana Fergo joutui kuitenkin peräytymään periaatteestaan.

Jokaisessa hiippakunnassa on hiippakuntaneuvosto (tansk. *stiftsrådet*). Sen tehtävä on vahvistaa ja kehittää kirkon työtä hiippakunnan alueella. Hiippakuntaneuvosto edistää vuoropuhelua ja yhteistyötä pappien, seurakuntien, rovastikuntien ja hiippakuntahallinnon välillä. Hiippakuntaneuvosto voi myös kerätä maksuja, joilla kustannetaan esimerkiksi hiippakunnallisesta viestinnästä ja kehittämishankkeista aiheutuvia kuluja.

Hiippakuntaneuvostoon kuuluvat hiippakunnan piispa, tuomiorovasti, yksi edustaja muista rovastikunnasta, kolme hiippakunnan pappien edustajaa sekä yksi seurakuntaedustaja jokaisesta rovastikunnasta. Hiippakuntaneuvosto valitsee puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan seurakuntaedustajien keskuudesta.

2.5 Kirkkojenvälisen työn neuvosto (*Det mellemkirkelige råd*)

DF on jäsenenä useissa kansainvälisissä kirkollisissa yhteistyöelimissä- ja järjestöissä. Kirkko palvelee tanskalaisia myös ulkomailla ja tekee kansainvälistä kehitys- ja katastrofityötä. Tätä toimintaa samoin kuin Tanskassa toteutettavaa kirkkojen ja uskontojen välistä yhteistyötä koordinoi Kirkkojen välisen työn neuvosto (*Det mellemkirkelige råd*). Jokainen hiippakunta nimeää neuvostoon yhden edustajan. Tämän lisäksi neuvostoon kuuluu edustaja Grönlannista ja kaksi piispaa. Toimielimellä on ollut virallinen asema vuodesta 1990. Sitä ennen se toimi pitkään epävirallisena vapaaehtoistoimielimenä.

2.6 Kirkkoministeriö (*Kirkkoministeriet*)

DF:n ylin päätösvalta kuuluu hallitsijalle (hallitukselle) ja eduskunnalle (tansk. *folketinget*). Kirkollinen lainsäädäntö säädetään eduskunnassa.

Kirkon keskushallinnon hoitaa kirkkoministeriö. Kirkkoministeriöstä tuli itsenäinen ministeriö vuonna 1916, jolloin se irrotettiin silloisesta Kirkko- ja opetusministeriöstä. Sitä johtaa poliittisin perustein valittu kirkkoministeri.

Pääministeri *Helle Thorning-Schmidtin* (sosiaalidemokraatit) hallituksen aikana vuosina 2011–2014 myös tasa-arvoasiat kuuluivat ministeriön toimialaan. Tätä kirjoitettaessa kirkkoministerinä toimii kansanedustaja *Bertel Haarder* (*Venstre*). Hän hoitaa myös kulttuuriministerin tehtäviä.

Ministeriön palkkalistoilla on väkeä noin 40 henkilötyövuoden verran. Kirkkoministeriö on jaettu päävastuualueidensa mukaisesti toimistoihin (tansk. *kontor*), jotka ovat taloustoimisto, hallintotoimisto ja henkilöstötoimisto. Tämän lisäksi on DF:n IT-asioista vastaava toimisto. Kirkkoministeriöllä on myös erityistehtävä edistää energian käytön tehostamista valtion laitoksissa. Myös Tanskan 10 hiippakuntaa pyrkivät edistämään energiatehokkuutta hiippakunnissaan. Tavoitteena on vähentää energian ja veden käyttöä ja huomioida hankinnoissa energiatehokkuus.

Kirkkoministerillä on runsaasti päätösvaltaa asioissa, jotka ovat luonteeltaan kirkon sisäisiä. Yleisesti ottaen ministerit ovat kuunnelleet tarkkaan kirkollista mielipidettä silloin, kun kyse on ollut kirkon ydintehtäviin liittyvistä lainsäädäntömuutoksista. Ministerien välillä on kuitenkin ollut eroja. Esimerkiksi jo edellä mainittu Tove Fergo suututti ministerikaudellaan kirkolliset piirit puuttamalla virsikirjauudistukseen ja sivuuttamalla piispojen toiveet eräissä kirkollisissa virkainimityksissä.

3 Juridinen asema ja valtiosuhde

DF:n ja Tanskan valtion suhteista määrätään perustuslaissa (tansk. *Grundloven*). Nykyisen perustuslain kirkkoa koskevat periaatteet ja säännökset syntyivät suuressa perustuslakiuudistuksessa, joka johti perustuslain 1849 syntyyn. Perustuslain kirkkoa koskevat säännökset ovat liitteenä.

3.1 Vuoden 1849 perustuslakiuudistus

Vuoden 1849 perustuslakiuudistus merkitsi syvälle käyvää muutosta kirkon ja valtion suhteissa sekä uskonnonvapaustilanteessa. Aiemmin hallitsijan erityistehtävä oli ollut ylläpitää ja edistää luterilaista uskoa. Valtakunnan asukkaiden eräitä pieniä vähemmistöjä lukuun ottamatta piti kuulua luterilaiseen kirkkoon, eikä siitä voinut erota. Kirkossakäynti oli eräissä vaiheissa säädetty kansalaisvelvoitteeksi.

Vapauden vaatimukset myös uskonnon alalla vahvistuivat 1700–1800-lukujen aikana. Laajaa uskonnonvapautta vaativat kirkko- ja uskontokriittisten piirien ohella myös herätysliikkeet, erityisesti N. F. S. Grundtvig ja hänen kannattajansa. Tanskassa tämä johti aikansa mittapuulla mitattuna radikaaleihin uudistuksiin ja varsin moderniin uskonnonvapauslainsäädäntöön. Vuoden 1849 perustuslain säännöksiin uskontopakko poistettiin. Kirkosta eroaminen ja toiseen uskontokuntaan liittyminen tai kaikkien uskontokuntien ulkopuolelle jättäytyminen tulivat mahdolliseksi. Kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet tehtiin riippumattomaksi uskontokuntaan kuulumisesta.

Kaikkia uskontokuntia ei kuitenkaan laitettu keskenään tasaveroiseen asemaan, vaan valtio tunnusti erityissuhteen yhteen uskontokuntaan eli evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Tämä käy ilmi perustuslain pykälästä (4 §), jonka mukaan evankelis-luterilainen kirkko on Tanskan kansankirkko (*Danske Folkekirkke*), jota valtio tukee.

Nimityksellä kansankirkko tarkoitettiin aikanaan sitä tosiasiaa, että suurin osa tanskalaisista kuului kirkkoon. Myös kansankirkon tunnustus pohja määrättiin säännöksessä evankelis-luterilaiseksi. Tälle tunnustukselle perustuvaa, tanskalaisen enemmistön kirkkoa valtio lupasi tukea. Käytännössä tämä tarkoitti muun muassa sitä, että kirkko saattoi nauttia edelleen omaisuustuloistaan, valtio tuki jumalanpalveluselämää pyhäpäiviin liittyvällä lainsäädännöllä, mahdollisti uskonnonopetuksen ja piti yllä teologista tiedekuntaa. Kun kirkon taloudellista asemaa koskevaa lainsäädäntöä muutettiin 1900-luvun alussa, valtio alkoi antaa DF:lle myös suoraa taloudellista tukea. Tätä on selostettu enemmän kirkon taloutta käsittelevässä luvussa.

Perustuslain säännös (4 §) velvoittaa valtion tukemaan DF:a. Muidenkin uskontokuntien tukeminen on mahdollista, mutta valtiolla ei ole siihen velvollisuutta. Käytännössä valtio on suhtautunut hyvin pidättyvästi muiden uskontokuntien tukemiseen.

Perustuslakiuudistuksessa toteutettu yksilön uskonnonvapaus ei riittänyt Tanskan vahvoille herätysliikkeille, vaan ne vaativat lainsäädäntöä, joka takaisi niille elintilan kirkon sisällä. Uutta perustuslakia seuranneiden 25 vuoden aikana säädettiin kolme edelleenkin voimassa olevaa ja kirkon sisäistä uskonnonvapautta laventavaa lakia.

Ensimmäisessä laissa (1858) säädettiin niin sanottu *sognebåndloshet*-periaate. Se tarkoittaa, että seurakuntalainen voi niin halutessaan vapaasti pyytää palvelua muultakin papilta kuin oman asuinseurakuntansa papilta. Tämän periaatteen käytännölliseen toteuttamiseen liittyy vuonna 1872 säädetty laki, jonka mukaan muualta kutsuttu pappi sai luvan toimittaa kirkollisia toimituksia kutsujan kotiseurakunnan kirkossa. Kolmas laki (1868) mahdollisti vaaliseurakunnat, joita on kuvattu seurakuntia käsittelevässä luvussa.

Nämä lait vaikuttivat keskeisesti siihen, että tanskalaiset herätysliikkeet jäivät kirkon sisälle eivätkä ajautuneet kirkon ulkopuolelle ja muodostaneet omia kirkkojaan, kuten tapahtui Ruotsissa ja Norjassa.

3.2 Kirkon ylin hallinto valtiolle

Vuoden 1849 perustuslaki ei sisältänyt määräyksiä kirkollisesta itsehallinnosta. Kirkon ylin hallinto jäi hallitsijan ja eduskunnan asiaksi. Tämän oli tarkoitus olla tilapäinen ratkaisu. Perustuslakia säädettäessä kirkolle kaavailtiin erillistä kirkkolakia ja kirkon itsehallintoelintä. Konkreettista ehdotusta sellaisesta ei saatu aikaiseksi, mutta toive sellaisen syntymisestä kirjattiin perustuslain pykälään (66 §), jonka mukaan DF:n järjestyksestä säädetään lailla.

Tämä perustuslain säännös on jäänyt toteutumatta. Erillistä kirkkolakia ja kirkollista itsehallintoa ei ole saatu aikaiseksi useista yrityksistä huolimatta. Tämän sijaan Tanskan parlamentti on säätänyt lukuisan määrän lakeja, joilla säännellään yksityiskohtiin mennessä kirkollista elämää.

Puuttuva kirkkolaki ja itsehallinto johtivat jo varhain tilanteeseen, jossa parlamentti sääti kirkkoa koskevan lain, jota vastustettiin laajasti kirkon piirissä. Esimerkistä käy laki vaaliseurakunnista vuodelta 1868. Kirkon piirissä sitä vastustettiin, koska vaaliseurakuntajärjestelmän pelättiin tuovan kirkkoon epäjärjestyttä. Toinen esimerkki on naispappisuuden mahdollistavan lain hyväksyminen vuonna 1947. Tanskan parlamentti sääti lain suurella äänten enemmistöllä, vaikka kirkon piirissä lakia vastustettiin laajasti. Ensimmäiset kolme naispappia vihittiin virkaansa vuonna 1948.

3.3 Kuningashuone ja kirkko

Tanskan valtiomuoto on perustuslaillinen monarkia. Hallitsija ei voi puuttua poliittiseen päätöksentekoon itsenäisesti ilman poliittisten elinten myötävaikutusta. Hallitsija kuitenkin vahvistaa kaikki parlamenttikäsittelyn läpikäyneet lait, myös kirkon asioita koskevat, mutta ne tulevat voimaan vain jos asianomainen ministeri allekirjoittaa ne. Hallitsija nimittää ja myöntää eron kirkollisille viranhaltijoille sekä vahvistaa uudet jumalanpalvelusjärjestykset, kirkolliset toimitukset, virsikirjat ja raamatunkäännökset.

Uskonnonvapaus ei koske hallitsijaa. Hänen on perustuslain mukaan (6 §) kuultava evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Merkillepantavaa on, että vain hallitsijan tunnustuskunta on määrätty. Säännös ei edellytä, että hallitsijan on kuuluttava DF:een.

Tanskan nykyinen hallitsija on kuningatar *Margareetta II*. Hänet on aikanaan kastettu DF:n jäseneksi. Vakiintunut käytäntö on, että kuningashuoneen jäseniksi avioliiton kautta tulevat toisuskoiset liittyvät DF:n jäseniksi. Näin ovat menneet kuningattaren ranskalais-syntyinen ja aiemmin roomalaiskatolilainen puoliso prinssi *Henrik*, kruununprinssi *Frederikin* yhdysvaltaissyntyinen ja aiemmin presbyterinen puoliso prinsessa *Mary* sekä prinssi *Joachim*in ranskalais-syntyinen ja aiemmin roomalaiskatolilainen prinsessa *Marie*.

3.4 Muut uskontokunnat

Tanskassa vallitsee perustuslain (67 §) turvaamana yksilön uskonnonvapaus. Tanskalaiset voivat vapaasti muodostaa uskonnollisia yhteisöjä tai olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Kansalaisoikeudet ja -velvoitteet eivät riipu uskontokunnan jäsenyydestä.

Niin halutessaan uskonnollinen yhteisö voi rekisteröityä. Näin on meneteltävä, jos uskonnollisen yhteisön papille tai vastaavalle toimihenkilölle halutaan hakea avioliittoon vihkimisoikeus. Rekisteröitymishakemuksen käsittelee ja päätöksen asiasta antaa Kirkkoministeriö. Rekisteröitymishakemuksen käsittelyyn osallistuu ja siitä lausunnon antaa neuvoa antava uskontokuntaneuvosto (*Det Rådgivende Udvalg vedr. Trossamfund*).

Tanskan valtio ei suoraan tue muita uskontokuntia. Niiden on mahdollista toimeenpanna keräyksiä, ottaa vastaan lahjoituksia ja saada verohelpotuksia.

4 Talouden kehitys ja varainhankinta

Vuonna 2013 DF:n yhteenlasketut tulot olivat noin 8,1 miljardia kruunua. Menot olivat yhteensä noin 7,7 miljardia kruunua. Tilikauden ylijäämä oli noin 399 miljoonaa kruunua. Talouden kehitystä kuvaavat kymmenvuotissarjat ovat liitteenä.

4.1 Kolmijakoinen talous

DF:n talous jakautuu kolmeen erilliseen osioon. Suurin on paikallistalous (tansk. *lokale kasser*), joka muodostuu seurakuntatalouksista. Näillä varoilla ylläpidetään kirkkorakennuksia ja hautausmaita. Paikallistalouden piiriin kuuluvat seurakuntien henkilöstön palkkamenot, eivät kuitenkaan pappien palkat. Paikallistalouden osuus kokonaistaloudesta on noin 79 %.

Toinen talousosio on DF:n keskusrahasto (*Folkekirkens Fællesfond*). Siihen kuuluvat kirkon yhteiset menot, pappien ja piispojen palkat, hiippakuntahallinnon kulut ja kirkot IT-menot. Tämän talousosion osuus kokonaistaloudesta on noin 11 %. Kaksi kolmannesta tämän talousosion varoista käytetään pappien ja piispojen palkkaukseen.

Kolmas talousosio on Tanskan valtion tuki (tansk. *statens tilskud*) DF:lle. Sen osuus kokonaistaloudesta on noin 10 %. Valtion tuki on pääosin korvamerkitty pappien ja piispojen palkkaukseen. Tanskalaisen erikoisuus on, että osa pappien palkoista tulee valtiolta. Järjestelyn taustalla on 1900-luvun alussa toteutettu uudistus, jossa merkittävä osa seurakuntien omistamasta maaomaisuudesta siirrettiin valtiolle. Kompensaationa tästä valtio antoi tukea pappien palkkausmenoihin. Monien vaiheiden jälkeen vuonna 1958 päädyttiin nykyäänkin voimassa olevaan käytäntöön, jonka mukaan papit ja piispat ovat valtion palkkalistoilla.

4.2 Kirkon tulolähteet ja menokohteet

Valtaosa kirkon tuloista kerätään kirkollisverolla (tansk. *kirkeskat*). Sen osuus kirkon tulonmuodostuksesta on noin 77 %. Kirkollisvero jakautuu kahteen eri veroon. Ensimmäinen on paikallinen kirkollisvero (tansk. *lokale kirkeskat*). Sen suuruus vaihtelee seurakunnittain. Keskimäärin veron suuruus on 0,88 %. Suurin veroprosentti on 1,48 %, pienin 0,42 %. Paikallinen kirkollisvero muodostaa noin 64 % kirkon tuloista.

Toinen kirkollisvero-osio on maakirkkovero (tansk. *landskirkeskat*). Se on tasa-suuruinen kaikkialla Tanskassa. Veron suuruudesta päättää kirkkoministeriö. Menettely on poikkeuksellinen, sillä millä millään muulla ministeriöllä ei oikeutta määritellä veroa omalla hallinnonalallaan. Maakirkkoveron suuruus on tällä hetkellä 0,15 % ja se muodostaa noin 13 % kirkon tuloista. Maakirkkoveron tuotto ohjataan kokonaisuudessaan kirkon keskusrahastolle.

Verotuksen ohella toinen kirkon tulolähde on valtion tuki, jota on selostettu edellä. Sen osuus kirkon tuloista on noin 10 %. Valtion tuki tulee yleisistä verovaroista. Näin myös kirkkoon kuulumattomat osallistuvat välillisesti DF:n tukemiseen.

Kolmas tulolähde on muut tulot, johon sisältyy esimerkiksi hautaustoimesta saatavat tulot, sijoitus-, vuokra- ja omaisuustulot. Nämä tulot vastaavat noin 13 % osuutta kirkon kokonaistuloista.

Yleisesti ottaen voi todeta, että poliitikkojen piirissä kirkkoa on pidetty kansallisesti tärkeänä instituutiona ja sitä on haluttu tukea taloudellisesti. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kirkon verotulojen alennuttua valtio on useita kertoja kompensoinut tulomenetyksiä.

Viime aikoina on ilmennyt toisen suuntaistakin suhtautumista. 2000-luvun alussa valtaan nousseet porvarihallitukset ryhtyivät taittamaan Tanskan jatkuvasti nousussa ollutta kokonaisveroastetta. Tämän johdosta maakirkkoverokin jäädytettiin silloiselle tasolleen. Vero oli sitä ennen jatkuvasti ollut hienoisessa nousussa.

Vuonna 2003 valtiontalouden tarkastusvirasto julkisti raportin, jossa kritisoi- tiin ankarasti kirkkoministeriön hallinnon alan varainkäyttöä. Tämän seuraukse- na kirkkoministeriö alistettiin finanssiministeriön valvontaan. Samalla julistettiin väliaikainen pappien rekrytointikielto, mikä herätti pahaa verta kirkon piirissä.

DF:n menojen jakautuminen käy tarkemmin ilmi liitteen taulukosta. Yleisha- vaintona viimeisen kymmenen vuoden ajalta voi sanoa, että henkilöstömenojen osuus on vaihdellut välillä 55–57 %. Kirkon palveluksessa on noin 30 000 henki- löä. Täysiksi henkilötyövuosiksi muutettuna kirkkoa palvelee noin 8 900 henkilöä. Näistä pappeja on henkilötyövuosina mitattuna noin 2 000.

Seurakuntien henkilöstörakenne on erilainen kuin Suomessa. Hengellisen työn tekijät ovat voittopuolisesti pappeja. Tanskan kirkon erikoisuus on tehtävä, jossa yhdistyy toimistotyö ja jumalanpalveluksissa avustaminen (tansk. *kordegn*). Kris- tillisen kasvatuksen henkilöstöä on vähän, ja diakoniaa toteutetaan voittopuolisesti

järjestöpohjalta. Merkittäviä diakonisia järjestöjä ovat *Kirkens Korshær* ja *Folkekirkens Nødhjælp*. Kiinteistö- ja hautausmaahenkilöstöä on runsaasti. Seurakuntien työtä toteutetaan myös vapaaehtoisvoimin. Huomiota herättävän laajamittaista vapaaehtoisten käyttöä ei ole.

Kirkon toimintamenot olivat nousussa vuoteen 2011 saakka mutta ovat sen jälkeen lievästi laskeneet. Kiinteistömenoissa on ollut melko suurta vaihtelua koko kymmenvuotiskauden aikana.

DF hoitaa eräitä yleishyödyllisiä tehtäviä, joilla on merkittäviä taloudellisia vaikutuksia. Kirkko hoitaa hautaustoimen ja syntyneiden ja kuolleiden rekisteröinnin. Tämän lisäksi kirkko tukee kulttuuria ylläpitämällä kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kirkkorakennuksia ja tukemalla kirkkomusiikkia. Kirkko- ja finanssiministeriön laskelmien mukaan näistä tehtävistä kirkolle koituvat menot ylittävät valtiolta saadun tuen määrän.

5 Jäsenkehitys

DF:n jäsenmäärä tammikuussa 2015 oli 4 400 754 eli 77,8 % kaikista tanskalaisista. Pienin kirkkoon kuulumisprosentti oli Kööpenhaminan hiippakunnan 60,2 %. Eniten kirkkoon kuulutettiin Keski-Jyllannissa sijaitsevassa Viborgin hiippakunnassa, jossa kirkkoon kuului 86,8 % väestöstä.

Kirkon jäsenmäärä on ollut hienoisessa ja tasaisessa laskussa pitkään. Vuonna 1990 kirkkoon kuului noin 89,3 % väestöstä ja vuoden 2015 alussa noin 77,8 % väestöstä. Vuodesta 1990 vuoteen 2015 Tanskan väkimäärä on kasvanut noin 524 000:lla asukkaalla. Samana ajanjaksona kirkon jäsenmäärä on kuitenkin alentunut 180 000:lla henkilöllä.

Kehitys on samanlainen kuin kaikkialla Länsi-Euroopassa, jossa vanhat perinteiset kirkot ovat menettäneet kannattajiaan. Jäsenmäärän lasku Tanskassa selittyy ennen muuta sillä, että noin 90 % kuolleista on DF:n jäseniä, mutta vain noin 64 % syntyvistä kastetaan kirkon jäseniksi.

Kirkon jäsenprosenttiin vaikuttaa myös maahanmuuttajien suuri määrä. Tanskan ulkomaalaispolitiikka oli 2000-luvun taitteeseen saakka luultavasti maailman liberaalein. Sen seurauksena Tanskan maahanmuuttajaväestö on huomattavan suuri. Merkittävä osa heistä on uskonnoltaan muita kuin kristittyjä.

2000-luvun alusta lukien Tanskan maahanmuuttopolitiikka on asteittain kiristynyt. Tätä on ajanut erityisesti oikeistopopulistinen *Dansk Folkeparti* -puolue. Tanskan parlamenttivaaleissa 2015 se sai noin 21 % kannatuksen ja nousi parlamentin toiseksi suurimmaksi puolueeksi. Puolueen ehdokkaina eri vaaleissa sekä kansanedustajina on toiminut myös DF:n pappeja. Tunnetuimpia ovat *Søren Krarup* ja *Jesper Langballe*.

6 Huomioita

Tanskassa yksilön uskonnonvapaus toteutui jo hyvin varhain, kun vuoden 1849 perustuslaki teki kansalaisen oikeudet ja velvollisuudet riippumattomaksi uskontokuntaan kuulumisesta. Sen sijaan uskontokunnat eivät edelleenkään ole tasa-arvoisessa asemassa, vaan DF:llä on perustuslakiin nojaava vankka erityisasema.

Perustuslain säätäjien tavoite oli luoda kirkolle erilliseen kirkkolakiin perustuva itsehallinto, mutta sen sisällöstä ja perimmäisestä tarpeellisuudesta ei tähän päivään mennessä ole löytynyt riittävää yksimielisyyttä. Näin väliaikaiseksi tarkoitettu järjestely, jossa parlamentti säätää kirkon lait ja valtio hoitaa kirkon ylimmän hallinnon, jäi pysyväksi.

Perustuslaissa luvattu valtion tuki tuo kirkon olemassa ololle vakautta ja turvaa. Likeisen valtiosuhteen käänköpuoli on, että kirkon itsemääräämisoikeudesta ei juuri voi puhua. Valtio voi niin halutessaan ajaa läpi muutoksia, joita kirkon laajat piirit vastustavat. Näin on tapahtunut useaan otteeseen. Itsehallintoelinten puuttuminen johtaa myös epätietoisuuteen siitä, kuka tai mikä käyttää kirkon ääntä. DF:ssa ei ole sellaista viranhaltijaa tai toimielintä, joka voisi kertoa kirkon kannan jostain asiasta tai jolla olisi ”firman nimenkirjoittamisoikeus.”

Tanskassa on käyty keskustelua siitä, pitäisikö kirkon ja valtion suhteita muuttaa. 1990-luvun puoliväliin saakka keskiössä oli kirkon puuttuva itsehallinto. Tämän jälkeistä keskustelua on hallinnut kysymys uskontokuntien tasa-arvosta ja DF:n erityisasemasta Tanskassa.

Keskustelu ei ole johtanut oleellisiin muutoksiin kirkon ja valtion suhteissa, eikä sellaisia ole näköpiirissä lyhyellä aikavälillä. Pidemmällä aikavälillä tilanne voi muuttua, mikäli DF:n jäsenmäärä laskee merkittävästi. Pääministeri *Anders Fogh Rasmussen (Venstre)* totesikin vuonna 2006, että mikäli jouduttaisiin tilanteeseen, jossa vain puolet tanskalaisista kuuluisi DF:een, kirkko-valtio-suhteita pitäisi arvioida uudelleen. Rasmussen kuitenkin arveli tällaiseen tilanteeseen mahdollisesti jouduttavan vasta hyvin pitkän ajan kuluttua.

Myös kansainvälinen oikeus ja kansainväliset sopimukset saattavat luoda painetta muuttaa kirkon ja valtion suhteita. Euroopan neuvosto on kritisoinut Tanskaa liian likeisista kirkon ja valtion suhteista. Kritiikki on kohdistunut erityisesti yhden kirkon erityisasemaan ja sen nauttimaan valtion tukeen sekä siihen, että kirkko hoitaa kaikkien kansalaisten syntymään ja kuolemaan liittyvän henkilörekisteröinnin.

7 Lähteet ja kirjallisuus

7.1 Internet-lähteet

Danmarks Riges Grundlov. <<http://www.ft.dk/Dokumenter/Publikationer/Grundloven/Min%20grundlov.aspx>>.

Danmarks Statistik. <<http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/folkekirken/medlemmer-af-folkekirken.aspx>>.

Danske Folkekirke. <<http://www.folkekirken.dk/>>.

Danmarks Kirkeministeriet. <<http://www.km.dk/>>.

7.2 Kirjallisuus

Heritage and Prophecy (1993). *Heritage and Prophecy. Grundtvig and the English-Speaking World*. Ed. by A. Allchin & D. Jasper & J. H. Schjørring & K. Stevenson. Århus: Århus University Press.

Church and State in European Union (2005). *Church and State in European Union*. Ed. by G. Robbers. Nomos: Baden Baden.

Schifter Kirketerp, Hans Christian (2008). *Forholdet mellem stat og kirke – i medgang og modgang. En institutionel analyse af forholdet mellem stat og kirke i Danmark – i fortiden, nutiden og fremtiden*. Århus: Institut for Statskundskab. <<http://www.specialer.sam.au.dk/stat/2008/20020869.pdf>>.

Udfordringer til Folkekirken (2006). *Udfordringer til Folkekirken: kirken, staten, folket*. Ed. by J. H. Schjørring. Frederiksberg: Anis.

Schwarz-Lausten, Martin (2000). *Danmarks Kirkehistorie*. Gyldendal: København.

LIITE 1

Tanskan perustuslain kirkkoa koskevat säännökset.

Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953 indeholder følgende 7 bestemmelser om den danske folkekirke og om religionsforhold i øvrigt.

§ 4. Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

§ 6. Kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke.

§ 66. Folkekirkens forfatning ordnes ved lov.

§ 67. Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.

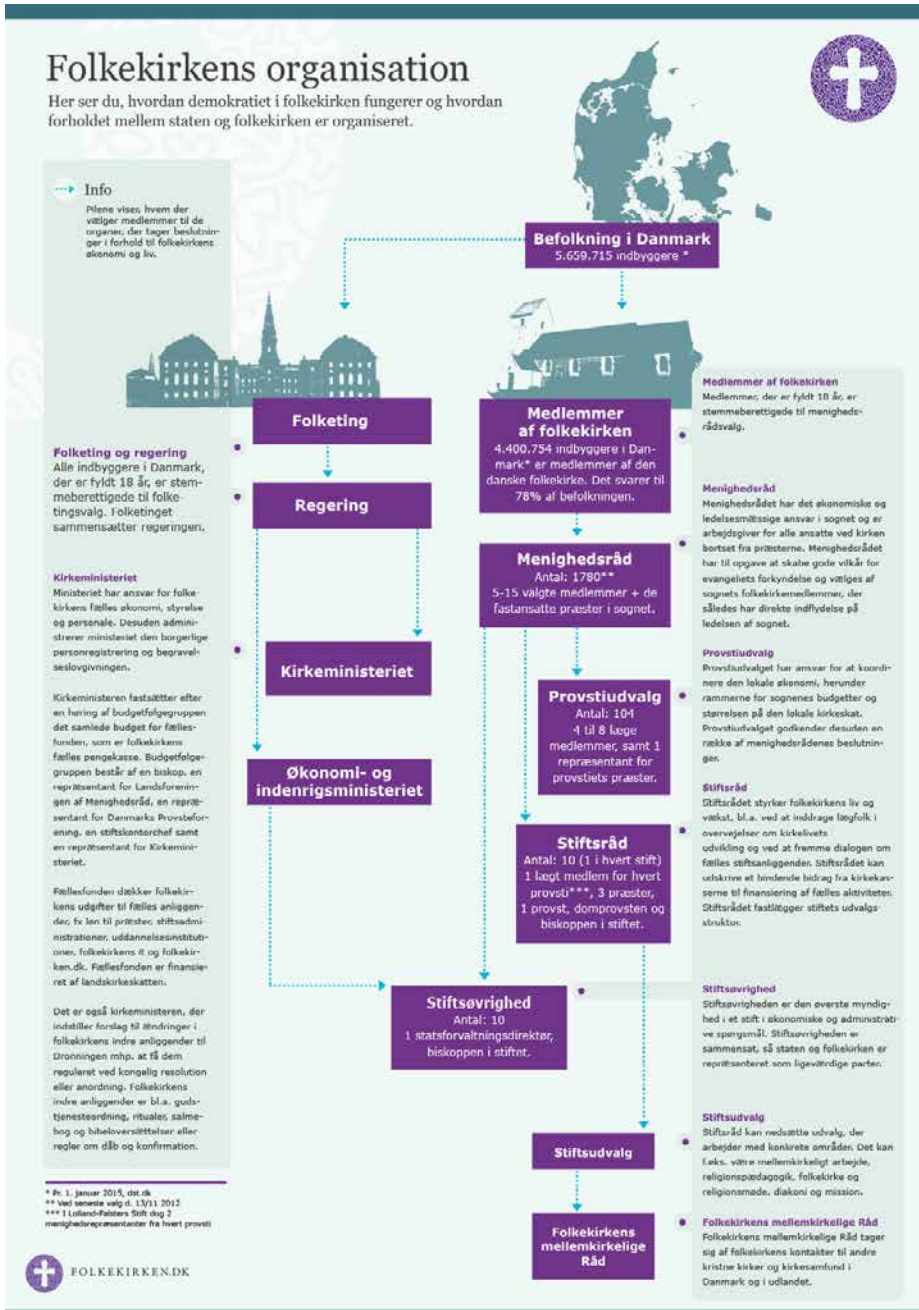
§ 68. Ingen er pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsyndelse end den, som er hans egen.

§ 69. De fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold ordnes nærmere ved lov.

§ 70. Ingen kan på grund af sin trosbekendelse eller afstamning berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder eller unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt.

LIITE 2

Danske Folkekirke - organisaatiokaavio.



LIITE 3

Danske Folkekirke - menot ja tulot 2004-2013.¹

Tabel 1. Folkekirkens udgifter fordelt på sted

Mio. kr., 2013-pris- og lønniveau	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lokale kasser	5.566	5.494	5.687	5.732	6.056	5.824	6.160	6.396	6.281	6.062
Fællesfonden	964	1.016	942	862	896	897	901	873	873	882
Staten	731	739	725	749	758	754	751	742	759	731
Udgifter i alt	7.261	7.249	7.354	7.343	7.709	7.474	7.812	8.011	7.913	7.675

Tabel 2: Folkekirkens udgifter - forholdsmæssig fordeling på art

Mio. kr., 2013-pris- og lønniveau	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Løn	4.101	4.123	4.159	4.191	4.268	4.250	4.367	4.364	4.379	4.312
Øvrig drift	2.190	2.282	2.251	2.288	2.453	2.368	2.452	2.597	2.479	2.474
Anlæg	969	844	944	864	988	856	993	1050	1.055	889
Udgifter i alt	7.261	7.249	7.354	7.343	7.710	7.474	7.812	8.011	7.913	7.675
Lon i pct.	56	57	57	57	55	57	56	54	55	56
Øvrig drift i pct.	30	31	31	31	32	32	31	32	31	32
Anlæg i pct.	13	12	12	12	13	11	13	13	13	12
Procent	100	100	103	100	100	100	100	100	100	100

¹ Taulukot löytyvät Tanskan kirkkoministeriön sivustolta <http://www.km.dk/folkekirken/oekonomi/samletoekonomi/>. Taulukoissa on huomioitu inflaation vaikutus, joten vuosittaiset luvut ovat keskenään vertailukelpoiset.

Tabel 3. Folkekirkens udgifter - fordelt på art

Mio. kr., 2013-pris- og lønniveau	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Løn: kirke- funktionærer	1.581	1.599	1.623	1.699	1.736	1.743	1.863	1.899	1.911	1.920
Løn: kirke- funktionærer, kirkegård	1.207	1.198	1.230	1.178	1.186	1.162	1.179	1.148	1.127	1.065
Løn: lokalt fin præster	0	0	0	0	11	17	17	29	31	33
Løn: præster, provster og biskopper	1.237	1.248	1.233	1.238	1.256	1.249	1.232	1.211	1.233	1.226
Løn: stifter og departement	76	77	75	75	79	80	77	77	77	68
Øvrige drifts- udgifter	1.826	1.895	1.859	1.876	2.028	1.962	2.030	2.099	2.007	2.018
Øvrig drift, kirkegård	364	387	392	413	425	406	422	498	472	456
Anlægs- investeringer	823	711	804	760	871	683	813	933	917	779
Anlæg, kirke- gård	146	133	140	104	117	173	179	117	137	110
Udgifter i alt	7.261	7.249	7.354	7.343	7.709	7.474	7.812	8.011	7.913	7.675

Tabel 4. Folkekirkens indtægter

Mio. kr., 2013-pris- og lønniveau	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lokale kasser	5.268	5.350	5.169	5.795	6.061	5.862	6.234	6.234	6.277	6.189
Fællesfonden	1.174	1.191	1.141	983	878	797	1.050	1.110	1.116	1.118
Staten	852	818	861	940	1.031	1.138	915	822	791	758
Udgifter i alt	7.294	7.359	7.170	7.718	7.971	7.798	8.019	8.166	8.184	8.065

SAKSAN EVANKELINEN KIRKKO (EKD) JA WESTFALENIN ALUEKIRKKO

1 Johdanto

Saksan kirkollisessa kentässä on suuria alueellisia eroja johtuen esimerkiksi itäisen ja läntisen Saksan erilaisesta poliittisesta historiasta sekä evankelisen ja roomalais-katolisen kirkon lähes yhtä voimakkaasta asemasta. Oma vaikutuksensa on myös Saksan voimakkaasti federalistisella traditiolla: reformaation jälkeen pienten alueiden tunnustuskunta oli niiden hallitsijan päätösvallan alla. Nykyäänkin Saksassa vierastetaan vallan keskittämistä yhteen paikkaan.

Saksan evankelinen kirkko (*Evangelische Kirche in Deutschland*, EKD) on 20 itäisenäisen aluekirkon yhtymä. Maantieteellisesti rajatut¹ aluekirkot voivat olla joko luterilaisia, reformoituja tai unioituja, joiden puitteissa on opiltaan sekä luterilaista että reformoitua toimintaa.

Tässä selvityksessä esitellään EKD:n rakenteiden lisäksi esimerkin omaisesti Westfalenin aluekirkko (*Evangelische Kirche von Westfalen*, EKvW), joka sijaitsee läntisessä Saksassa. Westfalenin aluekirkolla on noin 2,388 miljoonaa jäsentä, ja se on siten yksi Saksan suurimmista aluekirkoista. Se on hallinnollisesti unioitu aluekirkko, jonka sisällä on sekä luterilaisia että reformoituja seurakuntia. Aluekirkot poikkeavat toisistaan kokonsa mutta myös hallintorakenteidensa puolesta.

Suomen tilanteeseen verrattuna Saksan evankelisen kirkon suurimmat erikoisuudet ovat ehdottomasti sen toimiminen roomalaiskatolisen kirkon rinnalla, puuttuva valtiollinen erityiskohtelu, vallan jakaminen monelle hallintoasteelle sekä seurakuntien pieni koko. On myös tärkeää huomata, että kirkollisten hallintoalueiden rajat ovat riippumattomia osavaltioiden ja kuntien rajoista, vaikka ne toki usein vastaavat toisiaan. Myös kirkon asema yhteiskunnallisena vaikuttajana ja keskustelukumppanina on huomattavan paljon suurempi kuin Suomessa, vaikka EKD:n johdon saattaakin olla vaikeampi profiloitua mediassa kuin roomalaiskatolisen kirkon, jonka hierarkiasuhteet ovat huomattavasti selkeämmät. Esimerkkinä Saksan evankelisen kirkon yhteiskunnallisesta näkyvyydestä voidaan mainita joka toinen vuosi järjestettävät Saksan evankeliset kirkkopäivät, joiden ohjelmavieraisiin kuuluu aina lukuisia huippupoliitikkoja liittokanslerista lähtien ja jotka keräävät yli 100 000 kävijää.

1 Poikkeus tästä säännöstä on opiltaan puhtaasti reformoitu ”Reformierte Kirche”, joka toimii koko Saksan liittotasavallan alueella.

Selvityksessä käytettävät EKD:n luvut tulevat sen uusimmista analysoiduista statistiikoista ja vastaavat yleensä tilannetta 31.12.2013. EKvW:n luvut ovat yleensä vuotta vanhempia, 31.12.2012.²

2 Organisaatorakenne ja päätöksentekojärjestelmä

Saksan evankelista kirkkoa johtavat joka tasolla erilaiset luottamuselimet, joiden jäsenet on valittu tehtävänsä. Seuraavassa esitellään ensin EKD:n rakenteet ja sen jälkeen EKvW:n malli, joka ei ole aluekirkkojen keskuudessa mitenkään poikkeava.

EKD:n tärkeimmät hallintoelimet ovat kokonaiskirkon kirkolliskokous (saks. *Synode der EKD*), hallitus (saks. *Rat der EKD*) sekä aluekirkkojen konferenssi (saks. *Kirchenkonferenz*).

Kokonaiskirkon kirkolliskokous valitaan kuudeksi vuodeksi kerrallaan. Siinä on 120 jäsentä, joista aluekirkot valitsevat 100³ ja loput 20 ovat EKD:n hallituksen kutsumia. Kummastakin ryhmästä korkeintaan puolet saa olla teologeja; valinnassa tulisi kiinnittää huomiota tasapainoiseen sukupuolijakaumaan. Kirkolliskokousta johtavat puheenjohtaja (saks. *Präses*) ja seitsemän jäsenen suuruinen puhemies (saks. *Präsidium*), jonka jäsenet kirkolliskokous valitsee keskuudestaan. Jokaisella kirkolliskokousedustajalla on kaksi varajäsentä. Kokonaiskirkon kirkolliskokous kokoontuu pääsääntöisesti vuosittain ja keskustelee EKD:n hallituksen ja merkittävien evankelisten järjestöjen (esim. diakonia, kehitysyhteistyö) raporteista sekä keskustelee kirkollisista kysymyksistä, joihin liittyen se tekee myös erilaisia päätöksiä, joihin vaaditaan äänen enemmistö.⁴ Se päättää myös kirkkolaista ja antaa lausuntoja erilaisista ajankohtaisista asioista. EKD:n kirkolliskokouksella on yhdeksän temaattista valiokuntaa, jotka tekevät suurimman osan sisällöllisestä työstä valmistaessaan esityksiä kokouksia varten.

Kokonaiskirkon kirkolliskokous kokoontuu kerran vuodessa useamman päivän ajan.⁵ Se on avoinna yleisölle, ja siellä käydyt keskustelut ja päätökset julkaistaan kirjan muodossa. EKD:n 12. kirkolliskokous toimi vuosina 2009–2015, ja siihen kuului 46 papiston edustajaa ja 74 maallikkojäsentä. Heistä 57 oli naisia ja 63 miehiä.

Kokonaiskirkon kirkolliskokousten välissä EKD:n työtä hallinnoi ja johtaa sen *hallitus*, jossa on 15 jäsentä ja joka valitaan 6 vuodeksi kerrallaan, kokonaiskir-

2 EKD:n julkaisu ”Zahlen und Fakten 2015“ käyttää vuoden 2013 väestöselvityksen sekä Religionswissenschaftlicher Medien- und Informationsdienst -mediapalvelun (r.y.) tietoja (S. 4). EKvW:n luvut tulevat yleensä Westfalenin aluekirkon julkaisusta ”Statistischer Jahresbericht der Evangelischen Kirche von Westfalen”.

3 Aluekirkot valitsevat kukin 2–10 kirkolliskokousedustajaa. Niiden suhteellinen äänimäärä perustuu niiden jäsenmääriin.

4 EKD:n hallitus voi esittää vastalauseen kokonaiskirkon kirkolliskokouksen päätöksistä (ei vaaleista). Tällöin asia on käsiteltävä uudestaan; päätöksen säilyttämiseen vaaditaan tällöin 2/3 kirkolliskokouksen äänistä.

5 Tämän lisäksi EKD:n hallitus tai vähintään 30 kirkolliskokousedustajaa voi kutsua kirkolliskokouksen koolle.

kon kirkolliskokouksen toisen istunnon aikana.⁶ EKD:n kirkolliskokouksen puheenjohtajalla on hallituksessa paikka virkansa puolesta, ja loput 14 jäsentä ovat kirkolliskokouksen ja aluekirkkojen konferenssin valitsema 2/3 enemmistöllä äänistä. EKD:n hallituksen puheenjohtaja⁷ ja varapuheenjohtaja valitaan hallituksen jäsenten keskuudesta; valinnan suorittavat kokonaiskirkon kirkolliskokous ja aluekirkkojen konferenssi, ja valintaan tarvitaan 2/3 enemmistö äänistä. EKD:n hallituksen puheenjohtaja edustaa kokonaiskirkkoa julkisuudessa ja juridisissa yhteyksissä. EKD:n hallitus kokoontuu tarvittaessa ja on vastuussa kaikista EKD:n asioista, jotka eivät kuulu minkään muun hallintoelimen tehtäviin.

Kokouksissa päätetään asioista yksinkertaisella enemmistöllä mutta siten, että tasatilanteessa puheenjohtajan ääni ratkaisee. EKD:n hallitus on velvollinen raportoimaan työstään kokonaiskirkon kirkolliskokoukselle. Se tekee lakiesityksiä, julkaisee erilaisia kannanottoja kirkollisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja on vastuussa erityisesti erilaisten evankelisen kirkon toimijoiden yhteistyöstä sekä evankelisen kristillisyyden edustamisesta julkisuudessa.⁸

Aluekirkkojen konferenssi koostuu aluekirkkojen johdon edustajista ja kokoontuu puheenjohtajansa tai kolmen aluekirkon kutsusta. Kaikki aluekirkot lähettävät konferenssiin kaksi edustajaa, jotka eivät saa olla EKD:n hallituksen jäseniä. Sen puheenjohtaja johtaa kuitenkin myös aluekirkkojen konferenssia.⁹ Konferenssi on neuvoa-antava toimielin, joka tukee kokonaiskirkon ja aluekirkkojen työtä muun muassa tehden esityksiä. Sillä on äänivaltaa EKD:n hallitusta valittaessa ja itsenäinen oikeus tehdä lakiesityksiä. Aluekirkkojen äänimäärä on niiden konferenssissa jäsenmäärästä riippuvainen: yli kahden miljoonan jäsenen kirkoilla on kullakin kaksi ääntä ja muilla yksi.

EKD:n tehtävänä on vahvistaa yhteyttä aluekirkkojen välillä ja tukea niiden toimintaa eri tavoin. Se toimii erityisesti kokonaiskirkollisissa kysymyksissä (esim. akateeminen teologia, kirkkolaki ja -musiikki sekä kirkolliset julkaisut) sekä tukee kokonaiskirkollisia toimijoita ja edistää niiden työtä. Se toimii aluekirkkojensa suuntaan neuvoa-antavana järjestönä, ja sen suuntaa-antavat suositukset – esimerkiksi papiston koulutukseen ja palkkaukseen tai kirkkojen omaisuuden hallintaan liittyen – eivät ole sitovia.

EKD vastaa jäsenkirkkojensa puolesta erilaisista tehtävistä ja organisoii ne keskitetysti Saksan laajuisesti. Tällaisiin tehtäviin kuuluvat esimerkiksi saksankielisen kirkollisen työn järjestäminen ja omien jäsenten palveleminen ulkomailla; maahanmuuttaja- ja ulkomaalaisseurakunnat Saksan liittotasavallan alueella; poliisi- ja

6 Jäsenten valinnassa tulee huomioida tunnustuskuntien, maantieteellisten alueiden ja sukupuolten tasapainoinen edustus. Hallitus (tai sen yksittäinen jäsen) voidaan valita tehtävänsä uudestaan.

7 Kokonaiskirkon kirkolliskokouksen puheenjohtaja ei saa toimia EKD:n hallituksen puheenjohtajana.

8 EKD:n hallitus voi myös tehdä määräyksiä asioista, joista tulisi säätää kirkkolailailla, mikäli asia on kiireellinen, mutta kirkolliskokouksen kokoon kutsuminen sitä varten ei kannata. Kokonaiskirkon kirkolliskokous voi jälkikäteen peruuttaa määräyksen ja säätää siitä poikkeavan lain.

9 EKD:n hallituksen jäsenet ovat ilman äänioikeutta läsnä aluekirkkojen konferenssin kokouksissa.

sotilassielunhoito (mukaan lukien kenttäpiispa); ekumenia; diakonian ja kehitysyhteistyön sekä sisä- ja ulkolähetystyön tehtävät. EKD:n tehtävät on määritelty sen perustuslaissa (Art. 6–20).¹⁰

Evankelisella kirkolla on (sen julkisoikeudellisessa merkityksessä¹¹) Saksassa yhteensä noin 230 000 täysipäiväistä työntekijää, joista 21 500 on teologeja. Heistä puolestaan 14 000 on palkattuna seurakunnissa ”normaalia” seurakuntatyötä varten.

EKD:n keskushallinnon tilat ovat Hannoverissa, ja siellä työskentelee yhteensä noin 200 henkilöä. EKD:n keskushallinto huolehtii päivittäisestä hallinnosta ja toiminnasta EKD:n hallituksen antamien suuntaviivojen ja kokonaiskirkon kirkkolain puitteissa. Sen tehtäviin kuuluu erityisesti aluekirkkojen työn tukeminen eri tavoin sekä Saksan evankelisen kirkon edustaminen ulospäin. EKD:n hallitus päättää keskushallinnon rakenteista sekä päälinjoista ja valitsee aluekirkkojen konferenssin kanssa EKD:n keskushallinnon puheenjohtajan sekä sen päätyöalojen¹² johtajat.

Kullakin itsenäisellä *aluekirkolla* on oma organisaatorakenteensa. Aluekirkkojen johdosta löytyy vuosittain kokoontuva *kirkolliskokous* (saks. *Landessynode*), joka koostuu papiston edustajista ja maallikkojäsenistä. Yhteensä Saksan evankelisten aluekirkkojen kirkolliskokouksissa on parhaillaan 2011 edustajaa, joista 714 on papiston jäseniä ja 1297 maallikoita. Aluekirkkojen kirkolliskokoukset vastaavat monenlaisista hallinnollisista kysymyksistä, muun muassa aluekirkon omaisuudesta ja taloudesta, kirkkolain muutoksista (ks. luku 3) ja rovastikuntien kirkolliskokousten hakemuksista. Ne hoitavat aluekirkkojen kontakteja ulospäin (EKD, muut aluekirkot, alueen teologiset tiedekunnat, ekumeeninen yhteistyö) ja päättävät, ketkä edustavat aluekirkkoa kokonaiskirkon kirkolliskokouksessa ja muissa hallintoelimissä. Aluekirkkojen kirkolliskokoukset päättävät kuitenkin myös sisällöllisistä kysymyksistä, kuten uskonnonopetuksen opetus suunnitelmista, jumalanpalvelusjärjestyksestä, virsikirjoista ja yhteisistä kolehdeista. Päätökset tehdään yksinkertaisella äänen enemmistöllä.¹³ Erityisiä tehtäviä ja ongelmia varten voidaan perustaa valiokuntia.

EKvW:n kirkolliskokous valitaan neljän vuoden välein. Siihen kuuluvat virkansa puolesta aluekirkon hallintohenkilökunta ja kaikki rovastit. Alueen teologiset tiedekunnat¹⁴ lähettävät kukin yhden professorin. Aluekirkon hallinto kutsuu enintään 20 jäsentä, joiden tulisi edustaa erityisesti kirkon maallikkotyöntekijöitä.

10 www.kirchenrecht-ekd.de/document/3435. Luettu 21.9.2015.

11 Näiden lukujen ulkopuolelle jäävät siis esim. evankelisten koulujen, lastentarhojen ja diakonisten laitosten sekä järjestöjen työntekijät, jotka kuuluvat kuitenkin kirkollisen työläinsäädännön piiriin. Yhteensä EKD ja sen työn piiriin kuuluvat muut toimijat työllistävät päätoimisesti noin 694 000 henkeä.

12 I Johto, lakiasiat ja talous; II Kirkolliset/teologiset kysymykset ja koulutus; III Yhteiskunnallinen/julkinen vastuu; IV Ekumenia ja työ ulkomailla.

13 Poikkeus: aluekirkon perustuslain muutokset tarvitsevat 60 % enemmistön.

14 EKvW:n kirkolliskokouksessa ovat edustettuina Bochumin ja Münsterin tiedekunnat sekä Bethelin kirkollinen korkeakoulu.

Rovastikuntien kirkolliskokoukset valitsevat omat edustajansa, joiden määrä riippuu rovastikunnan koosta.¹⁵

EKvW:n hallinto (saks. *Kirchenleitung*), joka on keskitetty Bielefeldiin, huolehtii käytännössä kirkolliskokouksen päätösten toimeenpanemisesta ja taloudesta sekä toimii aluekirkon työntekijöiden ja toimijoiden esimiehenä. Sen tehtäviin kuuluu myös aluekirkon edustaminen julkisuudessa ja lakiasioissa. Hallinto vastaa myös kouluyhteistyöstä, koulukirjojen sisällön hyväksymisestä sekä papiston koulutuksesta ja loppitutkinnoista.¹⁶ Se nimittää aluekirkon hallintoviraston (saks. *Landeskirchenamt*) työntekijät¹⁷ ja vastaa ekumeniasta sekä lähetystyöstä. EKvW:n hallinto koostuu kuudesta täysipäiväisestä ja 11 osa-aikaisesta työntekijästä. Tärkein täysipäiväinen työntekijä on piispa (saks. *Präses*), joka toimii erityisesti papiston sielunhoitajana, valvoo teologista korkeakouluopetusta ja toimii rovastien työnhajaajana. Hän huolehtii myös edustustehtävistä ja yhteyksistä EKD:n suuntaan.¹⁸

Täysipäiväisiä työntekijöitä ovat lisäksi EKvW:n hallinnon teologinen ja juridinen varapuheenjohtaja, kolme muuta papiston jäsentä sekä yksi sijainen. Osa-aikaisista työntekijöistä kolme kuuluu papistoon ja kahdeksan on maallikoita. Kaikki – myös piispa – valitaan tehtävänsä kahdeksaksi vuodeksi; valinnan suorittaa EKvW:n kirkolliskokous. EKvW:n käytännön hallintotyö tehdään aluekirkon hallintovirastossa, jossa tekevät töitään EKvW:n hallinnon täysipäiväiset työntekijät. Aluekirkon kirkolliskokous päättää muista työntekijöistä ja heidän tehtävistään.

EKvW:n alueella on töissä 1 438 pappia, joista 52 suoraan aluekirkossa. Mielenkintoista on huomata, että tavalliseen seurakuntatyöhön palkattujen pappien määrä on viime vuosina vähentynyt (2010: 1057; 2013: 1009) ja rovastikuntatasolla työskentelevien erityistehtävissä olevien pappien määrä kasvanut (2000: 267; 2013: 377). Lisäksi osa-aikaisten työpaikkojen määrä on kasvanut (2000: 162; 2013: 223) täysipäiväisten paikkojen vähentyessä vastaavasti. EKvW:n palkkalistoilla on yhteensä 22 226 työntekijää, joista 14 912 on osa-aika töissä ja 3937 niin sanottuja *minijob*-työntekijöitä.¹⁹

15 Vähintään yhden papin ja kaksi maallikkoa (alle 75 000 seurakuntalaisen rovastikunta); enintään kolme pappia ja seitsemän maallikkoa (yli 225 000 seurakuntalaista).

16 Papiksi haluavat teologian opiskelijat suorittavat laajuudeltaan kandidaatin ja maisterin tutkintoja vastaavat loppututkintonsa aluekirkossa, eivät teologisissa tiedekunnissa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että yhden aluekirkon opintosuunnitelmaa seurannut ja sen mukaisen loppututkinnon suorittanut voi yleensä pyrkiä vain tämän aluekirkon vikariaattiin ja pappisvirkaan. Papistosta toiseen vaihtaminen on käytännössä hyvin monimutkaista. Tutkintolautakunnan jäsenistä päättää EKvW:n kirkolliskokous.

17 Vuonna 2013 EKvW:n hallintovirastossa oli 370 työntekijää.

18 Eri aluekirkot kutsuvat vastaavassa virassa olevaa henkilöä monin erilaisin termein: ”Bischof” ja ”Landesbischof” vastaavat suomen kielen sanaa ”piispa”; ”Präses” on etymologialtaan verrattavissa ”presidenttiin”. On myös tärkeää huomata, että kaikilla aluekirkoilla ei ole minkäänlaista keskitettyä piispanvirkaa. Esim. Hessen-Nassaun aluekirkkoa johtaa 17–19 henkilön tasa-arvoinen hallintoelin (saks. *Kirchenleitung*), jonka puheenjohtaja ”kirkkopresidentti” edustaa sitä ulospäin mutta ei omaa suurempaa valtaa kuin muut. Evankelisten piispojen arvovalta on pitkälti viranhaltijan henkilökohtaisesta karismasta kiinni eikä ole verrattavissa esimerkiksi roomalais-katolisen kirkon tai suomalaisten piispojen asemaan.

19 Minijob-työntekijöiden palkka on enintään 450 € kuussa, eikä työntekijän tarvitse maksaa siitä minkäänlaisia veroja tai sosiaalimaksuja.

Paikallisseurakuntien ja aluekirkon välistä löytyvät *rovastikunnat* (saks. *Kirchenkreis*), joita Westfalenin aluekirkossa on yhteensä 28.²⁰ Niiden koosta ja koostumuksesta päättää joko rovastikunta itse seurakuntien ja aluekirkon johdon kanssa tai aluekirkon kirkolliskokous. Niiden tehtäviin kuuluu hallintotehtävien hoitaminen seurakuntien puolesta sekä niiden toiminnan valvominen. Lisäksi rovastikunnat edustavat seurakuntiaan ulospäin. Rovastikunnat ovat vastuussa esimerkiksi alueen diakonisten järjestöjen työstä. Niiden hallinto on keskitetty rovastikunnan virastoon. Rovasti edustaa rovastikuntaa julkisuudessa ja aluekirkon suuntaan sekä toimii pappien sielunhoitajana ja kaikkien rovastikunnan alueen työntekijöiden nimellisenä esimiehenä. Rovasti vihki rovastikuntansa uudet papit ja vastaa heidän perehdyttämisestään.

Rovastikunnan tärkein hallinnollinen elin on *rovastikunnan kirkolliskokous*. Sen tehtäviä ovat rovastin (saks. *Superintendent/in*) valinta, budjetti, sekä aluekirkon hallinnon ja seurakuntien anomuksista sekä yhteisistä kolehdeista päättäminen. Se laatii toimintaohjeita alueensa kirkollisille toimijoille ja huolehtii niiden tilintarkastuksista. Rovastikunnan kirkolliskokous muodostetaan uudelleen neljän vuoden välein. Sen jäseniä ovat rovasti ja rovastikunnan kirkolliskokouksen johtokunta, kaikki rovastikunnan papit ja seurakuntaneuvostojen lähettämät edustajat.²¹ Rovastikunnan kirkolliskokous kokoontuu julkisesti, vähintään kerran vuodessa. Rovasti raportoi sille työstään.

Rovastikunnan kirkolliskokouksen kuukausittain kokoontuva *johtokunta* toimii rovastikunnan kirkolliskokouksen päätösten toimeenpanijana ja raportoi sille työstään. Se kutsuu rovastikunnan kirkolliskokouksen koolle, valvoo taloutta, valitsee rovastikunnan työntekijät ja avustaa alueensa seurakuntia lakiasioissa. Johtokunnan pappisjäseniä ovat rovasti, hänen sijaisensa (saks. *Assessor*) ja sihteeri. Heidän lisäksi valitaan 5–9 muuta jäsentä. Yhteensä jäsenistä alle puolet saavat olla pappeja ja/tai kirkon työntekijöitä. Johtokunnan jäsenet valitaan rovastikunnan kirkolliskokouksessa yksinkertaisella äänten enemmistöllä kahdeksaksi vuodeksi kerrallaan. Uudelleenvalinta on mahdollinen.

Rovastikuntatasolla hoidetaan alueen seurakuntien puolesta monenlaisia tehtäviä, joita on helpompi järjestää isommissa yksiköissä. Näitä ovat esimerkiksi diakonia, tekninen tuki, puhelinsielunhoito, vanhainkodeissa tapahtuva sielunhoito ja kulttuurityö.

Saksan evankelisen kirkollisen toiminnan perusyksikkö on yksittäinen paikallisseurakunta,²² joiden koko voi vaihdella suuresti. EKvW:n alueella on yhteensä 187 seurakuntaa, joista 21:ssä on alle 1000 jäsentä ja viidessä yli 16 000 jäsentä. Suurimmalla osalla seurakunnista on 2000–4000 jäsentä (tilanne 31.8.2014).

20 www.evangelisch-in-westfalen.de/wir-ueber-uns/kirchenkreise.html. Luettu 26.9.2015.

21 Jokainen paikallisseurakunta lähettää pappiensa määrää vastaavan määrän maallikoita, joiden ei tarvitse olla seurakuntaneuvoston jäseniä mutta saavat olla.

22 www.kirchenrecht-westfalen.de/document/5732#s11210004. Luettu 25.9.2015.

Paikallisseurakunnilla on kohtuullisen suuri vapaus päättää omista asioistaan esimerkiksi rahankäytön suhteen. Tämän vuoksi ne voivat painottaa työn painopisteitä muun muassa päättämällä, minkälaisia työntekijöitä seurakuntaan palkataan (esim. täysipäiväinen kirkkomuusikko vai nuorisotyöntekijä). Monenlaisia tehtäviä hoidetaan niiden puolesta rovastikuntien tasolla, joten ne voivat keskittyä perustyön tekemiseen. EKvW:n kirkkolain mukaan paikallisseurakunnan tehtävät ovat alueella tapahtuvat sielunhoito, diakonia, ekumenia, vapaaehtoisten etsiminen ja kouluttaminen sekä tarpeellisten tilojen tarjoaminen toiminnalle. Sen jäsenet määräytyvät tunnustuskunnittain parokiaalijärjestelmän mukaisesti. Seurakunnan pappien määrästä päätetään aluekirkon hallinnossa, mutta sen on kuultava asiassa seurakuntaneuvoston mielipidettä. Yksipappiset tai vain osa-aikaisen papin vastuulla olevat seurakunnat eivät ole harvinaisia.

Paikallisseurakunnan työtä johtaa seurakuntaneuvosto (saks. *Kirchenvorstand/Presbyterium/Gemeindekirchenrat*), jolla on suuri vaikutusvalta seurakunnan asioissa. Sen jäsenet valitaan vaaleilla neljän vuoden välein. Uudelleentalinta on mahdollinen. Vaaleissa saavat äänestää kaikki seurakunnan yli 16-vuotiaat jäsenet, mutta neuvoston jäsenten on oltava 18–74-vuotiaita.²³ Seurakuntaneuvoston koko riippuu seurakunnan jäsenmäärästä²⁴, ja se valitsee puheenjohtajan keskuudestaan. Yksi muista jäsenistä valitaan rahastonhoitajaksi. Kokouksia on vähintään kerran kuussa, ja päätökset tehdään yksinkertaisella enemmistöllä. Äänimäärien ollessa tasan asia jää päättämättä. Seurakuntaneuvosto voi perustaa toimikuntia.

Seurakuntaneuvosto päättää seurakunnan työntekijöiden palkkauksesta ja valinnoista. Papin valitsemiseksi tarvitaan yksinkertainen enemmistö. Seurakuntaneuvosto muotoilee papille tarkan tehtäväkuvan, jonka on saatava aluekirkon keskushallinnon hyväksyntä. Seurakunnan on järjestettävä pap(e)illeen virka-asunto. Seurakuntaneuvosto päättää lisäksi seurakunnan muista täysipäiväisistä ja osa-aikaisista työntekijöistä sekä heidän työnkuvastaan ja määrästänsä (esim. suntio, kirkkomuusikko). Lisäksi se lähettää edustajia rovastikunnan kirkolliskokoukseen ja päättää muun muassa kolehdeista, jumalanpalvelusten lukumäärästä, seurakuntien taloudesta, kirkkorakennuksesta sekä sen kunnossapidosta. Seurakuntaneuvoston tulisi kutsua kerran vuodessa seurakuntakokous koolle, jotta se voisi keskustella seurakunnan ajankohtaisesta tilanteesta kaikkien jäsenten kanssa.

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että EKD:n, sen aluekirkkojen ja alempien tasojen organisaatorakenne ja päätöksentekojärjestelmä antavat paljon sananvaltaa maallikoille, joiden määrä eri elimissä on tarkasti määritelty. Demokraattiset struktuurit näkyvät johtavien henkilöiden voimakkaassa vaihtuvuudessa. Tämä koskee myös piispan virkaa, joka ei ole millään muotoa niin vahva kuin Suomessa tai roomalaiskatolisessa kirkossa Saksassa.

23 Yhdestä perheestä voidaan valita vain yksi henkilö seurakuntaneuvostoon. Työstä ei saa maksaa palkkaa.

24 Alle 1000: vähintään 4; 1000–4000: vähintään 6; yli 4000: vähintään 8. Jokaista seuraavaa 4000 jäsentä kohti kasvaa seurakuntaneuvosto kahdella jäsenellä. Seurakuntaneuvosto päättää itse tarkasta koostaan mutta tarvitsee päätökselleen rovastikunnan kirkolliskokouksen johtokunnan hyväksynnän.

3 Juridinen asema ja valtiosuhde

Saksan liittotasavallassa vallitsee uskonnonvapaus. Sen alueella valtio ja kirkko erotettiin toisistaan lopullisesti Weimarin tasavallan aikana vuonna 1919. Nykyisen perustuslain (Art. 140) mukaan Saksan liittotasavallassa ei ole valtionkirkkoa. Kirkot ja valtio tekevät kuitenkin monenlaista yhteistyötä subsidiariteettiperiaatteen mukaisesti. Aluekirkkojen maantieteelliset rajat ovat historiallisesti kasvaneita, eivätkä ne aina noudata Saksan liittotasavallan osavaltioiden tai muiden hallintoalueiden rajoja, mikä on yksi esimerkki kirkon ja valtion hallintorakenteiden erillisyydestä.

EKD ja sen aluekirkot sekä niiden alla toimivat rovasti- ja seurakunnat ovat lainsäädännöllisesti julkisoikeudellisia yhteisöjä (saks. *Körperschaft des öffentlichen Rechts*). Sama asema on esimerkiksi roomalaiskatolisella kirkolla ja sen hiippakunnilla sekä pienemmillä kristillisillä kirkoilla mutta myös monilla muilla uskonnollisilla sekä elämäntarkoituksellisilla yhdyskunnilla. Kaikilla julkisoikeudellisen yhteisön aseman saaneilla – asema on riippuvainen yhteisön organisaation vakaudesta ja jäsenmäärästä – uskonnollisilla ja elämäntarkoituksellisilla yhdyskunnilla on samat oikeudet, vaikka varsinkin pienemmät yhteisöt eivät aina käytä niitä. Näitä oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus kerätä jäsenmaksuja verojen yhteydessä, oman uskonnon opetus julkisissa kouluissa sekä oikeus omiin sisäisistä asioista määrääviin lakeihin, kuten esimerkiksi valtiollisista laeista riippumattomaan työlakiin.

Kirkoilla on Saksassa perustuslakiin kirjattu itsemääräämisoikeus omissa asioissaan, jotka ne voivat järjestää kirkkolakien puitteissa. Saksan kokonaiskirkollinen evankelinen kirkkolaki on kohtuullisen laaja ja yksityiskohtainen lakikokoelma. Yksittäisten aluekirkkojen omien lakikokoelmien koko vaihtelee. Kirkkolain täytyy pysytellä yleisesti pätevien, kaikkia koskevien lakien rajoissa, mutta sen muutoksista päätetään itsenäisesti kirkon sisällä, eikä niihin tarvita minkään valtiollisen elimen hyväksyntää. Kirkkojen ei ole pakko noudattaa vallan (kolmi-)jako-oppia, mutta EKD on jakanut siitä huolimatta kirkkolainsäädäntö- ja tuomiovallan eri toimijoille: EKD:n puolella kirkkolain muutoksista vastaa kokonaiskirkon kirkolliskokous, ja tuomiovalta on kolmella erityisellä kirkollisella tuomioistuimella, jotka toimivat Hannoverissa.²⁵ Lakiesityksiä kokonaiskirkon kirkolliskokoukselle saavat kirkolliskokouksen edustajien lisäksi tehdä EKD:n hallitus sekä aluekirkkojen konferenssi, jolloin toiselta hallintoelimeltä on pyydettävä esityksestä lausunto. Perustuslain muuttamiseen tarvitaan 2/3 enemmistö, mutta muiden kirkkolakien osalta riittää yksinkertainen äänten enemmistö.²⁶

25 EKD:n hallitus, aluekirkkojen konferenssi ja kokonaiskirkon kirkolliskokouksen johtokunta valitsevat kirkollisten tuomioistuinten tuomarit. Tehtävään ei voida valita EKD:n hallintoelinten jäseniä.

26 Mikäli herää epäily siitä, että lakiesitys on kirkon opin vastainen, kokoontuvat kirkolliskokousedustajat pohtimaan asiaa konventteihin tunnustuskunnittain. Kirkolliskokous ei voi päättää lakiesityksestä konventtien mielipiteen vastaisesti.

Aluekirkoilla on oma kirkkolakinsa. Osalla aluekirkoista on myös edelleen oma kirkko-oikeus. Niiden omat kirkkolait eivät saa olla ristiriidassa kokonaiskirkon lakien kanssa, mutta niiden ei ole pakko ottaa kokonaiskirkon kirkolliskokouksen tekemiä lakeja tai niiden muutoksia osaksi omaa kirkkolakiaan.²⁷ Tietyt kokonaiskirkolliset kirkkolain muutokset vaativat siis yksittäisten aluekirkkojen tai aluekirkkojen konferenssin hyväksynnän.

EKvW:ssa kirkkolain muutoksista vastaa EKvW:n kirkolliskokous, joka päättää erityisesti aluekirkon omista papiston koulutukseen ja palkkaukseen, piispantarkastuksiin, talouteen ja jumalanpalvelusjärjestykseen liittyvistä laeista sekä siitä, hyväksytäänkö EKD:lta tulevat lakiehdotukset ja -muutokset. EKvW omaksuu suurimman osan EKD:n ehdotuksista; sen laki on enimmäkseen identtinen kokonaiskirkon kirkkolain kanssa.

EKvW:lla on Bielefeldissä oma ensimmäisen asteen kirkollinen hallinto-oikeus (saks. *Verwaltungskammer*), jonka jäsenet valitsee EKvW:n kirkolliskokous. Sen jälkeen oikeusasiat siirretään Hannoveriin, EKD:n kirkko-oikeuksien käsiteltäviksi.

4 Talouden kehitys ja varainhankinta

Taulukko 1. EKD:n ja sen aluekirkkojen tulot vuonna 2013.²⁸

Tulonlähde	milj. euroa	% kokonaistuloista
Kirkollisverot ja seurakuntien jäsenmaksut	5 200	50,8
Kolehdit ⁶⁶⁵ ja lahjoitukset	310	3,0
Toiminnan kautta kerätyt tulot (esim. hautapaikka- ja lastentarhamaksut)	1 260	12,3
Omaisuudesta saatavat tulot (vuokrat, maanvuokrat, pääomatulot)	750	7,3
Julkinen rahoitus	1 900	18,6
Investointituet	50	0,5
Valtion maksusuoritukset (Staatsleistungen)	264	2,6
Muut (lainat, varaukset)	500	4,9
Yhteensä	10 234	100,0

27 Ajankohtainen kirkkolaki löytyy internetistä: www.kirchenrecht-ekd.de/.

28 Lähde: Zahlen und Fakten 2015, 37. Arvio perustuu vuoden 2005 lukuihin, eikä se sisällä esim. diakonisten järjestöjen työn lukuja: niiden budjetit pyörivät yhteensä kymmenissä miljardeissa. Käytännössä lukujen ulkopuolelle jäävät kirkon valtion puolesta suorittama koulutus-, sosiaali- ja terveydenhoitotyö, jonka kulut valtio ja/tai kunta ja/tai sairas- sekä eläkevakuutusyhtiöt maksaa/maksavat käytännössä kokonaan. EKD:n taloussuunnitelma vuodelle 2015 löytyy internetistä: www.ekd.de/kirchenfinanzen/assets/ekd_haushaltsplan_2015.pdf. Luettu 26.9.2015.

29 EKD voi määrätä jäsenkirkkojensa seurakunnat keräämään vuosittain enintään kolme kolehtia tiettyä kokonaiskirkollista tarkoitusta varten; muista se voi tehdä suosituksia.

Saksan evankelinen kirkko saa noin puolet tuloistaan jäsentensä maksamien kirkollisverojen kautta, joita on kerätty vuodesta 1919 lähtien ja joiden suuruus määrittyy maksetun tuloveron mukaan. Saksassa on lukuisia erilaisia tuloveroluokkia, joihin kuuluminen määrittyy lähinnä perhetilanteen mukaan.³⁰ Yksittäisen henkilön kirkollisveron suuruus oli vuonna 2014 Saksan kaikissa osavaltioissa 9 % tuloverosta.³¹ Vain noin kolmasosa evankelisen kirkon jäsenistä maksaa kirkollisveroa, joka kerätään muiden verojen yhteydessä.³² Seurakuntien jäsenmaksut³³ ovat vapaaehtoisia, eikä niitä kerätä kaikkialla. Niiden suuruus vaihtelee mutta on yleensä noin 0,5 % nettotuloista. Jäsenmaksuista saatava tuotto jää suoraan oman paikallisseurakunnan käyttöön, ja niitä kerätään erityisesti kirkollisverosta vapautetuilta ja pienituloisilta henkilöiltä.

Tuloja saadaan myös muista lähteistä. Julkisen rahoituksen osuus on 18,6 %. Tällä rahoituksella osallistutaan erityisesti kirkon suorittamien yhteiskunnallisten tehtävien rahoittamiseen, esimerkiksi lastentarhojen ja koulujen toimintaan. Taulukossa erikseen mainitut valtion maksusuoritukset ovat verrattavissa maanvuokriin: Saksan liittotasavalta maksaa perustuslakinsa mukaan evankeliselle ja roomalaiskatoliselle kirkolle korvausta Napoleonin vuonna 1803 pakkolunastamista maa-alueista, jotka vastaavat noin 27 % nykyisestä liittotasavallan alueesta. Kolehdit ja (testamentti-)lahjoitukset ovat yleensä tiettyyn tarkoitukseen merkittyjä.

Kirkollisveroista saatavien tulojen jakaminen tapahtuu ensisijaisesti aluekirkkojen kautta. Ne saavat ensin alueellaan maksetut kirkollisverot haltuunsa ja maksavat siitä osuuden EKD:lle.³⁴ Sen jälkeen ne siirtävät rahoja rovastikunnille, jotka pidättävät summasta noin 15–25 % omiin menoihinsa ja jakavat loput edelleen paikallisseurakuntiin.³⁵ Pappien palkat ja eläkkeet maksetaan suoraan aluekirkon budjetista; rovastikunnat ja paikallisseurakunnat eivät joudu huolehtimaan niistä. Aluekirkkojen budjeteista ja tilinpäätöksistä vastaavat niiden kirkolliskokoukset.

30 Esim. onko verotettava henkilö naimisissa/naimaton tai onko hänellä lapsia.

31 Poikkeuksena Baden-Württemberg ja Baijeri, joissa kirkollisveron osuus tuloverosta oli 8 %.

32 www.ekd.de/finanzen/kirche_und_geld.php. Luettu 12.9.2015. Evankelinen kirkko maksaa valtiolle tästä palvelusta – vuonna 2013 160 milj. euroa. Esim. opiskelijat, eläkeläiset, työttömät ja pienituloiset on vapautettu automaattisesti kirkollisverosta.

33 www.landeskirche-anhalts.de/service/kirche-und-geld/gemeindekirchgeld. Luettu 12.9.2015.

34 Aluekirkot maksavat taloudellisen tilanteensa mukaan osuuden EKD:n kokonaisbudjetista, joka oli vuonna 2015 90,388 milj. €. EKvW maksoi siitä vuonna 2015 n. 8,3 % eli 7,527 milj. €.

35 Esim. Münsterin rovastikunnassa seurakunnat (yht. 25 seurakuntaa ja 105 000 seurakuntalaista) saivat vuonna 2010 98,48 € seurakuntalaista kohti. www.ev-kirchenkreis-muenster.de/wir-ueber-uns/kirche-und-geld/finanzverteilung/. Luettu 26.9.2015. Seurakuntien täytyy kantaa näistä varoista koko toimintansa pappien palkkoja ja valtion tukemia tehtäviä lukuunottamatta.

Taulukko 2. EKvW:n kirkollisverojen käyttö vuonna 2015 (odotettu kokonaissumma 445 milj. €).³⁶

Käyttökohde	milj.euroa
Rahoitustasaus ⁶⁷²	11,9
Clearing-varaus ⁶⁷³	5
Aluekirkon kulut	39,429
Kokonaiskirkolliset tehtävät (EKD:n maksut; aluekirkon srk:ien puolesta suoritettavat tehtävät; ekumenia ja lähetys)	31,501
Papiston palkat ja eläkkeet	94,526
Siirto rovastikunnille (jakavat edelleen paikallisseurakunnille) ⁶⁷⁴	272,644

Saksan evankelisen kirkon taloustilanne riippuu lähinnä jäsenmäärän kehityksestä ja Saksan liittotasavallan taloustilanteesta. Kirkon jäsenmäärä on laskenut viime vuosina, mutta 2010-luvulla kirkollisveroista saatavat tulot ovat nousseet siitä huolimatta, koska maan taloudellinen tilanne on ollut hyvä ja kirkollisveron määrä on sidottu maksetun tuloveron määrään. Viime vuosina tämä on suonut kirkolle taloudellisen hengähdystauon. Toisaalta esimerkiksi vuosien 2002–2005 heikompi taloustilanne näkyi sekin kirkollisverojen määrässä.⁴⁰ Tulevaisuudessa on odotettavissa, että kirkon tulot vähenevät, mikä tulee aiheuttamaan nykyisen toiminnan ja olemassa olevien rakenteiden suuruuden kanssa ongelmia.⁴¹

5 Jäsenkehitys

Saksan kokonaisväestöstä (n. 81 miljoonaa) 61,6 % (n. 49,7 miljoonaa) kuuluu johonkin kristilliseen kirkkokuntaan. Näistä suurimmat ovat roomalaiskatolinen (24,1 miljoonaa jäsentä) sekä evankelinen kirkko (n. 23 miljoonaa jäsentä, n. 29,01 % väestöstä). Ortodoksisilla kirkkoilla on yhteensä noin 1,7 miljoonaa

36 www.kirchenrecht-westfalen.de/document/30770/search/haushalt%25202015#. Luettu 26.9.2015.

37 Vastaa Saksan liittotasavallan osavaltioiden välistä rahoitustasausta: taloudellisesti paremmassa tilanteessa olevat aluekirkot siirtävät varoja heikommille aluekirkkoille. Useimmiten raha liikkuu läntisestä Saksasta itäiseen.

38 Näitä varoja käytetään jälkikäteen aluekirkkojen välillä tapahtuvaan kirkollisverojen siirtoon, jonka suuruutta on vaikea arvioida etukäteen ja jonka taustana on yleensä seurakuntalaisen asuminen ja työskentely eri paikkakunnilla.

39 Käytännössä ”lopun varat” jaetaan rovastikuntiin. Vuonna 2015 ne saivat jokaista seurakuntalaista kohti 114,148 €.

40 Kirkollisveroja kerättiin vuonna 1992 yhteensä n. 4,25 mrd. €, 2005 vain 3,6 mrd. €, 2011: 4,4 mrd. €, 2012: 4,6 mrd. €, 2013: 4,8 mrd. €. EKvW:n kohdalla luvuissa on nähtävissä sama kehitys: 1992: 470 milj. €, 2005: 380 milj. €, 2011: 440 milj. €, 2012: 460 milj. €, 2013: 470 milj. €. www.evangelisch-in-westfalen.de/fileadmin/ekvw/dokumente/wir_ueber_uns/statistik/Jahresbericht_2014.pdf. Luettu 26.9.2015.

41 Erityiseksi ongelmaksi muodostuvat myös pappien eläkkeet: Saksan evankelisen kirkon papit ovat ns. virkamiessuhteessa, mikä tarkoittaa sitä, että työnantajan ei tarvitse maksaa heistä minkäänlaisia työeläkemaksuja heidän työuransa aikana. Eläkkeet maksetaan palkkojen tavoin täysimääräisinä aluekirkkojen budjeteista. Tämän lisäksi Saksojen yhdistyttyä päätettiin, että entisen Itä-Saksan papit saavat eläkettä Länsi-Saksan pappien tavoin, mikä rasittaa myös paremmassa taloudellisessa asemassa olevia läntisiä aluekirkkoja.

jäsentä.⁴² Vuonna 2010 mihinkään uskontokuntaan kuulumattomien osuus oli 33,06 % ja muslimien 4,89 %. Muiden ryhmien jäsenmäärät eivät ylitä yhtä prosenttia.⁴³ Nykyisen maahanmuutto-, turvapaikanhakija- ja pakolaistilanteen vuoksi muslimien määrä on noussut ja tulee nousemaan, mutta kirkkojen jäsenmäärään se ei ole suoranaisesti vaikuttanut.

EKD:n jäseniä ovat Saksan itsenäiset aluekirkot, joita on tällä hetkellä 20 kappaletta⁴⁴ ja joissa toimii yhteensä 14 412 itsenäistä seurakuntaa. Aluekirkkojen lukumäärä on laskenut viime vuosina kahdella pohjoisessa Saksassa tehtyjen muutosten myötä.

DDR:n poliittinen painostus sekä voimakkaan ateistinen valtionideologia johtivat lukuisiin kirkosta eroamisiin. Tämä vaikutti negatiivisesti erityisesti evankelisen kirkon jäsenlukuihin, sillä entisen Itä-Saksan alue kuului protestanttisuuden ydinalueisiin. Esimerkiksi Brandenburgin alueella yli 90 % väestöstä oli evankelisen kirkon jäseniä. Vielä nykyäänkin kristittyjen osuus niin katsotuissa uusissa osavaltioissa on huomattavasti matalampi kuin läntisessä Saksassa. Esimerkiksi itäisen Sachsen-Anhaltin osavaltion alueella vain 13,6 % väestöstä kuuluu evankeliseen ja 3,5 % roomalaiskatoliseen kirkkoon. Lännessä ja etelässä evankelisten kristittyjen osuus kokonaisväestöstä vaihtelee voimakkaasti myös siitä riippuen, onko alue evankelisesti vai katolisesti väritynyt.⁴⁵

EKvW:n alueella evankeliseen kirkkoon kuuluu 31,01 % väestöstä eli yhteensä 2,388 miljoonaa seurakuntalaista. Sen jäsenmäärä on pienentynyt viime vuosikymmeninä huomasti. Vuonna 1972 jäseniä oli 3,587 miljoonaa ja vuonna 2000 2,760 miljoonaa.

Viime vuosina evankelisen ja roomalaiskatolisen kirkon jäsenmäärien pieneminen on johtunut Saksan yleisestä väestönkehityksestä. Esimerkiksi vuonna 2013 EKD:n työn puitteissa kastettiin kirkon jäseneksi 165 058 lasta. Evankelisia hautaan siunaamisia oli sitä vastoin 275 350. Vuonna 2013 evankelisesta kirkosta erosi 176 551 jäsentä, ja siihen liittyi 50 116 henkilöä.⁴⁶ Evankelisesta kirkosta eroamisten määrä on viime vuosina ollut voimakkaasti riippuvainen myös roomalaiskatolisen kirkon piirissä esiintyneistä skandaaleista, jotka ovat saaneet paljon palstatilaa ja keskusteluaikaa erilaisissa medioissa. Esimerkkeinä voidaan mainita lasten seksuaali-

42 www.evangelisch-in-westfalen.de/fileadmin/ekvw/dokumente/wir_ueber_uns/statistik/Jahresbericht_2014.pdf. Luettu 26.9.2015.

43 www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/145148/religionszugehoerigkeit. Luettu 29.9.2015.

44 Jäsenmäärän mukaisessa järjestyksessä lueteltuna: Hannover (2,76 miljoonaa jäsentä), Rheinland, Bayern, Westfalen, Nordkirche, Württemberg, Hessen-Nassau, Baden, Berlin-Brandenburg-schlesischer Oberlausitz, Kurhessen-Waldeck, Mitteldeutschland, Sachsen, Pfalz, Oldenburg, Braunschweig, Bremen, Reformierte Kirche, Lippe, Schaumburg-Lippe, Anhalt (40 000 jäsentä).

45 Niedersachsenissa, joka on suurimmaksi osaksi Hannoverin aluekirkon aluetta, evankelisten kristittyjen määrä on poikkeuksellisen suuri: 48,0 %. Roomalais-katolisten kristittyjen osuus on siellä 17,6 % väestöstä. Baijerissa roomalais-katolisten kristittyjen osuus on puolestaan 53 % väestöstä ja evankelisten 19,8 %.

46 Näissä luvuissa ei huomioida lapsikasteen kautta kirkkoon liitettyjä tai kuoleman vuoksi poistettuja jäseniä.

nen hyväksikäyttö, Limburgin piispan *Franz-Peter Tebartz-van Elstin* rahankäyttöön liittyneet epäselvyydet, joista keskusteltiin syksyllä 2013, sekä paavien julkilausumat erityisesti seksuaalieettisissä ja perhepoliittisissa kysymyksissä. Oma vaikutuksensa kirkosta eroamisiin on ollut myös kirkollisverolla. Erityisesti vuonna 2013 kirkosta erosi paljon ihmisiä, koska omaisuustuloista saatavien tulojen verotuskäytäntö muuttui 1.1.2014. Tätä ennen ihmisten olisi pitänyt maksaa näistä tuloista itse kirkollisveroa, mutta muutoksen jälkeen pankit maksoivat veron suoraan.⁴⁷

6 Viimeaikaiset ja käynnissä olevat uudistukset

Saksan evankelinen kirkko on Saksan liittotasavallan tavoin voimakkaan federalistinen ja vierastaa vallan keskittämistä yhteen paikkaan. Tästä johtuen EKD:n mahdollisuudet kannustaa aluekirkkoja suuriin hallintomuutoksiin ovat varsin rajatut. Sama tilanne näkyy myös hallinnon alemmilla portailla: ylemmän tason on vaikea pakottaa alemmaa tasoa minkäänlaisiin muutoksiin. Tämä antaa vapauksia toiminnan suunnittelussa mutta hidastaa tarpeellisten muutosten tekemistä. Myös historialliset traditiot saattavat seistä erilaisten muutosten esteenä.

EKD:n ja aluekirkkojen suhteessa valtioon ei ole odotettavissa suurempia muutoksia, koska niitä kohdellaan samoin kuin muitakin uskonnollisia julkisoikeudellisia yhteisöjä. Medioissa keskustelua herättää lähinnä tunnustuksellinen uskonnonopetus, jonka kohdalla saattaa tapahtua nopeammin muutoksia kuin muissa kysymyksissä. Tämä johtuu myös siitä, että Saksan liittotasavallan alueella koulujärjestelmistä ja opetussuunnitelmista päätetään osavaltiotasolla ja uudet johtoon tulevat puolueet saattavat haluta muuttaa uskonnonopetusta nopeastikin. Esimerkiksi Berliinissä uskonto on ollut vuodesta 2006 lähtien vapaaehtoinen oppiaine. Sen muuttamisesta pakolliseksi aineeksi järjestettiin äänestys 26.4.2009, mikä ei muuttanut tilannetta. Kaiken kaikkiaan suurimpana ongelmana voidaan pitää jäsenmäärän vähenemisestä johtuvaa tulojen pienenemistä, johon Saksan evankelisen kirkon on kaikilla tasoilla reagoitava.

Suuremman kokoluokan muutokset ovat kuitenkin mahdollisia. Esimerkkinä mainittakoon kolmen aluekirkon – *Nordelbisch Evangelisch-Lutherische Kirche* (2 milj. jäsentä), *Evangelisch-Lutherische Landeskirche Mecklenburgs* (192 218 jäsentä) ja *Pommersche Evangelische Kirche* (94 110 jäsentä) – yhdistyminen 27.5.2012 yhdeksi uudeksi aluekirkoksi nimeltä *Nordkirche*.⁴⁸ Kirkkojen yhdistyminen johti kaiken kaikkiaan mittaviin uudistuksiin: Lyypekki menetti asemansa piispanistuintena 900 vuoden jälkeen, ja Pommernin aluekirkon alueesta tuli yksi rovastikunta.

47 www.ekd.de/kirchenfinanzen/assets/faq_kirchensteuer_auf_kapitalertraege.pdf. Luettu 29.9.2015. Kirkollisveron määrä ei siis muuttunut, mutta niiden maksamisessa huijaaminen ei enää onnistunut.

48 Aiheesta on kirjoitettu väitöskirja: ”Dittmers, Sebastian, Entstehung der Nordkirche”, Kiel 2015.

EKvW:ssa on voimakkaasti laskeneen jäsenmäärän ja siitä johtuvan taloustilanteen johdosta tehty suuri määrä seurakuntaliitoksia. Vuonna 2000 aluekirkossa oli vielä 655 seurakuntaa ja vuonna 2013 enää 514. Yhdellä seurakunnalla oli vuonna 2000 keskimäärin 4215 jäsentä ja vuonna 2013 vastaavasti 4592.⁴⁹ Näihin muutoksiin liittyvät lisäksi papiston määrän vähentäminen sekä täysipäiväisten papin paikkojen muuttaminen osa-aikaisiksi.⁵⁰

7 Vapaaehtoistyö

Koko EKD:n työn piirissä toimii yli miljoona vapaaehtoistyöntekijää, joita on noin viisi jokaista palkattua täysipäiväistä työntekijää kohti. Ilman heitä Saksan evankelisen kirkon toiminta olisi huomattavasti vähäisempää ja yksipuolisempaa. Tulevaisuudessa vapaaehtoistyöntekijöiden, erityisesti maallikoiden, merkitys tulee kasvamaan. Vapaaehtoisia löytyy erityisesti diakonisten järjestöjen työn piiristä. Tällä hetkellä heitä on noin 700 000 henkilöä.⁵¹

Vapaaehtoisia rekrytoidaan paikallisseurakunta- ja järjestötasolla, lähinnä henkilökohtaisten kontaktien ja ilmoitustaulujen kautta. En ole löytänyt minkäänlaista keskitettyä rekrytointijärjestelmää.

8 Analyysi

Saksan kirkollista kenttää määrittävät sen moninaisuus ja federalistinen rakenne, joista varsinkin jälkimmäinen hankaloittaa suurten muutosten tekemistä mutta antaa alemmille hallinnon tasoille enemmän vaikutusvaltaa. Maallikkojen määrä hallintoelimissä on yleensä vähintään puolet. Piispalla ja rovastilla ei ole erityistä valta-asemaa hallintorakenteissa. Tärkeää on myös huomata, että teologisissa johdotehtävissä työskentelevien työsuhteet ovat määräaikaista ja rajallisia.

Paikallisseurakuntien pieni koko ja taloudellinen itsemääräämisoikeus ovat yhtä aikaa niiden vahvuus ja heikkous. Asetelma antaa niille yhtäältä vapauden päättää paikallisesti omista asioistaan ja määrittää omia painopisteitään. Toisaalta yhden papin, jolla ei ole usein edes täysipäiväistä työsuhdetta yksittäiseen seurakuntaan vaan joka joutuu jakamaan työaikansa useampaan seurakuntaan, ei voi edellyttää olevan jokaisen työalueen asiantuntija. Samoin vähänkään erikoisemmat työmuodot saattavat kaatua vähäiseen seurakuntalaisten kokonaismäärään. Rajoitetut varat estävät lisäksi palkkaamasta erilaisia ammattilaisia, ja yhä useammat seurakuntien

49 www.evangelisch-in-westfalen.de/fileadmin/ekvw/dokumente/wir_ueber_uns/statistik/Jahresbericht_2014.pdf. Luettu 26.9.2015.

50 On tosin huomioitava, että osa papeista on siirtynyt osa-aikaisiin virkoihin myös perhesyistä.

51 www.diakonie.de/zahlen-und-fakten-9056.html. Luettu 21.9.2015.

työntekijät ovat töissä niin sanotuilla *minijob*-sopimuksilla.⁵² Mikäli monenlaisia toimintamuotoja (esim. vanhus-, diakonia- ja nuorisotyö) järjestetään rovastikuntatasolla, on niihin osallistuvien sitouttaminen omaan paikallisseurakuntaan luonnollisesti hankalampaa.

Saksan evankelisella kirkolla tulee olemaan tulevaisuudessa ongelmia jäsenkehityksen ja sen myötä taloutensa kanssa. Kirkollisverojen laskutapa ja niistä saatujen tulojen jakoperiaate aluekirkkojen kautta tasoittaa kuitenkin taloudellisia eroja aluekirkkojen välillä ja pienemmässä mittakaavassa eri seurakuntien välillä. Lisäksi kirkollisveron määrän mahdollinen nostaminen ei kohdistu pienituloisiin.

9 Tärkeimmät lähteet

Grundordnung der Evangelischen Kirche in Deutschland [syyskuu 2015].

Kirchenmitgliederzahlen (2015). *Kirchenmitgliederzahlen. Evangelische Kirche in Deutschland. Stand 31.12.2013*. Hannover: EKD.

Statistischer Jahresbericht der Evangelischen Kirche von Westfalen (2014). *Statistischer Jahresbericht der Evangelischen Kirche von Westfalen*. Bielefeld: Landessynode.

Zahlen und Fakten (2015). *Zahlen und Fakten 2015. Evangelische Kirche in Deutschland*. Hannover: EKD.

52 Tämä on erityisen vaikea tilanne kirkkomuusikoille, joiden on jumalanpalvelusaikojen vuoksi hankalaa olla osa-aikatöissä useammassa seurakunnassa yhtä aikaa. Vain suurilla seurakunnilla on varaa palkata esimerkiksi täysipäiväinen nuorisotyöntekijä.

ENGLANNIN KIRKKO

1 Johdanto

Kirkon päätöksentekoprosessit käänteisesti kasvavat yhä monimutkaisemmiksi samaan aikaan, kun sen jäsenmäärä laskee, ja demokratisoituminen tekee niistä, ei halvempia vaan kalliimpia aikana, jolloin taloudelliset resurssit ovat tasaisesti hupenneet. Kumpikin näistä tekijöistä tulee aiheuttamaan huomattavia ongelmia kirkolle tällä vuosisadalla. – – On selvää, että – – kirkon – – tulee asemoida itsensä uudelleen – – vastauksena aikakaudelle, jota jo nyt toisinaan nimitetään jälkikristilliseksi.¹

Englannin kirkon aktiivisena maallikkona toimivan historioitsijan ja kulttuuri-persoonan *Sir Roy Strongin* luonnehdinta riittäisi jo yksin perusteluksi sille, miksi Englannin kirkko on kiinnostava ja tarpeellinen tarkastelukohde luterilaisen kirkon uudistumisen kanssa painiskeleville suomalaisille. Vaikka suomalaisen ja englantilaisen yhteiskunnan erot ovat huomattavia, on ilmeistä, että niiden enemmistö-kirkot elävät monella tapaa samankaltaisten haasteiden edessä.

Aivan kuten Suomessa myös Englannissa kirkolla – ja nimenomaisesti yhdellä enemmistökirkolla – on ollut erityinen historiallinen, yhteiskunnallinen ja kulttuurinen asema, joka on näkynyt myös lainsäädännössä. Viimeisen sadan vuoden aikana, ja aivan erityisesti 1960-luvulta lähtien, tuo asema on joutunut enenevässä määrin haastetuksi. Enemmistökirkon jäsenten prosentuaalinen osuus koko väestöstä on laskenut rajusti ihmisten vieraantuessa paitsi kirkosta ja kirkollisesta traditiosta myös laajemmin uskonnollisuudesta.²

Samanaikaisesti yhteiskunta on moniarvoistunut sekä maan sisäisen kehityksen että maahanmuuton seurauksena. Monikulttuurisuuden ja moniarvoisuuden osalta suomalainen yhteiskunta on vielä kaukana Englannista, ainakin mitä tulee Lontoon metropolialueeseen. Tämä seikka tekee Lontoon ja siellä toimivat Englannin kirkon seurakunnat erityisen kiinnostaviksi tarkastelukohteiksi. Vaikka suorat vertailut ovat mahdottomia, Lontoota ja Englannin kirkkoa tarkkailemalla voidaan

1 The Church's decision-making processes grow more complicated inversely to the decline in its membership, and this democratization has made it more and not less expensive to run in an age when its financial resources have been steadily dwindling. Both of these factors will present formidable problems for the Church in the present century. – – What is clear is that – – this Church – – will need to re-position itself – – in response to an age which is already sometimes labelled post-Christian. Strong 2008, ix–x. Sitaatin suomennos *Juha Meriläinen*.

2 Guest & Olson & Wolffe 2012, 57–75; Davie 2015, 3–17.

nähdä jonkinlaisia ennusteita tai etiäisiä siitä, mitä Suomen urbaaneilla alueilla ja maan luterilaisella kirkolla saattaa olla edessään.

Samankaltaiset kehityskulut ja samansuuntaiset haasteet eivät kuitenkaan ole ainoita syitä sille, miksi Englannin kirkon tarkkaileminen on perusteltua. Vuonna 1992 solmitun *Porvoon sopimuksen* myötä Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja Englannin kirkko ovat muutaman muut brittiläisen, pohjoismaisen ja balttilaisen kirkon tavoin läheisessä yhteydessä toisiinsa. Kirkot ovat muun muassa tunnustaneet toistensa jäsenyyden ja hengellisen viran niin pitkälle, että Englannin kirkon papit ovat kelvollisia työskentelemään luterilaisessa kirkossa Suomessa, ja päinvastoin.³

Sopimus tekee Englannin kirkon periaatteellisella tasolla, jos kohta ei välttämättä teologisesti, läheisemmäksi Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle kuin sopimuksen ulkopuolelle jääneet luterilaiset sisarkirkot. Ekumeenisten yhteyksien kautta syntynyt henkinen läheisyys näkyy myös siinä, että Englannin kirkon liturgisia ja virkakäsitystä koskevia vaikutteita on yhä enenevässä määrin levinnyt Suomeen. Näin ollen Suomen ja Englannin kirkkoa eivät ainoastaan yhdistä samankaltaiset haasteet, vaan myös Englannin kirkon ratkaisut voivat tulevaisuudessa heijastua välillisesti Suomeen.

Tätä Englannin kirkon nykytilaa koskevaa selvitystä ei tule pitää varsinaisena yleiskatsauksena, koska se ei rakennu kohteen ehdoilla eikä sitä ole tarkoitettu kuvaamaan kaikkia Englannin kirkon kannalta keskeisiä näkökohtia. Esimerkiksi teologia ja Englannin kirkossa vahvasti keskiössä oleva liturgia sivuutetaan miltei kokonaan. Samalla tavalla syrjään jäävät kansainväliset yhteydet, joilla on sekä historiallisesti että tänä päivänä suuri merkitys Englannin kirkolle ja sen identiteetille ennen kaikkea anglikaanisen kirkkoyhteisön mutta myös ekumeenisen liikkeen kautta.

Raportin keskeinen näkökulma on siinä, mitä Kirkon tulevaisuuskomitean olisi hyvä tietää Englannin kirkosta pohtiessaan kirkon ja sen organisaation tulevaisuutta. Englannin kirkkoa tarkastellaan näin ollen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon haasteiden ja nykytilanteen näkökulmasta, mikä ei voisi olla tavanomaisen yleiskatsauksen saati tieteellisen analyysin lähtökohta.

2 Organisaatorakenne

Englannin kirkon historia ulottuu katolisena tunnettuun läntiseen vanhaan kirkkoon, joka peri organisaatorakenteensa Rooman keisarikunnasta. Katolisen kirkon organisaatiomalli säilyi läpi reformaation ja päättyi englantilaiseen kirkkolakiin, *Ecclesia Anglicanaan*, ja on sitä kautta edelleen voimassa Englannin kirkossa.⁴

3 Davie 2008, 179–180; Karttunen [2015].

4 Podmore 2005, 103–105; Rusama 2005, 199–202; Davie 2008, 8–9, 28–30.

Vaikka Englannin kirkolla on yksittäisiä alueita Walesissa ja ulkosaarilla sekä valtakunnan ulkopuolisista alueista koostuva erillinen hiippakunta, *Diocese of Europe*, se on nimensä mukaisesti Englannin, ei Ison-Britannian kirkko.⁵

Kirkko rakentuu maantieteellisistä alueista, joista ylimpänä rakenteessa ovat kaksi provinssia (engl. *province*), Canterbury ja York, joita johtavat metropoliittojen arvonimeä kantavat arkkipiispat. Metropoliitoista ”vanhempi” on Canterburyn arkkipiispa, joka on arvonimensä mukaisesti ”koko Englannin primaatti” sekä maailmanlaajuisen anglikaanisen kirkkoyhteisön ylin piispa.⁶

Epävirallisen mutta pitkään olemassa olleen periaatteen mukaisesti Canterburyn arkkipiispaksi valitaan vuorotellen kandidaatti kahdesta kirkon sisäisestä merkittävästä liikkeestä, anglokatolisuudesta ja evankelikaalisuudesta. Periaate toteutui myös tuoreimmassa arkkipiispanvaalissa, kun anglokatolisen *Rowan Williamsin* seuraajaksi valittiin vuonna 2013 virkaansa astunut evankelikaalinen *Justin Welby*.⁷

Arkkipiispojien johtamat provinssit ovat jakautuneet piispojien johtamiin hiippakuntiin, joista 29 on Canterburyn ja 14 Yorkin alaisuudessa. Muutamien alueiden, kuten esimerkiksi Britannian kruunulle kuuluvan itsehallintoalueen, Kanaalisaarten, asema poikkeaa normaalista mallista. Suurissa hiippakunnissa saattaa toimia lisäksi apulaispiispoja (engl. *suffragan bishops*), jotka vastaavat heille määrätyistä maantieteellisistä alueista ja joille hiippakunnan piispa on delegoinut valtaansa.⁸

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta hiippakunnat ovat jakautuneet arkkirovastikuntiin (engl. *archdeaconry*). Nimitys on peräisin varhaisesta kirkosta, jossa arkki diakonin johtama diakonien ryhmä avusti hiippakuntansa piispaa. Nimitys on tänä päivänä sikäli harhaanjohtava, että *archdeaconryn* johdossa ei suinkaan ole diakonia vaan ”vanhempi pastori” (engl. *senior pastor*), jota voisi verrata lähinnä luterilaisen kirkon lääninrovasteihin. Tosin muutamissa tapauksissa arkkirovastikunnan johto ei ole vanhemmalla pastorilla vaan apulaispiispalla, joka hoitaa tehtävää muiden velvoitteittensa ohessa.⁹

Arkkirovastikunnat ovat jakautuneet edelleen muutaman seurakunnan muodostamiin rovastikuntiin (engl. *deaconry*). Rovastikuntaa johtaa jonkun siihen kuuluvan seurakunnan johtava pappi. Paikallisseurakunnat ovat pääsääntöisesti pieniä, yhden kirkon ympärille muodostuneita jumalanpalvelusyhteisöitä, joita on tänä päivänä Englannissa yli 13 000. Monet seurakunnat ovat yksipappisia, mutta usein johtavalla seurakuntapapilla voi olla apunaan muita pappeja, diakoneja tai maallikkosaarnaajia.¹⁰

5 Davie 2008, 9.

6 Davie 2008, 9–10, 176.

7 Pajunen 2013.

8 Davie 2008, 9, 11.

9 Davie 2008, 11.

10 Davie 2008, 12–13.

Etenkin Lontoon alueella seurakunnat ovat onnistuneet pysymään vetovoimaisina ja säilyttämään riittävät taloudelliset resurssit niin, että kaikilla seurakunnilla on oma pappi tai useita pappeja. Sen sijaan monet maaseudun pienet seurakunnat ovat joutuneet tyytymään osa-aikaisiin tai naapuriseurakuntien kanssa jaettuihin pappeihin. Monissa tapauksissa seurakuntapapilla on hoidettavanaan useita seurakuntia ja siinä määrin mittava maantieteellinen alue, että tilanne haittaa jo seurakuntaelämää.¹¹

Englannin kirkon erityislaatuinen luonne protestanttisuuden ja katolisuuden välimaastossa heijastuu myös sen kirkkokäsitykseen. Kirkon sisällä on tulkintajoukkoja siitä, mikä organisaation porras muodostaa kirkon perusyksikön. Korkeakirkollisten anglokatolilaisten mielestä perusyksikkö on hiippakunta ja sitä johtava piispa, jonka alaisuudessa papisto ja seurakuntalaiset toimivat. Seurakunnat ovat olemassa ainoastaan hiippakuntien osina. Näkemykselle löytyy tukea myös anglikaanisesta teologiasta. Toinen näkökulma, joka saa kannatusta erityisesti evankelikaalien keskuudessa, korostaa seurakuntien roolia. Kirkon elämää eletään todeksi seurakunnissa, ja muun organisaation arvo mitataan siinä, kuinka hyvin se pystyy tukemaan seurakuntia.¹² Ensiksi mainittu näkökulma on tyypillinen myös katoliselle kirkolle, kun taas jälkimmäinen on tutumpaa luterilaisille ja ennen kaikkea kalvinistisille kirkkoille.

Vaikka nämä kaksi keskenään ristiriitaista kirkkonäkemyksiä elävät rinnastusten, hiippakuntien ja piispojen rooli on Englannin kirkossa yhtä kaikki selkeästi vahvempi kuin luterilaisessa kirkossa Suomessa. Englannin kirkko on myös organisaationa hierarkkisempi ja siinä mielessä selkeämpi, että organisaation alemmat portaat ovat alisteisessa asemassa ylempiin nähden. Suomessa näin ei pääsääntöisesti ole.

Hierarkkisuus näkyy paitsi hiippakuntien ja seurakuntien suhteessa myös niiden väliportaissa. Englannin kirkon *archdeaconry* voisi esimerkiksi jossain mielessä verrata suomalaisiin rovastikuntiin, mutta jos rovastikuntien rooli on Suomessa vähäinen ja liittyy lähinnä seurakuntien väliseen yhteistyöhön, Englannin kirkossa *archdeaconry* johtavalla vanhemmalla pastorilla on piispan delegoimaa kaitsentavaltaa alueensa pappeihin.

Jos taas Englannin kirkon *deaconry* pyrki vertaamaan samassa organisaation portaassa oleviin nykymuotoisiin suomalaisiin seurakuntayhtymiin, erot ovat huomattavat. Englannissa *deaconry* muodostavat selkeän mutta resurssiltaan ja voimavaroiltaan rajallisen väliportaan seurakuntien ja *archdeaconry*n välille. Suomessa taas seurakuntayhtymät voivat olla talouden, työntekijämäärien ja toimivallan osalta huomattavasti hiippakuntia merkittävämpiä toimijoita. Organisaatiokaaviossa seurakuntayhtymien ”yläpuolella” olevilla rovastikunnilla ei ole niihin minkäänlais-

11 John Wolffin haastattelu 4.9.2015.

12 Davie 2008, 8.

ta valtaa eikä juuri hiippakunnillakaan piispojien kaitsentavaltaa lukuun ottamatta. Suomalaisten suurten seurakuntien valta-asema ja etenkin seurakuntayhtymien vallan paisuminen ovat hiippakuntakeskeiselle Englannin kirkolle varsin vieraita.

Englannin kirkon hierarkkisuus ei kuitenkaan ole yhtä selkeää kuin esimerkiksi katolisessa kirkossa. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että kirkko on kokonaisuudessaan jakautunut kahteen provinssiin, joista kumpikaan ei ole toisen yläpuolella, ja toisaalta siitä, että Canterburyn arkkipiispan ylin asema on monessa kohdin enemmän symbolinen kuin todellinen.¹³

3 Päätöksentekojärjestelmä

3.1 Kirkolliskokous ja konvokaatiot

Huolimatta piispuuden korostuneesta asemasta synodaalisuudella on tänä päivänä Englannin kirkon päätöksenteossa keskeinen rooli, joka näkyy hallinnon kaikilla portailla. Päätöksentekoelimistä ylimpänä on kirkolliskokous eli *General Synod*, jonka tehtävänä on säätää kirkkolaista, päättää kirkon yhteisten rahojen käytöstä sekä tunnustella kirkon yleistä mielipidettä tärkeissä poliittisissa, taloudellisissa, sosiaalisissa ja eettisissä kysymyksissä. Tältä osin kirkolliskokous ei siis poikkea kovin paljon esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vastaavasta elimestä. Nykyinen järjestelmä on kuitenkin Englannissa verrattain nuori, ja kirkolliskokouksen pitkä historia vaikuttaa edelleen monin tavoin sen nykytilanteeseen.¹⁴

Varhaisella keskiajalla valta oli yksinomaan piispoilla, jotka kokoontuivat synodeihin päättämään yhteisistä asioista ja laatimaan kirkkolakeja eli kaanoneita (engl. *canon law*). Keskiajan kuluessa myös papisto pääsi mukaan synodaaliseen päätöksentekoon. Aluksi papiston vanhemmat ja kunnianarvoisimmat jäsenet ja myöhemmin myös tavallisen papiston edustajat ottivat piispojien ohella osaa arkkihiippakunnittain kokoontuviin Canterburyn ja Yorkin konvokaatioihin, jotka jakaantuivat piispain- ja pappeinhuoneisiin. Konvokaatioiden tehtäviin kuului yhteisen päätöksenteon ohella papiston verotuksesta päättäminen.¹⁵

Reformaation myötä kruunun päätösvalta kirkon asioihin kasvoi huomattavasti. Kirkkolait eivät saaneet olla ristiriidassa valtion lakien kanssa, ja ne saivat lainvoiman vasta hallitsijan hyväksynnän myötä. Lisäksi konvokaatiot sai kutsua koolle vain monarkki. Konvokaatiot jäivät näin ollen kruunun ja parlamentin hal-

¹³ Pajunen 2013.

¹⁴ Synodical Government 1997, 1–4; Davie 2008, 28. Päätöksentekojärjestelmää koskevassa pääluvussa on hyödynnetty runsaasti myös Davien kirjaan pohjautuvaa *Mika Pajusen* analyysiä Englannin kirkon keskushallinnosta. Ks. Pajunen [2015].

¹⁵ Podmore 2005, 105–110; Davie 2008, 28–30.

littaviksi, ja vähitellen niiden koollekutsuminen harveni ja lakkasi pitkiksi ajoiksi kokonaan.¹⁶

Konvokaatioiden uusi nousu ajoittui 1800-luvun puoliväliin, jolloin kävi ilmeiseksi, ettei Ison-Britannian moniuskontoinen parlamentti voinut enää yksiselitteisesti toimia Englannin kirkon maallikkoäänenä. Konvokaatiot alkoivat kokoontua uudelleen entistä itsenäisempinä, ja 1800-luvun lopulla niihin lisättiin kolmas, maallikoiden neuvoa-antava huone. Vuodesta 1919 lähtien nämä kolmikamariset konvokaatiot kokoontuivat omien kokoustensa lisäksi yhteiseen kirkolliskokoukseen (engl. *The Church Assembly*). Järjestely koettiin kuitenkin liian raskaaksi ja monimutkaiseksi, minkä vuoksi vuonna 1970 perustettiin uusi, yksinkertaisempi ja tehokkaampi elin, *General Synod*. Vanhat konvokaatiot jäivät edelleen periaatteessa voimaan, mutta käytännössä ne ovat kokoontuneet ainoastaan kysymyksissä, jotka koskevat erityisellä tavalla papistoa. Esimerkiksi voidaan nostaa 1990-luvulla käyty keskustelu naispappeudesta.¹⁷

Nykyinen kirkolliskokous koostuu kolmesta eli piispain-, pappein- ja maallikoiden huoneesta. Piispainhuoneeseen kuuluvat Englannin kirkon kaikki 44 hiippakuntapiispaa, minkä lisäksi apulaispiispat ovat edustettuina kahdeksan edustajan voimin. Yksi näistä on Canterburyn hiippakunnan päivittäisistä asioista vastaava Doverin apulaispiispa, kun taas apulaispiispat valitsevat muut edustajat keskuudestaan.¹⁸

Pappeinhuoneeseen kuuluu 183 papiston hiippakunnallisin vaalein valitsemää jäsentä, katedraalien tuomiorovastit, Jersey ja Guernseyn rovasti, kuusi yliopistojen edustajaa, kaksi uskonnollisten sääntökuntien edustajaa, kolme sotilaspapiston edustajaa, vankeinhoidon johtava pastori ja viisi liitännäisjäsentä (engl. *co-opted members*) eli yhteensä 205 jäsentä.¹⁹ Ero suomalaisen kirkolliskokoukseen on muun muassa siinä, ettei Suomessa ole erillisiä kiintiöpaikkoja muiden organisaatioiden edustajille.

Maallikkojen huone koostuu 195:stä hiippakunnallisilla vaaleilla valitusta jäsenestä, kahdesta uskonnollisten sääntökuntien maallikkoedustajasta, kolmesta puolustusvoimien maallikkoedustajasta, kahdesta kirkon kiinteistöjen ja talouden hoidon edustajasta (engl. *Church Estate Commissioners*) ja viidestä liitännäisjäsenestä. Kokonaismäärä on 207.²⁰ Aivan kuten papeilla myöskään maallikoilla ei ole suomalaisessa kirkolliskokouksessa kiintiöpaikkoja, pois lukien saamelaiskäräjien ja Ahvenanmaan edustajat.

Huoneiden lisäksi kirkolliskokouksessa on kolme poliittisia puolueita muistuttavaa kirkollista ryhmittymää – katolilaiset, evankelikaalit ja avoimet eli liberaalit –, jos kohta ryhmittymien rajat eivät ole aina selkeitä tai yksiselitteisiä.²¹

16 Davie 2008, 28–30.

17 Podmore 2005, 110; Davie 2008, 29–32.

18 Podmore 2005, 112; Davie 2008, 31.

19 Ibid.

20 Ibid.

21 Synodical Government 1997, 83–84.

Yksi Englannin kirkon kirkolliskokousta koskeva selkeä kehityssuunta on ollut maallikoiden vallan lisääminen. Ennen tuoreinta kirkolliskokoussuudistusta oppia ja jumalanpalveluselämää koskevat päätökset tehtiin konvokaatioissa, joissa maallikoilla ei ollut päätösvaltaa. Toiseksi trendiksi voidaan nostaa pyrkimys kirkolliskokouksen selkeyttämiseen ja pienentämiseen. Vanhamuotoiseen kirkolliskokoukseen kuului peräti 750 jäsentä, mutta vuoden 1970 uudistuksessa määrä pudotettiin 581:en. Vuonna 2005 määrää leikattiin edelleen, ja nykyään kirkolliskokouksen jäsenmäärä on maksimissaan 476.²²

Muutosten jälkeenkin kyse on yhä mittavasta päätöksentekoelementistä, mutta jos koko suhtautetaan Englannin kirkon 44 hiippakuntaan ja 13 000 seurakuntaan, sitä voidaan hieman pitää suomalaista kirkolliskokousta suppeampana.

Yleensä kirkolliskokous kokoontuu yhtenä kokonaisuutena, mutta tietyissä asiakysymyksissä tai huoneiden niin vaatiessa äänestys voidaan toteuttaa huoneittain. Useimmissa kysymyksissä päätökseen riittää yksinkertainen enemmistö, mutta erilaisia merkittäviä asioita kohden on omia määräänemmistösäädöksiä. Yleisesti ottaen liturgiaa, sakramenteja ja kirkollisia virkoja koskevat muutokset kirkkolainsäädännössä (*Measure-* tai *Canon-*asetukset) vaativat kahden kolmasosan määräänemmistön kaikissa kolmessa huoneessa.²³

Määräänemmistösäädös on siis Englannin kirkossa periaatteessa Suomen kirkkoa kevyempi, jos kohta monimutkaisempi. Toisaalta, jos äänestys toteutetaan huoneittain, riittävän enemmistön saavuttaminen *jokaisessa* huoneessa on jännitteisten kysymysten kohdalla erittäin vaikeaa. Yksikin huone voi kaataa muiden huoneiden parissa ylivoimaisen suosion saaneen esityksen, kuten aika-ajoin on käynyt.

Vaikka kirkolliskokouksen kolmihuoneisuus on määräänemmistösäädösten takia osoittautunut ongelmaksi päätöksenteolle, järjestelmä on sikäli mielenkiintoinen, että se tarjoaa paremman mahdollisuuden äänestyksiä edeltäville neuvotteluille ja kompromissien etsinnälle kuin suomalainen kirkolliskokous, jossa ei ole puolueita ja ryhmiä. Toisaalta englantilaisen mallin voi ajatella vahvistavan piispojen, pappien ja maallikoiden välisiä vastakkainasetteluita.

Istuntojen kokousskulttuuri on kontrolloidumpaa mutta sitä kautta myös rikkäämpää kuin esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksessa. Edustajien täytyy toimittaa pyytämiensä puheenvuorojen sekä tulevien kysymysten tiivistelmät puheenjohtajistolle, jotka valikoivat ja jakavat puheenvuoroja. Prosessin tarkoituksena on huolehtia siitä, että koko näkemysten kirjo pääsee esiin mutta samat asiat eivät toistu jatkuvasti ja siten vie tarpeettomasti aikaa kokoukselta. Puheenvuorojen kesto on myös tiukasti rajattu ja kontrolloitu.²⁴

Englannin kirkon kirkolliskokouksella on kolme merkittävää roolia. Ensinnäkin, se on lainsäädäntöelin, jolla on oikeus laatia kirkon sisäisiä ja ekumeenisia

22 Podmore 2005, 112; Davie 2008, 32.

23 Podmore 2005, 114–115; Davie 2008, 32.

24 Mika Pajusen haastattelu 3.11.2015; Synodical Government 1997, 87–91; Podmore 2005, 113–114.

suhteita koskevia lakeja (*Measures, Canons, Acts of Synod* jne.). Toiseksi, kirkolliskokouksella on merkittäviä taloudellisia tehtäviä. Se hyväksyy kokonaiskirkkoa koskevan budjetin sekä vuoden mittaan mahdollisesti ilmaantuvat uudet menoerät. Kolmanneksi, se on neuvotteleva elin, joka tekee kannanottoja merkittäviin poliittisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin ja moraalisiin kysymyksiin.²⁵

Kirkolliskokous ei voi kuitenkaan päättää kaikista sen toimivallan alueelle kuuluvista asioista yksin. Esimerkiksi päätökset, jotka koskevat sakramenteja, kirkon virkaa tai ekumeenisia suhteita Brittein saarilla vaikuttavan toisen kristillisen kirkon kanssa, tulee lähettää ennen lopullista hyväksyntää kunkin hiippakunnan hiippakunnallisten synodien hyväksyttäväksi.²⁶

3.2 Piispainhuone

Kirkolliskokouksen vanhin osa, piispainhuone, toimii myös kirkolliskokouksen ulkopuolella samankaltaisena elimenä kuin suomalainen uusimuotoinen piispainkokous. Vuosittaisia kokoontumisia on kolme.

Piispainhuoneella on kaksi erityistä vastuualuetta kirkon päätöksenteossa ja elämässä. Kirkolliskokouksen perustuslain mukaan oppia, liturgiaa ja sakramenttien toimittamista koskevia päätöksiä ei voida tehdä ilman, että piispainhuone on antanut lausuntoa asiasta. Lisäksi päätös voidaan hyväksyä vain piispainhuoneen esittämässä muodossa. Tässä tulee selkeästi esiin piispojen asema opin ja jumalanpalveluselämän valvojina.²⁷

Toinen piispainhuoneen vastuualue koskee papistoa ja valtakunnallisesti hyväksytyjä maallikkosaarnaajia (engl. *lay ministers*). Vastuu näkyy käytännössä siinä, että piispojen virkakomitea (engl. *Bishops Committee for Ministry*) valvoo kirkon virkaosastoa (engl. *Church of England's Ministry Division*) pappien ja maallikkosaarnaajien valintaa ja koulutusta koskevissa kysymyksissä.²⁸

Kirkolliskokouksen ja piispojen suhdetta Englannin kirkossa on kuvattu usein toteamalla, että ”kirkko on piispallisesti johdettu ja synodillisesti hallinnoitu”.²⁹

3.3 Arkkipiispain neuvosto (*The Archbishops' Council*)

Viime vuosikymmenen lopulla Englannin kirkon keskushallinnossa tunnettiin tarvetta yhtenäisyyden vahvistamiseen ja yhteistyön lisäämiseen. Ratkaisua haettiin perustamalla vuonna 1999 arkkipiispain neuvosto, jota johtavat jaetun puheenjohtajuuden kautta Canterburyn ja Yorkin arkkipiispat. Neuvostoon kuuluu 21 jäsentä, muka-

25 Podmore 2005, 111; Davie 2008, 34.

26 Davie 2008, 33.

27 Synodical Government 1997, 1–2; Podmore 2005, 114–115; Davie 2008, 34.

28 Davie 2008, 34–35.

29 Synodical Government 1997, 8.

na edustajat kirkolliskokouksen kaikista huoneista sekä kummankin konvokaation alemmista huoneista. Neuvostoon kuuluu myös kirkon kiinteistöistä vastaava ylin virkamies sekä kuusi arkkipiispojen henkilökohtaisesti valitsemaa jäsentä.

Arkkipiispain neuvoston luonne on pitkälti strateginen ja neuvoa-antava, mutta sille kuuluu myös merkittäviä taloudellisia ja yhteiskuntasuhteisiin liittyviä tehtäviä. Kysymys on ennen kaikkea kirkon johtamisesta kirkolliskokouksen ja piispainhuoneen määrittelemään suuntaan.

Neuvosto tekee yhteistyötä koko kirkkoa koskevien toimielinten kanssa, käy luottamuksellisia neuvotteluita Britannian hallituksen kanssa sekä pyrkii tukemaan paitsi arkkipiispoja heidän tehtävissään myös laajemmin seurakuntia ja hiippakuntia. Jälkimmäisten kohdalla tukemiseen kuuluu myös resurssointia. Arkkipiispain neuvosto on myös kirkon ylin talousneuvosto, sillä se suunnittelee kokonaiskirkon budjetin kirkolliskokoukselle ja vastaa sen toteutuksesta ja taloudenpidosta.³⁰

Mikäli arkkipiispain neuvostolle hakee vertailukohtaa suomalaisesta kontekstista, sellainen löytyy melko suoraan kirkkohallituksen täysistunnosta. Yhtäläisyyttä korostaa entisestään se, että Englannin kirkon keskusvirasto, *Church House*, toimii arkkipiispain neuvoston alaisuudessa.

3.4 *National Church Institutions & Church Commissioners*

Kokonaiskirkon hallinnosta puhuttaessa kolmen edellä kuvatun hallintoelimen rinnalle on nostettava Englannin kirkon toimikuntalaitos, *National Church Institutions*. Kyseessä on runsaslukuinen joukko erilaisia valtakunnanlaajuisia toimikuntia, neuvostoja ja osastoja, joiden henkilökunta koostuu arkkipiispain neuvoston henkilökunnasta ja jotka vastaavat toiminnastaan joko arkkipiispain neuvostolle tai kirkolliskokoukselle.³¹

Suomalaiseen kontekstiin verrattuna *National Church Institutions* on ikään kuin kirkkohallituksen runko, eli sen osastot ja erillisyyksiköt. Näin ollen arkkipiispain neuvoston ja *National Church Institutionsin* voi ajatella muodostavan yhdessä suomalaista kirkkohallitusta vastaavan toimijan. Kokonaisuudet kuitenkin mielletään eri tavoin Englannissa ja Suomessa. Suomessa kirkkohallitus mielletään yhdeksi toimijaksi, ja täysistunto on sen hallinnollinen elin. Englannissa arkkipiispain neuvosto on yksi kirkon tärkeimmistä hallintoelimistä, ja instituutiot ovat sen alaisia yksiköitä.

Vuonna 2008 *National Church Institutionsiin* kuului seuraavat yksiköt: *the Board of Education, the Cathedrals and Church Buildings Division, the Central Secretariat, the Communications Unit, the Financial Policy Unit, the Common Services Division, the Human Resources Division, the Legal Office, the Ministry Division, the*

30 Davie 2008, 35–36.

31 Davie 2008, 36.

Mission and Public Affairs Division ja *the Records Centre*.³² Yksiköiden vastuiden ja toiminnan avaaminen ei lyhyen selvityksen puitteissa ole valitettavasti mahdollista.

Valtakunnanlaajuisten kirkollisten instituutioiden lisäksi Englannin kirkossa on runsas joukko erilaisia komissioita, joiden luonne on pääsääntöisesti neuvoa-antava. Niihin kuuluvat *the Clergy Discipline Commission, the Crown Nominations Commission, the Dioceses Commission, the Doctrine Commission, the Fees Advisory Commission, the Legal Advisory Commission, the Legal Aid Commission* ja *the Liturgical Commission*.³³

Edellisten lisäksi on mainittava vielä kaksi merkittävää organisaatiota; papiston ja muiden työntekijöiden eläkkeistä vastaava *Church of England Pensions Board* sekä 33 edustajasta koostuva *Church Commissioners* -ryhmä, joka hallinnoi 6,7 miljardin punnan sijoitusrahastoa. Ryhmä huolehtii kirkon historiallisesta omaisuudesta ja jakaa avustuksia katedraaleille sekä köyhille seurakunnille muun muassa työntekijöiden palkkausta varten. Lisäksi se maksaa vuotta 1998 edeltäneestä työstä kertyneitä eläkkeitä. Komissaarien ryhmällä on pitkät historialliset juuret, ja se on toiminnastaan vastuussa samanaikaisesti sekä kirkolle että Englannin parlamentille. Ryhmä on mainitsemisen arvoinen paitsi valtaisan hallinnoimansa omaisuuden myös kokoonpanonsa vuoksi. Siihen kuuluvat muun muassa kummatkin arkkipiispat, parlamentin ylä- ja alahuoneiden puhemiehet, *Lord President of the Council* sekä Ison-Britannian pääministeri.³⁴

3.5 Hiippakuntahallinto

Englannin kirkon kirkkolakiin eli kaanoneihin on pyritty hienovaraisesti ja huolellisesti rakentamaan tasapainoa hiippakuntien ja seurakuntien asemaa korostavien painotusten välille.³⁵ Lopputulos ei kuitenkaan ole yksiselitteinen.

Vaikka Englannin kirkon eetoksessa seurakunta nähdään usein kirkon perusyksikkönä, ja toiminnallisesti se sitä onkin, hiippakunnilla ja piispoilla on Suomeen verrattuna huomattavan paljon valtaa. Kyse ei ole vain piispan kaitsentavallasta tai yleisesti ottaen hierarkkisesta toimintakulttuurista, vaan lähes kaikki kirkollinen omaisuus kuuluu seurakuntien sijasta hiippakuntien rahastoille. Kirkkorakennuksille ei esimerkiksi voida tehdä mitään ilman hiippakunnan (ja valtiollisen museoviranomaisen) hyväksyntää. Kaikki kirkollisten rakennusten rakentamis- ja myyntipäätökset menevät hiippakunnan kautta. Pienissä asioissa seurakuntien esitykset menevät yleensä läpi sellaisenaan, mutta niissäkin juridista ja taloudellista vastuuta kantavilla hiippakunnilla on periaatteessa viimeinen sana.³⁶

32 Davie 2008, 36–38.

33 Davie 2008, 38–39.

34 The Church Commissioners Annual Report 2014, 3, 26; Davie 2008, 39–41.

35 Roger Paulin haastattelu 7.9.2015.

36 Ibid.

Itse hiippakuntahallinto ja siihen liittyvät päätöksentekojärjestelmät ovat vuosisatojen kuluessa muuttuneet huomattavalla tavalla. Keskiajalta aina 1600-luvulle saakka *hiippakuntasynodeilla* oli keskeinen asema ei vain hiippakunnan vaan myös koko kirkon hallinnossa. Hiippakuntasynodien lakkauttamisen jälkeen perustettiin hiippakuntakonferenssit, joihin kuului viidestä yhdeksäänsataa jäsentä. On selvää, että ne olivat hallinnollisessa mielessä liian suuria toimiakseen tehokkaasti.³⁷

Hiippakuntasynodit palasivat uudelleen osaksi Englannin kirkon hallintoa 1970-luvulla toteutetussa suuressa hallinnon uudistuksessa. Kaksi kertaa vuodessa kokoontuvat synodit muodostuvat kirkolliskokouksen tavoin kolmesta huoneesta, ja niihin kuuluu 150–270 jäsentä. Hiippakunnan piispa johtaa luonnollisesti piispainhuonetta, minkä lisäksi hän toimii synodin presidenttinä. Synodin toimenkuvaan kuuluu hiippakunnan budjetin hyväksyminen ja tilintarkastus, aloitteiden tekeminen ja lausuntojen antaminen kirkolliskokoukselle sekä neuvon antaminen piispalle silloin, kun siihen on tarvetta.³⁸

Normaalisti hiippakuntasynodit äänestävät päätöksistä yhtenä kokonaisuutena, mutta sekä piispalla että vähintään kymmenen edustajan joukolla on oikeus vaatia äänestystä tapahtuvaksi huonekohtaisena. Hyväksytyksi tuleminen vaatii hyväksyntää jokaiselta huoneelta. Kun piispalla on lisäksi oikeus vaatia, että piispainhuoneen enemmistön kanta hyväksytään ainoastaan silloin, mikäli hän itse kuuluu enemmistöön, piispalla on käytännössä täysi veto-oikeus kaikissa hiippakuntasynodin päätöksissä. Taustalla on ajatus siitä, että piispalla on lopullinen vastuu kaikesta hiippakunnan toiminnasta ja päätöksenteosta. Kaanonit painottavat kuitenkin, ettei piispa saa käyttää veto-oikeuttaan kevyin perustein.³⁹

Toinen hiippakuntahallinnon kannalta merkittävä toimija on *piispanneuvosto*, joka on hiippakuntasynodin alaisuudessa toimiva vakinainen elin. Se hoitaa synodin kokousten välisenä aikana ilmeneviä kiireellisiä asioita ja toimii konsultoivana ja neuvoa-antavana tahona synodille ja tarvittaessa piispalle. Piispanneuvosto koostuu hiippakuntasynodin jäsenistä. Viidestä piispakunnasta koostuvassa valtavassa Lontoon hiippakunnassa on jokaisella piispakunnalla oma *alueneuvosto*.⁴⁰

Hiippakunnilla on lisäksi tarpeen mukaan useita toimikuntia ja komiteoita, jotka voivat vastata esimerkiksi taloudesta, kasvatuksesta, yhteiskunnallisista asioista, liturgiasta tai vaikkapa tarpeettomaksi käyneiden kirkkorakennusten hyödyntämisestä.⁴¹

37 Davie 2008, 42.

38 Davie 2008, 42–43.

39 Davie 2008, 43–44.

40 Davie 2008, 44.

41 Davie 2008, 44–45.

3.6 Rovastikunnat

Rovastikuntien hallintoa yksinkertaistettiin vuoden 1970 hallintouudistuksessa siirtymällä kahdesta hallintoelimestä yhteen. Muutoksen jälkeen syntynyt rovastikuntasynodi (engl. *Deanery Synod*) muistuttaa rakenteeltaan ja olemukseltaan kirkolliskokousta ja hiippakuntasynodia muun muassa siinä, että se koostuu huoneista. Koska rovastikunnissa ei ole piispaa, huoneita on kuitenkin vain kaksi. Kooltaan nämä hallintoelimet ovat verraten massiivisia: niihin kuuluu vähintään 50 ja enintään 150 jäsentä, mukaan lukien kaikki rovastikuntaan kuuluvat papit.⁴²

Huomattava osa rovastikuntasynodin tehtävistä lukeutuu seurakuntien ja hiippakunnan väliseen yhteistyöhön ja tiedottamiseen. Synodit tuovat seurakuntia yhteisesti koskevia asioita ja ongelmia hiippakunnan tietoon sekä pohtivat ratkaisuita niihin. Vastaavasti ne tiedottavat seurakuntia hiippakunnallisista päätöksistä ja mahdollisuuksien mukaan vastaavat päätösten toimeenpanosta. Niillä on myös aloiteoikeus hiippakuntasynodin suuntaan. Rovastikuntasynodit valitsevat kaikki alueensa pappisjäsenet ja huomattavan osan maallikkojäsenistä niin hiippakuntasynodiin kuin kirkolliskokoukseenkin. Niiden tehtäväksi voi myös tulla omaa rovastikuntaa koskevien asioiden valmistelu kirkolliskokoukselle.⁴³

Euroopan hiippakunnasta löytyy myös arkkirovastikuntasynodeita (engl. *Archdeanery Synod*) sellaisissa tapauksissa, joissa arkkihiippakunnat ovat niin pieniä, ettei niitä ole jaettu erillisiin rovastikuntiin.⁴⁴

3.7 Seurakuntahallinto

Englannin kirkon seurakuntahallintoa tarkasteltaessa on huomioitava kolme merkittävää seikkaa, jotka tekevät toimintakentästä Suomen nähden merkittävästi erilaisen. Ensinnäkin, Englannissa seurakunnilla on talouden ja kiinteistöjen suhteen rajoitetumpi valta kuin suomalaisilla seurakunnilla johtuen hiippakuntien vahvemmasta taloushallinnollisesta roolista. Toiseksi, kirkkoherralla on ainakin käytännön tasolla vaikutusvaltaisempi asema seurakunnassaan kuin Suomessa. Tämä johtuu yhtäältä paikallisesta toiminta- ja johtamiskulttuurista ja toisaalta siitä, että työntekijöitä on seurakunnissa tavallisesti vähän eikä seurakuntalaisista koostuvilla synodaalisilla hallintoelimillä ole yhtä suurta roolia. Kolmas merkittävä tekijä on siinä, että vaikka seurakuntalaisten mahdollisuus vaikuttamiseen hallintoelinten kautta on kenties rajatumpi, heidän roolinsa käytännön seurakuntaelämässä on usein suurempi, mihin palataan tarkemmin tuonnempana.

Seurakunnallisista hallintoelimistä tärkeimpiä ovat vuodesta 1919 saakka toimineen *parokiaaliset kirkkoneuvostot* (engl. *parochial church council, PCC*). Nii-

42 Davie 2008, 45–46.

43 Davie 2008, 46–47.

44 Davie 2008, 47.

tä edeltäneillä kirkkoneuvostoilla (engl. *vestry*) oli esimerkiksi köyhäin hoitoon liittyneitä yhteiskunnallisia tehtäviä, jotka uudistuksessa siirrettiin maallisille toimijoille.⁴⁵

Hiippakunta- ja rovastikuntasynodien tavoin parokiaalisten kirkkoneuvostojen yleisiin tehtäviin kuuluu kirkkoa ja sen tehtävää sekä yhteiskunnallisia asioita koskevan keskustelun käyminen, pois lukien selkeästi opilliset kysymykset. Lisäksi sen tulee tiedottaa hiippakunta- ja rovastikuntasynodien päätöksistä ja panna niitä toimeen sekä tuoda synodien tietoon seurakuntaa koskettavia tärkeitä asioita.⁴⁶

Seurakuntatasolla PCC:t vastaavat paikalliskirkkoa koskevasta taloudellisista asioista sekä rakennusten ylläpidosta. Niillä on myös merkittävä rooli oman kirkon liturgiasta päätettäessä sekä oikeus antaa lausuntoja uusien viranhaltijoiden valinnassa.⁴⁷

PCC:n suurin funktio on kuitenkin siinä, että se vastaa seurakunnan työvoimasta. Neuvosto nimittäin koostuu pääsääntöisesti seurakunnan työntekijöistä sekä keskeisiä työtehtäviä hoitamaan valituista vapaaehtoisista seurakuntalaisista. Kokoonpanoon kuuluvat kaikki seurakunnassa työskentelevät, eli papit, mahdolliset diakonissat, suntiot, seurakunnan työhön lisenssin saaneet vapaaehtoistyöntekijät ja tekstinlukijat sekä kaikki seurakuntaan kuuluvat ylempien kirkollisten hallintoelinten luottamushenkilöt. Lisäksi parokiaaliseen kirkkoneuvostoon valitaan seurakuntalaisten keskuudesta maallikoiden edustajia. Neuvoston puheenjohtajana on aina seurakunnan johtava pappi ja varapuheenjohtajana maallikko.⁴⁸

Vuosittaiseen parokiaalisen seurakuntakokoukseen (engl. *Annual Parochial Church Meeting, the APCM*) ovat oikeutettuja osallistumaan kaikki seurakunnan jäsenet, jotka kuuluvat sen vaaliluetteloon. Tämä pitää sisällään kaikki vähintään 16-vuotiaat, kastetut Englannin kirkon tai sen kanssa yhteydessä (engl. *communion*) olevan kirkon jäsenet, jotka ovat myös kyseisen seurakunnan jäseniä. Eräissä poikkeustapauksissa vaaliluetteloon voi kuulua myös muita henkilöitä.⁴⁹

Muista hiippakunnista poiketen Euroopan hiippakunta ei koostu seurakunnista vaan *kappeliseurakunniksi* kömpelösti käännettävistä alueista (engl. *chaplaincy*), joilla on PCC:tä vastaavat *kappelineuvostot* (engl. *chaplaincy council*). Samoin katedraaleilla on omat *seurakuntaneuvostonsa* (engl. *congregational council*).

45 Davie 2008, 47.

46 Davie 2008, 47–48.

47 Davie 2008, 48.

48 Ibid.

49 Davie 2008, 49.

4 Juridinen asema ja valtiosuhde

4.1 *Established Church* – valtiokirkko vai kansankirkko?

Kristinuskolla on ollut eurooppalaisessa kontekstissa perinteisesti näkyvä asema. Uusien uskonnollisten ryhmien voimakas kasvu on kuitenkin saattanut vakiintuneiden kirkkojen aseman uudelleen arvioinnin kohteeksi. Uskonnottomat toivovat uskontojen siirtämistä pois julkisuudesta ja julkisen rahoituksen piiristä. Vähemmistöuskontojen edustajat puolestaan toivovat uskonnollisen tasavertaisuuden vahvistamista, mikä eurooppalaisessa kentässä merkitsisi enemmistökirkojen uskonnollisen erityisaseman ainakin osittaista purkamista.⁵⁰

Kehitys on näin johtanut Euroopassa vastakkaiseen suuntaan kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Jos uskonnollisuus on Yhdysvalloissa avoimesti näkyvissä yhteiskunnassa mutta lähes kadoksissa rakenteissa ja lainsäädännössä, Euroopassa tilanne on päinvastainen.⁵¹ Tämä ero koskee myös Isoa-Britanniaa huolimatta siitä, että Yhdysvaltain ja Britannian protestanttisuudella on vahvat historialliset kytkökset.

Isossa-Britanniassa valtiiovallan ja uskonnon välillä on vahvoja rakenteellisia siteitä, mutta huomionarvoisaa on, että eri kirkot ovat enemmistö- ja/tai erityisasemassa valtakunnan eri alueilla. Skotlannissa toimii presbyterinen Skotlannin kirkko (engl. *the Church of Scotland*) ja Walesissä anglikaaninen Walesin kirkko (engl. *the Church in Wales*).

Englannin kohdalla erityisasemassa on nimensä mukaisesti anglikaaninen Englannin kirkko, jolla on vahvat siteet myös Ison-Britannian kruunuun. Uusi monarkki, joka ottaa vihkimyksen tehtävänsä Canterburyn arkkipiispalta, vannoo ylläpitävänsä ja suojelevansa protestanttista uskoa sekä Englannin kirkon asemaa, oppia, jumalanpalveluselämää ja hallintoa, jotka on lainsäädännössä määritelty.⁵²

Englannin kirkon erityisasema on näin ollen upotettu syvälle Ison-Britannian hallintoon ja lainsäädäntöön. Tuota asemaa kutsutaan ”establishmentiksi”, eli jonkinlaiseksi vakiintuneeksi erityisasemaksi. Mielenkiintoiseksi Englannin kirkon erityisaseman tekee se, että siihen on vaikea päästä käsiksi historiallisten asiakirjojen kautta. Vuoden 1689 *Toleration Actin* jälkeen rekisteröityneiden muiden Ison-Britannian uskontokuntien asema on selkeämmin määritelty ja kirjattu. Englannin kirkon kohdalla erityisaseman syntyajankohtana pidetään tavallisesti tuota vuotta 1689, mutta aseman tarkempaa määritelmää joutuu turhaan etsimään lainsäädännöstä ja hallituksen papereista.⁵³

50 Sorsa 2015, 34.

51 Sorsa 2015, 34–35.

52 Davie 2008, 59–60.

53 Davie 2008, 5, 59.

Vaikka Englannin kirkkoa ei Britanniassa välttämättä kutsuta valtiokirkoksi, sitä voi hyvällä syyllä pitää sellaisena jo siksi, että kirkon ja valtion etäännyttämisestä huolimatta kirkon erityisasema on yhä lainsäädännössä suojattu ja sillä on kiinteä yhteys valtiojohtoon.⁵⁴

Canterburyn arkkipiispan tehtäväänsä asettaman Ison-Britannian hallitsijan tulee yhä olla lain mukaan joko Englannin kirkon tai siihen ehtoollisyhteydessä olevan muun kirkon jäsen. Vastaavasti kruunu nimittää virkoihinsa kaikki piispat ja apulaispiispat Gibraltarin piispaa ja hänen apulaistaan lukuun ottamatta. Prosessi etenee niin, että kirkko esittelee vaihtoehtoiset kandidaatit pääministerille, joka laatii ehdotuksen hallitsijalle.⁵⁵ Prosessi on siis samansuuntainen vaikkakaan ei identtinen Suomessa ennen vuotta 2000 olleen käytännön kanssa.

Suomesta poiketen hallitsijan nimitysoikeus ei Englannissa koske ainoastaan piispoja vaan myös joitakin tuomiorovasteja, muutamia muita kirkollisia erityisvirkoja sekä suurta määrää seurakuntapapista. Kaikki virkaan vihityt papit, jotka ovat Ison-Britannian kansalaisia, joutuvat lisäksi vannomaan uskollisuudenvalan kruunulle ennen tehtävänsä aloittamista.⁵⁶

Englannin kirkko on näkyvästi esillä myös valtiollisessa päätöksenteossa. Piispoille kuuluu 26 paikkaa parlamentin ylähuoneesta. Kaksi paikoista on varattu arkkipiispoille, osa on kytketty tiettyihin piispanistuimiin ja osa täytetään virkaiän perusteella. Ylähuoneen istuntopäivät avataan piispan pitämällä rukoushetkellä.⁵⁷

Muutamit erityiset yhteiskunnalliset tehtävät, kuten parlamentin alahuoneen puhemiehen toimistoon kuuluva kappalaisen virka sekä Oxfordin, Cambridgen ja Durhamin yliopistojen muutamit professorien ja kappalaisten virat on rajattu yksinomaan anglikaanipapeille.⁵⁸

Nimitysoikeuksien ja viranhaltijoita koskevien määräysten lisäksi Englannin kirkon erityisasemaan liittyy yksittäisiä mielenkiintoisia juridisia ja teologisia seikkoja. Kirkolla on esimerkiksi omia oikeusistuimia, jotka ovat osa valtakunnan oikeusjärjestelmää. Näin ollen niiden päätöksiä voidaan pitää valtiollisina päätöksinä. Englannin kirkon opillisen ja liturgisen ytimen muodostavan *The Book of Common Prayerin* (BCP) asema on puolestaan laissa määritelty. Kirkko ei voi lakata käyttämästä BCP:tä ilman parlamentin hyväksyntää.⁵⁹ Asetelma ei ole kuitenkaan suomalaisille sikäli vieras, että luterilaisten tunnustuskirjojen asema kirkon opin perustana on määritelty samaan tapaan suomalaisessa kirkkolaissa, jota ei voida muuttaa ilman eduskunnan hyväksyntää.

54 Rusama 2005, 215; Davie 2008, 5, 59.

55 Davie 2008, 60–61.

56 Ibid.

57 Davie 2008, 60.

58 Davie 2008, 62.

59 Ibid.

Vaikka uskontoa on Euroopassa pyritty siirtämään pois julkiselta alueelta, Englannin kirkolla on yhä paikkansa ja erityisasemansa valtiollisissa tilaisuuksissa, mitä parlamentin rukoushetketkin heijastelevat. ”Kansallisen elämän” kannalta merkittävässä uskonnollisissa tapahtumissa Englannin kirkon edustajilla on säädetty etuoikeus muihin kirkkoihin ja uskontokuntiin nähden.⁶⁰ Näin ollen, vaikka Englannissa vallitsee uskonnonvapaus, uskonnollisesta yhdenvertaisuudesta ollaan varsin etäällä.

Käsitteenä ”establishment” pitää sisällään paitsi selkeitä valtiokirkollisia elementtejä myös alueellista ja kansaa koskevaa ajattelua, jota Suomessa kutsuttaisiin kansankirkollisuudeksi. Englannin kirkon hengellisen vastuun ja tehtävän katsotaan nimittäin koskettavan kaikkia Englannin alueita ja siellä asuvia ihmisiä. Tämän periaatteen pohjalta papistolla on velvollisuus kastaa, vihkiä ja siunata hautaan alueen ihmiset silloin, kun sitä heiltä pyydetään.⁶¹

Englannin kirkon erityisasemaa kritisoidessa esiin nousee tavallisesti kolme seikka. Ensinnäkin, kruunun rajoittaminen protestanteille estää kuningasperheen mahdollisia roomalaiskatolisia jäseniä perimästä kruunua. Periaatteen tasolla säädös asettaa roomalaiskatoliset eriarvoiseen asemaan ja on kyseenalainen paitsi uskonnollisesti myös poliittisesti. Toinen kritiikin kohde liittyy piispojen nimitykseen. Valtiovallan keskeistä roolia piispojen nimityksessä pidetään kirkon itsenäisyyttä rajoittavana tekijänä. Lisäksi pääministerin keskeinen rooli piispannimityksissä herättää arvostelua, sillä pääministerin ei tarvitse olla hallitsijan tavoin kirkon jäsen. Kolmas ja samalla merkittävin kritiikki nousee englantilaisen yhteiskunnan voimakkaasta muutoksesta. Yhden kirkon ja uskonnon erityisasemaa pidetään uskonnonvapauden ja tasa-arvon kannalta ongelmallisena, eikä sille nähdä perusteita aikana, jolloin yhä pienempi osuus väestöstä osallistuu enemmistökirkon toimintaan tai mieltää itsensä sen jäseneksi.⁶²

Vaikka keskustelu hallitsijan lakisääteisestä siteestä Englannin kirkkoon on nykytilanteessa teoreettista, siihen liittyy suurempia kysymyksiä. Katolinen kirkko ei ekumeenisten suhteiden kehittymisestä huolimatta tunnusta Englannin kirkkoa oikeaksi kirkoksi tai sen piispoja ja pappeja oikeiksi papeiksi, mikä asettaisi Englannin kirkkoon monella tapaa sidoksissa olevan katolisen monarkin erikoiseen asemaan. Kruunun vastaanottaminen anglikaaniselta arkkipiispalta ja piispojen nimitystä koskevat säädökset olisi tämän jälkeen purettava. Näin ollen pieneltä vaikuttava muutos saattaisi kyseenalaiseksi kirkon nykyaseman laajemminkin. Lisäksi katolinen kirkko edellyttää, että eri kirkkokuntien edustajien seka-avioliitossa syntyneet lapset kastetaan katolisen kirkon jäseniksi. Näin ollen yhdenkin katoli-

60 Davie 2008, 60.

61 Synodical Government 1997, 12; Davie 2008, 60. Kansalaisuskonnosta Isossa-Britanniassa ks. esim. Ganiel & Jones 2012, 300–301.

62 Davie 2008, 67–72.

sen monarkin kruunaaminen merkitsisi käytännössä sitä, että koko hallitsijoiden perimyslinja muuttuisi anglikaanisesta katoliseksi.⁶³

Piispanimityksiä koskeva kritiikki on yleensä torjuttu toteamalla, että käytännössä nimitysvalta on kirkolla jo nykytilanteessa. Kirkko nimittäin esittää valtiovallalle kaksi valitsemaansa kandidaattia, joista jompaakumpaa pääministeri suosittelee hallitsijalle. Apulaispiispan kohdalla ehdokkaat asettaa hiippakunnan varsinainen piispa ja piispojen sekä arkkipiispojen kohdalla *Crown Nomination Committee*. Hallitsijalla on oikeus pyytää uusia ehdokkaita, mikäli se ei katso alkuperäisiä ehdokkaita soveltuviksi tehtävään, mutta tällöinkin uudet kandidaatit valitsee kirkko. Pääministerin merkittävää osuutta prosessissa puolustetaan yhtäältä sillä, että hallitsija kuulee kaikissa muissakin päätöksissä ministereitään, ja toisaalta sillä, että tulevasta piispasta tulee parlamentin ylähuoneen jäsen, minkä vuoksi pääministerillä on oikeus arvioida kandidaatin soveltuvuus kyseiseen tehtävään.⁶⁴ Yleensä valtiojohdon uskotaan valinneen kirkon etusijalle asettaman ehdokkaan, mutta ainakin pääministeri *Margaret Thatcherin* huhutaan nostaneen suosikkikandidaattinsa toiselta sijalta piispaksi.⁶⁵

Puhuttaessa laajemmin Englannin kirkon erityisasemasta puolustajien perusteet nousevat yleensä historiasta ja englantilaisten kristillisestä identiteetistä; erityisaseman kannattajien mukaan myös monet niistä englantilaisista, jotka eivät osallistu kirkon toimintaan, mieltävät itsensä kristityiksi. Jos kristinuskon halutaan ylipäättään olevan erityisessä asemassa englantilaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa, silloin on kannattajien mielestä loogista, että uskonnollisen ja ekumeenisen moninaisuuden keskeltä yksi kirkko valitaan edustamaan kyseistä perinnettä. Samalla puolustajat painottavat yleensä myös sitä, että Englannin kirkko pystyy vahvan asemansa ja ekumeenisen luonteensa vuoksi puolustamaan vähemmistökirkkojen ja -uskontojen oikeuksia paremmin, kuin mitä muut tahot tekisivät, jos Englannin kirkolta riisuttaisiin sen erityisasema. Tätä näkökohtaa ovat aika-ajoin puoltaneet myös vähemmistöuskontojen edustajat.⁶⁶

Uskontojen välinen tasa-arvo on noussut joitakin kertoja esiin myös parlamentin ylähuonetta koskevissa keskusteluissa. Tällöin on ehdotettu, että Englannin kirkon piispojen sijasta ylähuoneessa tulisi istua vastaava määrä eri uskontokuntien edustajia. Toisaalta koko ylähuoneen luonne ja tarpeellisuus on aika-ajoin keskustelun kohteena.⁶⁷

Englannin kirkon yhteiskunnalliseen asemaan kohdistuva paine näyttäisi kuitenkin nousevan vahvemmin kirkon sisältä kuin muualta yhteiskunnasta. Poikke-

63 Davie 2008, 68–70.

64 Davie 2008, 70–72.

65 John Wolffen haastattelu 4.9.2015.

66 Davie 2008, 67–68.

67 John Wolffen haastattelu 4.9.2015.

us tähän nähtiin vuoden 2012 lopulla, kun esitys piispuuden avaamisesta naisille kaatui niukasti kirkolliskokouksessa. Aloite hyväksyttiin piispain- ja pappeinhuoneessa, mutta myönteisten äänien määrä jäi maallikoiden huoneessa niukasti alle vaaditun kahden kolmasosan enemmistön.⁶⁸

Kielteisen päätöksen jälkeen kirkkoa syytettiin julkisuudessa vanhoilliseksi ja seksistiseksi. Pääministeri *James Cameron* varoitti kirkkoa putoamasta yhteiskunnallisen kehityksen ulkopuolelle, ja useat poliitikot pohtivat mahdollisuuksia puuttua ulkopuolelta asiaan, ellei kirkko itse kyennyt saamaan aikaan naispiispuuden kannalta myönteistä päätöstä.⁶⁹

4.2 Kirkollinen lainsäädäntö ja kirkko-oikeus

Englannin kirkkoa koskeva lainsäädäntö voidaan jakaa viiteen eri kategoriaan: 1) säädösoikeudelliset lait (engl. *statute law*), 2) asetukset (engl. *subordinate legislation*), 3) tapaoikeudelliset lait (engl. *common law*), 4) kirkon kaanonit sekä 5) reformaatiota edeltäneet kirkon kaanonit.⁷⁰

Ensimmäisen ja toisen kategorian kohdalla puhutaan valtiollisesta lainsäädännöstä, joka luonnollisesti koskee ja sitoo myös kirkkoa. Suomalaiselle oikeusjärjestelmälle vieraat tapaoikeudelliset lait viittaavat puolestaan perinteisiin ja muinaisiin tapoihin, jotka joiltakin osin koskevat myös kirkkoa.⁷¹

Kaanonit eli kirkkolait ovat kirkolliskokouksen säätämiä lakeja, jotka koskevat kirkkoa ja joilla on samanlainen asema kuin valtion säätämillä laeilla. Kaanonien on kuitenkin saatava hallitsijan vahvistus, ennen kuin ne saavuttavat lain aseman. Kirkollisessa lainsäädännössä alemmalla asteella oleville säädöksille tai toimenpideohjeille (engl. *measures*), jotka kirkolliskokous myös säätää, riittää kruunun sijasta parlamentin vahvistus. Osa reformaatiota edeltäneistä vanhoista kaanoneista jäi lainvoimaiseksi, ja ne sitovat muun lainsäädännön tavoin yhä papistoa ja mallikoita. Ne kuitenkin erotellaan lainsäädännössä omaksi kokonaisuudekseen.⁷²

Euroopan hiippakunnan osalta Englannin kirkon lainsäädäntö on voimassa niiltä osin, kuin se on kussakin toimintaympäristössä relevantti. Euroopan hiippakuntaa koskevat Ison-Britannian lainsäädännön ohella tai sen sijasta niiden maiden lainsäädäntö, joiden alueella hiippakunta toimii. Eri maiden kansalliset lait ovat kuitenkin kirkkoa koskettavien asioiden osalta vain harvoin ristiriidassa Englannin kirkon lainsäädännön kanssa.⁷³

68 Ibid.

69 Daily Mail Online 21.11.2012; The Independent 21.11.2012; John Wolfen haastattelu 4.9.2015.

70 Davie 2008, 76. Ison-Britannian lainsäädäntö poikkeaa Suomen lainsäädännöstä siinä määrin, ettei kaikille käsitteille ole yksiselitteistä tai täsmälleen samaa merkitystä sisältävää suomennosta.

71 Ibid.

72 Davie 2008, 62, 76–77.

73 Davie 2008, 77.

Piispojien erityinen valta-asema Englannin kirkossa näkyy myös siinä, että jokaisella hiippakunnalla on oma piispan johtama hiippakunnallinen tuomioistuin, jossa käsitellään kirkkolakiin liittyviä asioita. Canterburyn hiippakunnassa tätä elintä kutsutaan *Commissary Court*'iksi ja muissa hiippakunnissa *Consistory Court*'iksi.

Näiden oikeusstuinten pääsääntöinen tehtävä liittyy kirkkoteksteilejä ja kirkkojen kalustusta koskevaan päätöksentekoon, mutta niissä käsitellään myös papistoa koskevia kurinpidollisia asioita – jos kohta niitä varten on perustettu myös oma kurinpidollinen elimensä. Opillisia ja seremoniaalisia kurinpitoasioita varten on omat kirkolliset prosessinsa ja kurinpitoelimensä.⁷⁴

Canterbury ja Yorkin provinseilla on omat provinssituomioistuimensa (engl. *provincial courts*), joissa käsitellään alempien kirkollisten tuomioistuinten päätöksiä koskevia valituksia sekä piispojien kurinpidollisia asioita. Canterburyn arkkipiisपालla on myös oma erillinen, reformaatiosta peräisin oleva oikeusistuin, joka käsittelee muun muassa avioliittoa koskevia poikkeuslupia.⁷⁵

5 Talouden kehitys ja varainhankinta

Pohjoismaisista luterilaisista kirkoista poiketen Englannin kirkko ei saa kirkollisveroja tai kerää jäsenmaksuja, jos kohta erilaisilla verohelpotuksilla on iso merkitys kirkon taloudelle. Vuosisatojen ajan Englannin kirkon tulot koostuivat neljästä lähteestä: maaomistuksesta, viljelijöiden maksamista kymmenyksistä, palvelumaksuista ja lahjoituksista. Merkittävä muutos tuloissa tapahtui 1930-luvulla, jolloin kymmenyksistä luovuttiin.⁷⁶

Tänä päivänä erilaiset lahjoitukset sekä mittava historiallinen omaisuus luovat kirkon talouden kivijalan, jota maksutuotot ja sijoitustoiminta vankistavat. Englannin kirkon maaomaisuus on valtava, eikä se rajoitu yksin Ison-Britannian maaperälle. Vastikään kirkko osti esimerkiksi lähes 11 000 hehtaaria metsää Virginiasta, Yhdysvalloista. Britanniassa *Church Commissioners* on suurin yksityinen maanomistaja, ja se vastaa 5 %:sta koko maan metsätuotannosta. Lisäksi se omistaa maata, asuntoja ja teollisuuskiinteistöjä lukuisissa Ison-Britannian kaupungeissa, mukaan lukien kiinteistöjä Lontoon kalleimpiin alueisiin lukeutuvasta West Endistä.⁷⁷

Englannin kirkon taloudellinen tilanne on ollut 2000-luvulla vakaa ja ylijäämäinen aina vuonna 2008 alkaneeseen taloudelliseen taantumakauteen saakka. Korkeimmillaan ylijäämä oli vuonna 2007, jolloin tulot ylittivät menot 60 mil-

74 Davie 2008, 77–79.

75 Davie 2008, 78.

76 Finance Statistics 2013, 4–11; Davie 2008, 54–55.

77 The Church Commissioners Annual Report 2014, 24–25; Boyle 2006.

joonalla punnalla. Lamakauden tappiollisin vuosi oli puolestaan 2010, jolloin alijäämää kertyi 21 miljoonaa puntaa.⁷⁸

Taantuma ei ole näkynyt kirkolle kertyneissä vapaaehtoisissa lahjoituksissa, jotka ovat olleet tasaisessa nousussa. Nousu ei ole kuitenkaan vastannut inflaatiokehitystä, mikä on kasvattanut taloudellista painetta. Seurakunnat ovat vastanneet kiristyneeseen taloustilanteeseen leikkaamalla huomattavalla tavalla menojaan, mikä on palauttanut tuloksen jälleen ylijäämäiseksi.⁷⁹ Leikkaukset heijastuvat kuitenkin seurakuntien elämään ja toimintaan.

Seurakuntien tuloista kolehdit ja muut vapaaehtoiset lahjoitukset muodostavat tänä päivänä karkeasti kolme neljännestä. Loput tulot koostuvat palvelumaksuisista, rahastotuotoista, historiallisen omaisuuden tuotoista sekä rahankeruukampanjoista.⁸⁰ Vapaaehtoisten lahjoitusten kasvuun on vaikuttanut Isossa-Britanniassa käytössä oleva *Gift Aid* -järjestelmä, joka takaa hyväntekeväisyyteen lahjoittaville henkilöille verohelpotuksia. Lisäksi hyväntekeväisyysjärjestöt, jollaiseksi Englannin kirkko *Gift Aidin* kohdalla lasketaan, saavat järjestelmältä ylimääräiset 25 pennyä jokaista lahjoitettua puntaa kohden. Verovähennysoikeutettujen lahjoitusten lisäksi myös kirkolle osoitetut perinnöt sekä rahankeräyskampanjoiden tuotot ovat kasvaneet. Toisaalta samaan aikaan säännöllisten kuukausilahjoittajien määrä ja kolehtitulot ovat pudonneet.⁸¹

Rikkaiden ja köyhien seurakuntien välinen suuri taloudellinen kuilu on ollut ongelma Englannissa jo pitkään, ja sitä on pyritty korjaamaan muun muassa *Church Commissionersien* tuella sekä strategisilla kehittämisrahoilla.⁸²

Yrityksistä huolimatta epäkohtaa ei ole onnistuttu kuitenkaan riittävällä tavalla poistamaan. Varakkailla asuinalueilla sijaitsevien seurakuntien saamat lahjoitukset ja rahankeruukampanjoiden tuotot ovat huomattavasti suurempia kuin köyhien seurakuntien, eikä historiallinen maaomaisuus ole jakautunut tasaisesti. Epäkohta on helppo todeta niin tilastojen perusteella kuin seurakuntia kiertämällä. Esimerkiksi vapaaehtoisten lahjoitusten määrä oli Lontoon hiippakunnassa lahjoittajaa kohden yli kolminkertainen verrattuna Herefordin ja Lincolnin hiippakuntiin. Lontoossa on myös seurakuntia, jotka ovat kyenneet keräämään jäseniltään muutamassa vuodessa miljoonien puntien summia kirkkorakennusten rakentamiseen tai korjaamiseen, mikä olisi monilla alueilla sula mahdottomuus.⁸³

Seurakuntien menoista suurin osa koostuu papiston ja muiden työntekijöiden palkoista, kirkkojen ja muiden rakennusten ylläpidosta, yleisistä toimintakuluista

78 Finance Statistics 2013, 4, 7.

79 Finance Statistics 2013, 4.

80 Davie 2008, 55.

81 Finance Statistics 2013, 7–11; GOV.UK: "Tax relief when you donate to a charity".

82 The Church Commissioners Annual Report 2014, 3, 5, 9–12; Davie 2008, 54–55.

83 Meriläinen 2015.

sekä hiippakunnalle maksettavista maksuista. Palkkojen maksajina ovat hiippakunnalliset säätiöt, mutta rahat niihin tulevat pääsääntöisesti seurakunnilta.⁸⁴

Taloudellinen eriarvoisuus ja seurakuntien jäsenkato heijastuvat voimakkaasti työntekijätilanteeseen. Pääsääntöisesti seurakuntien työntekijämäärät ovat hyvin pieniä, ja valtaosa seurakuntatyöstä tehdään vapaaehtoisvoimin. Tänä päivänä huomattava osa valmistuvista ja seurakuntatyöt aloittavista papeistakin joutuu työskentelemään joko osa-aikaisena tai ilman palkkaa. Vastaavasti muutamissa varakkaissa seurakunnissa on papiston lisäksi laaja kirjo eri alojen työntekijöitä.⁸⁵

Taloustilanteessa näkyvät myös maantieteelliset erot. Useimmat Lontoon seurakunnista pystyvät edelleen palkkaamaan papin, kun taas maaseudulla yksi pappi voi joutua huolehtimaan useammasta seurakunnasta ja maantieteellisesti laajasta alueesta. Pienet maalaisseurakunnat, joilla on iso ja historiallisesti arvokas kirkko, joutuvat myös sitomaan huomattavan osan varoistaan rakennusten ylläpitoon, mikä heijastuu seurakunnan toimintaan.⁸⁶

Hiippakuntien varat ovat pääsääntöisesti peräisin seurakunnilta. Lisäksi ne saavat tuloja rahastoista ja historiallisesta omaisuudesta sekä taloudellista tukea *Church Commissionersilta*. Noin 90 % hiippakuntien varoista käytetään papiston palkkioihin, asumiskuluihin, työnantajamaksuihin, veroihin, eläkkeisiin ja koulutuskustannuksiin. Jäljelle jäävä pieni osuus menee hiippakunnalliseen toimintaan ja työntekijäkuluihin sekä kokonaiskirkolle. Hiippakuntien kokonaiskirkolle maksettava osuus suhteutetaan hiippakunnan kokoon ja varallisuuteen. Toiminta- ja hallintokustannusten nousu aiheuttaa tänä päivänä haasteen monelle hiippakunnalle.⁸⁷

Kokonaiskirkon talous rakentuu kolmesta merkittävästä tekijästä: rahastoista, *Church Commissionersien* hallinnoimasta historiallisesta omaisuudesta sekä hiippakunnilta saatavista maksuista. Sijoitustoiminnan tuotot putosivat taloudellisen taantumun vuoksi huomattavalla tavalla 2010-luvun taitteessa, josta on kuitenkin lähdetty uudelleen nousuun. Yleisesti ottaen sijoitustoiminta on kuitenkin ollut erittäin tuottavaa ja on ylittänyt selkeästi inflaatiotason.⁸⁸

Vaikka Englannin kirkon omaisuus on edelleen mittava ja sijoitustoiminta tuloksekasta, kirkon taloudella on suuria haasteita muutoinkin kuin vain seurakuntatasolla. Toisen maailmansodan jälkeisellä nousukaudella *Church Commissionersin* johtajan kerrotaan kuvanneen Canterburyn arkkipiispalle kirkon rikkautta häpeälliseksi. 1970-luvulta alkaen kehitys kuitenkin muuttui inflaation kasvun, lisääntyneiden palkka- ja eläkekulujen⁸⁹ sekä Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa harjoite-

84 Finance Statistics 2013, 13–14; Davie 2008, 55.

85 Meriläinen 2015.

86 John Wolffin haastattelu 4.9.2015.

87 Finance Statistics 2013, 24–25; Davie 2008, 55–56.

88 Finance Statistics 2013, 4; Roger Paulin haastattelu 7.9.2015; Davie 2008, 56–57.

89 Mittavasta kiinteistöomaisuudesta huolimatta papisto oli samaan aikaan ollut alipalkattua ja heidän ja heidän puolisoittensa eläketurva oli muuhun yhteiskuntaan nähden erittäin heikko.

tun ylimitoitettun ja osin epäonnistuneen kiinteistötoiminnan johdosta. Ylikulutusta johti *Church Commissionersin* taloudelliseen kriisiin, joka nakersi uhkaavalla tavalla yhtä kirkon toiminnan taloudellista kivijalkaa eli historiallista omaisuutta.⁹⁰

Kriisiä lähdettiin selvittämään 1990-luvun alussa siirtämällä *Church Commissionersille* kuuluneet toiminnalliset tehtävät uudelle arkkipiispainneuvostolle, muuttamalla henkilökunta taloushallinnon ammattilaisiksi, hankkimalla yksityisiä aktuaareja neuvonantajiksi sekä siirtämällä huomattava osa eläkevastuusta *Church of England Pensions Boardille*. Talouden tervehdyttämisen jälkeen *Church Commissioners* on kontrolloinut varoja tarkasti ja välttänyt ylikulutusta. Tuorein esimerkki tästä on nähty kuluvana vuonna (2015), kun *Church Commissioners* varoitti kirkolliskokousta elämästä liian pitkään tai harkitsemattomasti yli varojen *To Your Credit* -hankkeen rahoittamisessa. Hankkeessa on kyse Canterburyn arkkipiispa *Justin Welbyn* käynnistämästä taistelusta pikavippi-yrityksiä vastaan kirkon oman edullisen ja ”armollisen” lainatoiminnan kautta.⁹¹

6 Jäsenkehitys

Englannin kirkon jäsenmäärän toteaminen ei ole helppoa, sillä Englannissa kenenkään ei ole pakko rekisteröityä kuin ainoastaan keskeisiä palveluita, kuten kansallista terveydenhoitoa tai verojen maksamista varten. Näin ollen kirkon jäsenmäärä ei ole tiedossa, tai tarkemmin ottaen sellaista ei edes ole. Jäsenkehitystä voidaan arvioida seurakunnallisten äänestysluetteloiden, identiteettiä koskevia kyselyiden tai jumalanpalvelusten osallistujamäärien kautta, mutta mikään niistä ei ole menetelmänä täysin ongelmaton.⁹²

Vuosittain tehtävä laaja *British Social Attitudes* -kysely huomioi uskonnollisia teemoja yleensä muutaman vuoden välein. Edellisen kerran englantilaisten uskonnollista identiteettiä ja osallistumista kartoitettiin vuosien 2011–2012 kyselyssä, jolloin 50 % Englannin väestöstä ilmoitti, ettei kuulu mihinkään yksittäiseen uskontokuntaan. 44 % englantilaisista kertoi olevansa kristittyjä ja 6 % jonkin muun uskontokunnan jäseniä. Englannin kirkon jäseniksi itsensä identifioi 20 % väestöstä, eli hieman vajaa puolet kaikista kristityistä. Katolilaisten kokonaismäärä oli yhdeksän prosenttia englantilaisista.⁹³

Vuonna 1983 laaditussa kyselyssä 31 % väestöstä oli ilmoittanut olevansa uskonnottomia, joten parissa vuosikymmenessä kasvua oli tapahtunut 19 prosenttiyksikköä. Voimakkaimmin maallistuminen ja uskonnottomuuden kasvu on syö-

90 Whittam Smith 2015.

91 Whittam Smith 2015; *To Your Credit*.

92 Rusama 2005, 215; Guest & Olson & Wolfe 2012, 60–62; Pajunen 2013.

93 *British Social Attitudes* 2012, 173.

nyt juuri Englannin kirkkoa, johon vielä 1980-luvun alkupuolella 40 % väestöstä oli ilmoittanut kuuluvansa.⁹⁴

Maallistuminen ja kirkosta irtautuminen näkyy myös siinä, että vaikka vain 20 % väestöstä identifioi itsensä Englannin kirkon jäseneksi, peräti 49 % kertoi saaneensa anglikaanisen kasvatuksen. Toisin sanoen, yli puolet niistä, jotka oli lapsena tuotu Englannin kirkon piiriin, jätti sen aikuisena tai aikuisikään mennessä. Yleisintä uskonottomuus oli 18–23-vuotiaissa ja harvinaisinta yli 65-vuotiaissa, joten väestön sekularisoitumista tapahtuu tulevaisuudessa jo luonnollisen poistuman kautta.⁹⁵

Toisen kirkon jäsenyyttä heijastelevan indikaattorin eli jumalanpalvelusten osallistujamäärien perusteella tilanne on Englannin kirkolle vieläkin synkempi. Kirkon toimintaan osallistui *British Social Attitudes* -kyselyn mukaan viikoittain 8 %, kuukausittain 10 % ja vuosittain 25 % väestöstä.⁹⁶ Englannin kirkon jumalanpalveluselämää koskevat tilastot ovat vielä huomattavasti alhaisempia. 40 vuotta sitten messuun osallistui keskivertosunnuntaina Englannissa 1,25 miljoonaa ihmistä, mutta tänä päivänä lukemat liikkuvat 800 000 viikoittaisen kävijän tietämällä, mikä merkitsee noin kahta prosenttia koko väestöstä.⁹⁷ Vaikka lukemat kertovat, että Englannin kirkon jumalanpalveluselämään osallistuu säännöllisesti vain hyvin pieni osa maan väestöstä, satunnaisesti niissä vierailee myös huomattava määrä sellaisia ihmisiä, jotka eivät miellä itseään kirkon jäseneksi.

Neljännesvuosisadan pituisella ajanjaksolla 1960-luvun alusta 1980-luvun puoliväliin Englannin kirkon koon voi katsoa lähes puolittuneen. Nykypäivään asti ulottuvan seuraavan neljännesvuosisadan aikana sama kehitys on jatkunut likipitään samalla nopeudella, mutta ei kuitenkaan yksiselitteisenä. Yhteiskunta on sirpaloitunut ja muuttunut aiempaa monitulkinnallisemmaksi, ja sama pätee myös uskontoon.⁹⁸

Vaikka brittiläisessä yhteiskunnassa on kenties muuta Eurooppaa pidemmät monikulttuurisuuden ja erilaisuuden suvaitsemisen perinteet, selkeä uskonnonvas-taisuus on viime vuosina voimistunut Englannissa. Tämä näkyy yhtä lailla pienessä mutta äänekkäässä uusateistien ryhmässä kuin paljon laajemmassa uskonnollisia kiistoja ja uskonnollisuutta koskevassa antipatiassa. Jopa uskonto-sanalla on monissa piireissä negatiivinen kaiku.⁹⁹

Toisaalta kaikki kirkosta irrallaan olevat eivät suinkaan suhtaudu uskontoon tai kirkkoon niin välinpitämättömästi kuin ensisilmäyksellä voisi olettaa. Uskon-tososiologi *Grace Davien* mukaan aktiivisten uskonnollisten ihmisten joukko on

94 Ibid.

95 *British Social Attitudes* 2012, 173, 176.

96 *British Social Attitudes* 2012, 177.

97 *Church Times* 14.11.2014.

98 *Davie* 2015, 50.

99 *Davie* 2015, 8, 10–11.

Englannissa pieni, mutta he elävät uskontoa todeksi huomattavasti laajemman, uskonnosta etäällä olevan joukon puolesta – ainakin, mikäli tarkkaillaan suuremman väestöosan reaktioita. Vaikka väestön enemmistö ei osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin, monet heistä reagoivat vahvasti, mikäli uskonnon edustajat eivät toimita rituaaleja tai noudata moraalisia koodeja odotetuilla tavoilla. Tätä ilmiötä Davie kutsuu sijaisuskonnollisuudeksi (engl. *vicarious religion*).¹⁰⁰ Ajatus selväpiirteisestä sekularisaatiosta käy vieläkin kyseenalaisemmaksi, jos tarkkailee tuoreita muutoksiin Lontoon suurkaupunkialueilla.

Sekularisoituminen eteni pitkään modernien suurkaupunkien kautta, kun taas harvaan asutulla alueella uskonnollinen identiteetti ja siteet kirkkoihin olivat vahvempia. Tänä päivänä sekularisaatio etenee selkeästi myös maaseudulla, mutta uskonnosta ja myös Englannin kirkosta on tullut Lontoossa aiempaa vetovoimaisempi. Koko maata kattavat tilastot jatkavat laskuaan, puhutaan sitten jumalanpalvelusten osallistujamääristä, kasteista, konfirmaatioista, kirkollisista vihkimisistä tai vaalitulastoista, mutta samaan aikaan Lontoon esikaupunkialueille muodostuu uusia dynaamisia ja kasvavia seurakuntia jopa siinä määrin, että muutos näkyy jo tilastoissa. Esimerkiksi vuonna 1977 Lontoon hiippakunnan äänioikeutettujen listalla oli 77 000 nimeä. Vuoteen 1990 tultaessa lukema oli pudonnut 45 000:en, mutta vuonna 2010 se oli noussut takaisin 1970-luvun tasolle.¹⁰¹

Lontoon suurkaupunkialue on muodostamassa kirkon näkökulmasta positiivisen poikkeustapauksen, minkä taustoja on vielä tässä vaiheessa vaikea selittää ja minkä tulevaisuutta on vielä vaikeampi ennakoita. Yksi taustalla oleva syy on joka tapauksessa seurakunnissa tapahtunut muutos. Muuhun maahan verrattuna Lontoon seurakunnat ovat pystyneet kilpailemaan paremmin lahjakkaista pastoreista, jotka ovat kyenneet uudistamaan seurakuntien toimintaa ja elämää. Hiippakunta on myös ollut valmis tukemaan niitä johtajia, jotka ovat saaneet aikaan positiivista muutosta.¹⁰²

Kasvat seurakunnat ovat eetokseltaan pääsääntöisesti evankelikaalisia ja/tai karismaattisia, ja niiden taustalla vaikuttavat usein *Fresh Expressionsin* ja *New Winen* kaltaiset liikkeet, joista jälkimmäistä käsitellään tarkemmin luvussa seitsemän. Ne keräävät pääsääntöisesti keskiluokkaisia evankelikaaleja usein perinteisiä seurakuntarajojen laajemmilta alueilta ja monissa tapauksissa myös istuttavat oman mallinsa mukaisia jumalanpalvelusyhteisöitä perinteisten seurakuntien sisälle. Parokiaalisen seurakuntamallin haastetuksi joutuminen sekä erityisesti edellä kuvattu *church planting* ovat hyvistä tuloksista huolimatta herättäneet myös paljon kritiikkiä.¹⁰³

Huomion arvoista on, että osallistujamäärien lasku kohdistuu ensisijaisesti perinteisiin parokiaalisiin seurakuntiin sekä kirkon liberaaliin tai korkeakirkolliseen

100 Davie 2015, 6, 81–88.

101 Davie 2015, 50–52.

102 John Wolffen haastattelu 4.9.2015; Meriläinen 2015.

103 Mission Shaped Church 2004; Fresh Expressions; New Wine; Meriläinen 2015; Pajunen 2013; Davie 2015, 51, 140–143.

siipeen ja nousu puolestaan evankelikaalisiin jumalanpalvelusyhteisöihin. Ennen pitkää muutos tulee näkymään nykyistä selvemmin Englannin kirkon toiminnassa ja teologiassa.

Toinen viime vuosina kasvanut anglikaanisen uskonnollisuuden muoto Englannissa on yllättäen ollut niin sanottu ”katedraalikristillisuus”. Sanalla viitataan kirkkoon löyhästi sitoutuviin yksilöihin, jotka usein anonyymisti osallistuvat kirkon järjestämiin tapahtumiin tai tilaisuuksiin, kuten esimerkiksi konsertteihin. Jos karismaattiset, evankelikaaliset seurakunnat tarjoavat jäsenilleen vahvan sitoutumisen kulttuurin, tiiviin yhteisöllisyyden ja konservatiivisen opin, katedraaliuskonnollisuuden kohdalla anti löytyy rakennusten estetiikasta, musiikista ja liturgisista traditioista. Kummassakin kyse on kuitenkin uskonnollisista elämyksistä, vaikka toisessa sitä haetaan yhteisöllisyyden ja toisessa yksilöllisen vapauden ja liikkumattilan kautta.¹⁰⁴

Kolmas Lontoon hiippakunnassa tapahtuneen muutoksen taustatekijöistä liittyy voimakkaasti kasvaneeseen maahanmuuttoon. Mielikuvista huolimatta maahanmuuttajaväestö ei edusta yksinomaan islamia tai muita ei-kristillisiä uskontoja, vaan joukossa on huomattavia määriä myös kristittyjä. Monet heistä ovat taustaltaan helluntailaisia, katolilaisia ja ortodokseja, mutta maahanmuuttajien kasvava määrä on johtanut myös monen Englannin kirkon seurakunnan kasvuun ja etniseen monimuotoistumiseen.¹⁰⁵

Vuosina 2001–2010 valkoisten brittiläisten kristittyjen määrä on laskenut 17 %, mikä merkitsee lähes 5,5 miljoonaa ihmistä. Samaan aikaan ei-brittiläisten valkoisten kristittyjen määrä on noussut 50 %, mustien kristittyjen 58 %, aasialaisten kristittyjen 390 % ja etnisesti sekoittuneiden 64 %.¹⁰⁶ Toki esimerkiksi aasialaisten kristittyjen määrä on yhä koko maan väestöön verrattuna pieni, mutta muutos osoittaa selkeästi, että englantilainen kristinusko on monikulttuuristumassa. Oheiset lukemat eivät myöskään koske pelkästään Englannin kirkkoa vaan kristinuskoa ylipäätään. Huomattava osa kristityistä maahanmuuttajista löytää hengellisen kotinsa muualta kuin Englannin kirkosta. Siitä huolimatta muutos näkyy selkeästi ainakin Lontoon anglikaanisissa seurakunnissa.¹⁰⁷

Lontoon seurakuntia ja maahanmuuttajaväestön tavoittamista koskevista positiivisista välähdyksistä huolimatta kirkon osallistujamäärien yleinen suunta on huolestuttava. Tähän ovat ottaneet näkyvästi kantaa myös Englannin kirkon arkkiepiopat. Tammikuussa 2015 arkkiepiopat *Justin Welby* ja *John Sentamu* totesivat julkilausumassaan, ettei Englannin kirkko kykene jatkamaan pitkään nykyisessä muodossaan, ellei sen jäsenkehityksessä käynnissä olevaa negatiivista ”spiraalia” saada pysäytettyä. Tämä tehtävä on arkkiepiopojen mukaan äärimmäisen kiireellinen.

104 Davie 2015, 7–8, 137–140.

105 Changes in the Ethnic Diversity 2014, 24–25; Davie 2015, 9–10, 42–64, 184–186.

106 Changes in the Ethnic Diversity 2014, 5–7.

107 Esim. Jane Morrisin haastattelu 7.9.2015; tapaaminen Paul Harcourtin kanssa 9.9.2015.

Negatiivinen jäsenkehitys heijastuu tulevaisuudessa myös kirkon talouteen ja voi synnyttää pappispulaa. Arkkipiispat peräänkuuluttivat kirkolliskokoukselta talouden ja organisaation peruskorjausta. Lisäksi he painottivat kirkon voimakkaampaa läsnäoloa sosiaalisessa mediassa osana tarvittavaa suurta reformia.¹⁰⁸

Renewing and reforming aspects of our institutional life is a necessary but far from sufficient response to the challenges facing the Church of England. – – The urgency of the challenge facing us is not in doubt. – – Attendance at Church of England services has declined at an average of one per cent per annum over recent decades and, in addition, the age profile of our membership has become significantly older than that of the population. – – Finances have been relatively stable, thanks to increased individual giving. This situation cannot, however, be expected to continue unless the decline in membership is reversed. – – The burden of church buildings weighs heavily and reorganisation at parish level is complicated by current procedures. – – If the Church of England is to return to growth, there is a compelling need to realign resources and work carefully to ensure that scarce funds are used to best effect.¹⁰⁹

Merkille pantavaa Englannin kirkon arkkipiispojen lausunnossa on, että se on sisältönsä puolesta lähes identtinen suomalaisen Kirkon tulevaisuuskomitean synnyn taustalla olleen aloitteen kanssa. Toinen huomionarvoinen seikka on se, että Englannissa aloite nousi arkkipiispoilta ja kohdistui kirkolliskokoukselle, kun taas Suomessa sen taustalla olivat kirkolliskokousedustajat.

7 Viimeaikaiset ja käynnissä olevat uudistukset

7.1 Yleistä

Nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa toimiva suuri kirkko on jatkuvien muutosprosessien keskellä. Suuresta muutosten kirjosta nostetaan tässä esiin vain muutama, ja nekin esitellään mahdollisimman suppeasti. Laajempi ja syvällisempi muutosprosessien esittely ei ole tämän selvityksen puitteissa mahdollista.

7.2 *Fresh Expression of the Church*

Englannin kirkossa on käyty aktiivista kamppailua kirkon kuihtumista vastaan erilaisten uudistusprojektien ja liikkeiden kautta. Osa pyrkimyksistä on lähtenyt

108 The Telegraph 12.11.2015. Ks. myös The Telegraph 24.4.2014; The Telegraph 26.4.2014.

109 The Telegraph 12.11.2015.

kirkon keskushallinnon hankkeista, osa syntynyt ja kasvanut kentällä tai tullut sinne Englannin ulkopuolelta. Yksi merkittävimmistä muutoshankkeista on ollut Englannin metodistien kanssa yhteistyössä toteutettu *Fresh Expressions of the Church*, jossa haettiin uusia seurakuntana olemisen muotoja nykypäivän tarpeisiin. Hankkeen virallisena lähtölaukauksena toimi *Mission Shaped Church* -raportti vuodelta 2004, joka sai taakseen niin arkkipiispa *Rowan Williamsin* kuin kirkolliskoukousenkin tuen.¹¹⁰

Muutosten taustalla oli havainto viime vuosikymmeninä tapahtuneesta yhteisöllisyyden muutoksesta. Tämän päivän yhteisöt ovat *Mission Shaped Church* -raportin mukaan monikerroksisia ja rajoiltaan joustavia, ja ne koostuvat niin paikallisista kuin globaaleista verkostoista. Parokiaaliset seurakunnat eivät enää yksin pysty vastaamaan siihen todellisuuteen, jossa ihmiset elävät, vaikka niiden asema kirkon työssä onkin keskeinen.¹¹¹

Tästä syystä raportti ei lähtenyt kehittämään vanhojen rakenteiden varaan uutta evankelioimiskampanjaa vaan luomaan postmoderniin ja postinstitutionaaliseen yhteiskuntaan kokonaan uudenlaista kirkkona olemisen tapaa. Tavoitteena oli haakeutua niiden ihmisten puoleen, jotka eivät tunteneet kirkkoa, ja miettiä, millaista olisi elää kirkkona heidän parissaan. Kysymys oli kristinuskon uudesta kontekstualisoimisesta ihmisiä kuuntelemalla ja heidän elämäntapoihinsa tutustumalla. Keskeisessä asemassa olivat pioneerityöntekijät (engl. *Pioneer Ministers*), jotka menivät kukin uuden yhteisön pariin, jakoivat sen elämän ja synnyttivät sinne yhdessä yhteisön jäsenten kanssa uusimuotoista seurakuntaelämää.¹¹²

Tätä periaatetta on noudatettu paitsi englantilaisten yhteisöjen ja alakulttuurien myös maahanmuuttajien kanssa. Esimerkiksi pohjoislointolaisen Willesdeen Greenin kirkkoherra *Jane Morris* otti tehtävään tultuaan tavoitteeksi tuoda monikulttuurisen alueensa maahanmuuttajaryhmiä vahvemmin mukaan etnisesti homogeeniseen seurakuntaansa. Hän muutti kuukausien ajaksi alueensa suurimman maahanmuuttajaryhmän kotimaahan, tutustui siellä kulttuuriin, elintapoihin, ajatteluun ja uskonnollisuuteen sekä verkostoitui ihmisten kanssa. Kotiin palattuun hänellä erinomaiset eväät verkostoitua ja ystävystyä maahanmuuttajien kanssa. Seuraavina askeleina oli kutsua maahanmuuttajia mukaan seurakunnan toimintaan ja antaa heille vastuullisia tehtäviä siellä. Tehtävien ei kuitenkaan pitänyt olla pelkästään seurakunnan olemassa olevista tavoista ja perinteistä lähteviä, vaan uusilla, aktiivisilla jäsenillä tuli olla mahdollisuus vaikuttaa ja luoda jotain uutta. Suurena haasteena oli myös saada seurakunnan pitkäaikaiset jäsenet vastaanottamaan ja hyväksymään maahanmuuttajat ja heidän mukaan tulleet muutokset.¹¹³ Willesdeen Greenin esimerkki poikkeaa perinteisestä FreshExpressionista siinä, että

110 *Mission-Shaped Church* 2004, vii–xiii; Pajunen 2013.

111 *Mission-Shaped Church* 2004, xi.

112 Pajunen 2013.

113 *Jane Morrisin haastattelu* 7.9.2015; Meriläinen 2015.

uudet ryhmät tuotiin osaksi parokiaalisen seurakunnan toimintaa. Siinä näkyvät kuitenkin ihmisten keskellet menemisen, heidän elämäntapojensa kuuntelemisen ja toiminnan mukauttamisen ihanteet.

Useissa tapauksissa FreshExpression -hanke on synnyttänyt uusia, missionaarisia yhteisöjä parokiaalisten seurakuntien rinnalle tai ulkopuolelle, eivätkä niiden todellinen vaikutus ja suhde olemassa oleviin seurakuntiin ole kaikilta osin selkeä saati tiedossa. Tilastojen mukaan noin kolme prosenttia kirkossa kävijöistä ottaa osaa johonkin noin tuhannesta FreshExpressionista. Toisaalta kahdessa hiippakunnassa, joissa FreshExpressionista on tehty osa hiippakunnan lähetysstrategiaa, osuus on kohonnut jo kymmeneen prosenttiin.¹¹⁴ Näin ollen voidaan puhua jo merkittävästä liikkeestä.

Kasvusta huolimatta kritiikkiä on osoitettu ennen muuta hankkeen kirkkopoppia kohtaan. Kysymyksiä on herättänyt muun muassa se, poikkeako uusien yhteisöjen elämä ja toiminta lopulta kovinkaan paljon perinteisten seurakuntien vastaavasta työstä. Lisäksi jotkut vanhemmat seurakunnat ovat kokeneet FreshExpressionit kilpailijoikseen, koska ne ovat syntyneet heidän alueelleen ulkopuolisten tuella. Erityisesti kritiikkiä on noussut 1990-luvulla alkanutta ja Yhdysvalloista vaikutteita saanutta *church plantingia* kohtaan. Kriitikot ovat epäilleet istutettujen seurakuntien aitoa asettumista paikallisyhteisöihin ja kritisoineet niitä ”uskovaisten kierrättämisestä”, mikä ei johda koko yhteisön palvelemiseen vaan synnyttää saman mielisten ryhmittymiä.¹¹⁵

Tunnetuin esimerkki uusien seurakuntien istuttajasta on Lontoossa sijaitseva Alpha-kurssien syntykoto, evankelikaalinen *Holy Trinity Brompton*. Sen yleisilme on hyvin järjestetty, keskiluokkainen, miedosti karismaattinen ja sosiaalista koheesiota luova. Vanhempaan evankelikaalisuuteen verrattuna raamatuntuntemus ja -käyttö ovat huomattavasti ohuempaa. Sen sijaan painotuksessa korostuvat enemmän tunteet ja oikea elämäntapa opetuslapsuutena ja raamatullisina perhearvoina.¹¹⁶

HTB:ta voidaan tarkastella myös huippuunsa viritettynä ja tuotteistettuna uskonnollisten palvelujen tarjoajana, joka palvelee parhaiten kaupalliseen kulttuuriin tottuneita. Jossain määrin kyse onkin uskonnollisesta konsumerismista.¹¹⁷

Toisenlaisen esimerkin uskonnon sovittamisesta kaupalliseen kulttuuriin tarjoaa FreshExpressioneihin kuuluva Moot-yhteisö, joka on ottanut postinstitutionaalisen kulutuskulttuurin vakavasti sekä sanoittanut kristillistä uskoa ja avannut sen rituaaleja tämän päivän hengellisille etsijöille, joille oikea elämäntapa on oikeaa oppia tärkeämpi. Yhteisön ideana on toimia perinteisiin kirkkoihin pettyneiden ja niistä vieraantuneitten (engl. *de-churched*) avulla kirkkoa tuntemattomien parissa (engl. *un-*

114 Pajunen 2013.

115 Pajunen 2013. Ks. myös Paul Harcourtin haastattelu 9.9.2015; Meriläinen 2015.

116 Ibid.

117 Ibid.

churched). Moot on järjestynyt uusmonastiseksi¹¹⁸ yhteisöksi, joka on kaikille avoin mutta tarjoaa halukkaille mahdollisuuden sitoutua sen elämään omalla epähierarkkisella tavallaan. Tämä päätös syntyi avoimessa prosessissa, jossa uusmonastisuus näytti vastaavan parhaiten yhteisön jäsenten oikean elämäntavan kaipuuseen.¹¹⁹

Yleiseksi Lontoon seurakuntien toimintamuodoksi näyttää nousseen kahvila-toiminta. Kaupallisesti toimivia kahviloita on perustettu kirkkojen sisälle tai välittömään yhteyteen, jopa keskiaikaisiin kirkkorakennuksiin. Kahvilat madaltavat kynnystä tulla kirkkoon, ne tarjoavat lepo hetken Lontoon kiireisille ihmisille ja tuovat samalla lisätuloja seurakunnille. Tärkeimpänä piirteenä lienee kuitenkin pyrkimys tuoda ihmiset lähelle kirkkoa, seurakuntaa ja messutoimintaa.¹²⁰

FreshExpressionien myötä Englannin kirkko on käytännössä hyväksynyt seurakuntarakenteeseensa *mixed economy* -mallin, johon kuuluu sekä perinteisiä parokiaalaisia että uusimuotoisia henkilöseurakuntia. Näiden kahden mallin rinnakkaiselon ja sen tulevaisuuden suhteen on kuitenkin vielä monia avoimia kysymyksiä. FreshExpressionia ei myöskään voi siinä mielessä enää pitää uudistusliikkeenä, että monet sen toimintamalleista ovat vakiintuneet osaksi kirkon elämää, eikä sitä löydy enää sen enempää arkkipiispa Welbyn kuin kirkolliskokouksenkaan agendalta.¹²¹

7.3 *Capital Vision 2020*

Toiseksi esimerkiksi Englannin kirkon uudistumiskamppailusta voidaan nostaa hiippakunnalliset kehityshankkeet, joista merkittävin lienee Lontoon hiippakunnassa parhaillaan käynnissä oleva *Capital Vision 2020 – Church Growth*.

Vuonna 2012 Lontoon hiippakunta sai päätökseen edellisen strategiakautensa, jonka aikana – jo toinen kausi peräjälkeen – sekä vaalioikeutettujen seurakuntalaisten että saatujen lahjoitusten määrä oli noussut. Lisäksi hiippakunnan alueelle oli syntynyt noin 1 000 seurakuntien toteuttamaa ja ylläpitämää paikallisyhteisöjä tukevaa projektia. Viisi kokonaan uutta kirkkoa oli avattu. Positiiviseen trendiin haluttiin reagoida vahvistamalla strategia- ja kehitystyötä entuudestaan.¹²²

Aiempaa pidempi, seitsenvuotinen uusi strategiakausi aloitettiin esittämällä kaikille seurakunnille kolme kysymystä: 1) Mitä Pyhä Henki kertoo elämästä Lontoossa? 2) Mihin keskitämme pyrkimyksemme ja resurssimme? 3) Missä kohdin meidän tulee miettiä asioita uudelleen ja toimia toisin?¹²³

Näitä kysymyksiä pohdittiin seurakuntatasolta hiippakuntatasolle niin virallisissa päätöksentekokoelmissä kuin pienryhmissä yhteensä 2 000 ihmisen voimin.

118 Käsite juontuu englannin kielen sanasta 'monastery', 'luostari.'

119 Pajunen 2013. Ks. myös Paul Harcourtin haastattelu 9.9.2015; Meriläinen 2015.

120 Meriläinen 2015; Pajunen 2013.

121 Pajunen 2013.

122 *Capital Vision 2020*; Deborah Clintonin haastattelu 7.9.2015.

123 Ibid.

Monialainen asiantuntijaryhmä koottiin analysoimaan tulokset, jotka kiteytettiin kolmeen avainsanaan: *Confident*, *Compassionate* ja *Creative* (suom. 'itsevarma', 'myötätuntoinen' ja 'luova'). Jokainen avainsana purettiin myös käytännöllisiksi tehtäviksi ja tavoitteiksi.¹²⁴

Kirkon tuli ensinnäkin puhua Jumalasta ja Jeesuksesta aiempaa rohkeammin ja itsevarmemmin. Tätä tehtävää ei tullut tehdä vain kirkkorakennusten seinien sisäpuolella vaan kaikkialla yhteiskunnassa. Tavoitteeksi otettiin löytää Lontoon alueelta 100 000 vapaaehtoista lähettilästä, jotka sitoutuisivat pitämään avoimesti esillä kristinuskon sanomaa omissa viitekehyksissään ja omilla tavoillaan. Lisäksi tavoitteeksi otettiin seurakuntien johtajuuden vahvistaminen sekä uusien papiksi vihittävien määrän kasvattaminen 50 %:lla.¹²⁵

Myötätunnolla viitattiin strategiassa siihen, millä tavalla seurakunnat ovat yhteydessä ympäröivään yhteisöön ja kantavat siitä huolta ja vastuuta. Yksi merkittävä tavoite oli kirkkojen ovien konkreettinen avaaminen ympäröivälle yhteisölle. Kirkot haluttiin palauttaa asuinalueitten eläviksi ja toiminnallisiksi keskuksiksi. Ajatukselle saatiin tukea myös pääministeri *James Cameronilta*, jonka mukaan kirkkorakennukset koetaan seurakunnissa liian usein taloudelliseksi taakaksi, vaikka todellisuudessa ne voisivat olla suuri voimavara. Kouluyhteistyön vahvistaminen oli myös tärkeässä roolissa. Huoleenpidon suhteen etusijalle nostettiin taistelu köyhyyttä, epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta vastaan sekä paikallistasolla että *Church Urban Fund* -rahaston kautta myös maailmanlaajuisesti.¹²⁶

*Empty church buildings are 'like an empty palace of a long-forgotten king – people walk past and think that the king is dead'. Our mission is to show London that the King is not dead – –.*¹²⁷

Muiden avainsanojen tapaan myös luovuuteen liitettiin kovia tavoitteita. Vuoteen 2020 mennessä Lontoon hiippakuntaan pyritään luomaan 100 uutta jumalanpalvelusyhteisöä joko perustamalla kokonaan uusia tai uudistamalla perusteellisella tavalla olemassa olevia keskuksia. Seurakuntien toimintaan osallistuvien nuorten määrä pyritään kaksinkertaistamaan. Uudenlaista yhteistyötä pyritään rakentamaan erityisesti urheilun ja luovien taiteiden aloille, jotka ovat yhteisöiden ja ennen kaikkea nuorten tavoittamisen kannalta avainasemassa. Vaikka suhtautuminen urheilua kohtaan voi olla seurakunnissa periaatteellisella tasolla myönteistä, käytännössä kirkko ja urheilumaailma kilpailevat ihmisten ajankäytöstä erityisesti viikonloppuina. Taiteiden saralla perinteiset taiteet ovat tavallisesti hyvin edustet-

124 Ibid.

125 Ibid.

126 Capital Vision 2020; Buildings on Sure Foundations [2015].

127 Buildings on Sure Foundations [2015], 1.

tuina seurakuntien elämässä, mutta kirkon on laajennettava ajatteluaan aiemmasta. Esimerkiksi nuorille tärkeä muodin maailma on kirkolle hyvin etäinen ja vieras.¹²⁸

Uusi haasteellisia ja konkreettisia tavoitteita asettanut strategia otettiin seurakunnissa vastaan pääsääntöisesti myönteisellä tavalla, ja monet seurakunnat ovat lähteneet toteuttamaan tavoitteita. Toisaalta seurakuntien motivoinnin suhteen on ollut myös vaikeuksia, sillä osalla seurakunnista on ollut omia vahvoja visioita ja projekteja, joiden rinnalle ne eivät ole kaivanneet uusia, ylhäältä annettuja tavoitteita. Tällaisissa tapauksissa hiippakunnallista strategiaa on pyritty yhdistämään seurakunnan omiin tavoitteisiin ja on selvitetty sitä, miten hiippakunta voisi tukea seurakuntaa sen työssä.¹²⁹

Strategiakauden saavutettua puolivälinsä on nähtävissä, että muutamat asetetut tavoitteet ovat olleet kunnianhimoisuudessaan epärealistisia, mutta siitä huolimatta ne ovat johtaneet positiivisiin tuloksiin. Esimerkiksi 100 000 kristinuskostaan kertovan lähettilään tavoitteesta oli kolmessa vuodessa saavutettu noin 10 000. Määrä kasvaa koko ajan, mutta on selvää, ettei tavoitetta tulla kokonaan saavuttamaan. Useiden kymmenien tuhansien ihmisten vapaamuotoinen sitouttaminen kirkon elämään ja sanomaan on siitä huolimatta merkittävä saavutus.¹³⁰

Ehkä selkeimpiä ja konkreettisimpia merkkejä tavoitteiden onnistumisesta löytyy kirkkorakennusten avaamisesta ja uudeltaisesta hyödyntämisestä. Useiden menestyksekkäästi kasvaneiden seurakuntien taustalta löytyy kirkkorakennuksen uudistaminen. Yleisenä linjana näyttää olevan se, että kirkoista pyritään tekemään monikäyttöisiä ja toiminnallisia keskuksia, jotka taipuvat yhtä lailla perinteiseen messuun kuin erilaisiin tapahtumiin. Muutoksissa pyritään yhdistämään kirkkorakennusten perinteinen esteettinen puoli sekä moderni käytännöllisyys liikutettavine istuimineen ja moderneine audiovisuaalisine laitteineen. Monissa kirkoissa on aloitettu kahvilatoiminta, joka pystyy imagollaan ja laadullaan kilpailemaan kaupallisen kahvilatoiminnan kanssa, vaikka varsinaista taloudellista kilpailua ei tavoiteltaisikaan. Ennen kaikkea kirkkojen tarkoitus olla joka päivä avoinna ja seurakuntalaisten käytettävissä.¹³¹

Selkeitä viitteitä esiintyy siitä, että avoimet ja olemukseltaan houkuttelevat kirkot onnistuvat muun toiminnan ohella kasvattamaan myös jumalanpalvelusten osallistujamääriä.¹³²

128 Capital Vision 2020; Deborah Clintonin haastattelu 7.9.2015.

129 Deborah Clintonin haastattelu 7.9.2015.

130 Ibid.

131 Meriläinen 2015; Buildings on Sure Foundations [2015].

132 Capital Vision 2020.

7.4 Kipuilu naispiispuudesta

Yksi viime vuosien näkyvimmistä ja epäilemättä kipeimmistä uudistusprosesseista on ollut piispan viran avaaminen naisille, minkä kirkolliskokous hyväksyi heinäkuussa 2014. Diakonin virka avattiin naisille jo vuonna 1987 ja pappisvirka vuonna 1994, mutta piispuuden kohdalla virallinen keskustelu alkoi vasta vuosikymmen myöhemmin – aikana, jolloin naisia vihittiin papeiksi jo enemmän kuin miehiä. Naispappeuteen liittyvä kipuilukaan ei ollut kuitenkaan jäänyt kokonaan taakse, sillä naispappetta koskevan päätöksen yhteydessä vastustajille oli jätetty oikeus olla ottamatta naispuolista pappia seurakuntaansa tai olla vastaanottamatta ehtoollista naispapilta. Naispappien kasvavasta määrästä huolimatta sitä vastustavia seurakuntalaisia oli vuosikymmen myöhemmin yhä 15–20 prosenttia.¹³³

Jos piispan viran avaaminen naisille tapahtui Suomessa pappisvirkaan nähden näennäisen helposti ja pienellä julkisuudella, tilanne Englannissa oli toinen. Taus-talla oli Englannin kirkon suurempi piispakeskeisyys ylipäätään sekä kysymys naisen asemasta kirkon johtajana. Naispiispuutta vastustettiin niin anglokatolisten kuin konservatiivisten evankelikaalien parissa, muun muassa kirkon sisäisen yhtenäisyyden sekä ekumeenisten suhteiden rikkoutumiseen vedoten. Monelle vastustajalle koko kysymys oli yleisen mielipiteen mielistelyä opin kustannuksella. Lisäksi he pelkäsivät menettävänsä omaa elintilaansa kirkossa.¹³⁴

Naispiispuuden kannattajat, joita löytyi niin liberaaleista kuin evankelikaalien kentältä, pitivät asiaa tasa-arvokysymyksenä ja kantoivat suurta huolta siitä, että esitysten toistuva torjuminen kirkolliskokouksessa kääntäisi yleisen mielipiteen entistä kriittisemmäksi kirkkoa kohtaan ja ajaisi sen marginaaliin. Molemmat osapuolet löysivät kannalleen runsaasti teologisia perusteita, sillä anglikaaninen teologia ei ollut kysymyksen suhteen yksiselitteinen ja kirkko piti sisällään useita teologisesti hyvin erilaisia ryhmiä.¹³⁵

Jos alkuvaiheessa ratkaisua oli yritetty löytää juridisin keinoin, kielteisten äänestystulosten jälkeen eri osapuolet pyrittiin saamaan saman pöydän ympärille keskustelemaan kysymyksestä. Painetta ratkaisun suhteen lisäsivät yleisen mielipiteen, median ja useiden poliitikkojen kirkkoa kritisoinet kannanotot. Vuonna 2013 fasilitoitu keskusteluprosessi, joka keskittyi lainsäädännön sijasta periaatteellisiin kysymyksiin, oli joillekin osapuolille kipeä ja toisten mielestä tarpeeton. Sen suurin anti lienee kuitenkin ollut se, että eri osapuolet kohtasivat toisensa ja saivat äänensä kuuluviin. Lisäksi eri ryhmien teologiaa, periaatteita ja keskinäisiä suhteita koskeva ymmärrys vahvistui.¹³⁶

133 Roger Paulin haastattelu 7.9.2015; Davie 2008, 123–124.

134 Roger Paulin haastattelu 7.9.2015; Pajunen 2013.

135 Roger Paulin haastattelu 7.9.2015.

136 Ibid.

Moni käytännön kysymys jäi niin keskustelussa kuin lopullisessa päätöksenteossa ratkaisematta – esimerkiksi se, miten naispiispuuden torjuva seurakunta voi toimia naispiispan johtamassa hiippakunnassa –, mikä voi tulevaisuudessa joutaa hankaliin tilanteisiin. Kriittisimmin päätökseen suhtautuneet konservatiiviset evankelikaalit ovat tulevaisuudessa vaikeimmassa asemassa, eikä naispiispojen määrän kasvaessa vaikeuksilta voitane välttyä. Positiivisten keskustelukokemusten toivotaan kuitenkin heijastuvan myönteisellä tavalla siihen, kun kysymys homoseksuaalien asemasta kirkossa todennäköisesti nousee lähitulevaisuudessa nykyistä vahvemmin esiin.¹³⁷

7.5 To Your Credit

Yksi kiistatta mielenkiintoisimmista tuoreista uusista projekteista Englannin kirkossa on arkkipiispa Justin Welbyn käynnistämä *To Your Credit* -rahoitushanke, jonka päämääränä on tarjota edullisia ja ”armollisia” lainoja talousvaikeuksien kanssa kamppaileville englantilaisille.¹³⁸

Kirkollinen lainatoiminta kuulostaa ajatuksena erikoiselta, etenkin kun kirkon historiallisesta omaisuudesta ja rahoitustoiminnasta vastaava *Church Commissioners* varoitti tuoreeltaan kirkolliskokousta hankkeeseen sisältyvästä taloudellisesta riskistä.¹³⁹

Selitys arkkipiispan rahoitustoimintaa koskevalle kiinnostukselle löytyy hänen taustoistaan. Justin Welby on yksityisen eliittikoulu Etonin sekä Cambridgen yliopiston kasvatti, joka opiskeli nuorena taloushistoriaa ja päätyi talousjohtajaksi öljyalalle. Kristityksi hän tuli vasta aikuisiällä ja vaihtoi hyväpalkkaisen johtajan paikkansa Englannin kirkon papin virkaan. Taustansa vuoksi Welby ymmärtää hyvin taloutta ja vaikuttaa muun muassa parlamentin ylähuoneen pankkien etiikkaa pohtivassa komissiossa (*Parliamentary Commission on Banking Standards*).¹⁴⁰

Arkkipiispaksi tultuaan hän on kiinnittänyt runsaasti huomiota talouskysymyksiin ja ennen kaikkea talouden etiikkaan, johon hän on ottanut näkyvästi kantaa. Kirkon oman rahoitustoiminnan taustalla on Welbyn pyrkimys nujertaa ihmisiä ahdinkoon ajavat pikavippiyhtiöt kuten Wonga.¹⁴¹

Welbyn hanke on kohdannut vastustusta erityisesti sen jälkeen, kun paljastui, että osa kirkon omista sijoituksista johti monimutkaisten järjestelyjen kautta pieneen omistajuuteen juuri arkkipiispan kritisoimassa Wongassa. Vastatuulesta huolimatta arkkipiispan hanke jatkuu ja pyrkii yhteistyökumppaneidensa kanssa luomaan ”oikeudenmukaisempaa rahoitusjärjestelmää, joka palvelisi koko yhteisöä”.¹⁴²

137 Ibid.

138 Whittam Smith 2015; *To Your Credit*.

139 Ibid.

140 Pajunen 2013.

141 Ibid.

142 *To Your Credit*; Pajunen 2013.

7.6 Pappispula ja teologikoulutuksen uudistaminen

Englannin suurimpiin haasteisiin lukeutuu aiemmin kuvattu kuilu yhtäältä suurkaupunkien ja maaseudun, toisaalta suurkaupunkien eri kaupunginosien välillä. Tämä kuilu näkyy taloudessa, yhteiskuntaluokissa, kulttuurissa ja väestön etnisessä jakautumisessa. Kirkon sisällä hiippakunnat ja seurakunnat elävät hyvin erilaisissa taloudellisissa todellisuuksissa, mikä heijastuu muun muassa siihen, pystyvätkö seurakunnat maksamaan palkkaa papeilleen ja mahdollisille muille työntekijöilleen.

Suuressa osassa maata kärsitään jo nyt pappispulasta. Erityisesti maaseudun köyhät hiippakunnat joutuvat jatkuvasti pohtimaan, miten seurakuntaelämä järjestetään silloin, kun yksi palkattu pappi joutuu hoitamaan useaa eri seurakuntaa. Palkatun papiston kokonaismäärä on laskussa ja keski-ikä nousussa. Pappien pakollinen eläkeikä on 70 vuotta, mutta siitäkin voidaan tietyin ehdoin joustaa, minkä lisäksi eläkepappeja käytetään laajalti seurakuntatyössä.¹⁴³

Lontoon hiippakunnassa pappispulaa ei tällä hetkellä ole, mutta sielläkin papisto on siinä määrin ikääntynyt, että noin puolet nykyisistä papeista eläköityy seuraavan 10 vuoden aikana. Yliopistojen tämän hetkinen teologituotanto ei riitä kattamaan tuota tulevaa vajetta. Ongelmaan on etsitty vastausta perustamalla pappisseminaareja, jotka tarjoavat teologisen korkeakoulutuksen ohella tai sijasta käytännöllisempää koulutusta ja joista valmistutaan nopeammin seurakuntatyöhön.¹⁴⁴

Pappispulan lievittämisen kannalta ja papiston ammatillisen osaamisen näkökulmasta huomionarvoista on se, että pappisseminaarien opiskelijat joutuvat jo opiskeluaikanaan työskentelemään lähes päätoimisesti seurakuntatyössä.¹⁴⁵

Uusi konsepti näyttäisi vastaavan haasteeseen, mutta se voi laajetessaan johtaa suuriinkin muutoksiin Englannin kirkon seurakuntaelämässä ja teologiassa. Vaikka seminaarien teologinen taso olisikin hyvä, käytännön seurakuntaelämän voimakas painottaminen merkitsee väistämättä teologisen koulutuksen kapeuttamista. Seminaarien voi myös olettaa vahvistavan muutoinkin kasvussa olevaa evankelikaalista pohjavirettä englantilaisissa seurakunnissa, vaikka seminaareissa voi toki opiskella myös esimerkiksi korkeakirkollisia opiskelijoita.

Tällä hetkellä Englannissa toimii 24 eri perinteistä nousevaa, kirkon virallisesti tunnustamaa teologista koulutusta tarjoavaa instituutiota, joista osa on kytköksissä vanhoihin yliopistoihin ja osa on uusimuotoisia seminaareja.¹⁴⁶

143 John Wolffin haastattelu 4.9.2015; Pajunen 2013.

144 Meriläinen 2015.

145 Ibid.

146 Recognised Theological Education Institutions.

8 Vapaaehtoistyö

Vapaaehtoistyön erottaminen omaksi kokonaisuudekseen on Englannin kirkon kohdalla siinä mielessä kyseenalaista, että lähes kaikki työtehtävät hoidetaan vapaaehtoistyönä.

Taloudelliset ongelmat ja pappispula ovat pakottaneet ennen kaikkea maaseudun köyhät hiippakunnat pohtimaan sitä, miten seurakuntaelämä olisi mielekästä järjestää alueilla, joissa yksi palkattu pappi hoitaa useaa eri seurakuntaa. Muutamissa tapauksissa resurssipula on johtanut seurakuntien yhdistämisiin, mikä ei trendinä ole ollut Englannissa yhtä voimakas kuin esimerkiksi Suomessa. Useammin ratkaisuna on ollut seurakunnan painopisteen siirtäminen entistä enemmän papilta seurakuntalaisille, jotka tekevät seurakunnassa kaiken sen, mihin pappia ei välttämättä tarvita.¹⁴⁷ Suuntaus ei ole kuitenkaan ollut yksin talouden pakottama, sillä se on myös vastannut seurakuntalaisten aktiivista roolia korostavaa seurakuntanäkemystä, joka on Englannissa sangen yleinen.

Ainoastaan varakkaimmilla seurakunnilla on taloudelliset resurssit palkata ammatillaisia vastaamaan työn eri osa-alueista. Monissa seurakunnissa papin lisäksi palkkaa nauttii vain pari muuta työntekijää, usein diakoni ja toimistovirkailija. Muut työt – esimerkiksi suntion tehtävät, siivous- ja keittiötyöt, lapsi- ja nuorisotyö sekä musiikkitoiminta – hoidetaan vapaaehtoisten voimin.¹⁴⁸

Palkattujen pappien lisäksi seurakunnilla voi olla myös palkattomia pappeja (engl. *non-stipendary ministry, NSM*), jotka avustavat varsinaista pappia muun työnsä ohessa. Näiden pappien määrä ja sitä kautta rooli kirkon elämässä näyttäisi kasvavan voimakkaasti. Tuoreissa pappisvihkimyksissä palkattomaan seurakuntatyöhön suuntaavien uusien pappien osuus on monissa tapauksissa ollut jopa huomattavasti palkattuja suurempi. Kirkossa on lisäksi monia maallikkovirkkoja, kuten esimerkiksi *reader*, joka tarkoittaa oman toimen ohella koulutettua ja toimivaa, piispan virallistamaa maallikkosaarnaajaa. ”Readerillä” on lupa saarnata ja johtaa sanajumalanpalveluksia.¹⁴⁹

Palkatun papin vastuulle jäävät seurakuntaelämän koordinointi ja johtaminen sekä vapaaehtoisten rekrytointi, jotka vaativat erityistä osaamista. Perinteinen teologikoulutus ei ole antanut tähän parhaita mahdollisia edellytyksiä, joten paljon on jäänyt johtajien omalle vastuulle.¹⁵⁰

Seurakunnan johtamisessa vaaditaan runsaasti sosiaalisia taitoja ja pelisilmää. Kirkkoherran on tunnettava seurakuntalaisensa ja tiedettävä, mitä on esitettävä kenellekin ja millä tavalla, jotta asiat etenevät haluttuun suuntaan. Vaikka työtä tehdään yhdessä, seurakunnat ovat usein englantilaisen toimintakulttuurin mukai-

¹⁴⁷ Pajunen 2013.

¹⁴⁸ Meriläinen 2015.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Paul Harcourtin haastattelu 9.9.2015; Pajunen 2013.

sesti hierarkkisia ja johtajakeskeisiä, sillä valta on keskittynyt voimakkaasti kirkkoherroille.¹⁵¹

Jos Englannin kirkon hallinnon kohdalla on todettu, että se on piispan johtamaa ja synodien hallinnoimaa, seurakuntien toimintaa ja elämää voitaisiin kuvata samankaltaisella mallilla: se on kirkkoherran johtamaa mutta seurakuntalaisten toteuttamaa.

9 Analyysi

Reformaation seurauksena 1500-luvulla syntynyt Englannin kirkko on yksinkertaistettuna kuin yhdistelmä katolista traditiota ja liturgiaa sekä protestanttista teologiaa. Toisesta näkökulmasta tarkasteltuna se on yhdistelmä eurooppalaista organisaatiokulttuuria ja pohjoisamerikkalaista valistuksen jälkeistä ajattelua.

Tänä päivänä Englannin kirkossa vaikuttaa rinta rinnan erilaisia teologisia ja kirkollisia liikkeitä, joista merkittävimmät ovat piispuutta ja liturgiaa korostava korkeakirkollinen anglokatolisuus sekä reformoidusta kristillisyydestä ammentava ja voimakkaasti kasvava evankelikaalinen herätyskristillisyys. Kolmanneksi merkittäväksi liikkeeksi on perinteisesti laskettu viime aikoina asemaansa menettänyt ”laveakirkollisuus” eli liberaali anglikaanisuus. Aiemmin selkeämpi kolmijako on kuitenkin hämärtyneet uskonnollisen kentän sirpaloitumisen sekä 1960-luvulta alkaen tapahtuneen karismaattisuuden kasvun myötä.

Tänä päivänä perinteisistä ryhmistä löytyy yhtä lailla liberaaleja ja konservatiiveja kuin radikaaleja tai karismaattisia variantteja. Joissakin asia- tai arvokysymyksissä ilmapiiri on aiempaa kärjistyneempää, kun taas toisaalla yhteistyöhalukkuutta ja yhtenäisiä näkemyksiä löytyy yllättävienkin ryhmien väliltä. Erilaisen perinteiden yhdistyminen on tuonut kirkkoon paitsi moninaisuutta myös arkista seurakuntaelämää, kirkollista organisaatiota ja päätöksentekoa koskevia jännitteitä.

Yhteiskunnan sekularisoitumisen ja kirkollisen jäsenkadon seurauksena Englannin kirkko on muuttunut yhä voimakkaammin lähetyskirkoksi, jossa kristinuskosta vieraantunutta kantaväestöä sekä maahanmuuttajia pyritään tuomaan kristillisen sanoman ja elämän piiriin. Muutos on virinnyt yhtäältä ruohonjuuritasolta ja toisaalta kirkon johdosta, joka on julkisuudessa käsitellyt ongelmia avoimemmin ja reagoinut niihin voimakkaammin, kuin mihin esimerkiksi suomalaisessa kontekstissa on totuttu sitten 1990-luvun lamavuosien.

Uudistunut työnäky on avannut entistä selvemmin oven evankelikaalisille ja karismaattisille ryhmille, jotka elämyksellisyydellään, toiminnallisuudellaan ja innovatiivisuudellaan ovat pystyneet vastaamaan huutoon. Ratkaisuna on ollut yhtäältä kirkkotilojen muuttaminen monipuolisiksi hiljentymisen ja toiminnan

151 Meriläinen 2015.

keskuksiksi, jotka ovat päivittäin avoinna ja ihmisten käytettävissä. Tällä tavalla kirkkoon tulemisen kynnystä on pyritty ja osin myös onnistuttu madaltamaan. Toisaalta ratkaisuna on ollut uskonnon uusi kontekstualisointi ja mukauttaminen osaksi olemassa olevia yhteisöitä ja nykyisiä elämäntapoja. Tällöin kristinuskoa on viety aktiivisesti seurakuntalaisten pariin.

Uusien toimintatapojen myötä perinteisten parokiaalisten seurakuntien rinnalle on kasvanut uusia jumalanpalvelusyhteisöjä ja henkilöseurakuntia, joista osa pyrkii aktiivisesti istuttamaan omaa toimintamalliaan noudattavia ryhmiä uusille alueille. Toiminta on osaltaan johtanut seurakuntien osallistujamäärien kasvuun erityisesti Lontoon metropolialueella. Samalla se on vahvistanut evankelikaalista eetosta kirkossa sekä synnyttänyt paikallistasojen jännitteitä perinteisten, parokiaalisten seurakuntien kanssa.

Itsenäisten jumalanpalvelusyhteisöjen synty on tavanomainen piirre kaikissa kirkoissa ja kulttuureissa, mutta huomionarvoista on se, että yhteisöitä ei ole enää pyritty teologisesti suitsemaan tai puristamaan perinteisiin rakenteellisiin muotteihin, kuten usein hierarkkisissa ja vahvasti organisoituissa kirkoissa on ollut tapana. Ovien avaaminen erilaisille yhteisöille ja teologisille perinteille on mahdollistanut positiivista muutosta kirkon osallistujamäärissä, mutta samalla se on muuttamassa kirkkoa tavoilla, joita on vaikea ennakoita saati kontrolloida.

Mielenkiintoista Englannin kirkossa on se, että seurakuntien kasvua tapahtuu vahvasti sekularisoituneessa ja monikulttuurisessa Lontoossa, kun taas kirkon perinteisillä sydänmailla, maaseudulla, ihmiset irtautuvat kirkosta ja kristillisestä identiteetistä.

Seurakuntien toiminta niin maaseudulla kuin suurkaupungeissakin on vahvasti seurakuntalaisten käsissä sikäli, että harvalla seurakunnalla on resursseja palkata työhön ammattilaisia. Taloudellisen niukkuuden keskellä tehtävien siirtämistä seurakuntalaisten käsiin on pidetty kuitenkin pääsääntöisesti parempana ratkaisuna kuin seurakuntaliitoksia tai suurempien talousyksiköiden rakentamista.

Muutoksen myötä kirkkoherrojen roolista on tullut entistä vahvemmin rekrytoijan, koordinaattorin ja johtajan rooli, mikä vaatii heiltä uudenlaisia taitoja ja valmiuksia. Kirkkoherrojen vastuu toiminnan johtamisessa ja suunnan näyttämisessä seurakunnalle on suuri. Toisaalta hiippakunnat rohkaisevat ja tukevat niitä kirkkoherroja, jotka ovat kyenneet rakentamaan kasvua tai positiivista muutosta.

Vaikka kirkon käytännön elämä on seurakuntakeskeistä, hiippakunnilla ja niitä johtavilla piispoilla on huomattavasti suurempi valta kuin luterilaisessa kirkossa Suomessa. Hiippakunnat ovat talouden ja hallinnon yksiköitä, jotka omistavat valtaosan seurakuntien käytössä olevista rakennuksista. Hiippakunnan päätöksenteossa piispalla on sekä asemansa, arvovaltansa että veto-oikeutensa kautta yhtä keskeinen rooli kuin kirkkoherroilla seurakunnissaan.

Piispojen asema on merkittävä myös kokonaiskirkossa, sillä he muodostavat yhden kirkolliskokouksen kolmesta huoneesta. Erityisen selkeästi piispojen asema näkyy jumalanpalvelusta ja oppia koskevissa kysymyksissä, sillä näitä asioita koskevat päätökset voidaan tehdä vain piispojen muotoilemassa asussa.

Kolmen huoneen sekä puolueita muistuttavien kirkollisten ryhmien olemassaolo mahdollistaa päätöksentekoa edeltävät neuvottelut ja kompromissirytykset yleisesti ottaen paremmin, kuin mitä on mahdollista huoneettomissa kirkolliskokouksissa. Toisaalta se, että tärkeimmät päätökset vaativat määräenemmistön jokaisessa huoneessa, on osoittautunut päätöksentekoa hidastavaksi ja vaikeuttavaksi tekijäksi. Lisäksi osa päätöksistä vaatii erillistä hyväksyntää joko piispainkokoukselta tai konvokaatioilta. Päätöksenteon rakenteet ovat näin ollen Suomen kirkkoa monimutkaisemmat.

Toisaalta kirkolliskokouksen toiminta- ja keskustelukulttuurissa on kokouksen kulkua ja päätöksentekoa edistävää ryhdikkyyttä. Tämä on osin seurausta puheenvuorojen keston tiukasta kontrolloinnista sekä siitä, että puhujien on toimitettava puheenvohtajistolle etukäteen tiivistelmä puheenvuorostaan.

Talouden suhteen Englannin kirkko poikkeaa selvästi Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta, sillä Englannin kirkko ei saa verotuloja saati kerää jäsenmaksuja. Osittain tämän tulonlähteen korvaavat miljardien arvoisesta historiallisesta omaisuudesta saatavat tuotot. Toisaalta kirkon taloudellinen asema ei ole niin vahva, kuin mitä mittavan omaisuuden perusteella voisi olettaa. Omaisuuden tuotto yhdessä lahjoitusten ja toimintatuottojen kanssa ei ole taloudellisen taantuman aikana pysynyt kasvavien toimintakulujen ja inflaation vauhdissa. Talouden näkymät eivät siis ole yleisesti ottaen erityisen valoisat, minkä lisäksi taloudellinen kuilu varakkaimpien ja köyhimpien hiippakuntien välillä on suuri.

Vaikka Englannin kirkko ei ainakaan itseymmärryksensä mukaisesti ole perinteinen valtiokirkko, kirkon ja valtiovallan siteet ovat moninaiset ja tiiviit. Kirkon asema herättää aika ajoin sekä kirkon sisältä että yhteiskunnasta nousevaa kritiikkiä, mutta nykytilanteessa suuret muutokset eivät näytä todennäköisiltä.

Valtaosa kansasta on irrallaan kirkosta, mutta jyrkästi ateistiset ja kirkonvastaiset kannanotot ovat yhä vähemmistössä, vaikka ovatkin näkyviä ja kasvavia. Toisaalta suuri osa irrallisista näyttäisi edustavan jonkinlaista sijaisuskonnollisuutta, eli he odottavat kirkon edustajien tarjoavan uskonnollisia palveluita, ylläpitävän uskonnollisia symboleita ja elävän moraalista elämää heidän puolestaan. Vaikka kristin-usko on menettänyt monopoliasemansa Englannissa, Englannin kirkolla on yhä yllättävänkin näkyvä kulttuurinen ja yhteiskunnallinen rooli.

Nykytilannetta ja tulevaisuutta koskien avainasemassa on ollut seurakuntaelämää ja uskonnollisuutta koskevan kontrollin löyhentäminen. Vaikka rakenteellisesti Englannin kirkko on yhä monimutkainen ja jäykkä sekä hallinnollisesti hierarkkinen, se on sallinut seurakunnille laajan toiminnanvapauden. Ratkaisu voi tuoda mukanaan jännitteitä sekä toiminnallista ja teologista kirjavuutta, mutta se myös antaa tilaa innovaatioille ja paikalliselle kasvulle. Laajamittaista, koko kirkkoa koskevaa kasvua ei sen sijaan ole tällä hetkellä näköpiirissä.

Kasvun ja seurakunnallisen elämän näkökulmasta yksi keskeisistä tekijöistä on myös voimakkaasti kasvavan maahanmuuttajaväestön tavoittaminen. Tässä tulokset vaihtelevat alueittain, mutta suuntaus vaikuttaa positiiviselta.

10 Lähteet ja kirjallisuus

10.1 Painamattomat lähteet

- Karttunen, Tomi [2015]. Informaatiopaketti Porvoon kirkkoyhteisöstä. Julkaisematon teksti. Tekijän hallussa.
- Meriläinen, Juha (2015). Matkaraportti – Englanti 2.–9.9.2015. Tekijän hallussa.
- Pajunen, Mika [2015]. Englannin kirkon keskushallinto. Julkaisematon teksti. Tekijän hallussa.
- Whittam Smith, Sir Andreas (2015). “Those who cannot remember the past are condemned to repeat it.” General Synod. Church Commissioners’ Funds and Inter-Generational Equity. GS 1981.

10.2 Painetut lähteet

- Buildings on Sure Foundations [2015]. *Buildings on Sure Foundations*. London: Diocese of London.
- Changes in the Ethnic Diversity (2014). *National Census 2001 and 2011. Changes in the Ethnic Diversity of the Christian Population in England between 2001 and 2011. East Anglia Region*. London: Council for Christian Unity.
- The Church Commissioners Annual Report 2014 [2015]. *Investing in the Church’s growth. The Church Commissioners Annual Report 2014*. London: The Church Commissioners for England.
- Finance Statistics 2013 [2015]. *Research and Statistics – Archbishops’ Council*. London: Archbishops’ Council.
- Mission-Shaped Church (2004). *Mission-Shaped Church. Church Planting and Fresh Expressions of Church in a Changing Context*. London: Church House Publishing.

10.3 Internet-lähteet

- Boyle, Catherine (2006). How much land does the Church of England own? – *The Guardian* 28.4.2006. <<http://www.theguardian.com/world/2006/apr/28/religion.anglicanism>>. Katsottu 29.10.2015.
- British Social Attitudes (2012). 12. Religion. Losing Faith? – *British Social Attitudes 28, 2011–2012*. <http://www.bsa.natcen.ac.uk/media/38958/bsa28_12religion.pdf>. Katsottu 2.11.2015.

Church Times 14.11.2014 “C of E attendance statistics slope still points downward”. <<http://www.churchtimes.co.uk/articles/2014/14-november/news/uk/c-of-e-attendance-statistics-slope-still-points-downward>>. Katsottu 21.10.2015.

Daily Mail Online 21.11.2012 ”Heads of Church told to get help from mediators amid growing anger over vote against women bishops”. <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2236579/PMs-rebuke-women-bishops-vote-Cameron-tells-Church-programme.html>>. Katsottu 28.10.2015.

Fresh Expressions. <<http://www.freshexpressions.org.uk/>>. Katsottu 4.11.2015.

GOV.UK: ”Tax relief when you donate to a charity”. <<https://www.gov.uk/donating-to-charity/gift-aid>>. Katsottu 29.10.2015.

The Independent 21.11.2012 ”’Get with the programme’: David Cameron condemns Church of England decision to block women bishops”. <<http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/get-with-the-programme-david-cameron-condemns-church-of-england-decision-to-block-women-bishops-8340352.html>>. Katsottu 28.10.2015.

New Wine. Local Churches Changing Nations. <<https://www.new-wine.org/>>. Katsottu 4.11.2015.

Recognised Theological Education Institutions. Church of England. <<https://www.churchofengland.org/clergy-office-holders/ministry/ministerial-education-and-development/initial-ministerial-education/recognised-training-institutions.aspx>>. Katsottu 6.11.2015.

The Telegraph 24.4.2014. “Archbishop: Britain not a ‘Christian country’ – if judging by numbers in the pews.” <<http://www.telegraph.co.uk/news/religion/10784833/Archbishop-Britain-not-a-Christian-country-if-judging-by-numbers-in-the-pews.html>>. Katsottu 21.10.2015.

The Telegraph 26.4.2014. “Former archbishop of Canterbury: We are a post-Christian nation.” <<http://www.telegraph.co.uk/news/religion/10790495/Former-archbishop-of-Canterbury-We-are-a-post-Christian-nation.html>>. Katsottu 21.10.2015.

The Telegraph 12.1.2015. “Church of England cannot carry on as it is unless decline ‘urgently’ reversed – Welby and Sentamu.” <<http://www.telegraph.co.uk/news/religion/11340590/Church-of-England-cannot-carry-on-as-it-is-unless-decline-urgently-reversed-Welby-and-Sentamu.html>>. Katsottu 21.10.2015.

To Your Credit (2015). *To Your Credit*. <<http://www.toyourcredit.org/>>. Katsottu 30.10.2015.

10.4 Haastattelut

- Manager Deborah Clinton, Capital Vision 2020. Lontoo, 7.9.2015.
- Vicar Paul Harcourt, All Saints Woodford Wells. Lontoo, 9.9.2015.
- Vicar Jane Morris, Willesdeen Green Parish. Lontoo, 7.9.2015.
- TT Mika Pajunen, arkkipiispan teologinen erityisavustaja. Turku, 3.11.2015.
- Revd. Dr. Roger Paul, National Ecumenical Officer. Church House, Lontoo, 7.9.2015.
- Professori John Wolffe, Open University. Camden, Lontoo, 4.9.2015.

10.5 Kirjallisuus

- Davie, Grace (2015). *Religion in Britain. A Persistent Paradox*. Second Edition. Chichester: Wiley Blackwell.
- Davie, Martin (2008). *A Guide to the Church of England*. London & New York: Mowbray.
- Ganiel, Gladys & Peter Jones (2012). Religion, Politics and Law. – *Religion and Change in Modern Britain*. Ed. by L. Woodhead & R. Catto. Oxon: Routledge, 299–321.
- Guest, Mathew & Elizabeth Olson & John Wolffe (2012). Christianity. Loss of Monopoly. – *Religion and Change in Modern Britain*. Ed. by L. Woodhead & R. Catto. Oxon: Routledge, 57–78.
- Pajunen, Mika (2013). Englannin kirkko Williamsista Welbyyn. – *Vartija* 5–6/2013.
- Podmore, Colin (2005). *Aspects of Anglican Identity*. London: Church House Publishing.
- Rusama, Jaakko (2005). Anglikaaninen kirkkoyhteisö ja metodistikirkot. – *Kirkkotiedon kirja. Ekumeeninen johdatus kirkkojen oppiin ja elämään*. Toim. P. Metso & E. Ryökäs. Helsinki: Kirjapaja, 197–239.
- Sorsa, Leena (2015). *Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineesiin*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 41. <[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/B32DCF9D61CCC224C2257DE80029D08E/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf)>. Katsottu 12.6.2015.
- Strong, Sir Roy (2008). Foreword. – Martin Davie: *A Guide to the Church of England*. London & New York: Mowbray, ix–x.

Synodical Government (1997). *Synodical Government in the Church of England. A Review.* The Report of the Review Group Appointed by the Standing Committee of the General Synod. London: Church House Publishing.

EVANGELICAL LUTHERAN CHURCH IN AMERICA (ELCA)

1 Johdanto

Harva yhdysvaltalainen tai sikäläistä kulttuuria tunteva eurooppalainen tiedostaa, että luterilaisuus on ollut liki puolentoista vuosisadan ajan yksi maan suurimmista uskonnollisista ryhmistä – ja on sitä edelleenkin. Yhdysvallat tunnetaan *Billy Grahamin* kaltaisista baptisti- ja metodistisaarnaajista, lukuisista episkopaali- ja presbyteeripresidenteistä, talous- ja kulttuurielämän juutalaisista vaikuttajista sekä monista merkittävistä katolisista etnisistä vähemmistöistä. Luterilaisuuden heikko tunnettavuus on seurausta siitä, että uskonnollisesti pluralistisessa maassa se on ollut kokoonsa nähden katveessa niin politiikassa kuin kulttuuri- ja talouselämässäkin.¹

Sytä vähäiseen näkyvyyteen on monia. Poliittista passiivisuutta on selitetty muun muassa *Martti Lutherin* kahden regimentin opilla, joka korostaa maallisen ja uskonnollisen auktoriteetin erilaisia tehtäviä. Siihen perustuen luterilaiset kirkot ja niiden papisto ovat pyrkineet korostamaan epäpoliittisuuttaan ja pysymään sivussa aktiivisesta poliittisesta päätöksenteosta. Se ei ole kuitenkaan merkinnyt sitä, että he olisivat olleet passiivisia äänestäjiä tai jättäneet ilmaisekseen kantaansa esimerkiksi moraaliin tai uskontoon liittyvissä kysymyksissä.²

Vieläkin suurempi tekijä poliittiselle ja kulttuuriselle pimennolle löytyy maantieteestä. Yhdysvaltoihin saapuneiden luterilaisten siirtolaisten tyyppillistä asuin- aluetta ovat olleet maaseutu ja pikkukaupungit keskilännessä, josta on sittemmin tullut tunnustuskunnan tärkeintä kannatusaluetta. Toki luterilaista väestöä on asunut myös suurkaupungeissa, erityisesti Chicagossa ja Minneapolisissa sekä itärannikolla, mutta suuret maatalviljelevät luterilaiset vähemmistöt Pennsylvaniassa, Ohiossa, Illinoisissa, Mississippi-laakson pohjoisosissa ja suurten järvien alueella eivät ole olleet amerikkalaisen kulttuurin ja median polttopisteessä.³

Unohtaa ei pidä myöskään sisäistä hajaannusta. Luterilaisuus on läpi 1800- ja 1900-lukujen ollut sirpaleisempi kuin yksikään muu protestanttinen tunnustuskunta Yhdysvalloissa. Kielellisesti ja etnisesti jakautuneet pienet luterilaiset kirkkokunnat ovat olleet vakuuttuneita siitä, että juuri he ovat hurskaudessaan ja

1 Meriläinen 2008, 129–130; Granquist 2015, 237.

2 Meriläinen 2008, 130.

3 Meriläinen 2008, 131; Granquist 2015, 237.

opillisessa puhtaudessaan ainutlaatuisia ja omistavat yksin totuuden. Yhteistyö eri ryhmien välillä on ollut vähäistä. 1900-luvun merkittävimpiin yhdysvaltalaisiin uskonnon tutkijoihin lukeutuva luterilainen professori *Martin E. Marty* on kyy-nisesti todennut, ettei suuri amerikkalainen yleisö olisi voinut ottaa tosissaan näitä pieniä ja eristäytyneitä luterilaisia ryhmiä, kun ne eivät ole kyenneet hyväksymään edes toisiaan.⁴

Yhdysvaltain luterilaisuuden historia on täynnä kirkkokuntien jakautumisia ja yhteensulautumisia, mikä on seurausta etnisestä monimuotoisuudesta ja luterilaisuudelle tyypillisestä opillisen puhtauden korostuksesta. Toisaalta amerikkalainen vapaakirkollinen kulttuuri on antanut yhdistymisille ja jakautumisille mahdollisuuden ja malleja. Oppia ja sen ilmenemismuotoja koskevat erimielisyydet ovat olleet tyypillisiä myös eurooppalaiselle luterilaisuudelle, mutta siellä valtiokirkkojärjestelmät ja kansankirkkoideologia ovat pyrkineet pitämään eri tavoin ajattelevat luterilaiset saman kirkon huomassa. Yhdysvalloissa vapaakirkollinen kulttuuri on tarjonnut matalan kynnyksen uusien kirkkokuntien perustamiselle.

Yhdysvaltain suurin luterilainen kirkko, *Evangelical Lutheran Church in America* (ELCA), on kirkkona nuori, sillä se perustettiin vasta vuonna 1988, mutta osalla sen seurakunnista on takanaan vuosisatainen historia.⁵ Kyse on fuusiokirkosta, jonka taustalla on saksalaisten, skandinaavisten, suomalaisten ja slovakialaisten siirtolaisten perustamia etnisiä kirkkoja. 1900-luvun edetessä ne amerikkalaistui- vat niin kulttuurisesti kuin kielellisestikin ja sulautuivat lopulta yhteen. Viitteitä eurooppalaisista juurista on silti yhä nähtävissä alueellisissa erityispiirteissä sekä identiteetissä, joka välittyy muun muassa tarinoiden sekä ruoka- ja olutkulttuurin kautta.⁶

ELCA kattaa maantieteellisesti koko Yhdysvaltain alueen sekä useita Karibian saaria, mutta sen vahvimmat kannatusalueet sijaitsevat yhä saksalaisten ja skandinaavien perinteisillä asutusalueilla. Karkeasti noin kolmannes ELCA:n vajaasta 10 000 seurakunnasta sijaitsee keskilännessä ja vajaa kolmannes itärannikon suurten kaupunkien alueella, jonka väestömäärä on keskilänteen verrattuna kaksinkertainen. Väkirikkaassa etelässä ja länsirannikolla ELCA on kirkkona marginaalissa. Kirkon keskustoimisto ja yksi kahdeksasta korkeinta opetusta antavasta seminaarista sijaitsevat Chicagossa.

Kastettuja jäseniä ELCA:ssa on reilut 3,8 miljoonaa, joista 2,4 miljoonaa on rekisteröity aktiivisiksi jäseniksi. Vaikka jäsenistön virallinen kokonaisuus on lähes identtinen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän kanssa, numeroiden takaiseen todellisuuteen syvennyttäessä ELCA:a voidaan pitää merkittävästi suurempana. Vuoden 2013 tilastojen mukaan 27,2 % kastetuista jäsenistä osallistuu

4 Meriläinen 2008, 131–132.

5 Vanhin ELCA:n seurakunnista on New Yorkissa toimiva, vuonna 1649 perustettu *First Lutheran Church in Albany*. Bouman & Deffenbaugh 2009, 33.

6 Ks. esim. Bouman & Deffenbaugh 2009, 25.

viikoittain ELCA:n jumalanpalveluselämään, kun Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa vastaava lukema oli vuoden 2011 tilastojen mukaan vain 2,9 %.⁷

Profiililtaan ELCA on vahvasti keskiluokkainen valkoisen väestön kirkko. Viime vuosikymmenten kampanjoilla se on pyrkinyt aktiivisesti tavoittamaan etnisiä vähemmistöjä onnistumatta siinä erityisen hyvin. Tänä päivänä 75 % kirkon jäsenistä on syntynyt luterilaiseen perheeseen, ja 15 % on tullut luterilaiseksi avioliiton kautta. Perinteiden ja institutionaalisen uskollisuuden merkitys kirkossa on näin ollen vahva.⁸

Opillisesti ELCA mielletään yhdeksi liberaalin luterilaisuuden johtavista kansainvälisistä linnakkeista, yhdessä Ruotsin kirkon kanssa. Näkemystä voidaan pitää jokseenkin perusteltuna sen jälkeen, kun huomattava määrä konservatiivisia seurakuntia jätti ELCA:n vuosien 2001 ja 2010 skismoissa. Kiistojen ensisijaisena syynä oli suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin.⁹ Toisaalta kirkko on edelleen monen kysymyksen kohdalla heterogeeninen, ja joidenkin arvioiden mukaan yksi vahvimista jakolinjoista kulkee liberaalin papiston ja heitä selkäesti konservatiivisemman kirkkokansan välillä.¹⁰

Vaikka Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja ELCA elävät hyvin erilaisessa todellisuudessa, puhutaan sitten yhteiskunnasta, maantieteellisistä reaali-teeteistä tai valtiosuhteista, niiden keskeiset haasteet ovat samankaltaisia. Jäsenmäärät laskevat, ote perinteisistä kannatusryhmistä heikkenee, eikä uusien tavoittamisessa ole onnistuttu, ja samaan aikaan taloudellinen tilanne kiristyy. Lisähaasteen luovat seksuaalieettiset kysymykset, joissa yksimielisyyden saavuttaminen moninaisuuden keskellä on vaikeaa.¹¹ Nämä seikat, yhdessä saman kokoluokan ja keskinäisen yhteistyön kanssa, tekevät siitä kiinnostavan vertailukohteen Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle.

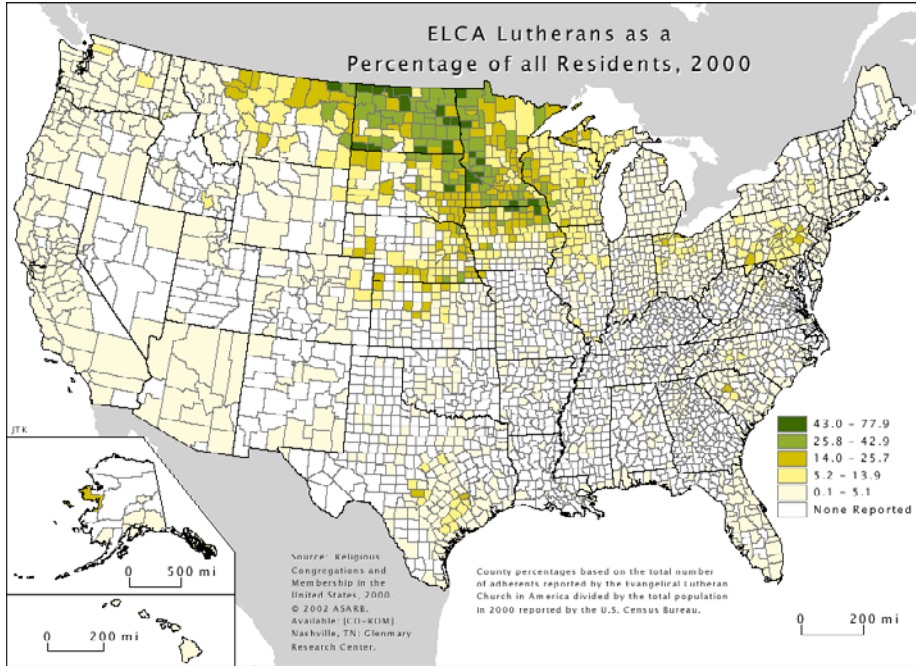
7 Haastettu kirkko 2012, 97; ELCA 2015 Yearbook, 65.

8 Granquist 2015, 295.

9 Granquist 2015, 325.

10 ELCA:n papiston poliittisista, moraalisisista ja teologisista näkemyksistä ks. Walz et al. 2003, 143–163.

11 Granquist 2015, 325.



Kuva 1. ELCA:n jäsenten osuus Yhdysvaltain kokonaisväestöstä vuonna 2000.¹²

2 Historiallinen tausta

Ensimmäiset varmat tiedot luterilaisista Pohjois-Amerikassa ovat 1610-luvun lopulta, jolloin tanskalainen laiva saapui Hudsoninlahdelle, pohjoiseen Kanadaan. Varsinaisen luterilaisen asutuksen lasketaan kuitenkin alkaneen 1640-luvulla, jolloin saksalaisia ja skandinaaveja asettui asumaan New Amsterdamin hollantilaiseen siirtokuntaan nykyisen New Yorkin seudulle.¹³

Kahden vuosisadan ajan luterilaisuus levittyi ja juurtui ennen muuta itä-rannikon keskimmäisiin brittiläisiin siirtokuntiin. Pitkästä historiasta huolimatta kyse oli pienestä ja etnisesti jakautuneesta vähemmistöstä, kenties Pennsylvanian runsasta saksalaisväestöä lukuun ottamatta. Vähitellen seurakuntien määrä kasvoi, ja alussa itsenäisinä toimineet seurakunnat alkoivat organisoitua suuremmiksi kokonaisuusiksi.¹⁴

12 ELCA:n jäsenet muodostavat prosentuaalisesti merkittävän osuuden väestöstä vain keskilännen harvaan asutuissa pohjoisosissa. Chicagon kaltaisissa suurkaupungissa heitä on määrällisesti paljon, mutta prosentuaaliset osuudet jäävät suureen väestömäärään suhteutettuina vähäisiksi. Missouri-synodin vahvin kannatusalue sijaitsee hieman ELCA:n sydänmaan eteläpuolella. ELCA Lutherans 2002; Missouri Synod Lutherans 2002.

13 Granquist 2015, 40–51.

14 Granquist 2015, 53–56, 61–83, 87–106.

Luterilaisuus kasvoi ennen muuta siirtolaisuuden seurauksena. Vuonna 1790 Yhdysvalloissa toimi laskelmien mukaan 314 seurakuntaa, joihin kuului yhteensä arviolta 25 000 jäsentä. Vajaa vuosisata myöhemmin, vuonna 1875, seurakuntien määrä oli noussut jo lähes 4 800:an ja kastettujen jäsenten määrä 780 000:en. Jos pappeja oli ensimmäisten vuosikymmenten aikana ollut hädin tuskin lainkaan, vuonna 1875 heidän määränsä oli lähes 2 800.¹⁵ Luterilaisuuden merkittävin kasvu alkoi kuitenkin vasta 1800-luvun massasiirtolaisuuden myötä.

Vuosien 1815–1860 aikana Yhdysvaltoihin saapui viisi miljoonaa siirtolaista, pääasiassa Euroopasta. Sisällissodan jälkeen tahti kiihtyi ja saavutti huippunsa ensin 1880-luvulla ja uudelleen 1900-luvun alkuvuosina. Vuosisadan alkupuolen siirtolaisten suurimpia ryhmiä olivat saksalaiset ja irlantilaiset sekä pienemmässä määrin britit, ranskalaiset ja kanadalaiset. Vuosisadan jälkipuoliskolla valtavirta koostui saksalaisista ja skandinaaveista, jotka saivat vuosisadan vaihteen jälkeen rinnalleen italialaisia, itäeurooppalaisia, aasialaisia ja meksikolaisia siirtolaisia. Saksalaisten ja skandinaavien joukossa maahan saapui satoja tuhansia luterilaisia.¹⁶

Tyypilliseen tapaan siirtolaiset kerääntyivät omiin etnisiin ja kielellisiin yhteisöihinsä, oli kyse sitten maaseudun kylistä tai kaupunkien lähiöistä, ja perustivat niihin omat kirkkonsa ja järjestönsä. Vuosikymmenten varrella uudet siirtolaiskirkot organisoituivat ja muodostivat omia kirkkokuntia eli synodeita, jotka toimivat erillään toisistaan ja maassa entuudestaan toimineista luterilaisista.

Luterilaisten kirkkojen yhdistymiskehitys alkoi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Aikakautta leimasi maailmanlaajuisestikin pyrkimys yhteyden löytämiseksi, mutta Yhdysvaltain luterilaisten kirkkojen sulautumisten taustalla olivat myös sodan aikaiset myönteiset yhteistyökokemukset sekä ennen kaikkea etnisten ryhmien amerikkalaistumiskehitys.¹⁷

Siirtolaisyhteisöjen synnyttämässä ja etnisesti sekä kielellisesti jakautuneissa kirkkoissa tapahtui amerikkalaistumista yhtäältä sukupolvien vaihtumisen ja toisaalta ulkoisen paineen myötä. Siirtolaisvastaisuus, sosiaalidarwinismi ja rasismi, jotka kukoistivat niin Euroopassa kuin Pohjois-Amerikassa, kohdistuivat Yhdysvalloissa ennen muuta mustaan väestöön sekä katolilaisiin, juutalaisiin ja Kaukoidästä tulleisiin siirtolaisiin, mutta pienemmässä määrin kohteena olivat myös luterilaiset.¹⁸

Valkoisina protestantteina luterilaiset olivat valtaväestön näkökulmasta lähtökohtaisesti toivottuja maahantulijoita ja potentiaalisia kansalaisia. Ensimmäisen ja myöhemmin toisen maailmansodan synnyttämä saksalaisvastaisuus heijastui kuitenkin voimakkaasti luterilaisuuteen, jota pidettiin saksalaisena uskontona, vaikka se todellisuudessa olikin etnisesti sirpaleista. Saksalaisuuden painolastista haluttiin luterilaisten keskuudessa päästä eroon. Uusien sukupolvien amerikkalaistumisen ja

15 Granquist 2015, 115.

16 Gabaccia 2002, 4, 75–84, 138–144.

17 Meriläinen 2007, 135–136.

18 Ibid.

ulkoisen paineen seurauksena monet luterilaiset seurakunnat vaihtoivat kielekseen englannin ja alkoivat kadottaa entistä etnistä identiteettiään.¹⁹

Maailmansotien välisenä aikana suurin Yhdysvaltain noin parista kymmenestä luterilaisesta kirkosta oli *United Lutheran Church in America* (ULCA), joka oli syntynyt vuonna 1918 kolmen vanhan synodin eli kirkkokunnan sulautumisen seurauksena. Sen juuret olivat pääasiassa saksalaisuudessa, mutta se koostui kirkoista, jotka olivat pitkälti amerikkalaistuneita ja englanninkielistyneitä. Jäseniä ULCA:ssa oli perustamisajankohtana noin 1,2 miljoonaa.²⁰

Toinen kooltaan merkittävä kirkko oli 1840-luvulla perustettu, myös saksalais-taustainen mutta leimallisesti konservatiivisempi Missouri-synodi (nyk. *Lutheran Church–Missouri Synod*, LCMS), joka on nimenvaihdoksista ja fuusioista huolimatta Yhdysvaltain vanhin luterilainen kirkko ja merkittävä tekijä paitsi Yhdysvaltain myös koko maailman luterilaisuudessa.²¹

Näiden kahden kirkkokunnan opilliset erot olivat huomattavia ja keskinäiset suhteet jännitteisiä. Kun luterilaisten kirkkojen yhteyspyrkimykset alkoivat 1940-luvulla jälleen viritä, kävi ilmeiseksi, että ULCA:n ja Missouri-synodin välimaastossa olleet pienemmät kirkot olisivat voineet periaatteessa yhdistyä kumpaan tahansa suurista kirkoista, mutta pelkkä ajatus kirkosta, johon kuuluisivat sekä liberaali ULCA että konservatiivinen Missouri-synodi, oli mahdoton.²²

Pitkä ja vaikea yhdistymisprosessi tuotti lopulta tulosta, kun ULCA sulautui vuonna 1962 yhteen ruotsalais-, tanskalais- ja suomalaistaustaisten etnisten kirkkojen kanssa, ja nämä muodostivat yhdessä *Lutheran Church in American* (LCA).²³

Hetkellisesti orastaneet haaveet yhdestä, kaikki luterilaisuuden haarat yhdistävästä luterilaisesta kirkosta karisivat viimeistään 1970-luvulla Missouri-synodin sisällä ja ympärillä velloneisiin kiistoihin. Raamatun erehtymättömyyttä ja luterilaisen puhdasoppisuuden varjelua korostaneet konservatiivit nousivat synodissa valtaan, mikä johti lopulta varovaista yhteistyötä etsineiden maltillisten irrottautumiseen omaksi kirkkokunnakseen. Maltillisen haaran poistuttua yhteistyö Missouri-synodin kanssa kävi muille luterilaisille kirkoille entistä hankalammaksi, yhdistymisestä puhumattakaan.²⁴

Tämän selvityksen keskiössä oleva *Evangelical Lutheran Church in America* syntyi lopulta vuonna 1988, kun *Lutheran Church in America*, oman kirkon hetkeksi muodostanut Missouri-synodin maltillinen siipi sekä luterilaisuuden päähaaroihin lukeutunut pietistinen *American Lutheran Church* sulautuivat yhteen. ELCA:sta tuli nimenomaan yhdysvaltalainen kirkko, sillä kanadalaiset seurakunnat olivat

19 Lagerquist 1999, 121–134; Meriläinen 2007, 135–136.

20 Lagerquist 1999, 114–120; Granquist 2015, 236.

21 Lagerquist 1999, 91–94.

22 Granquist 2015, 271–272.

23 Lagerquist 1999, 120–121; Granquist 2015, 271–273.

24 Granquist 2015, 301–308, 317.

irrottautuneet yhdysvaltalaisista ja muodostaneet oman luterilaisen kirkkonsa hieman ennen fuusiota.

ELCA:n synty oli vuosikymmeniä kestäneiden yhteispyrkimysten lopputulos ja huipentuma, ja samalla se oli muistutus siitä, ettei todellista yhteyttä onnistuttu löytämään. ELCA:n synnyn jälkeen Yhdysvalloissa oli kolme suurta luterilaista kirkkoa: ELCA, Missouri-synodi ja niitä huomattavasti pienempi, vuonna 1850 perustettu äärikonservatiivinen *Wisconsin Evangelical Lutheran Church* (WELS). Lisäksi maassa toimi muutamia hyvin pieniä itsenäisiä luterilaisia kirkkoja.²⁵ Suomalaisittain kiinnostavaa on, että Suomessa luterilaiseen kirkkoon kuuluvat lestadiolaiset herätysliikkeet ovat Yhdysvalloissa muodostaneet itsenäisiä, apostolisluterilaisiksi kutsuttuja kirkkoja.

ELCA:n taustat ovat ennen muuta saksalaisessa ja pohjoismaisessa luterilaisuudessa. Historialliset juuret näkyvät kauan sitten tapahtuneesta amerikkalaistumisesta huolimatta edelleen kirkon perinteissä ja identiteetissä. Teologisesti ELCA:a on pidetty Yhdysvaltain liberaalin luterilaisuuden linnakkeena, mutta todellisuudessa se on ollut mainettaan heterogeenisempi, mikä on johtanut sen 2000-luvulla sisäisiin kiistoihin ja jakautumisiin aivan kuten Missouri-synodin 1970-luvulla. Näihin tuorempiin jännitteisiin palaamme tuonnempana.

3 Organisaatorakenne

Evangelical Lutheran Church in American organisaatiossa on kolme varsinaista portasta sekä kahden ylimpään portaan välissä sijaitsevat yhteistyöalueet. Paikallisseurakuntia (engl. *congregation*) oli vuoden 2013 lopulla hieman vajaa 9 500, mikä merkitsee valtavaa eroa verrattuna Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hieman yli 400 seurakuntaan ottaen huomioon, että kirkkojen jäsenmäärä on lähes identtinen. ELCA:n seurakuntia voidaan luonnehtia jumalanpalvelusyhteisöiksi, kun taas suomalaiset seurakunnat ovat yhdestä tai lukuisista jumalanpalvelusyhteisöistä koostuvia organisaatioita.

Valtaosa ELCA:n seurakunnista on yhdessä kirkkorakennuksessa kokoontuvia pieniä yhteisöitä, joiden jäsenistä huomattava osa osallistuu aktiivisesti viikoittaiseen toimintaan. Noin puolet seurakunnista on alle 100 jäsenen suuruisia. Toisaalta ELCA:ssa toimii muutamia kymmeniä erittäin suuria seurakuntia. Ainakin seitsemän seurakuntaa on saavuttanut niin sanotun ”megakirkon” statuksen, eli niiden jumalanpalveluksiin kokoontuu viikoittain vähintään 2 000 kävijää. Valta-

25 Pienemmistä kirkoista tunnetuimpia ovat *The American Association of Lutheran Churches* (AALC), *Church of the Lutheran Confession* (CLC), *Evangelical Lutheran Synod* (ELS) ja *Association of Free Lutheran Congregations* (AFLC).

osa luterilaisista megakirkkoista sijaitsee Minnesotassa ja on toimintatavoiltaan ja teologisilta painotuksiltaan enemmän tai vähemmän evankelikaalisia.²⁶

Seurakunnat eivät ole luonteeltaan parokiaalisia eli alueellisia, vaan ihmiset valitsevat seurakuntansa asuinpaikasta riippumatta. Parokiaalisen rakenteen puuttuminen merkitsee sitä, ettei kaikkialla Yhdysvalloissa ole ELCA:n seurakuntia. Vapaasta rakenteesta johtuen seurakunnat voivat myös halutessaan jättää ELCA:n ja muuttua joko itsenäiseksi tai liittyä johonkin toiseen kirkkoon. Vastaavalla tavalla ELCA:an voi liittyä spontaanisti syntyneitä tai aiemmin muuhun kirkkoon kuuluneita seurakuntia, jos ne täyttävät seurakunnille ELCA:n perustuslaeissa (engl. *constitutions*) asetetut vaatimukset ja jos paikallinen synodi ne hyväksyy.²⁷

Paikallisseurakuntia suurempi yksikkö on synodi (engl. *synod*), joka ELCA:n tapauksessa voitaisiin kääntää myös hiippakunnaksi. Kirkollisessa kielenkäytössä synodi tarkoittaa kirkolliskokousta, ja Yhdysvalloissa sillä on tavallisesti viitattu kirkolliskokouksen johtamaan kirkolliseen yksikköön eli käytännössä itsenäiseen kirkkokuntaan. Tämä merkitys näkyy yhä esimerkiksi Missouri-synodin nimessä. Osassa kirkkokunnista, kuten fuusioitumisen tuloksena syntyneessä ELCA:ssa, synodi merkitsee kuitenkin pienempää, piispan johtamaa ja kaitsemaa aluetta.

ELCA:ssa on tällä hetkellä 65 synodia, joiden koko, jäsenmäärä, henkilökunta ja toiminta poikkeavat huomattavalla tavalla toisistaan. Pienimmässä synodissa on vain 30 seurakuntaa, kun taas suurimmassa niitä on lähes 300. Luterilaisuuden sydänmailla ja miljoonakaupungeissa synodit voivat olla maantieteellisesti hyvin pieniä. Toisaalta alueilla, joissa ELCA on marginaalinen kirkko, yksi synodi voi ulottua usean osavaltion alueelle.²⁸

Esimerkiksi *Southeastern Synod* kattaa neljä kokonaista osavaltiota (Alabama, Georgia, Mississippi ja Tennessee) ja on pinta-alaltaan 1,7 kertaa Suomen kokoinen, mutta siellä on jäseniä huomattavasti alle 50 000. Harvaan asuttu Alaska on puolestaan yli viisi kertaa Suomea suurempi, mutta jäseniä on synodissa alle 10 000. Toisaalta Chicagon metropolialue muodostaa oman synodin, minkä lisäksi Illinoisin osavaltiossa on kaksi muutakin synodia.²⁹ On selvää, että valtavan suurten alueiden hallinnoiminen ja yhden suurkaupungin sisällä toimiminen tarjoavat synodeille aivan erilaisia haasteita.

Maantieteellisesti muodostettujen synodien joukossa on yhä yksi etnisiin perustein rakentuva synodi, slovakialaistaustainen *Slovak Zion Synod*, joka on koko kirkon pienin synodi.³⁰

26 Thumma & Petersen 2003, 105–110; Granquist 2015, 336–337.

27 Seurakunnille asetetuista vaatimuksista ks. ELCA Constitutions 2015, 64–66. Seurakuntakentän tuoreista muutoksista ks. ELCA 2015 Yearbook, 268–274.

28 Synods [2016].

29 Synods [2016]; ELCA 2015 Yearbook, 66–67.

30 ELCA 2015 Yearbook, 66–67.

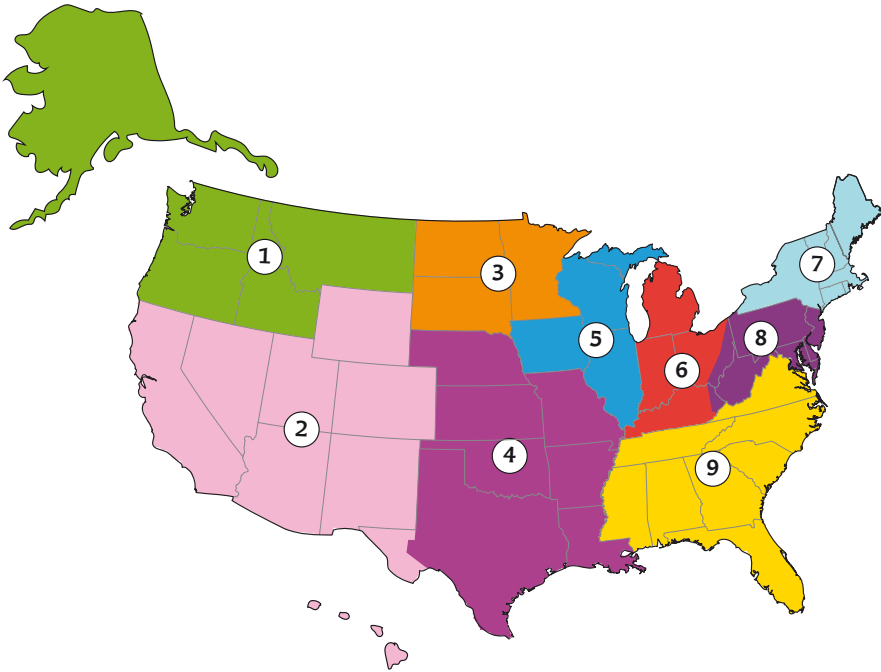
Synodien sisällä voi olla erilaisia paikallisista tarpeista tai perinteistä nousevia verkostoja, yhteistyöalueita, liittoumia tai aluerakenteita. Ne eivät kuitenkaan ole lakisääteisiä eivätkä muutoinkaan varsinaisia hallintorakenteita.³¹ Kyse on synodien ja siihen kuuluvien seurakuntien mahdollisuudesta rakentaa toimintansa haluamallaan tavalla.

Tänä päivänä jokaista ELCA:n synodia johtaa ja kaitsee piispa, mikä ei ole kuitenkaan ollut itsestään selvä käytäntö Yhdysvaltain luterilaisuudessa. Kaksi muuta suurta luterilaista kirkkoa Yhdysvalloissa, Missouri-synodi (LCMS) ja Wisconsin-synodi (WELS), eivät ole piispallisia kirkkoja vaan kutsuvat alueellisia johtajiin presidenteiksi. Kyse on halusta tavoitella alkukirkon kaltaista kirkollisen elämän järjestystä, johon piispuuden ei ole katsottu kuuluneen. Myös kaikki kolme ELCA:n edeltäjää olivat alun alkaen ”presidentillisiä” kirkkoja, mutta ne vaihtoivat presidentin tittelit piispoiksi 1980-luvun alussa.

Synodeja suurempia hallinnollisia rakenteita kutsutaan alueiksi (engl. *region*), joita on ELCA:ssa yhdeksän. Aluejako on Yhdysvaltain luterilaisuudessa uusi malli, joka luotiin ELCA:a rakennettaessa. Alue on siihen kuuluvien synodien yhteistyöfoorumi, jonka sisällä voidaan käydä keskusteluita kirkon kannalta keskeisistä kysymyksistä, koordinoida koko kirkkoa koskevia projekteja ja toimintamuotoja, suunnitella tulevaa sekä hakea kustannussäästöjä. Tyypillisiä yhteistyön sektoreita ovat muun muassa lähetystyö; koulutus, erityisesti pappisseminaarit; taloushallinto; viestintä; nuorisotyö sekä suurten tapahtumien järjestäminen.³² Varsinaisesta hallinnollisesta portaasta ei siis ole kysymys.

31 ELCA Constitutions 2015, 89.

32 ELCA Constitutions 2015, 129–131.



Kuva 2. ELCA:n aluejako.³³

Organisaatorakenteen ylimpänä portaana on kokonaiskirkko (engl. *churchwide organization*), jonka tehtäviä ovat kirkon perustuslain mukaan kokonaiskirkollisten käytänteiden kehittäminen, johtajia koskevien standardien asettaminen, kriteerien laatiminen kirkon toiminnalle sekä toiminnan koordinointi. Käytännössä työ painottuu yhteistyöhön muiden kirkkojen, uskontojen, järjestöjen ja viranomaisten kanssa sekä kasvatuksen, koulutuksen ja lähetystyön kaltaisiin suuriin kokonaisuuksiin. Tehtäviä hoidetaan suomalaista kirkkohallitusta vastaavassa *Lutheran Centerissä*, Chicagossa.³⁴

Kirkon keskustoimiston perustaminen Chicagoon oli ratkaisu, jonka on arveltu synnyttäneen ELCA:an pitkävaikutteisen johtajuuden ongelman. Sen edeltäjien keskustoimistot sijaitsivat Minneapolisissa, Philadelphiassa ja New Yorkissa, eivätkä monet niiden työntekijöistä olleet halukkaita vaihtamaan osavaltiota fuusion toteuduttua tai heille ei tarjottu siihen mahdollisuutta. Tämän johdosta keskushallinto menetti fuusion yhteydessä huomattavasti organisaation sisäistä kokemusta ja tietotaitoa.³⁵

33 ELCA Synodical Relations [2016]. Ks. myös ELCA Constitutions 2015, 129.

34 Churchwide Organization [2016]; ELCA Constitutions 2015, 92–94.

35 Granquist 2015, 326–327.

ELCA:n on kritisoitu olevan organisaatioltaan turhan moniportainen, liian keskusjohtoinen ja seurakuntien näkökulmasta etäinen.³⁶ Eurooppalaisesta näkökulmasta tarkasteltuna sen organisaatio ei kuitenkaan vaikuta mutkikkaalta. Keskusjohtoisuus ei myöskään vaikuta silmiinpistävältä, jos kohta kritiikki muuttuu ymmärrettäväksi, kun sitä tarkastelee Yhdysvaltain protestanttisuudelle tyyppillisen seurakuntakeskeisyyden valossa.

Varsinaisen kirkollisen organisaation ohella ELCA:lla on joko omia tai siihen läheisesti kytköksissä olevia instituutioita, joista osa on säätiöitetty tai yhtiöitetty. Näihin lukeutuvat ennen muuta erilaiset oppilaitokset: yli 2 000 koulua, 26 collegea ja yliopistoa sekä kahdeksan yliopistotasoista pappisseminaaria. Muita mainittavia instituutioita ovat erilaiset humanitaariseen toimintaan ja lähetystyöhön liittyvät järjestöt, *Mission Investment Fund* -sijoitusrahasto sekä suomalaisille teologeillekin tuttu *Augsburg Fortress* -kirjapaino.³⁷

4 Päätöksentekojärjestelmä

Hallinnon näkökulmasta suurin ja mielenkiintoisin ero ELCA:n ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon välillä liittyy seurakuntahallintoon. Historiallisista ja julkisoikeudellisesta asemasta kumpuavista syistä suomalainen seurakuntahallinto on tarkkaan säädelyä ja organisoitua. Näin ei ole ELCA:ssa, joka on syntynyt erilaisten kirkollisten perinteiden yhteensulautumana ja on osa vapaakirkollista ihannetta vaalivaa Yhdysvaltain protestanttisuutta.

ELCA:ssa seurakunnat voivat itse määritellä rakenteensa ja hallintomallinsa, kunhan nämä eivät ole ristiriidassa kirkon perustuslain ja tunnustuksen kanssa.³⁸ Periaate mahdollistaa yhtäältä sen, että seurakunta voi etsiä tilanteeseensa parhaiten sopivia hallintomalleja, ja toisaalta sen, että erilaiset perinteet voivat säilyä rinnatusten.

Sen sijaan, että kirkko säätäisi kaikille seurakunnille yhteisen hallintomallin, se antaa niille ohjeet, joiden pohjalta seurakunta voi laatia oman perustuslain. Tälle perustuslaille on saatava vahvistus sekä omalta synodilta että kokonaiskirkolta, toisin sanoen *Church Councililta*.³⁹

Asiakirjan tulee sisältää muun muassa seurakunnan nimen, uskontunnustuksen, tehtävät, keskeisimmät omaisuuteen ja jäsenyyteen liittyvät periaatteet sekä pastorin valintaprosessin ja tehtävät. Monet kohdat – koskien erityisesti oppia, seurakunnan tehtäviä ja sen asemaa osana ELCA:n organisaatiota sekä omistus-

36 Ibid.

37 About MIF; Augsburg Fortress; Churchwide Organization.

38 ELCA Constitutions 2015, 66–67.

39 Ibid.

kysymyksiä – ovat etukäteen määriteltyjä ja sitovat kaikkia seurakuntia, mutta seurakunnan hallintotavat ovat vapaavalintaisia.⁴⁰

Ilmeisen monet seurakunnat noudattavat kuitenkin ELCA:lle tyypillisen seurakuntahallinnon malleja, ainakin pääpiirteissään. Tyypilliseen tapaan seurakunnalla on presidentti, varapresidentti, sihteeri ja rahastonhoitaja, jotka hoitavat seurakunnan taloutta ja hallintoa. Heidän lisäksi seurakunnan pastorilla, tai isommissa seurakunnissa johtavalla pastorilla, on huomattavasti valtaa.⁴¹

Hallintoelimiä on tavallisesti kaksi. *Seurakuntakokous* (engl. *congregation meeting*) kokoontuu yhdestä neljään kertaa vuodessa, minkä lisäksi pastori, presidentti tai *seurakuntaneuvosto* (engl. *congregation council*) voi kutsua sen koolle tarvittaessa. Seurakuntakokous päättää seurakuntaa koskevista asioista, ellei niitä ole delegoitu muille päätäville elimille. Päätökset tehdään enemmistöpäätöksinä äänestämällä. Äänioikeutetuiksi kirjataan ne seurakunnan konfirmoidut jäsenet, jotka tukevat sitä taloudellisesti kyseisen vuoden aikana.⁴²

Seurakuntaneuvosto on aktiivisesti ajankohtaiseen päätöksentekoon osallistuva hallintoelin, johon kuuluu pastori, edellä luetellut johtavat luottamushenkilöt sekä sovittu määrä seurakuntalaisia, joista vähintään yhden on suositeltavaa edustaa nuoria ja yhden nuoria aikuisia. Jäsenet valitaan seurakunnallisilla vaaleilla säännöissä määritellyksi ajaksi.⁴³

Neuvosto on vastuussa seurakunnan tehtävän toteutumisesta. Sen tehtäviin kuuluu toiminnan suunnittelu ja arvioiminen, pastorin ja muiden mahdollisten työntekijöiden tukeminen ja palautteen antaminen heille, sijaisten hankkiminen sekä yhteistyö muiden seurakuntien ja kokonaiskirkon kanssa. Talouden osalta sille kuuluu budjetin laatiminen sekä hankintoja ja kiinteistöjä koskeva päätöksenteko. Seurakunnan toiminnan kannalta keskeisen omaisuuden ja kiinteistöjen myyntiä seurakuntaneuvosto ei kuitenkaan voi tehdä ilman seurakuntakokouksen hyväksyntää tai etukäteen tehtyä toimeksiantoa.⁴⁴

Henkilöstöön ja taloushallintoon liittyvien tehtävien lisäksi seurakuntaneuvoston jäsenet sitoutuvat esimerkilliseen elämään kristittyinä, pyrkivät rohkaisemaan kaikkia seurakunnan jäseniä aktiiviseen osallisuuteen ja hengelliseen elämään, yrittävät rakentaa myönteistä ilmapiiriä sekä ratkovat seurakunnassa esiintyviä kiistoja. Hallinnollisten tehtävien ohella heillä on näin ollen huomattavasti sosiaalisia ja hengellisiä vastuita. Seurakuntakokouksen ja -neuvoston ohella seurakunnissa toimii erilaisia komiteoita.⁴⁵

40 ELCA Constitutions 2015, 207–229.

41 Ibid.

42 Ibid.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 Ibid.

Edellä kuvattu malli kuvastaa hyvin, miten seurakuntien hallinto on ELCA:ssa tavallisesti järjestetty. Kyse on kuitenkin suosituksesta, josta voidaan perustellusti poiketa huomattavallakin tavalla. Malli on yksinkertainen ja antaa paljon valtaa ja liikkumavaraa seurakunnille. Tästä huolimatta seurakunnallinen hallinto voi olla jäsentynyttä ja organisoitua.

Jos seurakuntien hallinnossa vallitsee suuri vapaus, synodioiden hallinto on selvästi enemmän säänneltyä. Perusperiaatteet näiden kahden välillä ovat kuitenkin samankaltaiset. Jokaisella synodilla tulee olla oma perustuslaki, joka rakentuu kaikille yhteisen rungon varaan. Seurakuntien perustuslaki jättää kuitenkin huomattavasti enemmän mahdollisuuksia variaatioille kuin synodioiden perustuslaki. Jonkin verran liikkumavaraa synodeille jää esimerkiksi työntekijöiden rekrytoinnin ja tehtävien, vaalien sekä pappisvihkimystä koskevien prosessien kohdalla. Kyse on kuitenkin lähinnä yksityiskohdista.⁴⁶

Synodioiden ylin päättävä elin on vähintään joka toinen vuosi kokoontuva vuosikokous (engl. *Synod Assembly*), joka vastaa käytännössä kaikesta synodia koskevasta päätöksenteosta. Vuosikokous on useimmiten varsin massiivinen päätöksentekuelin, jos kohta sen koko voi vaihdella huomattavasti synodin koon mukaan.⁴⁷

Jokaisella synodin rivistöön lukeutuvalla pastorilla on automaattinen paikka vuosikokouksessa, samoin pastoria mahdollisesti avustavilla diakoneilla ja diakonissoilla, jotka lukeutuvat maallikoiden kiintiöön. Lisäksi jokaisesta seurakunnasta valitaan vuosikokoukseen koosta riippuen vähintään yksi tai kaksi jäsentä. Suurimpien synodioiden vuosikokouksessa voi näin ollen olla satoja jäseniä. Niiden kokoonpanosta vähintään 60 % on oltava maallikoita, ja kummankin sukupuolen tulee olla mahdollisimman tasapuolisesti edustettuna. Lisäksi synodin virkamiehillä (engl. *officer*), joita ovat piispa, varapresidentti, sihteeri ja rahastonhoitaja, on täysi läsnäolo- ja äänioikeus. Vuosikokouksen puheenjohtajana toimii synodin piispa.⁴⁸

Synodissa toimi myös piispan johtama synodineuvosto (engl. *Synod Council*), joka on samanaikaisesti sekä synodin johtoryhmä että ylin lainsäädännöllinen elin vuosikokousten välisenä aikana. Neuvosto koostuu synodin viranomaisista sekä 10–24 vuosikokouksen valitsemasta jäsenestä, jotka voivat olla pappeja tai maallikoita. Vähintään yhden jäsenen tulee olla nuori ja vähintään yhden nuori aikuinen. Lisäksi jokaisessa synodissa on muutama lakisääteinen komitea, jolla on vastuu tietyistä osa-alueista, kuten esimerkiksi toiminnan tarkastuksesta ja kurinpidosta.⁴⁹

Piispalla on synodissa keskeinen rooli, ei vain hengellisenä vaan myös hallinnollisena johtajana. Hänen hengellinen kaitsentansa koskee synodia ja sen seurakuntia sekä seurakuntien papistoa ja muita johtajia. Piispa vihkii papit ja asettaa heidät virkaan sekä siunaa papit, diakonissat ja diakonit tehtäviinsä. Lisäksi hän

46 ELCA Constitutions 2015, 74–91, 171–206.

47 Ibid.

48 Ibid.

49 Ibid.

on käytännössä synodin toiminnanjohtaja ja ylin hallintojohtaja, joka allekirjoittaa sopimukset, nimittää komiteoiden kokoonpanot ja osallistuu niihin sekä johtaa kaikkia synodin hallintoelimiä. Synodin varapresidentti toimii piispan apuna ja tarvittaessa hänen sijaisenaan.⁵⁰

Aivan kuten pastorilla seurakunnassaan myös piispalla synodissaan on keskeinen asema ja huomattavasti valtaa. Hän voi synodin suostumuksella rekrytoida avukseen tarpeelliseksi katsomaansa henkilökuntaa; usein vähintään sihteerin, lakimiehen ja avustavan pastorin. Joissakin synodeissa piispan toimisto on hyvin pieni, toisissa henkilökunnan määrä on varsin suuri suomalaisiin hiippakuntiin verrattuna.

Toisaalta laajojen valtuuksien vastapainona piispan tehtävä on määräaikainen. Vuosikokous valitsee piispan kuusi vuotta kestäväälle toimikaudelle, joka on mahdollista uusia. Toimikautensa päätyttyä piispa voi palata pastorin työhön tai siirtyä uusiin tehtäviin.⁵¹ Käytäntö antaa viitteitä siitä, että ELCA:n tulkinta piispanvirasta poikkeaa niin sanottujen vanhojen kirkkojen kolmisäikeisestä virkakäsityksestä. Näin siitä huolimatta, että ELCA:n ja Yhdysvaltain episkopaalikirkon (*the Episcopal Church*) välillä on täysi ehtoollisyhteys, mikä pitää sisällään myös sen, että kumpikin kirkko hyväksyy toistensa virat.⁵²

Kokonaiskirkon tasolla ELCA:a johtaa kirkolliskokous eli *Churchwide Assembly*, joka on kirkon ylin lainsäädäntöelin. Kirkolliskokouksen päätösvaltaa rajoittavat ainoastaan Yhdysvaltain yleinen lainsäädäntö sekä kirkon oma perustuslaki ja säännöt (engl. *bylaws*).⁵³

Kirkolliskokous linjaa kirkon toimintaa ja hyväksyy sitä koskevan budjetin, valitsee edustajat kokonaiskirkollisiin toimielimiin ja valvoo niiden työskentelyä, nimittää kokonaiskirkolliset virkamiehet, käsittelee synodien vuosikokouksilta tulevat aloitteet sekä päättää kirkon perustuslakia ja sääntöjä koskevista muutoksista. Perustuslain ja sääntöjen muuttamiseen vaaditaan kirkolliskokouksen kahden kolmasosan enemmistö. Nykyään kirkolliskokous kokoontuu kolmen vuoden välein, jos kohta ylimääräisiä kokouksia voidaan järjestää tarvittaessa.⁵⁴

Synodit valitsevat äänioikeutetut kokousedustajansa, joita on vähintään neljä mutta koosta riippuen mahdollisesti huomattavastikin enemmän. Edustajien lukumäärä määrittyy kastettujen jäsenten sekä seurakuntien määrän mukaan niin, että kullakin synodilla on yksi edustaja jokaista 6 000 kastettua jäsentä sekä yksi jokaista 50 seurakuntaa kohden. Näiden lisäksi synodien tulee valita yksi nuori tai nuori aikuinen sekä yksi värillinen tai muuta kuin englantia äidinkielenään puhuva edustaja. Synodin piispalla on virkansa puolesta automaattinen paikka kir-

50 Ibid.

51 Ibid.

52 Principles for the Orderly Exchange 2001.

53 ELCA Constitutions 2015, 95–99.

54 Ibid.

kolliskokouksessa. Synodien valitsemien edustajien lisäksi kirkon neuvosto (engl. *Synod Council*) valitsee 10 edustajaa kirkolliskokoukseen. Kaikilla kokonaiskirkon virkamiehillä on virkansa puolesta täysivaltainen kirkolliskokouksen jäsenyys aivan kuten piispoillakin.⁵⁵

Elokuussa 2016 kokoontuvassa kirkolliskokouksessa on yhteensä 980 äänioikeutettua jäsentä. Heidän lisäksi kokoukseen osallistuu runsas joukko niin saottuja neuvoa antavia jäseniä, joilla on puheoikeus mutta ei äänioikeutta. Neuvoa antavien jäsenten joukkoon kuuluu muun muassa kirkon neuvoston jäseniä, merkittäviä kirkollisia virkamiehiä sekä kirkollisten yliopistojen, collegien ja seminaarien rehtoreita. Jokaisella seurakunnalla on lisäksi oikeus lähettää kokoukseen tarkkailijajäsen.⁵⁶

Kirkolliskokouksen alaisuudessa toimii kolme komiteaa: kirkon perustuslakia ja sääntöjä koskevia muutoksia arvioiva *Reference and Counsel Committee*, synodeilta tulevia aloitteita käsittelevä *Memorials Committee* sekä kirkollisia nimityksiä valmisteleva *Nomination Committee*.⁵⁷

Kirkon neuvoston rooli suhteessa kirkolliskokoukseen on samankaltainen kuin synodineuvoston rooli suhteessa synodin vuosikokoukseen. Kyse on kirkon johdoryhmästä, joka kirkolliskokousten väliaikana toimii korkeimpana päätöksentekoaikana. Sillä ei kuitenkaan ole oikeutta toimia vastoin kirkolliskokouksen linjauksia tai tehdä muutoksia kirkon perustuslakiin ja sääntöihin. Kyse on yhtäältä kirkolliskokouksen päätöksiä valmistelevasta ja toimeenpanevasta toimielimestä, toisaalta kirkon jokapäiväistä toimintaa ohjaavasta ja valvovasta päätöksentekoaikasta, jolla on monenlaisia vastuita ja valtuuksia. Neuvoston alaisuudessa toimii seitsemän komiteaa: *Executive Committee*, *Budget and Finance Committee*, *Legal and Constitutional Review Committee*, *Planning and Evaluation Committee*, *Program and Services Committee*, *Audit Committee* sekä *Board Development Committee*.⁵⁸

Kirkon neuvoston äänioikeutettuja jäseniä ovat kaikki neljä kokonaiskirkollista virkamiestä, piispojien konferenssin (engl. *Conference of Bishops*) puheenjohtaja sekä 33–45 kirkolliskokouksen nimeämää jäsentä.⁵⁹

Vähintään kaksi kertaa vuodessa kokoontuva piispojien konferenssi toimii sekä kirkon neuvoston että johtavan piispan neuvoa-antavana elimenä. Kyse on hengellisiin, teologisiin ja eettisiin sekä kirkollisia virkoja ja piispallista kaitsentaa koskeviin kysymyksiin keskittyvästä keskustelufoorumista. Se antaa lausuntoja, järjestää kirkon johtajille koulutuksia, pyrkii kehittämään kirkon tehtävää ja strategioita

55 Ibid.

56 2016 ELCA Churchwide Assembly; ELCA Constitutions 2015, 95–99.

57 ELCA Constitutions 2015, 99.

58 ELCA Constitutions 2015, 104–109.

59 Ibid.

sekä tukemaan piispojen työtä synodeissaan. Piispojen konferenssiin kuuluvat kaikkien synodioiden piispat, johtava piispa sekä kirkon sihteeri.⁶⁰

Kirkon virkamiehet – johtava piispa (engl. *Presiding Bishop*), varapresidentti, sihteeri ja rahastonhoitaja – valitaan tehtäviinsä kuuden vuoden toimikausiksi. Johtava piispa on kirkolliskokouksen puheenjohtaja, keskustuomiston esimies ja kirkon ekumeeninen johtaja, joka myös vastaa kirkon yhteistyöstä erilaisten viranomaisten ja instituutioiden kanssa. Hänellä on neuvoo-antava rooli kaikissa kokonaiskirkollisissa komiteoissa. Nykyinen johtava piispa *Elizabeth Eaton* on palvellut tehtävässään vuodesta 2013.⁶¹

Kirkon varapresidentti on luottamushenkilönä toimiva maallikko, joka toimii kirkon neuvoston puheenjohtajana sekä johtavan piispan ollessa estynyt myös kirkolliskokouksen puheenjohtajana. Päätoiminen kirkon sihteeri järjestää ja isännöi tärkeät kokoukset, vastaa kokonaiskirkollisten päätöksentekovelvoitteen pöytäkirjoista, käsittelee ja analysoi seurakuntien vuosikatsaukset, koordinoi kirkon juridisia palveluita, vastaa kirkon arkistosta ja rekistereistä sekä todistaa oikeaksi kirkon viralliset dokumentit. Sihteerin tehtävät vastaavat monilta osin yhtiön toimitusjohtajan tehtäviä. Rahastonhoitajan rooli on samankaltainen kuin talousjohtajan rooli yrity maailmassa.⁶²

Johtavalla piispalla, sihteerillä ja rahastonhoitajalla on omat toimistonsa kirkkohallitusta muistuttavassa keskustuomistossa, *Lutheran Houses*. Johtavan piispan toimisto vastaa kirkon strategisesta suunnittelusta, johtoryhmän työstä ja kokonaiskirkollisen toiminnan, kuten esimerkiksi lähetystyön ja humanitaarisen työn valvonnasta. Lisäksi sen vastuulla ovat henkilöstökysymykset, kirkon toiminta armeijassa, synodioiden välinen yhteistyö, ekumeeninen ja uskontojen välinen työ, tutkimustoiminta ja teologisten kysymysten seuraaminen. Sihteerin ja rahastonhoitajan toimistot vastaavat yleisestä taloushallinnosta, kuten esimerkiksi vakuutusista, sijoitustoiminnasta, kiinteistöasioista ja IT-hallinnosta.⁶³

Jos ELCA:n päätöksentekojärjestelmää ja hallintoa tarkastelee kokonaisuutena, esiin nousee muutama merkittävä piirre. 1) Seurakuntien itsenäisyys ja vapaus määrittellä oma hallintonsa ovat huomattavan suuria. 2) Hallintorakenne on yksinkertainen. Päätöksentekovelvoite on suhteellisen vähän, ja niistä on pyritty tekemään kaikilla hallinnon portaita mahdollisimman samankaltaisia: harvoin kokoontuvat suuret vuosikokoukset, tiheämmin kokoontuvat neuvostot sekä identtinen virkamieskunta (hengellinen johtaja, varapresidentti, sihteeri ja rahastonhoitaja). 3) Johtajien asema muistuttaa yrity maailmaa sikäli, että heillä on paljon valtaa mutta heidän työsuhteensa ei ole vakinainen. Määräaikaisuuden lisäksi heidät on myös mahdollista erottaa. 4) Ylin päätösvalta on kaikilla organisaatiotasolla annettu

60 ELCA Constitutions 2015, 90–91.

61 ELCA Constitutions 2015, 100.

62 Ks. ELCA Constitutions 2015, 101–102.

63 Churchwide Organization [2016]; ELCA Constitutions 2015, 110–116.

maallikkoenemmistöisille demokraattisille hallintoelimille. Nämä ovat kuitenkin kooltaan suuria – kokonaiskirkon tasolla suorastaan massiivisia – ja kokoontuvat harvoin. 5) Demokraattisten hallintoelinten kokoonpanoissa on kiinnitetty huomiota nuorten ja nuorten aikuisten läsnäoloon sekä joissakin tapauksissa sukupuoliseen tasa-arvoon sekä rodullisten ja kielellisten vähemmistöjen mukaan ottamiseen.

5 Juridinen asema ja valtiosuhte

Yhdysvallat oli syntyessään ensimmäinen moderni, demokraattinen valtio maailmassa, ja samalla ensimmäinen maa, jossa uskonto ja valtio erotettiin toisistaan perustuslaillisesti. Toisin kuin jälkikäteen on usein tulkittu, uskonnon ja valtion erottamisessa ei ollut kyse siitä, että uskonto olisi haluttu siirtää syrjään yhteiskunnasta tai edes poliittisesta keskustelusta. Kyse oli valtion ja uskonnon molemminpuolisesta vapauden ja riippumattomuuden turvaamisesta. Samalla pyrittiin ehkäisemään Englannin kirkon kaltaisen valtionkirkon muodostuminen uudelle mantereelle.⁶⁴

Tuosta periaatteesta on vuosisatojen ajan pidetty tiukasti kiinni, eikä Yhdysvalloissa ole tänä päivänäkään yhtään kirkkoa, jolla olisi juridista erityisasemaa. Toisaalta se ei ole pysäyttänyt protestanttisuuden kulttuurista dominanssia saati estänyt uskonnon ja politiikan kietoutumista toisiinsa. Protestanttinen kristinusko saatetaan yhä edelleen nähdä osaksi niin sanottua ”amerikkalaista identiteettiä” tai ”amerikkalaista unelmaa”, vaikka tämän päivän moniarvoisessa ja kulttuurisesti sirpaloituneessa yhteiskunnassa on todellisuudessa lukemattomia identiteettejä ja tarinoita.

Yhdysvallat syntyi vapauden ja demokratian ihanteiden varaan, mutta kyse oli ennen muuta valkoisen protestanttisen miehen ihanteista ja unelmasta. Jokainen rodullinen, kielellinen, seksuaalinen ja uskonnollinen vähemmistö sekä naiset ovat vuorollaan joutuneet taistelemaan saavuttaakseen hyväksytyin aseman ja päästäkseen osalliseksi amerikkalaisuuden unelmasta.

Kun suuret siirtolaisvirrat, orjuuden lakkauttaminen ja naisasialiike haastivat vanhat amerikkalaisuuden määritelmät, syntyi paitsi muutosta vastustaneita ääriliikkeitä myös kaipuuta myyttistä menneisyyttä kohtaan. Ollakseen ”100 % American” pelkkä kansalaisuus ei riittänyt; tuli olla valkoinen, englanninkielinen protestantti.

Yhdysvaltain protestanttisuus on ollut tapana jakaa määritelmästä riippuen joko kahteen tai kolmeen ryhmään. Vaikka herätyskristillisyys on leimannut vahvasti amerikkalaista uskonnollisuutta siirtomaa-ajoista lähtien, protestanttisuuden mer-

⁶⁴ Meriläinen 2011, 358.

kittävin ryhmä oli aina 1900-luvun alkupuolelle saakka niin sanottu ”päälinjan protestanttisuus” (engl. *Mainline Protestants*), joka korostaa muun muassa koulutusta, kristittyjen sosiaalista vastuuta ja ekumeniaa. Ryhmään lukeutuvat metodistit, luterilaiset, episkopaalit, presbyteerit, kongregationalistit sekä muutamia pienempiä ryhmiä, mukaan lukien osa baptisteista.⁶⁵

Toinen pääryhmä, evankelikaalit, nousi fundamentalistisesta ja osin karismaattisesta herätyskristillisyydestä ja kasvoi voimakkaasti sekä saavutti salonkikelpoisuutta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Sen kannattajakuntaa ovat ennen muuta baptistit ja helluntailaiset, mutta pohjimmiltaan kyse on tunnustuskunnat ylittävästä liikkeestä, jonka edustajia löytyy käytännössä kaikista protestanttisista kirkkoista sekä pienessä määrin jopa katolisesta kirkosta.⁶⁶

Kolmanneksi pääryhmäksi nostetaan joskus niin sanotut ”mustat kirkot” eli afroamerikkalainen kristillisuus, joka voidaan tosin jakaa myös edellä mainittuun kahteen pääryhmään.

Päälinjan protestantit ovat olleet aktiivisesti mukana Yhdysvaltain poliittisessa elämässä alusta saakka, vaikkakaan eivät usein yhtenäisenä ryhmänä. Huomattava osa Yhdysvaltain presidenteistä ja muista merkittävistä johtajista on ollut metodisteja, episkopaaleja, presbyteerejä ja baptisteja. Luterilaisten osuus on ollut tunnustuskunnan kokoon nähden hämmästyttävän pieni.⁶⁷

1970-luvulta lähtien ”perinteisiä kristillisiä arvoja” puolustaneet evankelikaalit, niin sanottu kristillinen oikeisto, on ottanut yhä näkyvämmän roolin poliittisessa elämässä republikaanisen puolueen taustavoimana ja selkärankana. Päälinjan protestanttisuuden poliittinen näkyvyys ja vaikutusvalta ovat samaan aikaan laskeneet.⁶⁸

Vaikka ELCA on yksi Yhdysvaltain suurimmista kirkkokunnista, se on yhteiskunnan mittakaavassa kooltaan vähäinen sekä kulttuuriselta ja poliittiselta merkitykseltään marginaalissa. Sillä ei ole virallista tai epävirallista erityisasemaa, ja sen toimintaa määritellään yleisen yhdistys- ja yrityslainsäädännön kautta (engl. *Articles of Incorporation*).

6 Talouden kehitys ja varainhankinta

Vajaan kolmekymmenvuotisen toimintansa ajan ELCA on kamppaillut alati kiristyvän talouden kanssa. Alkuvaiheessa haasteeksi nousi kolmen kirkon sulauttaminen yhteen, mihin upposi huomattavasti suunniteltua enemmän rahaa. Samaan aikaan suurin toivein rakennettu uusi kirkko sai jäseniltään vuositasolla 25–35

65 Ks. esim. Marty 2010, 227–237.

66 Marty 2010, 237–239.

67 Meriläinen 2007, 129–132.

68 Ruotsila 2008, 122–126, 316.

miljoonaa dollaria vähemmän tuloja kuin sen edeltäjät ennen fuusiota. Uuteen kirkkoon sitoutuminen ei siis tapahtunut ongelmitta. Alijäämäistä taloutta jouduttiin korjaamaan merkittäväillä budjettileikkauksilla, jotka johtivat toimintakulujen karsimisen lisäksi henkilöstöleikkauksiin.⁶⁹ Alku ei näyttänyt talouden kannalta valoisalta.

Siirtymävaiheen vaikeudet kuvastavat osaltaan lahjoituksiin perustuvan rahoitusmallin haavoittuvuuden. ELCA ei ole valtion rahoittama, kuten Norjan kirkko, se ei saa runsaita tuottoja miljardiomaisuudestaan, kuten Englannin kirkko, eikä se kerää jäsenmaksuja osana yhteiskunnan verotusjärjestelmää, kuten Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Seurakuntalaisilta saatujen lahjoitusten yhteismäärään ja siten koko kirkon tuloihin vaikuttavat paitsi jäsenmäärässä tapahtuvat muutokset ja yleinen taloustilanne myös seurakuntalaisten motivaatio tukea seurakuntaansa ja kirkkooaan.

Fuusiovaiheen ongelmat eivät ole jääneet ainoiksi taloudellisiksi vastoinkäymisiksi. Negatiivinen jäsenkehitys, jota 2000-luvulla tapahtuneet kirkon jakautumiset seksuaalieettisten kiistojen seurauksina ovat entisestään voimistaneet, on kiihdyttänyt tuloja. Samaan aikaan raskaina pidetyt organisaation ylärakenteet ovat syöneet yhä enemmän seurakuntien varoja. Vaikka seurakuntien tuki synodeille on vuosi vuodelta hienokseltaan kasvanut, synodeilta kokonaiskirkolle ohjautuvat varat ovat pienenneet. Tämä on herättänyt kritiikkiä siitä, että organisaation väliporras lukuisine pienine synodeineen ja erillisine aluerakenteineen on taloudellisesti liian raskas.⁷⁰

Kritiikki lienee perusteltua, mutta samaan aikaan sen taustalla voi havaita Yhdysvaltain protestanttisuuteen vahvasti juurtunutta vapaakirkollisuuden ihannetta: seurakuntien taloudellinen ja toiminnallinen vapaus nähdään itseisarvona, ja organisaation ylärakenteisiin suhtaudutaan ylipäätään kriittisesti.

Vaikka kirkon taloudelliset näkymät ovat jatkuvasti kiristyneet, varsinaisesta kriisistä ei ole syytä puhua. Yli 67 % seurakunnista on kokonaan velattomia,⁷¹ ja monipuolista seurakuntatyötä pystytään edelleen toteuttamaan aktiivisen vapaaehtoistyön voimin.

Vuoden 2013 tilastojen mukaan ELCA:n seurakuntien reilun 2,4 miljardin dollarin yhteenlasketuista vuosituloista yli 84 % eli reilut kaksi miljardia dollaria koostui seurakuntalaisten lahjoituksista. Tämä merkitsee vajaata 700 dollaria konfirmoitua jäsentä kohden. Valtaosa tästä koostui normaaleista säännöllisistä lahjoituksista esimerkiksi kolehtien kautta, mutta mukana oli myös reilut 80 miljoonaa dollaria testamenttilahjoituksia. Jäljelle jäävä 15 % tuloista muodostui toimintatuotoista, erilaisista avustuksista sekä sekalaisista tuloista.⁷²

69 Granquist 2015, 326–327.

70 Ibid.

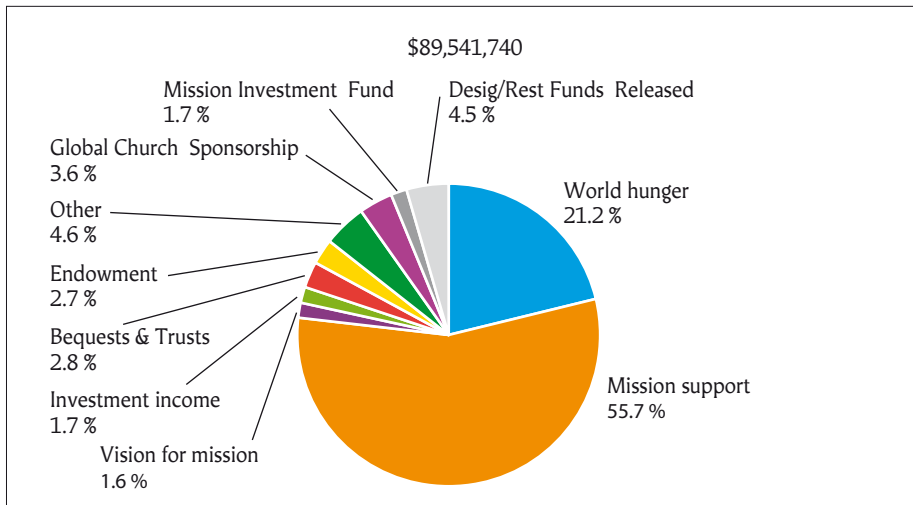
71 ELCA 2015 Yearbook, 65.

72 Ibid.

Seurakuntien menoista hieman yli 73 % kohdistui omiin toimintakuluihin. Jäljelle jäävillä rahoilla maksettiin velkoja, vahvistettiin pääomaa sekä tuettiin evankeliointi- ja lähetystyötä (engl. *Mission Support*), synodeja, kokonaiskirkkoa, kirkollisia oppilaitoksia, ulkomaisia kohteita sekä yksityisiä seurakuntalaisia. Koska valtakunnan tason evankelioinnin sekä lähetystyön tukeminen tapahtuvat synodien ja kokonaiskirkon kautta, niille ohjautuva rahamäärä oli yhteensä vajaat 130 miljoonaa dollaria eli reilut 5 % seurakuntien menoista. Varsinainen synodien ja keskushallinnon toiminnan rahoitus muodostaa kuitenkin vain pienen osan tästä.⁷³

Synodit ovat taloudellisesti täysin eri kokoluokan yksiköitä. Samaan aikaan, kun Minneapolisin kaupungin alueella toimivan *Minneapolis Area Synodin* seurakuntien yhteenlasketut tulot ylittävät selvästi sadan miljoonan dollarin rajan, pienimpien synodien alueilla tulot jäävät reiluun kahteen miljoonaan dollariin.⁷⁴

Kokonaiskirkollinen vuosibudjetti oli vuotta 2014 varten laaditun arvion mukaan hieman vajaat 90 miljoonaa dollaria. Tästä yli 55 % tuli seurakunnilta *Mission Support* -varoina ja reilut 21 % humanitaariseen avustustoimintaan varattuina *World Hunger* -varoina. Muiden tulojen, kuten suorien lahjoitusten, investointituottojen ja rahastojen osuus oli suhteellisen pieni.⁷⁵



Kaavio 1. ELCA:n kokonaiskirkkoa koskevat tulot – vuoden 2014 budjettia varten laadittu arvio.⁷⁶

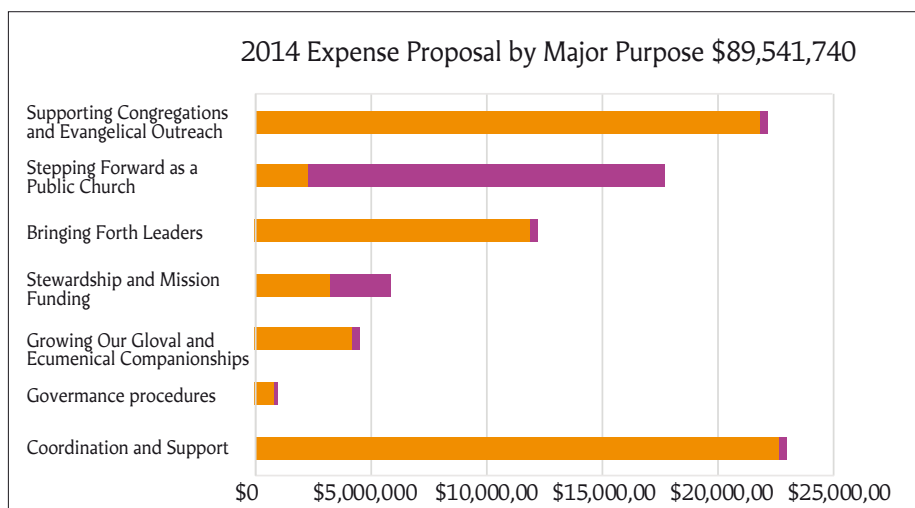
73 Ibid.

74 ELCA 2015 Yearbook, 66–67.

75 ELCA 2014–2016 Budget Proposal, 27–28.

76 Ibid.

Kokonaiskirkollisten varojen käytössä painopiste on seurakuntien tukemisessa, koordinoinnissa ja evankelioinnissa, jos kohta niillä katetaan myös keskushallinnon kulut. *World Hunger* -varat ohjataan puolestaan valtaosin yhteiskunnalliseen työhön.⁷⁷



Kaavio 2. ELCA:n kokonaiskirkolliset menot – vuoden 2014 budjettia varten laadittu arvio.⁷⁸

7 Jäsenkehitys

Yhdysvaltain uskonnollinen kenttä on kokenut suuria muutoksia viimeisen neljännesvuosisadan aikana. Maan yleinen väestönkasvu on jatkunut voimakkaana, ja asukasluku on noussut vuosien 1988–2012 aikana 244 miljoonasta 315 miljoonaan, pitkälti maahanmuuton seurauksena. Koska maahanmuuttajien valtavirta tulee Euroopan sijasta Latinalaisesta Amerikasta ja Aasiasta, Yhdysvalloista on tulossa uskonnollisesti yhä monimuotoisempi maa. Esimerkiksi muslimien ja hindujen osuus väestöstä kasvaa selkeästi, vaikka kyse on yhä marginaalisista ryhmistä. Maan suurimman uskonnollisen ryhmän, katolilaisten, lukumäärä kasvaa eteläisissä osavaltioissa, vaikka heidän suhteellinen osuutensa väestöstä laskeekin.⁷⁹

Uskonnollisen kentän monimuotoistumisen ohella viimeisiä vuosia on leimannut toinenkin merkittävä käänne: uskontokuntiin kuulumattoman väestön osuus nousee erittäin voimakkaasti. Ateismi ja agnostisuus kasvavat nekin, mutta niiden osuus kokonaisväestöstä on yhä pieni. Sen sijaan niiden uskontokuntiin kuulu-

⁷⁷ ELCA 2014–2016 Budget Proposal, 28.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ America's Changing Religious Landscape 2015; Gabaccia 2002, 236, 242–243; Granquist 2015, 323.

mattomien ihmisten määrä, jotka eivät luokittele itseään ateisteiksi tai agnostikoiksi, on jo selvästi yli 15 % väestöstä ja kasvaa voimakkaasti.⁸⁰ Tähän joukkoon kuuluu maallistuneita ihmisiä, joille uskonnot tai niiden vastustaminen eivät merkitse mitään, mutta siihen kuuluu myös paljon uskonnollisia ihmisiä. Heidän uskonnollisuutensa on yksilöllistä ja postmodernia tai jälkipostmodernia, eikä se kytkeydy mihinkään olemassa olevaan instituutioon tai liikkeeseen.

Taulukko 1. Uskonnollisten ryhmien kannattajien osuus USA:n väestöstä vuosina 2007 ja 2014.⁸¹

Christians Decline as Share of U.S. Population; Other Faiths and the Unaffiliated Are Growing			
	2007	2014	Change*
	%	%	%
Christian	78.4	70.6	-7.8
Protestant	51.3	46.5	-4.8
<i>Evangelical</i>	26.3	25.4	-0.9
<i>Mainline</i>	18.1	14.7	-3.4
<i>Historically black</i>	6.9	6.5	-
Catholic	23.9	20.8	-3.1
Orthodox Christian	0.6	0.5	-
Mormon	1.7	1.6	-
Jehovah's Witness	0.7	0.8	-
Other Christian	0.3	0.4	-
Non-Christian faiths	4.7	5.9	+1.2
Jewish	1.7	1.9	-
Muslim	0.4	0.9	+0.5
Buddhist	0.7	0.7	-
Hindu	0.4	0.7	+0.3
Other world religions**	<0.3	0.3	-
Other faiths**	1.2	1.5	+0.3
Unaffiliated	16.1	22.8	+6.7
Atheist	1.6	3.1	+1.5
Agnostic	2.4	4.0	+1.6
Nothing in particular	12.1	15.8	+3.7
Don't know/refused	0.8	0.6	-0.2
	100.0	100.0	

* The "change" column displays only statistically significant changes; blank cells indicate that the difference between 2007 and 2014 is within the margin of error.

** The "other world religions" category includes Sikhs, Baha'is, Taoists, Jains and a variety of other world religions. The "other faiths" category includes Unitarians, New Age religions, Native American religions and a number of other non-Christian faiths.

Source: 2014 Religious Landscape Study, conducted June 4-Sept 30, 2014. Figures may not add to 100% and nested figures may not add to subtotals indicated due to rounding.

PEW RESEARCH CENTER

80 America's Changing Religious Landscape 2015.

81 Ibid.

Sekularisaation voimistuminen ja uskonnollisen kentän sirpaloituminen ovat haaste kristinuskolle. Aivan erityisesti se koettelee päälinjaprotestanttisuutta sekä katolista kirkkoa, joiden osuus väestöstä on seitsemässä vuodessa laskenut yli kolme prosenttiyksikköä. Aktiivista evankelointia harjoittavat evankelikaalit ovat pystyneet suurista kristillisistä ryhmistä parhaiten kamppailemaan muutosta vastaan, mutta jopa vuosikymmenien ajan jatkuvasti voimistuneen eteläisen baptismin (engl. *Southern Baptism*) kannatusluvut ovat kääntyneet laskuun.⁸²

Päälinjaprotestanttien ryhmässä luterilaisuus on ollut suurimpia menettäjiä, ja yksittäisistä kirkoista voimakkainta lasku on ollut juuri ELCA:ssa. Perustamishetkellä vuonna 1988 ELCA:ssa oli 5,2 miljoonaa jäsentä, kun vuoden 2013 lopulla heitä oli enää 3,8 miljoonaa. 25 vuodessa laskua on tapahtunut peräti 27 %. Muutos on ollut erityisen rajua, jos sitä peilaa toisen maailmansodan jälkeen pari vuosikymmentä jatkuneeseen luterilaisuuden voimakkaaseen kasvukauteen.⁸³

Osittain tuore lasku selittyy seksuaalisuutta ja ekumeenisia suhteita koskevilla skismoilla, joiden seurauksena ELCA:sta irtautui suuri joukko seurakuntia ensin vuonna 2001 ja uudelleen vuonna 2010. Näiden jakautumisten myötä ELCA menetti yli 1 000 seurakuntaa ja 450 000 jäsentä. Kyse ei ole kuitenkaan ollut pelkästä jakautumisten kautta tapahtuneesta jäsenkadosta, vaan jäsenmäärä on laskenut kiihtyvällä tahdilla myös niiden ulkopuolella. Muutos näkyy myös jumalanpalveluselämässä. Vuosien 2003–2011 aikana jumalanpalvelusten osallistujamäärät putosivat ELCA:ssa peräti 26 prosentilla.⁸⁴

ELCA:an kriittisesti suhtautuva, Missouri-synodiin kytköksissä oleva konservatiivinen *Steadfast Lutherans* -verkkojulkaisu on ehtinyt toiveikkaana iloita ELCA:n tulevasta lakkauttamisesta reilun 10 vuoden kuluessa.⁸⁵

Voimakkaan jäsenkadon taustalta löytyy useita samanaikaisesti vaikuttavia ilmiöitä. Luterilaisten suhteellinen osuus väestöstä laskee, kuten aiemmin todettiin, osin maahanmuuton seurauksena. Yhdysvaltain väestö kasvaa nopeasti, ja uusista asukkaista vain häviävä osa on luterilaisia. Luterilaisuus on ollut Yhdysvalloissa poikkeuksellisen vahvasti etniseen taustaan ja perhesuhteisiin kytkeytynyt uskonnollinen ryhmä. Valtaosa luterilaisista on juuriltaan pohjoiseurooppalaisia, ja luterilaisuus on levittäytynyt lähinnä perhesuhteiden kautta.⁸⁶ Se ei ole kyennyt tai kenties edes pyrkinyt yhtä aktiiviseen evankelointiin ja sisälähetykseen kuin evankelikaaliset ryhmät. Erityisen vaikeaa sille on ollut kasvavien etnisten vähemmistöjen tavoittaminen.

82 Radziszewski 2013; America's Changing Religious Landscape 2015.

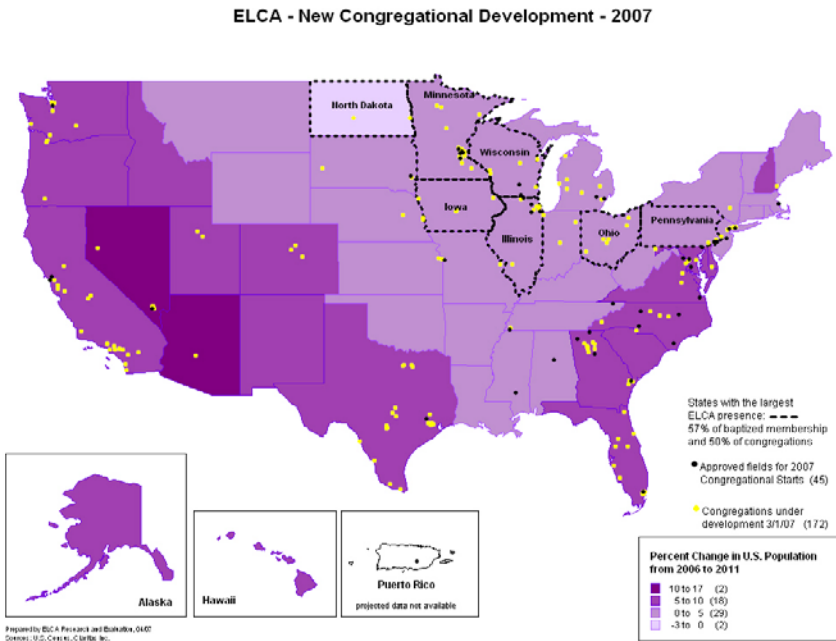
83 ELCA 2015 Yearbook, 65; America's Changing Religious Landscape 2015; Radziszewski 2013; Granquist 2015, 293–295.

84 Radziszewski 2013.

85 Vogts 2013.

86 Granquist 2015, 295.

Osittain tähän on voinut vaikuttaa se, että maahanmuuton myötä tapahtuva väestönkasvu on ollut miltei heikointa luterilaisuuden valta-alueilla keskilännessä. Toisaalta ELCA:n johtava piispa Elizabeth Eaton on myöntänyt ELCA:n seurakuntien kuihtuvan kaikkialla Yhdysvalloissa maantieteestä ja väestörakenteista riippumatta.⁸⁷



Kuva 3. Yhdysvaltain väestönkasvu ja ELCA:n tärkeimmät kannatusalueet vuonna 2007.⁸⁸

Luterilaiset kirkot eivät siis saa uusia jäseniä maahanmuuton seurauksena, eivätkä ne ole onnistuneet levittäytymään tehokkaasti sen enempää valtaväestön kuin vähemmistöjenkään keskuuteen. Samaan aikaan ELCA:n kannattajakunnan selkäranka, valkoinen keskiluokka, maallistuu kiihtyvää vauhtia. Kirkoilla ei enää ole Yhdysvalloissa samanlaista kulttuurista ja yhteisöllistä asemaa kuin vielä 20 vuotta sitten, vaikka ero esimerkiksi Pohjois-Eurooppaan onkin yhä huomattava.

Samaan aikaan perheiden merkitys yhteiskunnan perusyksikköinä on heikentynyt. Ainakin valkoisen keskiluokan parissa ihmiset hankkivat perheen yhä vartuneemmalla iällä, jos hankkivat ollenkaan, eikä perheiden perinteillä ole enää samanlaista roolia kuin aiemmin. Tämä koettelee erityisellä tavalla historiaan ja instituutioihin vahvasti kytkeytynyttä luterilaisuutta. Kaiken lisäksi ELCA on ajau-

87 Available Demographic Services; Radziszewski 2013.

88 Available Demographic Services.

tunut Pohjois-Amerikan luterilaisuudelle tyypillisiin eettisiin ja opillisiin skismoihin, jotka piinasivat Missouri-synodia 1960- ja 1970-luvuilla.⁸⁹

Ongelmat tiedostetaan ELCA:ssa ja niitä vastaan pyritään taistelemaan, mutta tulevaisuus ei näytä valoisalta.

8 Kirkon ajankohtaiset haasteet

8.1 Yleistä

Evangelical Lutheran Church in America toimii monikulttuurisessa ja sekularisoituvassa maassa, jonka identiteettiin ja politiikkaan protestanttinen kristinusko on jättänyt syvän jäljen. Edes vahvimpina aikoinaan luterilaisuus ei ole kuitenkaan ollut maan kulttuurin tai uskonnollisen kentän ytimessä, ja parhaillaan se on kiihtyvällä tavalla marginalisoitumassa.

Kirkkona ELCA on edelleen iso ja suhteellisen vauras, mutta sillä on vakavia talouteen ja ennen muuta väestökatoon liittyviä uhkakuvia. Vuosikymmenten varrella ELCA on edeltäjiineen onnistunut rakentamaan vahvoja ekumeenisiä suhteita niin Yhdysvaltain sisällä kuin maailmanlaajuisesti. Juuri ekumeniaa ja ennen muuta seksuaalieettisiä kysymyksiä koskevat jännitteet ovat kuitenkin johtaneet siihen, että sen suhteet useisiin luterilaisiin kirkkoihin niin kotimaassa kuin niin sanotussa globaalissa etelässä ovat tulehtuneet tai kokonaan katkenneet. Näin siitä huolimatta, että ELCA:lla ja sen edeltäjillä on usein ollut käänteentekevä rooli näiden globaalien etelän kirkkojen synnyssä ja kasvussa.

Useista kiinnostavista vaihtoehtoista nostetaan tässä luvussa erityiseen tarkkailuun kaksi: tuoreiden seksuaalivähemmistöjen asemaa koskevien kiistojen kipeät seuraukset sekä ELCA:n yritykset murtaa valkoisen keskiluokkaisen kirkon statuksen. Kumpikin teemoista on laaja ja vaatisi oman erillisen selvityksensä. Tämän luvun puitteissa voidaan antaa vain suppea yleiskuva nykytilanteesta.

8.2 Kiistat ekumeniasta ja seksuaalivähemmistöistä hajottavat ELCA:a

Sisäisen eheyden ja keskinäisen yhteyden rakentaminen on ollut Yhdysvaltain luterilaisille kirkkoille jatkuva haaste. Fuusiokirkkona 1980-luvun lopulla syntynyt ELCA on 2000-luvulla kokenut kaksi merkittävää jakautumista, jotka osoittavat yhtäältä sen, että se oli tuoreesta fuusiosta huolimatta sisäisesti hajanainen, ja toisaalta sen, että Yhdysvaltain kirkollisessa kentässä kynnys organisaatiotason muutoksiin näyttää olevan matalampi kuin Suomessa.

⁸⁹ Radziszewski 2013; Granquist 2015, 295, 301–304.

Ensimmäinen hajaannus tapahtui heti vuosituhaten alussa, ja sen taustalla olivat ennen muuta ekumeenisten asiakirjojen synnyttämät erimielisyydet kirkon olemuksesta. 1990-luku merkitsi suurta lähentymistä luterilaisten ja episkopaa-listen/anglikaanisten kirkkojen välillä. Selkein merkki tästä oli vuonna 1996 allekirjoitettu Pohjoismaiden ja Baltian luterilaisia kirkkoja sekä Britannian ja Irlan-nin anglikaanisia kirkkoja yhdistävä *Porvoon yhteinen julkilausuma*. Se merkitsee käytännössä lähes täydellistä yhteyttä julkilausuman allekirjoittaneiden kirkkojen välillä. Niiden jäsenet voivat esimerkiksi osallistua toisten sopimuskirkkojen toi-mintaan täysivaltaisina jäseninä, ja niiden papit ja piispat voivat toimia vastavuo-roisesti toistensa kirkoissa.⁹⁰

Porvoon julkilausuman vaikutukset heijastuivat myös Yhdysvaltoihin. Kolme vuotta myöhemmin, vuonna 1999, allekirjoitettu *Called to Common Mission: A Lutheran Proposal for a Revision of the Concordat of Agreement* loi vastaavanlaisen yhteyden ELCA:n ja Yhdysvaltain episkopaalikirkon (*The Episcopal Church*) välille. Kaikkialla ELCA:ssa uusi yhteys ei kuitenkaan herättänyt positiivista vastakaikua. Pian allekirjoituksen jälkeen sitä vastustaneet ELCA:n seurakunnat keräsivät edus-tajansa yhteen puimaan sopimuksessa nähtyjä ongelmia. Tapaamisten seurauksena useat kymmenet seurakunnat erosivat ELCA:sta vuonna 2001. Ne jäivät itsenäisik-si seurakunniksi, joilla on yhteinen verkostomainen katto-organisaatio, *Lutheran Congregations in Mission for Christ* (LCMC).⁹¹

Episkopaalikirkon kanssa laaditun yhteysasiakirjan ongelmat nähtiin LCMC:n seurakunnissa kulumivoituvan kirkon virkaan ja olemukseen. Sopimuksen myö-tä ELCA sitoutui episkopaalikirkkoille tärkeään historialliseen piispuuteen, mikä LCMC:n seurakuntien mukaan on ristiriidassa luterilaisen opin kanssa. *Augsbur-gin tunnustuksen* mukaan kirkko oli läsnä siellä, missä sanaa ja sakramenttia oikein hoidetaan, ja nyt kirkon määritelmää oli kriitikoiden mielestä omavaltaisesti laa-jennettu tunnustuskirjojen ulkopuolelle.⁹² Piispakeskeisyyden ja hierarkkisuuden katsottiin myös kaventavan ajatusta yleisestä pappeudesta. Osassa ELCA:n seura-kunnista maallikot olivat saattaneet papin poissa ollessa asettaa ehtoollisen, mikä ei enää sopimuksen myötä ollut mahdollista.

Alkuvaiheessa LCMC oli vain 25 seurakunnan yhteenliittymä, mutta 15 vuotta myöhemmin siihen kuuluu yli 800 seurakuntaa ja yli 350 000 jäsentä.⁹³ Kasvussa ei ole kysymys ensi sijassa uskonnottomien tavoittamisesta tai muiden uskonto-jen edustajien käännättämisestä. Vaikuttaa siltä, että LCMC vetää puoleensa uu-sia jäsen seurakuntia ennen muuta ELCA:sta ja pienemmässä määrin ehkä myös Missouri-synodista. Teologisesti LCMC:tä on kutsuttu keskitien kirkoksi, mutta

90 Ekumeenisia sopimuksia.

91 Ecumenical and Inter-Religious Relations; LCMC History; Granquist 2015, 346–347.

92 Granquist 2015, 346–347.

93 Granquist 2015, 325, 346–347.

todellisuudessa se lienee teologisesti lähempänä konservatiivista Missouri-synodia kuin liberaalina pidettyä ELCA:a.

LCMC korostaa luterilaisten tunnustuskirjojen merkitystä ja Raamatun erehlyttämättömyyttä sekä vastustaa jyrkästi homoseksuaalien avioliittoa ja homoseksuaalisessa suhteessa elävien mahdollisuutta työskennellä kirkossa, mikä lienee yksi syy sen suureen vetovoimaan suhteessa ELCA:an. Toisaalta seurakuntien suuri itsenäisyys ja LCMC:n lähes olematon organisaatorakenne lienevät houkuttelevia tekijöitä niin ELCA:n kuin Missouri-synodin kannattajille.⁹⁴

Seuraava ELCA:n sisäinen skisma syntyi vuosikymmen myöhemmin, ja tällä kertaa laukaisijana olivat seksuaalivähemmistöjä koskevat linjaukset. Kysymykset samaa sukupuolta olevien avioparien siunaamisesta sekä homoseksuaalisten työntekijöiden mahdollisuudesta toimia kirkossa nousivat huomion kohteiksi ELCA:ssa vuosituhaten vaihteessa. *Greater Milwaukee Synod* teki vuonna 2000 perustuslakiinsa lisäyksen, jonka mukaan synodin papit ovat valmiita siunaamaan samaa sukupuolta olevia pareja. Vuotta aiemmin 149 seurakuntaa ja 12 synodia oli äänestyksen tuloksena päätenyt toivottamaan homoseksuaalit tervetulleiksi kirkon virkoihin. Ensimmäisiä homoseksuaalien pappien ordinaatioita järjestettiin vuosituhaten vaihteen jälkeen, ja ne herättivät kiistoja mutta eivät aiheuttaneet kurrinpidollisia toimia. Vaikka ELCA ei ollut kirkkona ottanut virallista kantaa kysymyksiin, käytäntö oli muuttumassa sallivaksi.⁹⁵

Suurempi käänne asiassa tapahtui vuonna 2009, kun kirkolliskokous hyväksyi *Human Sexuality: Gift and Trust* -asiakirjan. Asiakirja käsittelee laajemmin seksuaalisuuden, parisuhteen ja perheen teemoja sekä ihmisen suhdetta toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan ja Jumalaan. Se ei ota avoimesti kantaa homoseksuaalisiin parisuhteisiin, mutta niin linjauksen puolustajien kuin vastustajienkin näkökulmasta ratkaisevaa oli, että dokumentti ilmaisi myönteisen kannan rakkauden ja luottamuksen varaan rakentuvaa parisuhdetta kohtaan, eikä siinä eritelty parisuhteen osapuolten sukupuolta.⁹⁶

Kirkolliskokouksen päätös synnytti *Lutheran CORE* -nimellä tunnetun kirkollisen reformiliikkeen, joka vastusti ELCA:n homoseksuaalisuutta koskevia linjauksia. Vuotta myöhemmin reformiliikkeen jäsenet päätyivät perustamaan uuden kirkkokunnan, *North American Lutheran Churchin* (NALC), joka painotti Raamatun ehdotonta arvovaltaa, torjui homoseksuaalisen käyttäytymisen ja lähti tavoittelemaan kasvua aktiivisen seurakuntien istuttamisen, *church plantingin*, kautta. Mielenkiintoista NALC:n synnyssä oli, että sen perustamiskokoukseen osallistuivat niin LCMC:n kuin etiopialaisen Mekane Yesuksen (*Ethiopian Evangelical Church*

94 LCMC History; LCMC Statement of Fate; Granquist 2015, 325, 346–347.

95 Schmidt 2003, 200–203.

96 Gift and Trust 2009; Blumberg 2015; Human Sexuality.

Mekane Yesus, EECMY) ja Tansanian luterilaisen kirkon (*Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, ELCT) edustajat.⁹⁷

Lutheran CORE:en osallistui virallisesti 17 seurakuntaa, mutta suurempaa oli luvassa, sillä perustamiskokouksessa oli paikalla yli 1 000 delegaattia. NALC:n kasvu on ollut valtaisa, ja se on epäilemättä vaikuttanut ELCA:n jäsenmäärän laskuun. Kuusi vuotta myöhemmin kirkkoon kuuluu yli 400 seurakuntaa ja yli 140 000 jäsentä, joukossa myös kokonaan uusia lähetyseurakuntia.⁹⁸

Keskustelu homoseksuaalisuudesta ELCA:ssa on jatkunut aktiivisena, kun ensimmäinen avoimesti homoseksuaalinen piispa valittiin virkaansa vuonna 2013, ja kun kaksi vuotta myöhemmin toinen piispa, joka oli aikanaan äänestänyt *Human Sexuality* -asiakirjaa vastaan, paljasti julkisuudessa homoseksuaalisuutensa.⁹⁹ ELCA:n myönteinen linja suhteessa homoseksuaalisuuteen on tulossa yhä avoimemmaksi, mikä jakaa entistä voimakkaammin suhtautumista sitä kohtaan.

8.3 Valkoisten eurooppalaisten kirkko?

Jo pikainen perehtyminen ELCA:n jäsenistön etnisiin taustoihin paljastaa siihen liittyvän suuren ironian. ELCA syntyi pitkän ja kipeän amerikkalaistumispolun läpikäyneistä kirkoista, joiden juuret olivat 1700–1900-lukujen siirtolaisuudessa. 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen siirtolaiset tulivat lähinnä Saksasta, ja vuosisadan jälkipuolella saksalaiset saivat rinnalleen satoja tuhansia skandinaaveja. Suomalaisiirtolaisuuden huippukaudet osuivat 1800- ja 1900-lukujen taitteeseen, ja uuden vuosisadan alussa maahan saapui luterilaista väestöä myös Slovakiasta, Unkarista ja Baltiasta.¹⁰⁰

Luterilaisten kirkkojen amerikkalaistuminen oli vaikeaa, sillä siirtolaisryhmät halusivat pitää mahdollisimman pitkään kiinni etnisestä ja kielellisestä identiteetistään. Amerikkalaistumisen jälkeenkään kirkkojen välinen yhteistyö, fuusioista puhumattakaan, ei ole ollut helppoa oppiin ja traditioihin liittyneiden erimielisyyksien johdosta.

Tänä päivänä ELCA on amerikkalaistunut, mutta siitä on samalla tullut yksi Yhdysvaltain etnisesti homogeenisimmistä kirkoista: peräti 96 % jäsenistä on valkoisia amerikkalaisia.¹⁰¹ Luterilaisuus on toki aina ollut Yhdysvalloissa lähinnä valkoisen väestön kirkko, mutta siinä missä aiempina vuosikymmeninä kamppailtiin yhtenäisyyden löytämiseksi etnisen moninaisuuden keskellä, tänä päivänä moninaisuuden saavuttamisesta on tullut suuri haaste.

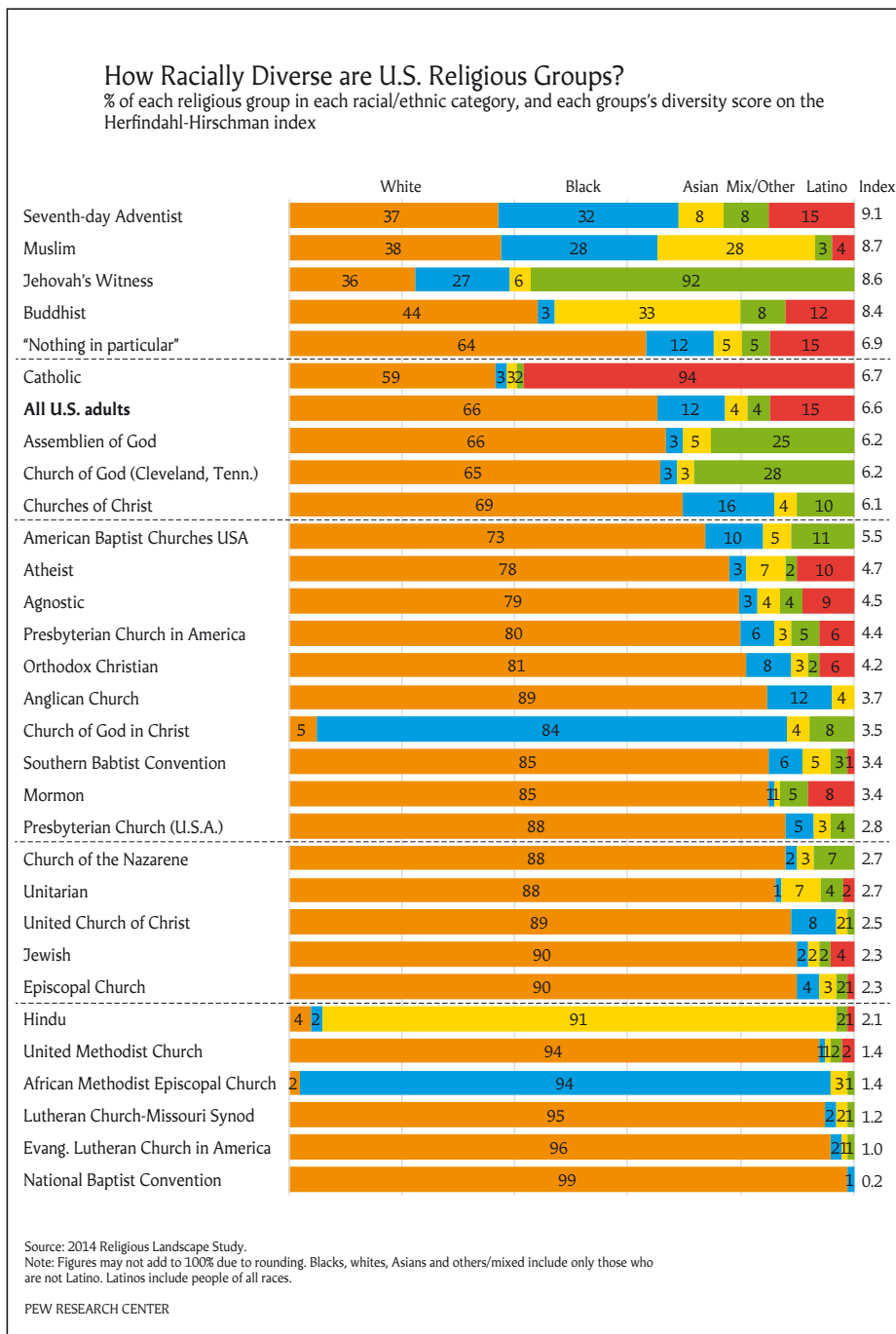
97 Marriage and Sexuality; NALC History; A Vision and Plan (2010).

98 NALC History.

99 Blumberg 2015.

100 Granquist 2003, 166–169.

101 Racial Diversity (2014).



Kaavio 3. Rotu ja etninen tausta Yhdysvaltain uskonnollisissa ryhmissä.¹⁰²

102 Racial Diversity (2014).

Synkistä prosenttiluvuista huolimatta ELCA:sta löytyy pienessä mittakaavassa runsaasti moninaisuutta. Vuoden 2015 vuosikirjan mukaan ELCA:n seurakunnissa käytetään virallisena jumalanpalveluskielenä yhteensä 50 eri kieltä, joista vajaa kolmannes on niin sanottuja eurooppalaisia kieliä.¹⁰³

Viimeisen 150 vuoden aikana tehty luterilainen lähetystyö on synnyttänyt Afrikkaan ja Aasiaan runsaasti kirkkoja, jotka kasvavat tänä päivänä huomattavasti nopeammin kuin mitä eurooppalaiset ja pohjoisamerikkalaiset sisarkirkot kiihtyvät.

Yhdysvallat houkuttelee runsaasti väestöä globaalista etelästä; niin siirtolaisina kuin pakolaisina, joista jälkimmäisiä on karkeasti noin prosentti maan väestöstä. Itä- ja Etelä-Afrikan, Nigerian, Intian, Indonesian, Kiinan, Etelä-Korean, Japanin ja Brasilian siirtolaisten joukossa maahan saapuu myös pieniä määriä luterilaisia. Jumalanpalveluskielten listaa tarkastelemalla käy ilmi, että ELCA:n seurakunnissa puhutaan myös useita kaakkoisaasialaisia kieliä, vaikka alueella ei ole juuri vakiintuneita luterilaisia kirkkoja. Tämä antaa viitteitä siitä, että seurakuntien evankeliointikampanjat uusien siirtolaisten parissa ovat tuottaneet myös jonkin verran tulosta.¹⁰⁴

Luterilaisten kirkkojen etnisten vähemmistöjen parissa tekemälle työlle on pitkä historia, mutta työ on usein jäänyt paikalliseksi ja aliresursoiduksi, minkä vuoksi tulokset ovat olleet niukkoja. Työ alkuperäisheimojen parissa aloitettiin jo 1600-luvulla, mikä oli hivenen poikkeuksellista, sillä yleinen into intiaanikansojen kääntämiseen oli Pohjois-Amerikassa vähäistä. Alaskan inuiittien parissa lähetystyö alkoi 1800-luvun lopulla. ELCA:ssa toimii nykyisin *American Indian / Alaska Native Association*, joka valvoo alkuperäiskansojen etuja kirkossa. Kyse on kuitenkin marginaalisista vähemmistöistä.¹⁰⁵

Afroamerikkalaisella luterilaisuudella on niin ikään pitkä historia. Ennen 1800-lukua mustien luterilaisten määrä oli kuitenkin suhteellisen vähäinen. Heitä oli lähinnä etelän luterilaisten isäntien omistuksessa sekä jonkin verran pohjoisen kaupungeissa. 1800-luvulla etelän luterilaiset aktivoituivat kastamaan orjia ja vapautuneita mustia, ja sisällissodan kynnyksellä etelän luterilaisista 10–25 prosenttia on arvioitu olleen mustia. Orjuuden lakkauttamisen myötä huomattava määrä mustia muutti maan pohjoisosiin, mutta eurooppalaisten luterilaisten samaan aikaan tapahtunut massamuutto teki heistä lähinnä tilastollisia harvinaisuuksia.¹⁰⁶

1900-luvulla luterilaiset kirkot tekivät aktiivista työtä afroamerikkalaisen väestön tavoittamiseksi, ja 1960-luvun kansalaisyhteiskunnasta alkaen niissä on toiminut useita merkittäviä mustia johtajia.¹⁰⁷ Tämä seikka huomioon ottaen on yllättävää, että tänä päivänä ELCA:n jäsenistä vain 2 % on mustia.

103 ELCA 2015 Yearbook, 70.

104 Granquist 2003, 169–174; Bouman & Deffenbaugh 2009, 49–50.

105 Granquist 2003, 174–176. Yleisistä asenteista ks. esim. Marty 2010, 216–218.

106 Granquist 2003, 176–177.

107 Granquist 2003, 176–177.

Latinoväestön osalta tilanne on vielä murheellisempi. Toki luterilaisten kirkkojen vähittäinen vakiintuminen Brasiliaan ja Argentiinaan, ELCA:n tekemä työ Karibiassa sekä lisääntynyt latinoväestön muuttoliike Yhdysvaltoihin on tuonut kirkkoon aiempaa enemmän kyseisen vähemmistön edustajia, mutta määrät ovat yhä vähäisiä. Suurin ELCA:n latinovähemmistö lienee Puerto Ricosta.¹⁰⁸

Tänä päivänä eri puolilla Yhdysvaltoja on yksittäisiä luterilaisia seurakuntia, jotka panostavat aktiivisesti siirtolaisten ja pakolaisten parissa tehtävään työhön. Oma merkityksensä lienee myös humanitaarista avustustyötä tekevällä *Lutheran Immigration and Refugee Servicellä*, joka tekee varsinaisen tehtävänsä ohella luterilaisuutta tunnetuksi pakolaisten keskuudessa.¹⁰⁹

Etnisten vähemmistöjen tavoittaminen on ollut ELCA:n ja sen edeltäjien strategiassa merkittävänä painopistealueena jo vuosikymmeniä. 1970-luvun lopulla yksi ELCA:n perustajista, *Lutheran Church in America*, asetti tavoitteekseen saada etnisten vähemmistöjen parista 15 000 uutta jäsentä vuodessa niin kauan, kunnes etnisten ryhmien väliset määräsuhteet olisivat kirkossa yhtäläiset muuhun yhteiskuntaan nähden. Samansuuntaisia tavoitteita on ollut myös ELCA:lla, joka on laatinut erilliset strategiat kunkin merkittävän etnisen siirtolaisryhmän varalle.¹¹⁰ Tavoitteiden saavuttamisessa ei ole kuitenkaan vuosikymmenten varrella tapahtunut edes merkittävää edistymistä.

Rodullisten ja etnisten vähemmistöjen tavoittaminen on ELCA:lle tärkeää yhtäältä siksi, että kasvavat etniset vähemmistöt voisivat olla avain jäsenkadon pysäyttämiseksi, ja toisaalta siksi, että valkoisen kirkon leima on poliittisesti arveluttava maassa, jonka historia on täynnä rotuun liittyviä jännitteitä. Vaikka kotimaassa saavutetut tulokset ovat olleet vaatimattomia, luterilaisuuden kasvu globaalissa etelässä voi yhdessä voimakkaan maahanmuuton kanssa aikaa myöten hillitä ELCA:n jäsenmäärän nopeaa laskusuuntausta.

108 Granquist 2003, 178–182.

109 Bouman & Deffenbaugh 2009, 49, 95–116.

110 Ethnic Specific & Multicultural Ministries; Lagerquist 1999, 140. Uusien siirtolaisten tavoittaminen on toki ollut haasteellista muillekin päälinjaprotestantteihin lukeutuville kirkkoille. Noin 7 % kirkkojen jäsenistä on ensimmäisen polven siirtolaisia, 7 % toisen polven siirtolaisia ja 84 % kolmannen tai kaukaisemman polven siirtolaisia. Ks. Immigrant Status among Mainline Protestants.

9 Vapaaehtoistyö

ELCA:n työntekijärakenne poikkeaa totaalisesti Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta. Kirkkojen jäsenmäärä on jokseenkin yhtä suuri, mutta ELCA:ssa on yhdeksänkertainen määrä hiippakuntia/synodeita sekä 22-kertainen määrä seurakuntia suomalaiseseen sisarkirkkoon verrattuna. Vuoden 2014 lopulla sillä oli kuitenkin aktiivisessa palveluksessa vain noin 9 500 työntekijää, eli hieman vajaa puolet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijämäärästä.¹¹¹

Erot korostuvat entisestään, jos tarkastellaan työntekijärakenteita. Palveluksessa olevista työntekijöistä oli pappeja lähes 8 900 eli yli 93 % työntekijöistä. Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla oli vuonna 2011 vain 2 228 pappia eli reilut 10 % kaikista työntekijöistä.¹¹²

Työntekijät lasketaan ELCA:ssa neljään kategoriaan: papit, diakonit (engl. *diaconal ministers*), diakonissat (engl. *diaconesses*) ja muut työntekijät (engl. *associates in ministry*). Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat muun muassa lapsi- ja nuorisotyöntekijät, taidealojen työntekijät, kuten muusikot, sekä sosiaalityöntekijät ja hallintohenkilöstö. Heidän yhteismääränsä kirkossa on vain noin 450, mikä sekin ylittää selvästi diakonien ja diakonissojen määrän. Suunnitteilla on ollut, että kolme viimeksi mainittua ryhmää yhdistettäisiin yhdeksi hengellisten työntekijöiden ryhmäksi, eikä uutta ryhmää enää luokiteltaisi maallikkoviraksi (engl. *lay rostered leaders*).¹¹³

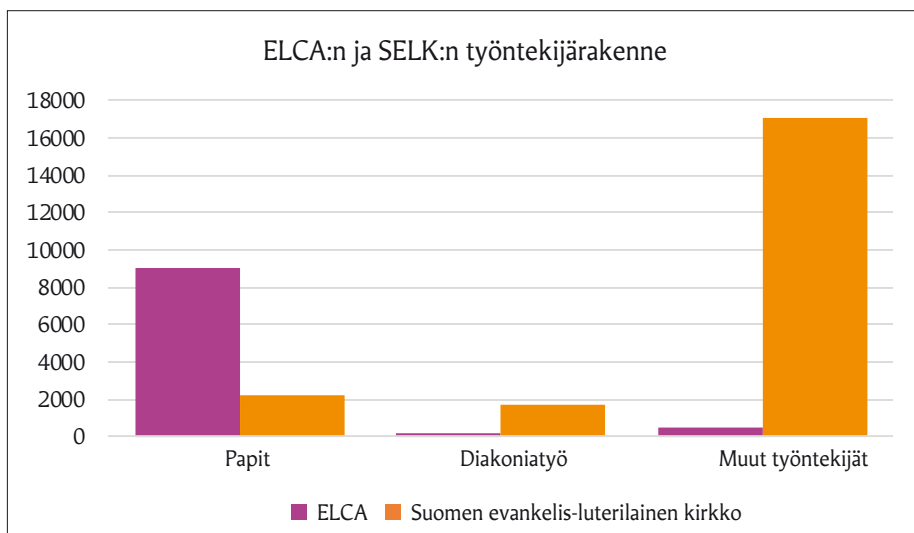
Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa työskenteli vuonna 2011 lähes 1 500 diakonia ja diakonissaa sekä yli 17 000 sellaista työntekijää, jotka ELCA:ssa luokiteltaisiin *associates in ministry* -kategoriaan. Niin sanotun tukihenkilöstön (hallinto- ja toimistotyö, hautausmaatyö sekä kiinteistö- ja kirkonpalvelutyö) määrä oli yli 11 000, mikä lienee ollut vähintään satakertainen ELCA:an nähden.¹¹⁴ Kirkkojen toimintamuodot ovat kuitenkin pääpiirteissään samat. Siksi voidaan perustellusti todeta, että siinä missä Suomen evankelis-luterilainen kirkko on palkattujen ammattilaisten kirkko, ELCA on papiston ja vapaaehtoisten seurakuntalaisten kirkko.

111 ELCA 2015 Yearbook, 546.

112 ELCA 2015 Yearbook, 546; Haastettu kirkko 2012, 346.

113 ELCA 2015 Yearbook, 546; ELCA Associate in Ministry; Lay Rosters.

114 ELCA 2015 Yearbook, 546; Haastettu kirkko 2012, 346.



Kaavio 4. ELCA:n (2014) ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (2011) työntekijärakenne.¹¹⁵

Työntekijämääriä tarkasteltaessa on hyvä kiinnittää huomiota myös siihen, millä organisaatioportilla he työskentelevät. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon työntekijöistä peräti 92 % työskentelee seurakunnissa tai seurakuntayhtymissä ja vajaat 8 % hiippakunnissa, keskushallinnossa tai erilaisissa instituutioissa, kuten esimerkiksi sairaaloissa. ELCA:n työntekijöistä alle 77 % on töissä seurakunnissa ja peräti 23 % synodeissa, keskushallinnossa ja instituutioissa.¹¹⁶ Näiden lukemien valossa kritiikki niin sanotun keskiportaan eli synodioiden paisumisesta ELCA:ssa tulee ymmärrettäväksi.

Yhtä kaikki, tilastojen pohjalta käy ilmi, että yli neljännes ELCA:n seurakunnista toimii ilman palkattua pappia, ja vain muutamalla prosentilla seurakunnista on muuta palkattua työvoimaa. Käytännössä kaikki tukitehtävät ja huomattava osa hengellisestä työstä tehdään seurakuntalaisten toimesta. Tämä pätee yhtä lailla keittiötehtäviin, huoltotoihin, hallintoon, toimistotyöhön, kristilliseen kasvatukseen ja kirkkomusiikkiin kuin vaikkapa tapahtumien järjestämiseen. Seurakuntaneuvostotkaan eivät ole pelkästään hallinnollisia elimiä, vaan niiltä ja niiden jäseniltä odotetaan aktiivista panosta seurakunnan elämässä ja toiminnassa.

Ilman seurakuntalaisten aktiivista osallistumista ja vastuunkantoa seurakuntia ja seurakuntaelämää ei olisi. Tämä on tyypillinen malli Yhdysvaltain niin sanotuille ”vapaehtoiskirkoille”; ei vain siksi, että yhteiskunnallinen asema ja taloudellinen

¹¹⁵ Työntekijämäärien ja rakenteiden suora vertailu on ongelmallista erilaisten organisaatorakenteiden ja työntekijöiden luokittelun johdosta. Taulukossa käytetyt lukemat perustuvat myös eri vuosien tilastoihin. Tästä huolimatta karkeaa taulukkoa voidaan pitää suuntaa antavana. ELCA 2015 Yearbook, 546; Haastettu kirkko 2012, 346.

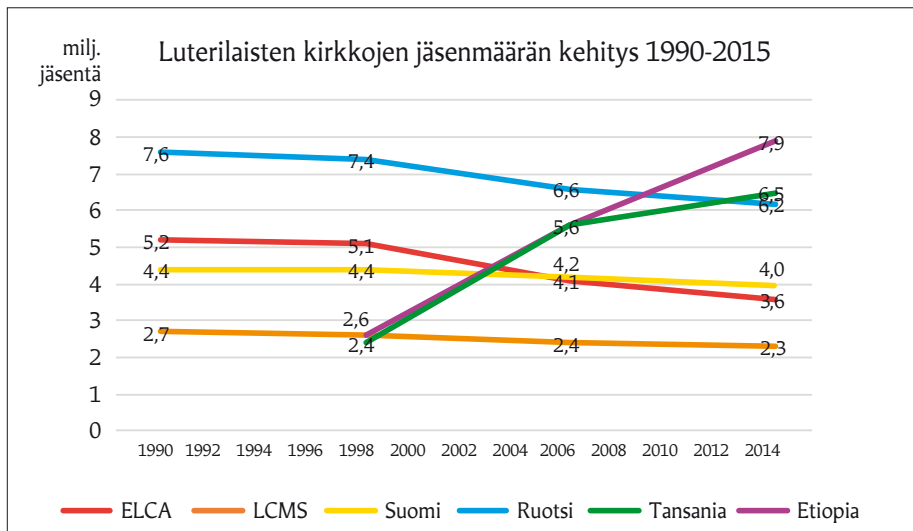
¹¹⁶ ELCA 2015 Yearbook, 546. Ks. myös tekijän artikkeli ”Kirkon organisaation ja hallinnon nykytila” tässä teoksessa.

tilanne eivät mahdollista työntekijöiden palkkaamista, vaan myös siksi, että ajatus seurakuntien olemuksesta rakentuu seurakuntalaisten osallisuuden varaan.¹¹⁷

10 Analyysi

Protestanttisuuden tulevaisuus Yhdysvalloissa näyttää varjoisalta ensimmäistä kertaa vuosisatoihin, kenties koskaan. Evankelikaalisuuden asema on edelleen erittäin vahva ja tulee olemaan sitä vielä pitkään, vaikka pieniä huolestuttavia merkkejä on sielläkin näköpiirissä. Sen sijaan aikanaan vahva päälinjan protestanttisuus on ongelmissa, ja suurista päälinjan tunnustuskunnista koettelemukset kohdistuvat voimakkaimmin juuri luterilaisuuteen.

Evangelical Lutheran Church in American jäsenmäärä laskee nopeammin kuin yhdenkään suuren luterilaisen kirkon jäsenmäärä maailmassa. Muutoksen taustalla on monia tekijöitä kirkkoa jakaneista opillisista skismoista ja keskiluokkaisen väestön sekularisoinnista aina kyvyttömyyteen tavoittaa etnisiä vähemmistöjä ja uutta siirtolaisväestöä.



Kaavio 5. Luterilaisten kirkkojen jäsenmäärän kehitys 1990–2015.¹¹⁸

117 Vapaaehtoisirkkoista ks. esim. Marty 2010, 227–231.

118 Kaaviossa on hyödynnetty erilaisia internetistä löytyviä tilastoja sekä Kirkon tulevaisuuskomiteaa varten laadittuja selvityksiä. Joissakin tapauksissa jäsenmäärät ovat karkeita arvioita, eikä niitä voida pitää keskenään täysin vertailukelpoisina. Suuntaa ne kuitenkin antavat. Taulukkoon on valittu vertailun vuoksi kaksi Yhdysvaltain, Afrikan ja Pohjoismaiden suurinta luterilaista kirkkoa. Tanskan kansankirkko on tosin jäsenmäärältään hieven Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa suurempi, mutta suomalaisen kehityskulun esiinnostaminen on Kirkon tulevaisuuskomitean näkökulmasta ensiarvoisen tärkeää.

Valtaosa ELCA:n jäsenistöstä on keskilännessä tai itärannikolla asuvia valkoisia keskiluokan ja työväestön edustajia, joiden esi-isät ovat saapuneet Yhdysvaltoihin Pohjois-Euroopasta. Heille ELCA:n jäsenyys on ollut osa perheen ja suvun traditioita sekä etnistä identiteettiä. Perheen ja kirkon kaltaiset instituutiot ovat kuitenkin ajautumassa Yhdysvalloissa kriisiin samaan tapaan kuin Euroopassa on tapahtunut. Yhä harvemmat nuoret perustavat ydinperheen, ja yhä harvemmat perheet ja suvut kokoontuvat sunnuntaisin yhdessä kirkkoon. Järjestäytyneen uskonnon sosiaalinen merkitys postmodernissa ja jälkipostmodernissa maailmassa heikkenee.

Yhdysvaltain protestanttisuuden elinvoimaisuuden taustalla on ollut osaltaan siirtolaisuus, joka on tuonut kirkkoihin uusia vaikutteita ja jäseniä. Tänä päivänä maahan saapuvat miljoonat siirtolaiset ovat katolilaisia, hinduja, muslimeita ja lukuisten muiden uskonnollisten traditioiden edustajia tai uskonnottomia. Yhä harvempi tulokas on luterilainen, joten siirtolaisuuden myötä luterilaiset kirkot eivät enää saa uutta nostetta kuten menneinä vuosikymmeninä ja -satoina. Lisäksi luterilaiset eivät ole yrityksistään huolimatta onnistuneet tavoittamaan uusia väestöryhmiä samaan tapaan kuin esimerkiksi evankelikaalit.

Suomalaisesta näkökulmasta ELCA toki on monikulttuurinen kirkko, ja sen jumalanpalveluksissa käytetään virallisesti useita kymmeniä kieliä. Siitä huolimatta se on etnisesti Yhdysvaltain valkoisin kirkko, mikä on paitsi huolestuttavaa jäsenkehityksen kannalta myös maan historiallisten kipupisteiden valossa poliittisesti arveluttavaa. Siksi halu etnisten vähemmistöjen tavoittamiseen on suuri.

Jäsenkadon ohella toinen ELCA:a sen perustamisesta saakka kalvanut trendi on talouden kiristyminen. Tulojen laskussa on ollut yhtäältä kyse jäsenmäärän laskusta ja toisaalta jäsenten heikosta sitoutumisesta fuusiokirkkoon. Suurin toivein vuonna 1988 perustettu ELCA ei ole onnistunut sytyttämään ja sitouttamaan jäseniään yhtä hyvin kuin etnisyyden tai jonkin opillisen linjan ympärille rakentuneet pienemmät kirkot, mikä on heijastunut lahjoitusten pienenemiseen. Kaiken lisäksi ELCA on 2000-luvulla ajautunut seksuaalieettisiä kysymyksiä koskeviin sisäisiin kiistoihin, jotka ovat pirstoneet sitä samaan tapaan kuin opilliset kiistat sen merkittävintä kotimaista kilpakumppania, Missouri-synodia, 1970-luvulla.

Juuri seksuaalieettiset kysymykset ovat muodostuneet koetinkiveksi ELCA:lle yhtä lailla suhteessa omiin konservatiivisiin jäseniin kuin konservatiivisiin luterilaisiin kirkkoihin kotimaassa ja ulkomailla. ELCA on aktiivinen ja arvostettu jäsen ekumeenisessa liikkeessä, mutta samaan aikaan sen suhteet Yhdysvaltain muihin luterilaisiin kirkkoihin sekä moniin afrikkalaisiin kirkkoihin ovat jännitteiset.

Synkistä kehityskuluista huolimatta ruohonjuuritason seurakuntaelämä sekä kirkon yhteiskunnallinen ja kansainvälinen toiminta ovat vilkkaita. ELCA on sikäli tyypillinen yhdysvaltalainen ”vapaehtoiskirkko”, että vastuu seurakunnasta ja sen kirkosta on seurakuntalaisilla. Pappi on heidän palkkaamansa paimen ja saarnaaja, joka on yhteisön johtaja mutta joka on myös vastuussa toiminnastaan heille. Seurakunnan työt tehdään vapaaehtoistyönä koko yhteisön voimin.

Tämän vuoksi ELCA:n työntekijärakenne "poikkeaa täysin Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta: ELCA:ssa on moninkertainen määrä pappeja mutta muita työntekijöitä erittäin vähän. Käytännössä kullakin seurakunnalla on vain yksi palkattu työntekijä, pappi. Isommissa seurakunnissa pappeja saattaa toki olla kaksi tai enemmänkin, ja heidän tukena voi työskennellä diakonissa tai esimerkiksi kasvatuksesta tai toimistotyöstä vastaava avustava työntekijä. Valtaosa seurakunnista on kuitenkin hyvin pieniä, ja seurakuntalaiset vastaavat käytännön töistä. Taloudellisesti muu tuskin olisi mahdollista ELCA:lle, mutta kyse ei ole vain rahasta vaan siitä, millaisena kirkon olemus ja identiteetti nähdään.

Seurakunnilla on myös suuri vapaus määritellä omat hallintoelimensä ja päätöksentekojärjestelmänsä, kunhan ratkaisu ei ole ristiriidassa ELCA:n sääntöjen kanssa ja sille saadaan hyväksyntä ylempiltä organisaation portailta.

Organisaatorakenteeltaan ELCA on suhteellisen yksinkertainen ja selkeä: perusrakenteina ovat itsenäiset seurakunnat, seurakunnista koostuvat synodit eli hiippakunnat, synodien yhteistyöalueet sekä kokonaiskirkko. Suomalaisesta näkökulmasta seurakunnat ovat pieniä, ja niitä on todella paljon. Sama pätee jossain määrin myös synodeihin.

Toisaalta synoditaso on työntekijämääriä tarkasteltaessa huomattavan paisu-
nut, mitä ELCA:ssa on kritisoitu. Organisaation ylempien portaiden kasvu ja keskusjohtoisuus ovat piirteitä, joita Yhdysvaltain protestanttisuudessa ei ole tavattu kannattaa.

Päätöksentekojärjestelmä on yhdistelmä massiivisia, harvoin kokoontuvia demokraattisia elimiä, joilla on ylin päätösvalta kaikilla organisaatiotasoilla, sekä arjen toiminnasta vastaavia pieniä johtoryhmiä ja niiden vahvoja johtajia. Päätöksentekojärjestelmässä ja johtamiskulttuurissa on selkeitä yhtäläisyyksiä yrity maailman rakenteiden ja toimintamallien kanssa.

ELCA on yhä tänä päivänä suuri ja vaikutusvaltainen kirkko, jonka toiminta on aktiivista niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Sen tulevaisuutta varjostavat kuitenkin seksuaalieettisiä kysymyksiä koskevat jännitteet, kiristyyvä talous ja ennen muuta nopeasti laskeva jäsenmäärä.

11 Lähteet ja kirjallisuus

11.1 Painetut lähteet

ELCA 2015 Yearbook (2015). *2015 Yearbook. Evangelical Lutheran Church in America. God's work. Our Hands.* Minneapolis, MN: Augsburg Fortress.

Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011.* Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.

11.2 Internet-lähteet

2016 ELCA Churchwide Assembly. General Info. <<https://guidebook.com/guide/38501/>>. Katsottu 20.4.2016.

About MIF. – Mission Investment Fund. <<http://www.mif.elca.org/aboutmif/>>. Katsottu 22.4.2016.

America's Changing Religious Landscape (2015). "America's Changing Religious Landscape. Christians Decline Sharply as Share of Population; Unaffiliated and Other Faiths Continue to Grow." – PEW Research Center, Washington, D.C. <<http://www.pewforum.org/2015/05/12/americas-changing-religious-landscape/>>. Katsottu 21.4.2016.

Augsburg Fortress. <<http://www.augsburgfortress.org/>>. Katsottu 22.4.2016.

Available Demographic Services. ELCA Research and Evaluation. – Evangelical Lutheran Church in America. <<https://www.elca.org/Resources/Research-and-Evaluation>>. Katsottu 22.4.2016.

Blumberg, Antonia (2015). "Bishop Comes Out As Gay After 'A Lifetime Of Denying' The Truth". – *The Huffington Post* 27.7.2015. <http://www.huffingtonpost.com/entry/lutheran-bishop-comes-out-as-gay-after_us_55b6637ce4b0074ba5a54ac5>. Katsottu 26.4.2016.

Churchwide Organization [2016]. Churchwide Organization. – Evangelical Lutheran Church in America. <<http://www.elca.org/About/Churchwide>>. Katsottu 14.4.2016.

Ecumenical and Inter-Religious Relations. Full Communion Partners. History. – Evangelical Lutheran Church in America. <<https://www.elca.org/Faith/Ecumenical-and-Inter-Religious-Relations/Full-Communion/History>>. Katsottu 26.4.2016.

Ekumeenisia sopimuksia. – Suomen ev.lut. kirkko. <<http://evl.fi/evlfi.nsf/Documents/42531FAE1D3F12DEC22570890046DB00?openDocument&lang=FI>>. Katsottu 26.4.2016.

ELCA Associate in Ministry Theological Education. – Trinity Lutheran College. <https://www.tlc.edu/academics/cert_aim.html>. Katsottu 22.4.2016.

ELCA Constitutions (2015). Constitutions, Bylaws, and Continuing Resolutions of the Evangelical Lutheran Church in America. <http://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/Constitutions_Bylaws_and_Continuing_Resolutions_of_the_ELCA.pdf?_ga=1.128153803.611983471.1460629851>. Katsottu 14.4.2016.

ELCA Lutherans (2002). ELCA Lutherans as a Percentage of all Residents. – Religious Congregations and Membership in the United States 2000: An Enumeration by Region, State and County Based on Data Reported by 149 Religious Bodies. Dale E. Jones & Sherri Doty & Clifford Grammich & James E. Horsch & Richard Houseal & Mac Lynn & John P. Marcum & Kenneth M. Sanchagrin & Richard H. Taylor. Nashville, TN: Glenmary Research Center. <<http://allthingspolitical.50megs.com/Graphics/ELCA%20Lutherans%202000.gif>>. Katsottu 12.4.2016.

ELCA Synodical Relations [2016]. ELCA Synodical Relations. – Evangelical Lutheran Church in America. <http://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/Bishops_and_Synods_Map_at_a_Glance.pdf?_ga=1.253875535.611983471.1460629851>. Katsottu 14.4.2016.

Ethnic Specific & Multicultural Ministries. – Evangelical Lutheran Church in America. <<https://www.elca.org/Resources/Ethnic-and-Multicultural-Ministries>>. Katsottu 25.4.2016.

Gift and Trust (2009). A Social Statement on Human Sexuality: Gift and Trust – Evangelical Lutheran Church in America. <http://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/SexualitySS.pdf?_ga=1.229411676.1908018842.1461652464>. Katsottu 26.4.2016.

Human Sexuality. – Evangelical Lutheran Church in America. <<http://www.elca.org/Faith/Faith-and-Society/Social-Statements/Human-Sexuality>>. Katsottu 26.4.2016.

“Immigrant Status Among Mainline Protestants.” – PEW Research Center, Washington, D.C. <<http://www.pewforum.org/religious-landscape-study/religious-tradition/mainline-protestant/>>. Katsottu 25.4.2016.

Lay Rosters. Word and Service. – Evangelical Lutheran Church in America. <<https://www.elca.org/Our-Work/Leadership/Vocation-Become-a-Leader/Lay-Rosters>>. Katsottu 22.4.2016.

LCMC History. – Lutheran Congregations in Mission for Christ. <<http://www.lcmc.net/history/232>>. Katsottu 26.4.2016.

LCMC Statement of Faith. – Lutheran Congregations in Mission for Christ. <<http://www.lcmc.net/statement-of-faith/231>>. Katsottu 26.4.2016.

- Marriage and Sexuality. – Lutheran Core. <<http://www.lutherancore.org/what-we-believe/marriage-family/>>. Katsottu 26.4.2016.
- Missouri Synod Lutherans (2002). Missouri Synod Lutherans as a Percentage of all Residents. – Religious Congregations and Membership in the United States 2000: An Enumeration by Region, State and County Based on Data Reported by 149 Religious Bodies. Dale E. Jones & Sherri Doty & Clifford Grammich & James E. Horsch & Richard Houseal & Mac Lynn & John P. Marcum & Kenneth M. Sanchagrin & Richard H. Taylor. Nashville, TN: Glenmary Research Center. <<http://allthingspolitical.50megs.com/Graphics/Missouri%20Synod%20Lutherans%202000.gif>>. Katsottu 12.4.2016.
- NALC History. – North American Lutheran Church. <<http://thenalc.org/history/>>. Katsottu 26.4.2016.
- Principles for the Orderly Exchange (2001). Principles for the Orderly Exchange of Pastors and Priests. The Episcopal Church. Evangelical Lutheran Church in America. <<http://www.episcopalchurch.org/files/commentaryoncalledtocommonmission.pdf>>. Katsottu 19.4.2016.
- Racial Diversity (2014). How Racially Diverse Are U.S. Religious Groups? – PEW Research Forum. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/07/27/the-most-and-least-racially-diverse-u-s-religious-groups/ft_15-07-23_religiondiversityindex-1/>. Katsottu 22.4.2016.
- Radziszewski, Nicole (2013). The Shrinking Church. – *Living Lutheran*. <<http://www.livinglutheran.org/2013/01/shrinking-church/>>. Katsottu 22.4.2016.
- Synods [2016]. Synods. – Evangelical Lutheran Church in America. <<http://www.elca.org/About/Synods>>. Katsottu 12.4.2016.
- A Vision and Plan (2010). – A Vision and Plan for The North American Lutheran Church and Lutheran CORE, a community of confessing Lutherans. <<http://thenalc.org/wp-content/uploads//Documents/NALC-Lutheran-CORE-Vision-and-Plan-2-18-2010.pdf>>. Katsottu 26.4.2016.
- Vogts, Kevin (2013). ELCA Has Biggest Split in American Church History. – *Steadfast Lutherans*. <<http://steadfastlutherans.org/2013/07/guest-article-elca-has-biggest-split-in-american-church-history/>>. Katsottu 22.4.2016.

11.3 Kirjallisuus

- Bouman, Stephen & Ralston Deffenbaugh (2009). *They Are Us. Lutherans and Immigration*. Foreword by Martin E. Marty. Minneapolis, MN: Augsburg Fortress.

- Gabaccia, Donna R. (2002). *Immigration and American Diversity. A Social and Cultural History*. Malden: MS: Blackwell Publishers.
- Granquist, Mark (2003). North American Lutheranism and the New Ethnics. – *Lutherans Today. American Lutheran Identity in the 21st Century*. Ed. by R. Cimino. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans, 166–186.
- Granquist, Mark (2015). *Lutherans in America. A New History*. Minneapolis, MN: Fortress Press.
- Lagerquist, L. DeAne (1999). *The Lutherans*. Student Edition. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Marty, Martin E. (2010). *Kristitty maailma. Kristinuskon globaali historia*. Suomennos ja suomalainen esipuhe esipuhe Juha Meriläinen. Helsinki: Kirjapaja.
- Meriläinen, Juha (2007). Amerikan luterilaisten kansainvälisen kiinnostuksen herääminen maailmansotien välisenä aikana. – *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 2007*. Helsinki: SKHS, 128–155.
- Meriläinen, Juha (2011). Jumala onmpi Linnamme vai Linna jumalamme? Yhdysvallat, Suomi ja bellahilainen kansalaisuskonto. – *Kirkkohistorian alueilla. Juhlakirja professori Hannu Mustakallion täyttäessä 60 vuotta*. Helsinki: SKHS, 357–373.
- Ruotsila, Markku (2008). *Yhdysvaltain kristillinen oikeisto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Thumma, Scott & Jim Petersen (2003). Goliaths in Our Midst: Megachurches in the ELCA. – *Lutherans Today. American Lutheran Identity in the 21st Century*. Ed. by R. Cimino. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans, 102–124.
- Walz, Jeff & Steve Montreal & Dan Hofrenning (2003). Pastors in the Two Kingdoms: The Social Theology of Lutheran Clergy. – *Lutherans Today. American Lutheran Identity in the 21st Century*. Ed. by R. Cimino. Grand Rapids, MI: Wm. B. Eerdmans, 143–165.

EVANGELICAL LUTHERAN CHURCH IN TANZANIA (ELCT)

1 Johdanto

Monet pohjoisen pallonpuoliskon asukkaat joutuvat hämilleen, kun he kuulevat, että Afrikkaa pidetään tänä päivänä kristinuskon kasvun ja innovaatioiden keskuksena. Afrikkalaiset helluntailaiset ja muut vastailmestyneet liikkeet vetävät magneetin lailla puoleensa muualta tulevia oppineita ja kristittyjä. Afrika on paras vierailukohde kenelle tahansa, joka haluaa nähdä, miten kristityt elävät köyhyyden, tautien ja lähes jatkuvien sotien keskellä. Kaikki merkit viittaavat siihen, että vielä vuosikymmenten ajan yhä useammat ja useammat kristityt toisilta mantereilta tulevat tutkimaan, tukemaan ja ottamaan oppia afrikkalaiselta kristinuskolta.¹

Kristinuskon painopiste on viimeisten vuosikymmenten aikana siirtynyt Euroopan ja Pohjois-Amerikan ulkopuolelle. Monet globaalin etelän kirkot ovat kasvavia, ja niiden vaikutusvalta maailmanlaajuisessa kristillisyydessä, myös luterilaisuudessa, lisääntyy voimakkaasti sekä kirkollisten maailmanjärjestöjen että Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan suuntautuvan aktiivisen lähetystyön kautta.

Vahvimmin kasvu kohdistuu uuskarismaattisuuteen, helluntailaisuuteen ja katoliseen kirkkoon, mutta se koskee myös luterilaisia kirkkoja. Jo vuonna 2013 Luterilaisen Maailmanliiton jäsenkirkkojen reilusta 72 miljoonasta jäsenestä yli puolet eli Euroopan ulkopuolella. Afrikassa luterilaisia oli vajaat 21 miljoonaa ja Aasiassakin lähes 11 miljoonaa.²

Nopeinta luterilaisuuden kasvu on ollut Etiopiassa ja Intiassa. Nopeimmin kasvavien kirkkojen joukkoon lukeutuu myös *Evangelical Lutheran Church in Tanzania* (ELCT), joka on raportoinut kasvaneensa viimeisen seitsemän vuoden aikana noin 150 %. Täna päivänä kirkon jäsenmäärä on ylittänyt jo 6,5 miljoonan rajan.³ ELCT on näin ollen yksi maailman suurimmista luterilaisista kirkoista.

Osa globaalin etelän kirkoista on käytännössä kopioinut länsimaisen organisatiorakenteen ja hallinnon, tai se on sinne tietoisesti ja aktiivisesti tuotu. ELCT:n

1 Marty 2010, 249.

2 LWF Membership.

3 New Membership Figures for 2014.

kohdalla tilanne on tämä, ainakin perusratkaisujen osalta. Kirkosta löytyvät niin seurakunnat, piispojen johtamat hiippakunnat kuin keskushallintokin.

Näin ollen ELCT on niin perinteiden, perusratkaisujen, koon kuin kansainvälisten yhteyksiensä puolesta helppo vertailukohde Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle. Molemmat kirkot ovat sekä Luterilaisen maailmanliiton että Kirkkojen maailmanneuvoston jäseniä. Lisäksi kumpikin kirkko kamppailee taloudellisten resurssien kanssa, jos kohta eri syistä ja täysin erilaisessa mittakaavassa. Suurimmat erot löytyvät puolestaan tarkasteltaessa Tansanian kirkon nopeaa kasvua, yhteiskunnallista roolia sekä asemaa keskellä uskonnollista pluralismia.

2 Historiallinen tausta

Vaikka itäafrikkalainen kristinusko elää vahvaa kasvukautta, sen juuret ovat ver-raten lyhyet ja ohuet verrattuna Länsi-Afrikkaan saati kristikunnan vanhimpiin alueisiin lukeutuviin Egyptiin ja Etiopiaan.⁴

Ensimmäiset katoliset ja protestanttiset lähetystyöntekijät saapuivat Itä-Afri-kaan, Victorianjärven tienoille, 1870-luvulla. Varhaisen vaiheen lähetystyötä lei-masi kilpailu yhtäältä protestanttien ja katolilaisten, toisaalta kristittyjen ja mus-limien välillä. Afrikan itärannikolla ja erityisesti arabien orjakaupan keskuksessa Sansibarilla oli vanhat ja vahvat muslimiperinteet.⁵

Lähetystyöntekijät eivät olleet 1800-luvun lopulla ainoita länsimaalaisia, joiden kiinnostus Afrikkaa kohtaan oli herännyt. Taloudellinen ja sotilaallinen kilpailu ajoi nationalistisesti heränneitä eurooppalaisia valtioita etsimään uusia väyliä kohti valtaa ja rikkautta. Vuoden 1885 Berliinin konferenssissa eurooppalaiset diplomaatit jakoivat Afrikan hallintoalueisiin, joita lähdettiin nopeasti turvaamaan ja hyö-dyntämään. Itäafrikkalaisista alueista Iso-Britannia sai Ugandan ja Kenian, Belgia Ruandan ja Burundin sekä Saksa Tanganjikan (engl. *Tanganyika*) ja Sansibarin (engl. *Zanzibar*), jotka yhdessä muodostavat tämän päivän Tansanian.⁶

Varhaisten hallintoalueiden kutsuminen tämän päivän valtioiden nimillä on kuitenkin historiallisesti harhaanjohtavaa. Kansallisvaltioajattelu oli 1800-luvun lopulla uutta jopa Euroopassa, eikä sille ollut lainkaan historiallisia juuria Afrikas-sa, jonne eurooppalaiset alkoivat siirtää omaa kansallista, keskusjohtoista malliaan. Lukuisten kielten, uskontojen ja traditioiden jakamat heimot pakotettiin osaksi samaa järjestelmää, siirtomaata, mikä merkitsi radikaalia taloudellista, sosiaalista, kulttuurista ja uskonnollista murrosta alueen asukkaille.⁷

4 Marty 2010, 106–107, 250–259.

5 Kim & Kim [2008], 75–76; Noll 2009, 172–173.

6 Parsalaw 1999, 10–12; Noll 2009, 173; Kalu 2014, 135–136.

7 Ibid.

Itäafrikkalaiset kulttuurit eivät olleet heimosotien, orjuuden, naisten alistamisen ja tehottoman maanviljelyn seurauksena erityisen harmonisia ennen eurooppalaisten tuloa, minkä myös lähetystyöntekijät saivat kokea. Osa paikallisista asukkaista otti auliisti vastaan eurooppalaisen koulutuksen, terveydenhuollon ja uskonnon hedelmät, mutta monen lähetin ja vastakäänntyneen afrikkalaisen kohdala oli marttyyrius.⁸

Eurooppalaisen vallan vakiintuminen yhtäältä turvasi lähetystyöntekijöiden työn ja toisaalta saattoi sen osaksi koloniaalista järjestelmää. Vaikka muutamat lähetit kritisoivat siirtomaapolitiikkaa, heidän edustamansa kristinusko oli kiinteästi kytköksissä eurooppalaisen vallan leviämiseen.⁹

Uuden uskonnon juurtuminen oli hidasta, koska se oli kulttuurisesti vierasta ja kytköksissä siirtomaavaltaan. 1920-luvulle tultaessa Itä-Afrikassa oli yhteensä vain 235 000 protestanttia, joista 145 000 eli nykyisen Ugandan alueella. Tansanian protestanttien määrän on laskettu olleen 42 000, ja kasvua vaikeutti ensimmäisen maailmansodan aikana asemiaan rannikkoseudulla vankistanut islam.¹⁰

Itä-Afrikan kristillistymisen ensimmäinen merkittävä aalto alkoi 1920-luvulla, ja sen voi katsoa saavuttaneen päätepisteen tai taitekohdan 1960-luvun alussa, jolloin koloniaalinen järjestelmä murtui. Vajaan 40 vuoden ajanjaksona Itä-Afrikan katolilaisten määrä oli kasvanut 600 000:sta viiteen miljoonaan ja protestanttien määrä 235 000:sta 2,54 miljoonaan. Kristinuskon näkökulmasta aikakauden keskeisiä teemoja olivat kristinuskon leviäminen ja kaupungistuminen sekä kirkkojen suhde afrikkalaiseen kulttuuriin ja heimopäälliköiden asemaan.¹¹

Eurooppalainen siirtomaahallinto oli vähitellen havahtunut heimopäälliköiden keskeiseen asemaan, joka oli erityisen vahva Ugandassa sekä Tanganjikan pohjois- ja länsiosissa. Niinpä hallinnon – ja myös lähetystyön – toimintatavaksi muodostui heimopäälliköiden tavoittaminen, kouluttaminen ja käännyttäminen.¹²

Anglikaaninen kirkko oli jo ennen toista maailmansotaa onnistunut vakiinnuttamaan asemiaan Ugandassa ja katolinen kirkko Ruandassa ja Burundissa, kun taas Kenia oli jakaantunut katolisen kirkon ja protestanttisten tunnustuskuntien kesken. Saksalaiskaudella Tanganjikaan olivat juurtuneet sekä katolinen että luterilainen kirkko. Kun alue siirtyi ensimmäisen maailmansodan seurauksena Saksalta Isolle-Britannialle, myös anglikaaninen kirkko alkoi saada siellä jalansijaa.¹³

Katolisella kirkolla ja päälinjaprotestanteilla oli siis varhaisen siirtomaakauden seurauksena etulyöntiasema Itä-Afrikassa, mutta 1920–1960-lukujen herätysten päävire oli kuitenkin evankelikaalinen. Evankelikaalisuuden nousu jätti alueen

8 Parsalaw 1999, 27–28; Kim & Kim [2008], 76; Noll 2009, 174.

9 Ludwig 1999, 29–30; Noll 2009, 174–175.

10 Sundkler & Steed 2000, 846.

11 Ibid.

12 Sundkler & Steed 2000, 847.

13 Sundkler & Steed 2000, 847–900; Marty 2010, 266–267; Noll 2009, 175.

kouluihin, lähetysjärjestöihin ja kirkkoihin jälkensä, joka näkyy yhä tänä päivänä.¹⁴

Herätys alkoi Ruandassa ja Ugandassa 1930-luvuilla ja levittäytyi nopeasti Burundiin ja läntiseen Tanganjikaan sekä vähitellen Keniaan ja Itä-Tanganjikaan. Sen johtohahmoihin lukeutui yhtä lailla englantilaisesta Keswick-liikkeestä vaikutteita saaneita lähetystyöntekijöitä kuin paikallisia, kääntyneitä kristittyjä. Varhainen herätys oli karismaattista, ja se korosti kääntymisen ja pyhityksen merkitystä sekä sanoutui irti ”rodullisen ylpeyden” synnistä.¹⁵

Afrikkalaistumisella, eli kotoperäistymisellä, oli ratkaiseva merkitys kristinuskon menestystarinalle, mikä ei puolestaan olisi ollut mahdollista ilman vuosikymmenten ajan jatkunutta afrikkalaisten kouluttamista sekä raamatunkäännöstyötä. 1940-luvun lopulla herätysten johto oli käytännössä täysin afrikkalaisten käsissä, ja suurimpiin herätyskokouksiin kokoontui satoja tuhansia vieraita. 1950- ja 1960-luvuilla herätykset valtasivat yhä uusia alueita.¹⁶

Kristinuskon kasvu oli jo varhain johtanut jännitteisiin paikallisen kulttuurin kanssa. Eurooppalaiset lähetystyöntekijät tekivät työtä kielteisenä pidettyjen afrikkalaisen kulttuurin piirteiden, kuten noituuden ja moniavioisuuden sekä naisten ympärileikkauksen kitkemiseksi, minkä seurauksena naisten ympärileikkaaminen kiellettiin monissa kirkkoissa. Toisaalta tämä johti konflikteihin niin paikallisten ei-kristittyjen kuin niiden vahvalla itsetunnolla varustettujen afrikkalaisten kristittyjen johtajien kanssa, jotka kiinnittivät huomiota ympärileikkauksen vahvaan asemaan Raamatussa ja näkivät sen kieltämisen olevan osa torjuttavaa eurooppalaista kulttuuria.¹⁷

Toisen maailmansodan jälkeen antikolonialismi alkoi saada voimakkaampaa jalansijaa, ja vähitellen eurooppalaiset valtiot ryhtyivät vetäytymään Afrikasta paikallisten nationalististen liikkeiden tieltä. Kolonialistisen järjestelmän purkaantumisen 1960-luvun alussa johti muun muassa Tanganjikan itsenäistymiseen vuonna 1961. Sansibarin vallankumouksen ja väkivaltaisuuksien seurauksena Tanganjika ja Sansibar yhdistyivät vuonna 1964 ja muodostivat nykyisen Tansanian.¹⁸

Eurooppalaisten lähtö paljasti monin paikoin raskaan perinnön, jonka pitkä riistokausi oli jättänyt afrikkalaisten taakaksi. Monet ensimmäisen sukupolven afrikkalaiset johtajat pettivät odotukset korruptoitumalla ja riistämällä kansaansa. Länsimainen sivistys ja lähetystyön vaikutus eivät myöskään olleet kyenneet kitkemään tai edes hillitsemään väkivaltaisuuksia ja heimosotia, joista Itä-Afrikan kohdalla merkittävimpiä olivat Ugandan verinen diktatuuri 1970-luvulla sekä Ruandan kansanmurha 1990-luvulla. Tansanian kohdalla kansanmurhilta ja hei-

14 Sundkler & Steed 2000, 863–865; Noll 2009, 170.

15 Noll 2009, 178–180.

16 Marty 2010, 259; Noll 2009, 181.

17 Marty 2010, 265; Noll 2009, 175–176.

18 Sundkler & Steed 2000, 1011; Marty 2007, 266.

mosodilta on vältytty. Etnisten taisteluiden sijasta Tansaniassa on nähty lähinnä maanviljelijöiden ja paimentolaisten välisiä maan omistusoikeuksia koskeneita yhteenottoja. Oman värinsä Itä-Afrikaan luovat myös kristinuskon ja islamin väliset jännitteet, jotka Tansanian kohdalla koskevat lähinnä vain Sansibaria.¹⁹

Tanganjika, ja myöhemmin Tanzania, on ollut vahvojen heimopäälliköiden aluetta. Katolinen kirkko kohdisti oman lähetystyönsä eteläiseen Fipa-heimoon, jonka jäsenistä 75 prosenttia – mukaan lukien heimon kuningas – oli kastettu vuoteen 1920 mennessä. 1930-luvun talouslama ja asemiaan vahvistanut Kamchape-noitaliike hillitsivät kuitenkin katolisen kirkon vaikutuksen leviämistä laajemmalle.²⁰

Luterilainen lähetystyö Tanganjikassa alkoi 1880-luvun jälkipuoliskolla, kun saksalainen *Berlin Missionary Society* (saks. *Berliner Missionsgesellschaft*) perusti lähetysaseman Itä-Afrikan porttina pidettyyn Dar Es Salaamin pieneen satamakaupunkiin vuonna 1886. Rannikkoseutua merkittävämmäksi luterilaisen lähetystyön keskittymäksi tuli kuitenkin pohjoinen, jonne ensimmäisenä ehti *Society for the Evangelical Lutheran Mission in East Africa*, eli niin sanottu *Hersbruck Mission*. Merkittävään asemaan myöhemmin noussut *Leipzig Mission Society* lähetti ensimmäiset edustajansa Pohjois-Tanganjikaan vuonna 1893. Saksalaisia ennen Kilimanjaron alueelle oli ehtinyt muutama brittiläinen *Church Mission Society* (CMS) lähetti, mutta saksalaiset halusivat varmistaa, että siirtomaan lähetystyö olisi tulevaisuudessa heidän omilla käsissään.²¹

Pohjoisessa luterilaisen lähetystyön kohteina olivat ennen muuta Ilarusha-, Meru-, Chagga- ja Pare-heimot. Osa alueen heimopäälliköistä oli työskennellyt luterilaisissa kouluissa tai sairaaloissa ennen päälliköksi nousemistaan, ja muutamissa tapauksissa lähetystyöntekijät olivat avioliittojen kautta päätyneet päälliköiden sukujen jäseniksi. Hersbruck-lähettiläiden työ Masai-, Wakwavi- ja Wakamba-heimojen parissa kaatui osittain trooppisiin tauteihin.²²

Useiden saksalaisten sekä ensimmäisen maailmansodan jälkeen tapahtuneen saksalaisten tilapäisen vetäytymisen myötä Tanganjikaan saapuneiden yhdysvaltalaisien ja ruotsalaisten lähetysjärjestöjen toisistaan erillään tapahtunut toiminta loi pohjan itsenäisten luterilaisten kirkkojen synnylle 1920- ja 1930-lukujen taitteessa.²³

Yhtenäisen Tansanian luterilaisen kirkon synnyn kannalta ensimmäinen merkittävä käänne tapahtui vuonna 1938, kun seitsemän lähinnä saksalaisen lähetystyön perusteella syntynyttä kirkkoa muodosti yhteenliittymän nimeltä *Federation*

19 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Marty 2010, 266; Noll 2009, 181–182, 184.

20 Sundkler & Steed 2000, 865–866.

21 Joseph Parsalawin haastattelu 6.1.2016; Ludwig 1999, 20–21; Parsalaw 1999, 9–20; Knighton 2012, 25.

22 Evangelical Lutheran Church in Tanzania; Parsalaw 1999, 14–30; Sundkler & Steed 2000, 866.

23 Evangelical Lutheran Church in Tanzania; Parsalaw 1999, 282–283, 332–335. Ruotsalaistaustaisen yhdysvaltalaisen Augustana Synodin lähetystyöstä Tanganjikassa ks. myös Benson 2006, 4–5.

of *Lutheran Churches in Tanganyika*. Koska saksalaisten lähettien uusi poistuminen Tanganjikasta toisen maailmansodan seurauksena oli synnyttänyt luterilaisiin kirkkoihin akuutin pappispulan, sitä lievittämään perustettiin vuonna 1947 Lwandain pappiseminaari, joka siirtyi nykyiselle paikalleen Makumiraan, Arushan kupeeseen, vuonna 1954.²⁴

Neljännesvuosisadan kestäneen yhteistyön seurauksena liittoon kuuluneet kirkot sulautuivat yhteen vuonna 1963 ja muodostivat uuden *Evangelical Lutheran Church in Tanganyikan*. Uudessa kirkossa aiemmin itsenäiset kirkkokunnat saivat hiippakunnan aseman. Vuotta myöhemmin Sansibar yhdistyi Tanganjikaan, minkä seurauksena myös luterilaisen kirkon nimi muutettiin *Evangelical Lutheran Church in Tanzaniaksi* (ELCT).²⁵ Käytännössä kahden valtion yhteenliittymä muutti ainoastaan kirkon nimeä, sillä katolilaisten ja anglikaanien yritykset Sansibarin muslimiväestön kääntämiseksi olivat valuneet hiekkaan, eikä saarella ollut kristittyjä juuri lainkaan, luterilaisista kristityistä puhumattakaan.²⁶

Itä-Afrikan 1900-luvun herätysten on nähty olleen ensisijassa helluntailaisten ja uuskarismaattisten vapaakirkkojen kasvun aikaa. Tämä on myös pitänyt paikkaansa, kenties vuosisadan paria viimeistä vuosikymmentä lukuun ottamatta. Toisaalta se on kätkenyt taakseen vanhan lähetystyön seurauksena juurtuneiden kirkkojen, ennen muuta katolilaisuuden, luterilaisuuden ja anglikaanisuuden merkittävän kasvun.²⁷

Kristinuskon kasvun taustalta löytyy useita tekijöitä aina yleisestä väestönkasvusta kaupungistumisen aiheuttamaan perheiden ja sosiaalisten rakenteiden murtumiseen, mihin kirkot ovat tarjonneet lääkkeeksi uudenlaisia yhteisöjä. Yhdeksi merkittäväksi tekijäksi on syytä nostaa myös kirkkojen afrikkalaistumisen.²⁸ Tansanian luterilaisuuden kohdalla kotoperäistymistä edesauttoivat saksalaisten lähetystyöntekijöiden maasta poistumiset maailmansotien seurauksena. Saksalaisten lähtö veti alueille lisää amerikkalaisia ja englantilaisia lähettejä, mutta ennen muuta se antoi tilaa afrikkalaisten evankelistojen, pappien ja kirkollisten johtajien kasvuille.

24 Alkuperäiset seitsemän kirkkoa olivat *The Lutheran Church of Northern Tanganyika in the North; The Usambara/Digo Lutheran Church to the North-East; The Uzaramo/Uluguru Lutheran Church in the East; The Augustina Lutheran Church of Iramba/Turu in the Central; The Evangelical Lutheran Church in the North West Tanganyika; Iraqw Lutheran Church in the Northern Province* ja *The Ubena/Konde Lutheran Church in the Southern Highlands*. Church Profile 2016; Evangelical Lutheran Church in Tanzania; Joseph Parsalawin haastattelu 6.1.2016; Parsalaw 1999, 316–329.

25 Evangelical Lutheran Church in Tanzania.

26 Sundkler & Steed 2000, 871.

27 Sundkler & Steed 2000, 1001–1016; Marty 2010, 262–263, 266–267; Noll 2009, 181. Katolisen kirkon kasvusta Tansaniassa ks. Jenkins 2007, 67–68.

28 Sundkler & Steed 2000, 1012; Marty 2010, 271–272.

3 Organisaatorakenne

3.1 Seurakunnat ja kappeliseurakunnat

Kuten useimmissa protestanttisissa kirkkoissa myös Tansanian evankelis-luterilaisessa kirkossa seurakunta mielletään kirkon perusyksiköksi. Seurakuntien sisällä on kaksitahoinen rakenne. Seurakunta eli *parish* koostuu useasta jumalanpalvelusyhteisöstä eli *congregationista*, joita voitaisiin suomalaisessa käsitteistössä kutsua myös kappeliseurakunniksi.²⁹

Akuutista pappispulasta johtuen seurakunnalla on yleensä vain yksi pappi, joka johtaa ja palvelee useaa kasvavaa ja monien haasteiden edessä kamppailevaa kappeliseurakuntaa. Tämä merkitsee papeille huomattavan raskasta työtaakkaa. Yhden papin alueeseen voi kuulua 5–15 kappelia, jopa enemmän. Apunaan hänellä on resursseista riippuen joko koulutettuja tai kouluttamattomia evankelijoita, jotka vastaavat jumalanpalveluselämästä niissä kirkkoissa, joihin pappi ei kulloinkin ehdi. Kirkkomuusikoiden koulutus on aloitettu Tansaniassa, mutta heitä on kirkon palveluksessa erittäin vähän ja vain muutamat heistä saavat työstään palkkaa. Huomattavan osan seurakuntien käytännön työstä tekevät seurakuntalaiset, ilman taloudellista korvausta.³⁰

Vaikka seurakunnat ovat kirkon perusyksikkö, valtaosa kirkon ruohonjuurita-son työstä tapahtuu virallisten seurakuntien liepeillä. Sunnuntaijumalanpalvelus-ten lisäksi kristityt kokoontuvat viikolla kodeissa järjestettäviin omaehtoiisiin rukoushetkiin. Yhteen rukoushetkeen voi osallistua jopa kymmenkunta perhettä eri puolilta naapurustoa. Mukana on usein myös seurakunnan ulkopuolisia perheitä, jotka tulevat paikalle joko sosiaalisista syistä tai virinneestä kiinnostuksesta kristinuskoa kohtaan. Monet tällaisista perheistä kääntyvät myöhemmin kristityiksi ja liittyvät seurakunnan jäseniksi. Kirkko kasvaa näin ollen ruohonjuuritasolta ylöspäin seurakuntalaisten omaehtoisen toiminnan seurauksena ilman kirkon johdon ja työntekijöiden tai ulkomaisten lähettien suoraa panosta.³¹

Kotona järjestettävien rukoushetkien lisäksi merkittävä rooli kristinuskon leviämässä on ovelta ovelle etenevällä julistustoiminnalla, ulkoilmassa järjestettävillä evankelointitapahtumilla ja kylissä kiertävillä kuoroilla. Kuorojen merkitys on suuri siksi, että monissa tapauksissa kyse on ainoasta tarjolla olevasta harrastusmuodosta.³²

Kirkon jäsenet kuuluvat tavallisesti alueelliseen paikallisseurakuntaan. Kaupungeissa heillä on kuitenkin mahdollisuus valita seurakuntansa. Järjestelmä ikään kuin

29 Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016.

30 Pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; pastori Paulin haastattelu 6.1.2016; Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016.

31 Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

32 Ibid.

pitää sisällään sekä parokiaali- että henkilöseurakunnat. Seurakunnan jäsenyyttä ei määritellä tai rajoiteta säädöksillä.

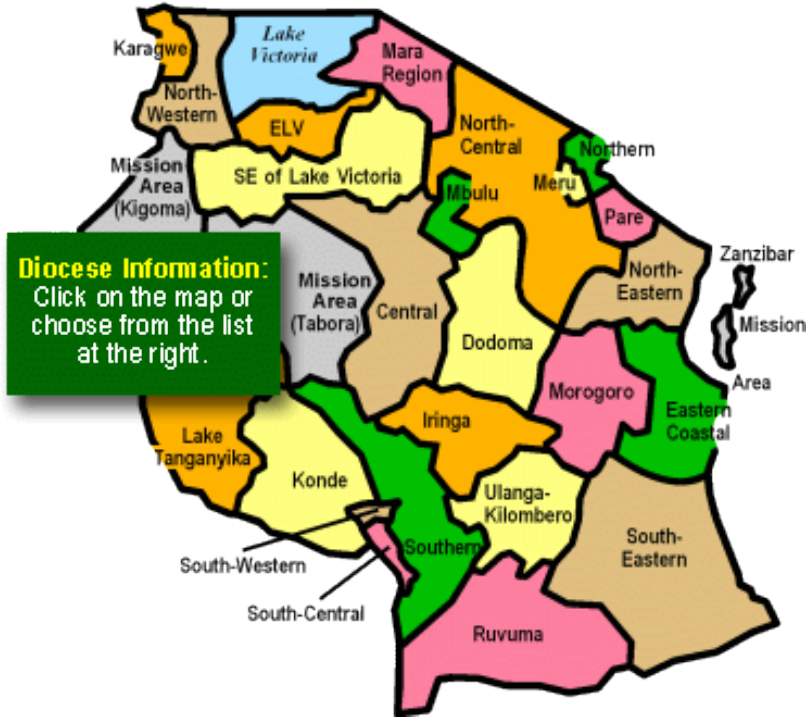
3.2 Hiippakunnat ja alueet

Piispuus ei ollut alusta saakka osa Tanganjikan luterilaisten kirkkojen elämää, sillä sen juuret juontuvat Marangussa pidettyyn ensimmäiseen *All African Lutheran Conferenceen* vuonna 1955. Chagga-heimon johtaja *Thomas Marealle II* suositteli, että Tanganjikan luterilaiset kirkot luopuisivat presidenttien ja superintendenttien nimikkeistä, joilla ei ollut neuvottelupöydissä samanlaista painoarvoa kuin piispan tittelillä. Lisäksi piispuuden hyväksyminen voisi vapauttaa kirkon johtajia hallinnollisista tehtävistä ja vahvistaa ekumeenisia siteitä vanhempiin kirkkoihin. Joidenkin yhdysvaltalaisen ja saksalaisten lähettien vastustuksesta huolimatta Mareallen ehdotus hyväksyttiin, ja muutos tapahtui ELCT:ssä vaihteittain vuosien 1960 ja 1987 välisenä aikana.³³

Vaikka piispuudesta ja hiippakunnista ei voida Tansanian luterilaisten kohdalla puhua ennen vuotta 1960, muutamien nykyisten ELCT:n hiippakuntien historia ulottuu kauemmas menneisyyteen. ELCT:n muodostaneet itsenäiset luterilaiset kirkot jatkoivat nimittäin elämäänsä uuden kirkon hiippakuntina. ELCT:n laajenemisen myötä hiippakuntien määrä on tasaisesti kasvanut, osin uusille alueille levittäytymisen, osin vanhojen hiippakuntien jakamisen kautta. Vuosituhannen vaihteessa hiippakuntia oli 16, ja tänä päivänä lukumäärä on jo 24. Tuoreimpia hiippakuntia ovat vuonna 2014 perustettu Ruvuman hiippakunta sekä vuonna 2015 perustettu Rukwan alueella läntisessä Tansaniassa sijaitseva Tanganyika-järven hiippakunta.³⁴

33 Ludwig 1999, 48–52; Sundkler & Steed 2000, 866.

34 Strategic Plan 2015–2025, 5; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Ludwig 1999, 233; Sundkler & Steed 2000, 1014.



Kuva 1. ELCT:n hiippakunnat ja lähetysalueet.³⁵

Lähivuosina on odotettavissa, että kirkon keskushallinto korottaa Länsi-Tansaniassa sijaitsevat Kigoman ja Taboran lähetysalueet itsenäisiksi hiippakunniksi. ELCT:llä on myös kolmas virallinen, maan sisäinen lähetysalue, Sansibar, jossa vastaavaa kehitystä ei ole odotettavissa alueen väestöpohjan vuoksi. Sansibarin asukkaista noin 99 prosenttia on muslimeja, minkä lisäksi saarilla asuu huomattava määrä ulkomaisia liikemiehiä.³⁶

Hiippakuntien välinen kirjo on valtava, puhutaan sitten historiasta, jäsenmäärästä, taloudesta tai teologiasta. Osittain tämä johtuu historiallisista syistä, osittain nykytodellisuudesta. Koska ELCT:n hiippakunnat olivat alun alkaen erilaisten lähetysjärjestöjen työn perusteella syntyneitä itsenäisiä kirkkoja, ELCT:hen syntyi malli, jossa hiippakunnat nauttivat suurta itsenäisyyttä. Tämä näkyy muun muassa piispojen keskeisessä asemassa, hiippakuntien itsenäisissä ulkomaansuhteissa sekä naispappeuskysymyksessä. Vaikka ensimmäiset naispapat vihittiin ELCT:ssä jo vuonna 1990, kaksi hiippakuntaa suhtautuu edelleen kielteisesti naispappeihin.³⁷

35 The ELCT Diocese Map.

36 Strategic Plan 2015–2025, 5; Reaching out with the Gospel; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Lazaro Rohhon haastattelu 5.1.2016.

37 Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Rachel J. Axwesson haastattelu 5.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

Toinen syy hiippakuntien väliselle suurelle erolle johtuu kirkon nopeasta kasvusta. Osalla hiippakunnista on lähes satavuotinen historia, kun uusimmat ovat olleet olemassa vasta muutaman vuoden. Itäinen rannikkohiippakunta pitää sisällään kasvavan ja Tansanian mittapuulla modernin miljoonakaupungin, Dar Es Salaamin, kun taas osa hiippakunnista koostuu pitkälti maanviljelys- ja paimentolaisalueista. Suurimpien hiippakuntien jäsenmäärät lasketaan sadoissa tuhansissa, mutta osa niistä on vasta pääsyt lähetyskenttä-statuksestaan.

Vaikka seurakunnat kenties mielletään kirkon perusyksiköksi, hallinnollinen ja taloudellinen perusyksikkö on todellisuudessa hiippakunta. Jokainen hiippakunta koostuu muutamasta ehkä rovastikuntaan verrattavissa olevasta alueesta (engl. *district*).

Hiippakuntaa johtaa piispa, jolla on apunaan apulaispiispa sekä hiippakuntaneuvosto. Hiippakuntien valta näkyy muun muassa pappien valinnassa. Seurakunta valitsee keskuudestaan ne, jotka se haluaa lähettää opiskelemaan teologiaa. Seurakunnan työntekijät ovat kuitenkin virallisesti hiippakuntien työntekijöitä, joten lopullinen päätösvalta opiskelijavalinnassa on hiippakunnalla. Vastaavasti valmistumisen jälkeen hiippakunnan piispa päättää, ordinoidaanko valmistunut teologi papiksi ja mihin seurakuntaan hänet lähetetään.³⁸

ELCT:n johtava piispa eli ”Mkuu” valitaan hiippakuntapiispojen joukosta nelivuotiskaudelle. Valinta johtavaksi piispaksi ei merkitse hiippakunnallisten tehtävien lakkaamista tai edes supistumista. Johtava piispa voi palvella korkeintaan kaksi peräkkäistä kautta, jos kohta vastikään tehtävästään väistyneellä johtavalla piispalla, itäisen rannikkohiippakunnan *Alex Malasusalla* palvelusvuosia on yhteensä yhdeksän. Helmikuun 2016 alussa hänen tilallaan aloitti *Fredrick O. Shoo* pohjoisesta hiippakunnasta.³⁹

3.3 Kokonaiskirkko

Kirkon ylin päättävä elin on neljän vuoden välein kokoontuva *yleiskokous* (engl. *General Assembly*), johon kuuluu hieman yli 200 jäsentä. Se muun muassa päättää kokonaiskirkollisista asioista sekä valitsee jäsenet neuvostoihin, toimikuntiin ja komiteoihin. Yleiskokouksen jäsenten toimikausi on korkeintaan kahdeksan vuotta. Kokousedustajien kierto on rytmitetty niin, että joka neljäs vuosi vaihdetaan puolet kokoonpanosta. Tämän tarkoituksena on varmistaa työskentelyn jatkuvuus.⁴⁰

Yleiskokouksen päätösten toimeenpanoelimenä on 2–3 kertaa vuodessa kokoontuva *toimeenpaneva neuvosto* (engl. *Executive Council*). Siihen kuuluvat kaikki hiippakuntapiispat, jokaisen hiippakunnan pääsihteeri sekä tärkeimpien kirkol-

38 Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.

39 The ELCT at a Glance; ”Bishop Dr Shoo Appointed as New Archbishop of ELCT” 17.8.2015; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

40 The ELCT at a Glance; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016.

listen instituutioiden johtajat. Jäseniä on yhteensä noin 70. Varsinaisten roolien ohella yleiskokous ja toimeenpaneva neuvosto ovat itsenäisten hiippakuntien tärkeimpiä yhteistyökanavia. Toimeenpanevan neuvoston alaisuudessa työskentelee useita kertoja vuodessa kokoontuva *toimeenpaneva komitea* (engl. *Executive Committee*).⁴¹

Pääsihteerin johtama kirkon *keskustoimisto* (engl. *Head Office*) sijaitsee Arushassa, Pohjois-Tansaniassa. Vuodesta 1998 lähtien keskustoimisto on koostunut neljästä osastosta: *Mission & Evangelism*, *Finance & Administration*, *Planning & Development* sekä *Social Services & Women's Work*. Jokaista osastoa johtaa apulaispääsihteeri. Edunvalvonta-, demokratia- ja viestintäasiat kuuluvat pääsihteerin toimiston alaisuuteen. Lisäksi keskustoimistoon kuuluu arviointiyksikkö (engl. *Audit Division*), joka on toimivallaltaan sangen itsenäinen ja jonka tehtävänä on valvoa ja arvioida kirkon toimintaa. Keskustoimistossa työskentelee hieman yli 40 työntekijää.⁴²

Keskustoimiston esittelyssä *Mission & Evangelism* nostettiin avoimesti sen tärkeimmäksi osastoksi.⁴³ Tämä heijastelee osaltaan sitä, miten lähetystyö ja evankeliointi asetetaan kaikilla organisaation tasoilla kirkon tärkeimmäksi tehtäväksi ja siihen panostetaan eniten resursseja.

Keskustoimiston rooli koostuu kokonaiskirkkoa koskevasta edunvalvonnasta, tukitoimista ja yhteistyön rakentamisesta. Yhteistyön vankistamista tapahtuu muun muassa strategisen suunnittelun ja erilaisten projektien kautta. Kirkon strategiset painopistealat suunnitellaan keskustoimistossa ja hyväksytään yleiskokouksessa. Hiippakuntien tulisi sitoa omat toimintasuunnitelmansa johonkin tai joihinkin kokonaiskirkollisesti määriteltyihin painopistealueisiin. Toisaalta hiippakunnat ovat itsenäisiä, joten keskustoimistolla ei ole mahdollisuuksia määrätä niitä. Kyse on toiveiden ja toimintasuositusten antamisesta.⁴⁴

Hiippakuntien toimistoissa on vastaavat osastot kuin keskustoimistossa. Samankaltaiset rakenteet helpottavat keskustoimiston ja hiippakuntien välistä yhteistyötä esimerkiksi kehitysyhteistyö- ja diakoniaprojektien kohdalla. Kokonaiskirkollinen ja hiippakuntien välinen yhteistyö nähdään kuitenkin haastavaksi ja puutteelliseksi, minkä vuoksi sitä pyritään kehittämään.⁴⁵

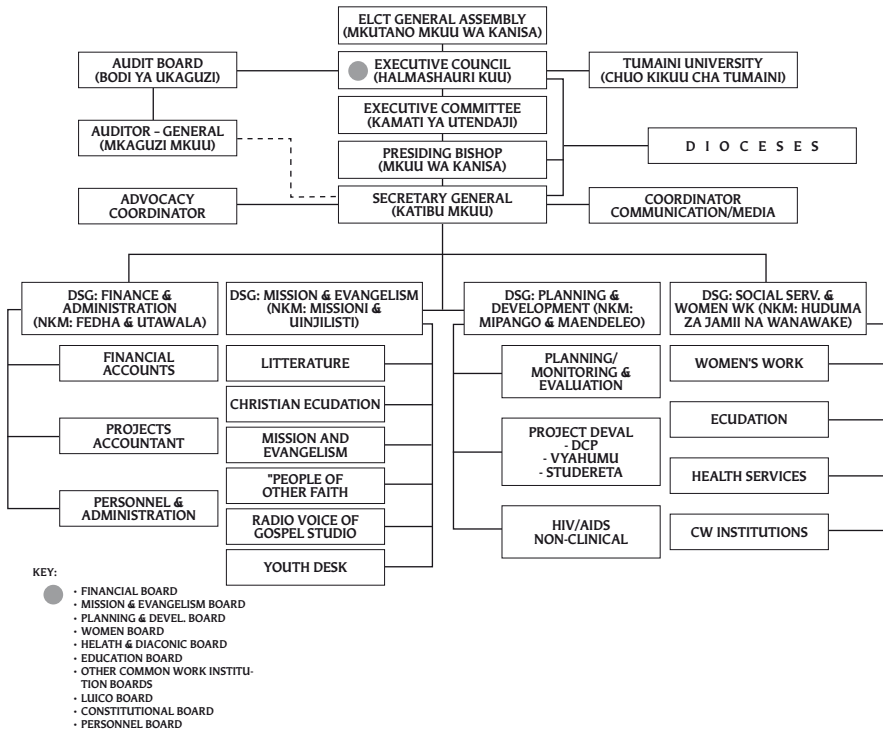
41 Ibid.

42 The ELCT at a Glance; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Alexander N. Chonjon haastattelu 5.1.2016.

43 Lazaro Rohhon haastattelu 5.1.2016. Ks. myös Reaching out with the Gospel.

44 The ELCT at a Glance; Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016; Ludwig 1999, 230.

45 Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.



Kaavio 1. ELCT:n keskushallinnon organisaatorakenne.

ELCT:n tärkeimmät kokonaiskirkolliset instituutiot ovat Morogoron *Lutheran Junior Seminary*, Moshissa päämajaansa pitävä *Radio Voice of Gospel*, Mwanan ja Njomben kuuroiden alakoulut, Mbeyassa sijaitseva luterilaisten opettajien college, kirkon omistama *New Safari Hotel* Arushassa, *Kilimanjaro Christian Medical Center* sekä monialainen opetusyliopisto *Tumaini University Makumira*, jolla on viisi collegea eri puolilla maata. Lisäksi jokaisella hiippakunnalla on oma sairaala, useita terveyskeskuksia sekä muita instituutioita. Esimerkiksi itäinen rannikkohiippakunta ylläpitää viikoittain ilmestyvää kristillistä *Upendo*-sanomalehteä ja *Upendo FM* -radiokanavaa, joiden levikki ja peitto kattavat huomattavan osan maasta. Suunnitelmat televisiokanavan luomisesta ovat parhaillaan käynnissä.⁴⁶

Kaiken kaikkiaan ELCT:n organisaatio on viisi- tai jopa kuusiportainen: *congregation* – (*sub-parish*) – *parish* – *district* – *diocese* – *church*. Hiippakuntien itsenäisyyden ja suurten keskinäisten erojen vuoksi ELCT:ssä on nähtävissä samankaltaisia piirteitä kuin saksalaisessa kirkkoliitossa EKD:ssä, jos kohta kyse onkin yhdestä

46 Church Profile 2016; The ELCT at a Glance; Tumaini University Makumira; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Rachel J. Axwesson haastattelu 5.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

kirkosta. Kirkon sisällä on kritisoitu sitä, että eräät pohjoisen hiippakunnat ovat skandinaavisen hallintorakenteen kopioita.⁴⁷

Huomattavasti rakenteellisia yhtäläisyyksiä ELCT:n sekä saksalaisten ja pohjoismaisten luterilaisten kirkkojen välillä on toki havaittavissakin. Toisaalta pohjoismaiset kirkot ovat yhtenäiskulttuurin, tarkan juridisen säätelyn ja luterilaisille kirkkoille tyypillisen opin korostumisen seurauksena olleet historiallisesti verraten yhtenäisiä, ja niissä on viime vuosina ollut havaittavissa paineita säätelyn karsimiseksi ja sisäisen vapauden lisäämiseksi. Samaan aikaan ELCT, joka on hiippakuntia vertailtaessa tai ruohonjuuritason elämää tarkasteltaessa hyvin hajanainen, pyrkii vahvistamaan yhtenäisyyttä ja korostamaan luterilaista identiteettiä.

4 Juridinen asema ja valtiosuhde

Uskonnolla on merkittävä ja yhteiskunnallisesti näkyvä asema tansanialaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa, ainakin mitä tulee kristillisiin kirkkoihin ja islamiin. Yhtäältä tämä johtuu historiallisista syistä, toisaalta uskonnollisten yhteisöjen suuresta roolista koulutuksen terveydenhuollon ja sosiaalityön sektoreilla.

Tansania lasketaan tänä päivänä nopeasti kehittyvien Afrikan maiden joukkoon. Maan talouslukemat ovat hyvät, ja vuosittainen talouskasvu on pysytellyt 5–10 prosentin tietämällä jo usean vuoden ajan. Pitkän tähtäimen tavoitteena on nousu keskituloisten maiden kategoriaan. Talouden kohentuminen ei ole kuitenkaan merkinnyt köyhyyden merkittävää vähentymistä ennen kaikkea siksi, että samaan aikaan myös väestö kasvaa kiivaaseen tahtiin. Lisäksi huomattava osa talouskasvusta on suuntautunut metropoliksi muuttuneeseen Dar Es Salaamiin. Maaseudun todellisuus on jotain aivan muuta.⁴⁸

Muiden Saharan eteläpuoleisten maiden tavoin ilmastonmuutos on koetellut raskaasti myös Tansaniaa viimeisen reilun kymmenen vuoden ajan. Lisääntyvä kuivuus ja ennakoimattomat sateet sekä niistä johtuvat tulvat ovat vahingoittaneet satoja, asuinalueita ja infrastruktuuria eri puolilla maata. Tämä on johtanut ajoittaiseen elintarvike- ja energiapulaan. Edellä kuvatut kehityskulut ovat lisänneet terveydenhuollon, koulutuksen ja sosiaalihuollon tarpeita samaan aikaan, kun kansainvälinen talouslama on vähentänyt ulkomaisen taloudellisen tuen määrää.⁴⁹

Valtio ja kunnat eivät ole kyenneet ottamaan riittävällä tavalla vastuulleen koulutuksen ja terveydenhuollon kaltaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä tehtäviä. Kirkkojen ja islamilaisten yhteisöjen rooli kansalaisten perustarpeiden täyttäjänä ja yhteiskunnan tukiverkkoina on niin tärkeä, että se synnyttää myönteistä ilma-

47 Kritiikistä ks. Ludwig 1999, 47.

48 Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016.

49 Strategic Plan 2015–2025, 6.

piiriä niitä kohtaan.⁵⁰ Kirkkoja arvostetaan myös niiden tarjoaman koulutuksen vuoksi. Seurakunnan jäsenyys voi merkitä ihmisille paitsi uutta yhteisöä myös elämän konkreettisten edellytysten paranemista. Yhteiskunnallinen rooli on näin edesauttanut kirkkojen kasvua.⁵¹

Uskontojen vahvan yhteiskunnallisen aseman historialliset taustat ovat ennen muuta ”afrikkalaista sosialismia” edustaneen presidentti *Julius K. Nyereren* valtakaudessa. Edinburgissa yliopistokoulutuksen saanut Nyerere toimi *Tanganyika African Associationin* (TAA) ja sitä vuodesta 1954 lähtien seuranneen *Tanganyika Africa National Unionin* (TANU) presidenttinä ennen siirtymistään Tanganjikan pääministeriksi vuonna 1961 ja yhdistyneen valtion ensimmäiseksi presidentiksi vuonna 1964. Nationalististen järjestöjen johtajana hän kamppaili itsenäisen valtion synnyn puolesta ja vakaumuksellisena katolilaisena käytti huomattavasti energiaa katolisen kirkon taivuttelemisessa ja integroimisessa osaksi tulevaa kansallisvaltiota.⁵²

Nyereren tavoitteena oli luoda sekulaari valtio, joka ylittäisi uskontojen väliset raja-aidat. Toisaalta hän samanaikaisesti viljeli puheissaan runsaasti kristillistä kieltä ja maailmankuvaa. Nyereren maltillinen ja kristillissävytteinen puhe yhdessä lähetystyön puolustamisen kanssa näytteli merkittävää roolia siinä, että itsenäisyysliikkeeseen aiemmin varauksellisesti suhtautuneet kirkot ryhtyivät tukemaan itsenäistyvän Tansanian politiikkaa. Osaltaan asiaan vaikutti myös se, että kirkot pelkäsivät, että itsenäisyysliikkeen vastustaminen voisi johtaa kirkkojen vaikutusvallan menettämiseen ja islamin aseman voimistumiseen.⁵³

TANU:n toiminta ja sitä seurannut Nyereren hallintokausi merkitsivät tansanialaisen kansalaisuskonnon tietoista kehittämistä ja juurruttamista. Tavoitteena oli luoda yhteinen afrikkalainen, myyttinen menneisyys sekä sellaiset kansalliset symbolit ja juhlapäivät, jotka sekä kristityt että muslimit voisivat jakaa. Vastineeksi Nyerere odotti uskontojen legitimoivan kansakunnan olemassaolon ja hallinnon. Ensimmäisissä itsenäisyysjuhlissa Dar Es Salaamin kansallisstadion täyttyi ihmisistä, jotka huusivat yhteen ääneen vapautta ja lauloivat orkesterin johdolla uutta kansallishymniä ”Mungu ibariki Afrika” (engl. *God Bless Africa*). Juhlaan sisältyivät muslimien, katolilaisten ja luterilaisten johtajien rukoukset.⁵⁴

Kysymykset uskonnonvapaudesta ja uskonnon harjoittamisesta jäivät vähäiseen rooliin Tansanian perustuslakia muokattaessa. Kirkot huomauttivat tästä mutta protestoivat maltillisesti, koska eivät halunneet vaarantaa toimivia suhteita. Vaikeimmat kysymykset liittyivät koulutukseen, joka oli jo itsessään merkittävä asia mutta joka myös uhkasi ajaa kristityt ja muslimit erilaiseen asemaan yhteiskunnassa. Käydyissä neuvotteluissa kirkot hyväksyivät sen, että valtio kontrolloi kaikkea

50 Strategic Plan 2015–2025, 6; Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016.

51 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Ludwig 1999, 54–55.

52 Ludwig 1999, 17–29, 31–32, 38–39; Kim & Kim [2008], 90.

53 Ibid.

54 Ludwig 1999, 40, 57.

koulutusta, ja vastaavasti valtio tunnusti kirkkojen ylläpitämät koulut sekä määritteli lähetyjärjestöjen perustamat kirkkorakennukset kirkkojen omaisuudeksi.⁵⁵

Kirkot tarttuivat näin niille tarjottuun yhteiskunnan rakentajan ja tukipilarin rooliin, mikä näkyi ennen kaikkea aiemmin mainituilla koulutuksen ja terveydenhuollon sektoreilla mutta myös monissa valtion kanssa yhteistyössä toteutetuissa projekteissa. Kirkolliset johtajat eivät myöskään julkisesti osoittaneet poliittisia päätöksiä koskevaa tyytymättömyyttään, jota synnytti ennen muuta koulutus- ja terveydenhuoltojärjestelmää koskevan valtionkontrollin voimistuminen. Sen sijaan he pyrkivät neuvottelemaan asioista poliittisen johdon kanssa kulissien takana. Henkilökohtaiset suhteet näyttelivät tässä erityisen merkittävää roolia.⁵⁶

Vaikka yksipuoluejärjestelmä ja afrikkalainen sosialismi ovat vähitellen jääneet taakse, uskontojen näkyvä yhteiskunnallinen asema kansalaisuskonnollisine piirteineen on yhä todellisuutta. Millään uskonnolla ei ole erityisasemaa, eivätkä ne nauti valtioneuvon tukea. Uskonnollisissa kysymyksissä valtio pyrkii tasapuolisuuteen, ainakin mitä tulee kristinuskoon ja islamiin. Esimerkiksi eri uskontojen avioliittomallit on suojattu lainsäädännöllä. Eduskunnan istunnot aloitetaan rukouksella, johon voivat yhtyä sekä kristityt että muslimit, koska siinä mainitaan Jumala mutta ei Jeesusta tai Muhammadia.⁵⁷

Nyerere kutsui aikanaan uskonnollisia yhteisöjä rakentamaan yhteiskuntaa mutta varoitti niitä sotkeutumasta politiikkaan. Vaikka kirkot eivät pyrkisi suoraan poliittiseen vaikuttamiseen, uskonnot näkyvät kuitenkin politiikassa aina presidentti-instituutiota myöten. Tansaniassa on sosialistisen järjestelmän purkautumisen jälkeen siirrytty noudattamaan kirjoittamatonta sääntöä, jonka mukaan joka toinen presidentti on kristitty ja joka toinen muslimi.⁵⁸

5 Talouden kehitys ja varainhankinta

Tansanian evankelis-luterilaisen kirkon taloudesta ei ole saatavilla ajan tasalla olevia, painettuja tilastoja. Tämän johdosta talouden nykytilanteen avaaminen ja sen tulevaisuuden arviointi eivät ole toivotulla tarkkuudella mahdollista. Seuraava kuvaus antaa karkean käsityksen kirkon varainhankinnan perusteista ja taloudellisesta päätöksenteosta.

ELCT:n jäseniltä ei kerätä kirkollisveroa tai kiinteää jäsenmaksua. Sen sijaan seurakuntien jäsenet ilmoittavat kunkin kalenterivuoden alussa, kuinka suuren summan he arvioivat pystyvänsä lahjoittaa seurakunnalle tulevan vuoden aikana. Näiden arvioiden pohjalta seurakunnat suunnittelevat talouttaan ja tulevaa toi-

55 Ludwig 1999, 61–65.

56 Ludwig 1999, 38–39, 230–231.

57 Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016.

58 Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016; Ludwig 1999, 57.

mintaansa. Annettujen lahjoitusten määrää ja niiden suhdetta luvattuun summaan seurataan ja valvotaan vuoden mittaan, jotta suunnitelmat toteutuisivat ja talous olisi hallittavissa.⁵⁹

Seurakunnat maksavat kaksi prosenttia tuloistaan hiippakunnalleen, joka puolestaan ohjaa kaksi prosenttia tuloistaan kokonaiskirkolle. Seurakunnilta saavat tulot muodostavat hiippakuntien talouden selkärangan ja ovat merkittävä tulonlähde myös kokonaiskirkolle.⁶⁰

Kokonaiskirkon taloutta hoitaa keskustoimiston *Finance & Administration* -osasto. Sen tuloista noin 40 % tulee sijoituksista, 20 % seurakunnilta, 13 % ulkomaisilta lahjoittajilta, 5 % lähetystyöntekijöiltä kerättävistä ”veroista” ja 5 % kiinteistöistä. Julkaisutoiminta on ollut vuonna 2013 julkaistun kirkon ensimmäisen yhteisen virsikirjan myynnin johdosta merkittävä tulonlähde, mutta virsikirjan tuotot ovat jo kääntyneet laskuun. Tällä hetkellä julkaisutoiminnan osuus kokonaiskirkollisista tuloista on noin 12 %.⁶¹

Planning & Development -osaston koordinoiman ja hiippakuntien toteuttaman diakonia- ja kehitysyhteistyön rahoituksesta lähes 80 % on tullut ulkomaisilta yhteistyökumppaneilta ja vain 20 % kirkolta itseltään. Toimintaa pyritään koko ajan muuttamaan omavaraisemmaksi niin, että lähitulevaisuudessa suhdeluvut voitaisiin kääntää päinvastaisiksi. Tähän tavoitteeseen pääsemiseen on kuitenkin huomattavasti matkaa.⁶²

Omavaraisuuden lisääminen on ylipäätään yksi ELCT:n keskeisistä tavoitteista, jolla näyttäisi olevan suuri identiteettiin ja omanarvontuntoon kytköksissä oleva merkitys. Brittiläisen lähetystyöntekijän *Henry Vennin* (1796–1873) luoman ”kolmen oman liikkeen” tavoitteina oli, että afrikkalaiset kirkot saavuttaisivat *omavaraisuuden, oman hallinnon ja kyvyn laajeta omin voimin*.⁶³

Vennin määritelmä nousi esiin Kirkon tulevaisuuskomitean Tansanian-vierailun aikana. Pääsihteeri *Brighton Killewa* painotti, että ELCT:ltä puuttuu kolmesta tavoitteesta vielä omavaraisuus, jotta he olisivat kaikilta osin itsenäinen aikuinen kirkko. Johtava piispa *Alex Malasusa* puolestaan korosti ELCT:n halua siirtyä läntisten kirkkojen kohdalla lähetysjärjestöjen kanssa tehtävästä yhteistyöstä suoraan kirkkojenväliseen yhteistyöhön ja tasa-arvoiseen suhteeseen. ELCT on Malasusan mukaan kirkkona jo riittävän kypsä, ettei sitä tarvitse nähdä lähetyskohteena. ELCT arvostaa suuresti pohjoisesta saatavaa taloudellista tukea, mutta sen jatkumista ei voida kuitenkaan pitää pitkän tähtäimen tavoitteena. Rahaa kipeämmin ELCT tarvitsee yhteistyötä. Konkreettisella tasolla se kaipaa yhä läntisten kirkkojen asiantuntemusta esimerkiksi vammaisten ja muiden erityisryhmien parissa tehtä-

59 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016.

60 Loata Laizer Mungayan haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016.

61 Loata Laizer Mungayan haastattelu 5.1.2016.

62 Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.

63 Marty 2010, 260; Kalu 2014, 131.

vässä työssä sekä teologikoulutuksessa, joissa sillä ei ole yhtä pitkää kokemusta ja syvää asiantuntemusta kuin läntisillä sisarkirkoilla.⁶⁴

Malasusan kommentit ovat kauttaaltaan huomattavasti sovittelevampia ja länsimaisia kirkkoja arvostavampia kuin hänen 1960-luvulla vaikuttaneella edeltäjällään *Josiah Kibiralla*, joka syytti Tansaniassa toimivia ulkomaisten kirkkojen edustajia rahan vallasta ja halusi torjua lähetysneuvoston uudelleen perustamisen, koska piti sitä neokolonialismina.⁶⁵ 1960-luvun jännitteet ovat tänä päivänä menneisyyttä, mutta haaveet omavaraisuudesta ja tasavertaisuudesta elävät yhä.

6 Jäsenkehitys

Evangelical Lutheran Church in Tanzania lukeutuu maailman nopeimmin kasvavien luterilaisten kirkkojen joukkoon. Jäsenmäärä ylitti 6,5 miljoonan rajan vuonna 2014, ja mikäli kasvuvauhti säilyy jokseenkin ennallaan, lukema ylittänee 7 miljoonan rajan vuoden 2017 aikana. Vuosittainen kasvuvauhti on toki laskenut kymmenen vuoden takaisesta seitsemän prosentin tasosta noin kolmeen prosenttiin.⁶⁶

Koska ELCT laskee jäsenikseen seurakuntien ja jumalanpalvelusyhteisöjen aktiiviset jäsenet, se on todellisuudessa huomattavasti pohjoismaiden luterilaisia kirkkoja isompi, sillä näiden jäsenkriteerit ovat perustavalla tavalla erilaiset.

Kristillisten kirkkojen kasvu on luonnollisesti kytköksissä Tansanian voimakkaaseen väestönkasvuun. Samaan aikaan on kuitenkin huomattava, että myös kristittyjen suhteellinen määrä väestöstä on viime vuosikymmeninä kasvanut.

Vuoden 1957 tilastoissa Tanganyikan väestöstä 31 % oli muslimeja, 17 % katolilaisia ja 8 % protestantteja, jolloin kristittyjen kokonaisuus oli noin neljännes. Yli 40 % väestöstä oli perinteisten uskontojen edustajia.⁶⁷ Arviot tämän päivän tilanteesta vaihtelevat eri lähteissä, mutta esimerkiksi *World Christian Encyclopedia* arvioi lukemien olleen 2000-luvun puolivälissä kristittyjen osalta 50,4 %, muslimien 31,8 % ja luonnonuskontojen kannattajien 16,1 %.⁶⁸

Kristinuskon yleisen kasvun ohella myös ELCT:n kasvu on ollut huomattavaa, ja kasvua on tapahtunut myös suhteessa muuhun väestöön. ELCT:n syntyajankohdanta vuonna 1963, jolloin Tansanian väkiluku oli noin 11 miljoonaa, luterilaisiin kirkkoihin kuului arviolta 500 000 jäsentä. Tänä päivänä Tansanian väkiluvun on arvioitu ylittäneen 48 miljoonan rajan, mutta samaan aikaan kun väestön määrä

⁶⁴ Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

⁶⁵ Ludwig 1999, 47.

⁶⁶ New Membership Figures for 2014.

⁶⁷ Ludwig 1999, 30.

⁶⁸ Knighton 2012, 29.

on 4,5-kertaistunut luterilaisen kirkon jäsenmäärä on 13-kertaistunut ja noussut 6,5 miljoonaan.⁶⁹

Kirkkojen kasvu tapahtuu ruohonjuuritasolla yhtäältä seurakuntien aktiivisen evankeliointi- ja lähetystyön ja toisaalta seurakuntalaisten omaehtoisen naapurustotoiminnan kautta. Evankeliointityön välineitä on ovelta ovelle suuntautuvat kampanjat; suuria osallistujamääriä keräävät *open air* -tapahtumat; raamattukerhot ja muu pienryhmätoiminta; karismaattinen parannustoiminta sekä gospel-musiikin levittäminen radiossa, jaettavina kasetteina ja kuorotoiminnan välityksellä.⁷⁰

Keskushallinnon *Mission & Evangelism* -osasto on kiinnostanut strategiassaan erityistä huomiota niihin väestöryhmiin, jotka ovat tähän saakka jääneet vähälle huomiolle evankeliointi- ja sisälähetystoiminnassa. Näihin lukeutuvat kalastajat, sotilaat, vangit, etniset vähemmistöt, sairaaloiden potilaat, teollisuustyöntekijät, katulapset, turistit sekä muiden uskontojen edustajat.⁷¹

Johtavan piispan mukaan ELCT ei ole ulkopuolelta tulevista pyynnöistä huolimatta ainakaan toistaiseksi aikeissa aloittaa länsimaihin kohdistuvaa lähetystyötä. Mikäli sellaiseen jossain vaiheessa lähdettäisiin, työn olisi tapahduttava yhteisymmärryksessä paikallisten kirkkojen kanssa.⁷² Malasusan maltillisista lausunnoista huolimatta pienimuotoista Afrikasta Eurooppaan suuntautuvaa ”vastalähetystyötä” tehdään kuitenkin jo esimerkiksi Saksassa, jos kohta lähinnä tansaniaalaisten siirtolaisten parissa ja yhteistyössä paikallisten kirkkojen kanssa.⁷³

Vaikka voimakas kasvu on kirkon elinvoimaisuuden ja tulevaisuuden kannalta suuri rikkaus, se tuo mukanaan myös paljon haasteita ja ongelmia, kuten jatkuvaa painetta kasvatus- ja koulutusvolyymin lisäämiseksi sekä pulaa talous- ja henkilöresursseista.

7 Kirkon haasteet ja käynnissä olevat uudistukset

7.1 Kirkon yhteiskunnallinen vastuu

Kuten aiemmin on todettu, kirkot kantavat Tansaniassa suurta vastuuta koulutuksesta, terveydenhuollosta ja sosiaaliturvasta. Tämä pätee edelleen käytännön tasolla, vaikka maan hallitus onkin viime vuosikymmeninä kasvattanut niin rooliaan kuin kontrolliaan kyseisillä sektoreilla.

69 Reaching out with the Gospel.

70 Reaching out with the Gospel; Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

71 Reaching out with the Gospel.

72 Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

73 Adogame 2011, 81.

Evangelical Lutheran Church in Tanzania osallistuu yhteiskunnalliseen vastuunkantoon useiden eri kanavien kautta. Paikallisseurakuntien diakoniatyö, kirkon ja hiippakuntien omistamat instituutiot sekä lähetysjärjestöjen ja valtion kanssa toteutettavat yhteistyöprojektit ovat kaikki osa tätä työtä.⁷⁴

Jos ELCT:n kirkolliset instituutiot ovat keskittyneet evankelioinnin ohessa terveydenhuoltoon ja korkeamman asteen koulutukseen, seurakuntadiakonian kohteina ovat olleet muun muassa vammaiset lapset, albiinot, mielenterveyspotilaat, prostituoidut, köyhimmät ilmastonmuutoksen uhrin sekä lesket. Työtä ei tehdä niinkään rahaa lahjoittamalla vaan ihmisiä aktivoimalla. Diakoniatyön määrä ja taso vaihtelevat huomattavasti hiippakunnittain; toisissa hiippakunnissa työ on monipuolista ja vakiintunutta, toisissa se on vielä alkutekijöissään.⁷⁵

Parhaillaan ELCT:llä on käynnissä kolme kokonaiskirkon laajuista humanitaarista projektia, jotka se on nostanut näkyvästi esiin muun muassa verkkosivuillaan. *Savings and Credit Co-operative* (SACCO) kokoaa yhteen samassa yhteisössä tai sosiaalisessa verkostossa olevia ihmisiä, jotka säästävät yhdessä rahaa ja myöntävät säästöistä halpakorkoisia lainoja ryhmänsä jäsenille. Toiminnan tarkoituksena on helpottaa ihmisten talousongelmia, lisätä yhteisvastuuta ja tarjota rahoitustoimintaan vaihtoehto, joka ei perustu ulkopuoliseen omistukseen ja voitontavoitteluun.⁷⁶

SACCO:n tavoin myös *Dairy Farming Program* pyrkii taisteluun köyhyyttä vastaan. Kyseessä on hallituksen projekti, johon kirkko osallistuu taloudellisin panostuksin. Projektin varoilla hankitaan sonneja ja tiineitä hiehoja köyhille ihmisille, ennen muuta naisille, leskille ja vammaisille. Poikimisen jälkeen vasikka lahjoitetaan apua tarvitsevalle naapurille, ja maitoa tuottava lehmä jää alkuperäisen lahjan saajalle. Tällä tavalla apu saadaan ulottumaan laajemmalle yhteisöön.⁷⁷

Lehmät ovat merkittävä ruuan ja tulojen lähde. Ennen muuta ne lisäävät ihmisten omavaraisuutta ja sitä kautta itsekunnioitusta. Köyhiä yhteisöjä on Tansaniassa paljon ja väestö kasvaa nopeasti, joten lehmien tarve on myös jatkuvasti kasvava.⁷⁸

Kolmas merkittävä projekti liittyy AIDS:iin, jonka vaikutukset Tansaniaan ovat katastrofaaliset. Terveysministeriön arvioiden mukaan maassa on noin 1,3 miljoonaa HIV/AIDS-tartunnan saanutta. Tämä merkitsee sitä, että noin 8 % maan aikuisväestöstä on taudin kantajia ja kuolee mahdollisesti viiden vuoden kuluessa ellei saa sairauteensa hoitoa. Korkean aikuiskoulutuksen johdosta orpolasten määrä on kasvanut jo 700 000:een. Kysymys ei siis ole vain terveydellisestä ongel-

74 Church Profile 2016; Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.

75 Church Profile 2016; Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.

76 What is SACCO?

77 Mwaikenda [2015].

78 Ibid.

masta, sillä AIDS rikkoo yhteiskunnan sosiaalisia verkostoja ja vaarantaa taloutta ja siten kurjistaa koko yhteiskuntaa.⁷⁹

Koska Tansanian terveydenhuolto ei kykene lääketieteellisin keinoin hoitamaan AIDS:iin sairastunutta väestöä saati pysäyttämään taudin etenemistä, ELCT on päättänyt keskittyä valistustyöhön AIDS:in vastaisessa taistelussa. Kaikkia kirkollisia johtajia piispoista evankelistoihin on kehoitettu puhumaan avoimesti AIDS:ista ja tekemään voitavansa hälventääkseen yhtä lailla sairauteen liittyviä pelkoja ja leimoja kuin piittaamattomuuttakin. Samat valistukselliset ja kasvatukselliset tavoitteet on asetettu kaikille kirkon oppilaitoksille alakouluista yliopistoon.⁸⁰

Tautiin liittyvän suoran valistustoiminnan lisäksi kirkko on pyrkinyt nostamaan esiin sellaisia epätoivottuja sosiaalisia rakenteita ja sukupuolirooleja, jotka omalta osaltaan tasoittavat tietä AIDS:in leviämiseksi.⁸¹

Vaikka AIDS:in vastaisen taistelun pääpaino on valistustyössä, kirkko pyrkii myös parantamaan AIDS-potilaiden hoitoa sekä lisäämään AIDS-leskille ja -orvoille tarjottavaa tukea. ELCT on haastanut länsimaisia yhteistyökumppaneitaan maailmanlaajuiseen lobbaustoimintaan, jonka päämääränä on aiempaa edullisempien AIDS-lääkkeiden tuottaminen ja toimittaminen Afrikkaan.⁸²

7.2 Nopean kasvun aiheuttamat ongelmat

Kirkon nopea kasvu on yksi ELCT:n suurimmista vahvuuksista mutta samalla myös merkittävimmistä ongelmista. Kirkon johtohenkilöiden kanssa käydyissä keskusteluissa ELCT:n keskeiseksi haasteeksi nostetaan poikkeuksetta resurssipula. Joskus tällä viitataan edellä kuvattuun loputtomalta tuntuvaan taisteluun köyhyyttä, kuivuutta, sairauksia ja sosiaalisia ongelmia vastaan. Useimmiten resurssipulalla viitataan kuitenkin hiippakuntien ja seurakuntien sisäiseen maailmaan.

Nopeasti kasvavassa kirkossa syntyy jatkuvasti uusia jumalanpalvelusyhteisöjä ja seurakuntia, viime vuosina jopa hiippakuntia, joihin tarvitaan kipeästi työvoimaa. Nykyjärjestelmässä yksi pappi voi joutua vastaamaan kymmenestä tai jopa useammasta jumalanpalvelusyhteisöstä. Tansanialaisessa kulttuurissa pappi ei ole vain julistaja ja seurakunnan johtaja, vaan hänellä on myös huomattavasti sie-lunhoidollisia ja yhteisöllisiä tehtäviä. Tämän johdosta papit ovat vaarassa uupua työtaakkansa alle.⁸³

Samaan aikaan kirkko ei kykene maksamaan papeille riittäviä palkkoja. Keskimääräinen seurakuntapappi ansaitsee noin puolet alakoulun opettajan kuukau-

79 Iveroth [2015].

80 Ibid.

81 Ibid.

82 Ibid.

83 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; pastori Paulin haastattelu 6.1.2016.

sipalkasta, joka sekään ei yksin riitä perheen elättämiseen. Vaikka palkkaus on erittäin heikkoa, papistolta edellytetään useita vuosia kestävästä yliopistokoulutusta, kun taas alakoulun opettajaksi saattaa valikoitua henkilöitä, joiden opintomenestys ei ole riittänyt lukioon selviytymiseen.⁸⁴

Arvostetusta asemastaan johtuen pappien odotetaan kantavan sukuaan paitsi henkisesti myös taloudellisesti. Liian suuria odotuksia kohdistuu pappeihin erityisesti niissä seurakunnissa, jotka ovat aiemmin olleet länsimaisten lähetysjärjestöjen vastuulla, sillä paikallisilla papeilla ei ole yhtä laajoja resursseja käytettävissään kuin länsimaisilla kollegoilla.⁸⁵

Vaikka pappisvirka on Tansaniassa arvostettu, suuri työmäärä, kohtuuttomat odotukset ja heikko palkkaus vaikeuttavat uusien pappien saamista samaan aikaan, kun tarve on jatkuvasti kasvava. Kirkko on ottanut tavoitteekseen yhden uuden papin vihkimisen vuodessa kuhunkin hiippakuntaan, mikä merkitsisi viittä pappia strategiakauden aikana. Tämä ei riitä ratkaisemaan tai edes lievittämään pappispuhua, mutta sitä pidetään hyvänä tavoitteena, sillä kouluttaminen on kallista.⁸⁶

Yhdeksi ratkaisuksi ovat nousseet evankelistat, jotka toimivat pappien apulaisina ja vastaavat paitsi julistustoiminnasta myös jumalanpalveluselämästä silloin, kun pappi ei itse kykene olemaan paikalla. Mikäli pappia ei ole lainkaan, evankelista huolehtii koko seurakunnasta, mikä on kuitenkin harvinaista. Evankelistoja koulutetaan seminaareissa, jos kohta kirkossa toimii paljon myös kouluttamattomia evankelistoja. Evankelistat ovat papin ohella toinen ja ainoa seurakuntien palkallinen työntekijäryhmä.

Rekrytointiongelmien ei koske vain papistoa. Tansaniassa uskonnonopetus on lakisääteisesti määritelty osaksi koulujen opetusohjelmaa, mutta sen toteutumisesta ja sisällöstä vastaavat kirkot. Tämän vuoksi ELCT pyrkii järjestämään uskonnonopetuksesta kiinnostuneille kristillisen kasvatuksen koulutusta sekä *Tumaini University Makumirassa* että Mbeyan opettajacollegessa. Vastaavaa koulutusta järjestettiin aiemmin myös ELCT:n omistamassa yläkoulussa, Morogoron *Lutheran Junior Seminaryssa*, mutta toiminta lopetettiin osallistujapulan takia vuonna 2015.⁸⁷

Tarjolla oleva uskonnonopetus on kuitenkin määrällisesti riittämätöntä ja sisällöllisesti usein tasoltaan heikkoa. Monet oppilasryhmät ovat uskonnotunneilla kokonaan ilman opettajaa, tai opettajana saattaa olla jonkun muun kirkon tai uskontokunnan edustaja, usein helluntailainen, minkä pelätään heikentävän luterilaisten lasten sidettä kirkkoonsa.⁸⁸

84 Ibid.

85 Ibid.

86 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Mallumbo W. Mallumbon haastattelu 5.1.2016.

87 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016.

88 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016.

7.3 Kirkkojen väliset suhteet ja uskontodialogia

Tänä päivänä Tansaniaa voidaan pitää kristinuskon ja islamin välisten suhteiden mallimaana.⁸⁹ Itsenäistä Tansaniaa luotaessa muslimien ja kristittyjen, erityisesti katolilaisten, välillä oli kilpailua yhteiskunnallisesta asemasta ja poliittisesta vallasta. Kysymys ei kuitenkaan ollut yksinomaan uskonnosta. Kristityt olivat lähetysjärjestöjen tarjoaman länsimaisen koulutuksen turvin saamassa etulyöntiasemaa johtavissa asemissa ja laajemminkin yhteiskunnassa. Esimerkiksi kaksi kolmasosaa maan kouluista ja puolet sairaaloista kuului lähetysjärjestöille, minkä lisäksi lähetysasemat omistivat huomattavasti maata.⁹⁰

Vaikka presidentti Nyerere jätti valtakautensa päätyttyä jälkeensä maan, josta oli tullut yksi maailman köyhimmistä, kehittymättömmistä ja eniten läntisestä rahasta riippuvaisista valtioista, hänen hallinnollaan oli ilmeisen merkittävä rooli uskontojen välisen rauhanomaisen kanssakäymisen synnylle.

Nyereren valtakaudella kehittynyt tansanialainen kansalaisuskonto antoi kummallekin suurelle uskontokunnalle hyväksytyt aseman ja riittävästi elintilaa yhteiskunnassa. Lisäksi monille maille tyypillinen aktiivinen ja aggressiivinen käännytystoiminta ja kilpailu kristinuskon ja islamin välillä on lähes kokonaan puuttunut Tansaniasta.

Uskontodialogi on ollut Tansaniassa luontevaa, ja esimerkiksi katastrofien kohdalla uskonnolliset johtajat ovat kokoontuneet yhteen keskustelemaan ja rukoilemaan. Hyvä esimerkki tästä on kristittyjen- ja muslimipresidenttien vuorotteluperiaate, jonka molemminpuolinen kunnioittaminen on ollut yksi maan vakauden avainasioista.⁹¹

Tansanian pohjoisosissa tavatut pastorit korostivat muslimien ja kristittyjen rauhallista rinnakkaiseloa myös paikallistasolla. Tansaniassa on esimerkiksi mahdollista, että samaan perheeseen kuuluu sekä kristittyjä että muslimeita, ja molemmat osapuolet voivat vierailla toisen uskontokunnan tilaisuuksissa.⁹²

Jonkinlaisen uhkan harmoniselle tilanteelle voi luoda se, jos kristilliset kirkot tai muslimiyhteisöt lisäävät toistensa kannattajiin kohdistuvaa lähetys- ja käännytystyötä. Toistaiseksi rinnakkaiselon periaatteena on ollut se, että kummankin uskontokunnan edustajat voivat vapaasti ja avoimesti sekä elää että julistaa uskontoaan, kunhan toista osapuolta ei oteta aktiiviseksi käännytyskohteeksi.⁹³ Jonkinlainen kilpailuasetelma uskontojen välillä kuitenkin on, joten tasapainon säilymiseen ei

89 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016; Knighton 2012, 30.

90 Muslimien ja kristittyjen välisestä jännitteisestä asemasta ks. Ludwig 1999, 30, 33–34.

91 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016; Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016.

92 Pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Katri Niiranen Kilasin haastattelu 6.1.2016.

93 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016.

hyvästä tilanteesta huolimatta voi täysin tuudittautua. Toinen potentiaalinen uhkatekijä liittyy kansainväliseen kehitykseen.⁹⁴

Islamin ääriliikkeet ja kansainvälinen terrorismi ovat jonkin verran lisänneet muslimeita kohtaan tunnettua epäluuloa – sitä myös käytettiin lokakuun 2015 presidentinvaaleissa opposition vastaisessa propagandassa – mutta varsinaisilta ongelmilta on ainakin toistaiseksi välttytty. Sansibarilla ja Pohjois-Tansaniassa on arveltu olevan jonkin verran muslimien ääriliikehdintää, mutta kiinteämpiä yhteyksiä Isisiin tai muihin terroristiryhmiin ei ole havaittu.⁹⁵

Jos Manner-Tansaniassa kristinuskon ja islamin välinen rinnakkaiselo on veratien harmonista, tilanne muslimienemmistöisellä Sansibarilla on aivan toinen. Kristittyjen toiminnanvapaus itsehallintoalueella on rajoitettua, eivätkä kaikki kristityt uskalla näyttää uskontoaan avoimesti. He voivat kyllä osallistua vapaasti jumalanpalveluselämään, mutta uskonnon opettaminen kouluissa ei ole kristityille sallittua.⁹⁶ Tällä hetkellä Sansibar on yksi ELCT:n lähetykentistä sekä samalla myös itäisen rannikkohiippakunnan rovastikunnista (engl. *district*).

Vaikka kristittyjen ja muslimien välinen uskontodialogi on luontevaa ja rinnakkaiselo rauhanomaista, jännitteet vanhojen kirkkojen suhteessa helluntailaisuuteen sekä itsenäisiin karismaattisiin kirkkoihin ovat arkipäivää.

Helluntailaiset saapuivat Tanganjikaan 1930-luvulla, ja niin heillä kuin muilla karismaattisilla ja evankelikaalisilla ryhmillä on ollut iso rooli Itä-Afrikan herätyksissä. Eurooppalaisen ja pohjoisamerikkalaisen perinteen mukaisesti helluntailaiset ovat myös Tansaniassa jättäytyneet protestanttisen ja ekumeenisen yhteistyön ulkopuolelle.⁹⁷

Kristillisten kirkkojen välinen kilpailu on Tansaniassa kiivasta, mikä pitää kirkot elinvoimaisina mutta myös kiristää ilmapiiriä. Karismaattisuuden vahva asema ELCT:n seurakuntaelämässä tasoittaa tietä helluntailaisten ja itsenäisten kirkkojen (engl. *independent churches*) tekemälle aktiiviselle kääntymys- ja rekrytointitoiminnalle ELCT:n seurakunnissa. Helluntailaisuuteen liittyvät jännitteet nousivat toistuvasti esiin pappien ja kirkon johtohenkilöiden kanssa käydyissä keskusteluissa.⁹⁸

Tämän lisäksi karismaattisuutta sekä siihen liittyviä ilmiöitä, kuten ihmeitä ja eksorsismia, pidetään ELCT:ssä sisäisenä uhkana. Kyse ei siis ole vain ulkopuolelta tehtävästä värväyksestä tai keskinäisestä kilpailusta vaan luterilaisen identiteetin säilyttämisestä karismaattisuuden, nuorisoa houkuttelevan menestysteologian sekä luonnonuskonnoista nousevien vaikutteiden keskellä. Jännitettä korostaa entises-

94 Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016.

95 Pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016.

96 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; Pekka Hukan haastattelu 8.1.2016.

97 Ludwig 1999, 34–35.

98 Brighton Killewan haastattelu 5.1.2016; Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016.

tään se, että osa ELCT:n papeista ja jopa piispoista on esiintynyt julkisesti profetoina ja ihmeperantajina.⁹⁹

8 Vapaaehtoistyö

Vapaaehtoistyöstä puhuminen seurakuntien toiminnan erillisenä osa-alueena ei ole ELCT:n kohdalla mielekästä. Koska seurakunnilla on työntekijöinä ainoastaan pappeja ja evankelistoja ja heidänkin määränsä on puutteellinen, valtaosa seurakuntien työstä tehdään vapaaehtois pohjalta.

Ruohonjuuritasoa tarkasteltaessa voidaan kuitenkin nostaa esiin kaksi erityistä vapaaehtoistyön kanavaa. Seurakunnissa toimii tavallisesti seurakuntalaisista koostuva *vanhimmisto*, joka tuntee perusteellisesti paikalliskirkkonsa talouden ja toiminnan ja joka yhdessä papin kanssa tekee seurakuntaa koskevia päätöksiä. Vanhimmiston koko ja toiminta vaihtelevat. Vierailuseurakunnassa sen koko oli 8–13 henkeä ja kokoontumistaajuus vähintään kerran vuodessa. Vaikka kyseessä ei ole juridinen päätöksentekoaikoinen, se voidaan perustellusti rinnastaa suomalaiseen kirkkovaltuustoon tai seurakuntaneuvostoon.¹⁰⁰

Pappien ja evankelistojen apuna toimii seurakuntatyöntekijöitä (engl. *parish worker*), jotka ovat kouluttamattomia – ainakin mitä tulee muodolliseen seurakuntatyön koulutukseen – eivätkä saa työstään palkkaa. Heitä toimii erityisesti käytännön tehtävissä, kuten emännän ja suntion töissä sekä kasvatuksen ja uskonnonopetuksen sarjoilla. Vaikka vapaaehtoisia seurakuntatyöntekijöitä on paljon, myös heistä on jatkuva pula.¹⁰¹

9 Analyysi

Evangelical Lutheran Church in Tanzania on yksi mailman suurimmista ja nopeimmin kasvavista luterilaisista kirkoista. Köyhässä maassa toimivan ja voimakkaasti kasvavan kirkon haasteet ovat mittavat. Kirkko tarvitsee kipeästi lisää pappeja ja muita työntekijöitä, mutta taloudellisia resursseja papiston kouluttamiseen ja palkkaamiseen on liian vähän, muista työntekijöistä puhumattakaan.

Kirkon kasvu ei ole myöskään vain taloudellinen vaan myös kasvatuksellinen ongelma. Uudet jäsenet kaipaavat kristillistä kasvatusta ja raamattuopetusta, jotta kristinuskon vaikutus ei jäisi ohueksi ja pinnalliseksi.

99 Joseph Parsalawin haastattelu 6.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; Alex Malasusan haastattelu 8.1.2016; Jenkins 2007, 146.

100 Pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; pastori Paulin haastattelu 6.1.2016.

101 Katri ja Visa Kuusikallion haastattelu 5.1.2016; pastori Eliaksen haastattelu 6.1.2016; pastori Paulin haastattelu 6.1.2016.

Oman haasteensa luo jatkuva kilpailu karismaattisuuden ja pienemmässä määrin myös luonnonuskontojen vaikutusta vastaan. Kyse on yhtäältä jäsenistöä koskevasta kilpailusta, toisaalta halusta säilyttää luterilainen teologia ja identiteetti. Identiteetin säilyttämisen vuoksi seurakunnat ja niiden työntekijät eivät voi aina tarjota ihmisille sellaista menestystä lupaavaa tai ihmeiden täyttämää uskonnollisuutta, jota he kaipaisivat ja joka istuisi heidän maailmankuvaansa.

Tästä huolimatta ELCT:n seurakuntaelämää ja tansanialaisten kristittyjen puheita värittävät voimakas ilo, toivo ja tulevaisuuden usko, mikä myös tekee seurakunnista houkuttelevia yhteisöjä. Positiivisuus on erityisen merkillepantavaa, kun sitä peilaa Tansanian lukuisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin ja lieveilmiöihin, kuten köyhyyteen, ilmastonmuutoksen aiheuttamiin katastrofeihin, AIDS:iin ja korruptioon.

Edellä kuvatut ongelmat ovat kirkolle samanaikaisesti sekä suuri haaste että mahdollisuus. Kirkon tekemä työ koulutuksen, terveydenhuollon, sosiaalityön ja köyhydenvastaisen taistelun saroilla herättää kunnioitusta ja sitä kautta myös kiinnostusta kirkon sanomaa kohtaan. Yksittäiselle ihmiselle kirkko voi olla konkreettinen väylä parempaan elämään. Tärkeä diakoniatyö on toisaalta myös valtava taakka, sillä kirkon taloudelliset resurssit hädin tuskin riittävät oman toiminnan ylläpitämiseen.

Omavaraisuuden saavuttaminen on identiteetin ja itsekunnioituksen kannalta ELCT:lle erittäin tärkeää. Länsimaisia kirkkoja arvostetaan Tansaniassa yhtäältä niiden historiallisen merkityksen ja toisaalta yhä jatkuvan taloudellisen tuen vuoksi. Samanaikaisesti ELCT:n johto toivoo, että lähetysjärjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö muuttuisi vähitellen suoraksi ja tasavertaiseksi kirkkojen väliseksi kumppanuudeksi. Toki ELCT on jo nykyään aktiivinen toimija keskeisimmässä luterilaisissa ja ekumeenisissa afrikkalaisissa elimissä ja maailmanjärjestöissä.

Uskontojen välisen rinnakkaiselon ja uskontodialogin saralla Tansania on Sansibaria lukuun ottamatta käytännössä mallimaa. Niin ELCT:n papit ja johtajat kuin Tansaniassa työskentelevät suomalaiset lähetystyöntekijät ja suurlähetystön edustajat pitivät tätä seikkaa yhtenä maan suurimmista vahvuuksista ja samalla asiana, josta Suomella olisi eniten opittavaa.

Toinen tärkeä näkökulma liittyy kirkon perustehtävän esillä pitämiseen. Lähetystyön seurauksena syntyneen ja karismaattisuudesta ja evankelikaalisuudesta vaikutteita saaneen kirkon kohdalla ei ole yllättävää, että toiminnassa korostuu vahvasti evankelointi ja lähetystyö. Suomalaiselle kontekstille tyypillinen kasteopetuksen ja kristillisen kasvatuksen painotus on huomattavasti vähäisempää. Yhtä kaikki, kirkon perustehtäväksi ja strategiseksi painopisteeksi määritelty evankelointi ja lähetystyö ovat vahvasti läsnä kaikessa kirkon toiminnassa sekä taloutta ja rakenteita koskevissa ratkaisuisissa. Myös suomalaisessa kontekstissa seurakuntien perustehtävää on tavattu korostaa, mutta samanlaisena toimintaa ohjaavana ja kaiken läpäisevänä elementtinä se ei näyttäydä.

Rakenteellisten perusratkaisuiden osalta ELCT muistuttaa huomattavalla tavalla Saksan ja Pohjoismaiden luterilaisia kirkkoja, joilla on toki ollut suuri historiallinen merkitys sen synnylle. ELCT:n keskushallinto on kevyt ja valta on pitkälti hiippakunnilla, jotka ovat seurakuntia merkittävämpiä talouden ja hallinnon yksiköitä. Toisaalta hiippakuntien välillä ei ole yhtenäisyyttä, joten ne ovat kaikin tavoin hyvin erilaisia keskenään.

ELCT:ssä kehityksen suunta näyttäisi olevan pyrkimys moninaisuudesta ja kirjavuudesta kohti suurempaa yhtenäisyyttä. Moninaisuuden hyvä puoli on, että se antaa tilaa ihmisille ja seurakuntien kasvulle. Toisaalta se voi myös johtaa kirkkoa teologiseen ja toiminnalliseen kaaokseen tai identiteetin hämärtymiseen. Siksi yhtenäisyyden rakentamista ja luterilaisen identiteetin vahvistamista pidetään ELCT:ssä tärkeinä.

10 Lähteet ja kirjallisuus

10.1 Painamattomat lähteet

Church Profile [2016]. *Evangelical Lutheran Church in Tanzania. Church Profile.*

Strategic Plan 2015-2025 [2014]. *Evangelical Lutheran Church in Tanzania. Strategic Plan: 2015–2025.* First Edition.

10.2 Painetut lähteet

Kalenda 2016 (2015). *Kalenda 2016. Kanisa La Kiinjili La Kilutheri Tanzania.* Moshi: Lutheran Printing Press.

10.3 Internet-lähteet

Benson, John (2006). Augustana's Tanganyikan Mission Field: Its Impact through the Generations. <<http://augustanaheritage.org/J%20Benson%20Paper%20Rev.pdf>>. Katsottu 21.1.2016.

“Bishop Dr Shoo Appointed as New Archbishop of ELCT” 17.8.2015. <<http://elctecd.org/cms/en/bishop-dr-shoo-appointed-as-new-archbishop-of-elct/>>. Katsottu 27.1.2016.

The ELCT at a Glance. – The ELCT at a Glance. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/glance.html>>. Katsottu 23.12.2015.

The ELCT Diocese Map. – Dioceses. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/dioceses.html#>>. Katsottu 23.12.2015.

- Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/home.html>>. Katsottu 23.12.2015.
- Iveroth, Peter [2015]. The Current Impact of HIV/AIDS in Tanzania: A threat to capacity building within the Evangelical Lutheran Church in Tanzania. – AIDS Programme. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/aidsprog.html>>. Katsottu 23.12.2015.
- LWF Membership. LWF membership represents over 72 million Christians in the Lutheran tradition in 98 countries across the globe. <<https://www.lutheranworld.org/content/member-churches>>. Katsottu 23.12.2015.
- Mwaikenda, Patricia [2015]. The ELCT Dairy Cattle Programme. – Dairy Farming Programme. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/dairy.html>>. Katsottu 23.12.2015.
- New Membership Figures for 2014. – New Membership Figures for 2014. ELCT Press Release 6.7.2015. <<http://www.elct.org/news/2015.07.001.html>>. Katsottu 28.1.2016.
- Organizational Chart. – Organizational Chart. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/images/orgchart.html>>. Katsottu 23.12.2015.
- Reaching Out With The Gospel. – Reaching Out With The Gospel. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/mission.html>>. Katsottu 23.12.2015.
- Tumaini University Makumira. <<http://www.makumira.ac.tz/>>. Katsottu 29.1.2016.
- What is SACCO? – SACCO. Evangelical Lutheran Church in Tanzania. <<http://www.elct.org/sacco.html>>. Katsottu 23.12.2015.

10.4 Haastattelut

- Apulaispääsihteeri Rachel J. Axwesso, Department of Social Service & Women's Work, ELCT. Arusha, 5.1.2016.
- Johtaja Alexander N. Chonjo, Audit Division, ELCT, Arusha, 5.1.2016.
- Pastori Elias, ELCT. Arusha, 6.1.2016.
- Suurlähettiläs Pekka Hukka, Suomen suurlähetystö. Dar Es Salaam, 8.1.2016.
- Pääsihteeri Brighton Killewa, ELCT. Arusha, 5.1.2016.
- Pastori Katri Kuusikallio ja vt. aluejohtaja Visa Kuusikallio, Suomen Lähetysseura. Arusha, 5.1.2016.
- Johtava piispa Alex Malasusa, ELCT. Dar Es Salaam, 8.1.2016.

- Apulaispääsihteeri Mallumbo W. Mallumbo, Department of Planning & Development, ELCT. Arusha, 5.1.2016.
- Apulaispääsihteeri Loata Laizer Mungaya, Finance & Administration, ELCT. Arusha, 5.1.2016.
- Lehtori Katri Niiranen Kilasi, Tumaini University Makumira. Arusha, 6.1.2016.
- Vararehtori, prof. Joseph W. Parsalaw, Tumaini University Makumira. Arusha, 6.1.2016.
- Pastori Paul, ELCT. Maasai-kirkko, 6.1.2016.
- Apulaispääsihteeri Lazaro Rohho, Mission & Evangelicalism, ELCT, Arusha. 5.1.2016.

10.5 Kirjallisuus

- Adogame, Afe (2011). *Traversing the United Kingdom of God: The Transnationalisation of the New African Religious Diaspora. – African Christian Presence in the West. New Immigrant Congregations and Transnational Networks in North America and Europe.* Ed. by F. Ludwig & J. K. Asamoah-Gyadu. Religion in Contemporary Africa Series. Trenton, NJ: Africa World Press, 69–86.
- Jenkins, Philip (2007). *The Next Christendom. The Coming of Global Christianity.* Oxford: Oxford University Press.
- Kalu, Ogbu (2014). Africa. – *Global Evangelicalism. Theology, History and Culture in Regional Perspective.* Ed. by D. M. Lewis & R. V. Pierard. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 126–165.
- Kim, Sebastian & Kirsteen Kim [2008]. *Christianity as a World Religion.* London & New York: Continuum.
- Knighton, Ben (2012). Christian Belongings in East Africa. – *Introducing World Christianity.* Ed. by C. E. Farhadian. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 21–35.
- Ludwig, Frieder (1999). *Church and State in Tanzania. Aspects of a Changing Relationship, 1961-1994.* Leiden: Brill.
- Marty, Martin E. (2010). *Kristitty maailma. Kristinuskon globaali historia.* Suomensuomen ja suomenkielinen esipuhe Juha Meriläinen. Helsinki: Kirjapaja.
- Noll, Mark A. (2009). *The New Shape of World Christianity. How American Experience Reflects Global Faith.* Downers Grove, IL: InterVarsity Press.

Parsalaw, Joseph Wilson (1999). *A History of the Lutheran Church Diocese in the Arusha Region. From 1904 to 1958*. Diss. Erlange. Makumira Publication Twelve. Arusha: The Research Institute of the Makumira University College.

Sundkler, Bengt & Christopher Steed (2000). *A History of the Church in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

ETHIOPIAN EVANGELICAL CHURCH MEKANE YESUS (EECMY)

1 Johdanto

Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus (EECMY) eli lyhyemmin *Mekane Yesus* on mielenkiintoinen kirkko niin olemuksensa kuin asemansakin vuoksi. Kyseessä on sekä suurin että nopeimmin kasvava luterilainen kirkko maailmassa, ja sen vaikutusvalta niin luterilaisessa kirkkoperheessä kuin Afrikan kirkkojen konferenssissa (*All Africa Conference of Churches*, AACC) on kasvava.

Luterilaisten kirkkojen keskinäisissä suhteissa ja niihin liittyvissä jännitteissä Mekane Yesus on ottamassa jonkinlaista vedenjakajan roolia. Monen muun afrikkalaisen kirkon tavoin Mekane Yesus torjuu tiukasti läntisissä kirkoissa yleistyvän myönteisen linjan suhteessa homoseksuaalisuuteen ja sukupuolineutraaliin avioliittoon. Toisin kuin esimerkiksi *Evangelical Lutheran Church in Tanzania*, Mekane Yesus ei edes yritä ylläpitää suhteita vastakkaiseen leiriin. Päinvastoin, se on ollut valmis radikaaleihinkin ratkaisuihin puolustaessaan näkemyksiään ja asemaansa.

Kenties vahvin osoitus Mekane Yesuksen päättäväisyydestä oli vuonna 2010 tapahtunut suhteiden katkaiseminen Ruotsin kirkkoon ja yhdysvaltalaiseen *Evangelical Lutheran Church in Americaan*, jotka olivat ottaneet myönteisen kannan sukupuolineutraalia avioliittoa kohtaan. Ratkaisu oli sikäli vaikea, että kummallakin kirkolla oli ollut roolinsa Mekane Yesuksen synnyssä ja ne lukeutuivat sen tärkeimpiin ulkomaisiin tukijoihin ja rahoittajiin.¹

Yhteyden katkaiseminen liberaaleiksi leimautuneisiin luterilaisiin kirkkoihin on herättänyt myönteistä vastakaikua konservatiivisten luterilaisten kirkkojen lippulaivassa, yhdysvaltalaisessa Missouri-synodissa (*Lutheran Church–Missouri Synod*, LCMS), joka on lisännyt Mekane Yesukselle antamaansa tukea. Toisaalta Mekane Yesuksen johto on pyrkinyt puolustamaan itsenäisyyttään myös suhteessa Missouri-synodiin torjuessaan tämän yrityksen saada Mekane Yesus luopumaan naispappeudesta. Mekane Yesuksen tavoitteena on ”säilyä koskemattomana luterilaisuuden ytimenä koko maailmalle”.²

Valmiutta tiukkoihin ratkaisuihin on nähty myös kotimaan kentällä. Muutama vuosi sitten Mekane Yesus erosi parin muun kirkon tavoin Etiopian evankelikkaa-

1 Idosa 2015; Berhanu Ofgaan haastattelu 12.1.2016.

2 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016; Berhanu Ofgaan haastattelu 12.1.2016; Block 2014.

listen kirkkojen neuvostosta (*Evangelical Churches Fellowship of Ethiopia*, ECFE) protestina sille, että neuvosto alkoi aiempaa aktiivisemmin esiintyä julkisuudessa ja valtiosuhteiden hoidossa paitsi jäsenkirkkojensa nimissä myös niiden sijasta. Tämän pelättiin Mekane Yesuksessa kaventavan heidän itsenäisyyttään ja heikentävän heidän yhteiskunnallista asemaansa.³

Sisäisesti Mekane Yesus on mielenkiintoinen yhdistelmä kolmea identiteettiä – evankelikaalisuutta, etiopialaisuutta ja luterilaisuutta – kenties vieläpä tässä järjestyksessä. Mekane Yesus täyttää käytännössä kaikki brittiläisen professori *David W. Bebbingtonin* laatimat evankelikaalisuuden määritelmät, eli se korostaa henkilökohtaista kääntymystä, konservatiivista raamatuntulkintaa, ristikeskeisyyttä ja toiminnallisuutta.⁴

Mekane Yesuksen evankelointinäky on vahva ja tavoitteet kovat. Noin kahdeksan miljoonan jäsenen kirkko on viisivuotisstrategiassaan ottanut tavoitteeksi julistaa evankeliumia 30 miljoonalle kirkon ulkopuoliselle ihmiselle ja saada heidän joukostaan 10 miljoonaa uutta jäsentä. Pelkkä jäsenyyस्कään ei riitä, vaan jäsenet pyritään kasvattamaan ”tapakristillisyydestä” ”Kristuksen opetuslapseuteen”, eli kokonaisvaltaiseen, ”holistiseen” elämään kristittynä. Tähän kuuluu päivittäinen Raamatun lukeminen ja meditoiminen, aktiivinen rukouselämä ja evankeliumin levittäminen omassa lähipiirissä.⁵

Kirkon toimintatavat henkivät vaikutteita amerikkalaistaustaisesta business-kulttuurista, johon kuuluvat vahva keskusjohtoisuus, toimitusjohtajana toimiva presidentti sekä kunnianhimoiset tavoitteet, joiden etenemistä tarkkaillaan kvar-
taaleittain julkistettavien tulosten välityksellä.⁶

”Etiopialaisuudella” ei tässä yhteydessä viitata vain kansallisuuteen vaan afrikkalaiseen nationalismiin ja ylpeyteen, jonka perustana ovat Koillis-Afrikan korkeakulttuurit sekä etiopialaisen kristinuskon syntymyytit. Vaikka nämä yhdistetään ennen muuta Etiopian ortodoksiseen kirkkoon ja keisarisukuun ja niitä saatetaan ajoittain kritisoida protestanttien piirissä, niiden vaikutus Mekane Yesukseen on ilmeinen. Tietoisuus raamatullisista ja historiallisista juurista, olivat ne sitten todellisia tai legendaa, ovat vahvan kirkollisen itsetunnon pohjalla. Mekane Yesus on omaksunut paitsi etiopialaisen kansalaisuskonnon piirteitä myös vaikutteita maan valtauskonnoilta, ortodoksisuudelta ja islamilta, sekä niiden taustalla vaikuttavalta juutalaisuudelta. Osa sen jäsenistä nimittäin noudattaa tiukkoja paastokausia sekä kieltäytyy muslimien ja ortodoksien tavoin sianlihan syömisestä.

Vaikka Mekane Yesus on teologisesti luterilainen kirkko ja luterilaisuus on osa sen identiteettiä, luterilaiset piirteet jumalanpalveluselämässä ja toimintatavoissa vaikuttavat hetkittäin ohuulta. Tämä on sikäli luonnollista, että kirkon synnyn

3 Wakseyoum Idosan haastattelu 10.1.2016.

4 Bebbingtonin määritelmästä ks. esim. Bebbington 2005, 21–40.

5 Strategic Plan [2012]; Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

6 Ibid.

taustalla oli paitsi vahva luterilainen myös merkittävä presbyteerinen lähetystyön perinne. Sen kansainväliset yhteistyöfoorumit ja kahdenkeskiset yhteistyökumppanit ovat kuitenkin ennen muuta luterilaisia. Mekane Yesus on Luterilaisen maailmanliiton suurin jäsenkirkko.

Mekane Yesuksen kunnianhimoisilla kasvutavoitteilla näyttäisi olevan jossain määrin realistista pohjaa. Etiopiassa on yli 100 miljoonaa asukasta, ja väestö kasvaa nopeasti. Sekä erittäin köyhissä oloissa elävän valtaväestön että kasvavan keskiluokan parissa näyttäisi olevan uskonnollista kysyntää, joten potentiaalisia uusia jäseniä on maassa paljon. Toisaalta kunnianhimoiset tavoitteet ovat ajaneet islamin ja kristinuskon, ennen muuta ekspansiivisen protestanttisuuden, kilpailemaan kannattajista. Varsinaisia ongelmia kristittyjen ja muslimien välillä on vähän, mutta molemminpuoliset jännitteet ovat todellisuutta.

Maan köyhyys aiheuttaa resurssipulan keskellä toimivalle, nopeasti kasvavalle kirkolle suuren toiminnallisen ja ennen muuta humanitaarisen haasteen.

2 Historiallinen tausta

Vaikka länsimaisessa historiankirjoituksessa kristinuskon tarina on perinteisesti ollut vahvasti Eurooppa-keskeinen, todellisuudessa Euroopan merkitys kristinuskon kasvuille ja leviämislle sekä sen opin ja käytäntöjen muotoutumiselle on ensimmäisten kristillisten vuosisatojen aikana ollut varsin vähäinen.⁷

Kristinuskoko syntyi Välimeren itärannikolla ja levisi sieltä pohjois- ja etelärannikon satamakaupunkeihin sekä Silkkiteitä itään kohti Keski-Aasiaa. Yhdeksi kristinuskon valtakeskuksista muodostui Pohjois-Afrikan rannikko, jonka mahtavin kaupunki oli oppineisuuden ja kulttuurin keskus Aleksandria, yksi varhaisen kirkon viidestä patriarkaatista.⁸

Egyptiläisestä Aleksandriasta kristinuskoko levisi Niilin vartta etelään Nubian valtakuntaan, nykyisen Sudanin pohjoisosiin. Samoihin aikoihin kristillisiä vaikutteita saapui kauppiaiden mukana Arabian niemimaan lounaisosista Punaisen meren yli Aksumin kuningaskuntaan, nykyisen Etiopian pohjoisosiin ja Eritrean. Näistä kolmesta valtakunnasta, Egyptistä, Nubiasta ja Aksumista, joiden rajat vaihtelivat eri aikoina, tuli koillisen Afrikan kristinuskon merkittäviä keskuksia.⁹

Jerusalemilla oli ollut vahvat kauppasuhteet Arabian niemimaan eteläosiin ja Koillis-Afrikkaan jo tuhannen vuoden ajan ennen kristinuskon syntyä, minkä seurauksena Etiopiassa oli ja on runsaasti semiittisistä kansoista peräisin olevia kielellisiä, kulttuurisia ja geneettisiä piirteitä. Aleksandriaan kasvoi myös yksi suurimmista urbaaneista juutalaisista yhteisöistä. On siksi luontevaa, että juutalaisuuden sisällä

7 Marty 2010, 112.

8 Sundkler & Steed 2000, 21–22; Marty 2010, 40, 57, 83–86.

9 Sundkler & Steed 2000, 21–37.

syntynyt kristinusko löysi tiensä samoja reittejä pitkin ja sai kannattajia samojen kansojen keskuudesta.¹⁰

Uuden testamentin ensimmäinen Etiopiaan liittyvä viittaus on Apostolien tekojen kertomus mahtavasta etiopialaisesta hoviherrasta, jonka apostoli *Filippos* kasvoi. Hoviherra palveli *kandakea*, joka oli kuningattaren arvonimi yhdessä Nubian kolmesta kuningaskunnasta. Hoviherra ei siis ollut Aksumista, joten hän ei ollut modernissa mielessä etiopialainen vaan pikemminkin sudanilainen. Hänen mahdollisesta paluustaan Afrikkaan ja toiminnastaan siellä ei ole mitään tietoa. Tästä huolimatta etiopialaiset uskovat hänen olleen nimenomaan Etiopian ensimmäinen kristitty ja myös maan kristillistäjä.¹¹

Uskonnollisesti ja kulttuurisesti omalaatuisen Etiopian ortodoksisen kirkon synty ajoittuu 300-luvulle, jolloin Aleksandrian piispa *Athanasios* vihki Aksumin kuninkaan opettajana toimineen Frumentiuksen Aksumin piispaksi. Frumentiuksen liittyy paljon legendoja, mutta tarinan pääpiirteillä on arveltu olevan historiallista pohjaa. Piispan vihkiminen kertoo puolestaan siitä, että valtakunnan alueella oli jo tuolloin vakiintuneita kristillisiä yhteisöjä. Samasta seikasta kertoo se, että Frumentiuksen entinen oppilas, kuningas *Ezana*, oli tehnyt kristinuskosta Aksumin valtionuskonnon jo 330-luvulla.¹²

Aleksandrian patriarkaattiin kuuluneeseen Aksumien ortodoksisen kirkkoon sulautui ilmeisesti jo varhaisessa vaiheessa paljon juutalaisia piirteitä, jotka näkyvät yhä Etiopian ortodoksisessa kirkossa vahvemmin kuin missään muussa kristillisessä kirkossa maailmassa.¹³ Yhteydet juutalaisuuteen näkyvät kenties selkeimmin etiopialaisissa myyteissä.

Nationalistiset etiopialaiset uskovat tänä päivänäkin Aksumin ja sitä seuranneen Etiopian kuningassuvun polveutuvan suoraan Vanhan testamentin kuningas *Salomonista* ja Saban kuningattaresta, jonka uskottiin olleen etiopialainen. Tämä myytti Etiopian kuninkaan ja kansakunnan pyhästä alkuperästä on keskeisen tärkeä maan kansalliselle ja uskonnolliselle identiteetille. Usko pyhän kuningassuvun katkeamattomaan säilymiseen on vaatinut myöhemmin uusia legendoja. Esimerkiksi kun valloittajat surmasivat Aksumin kuningasperheen 1200-luvulla, munkkien kerrotaan piilottaneen luostariin yhden poikalapsen, joka myöhemmin palasi valtaan. Tämän tarunomaisesti pelastuneen pojan kautta puhtaan kuningaslinjan uskotaan säilyneen.¹⁴

Etiopian ortodoksinen kirkko väittää myös, että legendaarinen liitonarkku, joka sisältää Jumalan *Moosekselle* antamat kymmenen käskyä, sijaitsee tällä hetkelläkin

10 Sundkler & Steed 2000, 10–12, 34–37.

11 Fargher 1996, 3; Sundkler & Steed 2000, 34–35. Etiopialaisen hoviherran merkityksestä tämän päivän etiopialaisille kristityille ks. Tsegahun Assefa Adugnan haastattelu 12.1.2016.

12 Fargher 1996, 3–4; Sundkler & Steed 2000, 12, 35–36.

13 Päivi Anttilan haastattelu 10.1.2016; Sundkler & Steed 2000, 12; Marty 2010, 105–106.

14 Tsegahun Assefa Adugnan haastattelu 12.1.2016; Fargher 1996, 6–11; Sundkler & Steed 2000, 39, 151.

Aksumin kaupungissa olevassa ortodoksikappelissa. Legendan mukaan Salomon ja Saban kuningattaren poika, keisari *Minilik I*, toi arkun Aksumin kaupunkiin, ”uuteen Siioniin”. Liitonarkusta on tehty myös puisia ja kivisiä kopioita, ja ne toimivat alttaripöytinä etiopialaisissa ortodoksikirkoissa, jotka on pyritty rakentamaan Jerusalemin temppelin mallin mukaisiksi.¹⁵

Etiopian ortodoksisen kirkon juutalaiset vaikutteet eivät jää vain rakennelmiin tai legendoihin, joista osa on ilmeisesti myöhäisempää perua. Ortodoksit viettävät juutalaisten tapaan sapattia lauantaina. He myös ympärileikkaavat poikalapset sekä noudattavat vahvoja puhtaussäädöksiä ja ankaraa paastoa. Messulauluperinteessä on puolestaan kuultavissa selkeitä ortodoksijuutalaisuuden vaikutteita.¹⁶

Islamin levittäytyminen Pohjois- ja Itä-Afrikkaan 600-luvulla merkitsi afrikkalaisen kristinuskon kuihtumista. Nubian ja Aksumin valtakunnat joutuivat osittain eristetyksi muusta maailmasta, mutta muslimihallitsijoiden kanssa tehtyjen rauhansopimusten myötä ne saattoivat säilyttää asemansa ja kulttuurinsa satojen vuosien ajan. 1300-luvulta lähtien paine Nubiassa alkoi kasvaa, ja 1500-luvulla entinen suurvalta sortui ja islamisoitiin. Samalla katosi nubialainen kristinusko.¹⁷

Aksumissa kristinusko sen sijaan säilyi, jopa jouduttuaan vähemmistöuskonnoksi. Osittain tämä johtui nykyisen Pohjois-Etiopian vuoristoisesta maastosta, jonne etiopialaiset saattoivat rakentaa kuuluisia maanalaisia kirkkojaan ja piilottaa lukuisia luostareitaan. Paljolti oli kyse myös siitä, että siinä missä kristinusko oli Nubiassa ollut vuosisatojen ajan käytännössä vain hovin uskonto, jolla oli yläluokkainen ja vierasmaalainen kaiku, Aksumissa se oli nivoutunut lujasti osaksi myyttistä perimää ja kansallista identiteettiä. Islamin ympäröimän Aksumin vuosisatoja kestänyt eristäytyminen muista lähiseutujen kristillisistä alueista, Egyptistä, Nubiasta, Etelä-Jemenistä ja Syyriasta, teki sen ortodoksikirkosta itsenäisen ja omaperäisen.¹⁸

Etiopia alkoi saada nykyisen muotonsa vasta 1800-luvun lopulla alkaneella keisarikaudella. Maan pohjoisilla ylämailla oli vahva kristillinen menneisyys, kun taas muslimit olivat vuosisatoja asuttaneet huomattavasti suurempia alueita maan itäosissa. Useista sulttaanikunnista koostunut muslimialue oli kuitenkin ollut paljon hajanaisempi kuin pohjoisen kristillinen kuningaskunta. Maan yhdistyttyä kristillisen keisarin hallintaan ortodoksisuudesta tuli Etiopian valtionuskonto, mitä se oli ollut halki vuosisatojen Aksumien kuningaskunnassakin.¹⁹

Jos 1800-luvulla virinnyt katolisen kirkon ja protestanttien lähetystyö kouluiheen ja lääkäreineen merkitsi Saharan eteläpuoleiselle Afrikalle uudenlaisen maailman avautumista, tilanne oli Etiopian kohdalla toinen. Kristillisellä kirkolla oli

15 Ibid.

16 Päivi Anttilan haastattelu 10.1.2016; Fargher 1996, 6–11; Marty 2010, 105–106.

17 Fargher 1996, 5–6; Sundkler & Steed 2000, 31–34; Marty 2010, 106–107.

18 Fargher 1996, 7; Sundkler & Steed 2000, 37–41; Marty 2010, 105–106.

19 Sundkler & Steed 2000, 73–78.

siellä 1500-vuotinen perinne. Muinaisen liturgian, pyhien traditioiden ja kansallisten myyttien kautta kirkko oli kudottu osaksi valtakuntaa.²⁰

”Etiopialaisuudesta” tuli siirtomaakaudella eri puolilla Afrikkaa viljelty käsite ja ideologinen symboli. Sillä viitattiin Egyptin, Nubian ja Aksumin korkeakulttuurisiin, jotka olivat afrikkalaisen ylpeyden ja identiteetin kulmakiviä. Kun Etiopia vieläpä kykeni torjumaan italialaisten kolonisaatioyritykset 1800-luvun lopulla, se toimi muistutuksena siitä, etteivät eurooppalaiset olleet voittamattomia tai afrikkalaisiin nähden ylempiä.²¹

1800-luvulla Etiopiaan saapuneiden evankelikaalisten ja katolisten lähettien työ oli ortodoksiseen kirkkoon verrattuna marginaalista, mutta Mekane Yesuksen synnyn näkökulmasta sillä oli oma merkityksensä. Osa eurooppalaisista ja amerikkalaisista läheteistä haaveili uudistavansa ortodoksikirkkoa raamatunkäännöstyön kautta, osa taas kohdisti työnsä etelään ja pyrki evankelioimaan pakanallista oromoheimoa. Ensimmäinen amharaksi käännetty Raamattu ilmestyi vuonna 1840, ja sen kolme vuosikymmentä myöhemmin julkaistusta uudistetusta painoksesta tuli protestanttisen lähetystyön kulmakivi.²²

Luterilainen lähetystyö Etiopiassa käynnistyi 1860-luvun puolivälissä muuttaman *Swedish Evangelical Missionin* lähetin voimin. Työ kuitenkin tyrehtyi alkuunsa lähettien kuoltua sairauksiin ja väkivaltaisuuksiin. Monissa lähetysseuroissa uskottiin etiopialaisen oromoheimon olevan kulttuurisista ja maantieteellisistä syistä avain koko Itä-Afrikan käännättämiseen, minkä vuoksi Etiopian sisäosiin yritettiin päästä uudelleen eri ilmansuunnista. Yritykset tuottivat tulosta vasta 1920-luvulla, jolloin ruotsalaiset sekä saksalaisen *German Hermannsburg Missionin* lähetit käynnistivät lähetystyönsä kymmeniä vuosia alkuperäisen suunnitelman jälkeen. Etiopiaan saapui vuodesta 1948 lähtien lähettejä myös Norjasta ja Tanskasta.²³

Saksan ja Skandinavian luterilaisten ohella Mekane Yesuksen syntyyn vaikutti vahvasti yhdysvaltalainen *United Presbyterian Church of North America*, joka perusti vuonna 1919 lähetysklinikan tuhoisan influenssaepidemian piinaamalle oromoheimon alueelle. 1930-luvun lopulla presbyteerit perustivat Etiopiaan oman kirkon, joka sai vuonna 1947 nimekseen *Evangelical Church Bethel*.²⁴

Luterilaisilla ja presbyteerisillä lähetysjärjestöillä oli kullakin omat lähetysasemansa sekä kouluja ja terveysasemia Addis Abebassa ja useimmissa muissa suurissa kaupungeissa eri puolilla Etiopiaa. Vaikka lähetysjärjestöjen oma toiminta tapahtui erillään toisistaan, työn seurauksena syntyneet paikallisseurakunnat lähtivät monissa kohdin etsimään yhteistyötä naapurisseurakuntien kanssa. Seurakuntien

20 Sundkler & Steed 2000, 150–151, 154.

21 Kalu 2012, 44–45.

22 Sundkler & Steed 2000, 154–157.

23 Imberg 2008, 41–43; Guutaa 2011, 1–4, 6–9.

24 Arén 1999, 510; Guutaa 2011, 4–5.

yhteistoiminta edellytti organisoitumista, mikä alkuvaiheessa toteutui erilaisten komiteoiden ja toimikuntien kautta.²⁵

Italia oli miehittänyt Etiopian toisen maailmansodan alla, ja miehitysvalta oli tuhonnut kirkkoja sekä kieltänyt paikalliselta väestöltä julkiset kokoontumiset. Kun miehityskausi päättyi vuonna 1941, maan kristityt ryhtyivät innolla järjestämään julkisia kokoontumisia ja tilaisuuksia. Kun Etiopian ortodoksinen kirkko ryhtyi kamppailemaan itsenäisyydestä äitikirkkonsa Egyptin koptikirkon kanssa, siltä ei riittänyt huomiota harhaoppisina vainoamilleen evankelikaaleille, joista osa oli ortodoksisen kirkon jäseniä. Näin evankelikaaliselle vähemmistölle avautui tilaisuus lähteä edistämään omaa asemaansa ja rakentamaan omaa kirkkokaan.²⁶

Vuonna 1944 perustettiin Etiopian evankelikaalisten kirkkojen konferenssi (*Conference of Ethiopian Evangelical Churches*, CEEC), joka yli kahdenkymmenen vuoden ajan pyrki edistämään jumalanpalveluksiin osallistumista yli tunnustuskuntarajojen, yhteisen pappeinkoulutuslaitoksen perustamista ja lopulta yhteisen evankelikaalisen kirkon muodostamista. Ongelmaksi nousi oppi.²⁷

Perusteilla oleva kirkko tarvitsi yhteisen tunnustuksen, jota yritettiin vuosikymmenen ajan laatia erilaisissa komiteoissa. Prosessin ytimessä olivat ruotsalaiset lähetit *Gustav Arén* ja *Manfred Lundgren*, joiden luonnokset olivat opillisesti liian luterilaisia konferenssin presbyterisille teologeille, jotka eivät hyväksyneet luterilaisen *Vähäkatekismuksen* ehtoollisoppia.²⁸

Evankelikaalisen kirkon perustamisen epäonnistuttua luterilainen yhteistyö Etiopiassa käynnistyi Luterilaisen maailmanliiton aloitteesta ja johti yhteisen *Lutheran Missions Committeeen* (LMC) perustamiseen vuonna 1951. Kuusi vuotta myöhemmin järjestöön liittyivät sinne vastikään saapuneet *American Lutheran Missionin* työntekijät Yhdysvalloista.²⁹

Mekane Yesus perustettiin virallisesti vuonna 1959 luterilaiseksi kirkoksi. Sen taustalla toimi viisi skandinaavista, saksalaista ja amerikkalaista luterilaista lähetysjärjestöä, jotka olivat vajaan vuosikymmenen ajan toimineet yhteisen kattojärjestön alaisuudessa. Kirkon varsin perinteisen luterilaisen tunnustuspohjan laativat ruotsalaiset Arén ja Lundgren. Perustamishetkellä kirkko koostui neljästä synodista, muutamasta sadasta seurakunnasta ja noin 20 000 jäsenestä.³⁰ Vaikka Mekane Yesuksesta tuli luterilainen kirkko, evankelikaalinen pohjavire sekä perustamisvaiheen läheinen yhteys presbyterien kanssa kirkon kaikilla tasoilla ovat yhä nähtävissä.

25 Guutaa 2011, 9.

26 Fargher 1996, 202–221; Arén 1999, 453–454, 509–536; Guutaa 2011, 10; Strategic Plan [2012].

27 Guutaa 2011, 10–11.

28 Guutaa 2011, 10–11.

29 Guutaa 2011, 7–9, 12–13.

30 Guutaa 2011, 12–19; Strategic Plan [2012].

Etiopiassa toimii myös toinen, hyvin pieni luterilainen kirkko, *Ethiopian Lutheran Church*.³¹

3 Organisaatorakenne

Mekane Yesus ei ole piispallinen kirkko. Sen rakenne ja käytössä olevat nimitykset muistuttavat Yhdysvaltain ja Saksan luterilaisuuden varhaisempia käytäntöjä. Esimerkiksi kokonaiskirkkoa sekä hiippakuntia vastaavia synodeita johtavat piispojen sijasta presidentit.

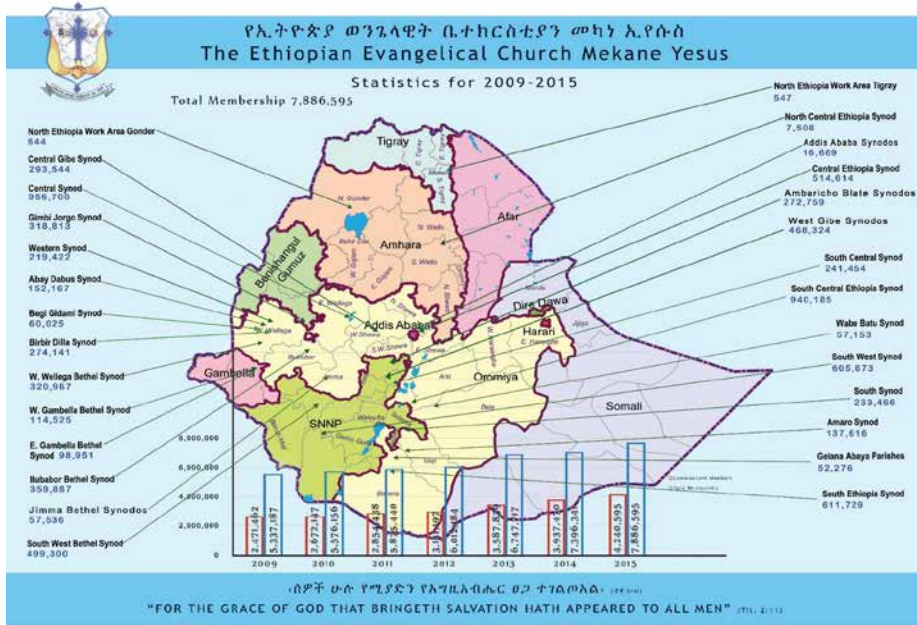
Kirkon perusrakenne on neliportainen. Lähimpänä ruohonjuuritasoa ovat *congregationit*, jotka voidaan kääntää joko jumalanpalvelusyhteisöiksi tai kappeliseurakunniksi. Niiden yläpuolella ovat *parishes* eli seurakunnat, joihin kuuluu keskimäärin 20–30 kappeliseurakuntaa. Vastaavasti 20–30 seurakuntaa muodostaa synodin, joita on tällä hetkellä 26. Varsinaisten synodien rinnalla kirkossa on työalueita, joilla ei ole synodin statusta.³²

Jäsenmäärän nopean kasvun johdosta myös kirkon organisaatio kasvaa jatkuvasti. Muutaman viimeisen vuoden aikana kirkkoon on muodostunut viisi uutta synodia lähinnä suurimpien ja nopeimmin kasvavien synodien jakautumisen kautta. Yksi esimerkki tästä on *Addis Ababa Synodin* irrottautuminen *Central Synodista* vuonna 2014.³³ Osa uusista synodeista on merkitty oheiseen karttaan vielä työalueina tai jonkinlaisina alasynodeina (engl. *synodos*).

31 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016.

32 Idosa 2015; Synods [2016]; Belay Gutan haastattelu 11.1.2016; Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

33 Addis Ababa Synod [2016]. Synodien määrän osalta vrt. Strategic Plan [2012].



Kuva 1. EECMY:n synodijako.

Seurakunnista koostuvien synodioiden ja työalueiden lisäksi kirkon organisaatioon kuuluu *Joint Programeiksi* kutsuttuja erillisyyksiköitä. Tällä hetkellä erillisyyksiköitä on neljä: kaksi oppilaitosta, *Mekane Yesus Seminary* (MYS) ja *Tabor Evangelical College* (TEC), tiedotuskeskus *Yemsirach Dimts Communication Services* (YDCS) sekä talouden ja sijoitustoiminnan yksikkö *Pension, Insurance and Investment Commission* (PIIC).³⁴

Kirkon organisaatioon kuuluu myös viisi alueellista seminaaria ja 46 raamatukoulua. Raamatukouluissa koulutetaan tavallisia pappeja ja evankelijoita. Alueelliset seminaarit kouluttavat raamatukoulujen opettajia sekä ”citypastoreita” eli kirkkoherroja, jotka toimivat seurakuntien johtajina. Ylintä opetusta järjestetään Addis Abeban *Mekane Yesus Seminaryssa*.³⁵

Ylimpänä kirkon hierarkiassa on kirkkohallituksen kaltainen keskuustoimisto, *Central Office*. Keskuustoimiston sisällä on kolme toimistoa – *General Office*, *Office of the President* ja *Office of the General Secretary* – sekä viisi osastoa: *Department for Mission and Theology* (DMT), *Administration and Finance Department* (DAF), *Department of Stewardship and Church Economy Development* (DSCED), *Department for Women’s Ministry* (DWM) ja *Department for Children and Youth Ministry* (DCYM). Keskuustoimistossa toimii myös muutamia pienempiä yksiköitä.³⁶

34 Organization [2016].

35 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016; Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

36 EECMY Central Office [2016]; Organization [2016].

General Office huolehtii työn koordinoinnista kansallisella ja kansainvälisellä tasolla sekä vastaa keskustoimiston yleishallinnosta. Sen tehtäviin kuuluu myös yleiskokouksen (engl. *General Assembly*) ja johtoryhmän (engl. *Executive Boardin*) päätösten toimeenpano.³⁷

Evankelointia ja diakoniaa on kutsuttu Mekane Yesuksen ”kahdeksi siiveksi, joiden varassa kirkko voi lentää”. Näistä kahdesta vastaa kokonaiskirkon tasolla *Department for Mission and Theology* sekä *Development and Social Services Commission* (DSSC). DMT:n toimialaan kuuluvat käytännössä kaikki seurakuntatyöhön, koulutukseen, evankelointiin ja lähetystyöhön liittyvät kysymykset. DSSC puolestaan vastaa diakoniasta, sosiaalisesta työstä ja kehitysyhteistyöstä sekä pyrkii kiinnittämään huomiota ihmisoikeuskysymyksiin.³⁸

Kirkollisen organisaation eri portaat ovat hallinnollisesti autonomisia. Kappeli-seurakunnilla, seurakunnilla ja synodeilla on kaikilla omat ”perustuslakinsa”, joihin sisältyvät sekä varsinaisten lakien antama kehikko että yksikön omat säännöt. Itsenäisyys koskee niin taloutta, hallintoa kuin toimintatapoja. Ylemmän portaan päätöksentekuelimet eivät voi puuttua suoraan alemman portaan päätöksentekoon.³⁹

Eri portaiden juridisesta itsenäisyydestä huolimatta Mekane Yesusta johdetaan kuten vahvaa linjaorganisaatiota. Keskustoimisto asettaa strategiset tavoitteet kasvulle ja kaikelle toiminnalle. Strategiset tavoitteet jalkautetaan synodeihin, jotka vastaavat kaikesta kirkollisesta toiminnasta alueellaan. Neljästi vuodessa synodien ylin johto kokoontuu keskustoimistoon raportoimaan päättyneet kvartaalin tuloksista sekä esittämään suunnitelmansa seuraavaa kvartaalia varten. Samalla käydään läpi esiin nousseet ongelmat ja vastoinkäymiset, joiden perusteella asetettuja tavoitteita ja niiden toteutumistapoja tarkastetaan.⁴⁰

Prosessi mahdollistaa tavoitteiden etenemisen valvonnan sekä sen, että kirkossa tiedetään tarkkaan, kuka vastaa minkäkin osa-alueen toteutumisesta. Samalla varmistetaan, että strategiset linjaukset ja toimintatavat toteutuvat kaikissa synodeissa ja läpäisevät koko organisaation.⁴¹

Yhdeksi esimerkiksi seurakuntien, synodien ja keskushallinnon käytännön työnjaosta ja suhteista voidaan nostaa pappien ordinaatio. Seurakunnat kutsuvat itselleen oman papin. Ordinaatio tapahtuu kuitenkin synoditasolla, joten asian valmistelu ja käytännön järjestelyt siirtyvät sinne. Prosessin valvonta tapahtuu puolestaan keskushallinnosta käsin. Keskustoimiston *Department of Theology and Mission* tarkistaa, että synodi on hoitanut ordinaatiota koskevan päätöksenteon ja toimet ohjeiden mukaan ja järjestää testit ordinoitaville. Jos keskushallinto antaa

37 Organization [2016].

38 DMT Annual Report 2014; DSSC Annual Report 2014; Idosa 2015; Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016.

39 Strategic Plan [2012].

40 Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

41 Ibid.

hyväksyntänsä sekä prosessille että ordinoitavalle henkilölle ja synodi suostuu ordinoimaan hänet, seurakunta saa kutsumansa papin.⁴²

Tuoreimmassa Mekane Yesuksen strategiassa kirkon organisaatiota on pyritty kriittisesti analysoimaan. Kirkon rakenteellisiksi vahvuuksiksi nostettiin päätöksentekojärjestelmän selkeät tasot, moninaisuuden hyväksyminen sekä se, että kirkon rakenteet on vahvistettu kirkon omassa ”perustuslaissa” eli sääntökokoelmassa.

Heikkouksiksi nostettiin liian moniportainen rakenne, komentoketjun jäykkyys, kirkollisten yksiköiden väliset jännitteet sekä ruohonjuuritason heikko organisaation tuntemus. Ongelmana pidettiin myös sitä, ettei ole luotu riittävän selvää ja rakenteellista järjestelmää sille, miten konflikteihin ja muihin ongelmiin voitaisiin ylemmältä taholta puuttua.⁴³

Ulkopuolelta tarkasteltuna huomio kiinnittyy ennen muuta siihen jännitteeseen, minkä synnyttää linjaorganisaation ja vahvan hierarkkisen johtajuuden ihanneiden yhdistäminen autonomisista osista koostuvaan rakenteeseen.

4 Päätöksentekojärjestelmä

Kokonaiskirkon tasolla Mekane Yesuksella on neljä päätöksentekoaikaa. Korkeinta päätösvaltaa käyttää neljän vuoden välein kokoontuva yleiskokous, jonka jäsenistä 40 % on kirkon työntekijöitä ja 60 % muita jäseniä. Maallikoiden kiintiöön lukeutuu myös naisia ja nuoria. Synodien presidenteillä on kiintiöpaikka yleiskokouksessa. Yleiskokous määrittelee kirkon toiminnan seuraavaksi neljäksi vuodeksi ja valitsee kirkolle presidentin, varapresidentin ja rahastonhoitajan.⁴⁴

Edellisen kaltainen mutta pienempi toimielin on kirkon neuvosto (engl. *Council of the Church*), johon yleiskokouksen tavoin kuuluu synodien presidentit, pappi ja maallikoita, myös naisia ja nuoria. Neuvosto kokoontuu kerran vuodessa arvioimaan, miten kirkon yksiköt ovat toteuttaneet yleiskokouksen linjauksia, sekä suunnittelemaan tulevaa vuotta. Neuvosto valitsee kirkon pääsihteerin ja apulaispääsihteerin, keskustoimiston osastojen johtajat sekä erillisyyksiköiden johtajat.⁴⁵ Kirkon neuvoston kokoonpano ja tehtävät muistuttavat Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1970-luvulla lakkautettua laajennettua piispainkokousta.

Kirkon johtoryhmä koostuu synodien presidenteistä, keskustoimiston yläjohdosta ja osastojen johtajista sekä viidestä nuorison edustajasta, naisten edustajista sekä joistakin asiantuntijoista. Johtoryhmän tehtävät koostuvat pääsääntöisesti kir-

42 Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

43 Strategic Plan [2012].

44 Assefa Adugna Meriläiselle 11.3.2016.

45 Ibid.

kon neuvoston sille delegoimista tehtävistä. Johtoryhmä kokoontuu neljän kuukauden välein.⁴⁶

Hallintokomitea (engl. *management committee*) on keskustoimiston sisäinen elin, joka koostuu pääsihteeristä, apulaispääsihteeristä ja osastojen johtajista. Näin ollen sitä voi verrata kirkkohallituksen virastokollegioon. Hallintokomitea kokoontuu kerran viikossa.⁴⁷

Synodeilla on vastaavat hallintoelimet kuin kokonaiskirkolla lukuun ottamatta hallintokomiteaa. Hallintoelinten jäsenet koostuvat seurakuntien johtajista eli kirkkoherroista sekä johtavista maallikoista. Seurakuntatason päätöksentekuelimet eivät ilmeisesti ole yhtä selkeästi määriteltyjä tai virallisia kuin ylempillä tasoilla. Niiden jäsenet koostuvat kappeliseurakuntien papeista ja maallikoista, jotka koontuvat päättämään seurakunnan asioista.⁴⁸

Mekane Yesuksen päätöksentekojärjestelmä on samankaltainen läntisten kirkkojen kanssa. Järjestelmä on demokraattinen kirkon kaikilla tasoilla, mutta mielenkiintoisen vivahteen siihen antaa vahvaan johtajuuteen perustuva kulttuuri. *Mekane Yesus Seminaryn* rehtorin sanoin ”Afrikassa kyse on aina johtajuudesta, eikä kukaan johtaja halua jättää tuoliaan.”⁴⁹

5 Juridinen asema ja valtiosuhde

Etiopia on läpi historiansa, ja aivan erityisesti viimeisten vuosikymmenten aikana, kokenut perustavanlaatuisia muutoksia valtiojärjestelmässään, ja usein nuo muutokset ovat olleet kytköksissä uskontoon. Nykyinen demokraattinen järjestelmä uskonnonvapauksineen on varsin tuore, ja koska sen taustalla on monia historiallisia jännitteitä, kirkon yhteiskunnallisen aseman ymmärtämiseksi on katse käännettävä jälleen menneeseen.

Uskonnon asema on vaihdellut suuresti Etiopiassa ja sitä edeltäneessä Aksumissa. Egyptin koptikirkon alaisuuteen kuulunut ortodoksinen kirkko oli valtiokirkko 330-luvulta lähtien. Keskiajalla ortodokseilla oli valta-asema Aksumissa, mutta nykyisen Etiopian eteläosat olivat muslimien hallinnassa. Kummallakin alueella uskonto oli vahvasti kytköksissä maalliseen hallintoon.⁵⁰

1500-luvun alussa muslimit valloittivat Aksumin, jolloin nykyisen Etiopian alueet olivat käytännössä kauttaaltaan islamilaisen hallitsijan alaisuudessa. Lyhyttä

46 Ibid. On epäselvää, viitattiinko kvartaaleittain kirkon tavoitteiden etenemistä valvovalla synodin presidenttien kokoontumisella juuri johtoryhmään. Kokoontumistiheys vaihtelee eri lähteissä kahdesta neljään vuodessa.

47 Ibid.

48 Ibid.

49 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016.

50 Sundkler & Steed 2000, 35, 73–74.

muslimikautta seurasi katolisen Portugalin valtakausi pohjoisessa ja pakanallisen oromo-heimon valtakausi etelässä.⁵¹

Riippumatta siitä, kuka aluetta on kulloinkin todellisuudessa hallinnut, pohjoisen kuningas on ollut ortodoksi. Hallitsijakultin uskonnolliset tulkinnat ja sitä kautta etiopialaisen kansalaisuskonnon synty voidaan sijoittaa 1800-luvun puoliväliin, jolloin ”kuninkaiden kuninkaaksi” julistautunut *Tewodros* onnistui yhdistämään sirpaleisen Etiopian ja jossain määrin myös sisäisesti ristiriitaisen ortodoksikirkon. Kuningas julisti olevansa Kristuksen tehtävään asettama ”Daavidin ja Salomon Poika”.⁵²

Vaikka *Tewodros* etsi auktoriteetilleen jumalallista oikeutusta, kuningas ei ollut kirkon virallinen päämies. Häntä seurannut keisari *Yohannes IV* sen sijaan yhdisti kirkon ja valtion virallisesti ja pyrki käännyttämään maan islamilaisen ja pakanallisen väestön ortodokseiksi.⁵³

Kristillisten keisarien aikaa jatkui toisen maailmansodan aikaista italialaiskautta lukuun ottamatta aina vuoteen 1974, jolloin viimeinen keisari Haile Selassie, ”Juudan heimon voittamaton leijona, Jumalan Valitsema ja Etiopian Kuninkaiden Kuningas”, syöstiin vallasta. Vaikka Etiopiaa modernisoineen *Haile Selassien* hallintoa arvostettiin eri puolilla maailmaa, kuilu amharankielisen eliitin ja syvässä köyhyydessä eläneen kouluttamattoman kansan välillä oli 1970-luvulle tultaessa valtava. Feodaaliruhtinaat, joihin ortodoksinen kirkkokin oli mahdollista lukea, omistivat esimerkiksi yli 90 prosenttia Etiopian viljelykelpoisesta maasta.⁵⁴

Vuosina 1974–1975 toteutetun vallankumouksen jälkeen Etiopiasta tuli kommunistinen valtio. Kommunistinen valtakoneisto hyökkäsi keisarivallan kannattajia, aatelisia ja suurmaanomistajia vastaan ja sosialisoi kirkkojen omaisuuden. Väkivalta, kuivuus ja valtavat nälänhädät yhdessä kommunististen järjestelmien maailmanlaajuisen romahduksen kanssa johtivat Etiopian kommunistivallan kaatumiseen ja nykyisen monipuoluejärjestelmän syntyyn.

Tänä päivänä Etiopia on demokraattinen tasavalta, jossa on voimassa sekä uskonnon että kokoontumisen vapaus. Virallista valtionuskontoa ei ole, mutta ortodoksisen kirkon kulttuurinen asema on vahva, samoin islamin. Vuoden 2007 väestönlaskennan mukaan etiopialaisista 40,5 % oli ortodokseja, 35,4 % muslimeja, 19,6 % protestantteja, 0,6 % katolilaisia sekä 3,8 % luonnonuskontoja ja muita uskontoja. Nykytilannetta on vaikea arvioida, sillä viimeisen vajaan 10 vuoden aikana maan väestö on kasvanut lähes 20 miljoonalla. Näin ollen prosenttiosuussissakin on voinut tapahtua isoja muutoksia. Uskontojen kannattajamäärien tilas-

51 Sundkler & Steed 2000, 74–78.

52 Sundkler & Steed 2000, 159–161.

53 Sundkler & Steed 2000, 161–164.

54 Sundkler & Steed 2000, 165–168.

tointia pyritään yleensäkin välttämään, jotta ne eivät lisäisi uskontojen keskinäistä kilpailua ja jännitteitä.⁵⁵

Valtiovallan kontrolli kaikkialla yhteiskunnassa on tiukka, mikä hankaloittaa kirkkojen elämää. Kirkkojen on esimerkiksi rekisteröidyttävä uudelleen joka vuosi, mikä vaikeuttaa muun muassa työlupien saamista. Kirkkollisille projekteille on puolestaan saatava lupa paikallishallinnolta.⁵⁶

Valtio omistaa Etiopiassa kaiken maan, ja maahan liittyvistä käyttöoikeuksista on tullut merkittävä vallankäytön kanava. Tämä on johtanut muun muassa tuoreisiin väkivaltaisuuksiin maanviljelijöiden ja hallituksen joukkojen välillä. Kirkkojen kohdalla maan hallintaan liittyvät jännitteet kulminoituvat siinä, että kirkkojen on ollut vaikea saada valtiolta vuokramaata uusia kirkkorakennuksia ja muita toimintiloja varten. Nopeasti kasvavalle Mekane Yesukselle tämä on merkittävä ongelma. Myös nykyisten hyvillä paikoilla sijaitsevien toimitilojen tarpeellisuus pitää pystyä perustelevaan valtiolle, jotta ne saadaan pitää.⁵⁷

Hallitus pyrkii valvomaan Mekane Yesuksen toimintaa aina yksityiskohtia myöten.⁵⁸ Näkyvimmin mielenkiinto liittyy rahaan ja sen käyttöön. Taustalla lienee kuitenkin syvempää poliittista huolta, joka kumpuaa yhtäältä kirkon sanomasta ja toisaalta sen etnisistä ja historiallisista taustoista.

Kirkko saa ulkomailta rahaa sosiaaliseen työhön, ja köyhässä maassa raha herättää ennakkoluuloja siitäkkin huolimatta, että kirkkojen tekemällä sosiaalisella työllä on pitkät juuret. Valtio pyrkii valvomaan yhtäältä sitä, mistä rahat tulevat kirkolle, ja toisaalta sitä, menevätkö sosiaaliseen työhön tarkoitetut varat todella kohteisiinsa.⁵⁹

Samaan aikaan valtio tukee Mekane Yesuksen diakonia- ja kehitysyhteistyötä, mikä on Etiopiassa poikkeuksellista, sillä järjestökenttää se ei tue lainkaan. Tuen taustalla saattaa tosin olla kontrollipyrkimyksiä. Osallistumalla joihinkin kehitysyhteistyöhankkeisiin valtio voi yrittää ohjailla sitä, mihin kirkon toiminta kohdistuu ja mihin se rahojaan käyttää.⁶⁰

Valvontaa ja hienovaraista vaikuttamista merkittävämpi keino kirkkojen ja järjestökentän toiminnan rajoittamiselle on ollut uuden kansalaisjärjestölain säätäminen. Lain vaatimuksesta kaikki kansalaisjärjestöt lajitellaan taustojen perusteella kolmeen eri ryhmään, joiden oikeudet vaihtelevat.⁶¹

Mekane Yesuksen kehitysyhteistyöstä ja diakoniasta vastaava osasto ei saanut luokittelussa ”etiopialaisen järjestön” statusta, vaan sen luokiteltiin ”Etiopiassa vakituisesti toimivaksi järjestöksi”. Vierasperäisestä taustasta johtuen sillä ei ole

55 Päivi Anttilan haastattelu 10.1.2016; Strategic Plan [2012].

56 Wakseyoum Idosan haastattelu 10.1.2016; Strategic Plan [2012].

57 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016; Strategic Plan [2012].

58 Wakseyoum Idosan haastattelu 10.1.2016.

59 Ibid.

60 Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016.

61 Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016; Strategic Plan [2012].

oikeutta ottaa kantaa Etiopian ihmisoikeus- ja demokratiakysymyksiin, minkäänlaisiin tasa-arvokysymyksiin (kansallinen, etninen, uskonnollinen tai sukupuolten tasa-arvo), vammaisten ja lasten oikeuksiin, konfliktien ratkaisuun ja rauhantyyöhön tai poliisiin ja oikeuslaitoksen toimintaan.⁶² Linjauksen takana on huoli Mekane Yesuksen etnisestä taustasta ja kirkon julistamasta sanomasta.

Mekane Yesus saarnaa rauhasta, tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta, mikä on hallituksen näkökulmasta kritiikkiä sitä kohtaan, sillä hallitus ei ole kyennyt toteuttamaan noita periaatteita.⁶³ Taloudellisen ja sosiaalisen epätasa-arvon keskellä kirkkojen sanoma on poliittista sanomaa.

Poliittista epäluuloa Mekane Yesusta kohtaan lisää se, että kirkossa valta on oromo-heimon jäsenillä. Protestanttisten lähetysjärjestöjen varhaisen työn seurauksena oromo-heimon parista tuli muita aikaisemmin ja enemmän koulutettua väkeä, joka saattoi nousta kirkon johtotehtäviin. Vaikka nykyään koulutettuja kirkon jäseniä on paljon muuallakin, valta on säilynyt yhä oromoilla. Oromot ovat itsenäisyyttä haluava heimo, joka oli hetken aikaa vallassa kommunistikauden päättymisen jälkeen ja jolla on sittemmin ollut lukuisia yhteenottoja hallituksen edustajien kanssa. Kirkon ulkomaiset juuret ja oromo-johto tekevät sen hallituksen näkökulmasta poliittisesti arveluttavaksi.⁶⁴

6 Talouden kehitys ja varainhankinta

Mekane Yesuksen budjettia ja muita talouteen liittyviä dokumentteja ei ole julkisesti saatavilla eikä niitä annettu ulkomaisten vieraiden tietoon. On kuitenkin selvää, että maailman köyhimpiin maihin lukeutuvassa Etiopiassa sijaitseva, nopeasti kasvava kirkko on jatkuvan resurssipulan keskellä.

Kirkon kotimaiset tulot rakentuvat kappeliseurakunnissa kerättävistä kymmenyksistä ja kolehtituotoista, joista 90 % käytetään ruohonjuuritason evankelisointiin ja 10 % ohjataan seurakunnalle. Seurakunnat käyttävät puolestaan noista rahoista 90 % omaan toimintaansa ja ohjaavat 10 % synodille. Sama periaate jatkuu synodien kohdalla, sillä ne käyttävät 90 % seurakunnilta saamistaan rahoista omaan toimintaansa ja ohjaavat 10 % kokonaiskirkolle valtakunnan tasolla tehtävään työhön.⁶⁵

Väestö on köyhää, mutta monet kirkon jäsenet lahjoittavat omaan tulotasoonsa nähden huomattavia summia kirkolle. Vähitellen kasvavalla ja vaurastuvalla keskiluokalla voi tulevaisuudessa olla kirkon rahoittamisen kannalta suuri rooli.

62 Ibid.

63 Wakseyoum Idosan haastattelu 10.1.2016.

64 Lähetystyöntekijöiden haastattelu 12.1.2016. Maan pohjois- ja eteläosien sekä heimojen välisistä historiallisista jännitteistä ks. myös Sundkler & Steed 2000, 77–78.

65 Strategic Plan [2012].

Esimerkiksi kirkon tulevaisuuskomitean delegaation vierailukohteena ollut keski-luokkainen seurakunta keräsi tavallisessa sunnuntaijumalanpalveluksessa normaalin kolehdin lisäksi huutokauppamuotoisessa rahankeräyksessä 123 000 Etiopian birrin eli yli 5 300 euron suuruisen lahjoituksen kirkon evankelointityölle. Summa on huomattavan suuri, kun sitä vertaa etiopialaisten keskipalkkaan, joka liikkuu 40 euron tietämällä kuukaudessa.

Uudeksi tulonlähteeksi kolehtien rinnalle on noussut sijoitustoiminta, josta vastaa keskustoimiston yhteydessä toimiva *Church Economy Development Office*. Painopiste sijoituksissa on ollut pankki- ja vakuutusaloilla.⁶⁶

Seurakuntalaisten avokätisistä lahjoituksista ja sijoitustoiminnasta huolimatta Mekane Yesus on edelleen vahvasti riippuvainen ulkomaisista yhteistyökumppaneista ja niiltä saatavasta tuesta. Tämän johdosta Mekane Yesus on panostanut huomattavalla tavalla yhteistyökumppaneihin kohdistuvaan markkinointiin ja rahankeräyskampanjoihin, minkä saattoi toistuvasti huomata Etiopiassa vieraillessa.

Kirkko esimerkiksi suunnittelee rakentavansa pääosin ulkomaisilla varoilla mittavan *commercial centerin* rahainhankintaa varten. Keskusta varten on jo laadittu suunnitelmat piirustuksineen.⁶⁷



Kuva 2. Graafinen luonnos EECMY:n tulevasta "commercial centeristä".

Vastaavasti kirkon ylin oppilaitos *Mekane Yesus Seminary* on käynnistänyt kunnianhimoisen hankkeen saavuttaa muutamassa vuodessa tutkimusyliopiston status. Tätä tarkoitusta varten seminaarin on laajennettava nykyisiä tilajejään sekä perustettava iso kirjasto, arkisto ja tutkimuskeskus. Miljoonien eurojen hankkeesta 70 % lasketaan tulevan ulkomailta ja 30 % omalta kirkolta. Ulkomainen rahoitus tulee pääosin yhdysvaltalaiselta Missouri-synodilta, mutta esimerkiksi kirjaston, arkiston ja tutkimuskeskuksen päärahoittajaksi kaavaillaan Suomen evankelis-

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Idosa 2015.

luterilaista kirkkoa, jolta odotetaan vajaan 130 000 euron lahjoitusta. Hankkeen edistämiseksi *Mekane Yesus Seminary* on aikeissa lähettää Suomeen pienen delegaation oppimis- ja rahankeräysmatkalle.⁶⁸

Vahva riippuvuus ulkomaisesta rahasta korostaa entisestään, miten vaikea Mekane Yesukselle lienee ollut katkaista suhteensa sen perinteisiin ja varakkaisiin tukijoihin, ELCA:an ja Ruotsin kirkkoon. Toisaalta Missouri-synodi on tämän jälkeen pyrkinyt omaa tukeaan kasvattamalla korvaamaan Mekane Yesukselle sen liberaaleilta kirkkoilta menettämän tuen, ilmeisesti kirkkopoliittisista syistä.

Infrastuktuurin kasvattamisen ja uusien seurakuntien sekä synodien perustamisen ohella Mekane Yesus käyttää aiempaa enemmän rahaa lähetystyöhön ja kotimaiseen diakoniaan. *Development and Social Services Commissionin* vuosibudjetti oli vuonna 2014 noin 416 miljoonaa birriä eli noin 18 miljoonaa euroa. Tästä 72 % meni erilaisiin avustusohjelmiin ja projekteihin sekä 28 % hallintokuluihin.⁶⁹

Omaa rahankäyttöään ja taloudenhoitoon liittyvää kulttuuriaan Mekanen Yesus tarkastelee strategiassaan kriittisesti. Olemassa olevia resursseja ei sen mukaan hyödynnetä aina parhaalla mahdollisella tavalla, minkä lisäksi kirjanpito on ajoittain puutteellista eivätkä talouden kehittämistä koskevat ideat jalkaudu riittävän systemaattisesti eri portaiden johtajille saati ruohonjuuritasolle:

Jatkuva keskittyminen aineellisten asioiden ja koulutuksen puutteeseen sekä yleisemmin resurssipulaan on usein johtanut sokeuteen suhteessa siihen, mitä kirkolle on uskottu, sekä välinpitämättömyyteen siinä, miten olemassa olevia varoja kunnolla hoidetaan. Tarvitaan asennemuutosta, jotta ymmärretään todella, miten taloudenhoito pitää järjestää ja kirkon resurssit hoitaa kunnolla.⁷⁰

7 Jäsenkehitys

Mekane Yesuksen jäsenmäärän kasvu on koko sen olemassaolon ajan ollut hämmästyttävän nopeaa. Tämän seurauksena yksikään virallinen, julkistettu tilasto ei ole ajan tasalla edes julkistamishetkellään.

Perustamishetkellä, 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, kirkossa on arvioitu olleen noin 20 000 jäsentä. Vuonna 2010 jäsenmäärä oli noussut hieman vajaan 5,6 miljoonaan, ja vuonna 2015 lukema oli jo lähes 7,9 miljoonaa. Kasvuvauhti on vuositasolla vaihdellut, mutta 2010-luvulla se on ollut keskimäärin noin kahdeksan prosenttia vuodessa.⁷¹ Kevättalvella 2016 jäsenmäärä lienee ylittänyt jo kahdeksan miljoonan rajan.

68 Guta 2015; Belay Gutan haastattelu 11.1.2016.

69 Strategic Plan [2012]; DSSC Annual Report 2014, 5–6.

70 Strategic Plan [2012]. Suomennos Juha Meriläinen.

71 Haastettu kirkko 2012, 36–37; Idosa 2015.

Kirkon kasvun voi odottaa jatkuvan myös tulevaisuudessa. Ennen kaikkea tämä johtuu Etiopian yleisestä väestönkasvusta. Maassa syntyy arviolta kolme miljoonaa lasta vuodessa, ja yli 40 % väestöstä on alle 14-vuotiaita. Oma merkityksensä on epäilemättä myös kirkon vahvalla evankelointityöllä. Jäsenmäärän nopea kasvu näyttäisi olevan Mekane Yesuksen tärkein strateginen tavoite ja samalla sen ylpeydenaihe. Koska osa maasta on edelleen kristinuskon vaikutuspiirin ulkopuolella, mahdollisuuksia levittäytymiseen myös on.

Kasvua koskevat tavoitteet ovat vähintäänkin kunnianhimoiset. Viisivuotisstrategiassa esitellyt tavoitteet 30 miljoonasta Mekane Yesuksen toiminnan piiriin tulevasta uudesta ihmisestä, joista 10 miljoonasta tulisi uusia jäseniä,⁷² perustuvat päämäärätietoiseen ja valvottuun toimintamalliin sekä toiveikkaaseen matematiikkaan.

Tavoitteen pohjana on ajatus siitä, että kirkon nykyisistä jäsenistä kaksi miljoonaa saataisiin aktiivisesti evankeliumia levittäviksi kristityiksi, joista jokainen toisi kirkon piiriin kolme uutta ihmistä vuodessa. Tämä merkitsisi viidessä vuodessa 30 miljoonaa uutta ihmistä, joista kirkon evankelointityön kautta kolmannes jäisi jäseniksi.⁷³

Strategia kertoo jo itsessään, että vastuu kirkon kasvusta on ensisijaisesti sen tavallisilla jäsenillä, ei työntekijöillä tai johdolla, vaikka kasvutavoitteen etenemistä johdetaankin keskitetysti. Työntekijöitä ei nimittäin ole riittävästi hoitamaan edes nykyisiä seurakuntia ja niiden jäsenistöä. Kirkko toki pyrkii valvomaan tavoitteiden toteutumista, ja mikäli työ ei etene suunnitelman mukaisesti, epäonnistumisen analysoidaan ja toimintaa uudistetaan tarpeen mukaan.⁷⁴

Mekane Yesus hyödyntää evankeliumin levittämisessä angloamerikkalaiselle protestanttisuudelle tyypillisiä menetelmiä, kuten esimerkiksi jumalanpalvelusyhteisöjen istuttamista (engl. *church planting*).⁷⁵ Kasvavasta ja hyvin toimivasta seurakunnasta valitaan johtaja sekä ryhmä aktiivisia seurakuntalaisia, jotka siirretään alueelle, jossa seurakunnan toiminta on sammumassa tai jossa ei ole seurakuntaa lainkaan. Tämä ryhmä tuo uudelle alueelle aktiivisen jumalanpalveluselämän, seurakunnallisia vastuunkantajia sekä omassa seurakunnassa toimiviksi havaittuja käytäntöjä. Uuden ydinryhmän positiivisen panoksen on tarkoitus vetää puoleensa uusia aktiivisia jäseniä, jolloin seurakunta alkaa kasvaa.

Kuten missä tahansa kirkossa myöskään Mekane Yesuksessa kaikki kastetut jäsenet eivät osallistu aktiivisesti jumalanpalveluselämään. Virallisten tilastojen mukaan Mekane Yesuksella oli vuonna 2015 yli 4,2 miljoonaa ehtoollisvierasta, mikä merkitsee noin 53,8 % koko jäsenistöstä. Vaikka jumalanpalveluksia koskevat tilastot ovat tuskin koskaan täysin tarkkoja, eivätkä ne ole eri maiden välillä suoraan vertailukelpoisia, aktiivisten messuvieraiden osuutta Mekane Yesuksen jäsenistössä

72 Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

73 Ibid.

74 Ibid.

75 Strategic Plan [2012]; Idosa 2015.

voidaan pitää huomattavan korkeana. Esimerkiksi vuoden 2011 *Gallup Ecclesiastica* -tutkimuksen mukaan Suomen väestöstä 6 % osallistui jumalanpalveluksiin vähintään kerran kuukaudessa ja 29 % vähintään kerran vuodessa.⁷⁶

Erilaisissa kannanotoissaan Mekane Yesuksen johto on toistuvasti korostanut, ettei pelkkä jäsenyys riitä. Vuodesta 1972 alkaen kirkko on strategisesti painottanut ”holistista”, kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jolla viitataan siihen, että kirkko lähestyy ihmisiä ja heidän tarpeitaan kokonaisvaltaisesti ottaen huomioon niin ruumiin, hengen kuin sielun tarpeet.⁷⁷

Toistaalta myös seurakuntalaisilta edellytetään kokonaisvaltaista omistautumista evankeliumille ja kirkolle, eli niin sanottua opetuslapseutta. Opetuslapseudella tarkoitetaan sitä, että kristitty lukee Raamattua ja rukoilee päivittäin, levittää evankeliumia lähipiirissään ja pyrkii imitoimaan elämässään Kristuksen esimerkkiä. Opetuslapseudessa on kyse sisäisestä muutoksesta, joka heijastuu koko elämään. Konkreettisesti se voisi näkyä niin, että evankeliumiin tutustuva ihminen etenisi vaiheittain kirkossa kävijästä jäseneksi, jäsenestä seurakunnan pienryhmän vetäjäksi ja lopulta ehkä evankelistaksi tai papiksi.⁷⁸

Opetuslapseuteen ei pelkästään rohkaista, vaan siihen pyritään yhtäältä kouluttamaan ja toisaalta kirkkokurin avulla ohjaamaan. Jos seurakunnan jäsen ei esimerkiksi noudata elämässään kirkon eettis-moraalisia periaatteita, hänet saatetaan sulkea ehtoollisyhteyden ulkopuolelle.

Pyhityskristillisyydessä, eli siinä, että uskoon tulon odotetaan muuttavan kristityn elämän kokonaisuudessaan, näkyy evankelikaalisen Mekane Yesuksen reformoidut vaikutteet. Tämä piirre on johtanut varauksellisuuteen suhteessa niihin kirkkoihin, joiden asenne kristittynä elämiseen on toisenlainen. Esimerkiksi Etio-pian ortodoksisen kirkon jäseniä ei välttämättä pidetä Mekane Yesuksen piirissä todellisina kristittyinä, tai ainakaan heidän ei katsota edenneen kristillisessä vakauksessaan opetuslapseuden asteelle.

8 Viimeaikaiset uudistukset ja ajankohtaiset haasteet

8.1 Yleistä

Mekane Yesus on nopeasti kasvava kirkko, joka sijaitsee köyhässä ja jännitteisessä yhteiskunnassa. On siksi selvää, että kirkko on loputtomien haasteiden ja jatkuvan muutostarpeen keskellä.

Tulevaisuuskomitean kannalta kiinnostavia ajankohtaisia tarkastelukohteita löytyisi Mekane Yesuksesta useita. Esimerkiksi se, miten uudet seurakunnat ja synodit

76 Idosa 2015.

77 Strategic Plan [2012]; Idosa 2015; Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

78 Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

kyetään organisoimaan ja liittämään osaksi suurempaa kokonaisuutta. Valtiosuhteiden kehittyminen sekä nousu konservatiivisen luterilaisuuden maailmanlaajuiseksi lipunkantajaksi ansaitsisivat myös nykyistä enemmän huomiota. Lisäksi esiin voisi nostaa kirkon sisäisen uskonnollisen moninaisuuden haasteet luterilaiselle identiteetille ja jumalanpalveluselämälle. Kasvussa oleva työ lasten, nuorten, opiskelijoiden ja naisten parissa tarjoaisi puolestaan esimerkkejä kirkossa tapahtuvista uudistuksista.

Tähän lukuun on valikoitunut kuitenkin neljä erityisen merkittävää näkökulmaa, joita on ehkä muualla sivuttu, mutta joihin on tarpeen vielä lyhyesti palata: 1) työntekijäpula, 2) jännitteinen suhde muihin kirkkoihin ja uskontokuntiin, 3) vähemmistökysymykset sekä 4) köyhyyden ja ilmastonmuutoksen haasteet.

8.2 Työntekijäpula ja koulutuksen uudistaminen

Tällä hetkellä kahdeksan miljoonan jäsenen ja noin 10 000 kappeliseurakunnan eli kongregaation kirkossa on vain 3 000 pappia. Tämä merkitsee sitä, että useimmat kappeliseurakunnat toimivat ilman omaa pappia. Pula ei rajoitu vain pappeihin ja evankelistoihin, sillä myös kyvykkäille opettajille on akuutti tarve.⁷⁹

Tehokas evankeliointi ja nopea väestönkasvu tuovat kirkolle suuria määriä uusia jäseniä, eivätkä kristillinen kasvatus ja kasteopetus pysy kasvun tahdissa. Tämän johdosta huomattavalla osalla kirkon jäsenistä on ohut kristillisen uskon saati luterilaisuuden tuntemus. Uskonnollinen kasvatus on esimerkiksi jouduttu ulkoistamaan lähes kokonaan perheille, joilla ei välttämättä ole siihen valmiuksia. Pyhäkouluja on, mutta niiden teologinen ja pedagoginen taso eivät usein ole kaksisia eivätkä lapsen lähtökohtia huomioivia.⁸⁰

Kirkon kasvu aiheuttaa paineita ennen muuta koulutussektorille, jolle on asetettu kohtuuttomia tavoitteita. *Mekane Yesus Seminaryn* johtaman koulutusjärjestelmän viisivuotiskauden 2013–2017 tulostavoite on kahden miljoonan maallikkojohtajan, 300 000 kappeliseurakunnan johtajan, 20 000 evankelistan, 10 000 seurakunnan johtajan eli kirkkoherran sekä 8 000 papin kouluttaminen.⁸¹ Seminaarin johdon usko siihen, että tämä olisi ulkomaisen lisärahoituksen turvin mahdollista, ei vaikuta realistiselta. Tällä hetkellä seminaarissa on 3 000 opiskelijaa.

Koulutussektorin ainoa haaste ei ole riittämätön volyyymi. Strategiaa varten tehdyn koulutussektorin arvioinnin mukaan työntekijäkoulutus ei ole kaikkialla tasalaatuista ja pitkäjänteistä tai riittävän hyvin organisoitua ja johdettua. Myös koulutettavien henkilöiden valinnassa on puutteita, ainakin mitä tulee heidän sisäiseen kutsuunsa tai holistisen toimintatavan ymmärrykseen.⁸²

79 Strategic Plan [2012]; Belay Gutan haastattelu 11.1.2016.

80 Strategic Plan [2012]; Suomalaisien lähetystyöntekijöiden tapaaminen 11.1.2016.

81 Belay Gutan haastattelu 11.1.2016.

82 Strategic Plan [2012].

Yhtenä kirkon haasteista on myös se, että heikon palkkatason vuoksi monet kirkon kouluttamista ihmisistä lähtevät koulutuksen päätyttyä muualle töihin paremman toimeentulon toivossa. Näin ollen kirkko ei edes hyödy kaikista, muutoinkin liian harvoista kouluttamistaan osaajista.⁸³

8.3 Uskonnollinen kilpailu

Etiopian väestöstä on karkeasti arvioiden 40 % ortodokseja, reilu kolmannes muslimeita ja noin 20 % protestantteja. Ortodoksisuus on pohjoisen perinteinen valtauskonto, minkä seurauksena muslimeita ja protestantteja on erityisen paljon Etelä-Etiopiassa. Mekane Yesuksen vahvinta kannatusaluetta ovat Etelä- ja Länsi-Etiopia.⁸⁴

Uskontojen välillä ei ole levottomuuksia, mutta usean suuren ja luonteeltaan ekspansiivisen uskonnollisen ryhmittymän toiminta synnyttää kilpailutilanteita. Esimerkiksi kristittyjen ja muslimien suhde on molemminpuolista aktiivista käännättämistä, jos kohta sitä ei tapahdu pakkokeinoin vaan lähetystyön ja vaikuttamisen kautta.⁸⁵ Yhtä kaikki, asetelma poikkeaa esimerkiksi Tansaniasta, jossa käännättämistä pyritään ainakin virallisesti välttämään.

Mekane Yesuksen lähetystyön painopiste on niin kotimaassa kuin ulkomailla-kin juuri muslimialueilla. Ulkomaisia lähetyskohteita ovat toistaiseksi olleet Mali ja Pakistan sekä Pohjois-Kenia, joka on lähtökohtaisesti heimoaluetta mutta jossa kääntyneiden joukossa on muslimeita. Mikäli muslimialueilla on paikallisia kirkkoja, lähetystyötä pyritään tekemään heidän työtään tukemalla.⁸⁶

Muslimien käännättäminen kristinuskoon on osoittautunut vaikeaksi, koska muslimit tuntevat ennakkoluuloja kristittyjä kohtaan ja pelkäävät heidän domointiaan. Jotta muslimit olisivat valmiita kääntymään kristityiksi, he odottavat kirkolta rahaa ja samankaltaista hyvinvointia, kuin mitä heillä muslimina on. Muslimien kristittyihin kohdistama käännätystoiminta on myös aktiivista, mutta Mekane Yesuksen jäsenten kohdalla muslimiksi kääntymisen vaikuttaisi olevan harvinaisempaa kuin muihin kristillisiin kirkkoihin siirtyminen.⁸⁷

Virallisissa kannanotoissa Mekane Yesus kieltää kohdistavansa evankeliointia tai käännätystyötä muiden kristillisten kirkkojen jäseniin, mutta todellisuus lienee toinen. *Mekane Yesus Seminaryn* opiskelijat kertovat avoimesti, että uudelle lähetyskentälle siirtyessään Mekane Yesus pyrkii huolellisesti analysoimaan potentiaaliset kohderyhmät ja miettimään, miten voitaisiin yhtäältä saattaa maallistuneita kris-

83 Suomalaisen lähetystyöntekijöiden tapaaminen 11.1.2016.

84 Päivi Anttilan haastattelu 10.1.2016; Kirsi & Risto Leikolan haastattelu 12.1.2016; Strategic Plan [2012].

85 Meriläinen 2016.

86 Wakseyoum Idosan haastattelu 12.1.2016.

87 Meriläinen 2016.

tittyjä oman kirkon pariin ja miten toisaalta tavoittaa parhaiten ei-kristittyjä.⁸⁸ Nämä maallistuneet kristityt ovat luonnollisesti muiden kirkkojen jäseniä, usein ortodokseja.

Mekane Yesuksen presidentti *Wakseyoum Idosa* kuvasi maallistuneiden ihmisten tavoittamisen haastetta ja laski tapakristittyihin huomattavan osan maan ortodokseista:

Todellinen haaste on siellä, missä ihmiset tietävät Jeesuksesta ja ovat kristittyjä mutta eivät ole opetuslapsia. Tavoitteena on holistinen elämä kristittyinä. Ortodokseja ei pyritä käännättämään, mutta jos he, joita on yli puolet väestöstä, olisivat kaikki Kristuksen opetuslapsia, Etiopia olisi kristillinen maa.⁸⁹

Sekularisaation vastainen kamppailu ei jää ainoastaan kotimaan saralle. Presidentti *Wakseyoum* myönsi keskustelussa, että Mekane Yesuksella on jo olemassa valmiit suunnitelmat länsimaihin kohdistuvan lähetystyön aloittamisesta, vaikka se ei ole vielä nykyisellä strategiakaudella ajankohtaista.⁹⁰

Mekane Yesuksen suhteet yhtäältä ortodoksiseen kirkkoon ja toisaalta kasvaan helluntailaisuuteen ovat jännitteiset. Tähän on osaltaan vaikuttanut ortodoksisen kirkon harhaoppisina pitämiin protestantteihin kohdistama syrjintä ja vaino 1900-luvun alkupuolella mutta myös molemminpuoliset ennakkoluulot. Vaikka kirkkojen viralliset suhteet ovat kunnossa ja niiden johtajat esiintyvät yhdessä valtiollisissa tilaisuuksissa – samassa rintamassa muslimijohtajien kanssa – ne ottavat kärkkäästi vastaan käännynnäisiä toisiltaan. Mekane Yesuksen jäseniä esimerkiksi liittyy ortodoksiseen kirkkoon useammin kuin vaikkapa islamiin.⁹¹

Helluntailaiset ovat Mekane Yesukselle ortodoksejakin aktiivisempia ja suorasukaisempia kilpailijoita. Mekane Yesuksen teologianopiskelijoiden mukaan aina, kun heidän kirkkonsa aloittaa toiminnan uudella alueella, seudulle ilmaantuu pian helluntaiseurakuntien lähettejä kilpailemaan samoista potentiaalisista jäsenistä. Helluntailaiset myös houkuttelevat Mekane Yesuksen seurakuntalaisia ja työntekijöitä omiin tilaisuuksiinsa. Virallisella tasolla Mekane Yesus on katkaissut suhteensa helluntailaisuuteen.⁹²

88 Ibid.

89 *Wakseyoum Idosa* haastattelu 12.1.2016. Suomennos J.M.

90 *Wakseyoum Idosa* haastattelu 10.1.2016.

91 Fargher 1996, 202–221.

92 Meriläinen 2016.

8.4 Puhtaussäädökset ja marginalisoitu väestö

Afrikassa on paljon marginalisoituja ihmisryhmiä, joita ei tunneta yhtä hyvin kuin esimerkiksi Intian daliteja. Tällaisia ryhmiä on runsaasti Etiopiassa, jonka kulttuurissa erilaiset puhtaussäädökset ovat yhä vahvasti läsnä.⁹³

Esimerkiksi monet muualla maailmassa hyväksytyt ja jopa arvostetut ammattiryhmät, kuten metsästäjät, nahkurit, savenvalajat ja sepät, ovat Etiopiassa alhaisinta väestönosaa ja monien mielestä saastuneita ihmisiä. Ennakkoluulot nousevat yhtäältä maagisesta ajattelusta, toisaalta ruokaan liittyvistä puhtaussäädöksistä, jotka toki nekin voivat sisältää maagisia piirteitä. Näiden ammattiryhmien uskotaan ottavan maasta voimaa pahojen henkien avulla. Lisäksi heidän uskotaan syövän saastaista ruokaa.⁹⁴

Saataisiksi uskotut ihmisryhmät pyritään pitämään etäällä valtaväestöstä, jotta saastaisuus ei leviäisi. Metsästystä ei välttämättä itsessään koeta saastaiseksi, mutta koska halveksitut ihmisryhmät eivät saa vuokratuksi maita, monet heistä ovat joutuneet hankkimaan elantonsa metsästyksellä. Näin metsästäjistä on ammattikuntana tullut yhä halveksitumpi ja torjutumpi.⁹⁵

Vaikka Mekane Yesus pyrkii strategioissaan korostamaan ihmisarvoa ja ihmisten välistä tasa-arvoa, marginalisoitua väestöä koskevat ongelmat näkyvät selkeästi myös sen sisällä, ruohonjuuritasolla. Metsästäjäklaanin jäseniä ei esimerkiksi välttämättä päästetä messuun, jotta he eivät läsnäolollaan saastuttaisi koko kirkkoa.⁹⁶ Maaginen ajattelu ja ihmisten jaottelu puhtaisiin ja epäpuhtaisiin ovat näin ollen osa myös Mekane Yesuksen todellisuutta.

Marginalisoitu väestö elää pääsääntöisesti alueilla, joissa Mekane Yesuksella ei ole seurakuntia ja jotka eivät ole sen evankeliointityön painopistealueita. Heidän parissaan tehtävä työ on käynnistynyt länsimaisten lähetysjärjestöjen voimin, mikä kertonee osaltaan siitä, ettei vähemmistöjen syrjintään ja eristämiseen liittyviä ongelmia ollut Etiopiassa riittävässä määrin edes ymmärretty. Tänä päivänä marginalisoitujen parissa tehtävällä työllä on kuitenkin kirkon johdon täysi tuki, ja sitä tehdään yhteistyössä *Development and Social Services Commissionin* kanssa.⁹⁷

Lähetit pyrkivät käynnistämään toimintansa yhdessä paikallisten kanssa, sillä työ ei tuota hedelmää eikä johda asenteiden muutokseen, jos sitä ei koeta seurakunnissa omaksi. Tavoitteena on edetä askel askeleelta alun täydellisestä torjunnasta kohti täyttä tasa-arvoa ja yhteenkuuluvuutta niin seurakunnassa kuin sen ulkopuolisessa yhteisössä. Ensimmäinen suuri kynnyks on saada valtaväestö hyväksymään ylipäättään se, että heidän saastuneina pitämänsä ihmiset tulevat samaan tilaan hei-

93 Kirsi ja Risto Leikolan haastattelu 12.1.2016.

94 Ibid.

95 Ibid.

96 Kirsi ja Risto Leikolan haastattelu 12.1.2016; Strategic Plan [2012].

97 Kirsi ja Risto Leikolan haastattelu 12.1.2016.

dän kanssaan, esimerkiksi kirkkoon. Tämän jälkeen lähdetään purkamaan vastakkainasetteluita ja holhoamista, yritetään järjestää marginaaliryhmille tasavertaisia käytännön mahdollisuuksia muiden kanssa ja lopuksi tavoitellaan molemminpuolista hyväksyntää ja tasa-arvoa.⁹⁸

Vaikka vähemmistöt ovat ympäröivän yhteisön uhreja, uhriajattelua on lähetien mukaan pyrittävä purkamaan, jotta työ voi edetä. Marginalisoidulla väestöllä on nimittäin syrjinnän seurauksena paljon suuremmat antipatiat heitä sortaneita pohjoisetiopiaalaisia kuin maan ulkopuolelta tulevaa valkoista väestöä kohtaan. Työtä on myös tehtävä koko yhteisön parissa, jotta valtaväestö ei alkaisi kokea kateutta autettavia vähemmistöryhmiä kohtaan.

Marginaaliväestön parissa tehtävällä työllä on huomattava rauhan aspekti, sillä yhteiseen toimintaan osallistuminen murtaa väestön parissa olevia viholliskuvia.⁹⁹ Samalla se voi heikentää Mekane Yesuksen kannattajien joukossa yhä esiintyvää taikauskkoa.

8.5 Köyhyys ja ilmastonmuutos diakoniatyön haasteina

Etiopian suurimpia ongelmia on mittaamaton köyhyys, joka on aika-ajoin kehittynyt suoranaiseksi nälänhädäksi. Arviolta 15 % satamiljoonaisesta väestöstä elää köyhyysrajan alapuolella. Viimeisten vuosien aikana tilannetta ovat pahentaneet ilmastonmuutoksen aikaansaamat säätilan ääri-ilmiöt, jotka ovat tuoneet toisaalle pitkäkestoista kuivuutta ja toisaalle sadon tuhonnetta sateita. Samaan aikaan, kun olosuhteet heikkenevät, väestönkasvu tuo lisää kilpailua viljelymaasta, vedestä ja erilaisista resursseista.

Toinen ongelma liittyy hygieniaan ja sairauksiin, ennen muuta HIV/AIDS:iin. AIDS:in vastaisen työn seurauksena sekä sairastuneiden kokonaismäärä että heidän prosentuaalinen osuutensa väestöstä ovat kääntyneet laskuun. Siitä huolimatta reilu prosentti aikuisväestöstä eli vajaat 700 000 ihmistä kantaa HI-virusta.

Etiopiassa on köyhyyden, AIDS:in ja erinäisten sosiaalisten ongelmien seurauksena satoja tuhansia katulapsia, joiden tavoittaminen ja kouluttaminen olisi tärkeää, jotta ongelmien negatiivinen kierre saataisiin katkaistua.¹⁰⁰ Oman mittavan haasteensa luovat erilaiset ympäristöön liittyvät ongelmat.

Diakonia- ja kehitysyhteistyö ovat tänä päivänä huomattavassa roolissa Mekane Yesuksen toiminnassa. Toiminta on kuitenkin selkeästi diakoniatyönä, vaikka nämä kaksi elementtiä ovat kytköksissä toisiinsa. Diakoniatyötä tehdään kirkossa kahdella tasolla: yhtäältä on seurakunnallista diakoniaa, jossa seurakuntalaiset antavat rahaa, aikaa ja osaamista köyhien hyväksi, toisaalta on *Development*

98 Ibid.

99 Ibid.

100 Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016.

and Social Service Commissionin johtamaa ammattimaista diakoniaa, jota tehdään kokonaiskirkon tasolla.¹⁰¹

Aiemmin DSSC teki työtä kiinteässä yhteydessä Luterilaisen maailmanliiton *Social Servicen* kanssa. Luterilainen maailmanliitto aloitti useimmat projektit ja luovutti ne Mekane Yesuksen vastuulle sen jälkeen, kun toiminta oli vakiintunutta. Nykyään Etiopian valtio kuitenkin vaatii, että työ on tehtävä erillään. Käytännön yhteistyötä tehdään edelleen, mutta se rajoittuu lähinnä tiedonvaihtoon ja yhteisiin toimitiloihin. Kaikki projektit ovat itsenäisiä ja irrallaan toisistaan.¹⁰²

Rahoitus tulee ulkomaisilta lahjoittajilta, omalta kirkolta ja sen seurakunnilta sekä valtiolta, mikä on Etiopiassa poikkeuksellista. DSSC:llä on yli 30 ulkomaista yhteistyökumppania, joiden joukossa on sekä kirkkoja että ei-kirkollisia tahoja. Projekteja on tällä hetkellä yli 200, ja ne tavoittavat miljoonia ihmisiä.¹⁰³

Merkitävimmät projektien painopistealueet ovat elinolosuhteiden kehittämisen, lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja kouluttamisen sekä terveydenhuollon ja AIDS:in torjumisen saroilla. Elinolosuhteiden kehittämässä keskitytään muun muassa viljelymenetelmiin, veden saantiin ja hygieniaolosuhteisiin. Lasten ja nuorten parissa tehtävässä työssä panostetaan muun muassa lapsiperheiden valistamiseen, lasten ja nuorten koulutukseen, lastenhuoltoon sekä vammaisten lasten parissa tehtävään työhön. Terveydenhuollon tärkeimpiä kehityskohteita ovat ennaltaehkäisevä terveydenhuolto, kuten AIDS-valistus ja moskiittoverkkojen jakaminen, terveysasemien rakentaminen sekä perhesuunnittelu.¹⁰⁴

Tärkeä rooli DSSC:n työssä on myös toiminnan suunnitelmallisuuden, tehokkuuden ja laadun varmistamisen projektilla, joka pyrkii kehittämään yhteistyötä ja jakamaan hyviä käytäntöjä.¹⁰⁵

9 Vapaaehtoistyö

Vapaaehtoistyöstä kirjoittaminen omana lukunaan ei ole mielekästä kirkossa, jossa valtaosa käytännön työstä tehdään vapaaehtoisten voimin. Ruohonjuuritason työ on vapaaehtoistyötä, kenties jumalanpalveluselämää lukuun ottamatta.

Tärkeimpiä työmuotoja seurakunnissa ovat lapsityö, nuorisotyö, diakonia ja raamattupiirit. Perustyö toteutetaan usein ryhmissä. Jokaisessa ryhmässä tulisi periaatteessa olla pappi ja evankelista, mutta käytännössä tähän ei päästä. Usein

101 Ibid.

102 Ibid.

103 DSSC Annual Report 2014; Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016.

104 DSSC Annual Report 2014, 7–16; Girma Borishie Batin haastattelu 12.1.2016.

105 DSSC Annual Report 2014, 17.

esimerkiksi neljällä ryhmällä on yksi yhteinen pappi ja lisäksi joka ryhmässä oma evankelista. Koulutettuja nuorisotyön ohjaajia on vähän.¹⁰⁶

Vapaaehtoisia työntekijöitä on paljon – vuoden 2011 tilastojen mukaan heidän määränsä oli satakertainen papistoon ja viisikymmenkertainen evankelistoihin verrattuna. Monissa tapauksissa heiltä kuitenkin puuttuu taitoja, osaamista ja teoreettista tietoa, jota tarvittaisiin, jotta heitä voitaisiin hyödyntää täysipainoisesti seurakuntatyössä.¹⁰⁷

Seurakuntien vapaaehtoistyöhön sisältyy myös monia kulttuurisia ongelmia. Toiminnasta vastaava vanhimmisto ei usein itse osallistu käytännön työhön vaan hakee näkyvää asemaa yhteisössä. Käytännön työtehtävät teetetään köyhillä naisilla.¹⁰⁸

Suurin osa vapaaehtoisten työpanoksesta toteutuu kuitenkin seurakunnan järjestämien työmuotojen ulkopuolella kodeissa, perhepiireissä ja naapurustoissa.

10 Analyysi

Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus on maailman suurin ja nopeimmin kasvava luterilainen kirkko. Kasvu johtuu ennen muuta Etiopian yleisestä voimakkaasta väestönkasvusta, mutta osasyynsä on eittämättä tehokkaassa ja suunnitelmallisesti organisoidussa evankelioinnissa. Suurinta roolia kirkon levittäytymisessä näyttävät ruohonjuuritason kristityt, jotka vievät eteenpäin kristillistä sanomaa ja houkuttelevat yhä uusia ihmisiä kristillisiin yhteisöihin. Oma osuutensa on myös toimintaa valvovalla ja ohjaavalla organisaatiolla.

Kasvu on Mekane Yesuksen suurin ylpeyden aihe, mutta samalla se aiheuttaa sille mittavia ongelmia. Päteviä, koulutettuja työntekijöitä on auttamatta liian vähän, mikä tuottaa koulutusjärjestelmälle kohtuuttomia odotuksia ja paineita. Lasten ja nuorten kohdalla kristillisen kasvatuksen päävastuu on perheillä, joilla ei aina ole siihen riittäviä valmiuksia. Kirkollinen kasvatustyö ja kasteopetus tulevat näin jatkuvasti askeleen jäljessä, minkä seurauksena kristinuskon perusasioiden tuntemus voi kirkon ruohonjuuritasolla olla vajavaista.

Usko kristillisen sanoman ja oman työn voittokulkuun on Mekane Yesuksessa kuitenkin vahva, mikä heijastuu länsimaisesta näkökulmasta tarkasteltuna hurjiin kasvuodotuksiin. Viiden vuoden strategiakauden aikana kirkon jäsenmäärän uskotaan yli kaksinkertaistuvan. Vuosittaista kasvuvauhtia tarkasteltaessa tähän on vaikea uskoa, mutta todennäköiseltä yhtä kaikki vaikuttaa, että Mekane Yesus tulee muutamassa vuodessa kasvamaan usealla miljoonalla jäsenellä.

106 Meriläinen 2016.

107 Strategic Plan [2012]; Meriläinen 2016.

108 Suomalaisten lähetystyöntekijöiden tapaaminen 11.1.2016.

Kun osa afrikkalaisista kirkkoista haluaisi joko itsemääräämisoikeutensa tai kirkollisen itsetuntonsa vuoksi kehittyä ulkomaisten kirkkojen tukemasta lähetyskirkosta omavaraiseksi kirkoksi, Mekane Yesuksen kohdalla tällaista kaipausta ei ole havaittavissa. Sen sijaan se kehittää aiempaa aktiivisempaa ja ammattimaisempaa rahankeräystoimintaa, joka kohdistuu paitsi kotimaahan myös ulkomaille. Nopean kasvun ja suurisuuntaisten tavoitteiden rahoittaminen omin voimin olisi maailman köyhimpiin maihin lukeutuvassa Etiopiassa toimivalle kirkolle tuskin edes mahdollista. Toisaalta ulkomaisen tuen varassa toimiminen ei näytä olevan Mekane Yesukselle itsetuntokysymys.

Vahva itsetunto, jota Mekane Yesus on viime vuosina esittänyt muun muassa kirkollisissa neuvottelupöydissä, perustuu tietoisuuteen oman kirkon koosta ja kasvusta, vakuuttuneisuuteen omasta teologisesta puhtasoppisuudesta sekä osaltaan myös etiopialaiseen uskonnollis-nationalistiseen ylpeyteen. Viimeksi mainittu nousee vanhoista juutalais-kristillisistä legendoista, joiden myötä monet etiopialaiset uskovat kansakuntansa olevan erityisasemassa niin kristinuskon historiassa kuin Jumalan pelastussuunnitelmissa. Ennen muuta juutalaiskristillinen kansalaisuskonto vaikuttaa Etiopian ortodoksikirkossa, mutta selviä piirteitä siitä on nähtävissä myös Mekane Yesuksessa.

Luterilaisuuden piirissä Mekane Yesus on nousemassa yhdysvaltalaisen Missouri-synodin rinnalle yhdeksi konservatiivisen, ”tunnustuksellisen” luterilaisuuden johtavista voimista. Kirkon johdon visioissa Mekane Yesus jatkaa ensin muutamia vuosia kasvuaan kotimaassa, nousee tasavertaiseksi Etiopian johtavien uskonnollisten ryhmien, ortodoksisuuden ja islamin, kanssa ja suuntaa sen jälkeen nykyistä vahvemmin lähetystyöhön ulkomaille. Leviämisen ohessa se, *Mekane Yesus Seminaryn* rehtorin sanoin, säilyy ”koskemattomana luterilaisuuden ytimenä koko maailmalle”. Tämä viittaa ilmeisesti siihen, ettei Mekane Yesus ole tulevaisuudessaakaan valmis tekemään opillisia kompromisseja.

Mielenkiintoista Mekane Yesuksen valitsemassa luterilaisuuden puolustajan roolissa on se, että monet kirkon toimintamallit ja teologiset tulkinnat nousevat kalvulaistaustaisesta angloamerikkalaisesta evankelikaalisuudesta. Samoja vaikutteita heijastelevat myös kirkon rakenteelliset ratkaisut presidentteineen ja synodeineen.

Rakenteellisten perusratkaisuiden osalta Mekane Yesus muistuttaa länsimaisia kirkkoja, yhtäältä eurooppalaisia luterilaisia ja toisaalta amerikkalaisia reformoituja kirkkoja. Neliportaisen organisaation eri tasot ovat periaatteessa itsenäisiä, mutta kirkon johdolla on länsimaisiin luterilaisiin kirkkoihin verrattuna suurempi valta. Mekane Yesusta johdetaan kuten linjaorganisaatiota tai yritystä, jossa keskusjohto asettaa kentälle tavoitteet, ja alempien portaiden johtajat raportoivat tavoitteiden etenemisestä keskusjohdolle kvartaaleittain.

Seurakuntien jumalanpalveluselämä ja muu toiminta on kirjavaa, epäyhtenäistä ja säilyttään evankelikaalis-karismaattista. Siihen liittyy kuitenkin paljon aktiivisuutta, sitoutumista ja positiivista uskoa niin kirkon sanomaan kuin sen etene- miseen.

Mekane Yesuksen suurimmat haasteet kasvun hallitsemisen, työntekijäpulan, kirjavan uskonnollisuuden kontrolloimisen sekä jännitteisten valtiollisten ja eku-meenisten suhteiden ohella löytyvät Etiopian mittavasta köyhyydestä ja sosiaalisista ongelmista. Ilmastonmuutoksen aiheuttama kuivuus, köyhyys ja nälänhätä, AIDS, alhainen koulutustaso ja vähemmistöjen ongelmat tarjoavat loppumattomasti haasteita kirkolle, joka pitää diakoniaa toisena päätehtävänänsä aktiivisen evankelioinnin rinnalla. Niillä kahdella ”siivellä” Mekane Yesus haluaa lentää.

11 Lähteet ja kirjallisuus

11.1 Painamattomat lähteet

Tsegahun Assefa Adugnan sähköposti Juha Meriläiselle 11.3.2016.

Guta, Belay (2015). *The Mekane Yesus Seminary*.

Idosa, Waksyoun (2015). *The Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus. Serving the Whole Person*.

Meriläinen, Reetta (2016). *Opiskelijatapaaminen Mekane Yesus Seminaryssa 11.1.2016*.

Strategic Plan [2012]. *Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus Church (EECMY). Draft Strategic Plan Report (2013-2017)*.

11.2 Painetut lähteet

DMT Annual Report 2014. *The Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus. Department for Mission and Theology. Annual Report 2014*. [Addis Abeba: EECMY.]

DSSC Annual Report 2014. *The Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus. Development and Social Services Commission. Annual Report 2014*. [Addis Abeba: EECMY.]

Guutaa, Magarsaa (2011). *From a Humble Beginning to Advanced Standing. A History of Mekane Yesus Seminary 1960-2010*. Addis Abeba: Mekane Yesus Seminary.

Haastettu kirkko (2012). *Haastettu kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008–2011*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere: KTK.

11.3 Internet-lähteet

- Addis Ababa Synod [2016]. Addis Ababa Synod. – *EECMY*. <<http://eecmy.org/eecmy/am/aas>>. Katsottu 10.3.2016.
- Block, Mathew (2014). Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus and the LCMS announce formal discussions. – *International Lutheran Council* 27.1.2014. <<http://ilc-online.org/tag/wakseyoum-idosa/>>. Katsottu 8.3.2016.
- EECMY Central Office [2016]. EECMY Central Office. – *EECMY*. <<http://eecmy.org/eecmy/am/organization-str/central-office>>. Katsottu 10.3.2016.
- Organization [2016]. Organization. – *EECMY*. <<http://eecmy.org/eecmy/am/2015-07-05-19-25-32>>. Katsottu 10.3.2016.
- Synods [2016]. Synods. – *EECMY*. <<http://eecmy.org/eecmy/am/synod>>. Katsottu 10.3.2016.

11.4 Haastattelut

- Johtaja Tsegahun Assefa Adugna, Children and Youth Ministry Department, EECMY. Addis Abeba, 12.1.2016.
- Aluejohtaja Päivi Anttila, Suomen Lähetysseura. Addis Abeba, 10.1.2016.
- Johtaja Girma Borishie Bati, Development and Social Service Commission, EECMY. Addis Abeba, 12.1.2016.
- Rehtori Belay Guta, Mekane Yesus Seminary. Addis Abeba, 11.1.2016.
- Presidentti Wakseyoum Idosa, EECMY. Addis Abeba, 10.1. & 12.1.2016.
- Lähetystyöntekijät Kirsi & Risto Leikola, Suomen Lähetysseura. Addis Abeba, 12.1.2016.
- Pääsihteeri Berhanu Ofgaa, EECMY. Addis Abeba, 12.1.2016.
- Suomalaisten lähetystyöntekijöiden tapaaminen, SLS & SEKL. Addis Abeba, 11.1.2016.

11.5 Kirjallisuus

- Arén, Gustav (1999). *Envoys of the Gospel in Ethiopia. In the Steps of the Evangelical Pioneers*. Studia Missionalia Upsaliensia LXXV. Stockholm: EFS förlaget.
- Bebbington, David W. (2005). *The Dominance of Evangelicalism. The Age of Spurgeon and Moody*. A History of Evangelicalism. Volume 3. Downers

Grove, Ill.: InterVarsity Press.

- Fargher, Brian L. (1996). *The Origins of the New Churches Movement in Southern Ethiopia, 1927-1944*. Studies of Religion in Africa XVI. Leiden: Brill.
- Imberg, Rune (2008). *A Door Opened by the Lord. The History of the Evangelical Lutheran Church in Kenya*. Församlingsfakultetens skriftserie nr 9. 2nd edition. Örkelljunga: BV-Förlag.
- Kalu, Ogbu (2012). West African Christianity: Padres, Pastors, Prophets, and Pentecostals. – *Introducing World Christianity*. Ed. by C. E. Farhadian. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 36–50.
- Marty, Martin E. (2010). *Kristitty maailma. Kristinuskon globaali historia. Suomennos ja suomenkielinen esipuhe Juha Meriläinen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Sundkler, Bengt & Christopher Steed (2000). *A History of the Church in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

HELSINGIN YLIOPISTO

1 Johdanto

Helsingin yliopisto on yli 40 000 opiskelijan ja työntekijän tiedeyhteisö, joka toimii neljällä kampuksella Helsingissä ja yhdeksällä muulla paikkakunnalla Suomessa. Helsingin yliopistossa on 11 tiedekuntaa ja useita niihin kuuluvia laitoksia. Lisäksi yliopistossa toimii useita erillisiä tutkimuspainotteisia yksiköitä, monitieteisiä tutkimusverkostoja ja kampusyksiköitä sekä valtakunnallisia, viranomaistehtäviä hoitavia yksiköitä.

Helsingin yliopiston hallinto ja johtamisjärjestelmä muutettiin kaikkia yliopistoja koskeneen yliopistouudistuksen myötä vuonna 2010. Yliopistojen oikeudellinen asema uudistettiin tavoitteena kaikkien yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian kasvattaminen, johtamisjärjestelmän virtaviivaistaminen sekä talousosaamisen ja yhteiskunnallisten suhteiden vahvistaminen. Myös virat muutettiin työsopimussuhteiseksi palvelussuhteiksi. Helsingin yliopiston johtamisjärjestelmä ei edelleenkaan ole kaikkein dynaamisin tai innovatiivisin, mutta ehkä juuri tämä tekee siitä realistisen vertailukohtan kirkon organisaation uudistustyön pohjaksi. Lisäksi Helsingin yliopiston case saattaa olla kirkon kannalta kiinnostava seuraavien seikkojen vuoksi:

- 1) Muutoksen tavoitteet ja suunta (kohti joustavuutta, dynaamisuutta, ajanmukaisuutta) ja sen taustalla esitetyt argumentit (jäykkyys, hitaus, vanhanaikaisuus) ovat osin samankaltaisia kuin ne, joilla perustellaan kirkon tarvetta uudistua.
- 2) Yliopisto, kuten kirkkokin, edustaa yhteisöä, jolla on kaksi luonnetta: hallinnollinen ja yhteisöllinen/akateeminen, ja näiden kahden luonteen välillä ilmenee samanlaista kamppailua kuin kirkon hallinnollisen ja yhteisöllisen/hengellisen luonteen välillä. Myös uusi yliopisto-organisaatio ilmentää tasapainottelua edustuksellisen tiedeyhteisön ja virtaviivaisemman johtamisjärjestelmän välillä.
- 3) Yliopiston verrattain hiljattain (2010) tapahtunut uudistus ja siihen liittyvät piirteet ilmentävät suomalaisen yhteiskunnan tämänhetkistä kontekstia, myös ideologista kontekstia. Näin ollen esimerkiksi uudistuksen yhteydessä ja sen jälkeen käyty keskustelu valottaa – toivottavasti hyödyllisellä tavalla – myös kirkon organisaation uudistamiseen liittyviä näkökulmia.
- 4) Se, miten yliopisto on onnistunut – tai ei ole onnistunut – uudistumisessaan, antanee osviittaa kirkon uudistustyön mahdollisuuksista ja

haasteista. Tästä syystä käsillä olevassa selvityksessä kuvataan verrattain paljon edellä mainittua yliopistouudistusta Helsingin yliopistossa organisaatiorakenteen detaljien kuvaamisen sijaan.

Seuraavassa kuvataan ensin Helsingin yliopiston nykyistä organisaatiomallia, sitten yliopistouudistusta ja uudistuksen saamaa kritiikkiä sekä pohditaan lopuksi, mitä kirkko voi oppia yliopistouudistuksesta omaa uudistumistaan pohtiessaan.

Keskeisiä huomioon otettavia seikkoja ovat ainakin, että yliopisto on kritiikistä ja pitkästä historiasta huolimatta pystynyt muuttamaan organisaatiotaan ja toimintatapojaan, tietyiltä osin huomattavastikin. Myös alumneja ja rahoittajia on saatu mukaan toimintaan, kun asiaan on panostettu. Toisaalta uudistus on herättänyt paljon kritiikkiä ja erilaisten näkemysten vastakkainasettelua. Esimerkiksi työntekijöiden vastustus on ollut voimakasta. Eri tasojen kuulemis-, keskustelu- ja vaikuttamismahdollisuuksia muutoksen eri vaiheissa ja uudessa organisaatiomallissa ei voi korostaa liikaa.

2 Helsingin yliopiston organisaatiomalli

Suomen korkeakoulujärjestelmä voidaan jakaa neljään osatekijään: 1) Opetusministeriö, 2) yliopisto, 3) perusyksikkö (tiedekunnat, laitokset) sekä 4) yksilö. Helsingin yliopiston organisaatiomallissa puhutaan *kolmesta tasosta*: 1) yliopistotaso, 2) tiedekuntataso ja 3) tiedekuntiin kuuluvien laitosten taso. Ylimpään tasoon kuuluvat yliopistokollegio, hallitus, rehtori, kansleri ja keskushallinto. Toisen tason muodostavat tiedekunnat ja erilliset laitokset, kolmannen tason tiedekuntiin kuuluvat laitokset. Organisaatiorakenne on kuvattu kuviossa 1, ja eri tasoja ja niiden suhteita on kuvattu tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.



Kaavio 1. Helsingin yliopiston organisaatiotasot.¹

¹ <https://www.helsinki.fi/fi/organisaatio>

2.1 Yliopistotaso

Yliopistokollegioon kuuluu 50 jäsentä, joilla on henkilökohtaiset varajäsenet. Yliopiston professorit valitsevat yliopistokollegioon keskuudestaan 20 jäsentä. Yliopiston muu opetus- ja tutkimushenkilöstö ja muu henkilöstö valitsee keskuudestaan 15 jäsentä. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta valitsee 15 opiskelijoiden edustajaa. Varajäsenet valitaan samassa yhteydessä kuin varsinaiset jäsenet. Yliopistokollegion toimikausi on neljä vuotta, tosin opiskelijaedustajat valitaan kahden vuoden toimikaudeksi. Se valitsee keskuudestaan puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. Kollegion kutsuu koolle puheenjohtaja tai yliopiston rehtori. Yliopistokollegion on kokoonnuttava myös, jos vähintään 15 kollegion jäsentä sitä pyytää ilmoittamansa asian käsittelyä varten.²

Yliopistokollegion tehtävänä on muun muassa päättää hallituksen jäsenmäärästä sekä hallituksen ja sen jäsenten toimikauden pituudesta, valita yliopistoyhteisön ulkopuoliset jäsenet yliopiston hallitukseen, vahvistaa yliopiston tilinpäätös ja toimintakertomus sekä päättää vastuuvapauden myöntämisestä hallituksen jäsenille ja rehtorille. Lisäksi se päättää vahingonkorvauskanteen nostamisesta hallituksen jäsentä, rehtoria ja tilintarkastajaa vastaan, valitsee kanslerin ja kokoontuu vähintään kaksi kertaa vuodessa keskustelemaan merkittävistä koko yliopistoa koskevista asioista.³

Yliopiston ylin päätöksentekoeelin on 13-jäseninen *hallitus*. Hallituksessa tulee yliopistolain mukaisesti olla edustettuina yliopiston professorit, muu opetus- ja tutkimushenkilöstö sekä muu henkilöstö ja opiskelijat. Kustakin ryhmästä voi olla jäseniä enintään puolet näistä ryhmistä valittavien jäsenten yhteenlasketusta määrästä. Yliopistokollegio päättää eri ryhmiin kuuluvien henkilöiden lukumäärästä. Vähintään 40 prosenttia hallituksen jäsenistä tulee yliopistolain mukaan olla yliopistoyhteisön ulkopuolisia henkilöitä. Heidän tulee edustaa monipuolisesti yhteiskuntaelämän ja yliopiston toimialaan kuuluvien tieteiden tai taiteiden asiantuntemusta. Tätä on perusteltu taloudenpidon ammattimaisuudella ja yhteiskuntavastuun varmistamisella.⁴ Hallituksen jäsenet valitsee asianomainen yliopistoyhteisön ryhmä, ja yliopistoyhteisön ulkopuoliset jäsenet valitsee yliopistokollegio.

Hallituksen jäsenenä ei voi olla yliopiston rehtori, vararehtori, tiedekunnan tai muun välittömästi hallituksen alaisuudessa olevan yksikön johtaja eikä yliopistokollegion jäsen tai varajäsen. Hallitus valitsee yhden yliopistoyhteisön ulkopuolisista jäsenistä puheenjohtajakseen ja yhden varapuheenjohtajakseen. Helsingin yliopiston hallitus kokoontui kahdeksan kertaa vuonna 2014.

Hallituksen tehtävänä on muun muassa päättää yliopiston toiminnan ja talouden keskeisistä tavoitteista, strategiasta ja ohjauksen periaatteista, päättää yliopiston

2 HY johtosääntö.

3 Helsingin yliopisto 2015.

4 Helsingin yliopisto 2015.

toiminta- ja taloussuunnitelmasta sekä talousarviosta ja laatia tilinpäätös. Hallitus hyväksyy yliopiston toiminnan kannalta merkittävät tai periaatteelliset sopimukset ja antaa lausunnot yliopistoa koskeissa periaatteellisesti tärkeissä asioissa sekä hyväksyy opetusministeriön kanssa tehtävän sopimuksen yliopiston puolesta.⁵

Hallituksessa käsiteltävien asioiden valmistelusta, esittelystä ja täytäntöönpanosta vastaa *rehtori*, joka johtaa yliopiston toimintaa. Aiemmin rehtori valittiin vaaleilla, mutta uudistuksen jälkeen valinnan tekee yliopiston hallitus. Rehtorin tukena on kolme vararehtoria ja hallintojohtajan johtama keskushallinto. Rehtorin tehtävänä on muun muassa johtaa yliopiston toimintaa ja päättää yliopistoa koskevista asioista, joita ei ole säädetty tai määrätty muun toimielimen tehtäväksi; vastata yliopiston tehtävien taloudellisesta, tehokkaasta ja tuloksellisesta hoitamisesta; vastata hallituksessa käsiteltävien asioiden valmistelusta ja esittelystä; vastata hallituksen päätösten täytäntöönpanosta, jos johtosäännössä ei toisin määrätä; sekä päättää henkilöstön ottamisesta ja irtisanomisesta.⁶

Keskushallinnossa toimivat yleishallinto, suunnittelu ja laadunvarmistus, kvestuuri, henkilöstö- ja lakiasiat, viestintä ja yhteiskuntasuhteet, tutkimuksen toimiala sekä opetuksen toimiala. Helsingin yliopistolla on myös neljä kampuspalvelukeskusta, joihin on koottu tiettyjä hallinto- ja tukipalveluja, jotka toteutetaan kampusella keskitetysti.

Yliopiston *kansleri* edistää tieteitä sekä valvoo yliopiston yleistä etua ja toimintaa. Yliopistokollegio valitsee kanslerin enintään viiden vuoden määräajaksi. Yliopistolla on myös hallituksen asettama *kansainvälinen strateginen neuvottelukunta*, jonka tehtävänä on tukea hallitusta ja rehtoria tutkimukseen liittyvissä strategisissa ja tutkimuspoliittisissa sekä yliopiston profiloitumiseen ja tieteenalojen tutkimuksen tason arviointiin liittyvissä asioissa.⁷

2.2 Tiedekuntataso

Yliopistolain mukaan yliopisto voi tutkimuksen ja opetuksen järjestämiseksi jakaantua tiedekuntiin tai niihin rinnastettaviin yksiköihin. Helsingin yliopiston 11 tiedekunnasta viisi toimii laitoksettomina, kun taas tiedekuntiin kuuluvia laitoksia on 19. *Svenska social- och kommunalhögskolan* kuuluu yliopistoon erillisenä yksikönä. Tiedekunnat ja laitokset ovat yliopiston toiminnan perusyksiköitä. Talousvastuullisten yksiköiden määrä väheni yliopistouudistuksen myötä noin puoleen entisestä. Niitä jäi hallinto mukaan luettuna vajaat 60.⁸

Tiedekuntaa johtaa *dekaani*, laitoksilla on *johtaja*. Molemmat valitaan enintään viiden vuoden toimikaudeksi. Dekaanin vastaa tiedekunnan yleisestä toiminnas-

5 Yliopistolaki 14 §.

6 Yliopistolaki.

7 Helsingin yliopiston johtosääntö.

8 Mansikkamäki 2010.

ta, henkilöstöhallinnosta ja taloudesta. Johtajalla on laitoksessa vastaavat tehtävät. Helsingin yliopistossa dekaanien ja laitosjohtajien valintaa päätettiin heti yliopistouudistuksen jälkeen jatkaa vanhalla tavalla vaalilla – kuitenkin siten, että rehtori voisi erityisen painavista syistä kieltäytyä hyväksymästä valittua dekaania ja dekaani valittua laitosjohtajaa. Muissa Suomen yliopistoissa päädyttiin siihen, että dekaanin tai vastaavan johtajan valitsee joko hallitus (7 yliopistoa) tai rehtori (6 yliopistoa). Myös Helsingin yliopistossa siirryttiin “ammattimaisemman rekrytoinnin suuntaan” vuonna 2015. Yliopiston hallitus valitsee dekaanit rehtorin esityksestä ja tiedekunnassa tapahtuneen valmistelun pohjalta. Laitosjohtajien kohdalla lopullisen valinnan tekee rehtori dekaanin esityksestä.⁹

Uudet muotoilut vastaavat yliopistolakia, jonka mukaisesti rehtorin alaisen johtavan henkilön valitsee hallitus ja muun henkilöstön valitsee rehtori. Dekaanin ja laitoksen johtajan rekrytointia valmistelemaan ryhmään voidaan nimetä tiedekuntaneuvoston tai laitosneuvoston eri ryhmien nimeämien jäsenten lisäksi enintään 1–2 muuta jäsentä, ja tiedekuntaneuvostoa tai laitosneuvostoa kuullaan ennen valintaesityksen tekemistä. Myös johtajien rekrytointipohja laajenee. Edellytyksenä on kuitenkin aina yliopistomaailman tuntemus.¹⁰

Tiedekunnissa toimivat dekaanien johdolla *tiedekuntaneuvostot*, joiden tehtävänä on kehittää tiedekuntaa kokonaisuutena yliopiston toiminnan ja talouden tavoitteiden sekä yliopiston strategian ja tiedekunnan tavoiteohjelman mukaisesti. Tiedekuntaneuvoston tehtävänä on erityisesti vastata tutkimuksen ja opetuksen laadun hallinnasta. Jos tiedekunnassa ei ole laitoksia, tiedekuntaneuvoston tehtävänä on lisäksi muun muassa kehittää tiedekunnan tutkimusta ja opetusta, hyväksyä tiedekunnan opetusohjelma sekä edistää tiedekunnassa työskentelevien ja opiskeluvien yhteistyötä ja tiedonkulkua.

Tiedekuntaneuvoston toimikausi on neljä vuotta, kuitenkin niin, että opiskelijajäsenet valitaan kahden vuoden toimikaudeksi. Tiedekuntaneuvostossa on dekaanin lisäksi 10 tai 18 jäsentä ja varajäsentä, siten kuin rehtori tiedekuntaa kuultuaan päättää. Tiedekunnan professorit, muu henkilöstö ja ylioppilaskunta valitsevat tiedekuntaan edustuksellisesti omat edustajansa. Lisäksi jäseniksi voidaan kutsua neuvoston koko toimikaudeksi yliopistoon tai tiedekuntaan kuulumattomia henkilöitä siten kuin rehtori tiedekuntaneuvoston esityksestä päättää.

Tiedekunnissa on omat hallintopalvelunsa, jotka palvelevat tiedekunnan opiskelijoita ja henkilökuntaa, koordinoivat tiedekunnan yleistä toimintaa dekaanin johdolla ja vastaavat tiedekunnan yleis- ja opintohallinnosta sekä opetuksen ja tutkimuksen tukitoiminnoista. Hallintopalvelujen tehtävänä on huolehtia tiedekuntaneuvoston ja dekaanin toimivaltaan kuuluvien asioiden valmistelusta, esittelystä, toimeenpanosta ja tiedottamisesta.

9 Uudet johtosäännöt voimaan 2015.

10 Ibid.

2.3 Laitostaso

Helsingin yliopistossa ainelaitosten määrä väheni yliopistouudistuksessa 67:stä 24:ään. Laitoksettomien tiedekuntien määrä nousi yhdestä neljään.¹¹ Jos tiedekunnassa on laitoksia, niissä on *laitosneuvosto*, jonka puheenjohtajana toimii laitoksen johtaja. Varapuheenjohtajan laitosneuvosto valitsee keskuudestaan. Vaalijohtosäännön mukaan laitosneuvostojen jäsenten valinta hoidetaan eri henkilöstöryhmien omalla sopuvaalilla. Vaalit järjestetään vain, jos ehdokkaita tulee enemmän kuin on valittavia.¹²

Laitosneuvosto kehittää laitoksen johtajan johdolla laitoksen toimintaa kokonaisuutena yliopiston toiminnan ja talouden tavoitteiden sekä yliopiston strategian, tiedekunnan tavoiteohjelman ja laitoksen toimintasuunnitelman mukaisesti. Laitosneuvoston tehtävänä on muun muassa kehittää laitoksen tutkimusta ja opetusta sekä osaltaan vastata niiden laadun hallinnasta, käsitellä laitoksen toimintasuunnitelma sekä siihen sisältyvä henkilöstösuunnitelma ja laitoksen talousarvio, hyväksyä laitoksen opetusohjelma sekä edistää laitoksessa työskentelevien ja opiskelevien yhteistyötä ja tiedonkulkua.

Laitosneuvoston toimikausi on neljä vuotta, kuitenkin niin, että opiskelijajäsenet valitaan kahden vuoden toimikaudeksi. Laitosneuvostossa on laitoksen johtajan lisäksi 9, 12 tai 15 jäsentä ja varajäsentä sen mukaan kuin tiedekuntaneuvosto päättää. Kukin ryhmä (professorit, muu henkilökunta, opiskelijat) valitsee jäsenet ja varajäsenet keskuudestaan kuten tiedekuntaneuvostossakin. Myös laitosneuvostojen jäseniksi voidaan kutsua laitokseen kuulumattomia henkilöitä siten kuin dekaani laitosneuvoston esityksestä päättää.

Laitoksilla on oma hallintohenkilöstönsä, joka palvelee opiskelijoita ja henkilökuntaa.

2.4 Muut yksiköt

Yliopistossa voi yliopistolain mukaan olla myös muita kuin edellä mainittuja yksiköitä. Opintosuorituksia koskevien oikaisupyyntöjen käsittelyä varten yliopistossa voi olla yksi tai useampi tutkintolautakunta tai vastaava muu toimielin, jonka kokoonpano on edustuksellinen (kolme ryhmää). Yliopistoilla voi olla toisten yliopistojen kanssa yliopistokeskuksia tai muita yhteisiä yksiköitä sekä yhteisiä yksiköitä ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten tai muiden julkisten taikka yksityisten yhteisöjen tai säätiöiden kanssa.

Helsingin yliopistossa tutkimus-, opetus- tai palvelupainotteisia erillislaitoksia. Erillisellä laitoksella on rehtorin asettama johtaja ja johtokunta, jonka toimikausi

11 Mansikkamäki 2010.

12 Uudet johtosäännöt voimaan 2015.

on neljä vuotta. Rehtori määrää johtokunnan puheenjohtajan. Johtokunta valitsee keskuudestaan varapuheenjohtajan. Johtokunnassa on ainakin yksi laitoksen henkilöstön keskuudestaan valitsema jäsen. Jos laitoksen tehtäviin kuuluu tutkintokoulutukseen osallistuminen, on johtokunnassa myös opiskelijoiden edustus. Johtokunta kehittää puheenjohtajansa johdolla ja yhteistyössä laitoksen johtajan kanssa laitoksen toimintaa kokonaisuutena yliopiston toiminnan ja talouden tavoitteiden sekä yliopiston strategian ja laitoksen tavoiteohjelman mukaisesti. Erillisen laitoksen toiminnasta voidaan määrätä tarkemmin laitosta koskevassa johtosäännössä ja työjärjestyksessä.

Helsingin yliopistossa toimii lisäksi monitieteisiä tutkimusverkostoja sekä valtakunnallisia viranomaistehtäviä hoitavia yksiköitä. Helsingin yliopisto osallistuu muiden yliopistojen kanssa eri puolilla maata toimivien yliopistokeskusten toimintaan. Muiden yliopistojen ja laitosten kanssa yhteisten laitosten hallinnosta ja muusta toiminnasta määrätään erikseen johtosäännöllä tai sovitaan muutoin yhteistyökumppaneiden kanssa.

3 Päätöksentekojärjestelmä, juridinen asema ja rahoitus

3.1 Muuttuneen valtiosuhteen vaikutus

Yliopistoista ja niiden toiminnasta säädetään yliopistolaissa. Lisäksi toimintaa säätelevät muun muassa valtioneuvoston asetus yliopistojen tutkinnoista ja asetus korkeakoulututkintojen järjestelmästä. Nämä lait ja asetukset jättävät tiettyjä asioita myös yliopistojen omien johtosääntöjen päätettäväksi.

Kuten edellä on kuvattu, yliopistouudistus teki yliopistoista itsenäisiä oikeushenkilöitä. Yliopistot voivat tehdä itsenäisesti sitoumuksia, saada nimiinsä oikeuksia ja harjoittaa liiketoimintaa. Eduskunnan ja valtioneuvoston sekä erityisesti opetus- ja kulttuuriministeriön ohjaus on kuitenkin varsin tiivistä niiden määrittellessä keskeisiä strategisia linjoja ja tavoitteita, joista yliopistojen rahoitus on riippuvainen.

Yliopistojen päätöksentekojärjestelmä perustuu periaatteessa yliopistojen itsehallinnolle. Yliopistot päättävät itse sisäisestä hallinnostaan, kuitenkin tietysti yliopistolain mukaisesti. Opetus- ja kulttuuriministeriö vastaa korkeakoulujen hallinnon asianmukaisesta toiminnasta ja ohjauksesta. Hallitusohjelma ja hallituksen toimintasuunnitelma vaikuttavat koulutus- ja tutkimuspoliittisiin linjauksiin. Eduskunta ja valtioneuvosto asettavat korkeakouluille strategiset tavoitteet, ja yliopistoja ohjataan myös ministeriön ja yliopistojen välisillä sopimuksilla. Yliopistot ja ministeriö käyvät nelivuotisen sopimuskauden alussa neuvottelut, joissa sovitaan korkeakoululaitoksen yhteiset tavoitteet, korkeakoulukohtaiset toimenpiteet ja tut-

kintotavoitteet sekä niiden vaatimat määrärahat. Sopimuksessa määritellään myös tavoitteiden toteutumisen raportointi.¹³

Korkeakoulujen ja ministeriön väliseen tiedonvaihtoon sekä sopimus- ja palautemenettelyn tueksi on kehitetty Kota-tulosohjausjärjestelmä. Yliopistojen on vuosittain annettava tiedot toimintansa tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tiedot on esitettävä siten, että toteutunutta kehitystä voidaan arvioida suhteessa yliopistolle asetettuihin tavoitteisiin.

Uusi yliopistolaki muutti yliopiston sisäistä päätöksentekojärjestelmää ja hallintoa. Käytännössä lopputulos on yhdistelmä aiempaa edustuksellisuutta ja uutta, virtaviivaisempaa johtamisjärjestelmää. Edustuksellisuus näkyy eri ryhmien oikeudessa valita edustajansa yliopistokollegioon, tiedekuntaneuvostoihin ja laitosneuvostoihin. Johtamisjärjestelmän virtaviivaisuuden merkkejä ovat puolestaan työsuhteiksi muuttuneet palvelussuhteet sekä se, miten hallitus yliopistoyhteisön ulkopuolisine jäsenineen valitsee rehtorin ja rehtori dekaanit. Hallitus päättää keskeisistä asioista, mutta hallitus ja rehtori ovat vastuussa kollegiolle, joka hyväksyy tilinpäätöksen ja vuosikertomuksen.

Tiedekuntatasolla ylin päätöksentekuelin on dekaanin johtama tiedekuntaneuvosto, joka koostuu yliopistoyhteisön ryhmistä. Ryhmät valitsevat edustajansa keskuudestaan. Jos tiedekunnassa on laitoksia, niissä on vastaavasti laitoksen johtajan johtama laitosneuvosto, joka koostuu yliopistoyhteisön ryhmistä. Kuten tiedekuntaneuvostoissa myös laitosneuvostoissa ryhmät valitsevat edustajansa keskuudestaan. Tiedekuntaneuvostot ja laitosneuvostot vastaavat keskeisesti toiminnastaan ja taloudestaan mutta yliopiston strategian ja tiedekunnan tavoiteohjelman mukaisesti. Erillisillä laitoksilla sekä erityisesti muihin organisaatioihin integroituvilla verkostoilla ja keskuksilla on enemmän vapauksia päätöksentekojärjestelmässään, josta voidaan määrätä niitä koskevissa johtosäännöissä ja työjärjestyksissä tai sopia yhteistyökumppaneiden kanssa.

Monijäsenisissä hallintoelimissä päätetään asiat äänten enemmistöllä. Äänten mennessä tasan päätökseksi tulee mielipide, jota puheenjohtaja on kannattanut. Äänestettäessä opiskelijan kurinpitoa koskevasta asiasta äänten mennessä tasan päätökseksi tulee lievempi mielipide. Opintosuorituksen arvosteluun saavat osallistua vain ne jäsenet tai varajäsenet, joilla on samantasoinen opintosuoritus taikka jotka on otettu professorin tehtävään. Jos valitaan tai määrätään yksi henkilö toimielimeen, vaali toimitetaan enemmistövaalina. Jos kukaan ei ensimmäisellä kerralla saa enempää kuin puolet annetuista äänistä, toimitetaan uusi vaali kahden eniten ääniä saaneen kesken. Kun toimielimeen valittavia tai määrättäviä on useampia kuin yksi, noudatetaan suhteellista vaalitapaa. Jos äänet menevät tasan, sekä enemmistövaalin että suhteellisen vaalin tulos ratkaistaan arvalla.

13 Yliopistokoulutus ja sen kehittäminen 2015.

3.2 Rahoitus

Yliopistot saavat valtiolta perusrahoituksen toiminnalleen. Perusrahoituksen määrärahat jaetaan yliopistojen kesken pääosin laskennallisesti opetukseen ja tutkimukseen liittyvien suoritteiden perusteella. Rahoituskriteerit on valittu siten, että näillä edistetään ajankohtaisten korkeakoulupoliittisten tavoitteiden saavuttamista. Rahoitusmallin tarkoituksena on vahvistaa yliopistojen toiminnan laatua, vaikuttavuutta ja tuottavuutta. Yliopistot päättävät rahoituksen kohdentamisesta yliopiston sisällä omilla strategisilla valinnoillaan. Perusrahoituksen lisäksi noin kolmannes kokonaisrahoituksesta tulee muista lähteistä (kilpailtu tutkimusrahoitus, yksityiset tahot).¹⁴

Yliopistouudistuksen myötä – kun valtio ei enää takaa yliopistojen vakavaraisuutta – yliopistoille luotiin oma pääoma. Pääoma koostui valtion finanssisijoituksista, yliopistojen itse keräämästä yksityisestä rahoituksesta sekä yliopistoille siirretystä kiinteistövarallisuudesta. Yliopistojen on kerättävä yksityistä rahoitusta (yrityksiltä, yksityishenkilöiltä, säätiöiltä ym.), jota vasten ne myös saavat valtion rahoitusta.

Vuonna 2014 Helsingin yliopiston kokonaistuotoista 61 prosenttia muodostui valtion perusrahoituksesta. Täydentävän rahoituksen tuotot muodostivat 36 prosenttia yliopiston kokonaistuotoista. Täydentävästä rahoituksesta 71 prosenttia oli tutkimusrahoitusta. Suomen Akatemian osuus oli 40 prosenttia täydentävän rahoituksen tuotoista (Tekes-rahoitus 5 %, säätiörahoitus 9 %, ministeriöiden osuus 11 %, EU-rahoitus 10 %). Varainhankinnan osuus kokonaistuotoista oli 2 miljoonaa, mikä on alle yhden prosentin kokonaistuotoista.¹⁵

Varainhankinta tarkoittaa pääosin lahjoituksia, joita kerätään yksityisiltä tahoilta, yhteisöiltä (yritykset, säätiöt) ja yksityishenkilöiltä (esim. merkkipäivälahjoitukset, testamentit). Lahjoitusten keräämiseksi on järjestetty varainkeruukampanjoita, muun muassa yliopiston 375-vuotisjuhlavuoteen liittyen, ja tilaisuuksia lahjoittajille.

Yksi varainhankintaan linkittyvä toimintamuoto on alumnitoiminta, johon on panostettu erityisesti yliopistouudistuksen jälkeen. Helsingin yliopiston alumniihdistyksen jäsenmäärä kaksinkertaistui vuodesta 2010 vuoteen 2014, ja alumnitoiminnassa (ei edellytä jäsenyyttä em. yhdistyksessä) on vuonna 2015 mukana yli 24 000 alumnia. Alumneille järjestetään yliopisto- ja tiedekunta kohtaista toimintaa ja tapahtumia. Yhdistykseen kuuluvat saavat myös etuja. Alumnitoiminnassa kannustetaan alumneja tukemaan yliopistoa osaamisellaan, verkostoillaan ja myös taloudellisesti. Esimerkiksi alumniihdistyksen vuoden 2015 jäsenkirjeessä mainostetaan lahjoittamismahdollisuutta ja muun muassa kerrotaan Harvardin alumniihdistyksestä,

¹⁴ Yliopistokoulutus ja sen kehittäminen 2015.

¹⁵ Helsingin yliopiston tilinpäätös 2014.

jonka keskeinen tehtävä on rahoituksesta vastaaminen. Aiemmassa *Helsinki Insight*-kampanjassa 22 miljoonan euron tuloksesta alumnien osuus oli yli neljännes.¹⁶

Suomalainen varainhankinta- ja lahjoittamiskulttuuri on vielä ohutta, ja Helsingin yliopistonkin ulkopuolisesta rahoituksesta valtaosa koostuu vakiintuneista tiederahoituksen muodoista (Suomen akatemia, Tekes). Yritysten ja yksityishenkilöiden lahjoituskulttuuri on Suomessa muuttumassa, ja siinä on paljon potentiaalia. Ihmisten osallistaminen organisaation toimintaan, saati rahoittamiseen, vaatii kuitenkin spesifiä ammattitaitoa ja resurssointia tähän työhön. Varainhankinnan kilpailu myös kovenee Suomessa jatkuvasti muun muassa yliopistojen varainkeruuvaihtoehdon ja kehitysyhteistyöjärjestöihin kohdistuneiden leikkausten myötä. Helsingin yliopisto on panostanut varainhankintaan voimakkaasti ja onnistunut esimerkiksi alumnirekrytoinnissa.¹⁷

4 Yliopistouudistus

4.1 Lähtökohdat ja keskeiset muutokset

Yliopistouudistusta perusteltiin pääosin toimintaympäristössä tapahtuneilla muutoksilla, joihin yliopistojen ei koettu pystyvän valtion tiliviraston vastaamaan. Rakenteellinen jäykkyys, valtion ylisäättely ja puutteellinen henkilöstöpoliittinen toimivalta koettiin haitoiksi yliopistojen toiminnalle. Haluttiin suurempia kokonaisuuksia kehittämisen, yksiköiden toiminnan vaikuttavuuden, laadun, sisällön ja tehokkuuden varmistamiseen ja edistämiseen. Myös tutkimus- ja opetusresurssien kohdentamista ja yliopistojen profiloitumista haluttiin vapauttaa aiemmasta.¹⁸

Yliopistojen hallinnon ja johtamisjärjestelmien kehittämisen lähtökohta oli, että yliopistoja johdettaisiin konserninäkemyksen pohjalta, jolloin yliopistoilla olisi edellytykset määrittellä ja toimeenpanna strategisia näkemyksiä sekä koulutuksen, tutkimuksen että vuorovaikutuksen osalta. Tämän vuoksi rehtorin asemaa haluttiin vahvistaa koko yliopiston tasolla, sekä vastaavasti saattaa dekaanit ja yliopistojen yksiköiden johtajat vastuullisiksi rehtorille, ei niinkään omalle yksikölleen.¹⁹ Rehtorin valintatavan muutos lopetti vanhan tradition, kun rehtori ei ole enää yliopistolaisten keskuudestaan vaaleilla valitsema luottamushenkilö vaan asema muistuttaa yrityksen toimitusjohtajaa.

Yliopistojen hallitusten kokoonpanon uudistamisen (yliopiston ulkopuolisia jäseniä hallitukseen) tarkoituksena oli vahvistaa julkisoikeudellisia laitoksina toimivien yliopistojen yhteiskuntasuhteita, vaikutusmahdollisuuksia ja talousosaa-

16 Alumni jäsenkirje 2015.

17 Suomalaisesta varainhankinta- ja lahjoittamiskulttuurista ks. esim. Grönlund & Pessi 2015.

18 Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015.

19 Jääskinen & Rantanen 2007.

mista.²⁰ Tavoitteena oli, että yliopistot pystyvät paremmin reagoimaan toimintaympäristön muutoksiin, monipuolistamaan rahoituspohjaansa, kohdentamaan resursseja huippututkimukseen ja strategiaan painoaloihinsa, vahvistamaan tutkimus- ja opetustoimintansa laatua ja vaikuttavuutta sekä vahvistamaan rooliaan innovaatiojärjestelmässä.²¹

Suomen yliopistouudistus oli osa kansainvälistä trendiä, jossa lukuisien eri maiden yliopistolaitosten uudistamista leimasi julkisen rahoituksen supistaminen, yksityistäminen, laadunvalvonta, tutkimuksen kaupallistaminen sekä kuluttajan vallinnan lisääminen koulutusmarkkinoilla. Myös Euroopan unionin opetusneuvosto oli hyväksynyt vuoden 2007 päätöslauselman yliopistojen modernisoinnista. Siinä kiinnitetään huomiota yliopistojen autonomian vahvistamisen tarpeeseen, jotta ne olisivat entistä kilpailukykyisempiä ja pystyisivät vastaamaan ajan haasteisiin. Esimerkiksi kollegiaalisen päätöksenteon heikentyminen yliopistojen johtamisjärjestelmien keskittymisen myötä on ollut kansainvälinen trendi.²²

Yliopistouudistus on tuonut yliopistoille uudenlaisen taloudellisen vastuun. Ne ovat saaneet paremmat edellytykset ja myös velvollisuuden hyödyntää pääomatu-lojaan ja hankkia lisärahoitusta lahjoituksin sekä liiketoiminnallaan. Valtionhallinnon ohjaus on vähentynyt, eikä yliopistoja enää kehitetä osana valtionhallintoa. Yliopistot ovat tulleet valtion tilalle työnantajiksi, eikä yliopiston henkilöstö enää ole valtion palveluksessa. Virkasuhteet ovat muuttuneet työsuhteiksi, ja yliopisto neuvottelee työsopimuksista työnantajana. Yliopistot voivat siis ”harjoittaa itsenäistä henkilöstöpolitiikkaa, parantaa houkuttelevuuttansa työnantajana ja hakea sillä kilpailuetua rekrytoidakseen parhaita osaajia”.²³ Yliopistouudistuksen konkreettista toteutumista eri vaiheinen ei kaikilta osin ole mahdollista käsitellä lyhyessä raportissa, mutta siihen voi tutustua Helsingin yliopiston osalta esimerkiksi *Ulla Mansikkamäen* havainnollistavassa raportissa.²⁴

4.2 Siirtyminen virkasuhteista työsopimussuhteisiin

Suuri käytännöllinen ja henkinen muutos uudistuksessa oli virkojen lakkaaminen ja palvelussuhteiden muuttuminen työsopimussuhteiksi, jota kuvataan seuraavassa. Työntekijät olivat olleet valtion virkamiehiä Turun Akatemian perustamisesta lähtien, ja ennen yliopistouudistusta henkilökunnasta pääosa oli virkasuhteisia. Tähän kysymykseen liittyivät myös uudistuksen suurimmat erimielisyydet. Henkilökuntajärjestöt toivoivat virkasuhteen säilyttämistä uudistusprosessin loppuun asti. Muutosta perusteltiin hallituksen esityksessä sillä, että työsuhteen käyttö

20 Ibid.

21 HE 7/2009; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015.

22 Bleiklie & Kogan 2007.

23 Opetus- ja kulttuuriministeriö 2015.

24 Mansikkamäki 2010.

mahdollistaa kannustavan ja palkitsevan henkilöstöpolitiikan, antaa työntekijälle mahdollisuuden neuvotella työsopimuksensa sisällöstä ja siirtää työehdoista neuvottelemisen yliopistolle, mikä tukee yliopistojen taloudellista autonomiaa.²⁵

Virkasuhteet lakkasivat ilman irtisanomisia yliopistolain tullessa voimaan. Virkasuhteet siis lakkautettiin lailla, eikä se edellyttänyt suostumusta viranhaltijoilta. Siirtymistä virkasuhteista työsopimussuhteisiin ohjasi yliopistolain voimaanpanolaki. Yliopistot valmistautuivat muutokseen yhdessä. Työehtosopimusneuvotteluja ja muuta keskitettyä työnantajatoimintaa varten yliopistot tarvitsivat keskusjärjestön, ja Suomen yliopistojen työnantajayhdistyksen hallitus päätti liittyä jäseneksi Yksityisen Opetusalan Liittoon. Työehtosopimusneuvotteluja käytiin tiiviisti liiton asiantuntijoiden tukemana, ja samaan aikaan neuvoteltiin henkilöstöä edustavien keskusjärjestöjen kanssa. Sovittavia asioita oli paljon, ja aikataulu myöhästyi aiotusta, mutta valmistuttuaan yliopistojen ensimmäinen oma työehtosopimus tuli voimaan takautuvasti.²⁶

Tapauskohtaisella lailla, josta yliopistolaissa on kysymys, voidaan huomioida muutosten vaikutusta ja säätää esimerkiksi direktiosta tai virkavastuusta.²⁷ Perustuslakivaliokunta lausui yliopistouudistukseen liittyen, että yliopistojen tehtäviin liittyy ratkaisuja, jotka ovat laadultaan sellaisia, että niihin kuuluva päätösvalta ja -vastuu pikemminkin perustelee virkasuhteen säilyttämistä ainakin johtavan hallinto-, opetus- ja tutkimushenkilökunnan osalta. Hallituksen esityksen mukaan opetussektorilla on kuitenkin perinteisesti toiminut työsuhteisia henkilöitä opetustehtävissä, joihin on liittynyt samanlaista julkisen vallan käyttöä kuin yliopistossa (esim. ammattikorkeakoulut, entiset yksityiset yliopistot). Valiokunnan näkemyksen mukaan julkisen vallan käyttöä voidaan asianmukaisesti ja vastuullisesti hoitaa myös työsuhteessa. Yliopistolaissa päädyttiin virkavastuusiin liittyvän keskustelun jälkeen myös viittaamaan rikoslain lukuun, jossa säädetään julkisyhteisön työntekijän ja julkista valtaa käyttävän henkilön rikosoikeudellisesta vastuusta. Näitä säännöksiä sovelletaan yliopiston henkilöstöön tilanteissa, joissa käytetään julkista valtaa.²⁸

Työsuhde yliopistojen palvelussuhteena sisältää joitakin erityispiirteitä. Yliopistolain uudistamisen yhteydessä tuotiin esille perustuslaissa turvattu tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus ja riippumattomuus, ja yliopistolakiin säädettiin kieltö, jonka mukaan työnantaja ei saa menetellä työsuhteessa tavalla, joka vaarantaa tutkimuksen, taiteen tai opetuksen vapautta. Myöskään työsuhteen irtisanomis- tai purkuperuste ei saa olla sellainen, joka loukkaisi tutkimuksen, taiteen tai opetuksen vapautta. Yksityinen ja valtiollinen eläkejärjestelmä eroavat toisistaan, minkä vuoksi yliopistolain uudistamisessa luotiin myös kriteerit, joilla osa työntekijöistä jäisi

25 Hallituksen esitys yliopistolaiksi 2009.

26 Hallituksen esitys yliopistolaiksi 2009; Mansikkamäki 2010.

27 Lindström 2014.

28 Sivstysvaliokunnan mietintö 5/2009.

valtiollisen eläkejärjestelmän piiriin ja osa siirtyisi yksityisen järjestelmän piiriin.²⁹

Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arvioinnissa (2012) todettiin, että työmarkkinaosapuolet ovat pystyneet tekemään uudistuksia ja määrittelemään yhteisiä kehitystarpeita, mutta työntekijäosapuoli kokee joutuneensa puolustusasemaan. Voimakkain kritiikki kohdistui palvelussuhdeaseman heikkenemiseen. Alkuvaiheen vaikeuksista kertoo lakkovaroitus vuoden 2010 työsojimusneuvottelujen yhteydessä. Saman arvioinnin mukaan yliopistot ovat omaksuneet uuden roolinsa työnantajaosapuolena ja käyttävät aktiivisesti työnantajavaltaansa. Yliopistojen henkilöstömäärät olivat viimeisten vuosien aikana vuoteen 2010 asti olleet kasvussa mutta olivat lakiuudistuksen jälkeen lähteneet maltilliseen laskuun. Yliopistojen tekemät irtisanomiset ovat kuitenkin ennen vuotta 2015 olleet hyvin maltillisia, ja ne ovat koskeneet ensikädessä muuta kuin tutkimus- ja opetushenkilökuntaa.³⁰ Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arvioinnissa todetaan, että uudistuksen tulokset eivät näytä tuovan olennaisia muutostarpeita uuteen yliopistolakiin, mutta niiden valossa on mahdollista tämentää lainsäädäntöä siten,

– että yliopistoyhteisön sisäisille jäsenille, etenkin henkilöstölle, luotaisiin myös lainsäädännön kautta entistä paremmat osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet yliopistoaan koskevaan strategiseen suunnitteluun ja siitä käytävään vuoropuheluun.³¹

5 Yliopistouudistuksen kritiikki

Suomen yliopistouudistus oli, ja on edelleen, kaikkienensa erittäin kritisoitu. Yliopistojen autonomia ja sivistysyliopiston tulevaisuus ja asema ovat herättäneet paljon keskustelua. Itse uudistusprosessia kritisoitiin avoimuuden ja julkisen keskustelun puuttumisesta sekä uudistuksen nopeasta aikataulusta. Opetusministeriötä kritisoitiin siitä, ettei se tiedottanut uudistuksesta riittävän hyvin, ja siitä, että ministeriö ja hallitus pitivät pelkkää tiedottamista ja lausuntokierrosta riittävinä julkisen keskustelun muotoina. Kahden selvitysmiehen sijaan uudistus olisi kriitikoiden mukaan voitu valmistella laajapohjaisella keskustelumekanismilla, jolla eri osapuolten näkemyksiä olisi kerätty mahdollisimman kattavasti.³²

Helsingin yliopistossa yliopistouudistukselle laadittiin viestintäsuunnitelma. Yliopistouudistuksen sisäiset ja ulkoiset verkkosivut toimivat ajantasaisesti ja osin vuorovaikutteisesti. Sekä kannattajat että vastustajat muun muassa kirjoittivat blo-

29 Ks. tarkemmin Lindström 2014.

30 Vuoden 2015 leikkausten myötä Helsingin yliopisto on vähentämässä tulevina vuosina jopa 1200 työntekijää, jos kohta yt-neuvottelut ovat tätä selvitystä kirjoitettaessa parhaillaan käynnissä.

31 Niinikoski et al. 2012a, 65.

32 Kritiikistä ja uudistukseen liittyvästä keskustelusta ks. Kangasjärvi 2014.

geja yliopiston sisäisillä verkkosivuilla. Myös *Yliopistolainen*-lehti käsitteli uudistusta säännöllisesti tuoden esiin myös kritiikkiä ja henkilöstön pelkoja. Laitoksia ja yksiköitä tuettiin asiantuntijatuella ja -aineistoilla keskustelujen pohjaksi. Myös johtajat ja esimiehet saivat säännöllisesti materiaalia työnsä tueksi. Yliopiston johdon ja muutosprojektin johdon edustajat osallistuivat viikoittain keskustelutilaisuuksiin eri yksiköissä. Osa henkilöstöstä ja opiskelijoista aktivoitui näkyvästi vastustamaan uudistusta muun mualla mielenosoituksin. Myös hallintorakennus vallattiin. Yhteisöllisen viestinnän välineitä käytettiin myös ”epäkorrektilla” tavalla yliopiston johtoa vastaan.³³ Tämä haastoi osaltaan yliopistoyhteisöä keskustelemaan uudistuksesta ja sen johtoa perustelevaan uudistusta.

Sisällöllisesti uudistusta on pidetty jatkona 1980-luvun lopulla alkaneelle korkeakoulupoliittiselle suunnanmuutokselle sekä teknologia- ja innovaatiopoliittisille ohjelmille, joiden tavoitteena on ollut tiedepolitiikan kytkeminen osaksi innovaatiopoliittikkaa ja yliopistojen integroiminen osaksi innovaatiojärjestelmää. Käytännössä yliopistouudistus on muuttanut yliopistojen toimintaa markkinaehtoiseen suuntaan yhteiskunnassa vallitsevan trendin mukaisesti. Yliopistojen ajatellaan tarvitsevan nopeutta, dynaamisuutta ja kykyä kilpailla rahoituksista ja parhaista osajista. Kriittisissä mielipiteissä kehityksen suuntaa on pidetty vääränä, ”akateemisena kapitalismina”, ”yritysyliopistodoktriinin loppuunsaattamisena” sekä kansallisen yliopistolaitoksen yhtiöittämisenä. Positiivisemmissä näkökulmissa yliopiston tutkimuksellisia ja opetuksellisia tavoitteita ei pidetä ristiriitaisina talouskasvuun ja kilpailukykyyn liittyvien odotusten kanssa.³⁴

Uudistusta koskeva ulkopuolinen arviointi järjestettiin vuonna 2012. Arvion toteutti asiantuntijaryhmä (*Gaia Consulting Oy* ja *Innovus Oy*), jolla oli myös ministeriön asettama tukiryhmä. Arvion mukaan yliopistolakiuudistus oli vaikuttanut ensimmäisten kahden vuoden aikana enemmän yliopistojen strategiseen johtamiseen kuin henkilöstöpolitiikkaan. Vaikutukset näkyivät arvioinnin mukaan muun muassa strategisen ohjauksen ja talousjohtamisen vahvistumisena, sidosryhmäyhteistyön kehittymisenä sekä sisäisessä organisoitumisessa ja johtamisjärjestelmissä. Opetuksen ja tutkimuksen puolella vaikutukset olivat toistaiseksi olleet vähäisiä.³⁵

Helsingin yliopiston henkilöstökyselyssä henkilökunta arvioi uudistusta varsin kielteisesti, mukaan lukien omien vaikutusmahdollisuuksiensa kasvua, yliopiston uudistumiskykyä, päätöksentekoprosessien selkeytymistä, yliopiston taloudellisen aseman paranemista ja yhteiskunnallista vuorovaikutusta. Arviointiraportissa peilataan arvioinnin tuloksia myös kansainvälisesti ja todetaan, että yliopistojen henkilöstön keskuudessa vallitsee laajemminkin kriittisyys, ei vain yksittäisiä lakiuudistuksia vaan korkeakoulupolitiikan nykyistä linjaa kohtaan.³⁶

33 Mansikkamäki 2010, 44.

34 Keskustelusta ks. esim. Kangasjärvi 2014.

35 Niinikoski et al. 2012a.

36 Niinikoski et al. 2012a; Niinikoski et al. 2012b.

6 Analyysi

Helsingin yliopistoa voidaan luonnehtia melko hajanaiseksi organisaatioksi ja yhteisöksi, joka koostuu sisällöllisesti, muodoltaan ja kooltaan erilaisista osista. Suhteet valtioon ja moniin sidosryhmiin on organisoitu yliopiston tasolla. Tiedekunta- ja laitostaso taas organisoituvat tieteenaloittain, myös kansainvälisesti, pikemminkin kuin toisten saman tason yksiköiden kanssa. Yhtäältä pyritään hierarkiseen rakenteeseen ja rahoittajan määrittelemiін tavoitteisiin ja toimintatapoihin, toisaalta tarvitaan oman tieteenalan ymmärrystä ja erityisluonteeseen vastaamista, syväosaamista, pitkäjänteisyyttä ja luovuutta.

Yliopistouudistuksessa ja sen kritiikissä voidaankin nähdä yliopiston kahden erilaisen luonteen – hallinnollisen ja akateemisen – välistä kamppailua. Uudistus on kohdistunut pääosin hallinnolliseen järjestelmään, mutta se on vaikuttanut myös akateemiseen toimintaan. Vastaava jännite on nähtävissä ylipäätään valtio- ja ministeriöohjatun korkeakoulupolitiikan ja tiedeyhteisön autonomiahanteen yhteensovittamisessa sekä laajemminkin autonomisen tieteen ja ympäröivän yhteiskunnan suhteessa. Myös tiedeyhteisön sisällä on luonnollisesti hajontaa siinä, miten tähän jännitteeseen suhtaudutaan: osa vaalii autonomian ihannetta, osa ajattelee, että yliopisto on osa yhteiskuntaa eikä irrotettavissa siitä tai sen lainalaisuuksista ja kehitystrendeistä.

Korkeakoulujärjestelmä on riippuvainen sekä tieteen että talouden järjestelmistä. Tieteen järjestelmää pyritään ottamaan huomioon muun muassa sillä, että professorien, muiden henkilöstöryhmien ja opiskelijoiden edustuksellisuus eri päätöksentekokelemissä on edelleen vahva. Yliopistolaki sallii myös joustoa esimerkiksi erilaisten yksiköiden ja verkostojen muodostamisessa. Talouden järjestelmää on yliopistouudistuksessa otettu huomioon muun muassa lisäämällä yliopistojen ulkopuolisten jäsenten edustusta hallituksessa sekä lisäämällä yhteiskuntasuhteiden ja ulkopuolisen rahoituksen painotusta. Yliopistouudistus on ollut korkeakoulupoliittinen uudistus, joka on siten lähtöisin yliopiston ulkopuolelta – enemmän talouden järjestelmästä tai muuten ympäröivästä yhteiskunnasta kuin tieteen järjestelmästä tai akateemisen yhteisön sisältä – ja siksikin altis kritiikille. Yliopistouudistuksen suuntaista muutospainetta on kylläkin tullut vahvasti myös yliopistojen sisältä, erityisesti niiden johdosta.

Yliopistouudistuksen kritiikki kohdistuu yhtäältä siihen, kuka päättää – valti-onhallinto, ministeriö vai tiedeyhteisö itse – ja tapahtuuko se hierarkkisen johtamisjärjestelmän vai tiedeyhteisön demokraattisten prosessien kautta (esim. dekaanin valinnassa). Toisaalta kritiikki pohjaa vahvasti myös näkemykseen ulkopuolelta tulevan yhteiskunnallisen trendin haitallisuudesta yliopistolle. Tämä osa kritiikkiä kohdistuu siis myös sisältöön, ei vain muotoon. Markkinoitumistrendin ja sen ideologisen pohjan nähdään olevan ristiriidassa yliopiston perustehtävän kanssa,

johon kuuluu vapaa tutkimus, tieteellinen sivistys ja opiskelijoiden kasvattaminen palvelemaan ihmiskuntaa.³⁷

Yhteiskunnallinen suunta ja siihen suhtautuminen jakavat näkemyksiä myös yliopiston sisällä. Kehitys markkinaehtoiseen suuntaan voidaan nähdä erottamattomana osana tämän ajan yhteiskunnallista toimintaa, josta yliopisto ei voi erottautua. Osin kyse onkin sisäisestä ideologisesta kamppailusta, jossa on kyse yhtäältä arvoista ja etiikasta, toisaalta tarkoituksenmukaisista ja välttämättömistäkin toimintatavoista nykyisessä yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Vastaavat jännitteet ovat luonnollisesti nähtävissä kirkossa. Kirkon ja ympäröivän yhteiskunnan suhde, yhteisön ja organisaation suhde sekä yhteisön sisäisten ideologioiden suhteet luovat jännitteitä. Jännitteet korostuvat kirkossa siksin, että kyseessä on hengellinen yhteisö, jossa joiltain osin myös korostetaan erilaisuutta maailmasta ja yhteiskunnasta. Yliopistoon nähden kirkon tilanne on hyvä sikäli, että uudistuspainee tulee – joskin osin ulkopuolelta talouden realiteettien myötä – pääosin sisältä, kirkon ylimmän luottamuselimen edustaja-aloitteena. Tässä suhteessa jännite konkretisoituneena erilaisina näkemyksinä kirkon sisällä.

Yksi jännite myös kirkossa, kuten yliopistossa, on suhtautuminen yleiseen ja kirkkoonkin vaikuttavaan markkinointikehitykseen ja dynaamisuuden korostamiseen. Strategia-ajattelun ja talouden lainalaisuuksien ja kielen dominanssi saa kritiikkiä, ja sen vastakohtana voidaan nähdä teologinen ajattelu ja argumentointi ja/tai seurakuntien ja seurakuntalaisten äänen ja tilanteen suurempi painottaminen. Lisää organisaatioon ja sen uudistamiseen vaikuttavia jännitteitä voidaan nähdä teologian sisällä, kirkkokäsityksessä, uudistuksen perustavanlaatuisissa tavoitteissa ja päämäärissä, samoin erilaisten yksiköiden sekä maantieteellisten alueiden suhteissa.

Kuten yliopistonkaan kohdalla jännitteisiin ei voida löytää varsinaisia ratkaisuja, vaan parhaimmillaankin uudistukset ja toiminta tapahtuvat ne huomioon ottaen. Yliopistouudistuksesta voidaan oppia jännitteiden ja potentiaalisen kritiikin hienosyistä tiedostamista organisaatiouudistusta suunnitellessa, argumentoidessa ja toteutettaessa. Tämä tietysti erityisesti siksi, että lopullisen päätöksen uudistuksesta tekee – toisin kuin yliopistojen kohdalla – kirkon ylin päättävä luottamuselin, jonka sisällä jännitteet konkretisoituvat. Erityisen keskeistä on henkilöstön ottaminen mukaan uudistuksen kaikissa vaiheissa ja henkilöstön vaikutusmahdollisuuksien turvaaminen myös uudessa organisaatiomallissa.

Huomioon otettava/opittavaa Helsingin yliopisto -casesta:

- Helsingin yliopisto on kritiikistä ja pitkästä historiasta huolimatta pystynyt muuttamaan organisaatiotaan ja toimintatapojaan tietyiltä osin huomattavasti. Muutos näkyy erityisesti johtamisjärjestelmässä, varainkeruussa ja yhteiskuntasuhteissa. Muutos siis on mahdollinen, joskin yliopiston kohdalla virallinen päätös muutoksesta tuli yliopiston ulkopuolelta.

37 Yliopistolaki, 2 §.

- Rahoittajia ja esimerkiksi alumneja on saatu toimintaan mukaan, mutta se on vaatinut resurssien kohdistamista varainkeruuseen ja muuhun yhteiskuntasuhteisiin liittyvään toimintaan.
- Erilaisten ja eritasoisten, erityisesti ideologisten, jännitteiden huomioon ottaminen kaikissa vaiheissa ja uudistusten argumentoinnissa.
- Kuulemis-, keskustelu- ja vaikuttamismahdollisuuksien mahdollisimman laaja järjestäminen prosessin eri vaiheissa ja uudistuneessa organisaatiossa. Miten sovitetaan yhteen demokratian vaade ja linjakkuus?
- Eri järjestelmien – yhteisö (myös hengellinen) ja organisaatio; teologian järjestelmä ja talouden järjestelmä – joustava huomiointi kokonaisuudessa: miten kumpikin järjestelmä voi toimia? Entä millaisia joustoja voidaan luoda teologisen järjestelmän tai yhteisön toimintaan samalla, kun talouden järjestelmä vaatii selkeyttä?
- Kirkon kentällä erityishuomiota vaatii teologian järjestelmä, joka – eri tavalla kuin tieteen eri alueisiin ja asiantuntijuuksiin jakauva järjestelmä – halutaan pitää teologisten auktoriteettien kontrolloimana (piispainkokous, opillisten kysymysten määrittely ja päätöksentekojärjestelmä, jännitteet näkemyksissä ns. yhteisen pappouden ja erityisen viran suhteesta päätöksenteossa).

7 Lähteet ja kirjallisuus

7.1 Painamattomat lähteet

HE 7/2009 (2009). Hallituksen esitys yliopistolain 7/2009.

Uudet johtosäännöt voimaan (2015). Tiedote Helsingin yliopiston intranetissä Flammassa. (Tekijän hallussa.)

7.2 Painetut lähteet

Jääskinen, Niilo & Jorma Rantanen (2007). *Yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen aseman uudistaminen*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:2. Helsinki: Opetusministeriö.

7.3 Internet-lähteet

Alumni jäsenkirje 2015 (2015). <http://www.helsinki.fi/alumniyhdistys/alumni_jasenkirje2015.pdf>.

Helsingin yliopiston johtosääntö (2009). <http://www.helsinki.fi/henkos/flamma/johtosaannot/hy-johtosaanto_12062013.pdf>.

- Helsingin yliopiston tilinpäätös 2014 (2014). *Tilinpäätös 2014. Helsingin yliopisto*. <https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/2014_helsingin_yliopiston_tilinpaaatos.pdf>.
- Mansikkamäki, Ulla (2010) *Yliopistouudistus Helsingin yliopistossa. Taustat, tavoitteet ja toteutus*. Helsingin yliopiston hallinnon julkaisu 70. <http://www.helsinki.fi/julkaisut/aineisto/hallinnon_julkaisu_70_2010.pdf>.
- Niinikoski, Marja-Liisa & Johan Lunabba & Tuomas Raivio & Riikka Lehti & Pii Pessala (2012a). Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/okm21.pdf?lang=fi>>.
- Niinikoski, Marja-Liisa & Johan Lunabba & Tuomas Raivio & Riikka Lehti & Pii Pessala (2012b). Yliopistolakiuudistuksen vaikutusten arviointi. Henkilöstökyselyn tulokset. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/okm21_Liite_1._Henkilostokyselyn_tulokset.pdf?lang=fi>.
- Sivistysvaliokunnan mietintö 5/2009 – HE 7/2009 *Hallituksen esitys yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi*. <<http://www.edilex.fi/mt/sivm20090005>>.
- Yliopistokoulutus ja sen kehittäminen (2015). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/yliopistokoulutus/>>.

7.4 Kirjallisuus

- Grönlund, Henrietta & Anne Birgitta Pessi (2015). Giving in Finland: the multidimensional role of giving in a context of a changing welfare model. – *The Palgrave Research Companion to Global Philanthropy*. Ed. by P. Wiepking & F. Handy. Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Kangasjärvi, Valtteri (2014). *Yliopisto ja ideologia. Ilkka Niiniluoto ja yliopistouudistus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, johtamiskorkeakoulu.
- Lindström, Rami (2014). *Virkasuhteen muuttaminen työsuhteeksi – edellytykset, keinot ja vaikutukset*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta.

SUOMEN SETLEMENTTILIITTO

1 Johdanto

Suomen setlementtiliitto on Suomen setlementtiliikkeen keskusjärjestö. Kansainvälinen setlementtiliike yhdistää ihmisiä, tarjoaa koulutusta ja tukee sosiaalisten ongelmien kanssa kamppailevia eri puolilla maailmaa. Liike on peräisin 1800-luvun Lontoosta, jossa yliopistojen opiskelijat perustivat kansalaiskeskuksia, *settlementtejä*, tarjoamaan koulutusta ja tukea erilaisten sosiaalisten ongelmien kanssa kamppaileville. Työn lähtökohtana oli ja on edelleen usko ihmisten ja yhteisöjen omaan kykyyn ratkaista ongelmia. Liike levisi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella Euroopassa ja Yhdysvalloissa sekä myös Kaukoidässä ja Lähi-idässä.

Suomessa liikkeen toiminta vakiintui sisällissodan jälkeen, vuonna 1918, alkaen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä Teollisuusseutujen Evankelioimistoimikunnan työnä. Setlementtitaloja perustettiin eri puolille Suomea. Työmuotoja olivat nuorisotyö, lastentarhat ja eri kansalaisryhmiä yhdistämään tarkoitettut luento- ja keskustelutilaisuudet. Vuonna 1941 setlementtiliike järjestäytyi uudelleen. Tällöin perustettiin Kristillis-yhteiskunnallinen työkeskusliitto, toiminta laajeni ja paikalliset toiminnot itsenäistyivät. Työkeskusliiton nimi muutettiin vuonna 1983 Suomen Setlementtiliitto ry:ksi, joka on edelleen paikallisten setlementtien keskusjärjestö. Myös Suomen setlementtinuorilla oli oma keskusliitto vuoteen 2011 asti, jolloin se liitettiin Setlementtiliittoon. Samalla Setlementtiliitto organisoitui uudelleen toimialapohjaisesti, ja lapsi- ja nuorisotyöstä tuli oma toimialansa. Uudistuksessa keskeistä oli luoda edellytykset kunkin toimintalinjan omalle kehittämiselle ja samalla niiden keskinäiselle, toisiaan tukevalle yhteistyölle. Työn pääpaino haluttiin pitää paikallistasossa, jota keskusliitto tukee ja palvelee.

Tänään Suomen Setlementtiliitto toimii seitsemällä toimialalla, joita ovat asunon palvelut, monikulttuurinen työ, kansalaistoiminta, opinto- ja kulttuuri-toiminta, lapsi- ja nuorisotyö, seniori- ja vanhustyö sekä vaikeat elämäntilanteet. Setlementtiliiton jäseniä ovat 36 paikallista setlementtiä ja seitsemän alueellista lapsi- ja nuorisotyön piiriyhdistystä. Setlementtiliikkeellä on toimintaa 50 paikkakunnalla. Liikkeen palveluksessa on 4000 työntekijää sekä nimeämätön määrä vapaaehtoisia. Setlementtiliikkeellä on 16 kansalaisopistoa.

Setlementtiliitto on puoluepoliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Toiminnassa painotetaan ihmisten ja yhteisöjen omaa toimijuutta, yhteisöllisyyttä ja yhteistyötä paikallisten toimijoiden kanssa. Yhteistyötahoja ovat esimerkiksi kunnat, oppilaitokset, järjestöt, seurakunnat ja yritykset. Setlementtityön tavoitteeksi on

määritelty edistää hyvää elämää, ihmisoikeuksien toteutumista, sosiaalista oikeudenmukaisuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen osallisuutta. Setlementtiliitto mieltää itsensä osaksi kansainvälistä Setlementtiliikettä, ja sillä on myös toimialakohtaisia verkostoja. Setlementtiliiton itseymmärryksessä näiden tekijöiden mielletään vahvistavan sen kansalaisyhteiskuntatoimijan roolia.

Toiminnan rahoitus tulee pääosin kunnilta (myydyt palvelut), Raha-automaattiyhdistykseltä (erityisesti kehittämishankkeet) ja Opetusministeriöltä (kansalaisopistotoiminta). Varainhankinnan tuotot ovat maltillisia kokonaisbudjetteihin nähden sekä Setlementtiliitolla että yksittäisillä setlementeillä. Paikalliset setlementit ja alueelliset piiriyhdistykset ovat juridisesti ja hallinnollisesti itsenäisiä, mutta esimerkiksi viestinnällisesti ne toimivat yhden, Setlementtiliiton johtaman brändin alla.

Kirkon kannalta kiinnostavaksi tapaukseksi Setlementtiliiton tekee, että se on valtakunnallinen, monialainen, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä painottava toimija, joka organisaatiossaan hyödyntää ja yhdistää erilaisia organisoitumisen muotoja ja mahdollisuuksia. Se on organisoitunut keskusjärjestö – paikallistasolla, toimialoitain sekä osin myös kansainvälisesti.

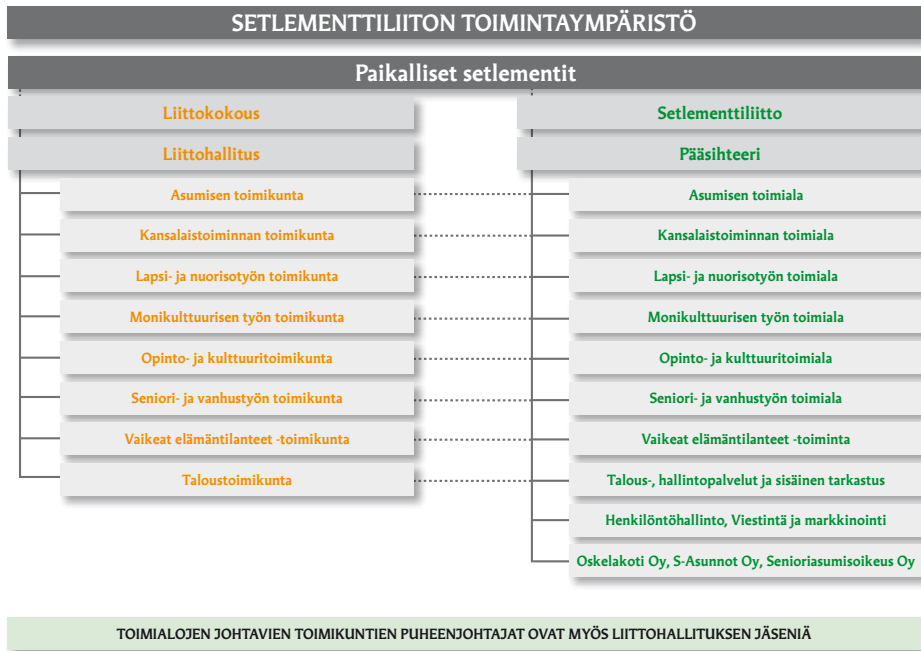
Toimintaa ohjaa yhdistyslaki, joka tarjoaa verrattain väljät puitteet toiminnan organisoimiselle ja toteuttamiselle. Lisäksi Setlementtiliitto ja yksittäiset setlementit ovat erottaneet tiettyjä toimintoja yhteiskunnallisiksi osakeyhtiöiksi taloudellisen toiminnan mahdollistamiseksi. Setlementtiliitto on myös uudistanut organisaatioitaan ja toimintaansa ajankohtaisissa haasteissa toimialapohjaiseksi, verkostomaisesti toimivaksi ja kansalaistoimintaa korostavaksi toimijaksi. Toiminnan pääpaino halutaan pitää paikallistasolla.

2 Setlementtiliikkeen organisaatorakenne ja päätöksentekojärjestelmä

Setlementtiliitto organisoituu käytännössä kahdelle tasolle. Valtakunnallisella tasolla toimii Suomen setlementtiliitto, joka on liikkeen keskusjärjestö. Paikallistasolla toimivat hallinnollisesti ja juridisesti itsenäiset jäsensetlementit ja aluetason lapsi- ja nuorisotyön piiriyhdistykset, jotka ovat valtakunnallisen Suomen setlementtiliiton jäseniä. Piiriyhdistykset järjestävät alueellaan koulutus- ja leiri- sekä muuta toimintaa paikallisyhdistysten lapsille, nuorille ja perheille sekä kehittävät nuorisotyön uusia toimintatapoja. Ne eivät siis varsinaisesti muodosta selkeää hallinnollista tasoa valtakunnallisen ja paikallistason välille. Lisäksi paikallisilla setlementeillä on myös alueellista ja eri paikkakuntia yhdistävää toimintaa. Setlementtiliikettä on mielekkäintä tarkastella valtakunnallisella ja paikallisella tasolla, joista jälkimmäistä sekä alueelliset setlementit että piirijärjestöt edustavat.

2.1 Valtakunnallinen taso: Suomen setlementtiliitto

Setlementtiliitto on rekisteröity yhdistys, jonka toimintaa siis ohjaa yhdistyslaki. Juridinen asema heijastuu päätöksentekojärjestelmään niin, että jäsensetlementit ohjaavat toimintaa liittokokouksen kautta ja nimeävät liittohallituksen jäsenet, jotka taas nimeävät operatiivista toimintaa ohjaavat toimikunnat Setlementtiliiton seitsemällä toiminta-alueella. Suomen Setlementtiliiton toimintaympäristö on kuvattu seuraavassa kaavioissa (Kaavio 1).



Kaavio 1. Setlementtiliiton toimintaympäristö.¹

Setlementtiliitto on hallinnolliselta rakenteeltaan konserni, joka koostuu liiton keskustoimistosta sekä liiton omistamista yhtiöistä. Setlementtiliiton toimintaa linjaavat kahdesti vuodessa pidettävät liittokokoukset sekä liittohallitus, jonka jäsenet ovat jäsensetlementtien edustajia sekä liikkeen ulkopuolisia asiantuntijoita. Setlementtiliiton konsernihallituksena toimivassa liittohallituksessa on 10 jäsentä. Liittohallituksen puheenjohtajana toimii tällä hetkellä kansanedustaja *Pekka Haavisto*. Liittohallituksen nimittämät toimialakohtaiset toimikunnat valmistelevat, kehittävät ja seuraavat liiton toimintaa ja strategian toteutumista operatiivisella tasolla. Toimikunnat edustavat setlementtiliiton seitsemää toimialaa, jotka näkyvät

¹ Setlementtiliiton vuosikertomus 2013, 24.

kaaviossa 1. Toimikuntia johtavat liittohallituksen jäsenet ja esittelijänä ja sihteerinä toimivat toimialajohtajat, jotka ovat Setlementtiliiton työntekijöitä. Toimikuntien jäseninä toimivat setlementtiliikkeen verkostoista kootut ammatti- ja kokemusasiantuntijat. Jäseniä toimikunnissa on 7–8.

Keskusjärjestönä Setlementtiliitto tukee ja yhdistää paikallisia setlementtejä, tuottaa jäsenpalveluja sekä tarjoaa asiantuntijatukea. Setlementtiliiton operatiivista toimintaa johtaa toimitusjohtaja, joka tällä hetkellä on *Pentti Lemmetyinen*. Setlementtiliitolla on kaikkiaan noin 25 työntekijää, joista 16 työskentelee projekteissa, osa heistä eri puolilla Suomea. Keskustoimiston henkilökunta koostuu toiminnanjohtajasta, toimialajohtajista sekä viestinnän, talouden ja hallinnon työntekijöistä.

He muun muassa huolehtivat yhteiskuntasuhteista ja toimintaympäristön seuraamisesta sekä antavat tukea setlementtien valmistelemiin projekteihin, projektinhallintaan ja arviointiin. Liitto julkaisee myös omaa lehteä ja uutiskirjettä, ja sillä on oma julkaisusarja. Yhdessä jäsentensä kanssa Setlementtiliitto levittää setlementtityön toimintamalleja ja koordinoi valtakunnallisia hankkeita (jäsensetlementeillä on lisäksi omia hankkeita). Lisäksi Setlementtiliitto on pääomistajana kahdessa yhteiskunnallisessa osakeyhtiössä. Vuonna 2000 toimintansa aloittanut Setlementtiasunnot Oy tuottaa yleishyödyllisiä asumisen palveluja, mikä käytännössä tarkoittaa kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja. Setlementtiasunnot Oy:n tytäryhtiö Senioriasumisoikeus Oy tarjoaa asumisoikeusasuntoja yli 55-vuotiaille.

Liitto mieltää itsensä vuoteen 2015 suuntaavassa viimeisimmässä strategiassaan keskusjärjestöksi, palveluntuottajaksi, yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi ja aatteelliseksi toimijaksi. Se painottaa verkostomaista toimintatapaa, korostaa yhteistyötä ja halua kehittyä verkosto-organisaationa ja verkostomaisen työotteen vahvistajana koko setlementtiliikkeessä. Strategiassa määritellään liiton keskeiseksi rooliksi setlementti-idean ja liiton jäsenten palveleminen.²

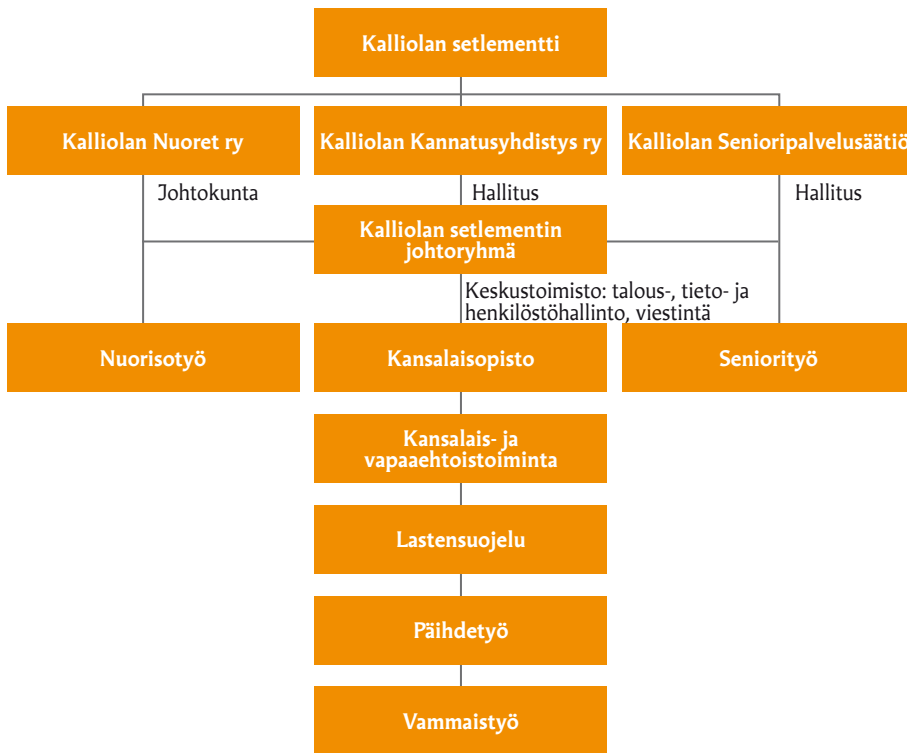
2.2 Paikallis- ja aluetaso: paikalliset setlementit ja lapsi- ja nuorisotyön piiriyhdistykset

Paikallistasolla toimivat paikalliset setlementit (yhteensä 36) ja alueellisella tasolla lapsi- ja nuorisotyön piiriyhdistykset (7), jotka ovat omia hallinnollisia yksiköitään. Paikalliset setlementit, joiden toiminta-alaan kuuluu lapsi- ja nuorisotyö, ovat alueellisten piiriyhdistysten jäseniä. Esimerkiksi Setlementtinuorten Hämeen piirin jäseniä ovat kahdeksan sen alueella toimivaa setlementtiä, joista yksi on nuorisoyhdistys. Lapsi- ja nuorisotyön piiriyhdistysten lisäksi muuta alueellista tasoa ei setlementtiliikkeellä ole. Eri tasojen suhteiden epäsäännöllisyyttä kuvaa, että paikallisilla setlementeillä on myös oman alueensa ylittävää toimintaa. Myös hallinnol-

2 Setlementtiliiton strategia 2015 (2010).

liset rakenteet ovat eri paikallisetlementeissä erilaisia. Toimijoiden hallinnollinen itsenäisyys mahdollistaa paljon joustavuutta ja monenlaisia toiminnallisia ratkaisuja.

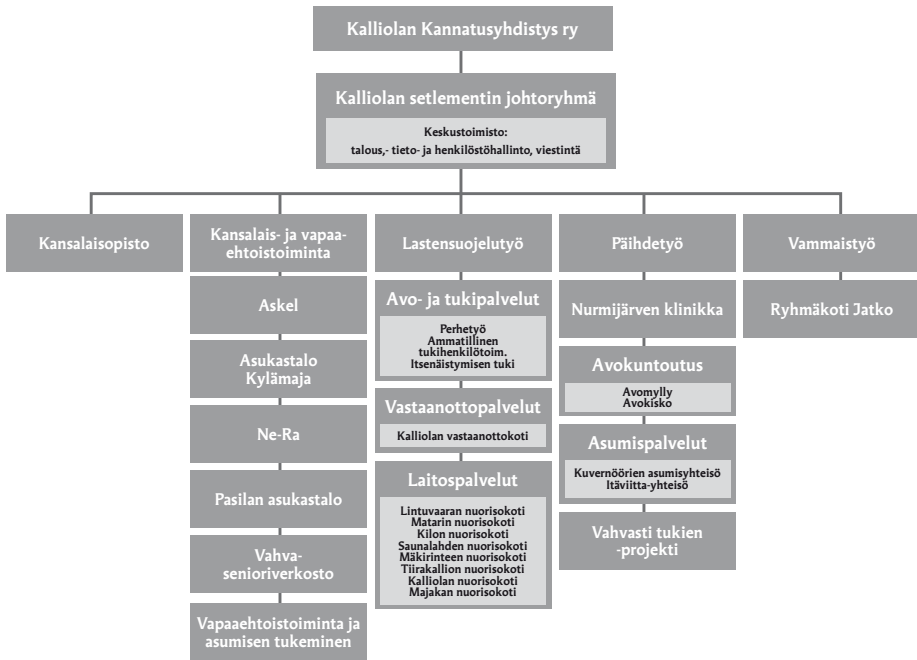
Piiriyhdistyksiä ja paikallisia setlementtejä, kuten Setlementtiliittoakin, ohjaa yhdistyslaki, ja niiden toimintaa ohjaavat vuosikokoukset ja niissä jäsenten nimeämä hallitus. Tiettyjen toimintojen toteuttaminen osakeyhtiömuotoisina mahdollistaa sellaisen taloudellisen toiminnan, jota yhdistysmuotoisella toiminnalla ei yhdistyslain mukaan voi olla. Yhden jäsensetlementin, Kalliolan setlementin, organisaatiorakenne on kuvattu kaaviossa 2 esimerkkinä paikallisesta setlementistä.



Kaavio 2. Kalliolan setlementin organisaatiorakenne.³

Kalliolassa tehtävä nuorisotyö on siis organisoitu toteutettavaksi Kalliolan Nuoret ry:n kautta, seniorityö puolestaan Kalliolan Senioripalvelusäätiön kautta. Kalliolan nuorilla on oma johtokunta, Senioripalvelusäätiöllä oma hallitus ja Kalliolan kannatusyhdistyksellä oma hallitus. Alla kaaviossa 3 on kuvattu Kalliolan kannatusyhdistyksen organisaatio.

³ Kalliolan www-sivut 2015.



Kaavio 3. Kalliolan Kannatusyhdistys ry.⁴

Kalliolan kannatusyhdistys tarjoaa ammatillisia palveluja eri ikäryhmille, vammaisille ja päihdeongelmallisille. Palvelujen lisäksi kokonaisuudessa toimii kansalaisopisto. Kansalais- ja vapaaehtoistoiminta on oma kokonaisuuteensa, jossa organisoidaan monipuolista yhteistyötä ja kansalaistoimintaa. Erikokoiset setlementit eri puolilla Suomea toteuttavat samankaltaista monialaista toimintaa, joskin osa on huomattavasti pienempiä. Esimerkiksi Lievestuoreen Setlementti toteuttaa ainoastaan kansalaisopisto- sekä varhaiskasvatustoimintaa.

Jäsenmäärät paikallisissa setlementeissä vaihtelevat, ja määristä on myös haastavaa löytää tietoa. Oletettavasti setlementtien jäsenmäärät ovat verrattain pieniä. Esimerkiksi Hämeen setlementin jäsenmäärä vuonna 2013 oli yhteensä 144 henkilöä, kun työntekijämäärä oli kymmenen henkilöä.⁵ Kemissä toimivaan Toivola-Luotolan setlementtiin kuuluvissa kolmessa yhdistyksessä on jäseniä yhteensä noin 140 ja työntekijöitä noin 40.⁶ Setlementtien käytännön toiminta ei siis ole laajalle jäsenmäärälle tai jäsenyys-ajatukselle rakentuvaa, vaikka organisaatiomuoto ja päätösvalta yhdistyslain mukaan sitä ovatkin (yhdistyslain mukaisesti).

⁴ Kalliolan kannatusyhdistyksen vuosikertomus 2012.

⁵ Hämeenlinnan setlementti ry:n vuosikertomus 2013.

⁶ Setlementtiliikkeen kotisivut 2015.

2.3 Setlementtiliikkeen organisaatorakenteen uudistus 2011

Toimialakohtainen organisoituminen toteutettiin vuonna 2011, jolloin Setlementtiliitto ja vuonna 2011 lakkautettu Setlementtinuorten oma valtakunnallinen keskusliitto yhdistyivät. Setlementtinuorten oman keskusliiton tilalle tuli Setlementtiliiton uuteen organisaatioon lapsi- ja nuorisotyön toimiala. Tätä uudistusta edelsi prosessi, joka alkoi uudistuksen mahdollisuuksia selvittäneellä työryhmällä vuonna 2008. Työryhmässä oli sekä Setlementtiliiton että Setlementtinuorten nimeämiä edustajia. Työryhmä selvitti rahoittajien (RAY ja Opetusministeriö) kannat yhdistymiseen ja arvioi yhdistymisen tuomia toiminnallisia ja taloudellisia hyötyjä. Rahoittajien mielestä yhdistymisellä ei ollut suurta vaikutusta rahoitukseen, ja yhdistäminen arvioitiin hyödylliseksi myös siksi, että yksi keskusliitto tukisi parhaiten paikallistasoa, jossa haluttiin edelleen pitää toiminnan pääpaino. Työryhmä esitti selvityshenkilön asettamista yhden keskusjärjestön perustamiseksi. Tehtävään valittu *Seppo Niemelä* selvitti muun muassa jäsenistön suhtautumisen yhdistymiseen, jota 70 prosenttia vastanneista kannatti.

Vuonna 2008 valmistuneessa raportissaan Seppo Niemelä esitti toiminnan keskittämistä toimialoille, kuten sittemmin tehtiin. Niemelän mukaan organisoinnin haaste oli luoda edellytykset kunkin toimintalinjan omalle kehittämiselle ja samalla niiden keskinäiselle, toisiaan tukevalle yhteistyölle. Liiton rakenteen tulisi tarjota nämä molemmat. Liittohallituksessa tuli hänen mukaansa olla sekä toimintalinjojen asiantuntemusta että paikallisetlementtejä edustavia henkilöitä. Niemelän loppuraportin jälkeen molempien liittojen liittohallitukset nimesivät neuvotteluryhmänsä, joiden yhdistymisneuvottelut päätettiin vuonna 2009. Tämän jälkeen piirit kommentoivat neuvottelujen asiakirjaa. Ylimääräisessä liittokokouksessa kuusi kahdeksasta piiristä kannatti yhdistymistä.

Setlementtiliiton vuonna 2010 tehty Strategia kuvaa setlementtiliikettä hajanaiseksi ja sen kansalaisjärjestörakennetta hauraaksi. Tällä tarkoitettaneen ainakin osin jäsensetlementtien keskinäisen yhteistyön ja yhteyden vähäisyyttä sekä toiminnan keskittymistä vahvasti palvelutuotantoon ja kansalaisopistotoimintaan kansalaisten omaehtoisen toiminnan sijaan. Strategiassa kuvataan tarvetta toimintamalleille, joiden avulla kansalaisten osallisuutta, osallistumista ja vaikutusmahdollisuuksia voidaan vahvistaa paikallisissa yhteisöissä. Strategiassa korostetaan myös yhteistyötä kansalaisjärjestöjen ja poliittisten päättäjien kesken sekä suhteessa liike-elämään.⁷ Strategiakaudella tapahtuikin kaaviossa 1 esitelty toimialapohjainen organisoituminen ja luotiin muun muassa kansalaistoimintaohjelma. Voidaan arvioida, että setlementtiliike on vuosien 2010–2015 aikana pystynyt tarttumaan vuonna 2010 määriteltyihin keskeisiin haasteisiin esimerkiksi organisaatiouudistuksella ja RAY:ltä saaduilla kansalaistoiminnan ja kehittämisen hankkeilla.

7 Setlementtiliiton strategia 2015 (2010).

3 Talous, toiminta ja ajankohtaiset muutokset

Setlementtitoiminnan rahoitus perustuu pääasiassa kuntien kanssa tehtävään yhteistyöhön, asiakasmaksuihin, opetusministeriön kautta saataviin valtionapuihin sekä Raha-automaattiyhdistyksen (RAY) projekti- ja investointiavustuksiin. Hankerahoituksia on saatu myös Euroopan Sosiaalirahastolta (ESR) ja ELY-keskuksilta.

Setlementtiliitto ry on saanut RAY:ltä vuodelle 2015 yhteensä 2,7 miljoonaa euroa avustuksia, josta yleisavustusten osuus on hieman yli 600 000 euroa. Erilaiset hankerahoitukset muodostavat kokonaisuudesta noin 1,5 miljoonan euron osuuden. Paikallisten setlementtien saamat omat rahoitukset vaihtelevat muutamista kymmenistä tuhansista yli miljoonaan euroon. Opetus- ja kulttuuriministeriöltä Setlementtiliitto sai vuonna 2014 tukea 360 000 euroa.

Setlementtiliikkeen toimintojen rahoituspohjassa on tapahtunut ja tapahtumassa useita muutoksia. Kansalaisopistojen valtionosuuksia on leikattu vuonna 2015. Sen seuraukset ovat tätä selvitystä kirjoitettaessa vielä osin epäselviä, mutta käytännössä tämä tarkoittaa opetustoiminnan leikkaamista ja mahdollisesti joidenkin toimintojen alasajoa.

Kuntien ja järjestöjen yhteistyö on ollut viime vuosina Suomessa yleisesti murroksessa, kun ostopalvelusopimuksista on siirretty kilpailutusten kautta solmittaviin puitesopimuksiin. Tämä on ollut muutos toimintakulttuurissa, ja se on heikentänyt järjestöjen asemaa, kun palvelujen tuottaja kantaa aiempaa suuremman riskin ja vastuun kustannuksista. Kunnat maksavat vain käyttämistään hoitovuorokausista, vaikka kuluja (tilavuokrat, henkilökunta) on esimerkiksi pienissä lastensuojelulaitoksissa käytännössä mahdotonta vähentää, vaikka lapsia olisi hoidossa vähemmän kuin maksimimäärä. Kunnat toivovat talousvaikeuksissa myös yhä enemmän yhteistyötä ja palvelujensa täydentämistä kolmannen sektorin toimijoilta, mutta niiden järjestöavustukset ovat pikemminkin pienenevässä kuin kasvussa.⁸

Suomen Setlementtiliitto on vastannut rahoituksen vähentymiseen ja uudenlaisen kilpailutuskulttuuriin jo aiemmin yhteiskunnallisten yritystensä avulla, tehostamalla toimintaansa ja vahvistamalla osaamistaan kilpailutuksissa. Samalla se on kuitenkin pysynyt aatteellisena toimijana, jota ohjaavat yhdistyksen säännöt. Setlementtiliitto ilmaisee tavoitteikseen edistää hyvää elämää, ihmisoikeuksien toteutumista, sosiaalista oikeudenmukaisuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen osallisuutta. Liitto pyrkii myös tukemaan jäsenjärjestöjään toiminnan tehokkuudessa, arvioinnissa ja kehittämisessä esimerkiksi kehittämällä arviointijärjestelmiä ja kansalaistoimintaa. Esimerkiksi arvioinnin kehittämiseen on panostettu RAY:n tukemalla kehittämishankkeella, jossa on luotu arvioinnin malli sekä tietosivusto. Setlementtiliiton toimialajohtajat auttavat oman toimialansa arviointityössä, ja liikkeen jäsenet saavat käyttöönsä kyselytyökalun. Arvioinnin ja tiedottamisen

8 Kuntakysely yhteistyöstä kolmannen sektorin kanssa 2015.

kautta toimintaa halutaan tehdä näkyväksi sidosryhmille, rahoittajille ja toimijoille itselleen. Myös tulosten julkaisussa jäsenasetlementit saavat asiantuntija-apua Setlementtiliiton viestinnän työntekijöiltä.

Vuonna 2015 myös kansalaistoimintaan on panostettu aiempaa enemmän. Kansalaistoiminta on yksi setlementtiliiton ja -liikkeen seitsemästä toimialasta. Itsenäisillä setlementeillä kansalaistoiminta on usein oma yksikkönsä. Setlementtiliitto on myös toteuttanut Uusi paikallisuus -hankkeen yhdessä tiettyjen jäsenasetlementtien kanssa. RAY:n rahoittaman hanke kehitti ja toteutti välineitä, joilla ihmiset voivat osallistua ja vaikuttaa lähiympäristöönsä. Hanke toimi viidellä paikkakunnalla.

Paikallistasolla esimerkiksi Kalliolan setlementillä kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan yksikkö on monialainen (ks. kaavio 3), ja siinä työskenteli 18 henkilöä vuonna 2014. Vapaaehtoisia yksikössä oli 80–100 henkilöä. Määrä on verrattain pieni työntekijämäärään nähden, mutta kansalaistoiminta toki on myös muuta osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kuin pelkkää vapaaehtoistoimintaa. Kalliolalla on muun muassa asukastalotoimintaa ja työssä mukana työllistettyjä, työharjoittelijoita ja opiskelijaharjoittelijoita.

Ihmisten saaminen mukaan toiminnan toteuttamiseen tuo resurssia ja lisää heidän henkistä omistajuuttaan liikkeen toiminnasta muttei välttämättä tuo lisää varoja toiminnan organisointiin. RAY tosin painottaa vapaaehtoistoimintaa rahoituksissaan, ja kansalaistoiminnan organisointiin on mahdollista saada julkista rahoitusta tätä kautta. Varsinainen varainhankinta on setlementeillä kuitenkin verrattain pientä suhteessa koko talouteen. Setlementtiliiton varainhankinnan tuotot vuonna 2013 olivat noin 140 000 euroa miljoonaluokan talouden kokonaisuudessa. Paikallisella tasolla esimerkiksi Kalliolan setlementin varainhankinnan tuotot olivat vuonna 2012 noin 40 000 euroa samoin miljoonaluokan talouden kokonaisuudessa.

Setlementtiliikkeen monialaisuutta ja organisaation joustavuutta kuvaa hyvin viimeaikainen tilanne, jossa Setlementtiliitto on ollut aktiivinen toimija Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden majoittajana ja auttajana. Se on käynnistänyt useilla paikkakunnilla hätämajoitustoimintaa, vastaanottokeskustoimintaa ja nuorten tukiasumista. Toiminnassa yhdistetään osakeyhtiöpohjaisia organisaation osia, kansalaistoimintaa ja tiivistä yhteistyötä paikallisten setlementtien kanssa. Vapaaehtoiset ja paikallisten setlementtien työntekijät ovat aktiivisesti mukana toiminnassa. Setlementtiliikkeellä on asiantuntemusta ja kokemusta palvelutuotannosta vaikeissa elämäntilanteissa, osallisuudesta, ihmisten ottamisesta mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä opetustyöstä. Tätä voidaan soveltaa esimerkiksi yksin Suomeen saapuvien lasten tukemiseen, suomenkielen opetukseen ja paikallisten ihmisten auttamishalun kanavoimiseen yhteisölliseen tekemiseen.

4 Analyysi

Setlementtiliike on nimensä mukaisesti melko väljästi organisoitunut, paikallistason jäsenyhdistysten itsenäisyyttä korostava liike. Keskusjärjestönä toimii Suomen setlementtiliitto, jonka toimintaa ohjaavat jäsenjärjestöt eli jäsenasetlementit ja piiriyhdistykset. Ohjaus tapahtuu käytännössä liittokokouksessa tehdyin päätöksin ja valitsemalla toimintaa ohjaavan liittohallituksen jäsenet. Keskusjärjestö toimii itsenäisenä toimijana (esim. hankkeet, palvelut), edustaa liikettä valtakunnallisesti (esim. vaikuttamistoiminta, viestintä) ja palvelee jäsenyhdistyksiä (esim. viestintä, kehittäminen, arviointi). Keskusjärjestöllä on hankkeita ja muuta yhteistä toimintaa vaihtelevasti eri paikallisyhdistysten kanssa. Tietyillä paikallisyhdistyksillä on myös lähes valtakunnallista toimintaa (esim. Kalliolan setlementin valtakunnalliset kehittämishankkeet).

Sekä keskusjärjestö että paikallistason yhdistykset ovat yhdistyslain piirissä ja toimivat siis jäsenpohjaisesti niin, että jäsenet ja vuosikokouksissa valitut hallitukset ohjaavat toimintaa tai delegoivat ohjausvaltaa eteenpäin. Kuitenkin Setlementtiliitolla sekä sen jäsenasetlementeillä on omistuksessaan myös osakeyhtiöpohjaisia organisaatioita, joiden piirissä toteutetaan senkaltaista taloudellista toimintaa, johon yhdistysmuotoisesti ei ole mahdollisuutta. Virallisten omistajuuteen ja jäsenyyteen pohjautuvien yhteyksien lisäksi liike toimii verkostomaisesti yhteistyötä painottaen ja tekee yhteistyötä sopimuksellisesti esimerkiksi kuntien kanssa, joille sekä keskusjärjestö että paikalliset setlementit myyvät palvelujaan. Lisäksi rahoitusta saadaan esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriöltä, joka tukee yhdistysten osina toimivia kansalaisopistoja ja nuorisotoimintaa.

Vaikka paikalliset setlementit toimivat verraten itsenäisesti, keskusjärjestö Setlementtiliitto on viimeisimmällä strategiakaudellaan pyrkinyt kehittämään yhteyttä ja yhteistyötä paikallisten jäsenasetlementtien kanssa. Esimerkiksi viestinnän, kehittämisen ja arvioinnin näkökulmasta paljon onkin tehty. Osa paikallisista setlementeistä on aktiivisempia yhteistyössä ja esimerkiksi yhteisessä kehittämisessä. Toiset, joiden toiminta saattaa painottua esimerkiksi lähes pelkkään kansalaisopistotoimintaan, osallistuvat luonnollisesti vähemmän yleiseen kehittämiseen.

Liiton toiminta on viimeisen strategiakauden aikana organisoitu toimialakohtaisesti, ja toimialojen työtä valmistelevat, kehittävät ja seuraavat liittohallituksen nimittämän toimikunnat. Myös kansalaistoimintaan on panostettu vuonna 2010 hyväksytyssä strategiassa. Tällä vastataan yhtäältä kansalaistoiminnan nousuun ja yhteiskunnalliseen lähiyhteisöllisyyden, osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien tarpeisiin, mikä on hyvin linjassa liikkeen alkuperäisen toiminta-ajatuksen kanssa. Toisaalta kansalaistoimijaroolia korostaa kunnilta ja kansalaisopistotoiminnan kautta ministeriöltä saatujen rahoitusten pieneneminen. Liikkeen piirissä on kehitetty ammatillisten palvelujen ja opetustoiminnan rinnalle paljon osallistumista, yhteisöllisyyttä ja vapaaehtoistoimintaa hyödyntävää toimintaa. Myös RAY:ltä saadut kansalaistoiminnan kehittämishankerahoitukset korostavat tätä strategista

valintaa ja myös siinä onnistumista. Varsinainen varainhankinta on toistaiseksi kuitenkin verrattain pientä.

Setlementtiliikkeen haasteet ja ajatus yhteiskunnalliseen tilanteeseen vastaisesta muistuttavat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piirissä käytyjä keskusteluja. Kansalaisten osallistuminen, uudet rahoitusmahdollisuudet sekä valtakunnallisen ja paikallistason suhteissa itsenäisyyden/paikallisuuden ja keskitetyn kehittämisen/ohjaamisen välillä tasapainottelu ovat yhteisiä teemoja kirkon kanssa.

Setlementtiliitto keskusjärjestönä on valinnut vahvasti palvelevan ja kehittävän roolin. Paikalliset setlementit toimivat hyvin itsenäisesti ja osallistuvat halujensa ja tilanteensa mukaan yhteiseen kehittämiseen. Yhdistysmuotoisuus mahdollistaa väljyyttä toiminnassa ja sen organisoinnissa, ja vastuut ja velvollisuudet ovat pienemmät kuin monista julkisista tehtävistä vastaavalla evankelis-luterilaisella kirkolla. Setlementtiliike on luonnollisesti myös kirkkoa paljon pienempi toimija, eikä sen rahoitus perustu jäseniltä kerättäviin tuloihin. Ainakin seuraavat seikat ovat kuitenkin huomionarvoisia tai kiinnostavia liittyen kirkon organisaation uudistamiseen:

- Setlementtiliitto ja sen paikalliset jäsenetlementit hyödyntävät luovasti erilaisia organisoitumisen muotoja (yhdistys, osakeyhtiö, näiden erilaiset ja eritasoiset yhteenliittymät) ja verkostomaista hanke- ja yhteistyöpohjaista toimintaa.
- Setlementtiliitto on uudistanut organisaatiomalliaan ja koko liikkeen toimintaa toimialapohjaiseen suuntaan.
- Toimialoista kansalaistoiminta on nostettu keskeiseksi painopisteeksi ajan vaatimuksiin ja liikkeen toiminta-ajatukseen hyvin sopivalla tavalla. Kehittämistyöhön on saatu rahoitusta Raha-automaattiyhdistykseltä, ja paikallisia setlementtejä on innostettu ja saatu mukaan kehittämistyöhön.
- Keskusjärjestöllä on jonkin verran omaa toimintaa, mutta se asemoituu vahvasti paikallisten toimijoiden tukijaksi ja palvelijaksi. Paikalliset setlementit ovat itsenäisiä toimijoita ja osallistuvat esimerkiksi kehittämistyöhön kukin halunsa ja kiinnostuksensa mukaan.
- Setlementtiliikkeen – kuten kirkonkin – toiminnan rahoitus ja sen myötä toiminta on muutoksessa. Setlementtien sopimukset kuntien kanssa siirtyvät kilpailutusten kautta toteutuviksi, ja kansalaisopistojen rahoituksia leikataan. Kansalaistoimintaan panostaminen on tuonut rahoituksia RAY:ltä, mutta ihmisten osallistuminen ja osallisuus eivät vielä näy yksityisen varainhankinnan tuottoina.
- Setlementtiliike tuottaa aatteellista kansalaistoimintaa, jonka tuottajia on Suomessa melko paljon. Sekä yksityinen varainhankinta että kansalaistoiminta ovat nousussa koko yhteiskunnassa eri syistä (muun rahoituksen leikkaukset, yhteiskunnallinen tarve ja halu osallistumiselle, osallisuudelle ja yhteisöllisyydelle), minkä vuoksi myös kilpailu on kovaa.

5 Lähteet

- Hämeenlinnan setlementti ry:n vuosikertomus 2013. <<http://www.hmlsetlementti.net/hml-seudun-setlementti/>>.
- Kalliolan kannatusyhdistys ry:n vuosikertomus 2012. <<http://www.kalliola.fi/wp-content/uploads/2014/03/Kalliolavuosikertomus2012.pdf>>.
- Kalliolan setlementin kotisivut. <www.kalliola.fi>. Katsottu 20.9.2015.
- Kuntakysely yhteistyöstä kolmannen sektorin kanssa (2015). Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta. <http://oikeusministerio.fi/kane/material/attachments/kane/uusikansio_3/jQ6XDNbsP/Kuntien_ ja_kolmannen_sektorin_kumppanuus.pdf>.
- Raha-automaattiyhdistyksen avustustietokanta. <<http://avustukset.ray.fi/fi-fi/ yleiskatsaus/2015/avustukset-toimialoittain>>. Katsottu 1.10.2015.
- Sarjanoja, Harri (2010) Setlementtinuorisotyö muutoksessa. Humak. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/23087/Sarjanoja_Harri.pdf?sequence=1>.
- Setlementtiliiton Strategia 2015 (2010). <<http://www.setlementti.fi/@Bin/45930/Strategia+2015+.pdf>>.
- Setlementtiliiton vuosikertomus 2013 (2013). <<http://www.setlementti.fi/viestinta/vuosikertomus/>>.
- Setlementtiliiton kotisivut. <www.setlementtiliitto.fi>. Katsottu 15.9.2015.

LUKU 3: MUUT SELVITYKSET

TYÖNTEKIJÖIDEN JA LUOTTAMUSHENKILÖIDEN KUULEMINEN



1 Kuulemisen toteuttaminen ja taustaa

Kirkossa on tehty viime vuosina useita samanaikaisia ja mittavia uudistushankkeita. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita seurakuntarakennemuudistus, joka kaatui kirkolliskokouksen kevään 2015 istunnossa. Kirkolliskokouksessa todettiin, että kehittämistyön ja uudistushankkeiden kokonaiskuva on viime vuosina kirkossa kuitenkin puuttunut. Kirkolliskokous nimesi kirkon tulevaisuuskomitean hahmottamaan kokonaiskuvaa sekä uudistamaan kirkon rakennetta ja hallintoa. Kirkon tulevaisuuskomitea päätti toteuttaa kirkon työntekijöiden ja luottamushenkilöiden kuulemisen osana uudistamistyötä.

Kuuleminen toteutettiin komitean toiveesta syyskuussa 2015. Alustana toimi Purot-wiki (www.Purot.net), joka on helppokäyttöinen digitaalinen yhteisöalusta tekstien muokkaamiseen, jäsentämiseen ja keskusteluun. Työskentelylle luotiin oma wikialusta osoitteeseen www.organisaatiouudistus.kirkonsuuntaviivat.fi. Wikityöskentelyyn pääsi osallistumaan sähköpostiin tulevan kutsun kautta, ja palveluun tuli rekisteröityä. Keskusteluihin kutsuttiin osallistujia seuraavasti:

1. Kaikista hiippakunnista tuomiokapitulien työntekijät sekä hiippakuntavaltuutetut.
2. Kustakin hiippakunnasta 1–2 kapitulien valitsemaa erilaista seurakuntaa. Seurakunnista kutsuttiin sekä työntekijät että luottamushenkilöt.
3. Kirkkohallituksen ja sen erillisyyksiköiden työntekijät.
4. Kirkolliskokousedustajat.

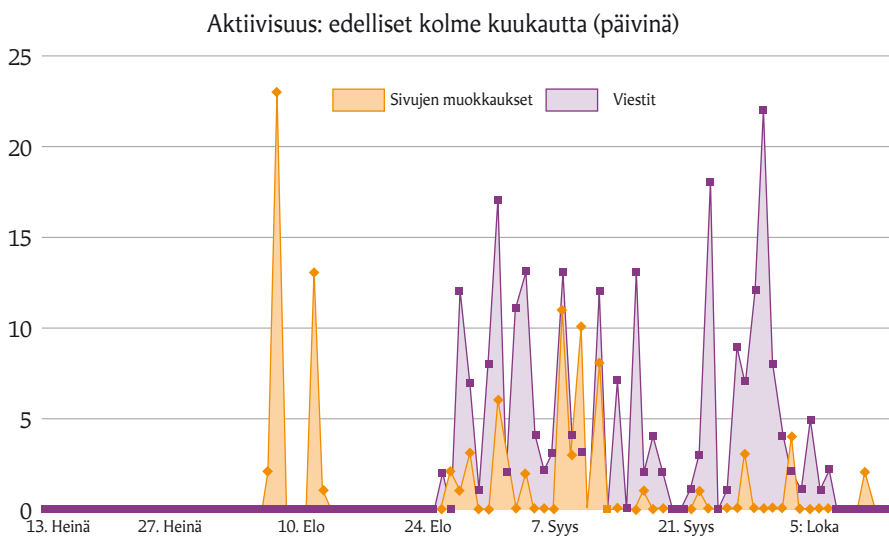
Lista mukaan kutsutuista seurakunnista on liitteessä 1. Keskusteluihin kutsuttiin yhteensä 1228 henkilöä. Kutsutuista palveluun rekisteröityi 206 henkilöä. Rekisteröityneiden määrä on siten noin 17 prosenttia kutsutuista. Rekisteröityneiden alhaista määrää saattaa selittää se, että osa seurakunnista ja tuomiokapituleista ilmoitti keskittävänsä työskentelyyn osallistumisen yhdelle tai korkeintaan muutamalle henkilölle. Täten yksi henkilö on saattanut tuoda keskusteluun useampien henkilöiden näkökulmia. Lisäksi määrään saattoi vaikuttaa wikityöskentelyn ajan-kohta: syyskuu on seurakunnissa usein kiireistä aikaa lomakauden päättymisen johdosta.

Keskusteluun mukaan kutsuttujen henkilöiden asemoituminen suhteessa aiheeseen oli varsin laaja: kirkolliskokousedustajista pienten seurakuntien määräaikaisiin työntekijöihin. Kosketus koko kirkkoa koskeviin hallinnollisiin rakenteisiin oli siis osallistujien kesken varsin vaihteleva. Tämä toi keskusteluun laajaa näkemysten kirjoa, mikä rikasti lopputulosta.

Aiheen ajankohtaisuus ja mahdollisuus päästä vaikuttamaan saattoivat motivoida osallistumaan. Yhtäältä aiheen kaukaisuus omaan työhön nähden on saattanut laskea motivaatiota osallistua. Lisäksi aiheen ajankohtaisuus viimeaikaisessa päätöksenteossa ja seurakuntarakenneuudistuksen kaatuminen kirkolliskokouksessa ovat saattaneet laimentaa intoa käydä organisaatiokeskustelua.

Sisältö suunniteltiin yhdessä koordinaattorin, komitean sihteerin ja puheenjohtajan kesken. Vastuut jakautuivat siten, että komitean sihteeri vastasi wikin sisäl- löstä, koordinaattori puolestaan teknisestä puolesta sekä keskustelujen seurannasta ja raportoinnista. Wikiin luotiin yhteensä kahdeksan sisältöaluetta, joista kukin muodosti oman alisivunsa. Sisältöalueet olivat: etusivu (kirkon ydintyö, paino- pistealueet), vapaaehtoistyö, seurakunnat, hiippakunnat, keskushallinto, kirkon ja valtion suhde sekä päätöksentekojärjestelmä. Kahdeksantena aiheena koottiin muita teemoja, jotka olivat muun muassa johtaminen, viestintä, koulutus ja tut- kimus. Sisältöalueiden kysymykset löytyvät liitteestä 2.

Alla olevassa kaaviossa on esitetty käyttäjien luoma sisältö (kaavio 1). Se sisäl- tää viestien ja sivujen muokkausten määrän ilmoitettuna päivämäärän mukaan. Keskusteluja käytiin elokuun lopun ja lokakuun alun välisenä aikana. Keskustelu oli vilkkainta ajankohdan alku- sekä loppuvaiheessa. Parhaimmillaan wikiin kir- joitettiin 22 viestiä päivässä. Yhteensä wikiin tehtiin 323 viestiä ja sisältöalueiden muokkausta.



Kaavio 1. Wikin sivujen muokkaukset ja viestien määrä päivämäärän mukaan esitettynä.

Viestien määrä vaihteli osioiden kesken. Seuraavassa taulukossa (kaavio 2) on esitetty osiot sekä niihin kirjoitettujen viestien lukumäärät. Käytetyt kaaviot ovat peräisin wikin tilastoista.

Sivu	Muokkauksia	Viestejä	Yhteensä
Etusivu	28	52	80
Vapaaehtoistyö	10	39	49
Hiippakunnat	8	36	49
Seurakunnat	6	29	42
Muita teemoja: johtaminen, viestintä, koulutus ja tutkimus	15	26	41
Päätöksentekojärjestelmä	6	24	30
Keskushallinto	7	17	24
Kirkon ja valtion suhde	5	15	20
Yhteensä: 8	85	238	323

Kaavio 2. Viestien ja muokkausten määrät sisältöosioittain.

Aktiiviset keskustelijat, joita oli 62, kirjoittivat wikiin keskimäärin 5,5 viestiä ja muokkausta henkilöä kohden. Kuusi henkilöä kirjoitti palveluun yli kymmenen viestiä. Heidän taustayhteisönsä olivat keskenään erilaisia, mitä voidaan pitää keskustelun monipuolisuuden kannalta hyvänä. He olivat kirkkohallituksen toimihenkilöitä, tuomiokapitulien työntekijöitä, yksittäisten seurakuntien työntekijöitä

ja luottamushenkilöitä. Wikiin rekisteröityneet käyttäjät kirjoittivat keskimäärin 1,7 viestiä tai muokkausta henkilöä kohden, joten suurin osa keskustelijoista on nähtävästi osallistunut keskusteluun vain kerran sinne palaamatta. Joitakin keskustelunaiheita kommentoitiin sähköpostitse koordinaattorille ja komitean sihteerille työskentelyn aikana. Ne otettiin huomioon ja sisällytettiin raportointiin. Tässä raportissa seuraan wikin sisältöjakoa käsitellen kutakin sisältöaluetta omana kokonaisuutenaan. Raportin teossa hyödynnän kevyttä sisällönanalyysia aineiston luokittelussa ja analysoinnissa.

2 Toteutuksen arviointia

Alusta valikoitui sen helpon saatavuuden ja käytettävyyden perusteella. Kirkkohallituksella oli lisenssi erillisten suljettujen wikien perustamiseen Purot.net-palveluun. Se oli sekä keskustelun koordinaattorille että osalle mukaan kutsutuista keskustelijoista tuttu alusta aikaisemmista työskentelyistä. Lisäksi alusta on itsenäinen ja mahdollisti sisällön suunnittelun komitean lähtökohdista käsin.

Keskustelu haluttiin pitää rekisteröitymisen takana, mikä turvasi keskustelujen ja sisältöjen luottamuksellisuuden sekä mahdollisti keskustelijoiden rajaamisen. Toisaalta rekisteröityminen lisäsi kynnystä osallistua, sillä rekisteröitymisen yhteydessä ilmeni melko paljon teknisiä haasteita. Tekniset haasteet saattoivat osaltaan vähentää keskustelijoiden lukumäärää, kun kaikki eivät halutessaankaan päässeet mukaan. Koordinaattorille tuli sekä rekisteröitymistä kiittävää (keskustelujen parempi taso, tunne kuulumisesta valikoitujen joukkoon), että sitä kritisoivaa (rekisteröityminen teknisesti vaikeaa, kutsukirjeet menivät roskapostilaatikkoon, osallistujien rajaus liian suppea) palautetta. Koordinaattori vastasi palautteisiin yhdessä komitean sihteerin kanssa.

Palaute kuulemisesta oli sävyiltään pääasiassa positiivista, teknisiä ongelmia koskevia palautteita lukuun ottamatta. Lisäksi Porvoon hiippakunnasta tuli toive kutsukirjeen ruotsinnoksesta, joka tehtiin viime hetkillä. Yhdeksästä hiippakunnasta seitsemän toimitti seurakuntien yhteystiedot kutsuja varten. Helsingin ja Porvoon hiippakunnasta ei toimitettu osoitteita määräaikaan mennessä, ja mukaan kutsuttiin siten vain kapitulien työntekijät ja hiippakuntavaltuutetut. Mukaan pyydettyjen seurakuntien kirkkoherrat sitoutuivat keskusteluun ja innostivat työntekijöitään ja luottamushenkilöitään osallistumaan.

Palvelun rakenne mahdollisti keskustelua alustavan tekstin reaaliaikaisen muokkaamisen (tekstisarake) sekä siitä käytävän keskustelun (keskustelusarake). Keskusteluosiossa oli myös tykkää-painike, jonka käyttö voidaan varovaisesti tulkita esitettyjen ajatusten kannattamisena. Tykkäämismäärät olivat kuitenkin suhteellisen pieniä (0–4 tykkäämistä/viesti), joten vahvoja johtopäätöksiä niistä ei voi tehdä. Tekstisarakkeen muokkausta käytettiin vain vähän, ja pääosin keskustelu aiheista käytiin kommentissa. Koordinaattorina referoin käytyä keskustelua tekstisarak-

keeseen noin puolessa välissä wikityöskentelyä. Tämä helpotti mukaan tuloa, sillä keskusteluketjut olivat paikoin pitkiä ja niiden lukeminen vei aikaa. Lisäksi noin puolessa välissä wikityöskentelyä rekisteröityneille jäsenille lähetettiin muistutuskirje osallistumisesta.

Wikin avaamisen jälkeen ilmeni, että järjestelmästä lähtevät viestit päätyvät evl.fi-osoitteissa roskapostiin. Näin ollen myös iso osa muistutuskirjeistä on luultavasti päätynyt roskapostiin, jolloin informaatio ei ole saavuttanut vastaanottajiaan parhaalla mahdollisella tavalla. Tekniseen puoleen liittyvät ongelmat ilmenivät vasta työskentelyn aloittamisen jälkeen, jolloin ei ollut enää mahdollisuutta vaihtaa työskentelytapaa.

Ilmenneistä haasteista huolimatta keskustelua voidaan pitää varsin tyydyttävänä. Saatu aineisto on laadullisessa muodossa, jolloin materiaalia raportointiin oli runsaasti. Keskustelu oli kautta linjan hyvälaatuista ja aiheita eteenpäin vievää. Vaikka keskustelu olisi voinut olla vilkkaampaa, se kuitenkin oli sisällöllisesti hyvin kohdistunutta. Tässä raportissa käytän sitaatteja käydystä keskustelusta havainnollistamismateriaalina. Sitaateista on häivytetty ne osat, joista keskustelija voitaisiin tunnistaa.

Systemaattista tarkastelua keskustelijoiden jakautumisesta maantieteellisesti tai hallintohierarkkisesti ei ollut mahdollista tehdä. Keskustelua tarkasteltaessa voidaan kuitenkin todeta, että kukin sisältöalue näyttää keränneen kommentteja ihmisiltä, jotka työssään ovat tekemisissä aihepiirin kanssa. Esimerkiksi hiippakuntiosiossa keskustelijat paikantuivat kapituleihin ja hiippakuntavaltuustoihin mutta myös muualle. Raportoinnin edetessä seurasin maantieteellisiä ja muita viittauksia, ja niiden perusteella osallistujat tulivat kaikista hiippakunnista, kirkolliskokouksesta, piispainkokouksesta, kirkkohallituksesta ja paikallisseurakunnista sekä paikallisista luottamuselimistä.

Rekisteröitymisen vaiva karsi osallistujista luultavasti ne, joilla motivaatio tähän keskusteluun oli heikompi. Wikiin osallistuneet keskustelijat sen sijaan ilmaisivat motivaationsa tämäntyyppiseen keskusteluun. Lopputulosta voidaan siis pitää varsin onnistuneena kuvana siitä, millaisia toiveita ja ajatuksia ja näkemyksiä Suomen seurakunnissa työntekijöiden ja luottamushenkilöiden kesken on kirkon tulevaisuuden organisaatiosta, rakenteesta ja painopistealueista hallinnon eri tasoilla.

3 ”Jumalanpalveluselämä on vapautettava” - Kirkon työn strategiset painopistealueet

Messu nähtiin merkittävimpana kirkon työn paikallistuneena painopistealueena ja seurakuntaelämän keskuksena. Messun suunnittelussa ja toteutuksessa pidettiin kuitenkin olennaisena muutosten tekemistä urautuneisiin käytänteisiin: messun tulisi olla koko seurakunnan yhteinen asia, ei vain työntekijöiden pyörittämä viikoittainen rutiini. Messu tulisi kommenttien mukaan ensinnäkin suunnitella ja toteuttaa vahvemmin seurakuntalaisten kanssa. Kokeiltuja ja hyväksi havaittuja

ovat olleet muun muassa seurakuntalaisista kootut messua valmistelevat ryhmät, jotka jakavat vastuun messun toteutuksesta.

Toiseksi kirkkokahveja pidettiin olennaisena kohtaamisen paikkana messun jälkeen ja sikäli itsessään tärkeänä osana messua. Kirkkokahvit tulisi keskustelijoiden mukaan kuitenkin järjestää suoraan messun jälkeen kirkkosalissa, sillä siirtyminen toiseen tilaan ei saa ihmisiä osallistumaan tähän messun yhteiseen, sosiaalisesti tärkeään osaan.

Lisäksi keskustelujen mukaan *”Jumalanpalvelusseurakunnan ja hallintoseurakunnan täytyy olla merkittävästi lähempänä toisiaan kuin nykyisin on usein tilanne.”* Hengellisen elämän eriytyminen hallinnollisista rakenteista ei palvele kirkon työtä ja nostaa hallinnon sille kuulumattomaan erityisasemaan.

Messun pääasiallinen tapahtuma-aika sunnuntaiaamuisin jakoi mielipiteitä. Yhtäältä ilmaistiin, että ihmiset yhä nykyäänkin voivat oppia tulemaan sunnuntaiaamuna messuun. Toisaalta sunnuntaiaamuna järjestettävän messun nähtiin olevan historiallinen jäännös, ja sen aika tulisi vapauttaa sopimaan paremmin ihmisten elämänrytmiin. Paras tapahtuma-aika tulisi voida päättää vapaasti paikalliset olot ja tilanteet huomioon ottaen.

Messukeskustelussa lähtöajatuksena on siis se, että ihmiset eivät tule messuun. Vaihtoehtoina nähdään siten joko ihmisten opettaminen kirkon kellonaikoihin tai messujen ajan muuttaminen soveltumaan paremmin nykyihmisen elämänrytmiin. Jumalanpalveluselämää toivottiin vapaammaksi paitsi kellonajoiltaan myös muodoltaan. Koko kirkkoa koskevia yhteisiä uudistamiskäytäntöjä parempina pidettiin paikallisesti kokeiltavia ja kuhunkin ympäristöön sovellettuja malleja kautta linjan. Uudistamistyössä pitäisi keskustelijoiden mukaan mennä sanoma edellä.

Ihmisten kohtaaminen oli toinen keskeisesti mainittu painopistealue. Siinä vahvana kontaktipintana pidettiin toimituksia ja keskusteluja ennen toimitusta. Kohtaamiseen kaivattiin kuitenkin rohkeita uusia aluevaltauksia, jotta kaikki seurakuntalaiset kokisivat olevansa hyväksytyjä ja tervetulleita: fyysisen esteettömyyden rinnalle kaivattiin henkistä esteettömyyttä, jossa erilaisilla seurakuntalaisilla olisi tilaa olla. Seurakuntalaisten keskinäinen erilaisuus nousi myös yhdeksi kolmesta ”peruskysymyksestä” wikikeskusteluissa:

Seurakuntien sisällä yhteistyöhön sisältyy kolme peruskysymystä: 1. Miten huomioimme ihmisten erilaisen ajattelun ja asenteet yhdessä eletyssä seurakuntaelämässä, 2. edelliseen läheisesti liittyen kysymys miten syvennämme vapaaehtoisajattelun seurakuntalaisuudeksi, jossa kaste otetaan tosissaan ja ihmiset nähdään eri tavoin ajattelevina kumppaneina, joiden kanssa eletään Kristuksen seurakunnassa, 3. seurakuntaelämän näkeminen työalat ym. viranhaltijalähtöiset rajat ylittävänä jumalanpalveluslähtöisenä elämänä.

Näissä ”peruskysymyksissä” korostetaan siis tasaveroisuutta seurakuntalaisten välillä, kumppanuutta seurakunnassa työtä tekevien ihmisten kesken sekä juma-

lanpalveluselämää kaiken keskuksena. Tällöin työn tekemisen hierarkkiset rajat työntekijöistä vapaaehtoiisiin ja vähemmän aktiivisiin jäseniin häivyttettäisiin, ja työalarajat madaltuisivat. Nykyisestä rakennekeskeisestä mallista suunta olisi siten nimenomaan seurakuntaelämälähtöiseen, rajat ylittävään yhteiseen työhön kirkossa. Päätöksenteko ja kehittäminen tulisi monen keskustelijan mukaan tapahtua paikallistasolla, ei keskusjohtoisesti. Keskusjohtoisesta päätöksenteosta siirtyminen paikallistasolle kysyy kuitenkin muutosvalmiutta, jos asioihin on ollut tapana kysyä tai odottaa lupaa ylätasolta.

Kolmantena tärkeänä painopistealueena pidettiin ajankohtaisiin eettisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin tarttumista, ei vain puheissa vaan myös teoissa. Siitä toimivana esimerkkinä nähtiin viimeaikainen maahanmuuttajien kasvava määrä Suomessa ja kirkon aktiivinen panostus hätämajoituksen järjestämiseksi. Näin kuvaa eräs luottamushenkilö kokemustaan:

Kirkon tehtävien tärkeysjärjestys on viime viikkoina toteutunut käytännössä mielestäni mallikkaasti. Piispat kehottivat seurakuntia toimimaan pakolaisten olojen helpottamiseksi ja hätämajoitustilojen järjestämiseksi. Näin on toimittu ja meillä Porissakin on nyt 50 pakolaista majoitettu turvallisesti upeaan Reposaaren Junnilan leirikeskukseen. Asia eteni kiitettävän nopeasti eivätkä hallinnon kankeat käänneet nousseet esteeksi avun tarjoamiselle. Luottamushenkilönä arvostan Porin seurakuntayhtymän johtoryhmän tapaa toimia.

Vaikka kirkon nopeutta hätämajoituksen järjestämiseksi pidettiin hyvänä ja oikeana, maahanmuuttajien kasvava määrä Suomessa herätti keskustelijoissa monenlaisia pohdintoja huolesta kiitokseen. Kasvavasti monikulttuurinen Suomi haastaa kirkkoa tekemään yhteistyötä eri yhteiskunnan toimijoiden kanssa. Erityisesti toiveita kohdistettiin koulujen kanssa tehtävälle yhteistyölle, jotta uskonnonopetus vastaisi tämän ajan uskonnollisen ja hengellisen tilanteen haasteita.

Kirkon strategisissa painopistealueista keskusteltaessa kirkon oma työ eli messu nousi tärkeimmäksi painopisteeksi. Toisaalta messuelämä nähtiin myös yhteiskunnan täydentäjänä: *”Tai toisin muotoillen: ne toiminnot, joista kukaan tai mikään muu taho ei yhteiskunnassa huolehdi, ovat seurakunnalle ensisijaisia.”* Tällöin seurakunnille tarjotaan tilaa siellä, missä kukaan muu ei toimi: hengellisessä elämässä, mutta myös eräänlaisena hyvinvointiyhteiskunnan tukiverkkona, kun muut rakenteet eivät kannu. Kirkon strategisia painopistealueita pohditaan tällöin sekä itseisarvona että yhteiskunnallisesta tehtävästä ja paikasta käsin. Wikikeskusteluissa kirkon työn itseyttäryyksi määrittynyt kuitenkin ensisijaisesti hengellinen elämä ja vasta toissijaisena paikka ja tehtävä yhteiskunnassa. Keskusteluissa esiin nousseet painopistealueet toistuvat wikityöskentelyn eri osioissa, jolloin niihin on mahdollista luoda syvempi katsaus nimenomaan tulevaisuuden kannalta. Tässä raportissa niitä on käsitelty lisää kunkin aihealueen yhteydessä.

4 ”Usein hyviin juttuihin ei tarvita rahaa” – Vapaaehtoistyö tulevaisuuden kirkossa

Vapaaehtoistyön kokonaisuus herätti wikikeskustelijoissa paljon ajatuksia, ja siitä tuli keskustelujen aktiivisin osio etusivun jälkeen. Aktiivisuutta saattaa selittää viime vuosien aikana kirkossa kiihtynyt puhe vapaaehtoisuuden merkityksen kasvusta taloudellisesti heikentyvinä aikoina. Vapaaehtoisuuteen liitetään paljon odotuksia: sen uskotaan tuovan helpotusta taloudellisiin kysymyksiin mutta myös virkistävän ja piristävän laitospaiseksi ja virkamieskeskeiseksi muodostunutta kirkkoa. Vapaaehtoisuuden merkityksen korostuminen voidaan nähdä myös täydentävänä keskusteluna messukeskeisyydelle, joka nousi kirkon ydintyöksi kysyttäessä kirkon työn painopistealueita. Vapaaehtoisuus liitettiin paitsi jumalanpalveluselämän toteuttamiseen myös kaikkeen muuhun seurakunnissa tehtävään työhön. Siten vapaaehtoisuus, kun se ymmärretään aktiivisena osallisuutena seurakuntaan, näyttäytyy itsessään jo tärkeänä painopistealueena kirkon työssä.

Keskusteluissa hyvin yhtenäinen toive oli vapaaehtoisuus-termin ja mielikuvien muovaaminen seurakuntalaisuutta korostavaan suuntaan. Tällöin huomioitaisiin, että seurakuntalaiset ovat kaikki samanveroisia toimijoita kirkossa, riippumatta aktiivisuudesta. Vapaaehtoisuus-termi ikään kuin korostaa sitä työtä, jota ei palkkavoimin enää voida tehdä. Samalla termiin liittyy ajatus siitä, että työtä tehdään jollekin toiselle, kirkolle. Seurakuntalaisuus-termin mielletään pitävän sisällään ajatuksen ihmiselle itselleen tehtävästä työstä, osallisuudesta ja mukana olemisesta. Ei vain työn tekeminen vaan myös toiminnan suunnittelu, toteutus ja vastuu olisivat toimijoilla itsellään eli seurakuntalaisilla seurakuntansa täysivaltaisena jäsenenä. Teologisesti seurakuntalaisuutta verrataan yleisen pappeuden ideaan, jossa jokainen kristitty on toinen toisensa palvelija.

Seurakuntien toiminnan jakaantuminen laajemmin seurakuntalaisten vastuulle vaatii keskustelijoiden mukaan asennemuutosta sekä koulutusta. Taloudellisen tilanteen heikkeneminen nähdään tässä mielessä jopa siunauksellisenä: on pakko suunnitella työtä muutoin kuin työntekijöiden varaan. Toiminnan suunnittelemisen toisella tavalla näyttäytyy myös innostavana: ”Usein hyviin juttuihin ei tarvita rahaa.” Toimintaa voidaan suunnitella innovatiivisesti ja kekseliäästi erilaistenkin seurakuntalaisten kesken. Keskustelujen perusteella tehtäviin osallistumisesta saatava palkkio olisi palkan sijaan välittömyyttä, suvaitsevaisuutta, kiireettömyyttä, yhdessäoloa, vertaisuutta, hyvää mieltä, itsensä tarpeelliseksi kokemista, luottamuksen kokemusta, auttamishalun kanavointia, yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisen hyvän tavoittelua. Kuten on nähtävillä, vapaaehtoisuus seurakuntalaisuutena on positiivisten mielikuvien leimaama. Esiin piirtyy eräänlainen seurakuntatyön unelma, josta eräs keskustelija tiivistää tulevaisuudenkuvan:

Uskon, että parissakymmenessä vuodessa organisaatiomme on vapaaehtoispuh-jainen ja työntekijät ovat fasilitoimassa, koordinoimassa ja opastamassa tätä aktiivista seurakuntalaisjoukkoa.

Keskustelujen perusteella on myös hahmotettavissa, mitä tämän tulevaisuudenku- van toteutuminen vaatii. Ideoita esitettiin niin käytännön tilojen ja välineiden osalta kuin asenteiden ja toimintatapojen suhteen. Asenteista voisi nostaa esiin kaksi: ”1. *Lähestykää ihmisiä perustarpeiden kautta* 2. *Älkää paapoko aikuisia ihmisiä.*” Ensin- näkin perustarpeiksi voi mieltää monia niitä asioita, joita aktiivisen seurakuntalai- suuden hyötyinä nähtiin. Yhdessä tekeminen tyydyttää kaipausta merkityksellisestä elämästä. Toiseksi paapomisesta puhuminen sisältää ajatuksen siitä, että todellista valtaa ja vastuuta ei anneta muille kuin työntekijöille. Varovaisuus, holhoaminen ja rajoittaminen voitaisiin nähdä keskustelujen perusteella vastakohtana toivotuille aktiivista seurakuntalaisuutta edistäville tekijöille. Esimerkkinä todellisen vallan ja vastuun antamisesta, luottamuksesta, joka lisää luottamusta, mainittiin useaan otteeseen avainten antaminen seurakuntalaiselle seurakunnan tiloihin. Vastuun antamisen lisäksi korostettiin resurssien riittävyttä: seurakuntien resurseja tulee jakaa eteenpäin siten, että ne ovat muidenkin kuin työntekijöiden käytettävissä.

Tilojen suhteen kerrottiin kehittämishankkeista, joissa seurakuntien tiloja on lähdetty kehittämään yhteisöllisempään suuntaan. Seurakuntatalossa tulisi näiden mukaan olla iso oleskelutila, josta olisi käynti suoraan ja helposti työntekijöiden huoneisiin. Tällöin tilalliset rajat työyhteisön ja seurakuntalaisten välillä olisivat nykyistä huomaamattomammat. Seurakuntatalosta ja kirkosta toivottiin julkista tilaa, kuin kirjastoa, johon voi tulla lämmittelemään, oleskelemaan, syömään, luke- maan ja toimimaan ja jossa arkinen yhdessäolo limittyy saumattomasti hengellisen elämän kanssa.

Tehtäviin sopivien henkilöiden löytäminen ja idearikkaiden seurakuntalais- ten rohkaiseminen kertomaan ideoistaan tulisi keskustelijoiden mukaan tapahtua montaa kautta. Verkon ja sosiaalisen median mahdollisuudet sopivat toisille, kun toiset tarvitsevat kutsun kasvotusten ja ”kädestä pitäen”. Varsinkin suurissa kau- pungeissa olennaista olisi mieluiten seurakuntarajat ylittävä mutta vähintään työ- alarajat ylittävä mahdollistaminen. Ihmisen tulee saada toimia siellä, missä kokee toiminnan itselleen mieluisimmaksi, vaikka se olisi naapuriseurakunta.

Keskustelijoiden mukaan seurakuntalaisia ei saa ”käyttää”, vaan he ovat itseisarvo. Kiitos ja muistaminen ovat kuitenkin tärkeitä – myös konkreettisesti yhteenkuu- luvuuden tunnetta lisäävillä tavoilla (rintanappi, huppari) tai yhteisillä juhlilla ja kokoontumisilla. Seurakuntalaisten taitojen aliarviointi näkyy läpi eikä kutsu mu- kaan: tehtäviin pyytämässä on otettava huomioon osaaminen ja kysyttävä seura- kuntalaisen omia toiveita. Seurakuntalaiset voisivat toimia nykyistä enemmän myös hengellisissä ja esiintyvissä tehtävissä käytännön tehtävien lisäksi. Verkostoitumisen merkitys korostui vastauksissa: seurakuntalaisten koordinointi ei voi olla vain yhden työntekijän tai jonkun nimetyn vapaaehtoisen tehtävä, vaan sen on läpäistävä kaikki

tasot siten, että jokainen seurakunnassa toimiva henkilö on linkki ihmisten välillä kutsuen mukaan ja mahdollistaen monipuolisen toiminnan toteutumisen.

Vaikka kaikkia seurakuntalaisten ehdottamia asioita ei voitaisikaan toteuttaa, olennaisena pidettiin tapaa suhtautua uusiin ideoihin: asenteen tulisi olla myönteinen ja kannustava sen sijaan, että etsittäisiin esteitä ja vaikeuksia uuden kehittämisen tielle. Seurakunnassa toimiville ihmisille pitäisi luoda nimikkeitä, jotka vastaavat työn sisältöä ja jotka auttavat ihmisiä löytämään paikkansa seurakunnan työn kokonaisuudessa. ”Isonen” tai ”esirukousvastaava” ovat esimerkkejä tällaisista nimikkeistä. Kaikkien toimijoiden nimeäminen vapaaehtoisiksi hämärtää seurakunnassa tehtävän työn monipuolisuutta ja rikkautta ja lisää vastakkainasettelua työntekijöiden ja vapaaehtoisten välillä.

Keskustelujen perusteella oli mahdollista muodostaa neljä vapaaehtoisuuden mallia. Niitä olivat:

1. *Työalakohtainen malli*. Seurakuntalaisista kootut ja kirkkovaltuuston valtuuttamat lähikirkkotiimit, jossa työntekijällä olisi koordinoiva rooli. Tiimeillä tulisi olla riittävät valtuudet ja resurssit. Tiimiä vetää työntekijä, joka ohjaa, kouluttaa, rohkaisee ja tukee tiimin jäseniä. Työntekijöiden rooli olisi koordinoivana toiminto- tai työalavastuuhenkilönä. Kun vapaaehtoinen on löytynyt ja kiinnostuksen kohteet on kartoitettu, hänet tulisi toivottaa tervetulleeksi omaan toimintayhteisöön. Tässä vaiheessa vastuu vapaaehtoisesta siirtyy kyseisestä toiminnosta vastaavalle seurakunnan työntekijälle. Etuna voidaan pitää lineaarista suhdetta seurakuntien työalarakenteeseen, haasteena lokeroitumista työaloittain.
2. *Työalarajat ylittävä malli*, jossa seurakuntalaisella koordinoiva rooli. Johdossa määräaikainen koordinaattori (ei työntekijä), joka koordinoi tiimejä yli työalarajojen. Monisuuntaista konsultointia harjoitettava työntekijöiden kanssa. Koordinaattori ohjeistaa tiimejä, kehittää tehtäviä, pohtii uusia tehtäviä, verkostoituu myös kirkkoa ympäröivien tahojen kanssa. Etuna on, että se mahdollistaa myös perinteisten työalojen ulkopuolisen ja niiden välillä olevan toiminnan. Haasteena on vapaaehtoisesti tehtävän työn ja työntekijätyön mahdollinen eriytyminen.
3. *Organisoitunut seurakuntarajat ylittävä malli*. Seurakunnasta erillinen taho, joka värvää ja koordinoi vapaaehtoisia (vrt. Suurella sydämellä). Kaikki muut toiminnot olisivat vapaaehtoisia kouluttavia, ohjaavia ja hyödyntäviä tahoja. Lähes kaikkien seurakunnan työntekijöiden tulee ottaa vapaaehtoisia mukaan toimintaan. Etuna itsenäisyys. Haasteena ovat erilliset ja osittain päällekkäiset organisaatiot.
4. *Seurakuntalaisraati*, jossa tilaisuus keskustella toimintasuunnitelmasta ja tavoitteista laajasti seurakunnassa. Mahdollisuus vaikuttaa seurakunnan työhön myös pitkällä aikavälillä. Etuna laajempi mahdollisuus osallistua pitkän tähtäimen seurakuntatyön suunnitteluun, eräänlaiset kuulemis- ja vaikuttamistilaisuudet. Haasteena päällekkäisyys olemassa oleville luotamuselimille, kuten kirkkovaltuustoille.

Erilaiset mallit on koottu keskusteluissa esitettyjen mallien perusteella pelkistämällä ja yhdistelemällä esitettyjä ajatuksia. Mallit ovat karkeita, ja niissä olevia ”palasia” on mahdollista kuvitella yhteen monin eri tavoin. Yhteistä malleille oli toive verkostoitua alueen muiden toimijoiden kanssa. Partio nostettiin esiin hyvänä esimerkkinä seurakunnan työhön kuuluvana mutta täysin seurakuntalaisten varaan rakentuneena toimintona. Lisäksi yhteistä oli toive laajemmasta internetin hyödyntämisestä koordinaation apuna. Yleisesti myös nähtiin toimivana, että seurakuntaan mukaan tulevien uusien toimijoiden kanssa aloitetaan pienillä ja määräaikaisilla tehtävillä, jolloin seurakuntalaisella on mahdollista säädellä työn määrää itselleen sopivaksi ja mieluisaksi. Kokemuksen karttuessa voidaan siirtyä vaativampiin ja pitkäkestoisempiin vastuutehtäviin, kuten koordinointiin.

Keskusteluissa ehdotettiin myös monenlaisia selkeitä käytännön parannuksia seurakuntatyöhön, jotka lisäisivät seurakuntalaisten osallistumismahdollisuutta erilaisiin tehtäviin. Esimerkkejä käytännön ehdotuksista on listattu alle:

1. Tietojärjestelmien avaaminen seurakuntalaisille. Esimerkiksi SharePoint.
2. Koulujen kanssa tehtävä yhteistyö: esimerkiksi lukioihin, ammattioppilaitoksiin tai yläkouluihin vapaaehtoistyön kurseja.
3. Seurakunnan vuosijuhlissa lahjojen sijaan toivottiin vapaaehtoistyöpanostusta. Eräänlaiset toiminnalliset ”toisenlaiset lahjat” seurakuntalaiselta seurakuntalaiselle.
4. Nuoret ylläpitämään sosiaalisen median näkyvyyttä seurakunnissa.

Toimintakulttuurin muutoksessa nähtiin myös monenlaisia haasteita. Toiminnassa mukana olevien seurakuntalaisten koulutuksesta, työnohjauksesta ja jaksamisesta on pidettävä huolta. Kouluttautuneiden tekemän työn merkitystä ei saisi keskustelijoiden mukaan vähätellä eikä erityiskoulutusta vaativaa työtä teettää vapaaehtoisilla. Vaikka lain mukaan seurakunnissa on vain muutama pakollinen palkattava työntekijä, kuten pappi, erityisosaamista vaativaa työtä on paljon. Avoimuutta luoville ratkaisuille näytti kuitenkin löytyvän ja yhteistä kaikkiin seurakuntiin samankaltaisena sopivaa mallia ei pidetty mahdollisena.

Jatkopohdinta-aiheeksi keskustelujen perusteella nousevat ne lainsäädännölliset tekijät, jotka tällä erää hankaloittavat tai hidastavat seurakuntalaisten osallistumista. Keskusteluissa esitettiin toive lainsäädännön lyhentämisestä, mutta konkreettisia ajatuksia lainsäädännöllisiin muutoksiin ei kuitenkaan esitetty. Toisaalta esitettiin, että lainsäädännöllisesti kaikki tarpeellinen on tällä hetkellä mahdollista, mutta esteet seurakuntalaisten toimimiselle löytyvät pikemminkin asenteista ja totutuista toimintatavoista.

Wikiin osallistuneiden keskustelijoiden suhteen voi todeta, että keskustelun myönteinen sävy oli hyvin yhtenäinen, joten tarpeellinen seurakuntalaisten vastuunkantamiseen suostuva asenneilmasto saattaa olla jo monin paikoin saavutettu. Voi kuitenkin myös olla, että wikikeskustelijoina on valikoitunut varsin aktiivinen ja tiedostava joukko, joille uusien asioiden ja asenteiden omaksuminen ei ole vaikeaa.

Ideoita kysyttäessä idearikkaat helposti tarttuvat tehtävänantoon, ja kokonaiskuva saattaa siten jäädä hieman yksipuoliseksi kriittisten kommenttien kustannuksella.

”Omissa käsissä” – Seurakunnat

Seurakuntien rakenteiden järjestäminen jakoi wikikeskustelijoiden mielipiteitä. Yleisesti nähtiin, että kaiken organisaatioon liittyvän uudistustyön tulee lähteä seurakuntien tarpeista, sillä seurakunnat ovat kirkon toiminnan perusyksiköitä. Ehdotukset mallista, jolla tämä toteutetaan, kuitenkin vaihtelivat. Tässä raportissa esittelen esille nostettuja malleja siten, että tässä luvussa käsittelen seurakuntayhtymiin keskittyvää mallia yksityiskohtineen. Hiippakuntien rooli tulevaisuudessa -luvussa käsittelen niin kutsuttua hiippakuntamallia, jolle myös löytyi laajasti kannatusta ja erilaisia vaihtoehtoja keskustelujen perusteella.

Seurakuntarakennemuutoksen mukaisesti moni vastaaja kannatti yhtymämallia, jossa jokainen seurakunta kuuluisi johonkin seurakuntayhtymään. Kaatunut ehdotus seurakuntarakennemuutuksesta ohjasi katselemaan uudenlaisiin suuntiin. Keskusteluissa korostettiin muun muassa vapaaehtoisen yhteistyön lisäämistä seurakuntien kesken. Keskustelujen mukaan pitäisi kehittää alueelliset tekijät huomioidua yhteistyötä aktiivisesti, sillä jos sitä ei synny, vaihtoehtona ovat pakkoliitokset tai muut pakkotoimet. Sen sijaan haluttiin, että seurakuntayhtymien suuruus saataisiin päättää itse seurakunnan omista lähtökohdista ja tarpeista käsin.

Esille nostettiin erilaisia jo käynnistettyjä yhteistyötoimia seurakuntien kesken. Vapaaehtoisella yhteistyöllä voitaisiin luoda esimerkiksi yhteisiä seurakuntien rajat ylittäviä virkoja tai työtehtäviä, myös esimerkiksi yhteisiä kirkkoherranvirkoja. Lisäksi ehdotettiin taloustoimistojen yhdistämistä, väestökirjanpidon yhteistyötä, nykyistä laajempaa sähköistä asiointia sekä kiinteistön- ja metsienhoidon yhdistämistä. Taloustoimistojen yhdistämisestä voidaan nostaa esimerkki Lapuan hiippakunnasta:

Olemme Lapuan hiippakunnassa laittaneet sanan rakennemuutos toistaiseksi jäähyllä. Edistämme seurakuntien muuta yhteistyötä. Tällä hetkellä on pohdinnoissa varsin laaja seurakuntien taloustoimen yhteistyö, joka pitäisi sisällään Seinäjoen ympäristössä ainakin viiden seurakunnan yhteisen taloustoimiston. Ajatuksenamme on lähteä liikkeelle peruskysymyksestä, miten mahdollisimman hyvin mahdollistamme seurakuntien hengellisen elämän. Haluamme lähteä liikkeelle seurakuntaelämän sisällöstä, ei niinkään rakenteista tai rahasta, vaikka nekin ovat tosiasioita.

Voi olla, että Lapuan kaltainen seurakuntaelämästä käsin lähtevä uudistamistyö näyttäytyy paikallistasolla motivoivampana kuin ylätasolta lähtevä rakennemuutoskeskustelu. Tämä on linjassaan sen kanssa, että paikallista messua ja ihmisten

kohtaamista pidetään kirkon työn ytimenä ja luovuttamattomana perusasiana, josta käsin uudistuksia tehdään. Ulkoapäin tulevan uudistustyön pelätään vähentävän seurakuntalaisten sitoutuneisuutta oman seurakuntansa asioihin, minkä tuloksena on ehkä taloudellisesti toimiva mutta ihmisten sitoutuneisuuden menettänyt seurakunta. Vaikka keskusteluissa todetaan, että ”*talous on se, joka kuvioita sanelee*” ja että ”*tulevaisuudessa pitää pärjätä puolella nykyisistä resursseista*”, taloudellisen uudistustyönkin pitää lähteä seurakuntien tilanteista käsin. Rakenne ja organisaatio, joka tehdään nykyistä huomattavasti vähäisempien resurssien varaan, mahdollistaisi ”*globaalisti katsottuna varsin vahvan kansallisen kirkon*”. Huoli siitä, että tunne asioiden ”*omissa käsissä*” olemisesta menetetään, ohjaa keskustelua rakennemuutoksesta laajemminkin wikikeskusteluissa.

Tämän lisäksi voitaisiin harkita yhteisten tehtävien hoitamista erilaisin puitesopimuksin, jotka nähdään raskaana pidettyä yhtymämallia kevyempinä. Puitesopimuksen päämäärä olisi esitetyn mallin mukaan se, että yhtymät muutetaan hiippakunniksi. Paikallistasolta lähdettynä alueilla toimisivat pienet lähikirkko-/kotikirkkoalueet, joiden toimintaa johtaa kirkkoherra apunaan diakonia-, kasvatukseen muut asiantuntijaosaajat. Heidän työpaikkojensa sijoitus olisi lähikirkkoalueiden sijaan ylemmällä tasolla. Seuraava taso olisi yhtymä, jossa jäsenmäärä sijoittuisi 100 000–400 000 välille. Yhtymä johtaisi talous-, kiinteistö-, sijoitus-, sekä viestintä- ja tietohallintoasioita. Maanlaajuisessa puitesopimuksessa määriteltäisiin valtakunnallinen atk-järjestelmä, viestinnän sekä taloushallinnon mallit. Yhtymien tulisi muodostua ajan mittaan hiippakunniksi, joilla olisi myös hallinnollinen valta puitesopimusten perusteella. Sitä ei hiippakunnilla tällä hetkellä ole.

Puitesopimusmallin heikkoudeksi nähtiin sen samankaltaisuus kaatuneeseen seurakuntarakennemuutokseen nähden. Eduksi nähtiin siitä saatavat säästöt, kun samoja asioita ei tehdä yhtä aikaa eri puolilla maata. Erään keskustelijan sanoin puitesopimusmallin ”*rakentaminen onnistuu tosin nykyisenkin lainsäädännön avulla, mutta se edellyttää, että vauraimmat seurakunnat huolehtisivat myös heikommista*”.

Seurakuntien toimintaan esitettiin monia käytännön uudistuksia. Seuraavassa olen listannut kehitettäviä asioita, joita pidettiin keskusteluissa tärkeinä:

- Virat muutettava työsopimussuhteiksi, siirtyminen työajattomuudesta kokonaistyöaikaan (1600 tuntia/vuosi). Kokonaistyöaika koetaan toisaalta vain byrokraattiseksi välineeksi, jota on mahdotonta (ja tarpeetonta?) seurata.
- Leirityökompensoinnin lisääminen, peruslaskukaava yksi leirivuorokausi vastaisi 1,5 työpäivää, 2 vrk:n leiri tuo yhden vapaapäivän, 7 vrk:n leiri 3,5 jne. Näin korvataan myös lomapäivien menetys (hallitusehdotus 2015). Kustannusvaikutukset työnantajalla pysyvät balanssissa ja leirityötä tekevien 24/7 työtä arvostetaan konkreettisesti.
- Jokaiseen seurakuntaan yhdistys ja/tai sosiaalinen yritys, jonka ”omistaja-ohjaus” seurakunnalla. Mahdollisuus yhteiskunnallisiin tukiin, nopeampaan reagointiin ja iltapäiväkerhojen ylläpitoon. Vrt. Kirkon Ulkomaanapu.

- Seurakuntien lomat tulisi voida päättää seurakunnissa, myös kirkkoherrojen osalta, ilman raskasta kapitulien hyväksymisprosessia.
- Kappalaismallista luopuminen: *”Kappalaisen virkojen vähyys verrattuna seurakuntapastorin virkoihin on perua vanhasta menettelystä, jolla seurakuntakirkkoa tai kappelia kohti oli vain yksi riittävää kokemusta ja suoritettua kirkollista jatkokoulutusta edellyttävä papinvirka, jona toimi juuri kappalaisen virka. Näin turvattiin, että jokaista kirkkoa kohti oli vähintään yksi kokenut pappi.”* Eli mallista, jossa järjestys on piispa-kirkkoherra-kappalainen-seurakuntapastori, siirryttäisiin malliin piispa-kirkkoherra-pappi.
- Strategiat tiiviiksi (tavoitteet max 1 A4), keinot vapautettava jäsenlähtöisiksi ja verkottuneiksi alueen muiden toimijoiden kanssa. Alueellisen yhteistyön rakentaminen.
- Pappien vapaa toimijuus esimerkiksi toimituksissa ylitse seurakuntarajojen.

Keskustelujen mukaan papin virkaan liittyvät asiat tulisi hoitaa kapitulien sijaan normaalien työnantajakäytäntöjen mukaisesti seurakunnissa. Lisäksi wikikeskustelujen ohessa koordinaattorille toimitettiin ehdotus, jota eräs kirkkohallituksen viranhaltija oli luonnostellut wikikeskustelujen sisällöksi. Ehdotuksen pituuden huomioon ottaen kyseinen ehdotus papin virkaan vihkimistä, henkilöstöhallintoa, kaitsentaa koskevista asioista sisällytettiin tämän raportin liitteeksi (Liite 3), jossa se on kokonaisuudessaan luettavissa. Ehdotus sisältää muutoksia, jotka vähentäisivät hallinnollista byrokratiaa tuomiokapituleissa. Ehdotus on linjassaan muiden wikissä ehdotettujen kapitulien tehtäviä ja papin virkaa koskevien muutosehdotusten kanssa, joten senkin puolesta ehdotus oli järkevää sisällyttää raporttiin kokonaisuudessaan.

Seurakuntien päätöksentekoon toivottiin monia uudistuksia. Ensinnäkin ongelmallisena pidettiin sitä, että kirkkoherra toimii seurakuntaneuvoston puheenjohtajana. Tällöin hän sekä valmisteleo asian, johtaa puhetta kokouksessa, esittelee asian että toimeenpantee päätöksen. Tehtävään pitäisi nimittää maallikko, jolloin valta jakaantuisi. Kirkkoneuvostojen/seurakuntaneuvostojen yhteyteen olisi tarpeen luoda valmistelujaos, johon kootaan keskeiset päättäjät valmistelemaan kokoukseen tuotavat asiat. Tällöin pitkäjänteinen suunnittelutyö kirkkoherran ja luottamushenkilöiden välillä toteutuisi.

Seurakuntien johtokunnat herättivät paljon keskustelua. Niitä pidettiin nykytilanteessa pääasiassa tarpeettomina ja turhina kokouksurmbaa kasvattavina eliminä. Monissa seurakunnissa niistä oli jo luovuttu, ja tilalle oli tarpeen mukaan luotu vapaamuotoisia, projektimaisia ideointipalavereja. Lisäksi monia pieniltä tuntuvia asioita viedään kirkkoneuvoston päätettäväksi, vaikka niitä voitaisiin päättää työntekijöiden kesken. Kirkkovaltuustojen toimintatapaa toivottiin myös viotävän enemmän keskusteluforumiksi.

Keskusteluissa heijastui kuitenkin pelko työntekijöiden vallan kasvamisesta ylitse luottamushenkilöiden, jos virallisia luottamushenkilötahoja lakkautetaan. Vallan tasaista jakautumista voitaisiin kuitenkin mahdollistaa monella epävirallisella ta-

valla, jossa keskusteluyhteys luottamushenkilöiden ja seurakunnan työntekijöiden välillä mahdollistetaan esimerkiksi tehtävien ympärille luoduissa tiimeissä tai asiantuntijaryhmissä, joissa olisi vahva seurakuntalaisten panos.

Olipa malli käytännössä seurakuntayhtymämalli tai niin kutsuttu hiippakuntamalli, yhtä mieltä ollaan siitä, että hallinnollisesti on järkevää asettautua mahdollisimman isoihin yksiköihin. Hallinnollisesti pienet seurakunnat ovat kalliimpia kuin isot. Eräs ehdotus on, että muodostetaan isoja seurakuntayhtymiä, jotka ovat nykyisten hiippakuntien kokoisia. Näitä tarvittaisiin Suomeen noin 10–15 kappaletta. Toisaalta keskusteluissa nähtiin, että maantieteelliset erot vaikuttavat seurakuntarakenteeseen. Kaupunkiseudulla pidettiin toimivimpana yhtymämallia, jossa yhtymä kokoaa ja koordinoi siihen kuuluvien seurakuntien toimintaa. Toisaalta kaupunkialueiden ulkopuolella hiippakuntamallia pidettiin parempana: hiippakuntien löyhä koordinaatio mahdollistaa erilaisten toimintaympäristöjen huomioon ottamisen paremmin, vaikka hallinnolliset asiat olisivatkin keskitetty isoihin yksiköihin.

6 ”Keskitetyn tuen yksikköjä” – Hiippakunnat

Hiippakuntien tehtävistä ja roolista osana kirkon muuta organisaatiota käytiin wikissä vilkasta keskustelua. Keskusteluissa esitetty ajatus siitä, että hiippakunta on piispan johdolla eräänlainen paikallinen kirkko kaikkine toimintoineen, on eräs lähtöajatus kehittämistyölle. Ajattelulla on juuret kristillisen kirkon episkopaalisessa painotuksessa, jossa hengellinen ja hallinnollinen valta on viranhaltijoilla, piispoilla ja papeilla. Hiippakuntia koskevassa keskustelussa peräänkuulutettiin sen kirkastamista, kuka kirkossa johtaa: keskusorganisaatio vai piispat hengellisinä johtajina. Johtajuuden hämäryys ja monitulkintaisuus on vienyt kirkkoa nykyisenkaltaiseen ”mammuttihallintoon”, eikä tilanne edesauta kehittämistä, jos on epäselvää, missä johtajuuden painopiste sijaitsee. Erään keskustelijan mukaan:

Piispan pitäisi varsinaisesti siis olla paikallisen kirkon teologinen johtaja mutta hänelle ei ole annettu siihen todellisia organisatorisia edellytyksiä eikä sen seurauksena tarpeellisia resursseja.

Laajemmin keskustelujen perusteella voitaisiin tulkita, että toiveet kohdistuvat johtajuuden painottumisesta hengelliseen johtajuuteen, jota hallinnollinen johtajuus tukee mutta ei kävele ylitse. Sama keskustelija jatkaa:

Piispan oikeaksi kädeksi ja piispallisen funktion organisatoriseksi tueksi ymmärrettävään tuomiokapituliin tulee keskittää sitä teologista, ohjauksellista ja viestinnällistä kehittämisasiantuntijuutta, jota piispa tarvitsee voidakseen olla hiippakuntansa ja sen seurakuntien hengellinen johtaja.

Näkemykset siitä, mihin ja miten hallinnolliset asiat tulisi keskittää, vaihtelivat kuitenkin keskustelijoiden kesken. Avaan näitä vaihtoehtoja hieman tuonnempana.

Piispan hengellisen johtajuuden näkökulmasta hiippakunnissa voitaisiin tehdä seuraavanlaisia toimia:

- Väliportaan hallintoa, josta tuomiokapituli lainsäädännön pohjalta nykyisin vastaa, tulee vähentää niin minimiin kuin se on mahdollista.
- Papiston virkamääräykset, nimikirja ja vastaavat tehtävät tulee siirtää todellisten työnantajien eli palkkaa maksavien seurakuntien vastuulle.
- Kaikenlaiset lausunnot, kantelut, alistusasiat, rakennussuojelut yms. ja niiden parissa työskentelevät virkamiehet tulisi keskittää yhteen konttoriin (vaikka Etelärantaan), josta käsin he hoitavat samalla kertaa koko Suomen asiat.
- Hiippakunnallinen tutkintokoulutus (pastoraalitutkinnot, seurakuntatyön johtamisen tutkinto) siirrettäisiin Kirkon koulutuskeskukseen.

Tämän kaltaiset toimet kyseenalaistavat ehdottajan mukaan tuomiokapitulin istunnon. Hiippakuntien ja kirkkohallituksen nähdään tällä hetkellä tekevän paljon päällekkäistä hallinnollista työtä, jota voidaan vähentää muun muassa listatuilla muutoksilla.

Hiippakuntien määrän kasvattamista pidettiin pääasiassa järkevänä. Määrän kasvattamista pidettiin mahdollisena silloin, jos hiippakunnat toimivat piispan johdolla hengellisesti painottuneina ”kehittämisen-, ohjaus- ja viestintäorganisaatioina” ja hallinnolliset kysymykset koottaisiin keskushallintoon tai muutamaan isoon yksikköön. Tällöin esimerkiksi kukin iso seurakuntayhtymä voisi muodostaa hiippakunnan. Tässä mallissa kirkkohallituksen toiminnallisen osaston asiantuntijuus supistuisi muutamaan henkilöön ja toiminnallisia resursseja tuotaisiin lähemmäs seurakuntatyötä hiippakuntiin. Ylipäätään toiminnallisten resurssien siirtämistä keskushallinnosta hiippakuntiin pidettiin kannatettavana ja toivetta toistettiin useissa kommentteissa.

Eräässä ehdotuksessa hiippakuntien määrää ehdotettiin supistettavan jopa vain kolmeen: eteläiseen ja pohjoiseen sekä ruotsinkieliseen. Ruotsinkielinen olisi myös tässä ehdotuksessa mahdollista sulauttaa kahteen ehdotettuun hiippakuntaan. Kahden hiippakunnan sisälle ehdotettiin useita piisapakuntia, jotka keskittyisivät hengellisen elämän tukemiseen ja ohjaamiseen. Hiippakunta toimisi hallinnollisena yksikkönä, jossa etuna olisi toimintojen keskittyminen useista yksiköistä muutamaaan. Yleisesti ottaen nykyistä määrää hiippakuntia pidettiin kuitenkin keskusteluissa vähimmäismääränä, ja niitä tulisi pikemminkin lisätä kuin vähentää.

Ruotsinkielisen hiippakunnan olemassaolosta ei juuri käyty keskustelua. Nykyisenkaltaista hiippakuntajakoa kielen perusteella pidettiin kuitenkin vastakkainasettelua tuottavana, ja ehdotus, jossa ruotsinkielinen muodostaisi kolmannen hyvin pienen hiippakunnan kahden suuren rinnalle, saattaisi edelleen lisätä vastakkainasettelua.

Yhtenä vaihtoehtona esitettiin, että seurakuntayhtymien hallinnollinen rooli siirtyisi hiippakuntiin. Hiippakuntia tarvittaisiin tällä mallilla hieman enemmän, ja seurakuntayhtymien tarpeellisuus kyseenalaistuisi. Tässä niin kutsutussa hiippakuntamallissa painopiste olisi seurakuntatyön arjessa, jota parhaiten tukisi seurakuntaa lähellä olevasta hiippakunnasta löytyvä kehittämis- ja asiantuntijuusapu tarvittavissa asioissa. Erään keskustelijan mukaan:

Hiippakunta voisi olla entistä enemmän palvelualue, josta seurakunnat saisivat ”lähipalveluna” kaikki tarvitsemansa palvelut (esim: IT, taloushallinto, kiinteistöt, työalojen asiantuntijuus, rekrytointi, työyhteisöjen ja johtamisen tukeminen). Tästä seurasi se, että hiippakuntia tulisi olla vähän enemmän.

Hiippakuntamallissa sekä piispa hengellisenä johtajana että hallinnolliset asiat löytyisivät samalta tasolta. Tällöin kirkko yhtäältä hengellisenä yhteisönä ja toisaalta ”hallintokirkkona” eivät eriytyisi omiksi alueikseen kauaksi toisistaan.

Vahvistuvien hiippakuntien lisäksi ehdotettiin arkkihiippakunnan merkityksen vankentamista siten, että sinne keskitettäisiin kaikkia hiippakuntia koskevia asioita, kuten valitusasiat. Lisäksi kirkkohallituksesta tuotaisiin monia toimintoja supistetusti arkkihiippakunnan alle. Seurakuntayhtymistä ja rovastikunnista voitaisiin luopua, kun hiippakunnat olisivat kohtuullisen kokoisia. Nykyisistä hiippakuntien asioista siirretäisiin seurakuntiin ne, jotka ovat paikallisia asioita, kuten työsuhteisiin ja maankäyttöön liittyvät asiat. Tässä mallissa koulutus toteutettaisiin keskiteysti koko kirkossa yhdessä paikassa kirkon koulutuskeskuksessa ja/tai ulkoistetusti.

Lisäksi ehdotettiin muita toimia hiippakunnallisen työn muuttamiseksi. Ne koskivat kapitulien erikoistumista, piispantarkastusta, hiippakuntavaltuustoja sekä rovastikuntia. Hiippakuntien tuomiokapitulien erikoistumista keskenään erilaisiin kysymyksiin ei pidetty luontevana. Se lisäisi hankaluuksia tiedonkulussa, ja paikalliset erot vaikeuttaisivat työtä. Piispantarkastuksista mielipiteet vaihtelivat. Toisissa hiippakunnissa niitä pidettiin merkittävinä yhteisinä kehittämisen pisteinä ja seurakunnan juhlanä. Toisissa näkemyksissä ehdotettiin niistä luopumista ja kevyemmän piispallisen yhteistyön lisäämistä, jolloin luonne muuttuisi tarkastuksesta enemmän kehittävän vierailun suuntaan.

Hiippakuntavaltuustojen rooli nähtiin nyky muodossaan kyseenalaisena. Niillä ei koeta olevan päätösvaltaa, ja säädöksillä luotu keskustelufoorumi vaikuttaa liian byrokraattiselta ja raskaalta, kun keskustelufoorumit ja ideointiriihet voisivat toimia vapaamuotoisemmin ja projektiluoteisemmin. Hiippakuntavaltuustojen nähtiin joissakin kommentteissa edustavan kirkossa tapahtunutta viimeaikaista hallinnollista paisumista, josta pitäisi pyrkiä eroon kasvattamisen sijaan. Hiippakuntavaltuustoilla voisi kuitenkin olla roolia hiippakuntamallissa:

Päätöksentekoelementtien tulevaisuus riippuu tietenkin siitä, minkälaisiin seurakuntarakenteisiin päädytään. Jos mennään yhtymämalliin, en näe hiippakuntavaltuustojen tarpeellisuutta enää.

Toisaalta hiippakuntamalli, jossa hiippakunta hallinnoisi seurakuntien taloutta, – tekisi hiippakunnasta tärkeän hallinto- ja talousyksikön, jolle myös tarvittaisiin edelleen luottamuselin.

Hiippakuntavaltuustojen pitäminen suljettuina istuntoina herätti kritiikkiä. Keskustelijoiden mukaan niiden rooli keskustelufoorumeina paranesi, jos ne olisivat kaikille seurakuntalaisille avoimia tilaisuuksia. Joissakin hiippakunnissa kokoukset oli julistettu avoimiksi ja niitä pidettiin merkittävänä tiedonkulun ja keskustelun paikkoina kirkolliskokousedustajien, seurakuntalaisten ja luottamushenkilöiden välillä.

Rovastikuntien roolia pidettiin pääasiassa kyseenalaisena. Niitä pidettiin toisaalta alueellisen kehittämisen mahdollistavana keskustelufoorumina, johon voitaisiin hieman lisätä resursseja. Toisaalta rovastikunnat nähtiin historiallisena jäänteinä ja osana sellaista kirkko-organisaatiota, johon ei kannata puhalttaa henkeä ilman selkeää visiota niiden roolista. Rovastikunta ja seurakuntayhtymä nähtiin toistensa kanssa päällekkäisinä malleina, joista toista on lähdettävä kehittämään, ei ylläpidettävä molempia. Keskusteluissa ehdotettiin myös rovastikuntien lakkauttamista.

Yhteenvetona hiippakuntia koskevasta keskustelusta voitaneen todeta, että kannatettavia malleja löytyi monenlaisia. Yleisesti ottaen koettiin, että nykytilanteessa on liian monia päällekkäisiä tasoja ja jakoja, joiden välisistä suhteista on vaikeaa ottaa selvää. Keskustelussa esitettyjen ehdotusten päälinjat voitaneen tiivistää kahteen pääajatuksen: joko toimiva keskushallinto, jonka alla isot seurakuntayhtymät tai rovastikunnat, tai toisena vaihtoehtona vahvat hiippakunnat ja kevyt keskushallinto. Karkeasti arvioituna ensimmäinen vaihtoehto korostaa hallinnollisesti järkevästi järjestäytyneitä rakenteita ja toinen malli hengellisesti orientoitunutta, mutta hallinnollisesti kohtuullisen kokoista, toimivaa mallia. Keskustelujen yhtenä lopputuloksena nähtiin myös, että samankaltainen malli ei välttämättä ole toimiva kaikkialla maassa. Siksi jääkin kysymys, voidaanko ajatella rakennetta, jossa paikallinen valinnanvapaus olisi suuri?

Organisaatorakennekeskustelua myös hieman näyttää hankaloittavan käytettävien käsitteiden epäselvyys ja historiasidonnaisuus: kun organisaation uudelleenjärjestämiskeskustelua käydään nykyrakenteen sisällä, nykyrakenteesta täysin poikkeavat mallit puuttuvat kokonaan. Myös se, mitä kulloinkin tarkoitetaan hiippakuntamallilla, seurakuntayhtymämallilla tai kokonaiskirkollisilla tehtävillä, näyttää vaihtelevan, ja ne ymmärretään eri tavoin. Siksi organisaation ulkopuolinen katse on tarpeen.

7 ”Keskitettyä strategista voimaa” – Keskushallinnon rooli

Tuoreet piispainkokouksessa tapahtuvat muutokset vaikuttavat jonkin verran keskushallinnon toimintaan lähivuosina. Keskusteluissa toivottiin, että piispainkokouksen kanslian ja muun kirkkohallituksen välinen yhteistyö esimerkiksi teologisissa,

lähetykseen liittyvissä, ekumeenisissa ja uskontojen välisen dialogin kysymyksissä syvenisi. Paranevan vuorovaikutuksen toivottiin mahdollistavan piispojen suoran kommunikaation kirkkohallituksen asiantuntijoiden kanssa, kun se tällä hetkellä tapahtuu monien portaiden välityksellä. Lisäksi toivottiin kirkkohallituksesta saatavan asiantuntijuuden hyödyntämistä kirkolliskokouksen esitysten valmistelussa esimerkiksi teologisissa kysymyksissä nykyistä paremmin.

Keskushallinnon tehtävät ovat kirkolliskokouksen päätösten valmistelu, toimeenpano sekä seurakuntien ja hiippakuntien tukeminen perustehtävän hoitamisessa. Lisäksi keskeisiksi tehtäviksi nähtiin yhteiskuntasuhteet sekä erilaisten seurakuntia yhdistävien ja laajasti koskettavien tehtävien hoitaminen keskitetysti. Kirkkohallituksen tehtävistä keskusteltaessa esitettiin ajatus, että kirkkohallituksen toimintaa tulisi muovata ketterämmäksi kokeilukulttuuriksi, jossa on aikaa myös ideoinnille ja tiedon jakamiselle. Kirkkohallituksen toimikunnista toivottiin luovuttavan ja niiden tilalle ehdotettiin tiukemmin substanssikohtaisia nopean toiminnan ryhmiä tarvittaessa.

Huomionarvoisena keskusteluissa koettiin se, että erityisesti isoissa seurakuntayhtymissä resursseja on viime aikoina ollut niin paljon, että siellä voidaan toteuttaa kirkkohallituksen tehtäviin verrattavia tehtäviä tehokkaasti ja nopeasti. Tämä herättää kysymyksen, miten tehtävät olisi jatkossa toimivinta hoitaa ja mikä on keskushallinnon ja suurten lähellä sijaitsevien seurakuntayhtymien tehtävien suhde. Päällekkäisyyttä nähtiin olevan myös keskushallinnon ja kirkon järjestöjen, yhtiöiden ja säätiöiden kesken. Esimerkiksi diakonian, viestinnän ja kasvatuksen alalle toivottiin keskittämistä ja parempaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Haasteeksi koettiin yhteistyön koordinaatio ja johtaminen, sillä erillisten itsenäisten tahojen johtamiseen kellään ei tunnu olevan valtuuksia.

Keskushallinnosta eriytetty mutta valtakunnallisesti palveluja tarjoava Kirkon palvelukeskus eli Kipa kirvoitti keskustelijoissa monenlaisia mielipiteitä. Erityisesti maaseutuseurakuntien näkökulmasta Kirkon palvelukeskusta pidettiin kalliina. Keskusteluissa ehdotettiin jopa siitä luopumista. Toisaalta sen on koettu tuoneen jäämäkkyyttä ja luotettavuutta taloushallinnon palveluihin.

Keskushallinnosta keskusteltaessa esille nousi moneen otteeseen nykyisen nelitasoisen organisaatiomallin (kirkkohallitus, tuomiokapituli, seurakuntayhtymä ja seurakunta) toimimattomuus. Kaikkia näitä tasoja tulisi keskustelijoiden mukaan tarkastella seurakuntatyön mahdollistamisesta käsin. Edellisissä luvuissa esitettyjen ajatusten perusteella voitaisiin hahmotella mallia, jossa hiippakunnan tuomiokapituli ja seurakuntayhtymät sulautetaan toisiinsa. Täten keskustelijoiden toivoma hallinnollisen ja hengellisen kirkon limittyneisyys toteutuisi. Hallinnon keskittämiselle nähtiin suuri tarve, mutta sen tulisi organisoitua seurakuntien tarpeista käsin.

Kokonaiskirkkoa tai keskushallintoa pidettiin ongelmallisena silloin, kun se nähdään hallinnollisesti hiippakuntia ylempänä. Hallinnollisen mallin mieltäminen päälaellaan siten, että piispan johdolla tehtävä seurakuntien hengellinen työ nostettaisiin ylimmäksi ja hallinnolliset toimet sijoitettaisiin sen alle, asettaisi kir-

kon organisaation keskustelijoiden mukaan oikeisiin mittasuhteisiin. Visuaalisesti hahmotettuna nykyinen malli korostaa hallinnollista kirkkoa. Jos seurakuntien työssä hallinnon merkitys vähenisi, myös nykymuotoista tuomiokapitulien roolia tulisi ohjata selkeämmin hengellisen johtajuuden suuntaan.

8 "Vain se voi säilyä, mikä muuttuu" – Kirkollinen päätöksenteko

Keskustelu päätöksenteosta kulki valtakunnallisen yhtenäisyyden tavoittelun ja paikallisen sopimisen välisissä kysymyksissä. Ylipäätään ajateltiin, että päätöksenteon ei tulisi olla niin moniportaista, kuin se nykyisin on. Moniportaisuutta saadaan vähennettyä, kun vähennetään erilaisia edustuksia ja alistamissäädöksiä, joita kirkkolaissa on runsaasti. Ne kysymykset, joissa tarvitaan valtakunnallista yhtenäisyyttä, tulisi keskittää. Lisäksi haluttiin siirtää päätösvaltaa paikallisista asioista seurakuntiin. Päätöksentekoon toivottiin laajemmin sähköisiä työkaluja äänestämisestä kokousten pitämiseen.

Kirkolliskokouksen toimintaan kohdistui monia vastakkaisiakin toiveita ja uudistumistarpeita. Kirkolliskokousta ehdotettiin muutettavaksi päivän mittaiseksi vuosikokoukseksi, jolloin pääasiallinen työ tehtäisiin valiokunnissa. Kirkolliskokouspuheenvuorojen maksimipituudeksi ehdotettiin viittä minuuttia, sillä pitkät puheenvuorot tekevät päätöksenteon raskaaksi ja turhauttavaksi. Toivottiin, että työskentelyssä hyödynnettäisiin enemmän sähköisiä alustoja, ja kokousten täydellistä paperittomuutta pidettiin muutamissa kommentteissa tavoiteltavana.

Myös määränemistösäädökseen toivottiin muutosta. Ääripäiden kahdessa kommentissa niistä toivottiin luovuttavan kokonaan ja toisaalta pidettävän tiukasti kiinni. Useimmiten kuitenkin toivottiin, että määränemistösäädös koskisi vain opillisia ja teologisia kysymyksiä. Hallinnolliset, kirkkolakia koskevat tai muut käytännön kysymykset voitaisiin ratkaista kevyemmällä malleilla, kuten yksinkertaisella enemmistöllä (suurempi kuin muut) tai korkeintaan ehdottomalla enemmistöllä (vähintään puolet). Kirkolliskokouksen sisäinen moniportaisuus takaa keskustelijoiden mukaan riittävän valmistelutyön. Sen lisäksi määränemistöpykälä vain hidastaa päätöksentekoa.

Kirkolliskokouksessa päätettävissä isommissa asioissa toivottiin ison salin keskustelujen lisäksi mahdollisuutta vapaamuotoisiin neuvottelukokoontumisiin, joilla olisi merkitys virallista valmistelutyötä tukevana ja tilannetta kartoittavana työskentelynä. Määränemistösäädöksen vuoksi uhattuina olevat mutta ison valmistelutyön läpikäyneet prosessit kannattaisi keskustelijoiden mukaan taustoittaa läpikotaisin ennen virallista päätöksentekoa, ja tähän tarvittaisiin erillinen vapaamuotoinen työskentelytapa.

Kirkolliskokouksen kokoonpanoa toivottiin kehitettävän maallikkokeskeisempään suuntaan siten, että vain 25 % edustajista olisi kirkon työntekijöitä, kuten esi-

merkiksi pappeja, nuorisotyönohjaajia, diakoneja ja kanttoreita, ja loput maallikkoja. Nykyisiltä maallikkolistoilta kirkolliskokoukseen tulee viranhaltijoita, jotka ovat muita kuin pappeja. Toinen tausta-ajatus kiinnitti huomiota pappien ja piispojen sananvaltaan kirkolliskokouksessa. Heillä katsottiin olevan virka-asemastaan johtuen enemmän statukseen perustuvaa valtaa valmistelu-, esittely- ja toimeenpanotilanteissa sekä valiokuntien johdossa. Ongelmana näyttäytyi se, että työntekijät ovat itse päättämässä omasta organisaatiostaan ja siihen liittyvistä asioista.

Kirkollisiin vaaleihin toivottiin äänestäjäkuntaa laajentavia muutoksia. Kirkolliskokouksen maallikkojäsenet tulisi erään ehdotuksen mukaan valita suoralla jäsenvaalilla hiippakunnittain, jolloin seurakuntavaalien äänestäjäkunta olisi äänioikeutettu kirkolliskokousvaaleissa. Kirkkoherranvaalissa olennaisena pidettiin seurakuntalaisten mahdollisuutta päästä vaikuttamaan seurakuntansa kirkkoherran valintaan. Seurakuntavaaleissa rinnakkaiset vaalit (seurakuntaneuvosto ja yhteinen kirkkovaltuusto) koettiin epäselvinä. Niiden yksinkertaistamiseksi ehdotettiin järjestettäväksi vain seurakuntaneuvoston vaalit, ja yhteinen valtuusto järjestäisi ”*epädemokraattisemmin*”. Kirkollisten vaalien ongelmana pidettiin matalaa äänestysprosenttia, sillä mitkään vaalit eivät äänestysprosentin perusteella täytä demokratian tunnusmerkkejä.

Kun kirkolliseen päätöksentekoon haluttiin jotakin lisää, toivottiin demokratiaa vahvistavia elementtejä, ja kirkon olemus rinnastettiin näin yhteiskunnan rakenteeseen ja olemukseen. Toisaalta keskustelujen perusteella voidaan päätellä, että kirkkoa ei pitäisi verrata yhteiskunnan ja vaikkapa kuntien rakenteeseen esimerkiksi hallinnon järjestämisen suhteen. Yhtäältä kirkolle toivotaan siis lisää itsemääräämisoikeutta ja toisaalta vastaavuutta yhteiskunnallisiin elementteihin. Jäsendemokratian suuntaan menemistä pidettiin tarvittavana rohkeanakin liikkeenä, jossa pääpaino olisi luottamuksessa kristittyihin kirkon jäseniin.

9 ”Raskasta kahletta kannetaan”? – Kirkon ja valtion suhteet

Kirkon itsemääräämisoikeutta pidettiin tavoiteltavana kautta linjan. Siksi kirkkojärjestyksen olemassaolo koettiin tärkeäksi, vaikka sen juridista statusta pidettiin jokseenkin epäselvänä. Kirkkolakiin toivottiin alistussäädösten purkamisen lisäksi muitakin muutoksia. Ehdotuksissa toivottiin, että kirkkolaista poistettaisiin määräykset siitä, mitä viranhaltijoita seurakuntiin tulee palkata. Maininnaksi riittäisi, mitkä työmuodot seurakunnan on hoidettava parhaaksi katsomallaan tavalla. Myös kaikenlaiset rajoitukset yhteisistä viroista pitäisi ehdotusten mukaan poistaa laista. Myös jo aiemmin mainitut maanvuokraussopimukset ja maakaupat tulisi voida hoitaa paikallisesti ilman kirkkohallituksen vahvistuksia.

Näkemykset kirkon julkisoikeudellisesta asemasta vaihtelivat. Suhtautuminen aiheeseen oli pohdiskelleva, jota kuvaa erään keskustelijan kommentti:

Kirkon valta-asemalla yhteiskunnassa on pitkä historia, joka tuo väistämättä painolastinsa. On kuitenkin katsottava eteenpäin. Jäsenmäärä kutistuu ja kirkon paikkaa kyseenalaistetaan entistä enemmän, kuten odotettua. Julkisoikeudellisesta asemasta ei ole haittaa, jos ja kun perustehtävää osataan hoitaa ja edistää uusinkin tavoin. Saavutetusta asemasta ei sinänsä ole syytä pitää kynsin hampain kiinni.

Julkisoikeudellisen aseman etuna on kirkon hyötyjen lisäksi nähtävillä laajempi periaatteellinen viesti, jossa sekulaarissa yhteiskunnassa myös uskonnottomat joutuvat olemaan tekemisissä uskontojen kanssa ja toisinpäin. Asemaan sisältyy symbolinen viesti, jota halutaan ylläpitää. Täysimittainen aseman hyödyntäminen vaatisi kuitenkin keskustelijoiden mukaan selkeää ja yhtenäistä viestiä kirkolta. Sellaisessa tilanteessa ei kokemusten mukaan kuitenkaan olla. Aseman haittana pidettiin julkisoikeudellista sääntelyä, joka tuottaa kirkkoon paljon byrokratiaa, mikä ei olisi tarpeellista kirkon itsensä kannalta. Toisaalta kirkon yhteiskunnalliset tehtävät, kuten hautaustoimi, tulevat tällä mallilla hyvin hoidetuiksi.

10 Muita teemoja

Viimeisessä keskustelujen alaosastossa käytiin keskustelua muista teemoista, jotka yhdistävät kirkon organisaatorakennetta sekä tukevat ja täydentävät sitä. Alateemoja yhdistävänä yleisenä huomiona voitaisiin mainita toivomus, että kirkon tutkimuskeskus ja koulutuskeskus tulisi integroida tiiviimmin kirkon toiminnalliseen työhön. Viestinnän tulisi yhdistää näitä kaikkia osa-alueita eikä vain olla yksi erillinen osa-alue muiden joukossa. Lisäksi ekologiset näkökulmat nostettiin esiin: kirkon tulee kaikilla tasoilla organisoitua ja tehdä työtä siten, että se edistää kestävästä kehitystä Suomessa ja maailmassa.

10.1 Tutkimus

Sen lisäksi, että tutkimuksen toivottiin integroituvan osaksi kirkon toiminnallista työtä, esimerkiksi hiippakuntien työn tueksi, siltä myös toivottiin yhä laajempaa yhteistyötä yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa valtakunnallisesti ja kansainvälisesti. Kirkko on tärkeä teologis-yhteiskunnallisen tutkimuksen rahoittaja, mutta tutkimusten käytännön hyöty tulisi kirkon työn näkökulmasta varmistaa. Hiippakuntien ohella esimerkiksi piispa kokous voisi hyötyä nykyistä enemmän tehdystä teologisesta tutkimuksesta, ja tutkimusaiheissa voitaisiin toteuttaa parempaa koordinaatiota ja aikataulutusta.

10.2 Koulutus

Järjestettävän koulutuksen päällekkäisyyksiä tulisi keskustelujen perusteella tarkastella tarkemmin. Koulutusta järjestäviä tahoja on paljon, ja jopa kirkkohallituksen osastot ja yksiköt on tavattu nähdä koulutusorganisaatioina, vaikka kirkossa on oma koulutusjärjestävä taho, Kirkon koulutuskeskus. Myös kapitulien järjestämiä koulutuksia tulisi keskittää nykyistä enemmän yhteen paikkaan. Toisaalta toivottiin, että koulutusta voitaisiin nykyistä enemmän ulkoistaa ja että ulkopuolella hankitulla koulutuksella olisi kirkossa merkitystä.

Koulutussuunnittelua tulisi kokemusten mukaan tehdä yhdessä toiminnallisen osaston ja hiippakuntien kanssa. Ehdotettu malli, jossa toiminnallisen osaston resurssit tuodaan keskushallinnosta hiippakuntiin, mahdollistaisi myös koulutuksen paremman sopivuuden olemassa olevien tarpeiden kanssa. Koulutusten sisältöihin toivottiin muutoksia siten, että ne rakentuisivat työalarajat ylittäen. Taloudellisesti tiukentuessa toivottiin liikkuvia kouluttajia sen sijaan, että koulutettavat liikkuvat toisiin kaupunkeihin.

10.3 Tietohallinto

Tietohallinnon suhteen toivottiin vahvaa keskittämistä keskushallintoon. Nykyisistä toiminnoista seurakuntien verkkohanketta pidettiin tarpeellisena ja nykytilaa vastaavana tapana tehdä yhteistyötä tietohallinnon tasolla seurakuntien kesken. Tietohallintoon liittyviin yhtenäistämisiin toivottiin jopa juridisia velvoitteita, jotta yhtenäisyys ja siten kulujen minimoituminen mahdollistuisivat. Nykyistä enemmän toivottiin helppoja etäosallistumismahdollisuuksia kokouksiin ja avoimuutta sähköisiin järjestelmiin. Esimerkkinä epäyhtenäisestä tietohallinnon tilanteesta nostettiin kapitulin ja seurakuntien kuuluminen eri IT-yksikön alle, minkä vuoksi kapitulin ja seurakuntien sähköinen yhteistyö on hankalaa.

10.4 Kehittäminen ja yhteistyösuhteet

Osaamisen kehittäminen koettiin keskusteluissa tärkeäksi, ja koulutuksen lisäksi ehdotettiin pakollista työkiertoa vakituisille työntekijöille esimerkiksi viiden vuoden välein. Yhteistyön tekeminen kirkon järjestöjen ja herätysliikkeiden lisäksi myös yhteiskunnallisten, paikallisten tahojen kanssa on olennaista. Esimerkiksi tilojen yhteiskäyttö voi olla ratkaisu tilanteessa, jossa seurakuntien tiloja vähennetään, mutta samalla alueella toimii kirkon järjestöjä tai muita toimijoita vajakäyttöisillä tiloilla. Kysyttiin myös, mihin kaikkeen kirkkoa voidaan käyttää, jotta kirkon kynnyks madaltuisi ja seurakuntalaisten kirkkoon ensimmäisenä mieltämä tila olisi täysin hyödynnetty.

Verkoston luomista ja ylläpitämistä yhteiskunnan eri sektoreilla pidettiin keskusteluissa tärkeänä. Työpaikkayhteistyölle nähtiin kasvava tarve. Tähän liit-

tyen nostettiin esille, että teologien ja pappien yhä laajempi sijoittuminen työelämän eri sektoreille koettiin mahdollisuutena, jota tulisi hyödyntää paremmin. Muualla kuin kirkon työssä, yliopistossa tai kouluissa työtä tekevät teologit (pappien virkaan vihityt ja vihkimättömät) ovat kirkolle mahdollisuus. Kirkon toivottiin pitävän yhteiskuntaan sijoittuneisiin teologeihin ja pappeihin yhteyttä, tarjoavan koulutusta esimerkiksi ihmisten kohtaamiseen ja hyödyntävän näiden ihmisten osaamista omassa kehitystyössään. Ajatus on linjassaan papin virkaan vihkimistä koskevan muutosehdotuksen kanssa, joka on laajemmin esitelty liitteessä 3. Wikityöskentelyssä esitettiin myös toive, että papin virkaan voitaisiin vihkiä myös yhteiskunnallisissa tehtävissä olevia, esimerkiksi yksityisellä sektorilla työskenteleviä teologeja.

10.5 Viestintä

Viestinnän asiantuntemuksen toivottiin läpäisevän kirkon organisaation kaikki tasot. Keskushallintoon sijoittuvia viestinnän resursseja tulisi siirtää hiippakuntiin piispojen ja paikallisen viestinnän tueksi. Nykyisissä hiippakunnissa koettiin viestinnän resurssien olevan niin pieniä ja osaamisen paikoin kehittymätöntä, että kokonaisuuden kannalta parempi olisi maalaajuinen viestinnän verkostomaisuus hiippakuntien välillä.

Kirkon viestinnän toivottiin olevan nykyistä enemmän sisällöltään hengellistä, jolloin kirkon erityistehtävä yhteiskunnassa kirkastuisi. Erään keskustelijan mukaan viestinnällä rakennetaan kirkon julkista identiteettiä:

Kirkon julkinen identiteetti ei saisi olla liian kaukana siitä, mitä kirke teologian eli ”ymmärrystä etsivän uskon” mukaan on. Olennaista on tietenkin myös se, että tämä identiteetti sanoitetaan siten, että julkisuus ja ihmiset ymmärtävät sen.

Kirkon toiminnan haluttiin pitävän sisällään myös vilpittömää tunneviestintää. Viestintäresursseja tulee yhtenäistää ja viestintään käytettäviä varoja kohdentaa tasaisemmin kirkkovuoden mukaisesti, jolloin kirkon yhteinen näkyvyys tukisi paremmin seurakunnissa tehtävää työtä. Kerran neljässä vuodessa toteutettavaa mittavaa seurakuntavaalikampanjaa mieluummin kirkossa olisi tehtävä pitkäjänteistä viestintää, joka nousee kirkon ydintyöstä. Yhteistyötä tulee kehittää kirkon alan toimijoiden kesken pitkäjänteisen viestinnän suunnittelussa ja esimerkiksi seurakuntalehtien ja muiden kirkollisten lehtien tuottamisessa. Sosiaalisessa mediassa tehtävä työ on samalla vankkaa viestintää, ja sen tulee olla osa jokaisen seurakuntien työssä näkyvällä sijalla.

11 Johtopäätökset ja tulosten arviointia

Tässä raportissa on koottu yhteen kirkon työntekijöiden ja luottamushenkilöiden ajatuksia siitä, miten kirkon organisaatiota, hallintoa ja käytäntöjä tulisi jatkossa kehittää, uudistaa ja muuttaa. Esitetyt ajatukset ja mallit sisälsivät paljon kiinnostavia näkökulmia. Samalla ne olivat paikoin ristiriitaisia: verkkokeskustelumainen lyhyt ja ytimekäs työskentelytapa ei aina sallinut monipuolista ehdotusten käsittelyä ja perustelua, jota keskustelujen aihe kaikessa laajuudessaan olisi ehkä kaivannut. Voidaan kuitenkin todeta, että keskustelijat esittivät kirkon tulevaisuuskomitean työlle monenlaisia käytännön työstä ja luottamustoimista nousevia ehdotuksia, joihin komiteassa kannattaa kiinnittää perusteellisemmin huomiota.

Wikikeskustelujen voidaan sanoa perustuvan vankkaan asiantuntemukseen, sillä keskustelijat työskentelevät seurakuntarakenteen ja kirkon organisaation ytimessä. Ehdotetuista malleista puuttuvat kuitenkin määrälliset arviot ehdotusten seurauksista ja vaikutuksista. Niitä tulee arvioida tämän kuulemisen ulkopuolella asiantuntijatyönä. Keskusteluissa esitetyt ajatukset ja mallit voivat antaa suunta- viivoja tarkemmalle vaikutusten arvioinnille.

Kirkon organisaation suunnittelu ei ole pelkästään rakenteellista vaan myös teologista työtä. Keskusteluissa peräänkuulutettiin sitä, että teologisesti eriytynyt ja melko moniarvoinen kirkko olisi yhtenäisenä kuitenkin mahdollinen. Tämä voitaisiin huomioida esimerkiksi siten, että mahdollistettaisiin jumalanpalvelusyhteisöjen erilaisuus. Hiippakuntamallissa tulisi sallia seurakuntien erikoistuminen hiippakuntien löyhässä ohjauksessa. Hmisten pitäisi myös voida valita seurakuntansa maantieteellisestä kotipaikasta huolimatta. Tämä oli toiveena erityisesti kaupunkialueilla, kun taas maaseutumaisemmissa seurakunnissa seurakunnan nähdään tärkeällä tavalla luovan paikallisidentiteettiä, jota ei pitäisi rikkoa. Ensijajaisen tärkeänä pidettiin sitä, että kirkko voisi toteuttaa hengellistä työtään. Seuraavaksi tärkeimpänä pidettiin sitä, että rakenteet ja hallinto palvelevat hengellistä työtä eivätkä ohjaa sitä.

Historian näkökulmasta katsottuna moni ehdotettu malli ei ole erityisen uusi. Huomionarvoisiksi ne kuitenkin tekee se, että ehdotukset ovat uusia tässä yhteiskunnallisessa, taloudellisessa ja aatteellisessa tilanteessa, vuoden 2015 Suomessa. Historiasidonnaisuus näyttää osin olevan myös tiedostamatonta, ja eri aikoina kirkossa vallalla olleet ja eri aikakausina painottuneet mallit, kuten episkopaalisuus, synodaalisuus tai parokiaalisuus, toistuvat käsillä olevissa ehdotuksissa vaihtelevasti.

Jos historiatietoisuus näkyi keskustelussa, siitä puuttuivat tietoiset tulevaisuusnäkökulmat. Ne olivat keskusteluissa läsnä lähinnä implisiittisesti olettamina, ja vain harva ehdotus perusteltiin selkeästi jollakin ennakoidulla näkemyksellä asioiden tilasta. Tällaisesta näkemyksellisyydestä esimerkkinä toimivat muun muassa talousnäkökulmat. Muitakin mittareita voitaisiin mahdollisesti käyttää. Raportoitu kuuleminen paikantuu siten nykyhetkeen, ja lähemmässä tarkastelussa se tulisi sijoittaa historiallisten kirkon toimintaa ohjaavien tekijöiden, mutta myös tulevaisuuteen katsomisen ja tietoisien ennakoinnin varaan.

Myös kirkossa kautta aikojen käyty keskustelu viran ja maallikkouden suhteesta näkyy näissäkin keskusteluissa. Maallikot pelkäävät viranhaltijoiden vallan kasvamista, ja viranhaltijat toivovat episkopaalisuuden vahvistumista erityisesti piispan viran osalta. Toisaalta kaikki toivovat seurakuntalaisten parempaa osallisuutta kaikessa työssä. Tulevaisuuden kirkon tasapainoilu voidaan nähdä tapahtuvan maallikoiden ja viranhaltijoiden samansuuntaisen yhteistyön etsimisenä siten, että toiminta määrittää hallintoa eikä hallinto toimintaa. Tälle ajalle tyypillinen toive keskusteluissa näyttää olevan erityisesti muiden kuin luottamustehtävissä olevien seurakuntalaisten aktiivisuuden kasvaminen seurakunnan toiminnassa. Lisäksi toivotaan kevyitä, helposti muutettavia ja joustavia hallinnollisia rakenteita, jotka sopisivat paremmin nykyiseen muuttuvaan ja paineiseen rytmiin yhteiskunnassa.

LIITE 1

Wikityöskentelyyn kutsutut seurakunnat kustakin hiippakunnasta.

Kuopion Hiippakunta

Puolangan ja Lieksan seurakunnat

Oulun hiippakunta

Haapajärven ja Kittilän seurakunnat

Turun arkkihiippakunta

Teljän ja Liedon seurakunnat

Lapuan hiippakunta

Honkajoen ja Äänekosken seurakunnat

Espoon hiippakunta

Keravan ja Vihdin seurakunnat

Mikkelin hiippakunta

Haminan ja Juvan seurakunnat

Tampereen hiippakunta

Hämeenlinna-Vanajan seurakunta

Helsingin hiippakunta

Tietoja seurakunnista ei toimitettu

Porvoon hiippakunta

Tietoja seurakunnista ei toimitettu

LIITE 2

Sisältöosioiden keskustelukysymykset

Kirkon työn strategiset painopistealueet

1. Onko kirkon mahdollista laittaa tehtäviään tärkeysjärjestykseen? Jos on, millainen olisi sinun mallisi: mistä on pidettävä kiinni, mistä olisi mahdollista luopua?
2. Mitkä ovat olleet teidän seurakuntanne/yksikkönne painopistealueet viime vuosina? Mitä valinnoilla on saavutettu?
3. Miten (oheisten) kirkon strategisten asiakirjojen suuntaviivat ovat näkyneet seurakunnassanne/yksikössänne?

Vapaaehtoistyö tulevaisuuden kirkossa

1. Millä konkreettisilla tavoilla seurakunnat voisivat edistää toimintaan aktiivisesti osallistuvien seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksia?
2. Miten vapaaehtoistyö tulisi organisoida ja sitä hallinnoida? Kuka johtaa vapaaehtoisia? Miten heidän työtään tulee tukea, ja kuka sen tekee?
3. Mikäli kirkko joutuu tulevina vuosikymmeninä vähentämään palkattuja työntekijöitä, mitkä nykyisistä työtehtävistä voitaisiin tehdä vapaaehtoisvoimin?
4. Monissa kirkon kaltaisissa organisaatiorakenteissa toiminta perustuu pitkälti vapaaehtoisiin. Mitä tämä edellyttäisi kirkolta?

Seurakunnat

1. Mikä seurakuntanne toiminnassa tukee kirkon tehtävän täyttymistä?
2. Mikä toiminnassanne liittyy kirkon tehtävään vain etäisesti tai ei lainkaan?
3. Millainen näky ohjaa seurakuntaanne? Minkä pitää muuttua, jotta visio toteutuu? Miten muutos on arvioitavissa? Ketkä ovat vastuussa, että visio toteutuu? Mitkä ovat seurakuntanne suurimmat haasteet? Miten niihin pitäisi reagoida?
4. Millaisia alueellisia tms. näkökohtia seurakuntanne elämään, toimintaan ja hallintoon liittyy, jotka toivoisitte otettavan huomioon, kun kirkon tulevaisuutta suunnitellaan?
5. Seurakuntaliitosten on pelätty ja koettu murtavan ihmisten kaipaamaa yhteisöllisyyttä. Toisaalta vaihtoehtoiseksi malliksi nostettu seurakuntayhtymisiin perustuva rakennemalli kaatui kevään kirkolliskokouksessa. Mikäli nykykehityksen myötä seurakunnat eivät pärjää taloudellisesti yksin tai talouden- ja kiinteistöhoito vaatisi sellaista erityisosaamista tai niin mitavia henkilöstöresursseja, ettei seurakunnilla ole siihen varaa, millä tavalla ongelma pitäisi ratkaista? (Tähän voi tarjota vaihtoehtoisia malleja!)

6. Millaisia tukitoimia seurakunnat kaipaavat hiippakunnilta ja keskushallinnolta?

Hiippakuntien rooli tulevaisuudessa

1. Onko hiippakuntien ja tuomiokapitulien nykyinen rooli kirkossa sopiva, vai tulisiko sitä kasvattaa? Tulisiko niille antaa uusia tehtäviä (mitä) vai ottaa päinvastoin pois nykyisiä (mitä)?
2. Millaisena näet hiippakuntavaltuustojen roolin ja tarpeellisuuden?
3. Voitaisiinko hiippakuntien määrää vähentää? Mikä olisi sopiva määrä?
4. Monissa ulkomaisissa kirkoissa hiippakuntia on kirkon jäsenmäärään nähden huomattavasti enemmän kuin Suomessa. Miltä vaikuttaisi malli, jossa hiippakuntia olisi huomattavasti nykyistä enemmän (20–30), talous- ja henkilöhallinto olisi pääsääntöisesti siirretty seurakunnilta ja seurakuntayhtymiltä hiippakuntien ammattijohtajille sekä demokraattiselle hallintoelimelle ja piispojen roolia olisi siirretty hallinnosta seurakuntaelämän tukemiseen ja valvomiseen, opillisiin kysymyksiin sekä kokonaiskirkon asioihin?
5. Millä tavoin hiippakunnat voisivat kehittää keskinäistä yhteistyötään?
6. Millainen olisi hiippakuntien ja kirkkohallituksen toiminnallisten osastojen optimaalinen työnjako?
7. Millaisia tehtäviä rovastikunnilla tulisi olla? Miten rovastikuntien tehtäviä ja merkitystä olisi syytä täsmentää?

Keskushallinnon rooli tulevaisuudessa

1. Mitkä ovat mielestäsi kirkkohallituksen tärkeimmät tehtävät? Mitkä asiat kannattaa ehdottomasti keskittää, mistä asioista kannattaisi luopua?
2. Mitä toimintoja pitäisi siirtää keskushallinnosta hiippakunnille tai seurakuntiin? Mitä pitäisi säilyttää ennallaan?
3. Miten vältetään kustannusten kasvu ja saman työn moninkertaistuminen silloin, jos keskushallintoa puretaan alatasoille?
4. Kirkolliskokouksen tehtävänä on käsitellä kirkon oppia ja työtä sekä kirkon lainsäädäntöä, hallintoa ja taloutta. Miten kirkolliskokous palvelisi parhaiten omassa tehtävässään, kun otetaan huomioon laajuus, rakenne ja kokoontumistiheys?
5. Miten kirkolliskokouksen toimintaa olisi syytä muuttaa ja tehostaa?
6. Mikä olisi piispainkokouksen rooli ja tehtävät tulevaisuudessa? Entä piispainkokouksen suhde kirkolliskokoukseen ja kirkkohallitukseen?

Kirkon ja valtion suhteet

1. Luterilainen kirkko ei ole Suomessa valtiokirkko samassa mielessä kuin se oli ennen kirkolliskokouksen perustamista ja uskonnonvapauslakia, mutta sillä on ortodoksisen kirkon kanssa yhä erityisasema Suomessa. Millä

- tavalla kirkon julkisoikeudellinen asema palvelee kirkon perustehtävän hoitamista?
2. Mitä haittaa julkisoikeudellisesta asemasta on kirkon perustehtävän hoitamislle?
 3. Onko nykyinen kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja muun lainsäädännön suhde selkeä? Ellei ole, miten sitä tulisi kehittää? Käytännön esimerkkejä.
 4. Tulisiko kirkon luopua viroista ja siirtyä työsuhteisiin?
 5. Kirkkoa on moitittu liian virkamiesmäiseksi ja hallintokeskeiseksi. Millainen organisaatiomalli mahdollistaisi ihmisläheisemmän, kutsuvan ja ydintyölle uskollisen kirkon? Millaista työtä pitäisi olla lisää ja mitä pitäisi vähentää? Miten mahdollistaa tämä organisaation avulla?
 6. Hautaustoimi merkitsee kirkolle huomattavia kustannuksia, joita valtion tuki ei kokonaan kata. Samalla kirkollinen hautaustoimi on yksi merkittävä väylä, jota kautta kirkko tavoittaa seurakuntalaisia. Kannattaisiko kirkon a) pyrkiä säilyttämään nykytilanne, b) etsiä valtiovallan kanssa uudenlaisia ratkaisuja hautaustoimen järjestämiselle vai c) luopua hautaustoimesta? Mikäli vastauksena oli kohta b, mitä nuo ratkaisut voisivat olla?

Päätöksenteko

1. Päätöksenteon hitauden on sanottu olevan yksi kirkon hallinnon ongelmista. Miten päätöksentekoa voitaisiin sujuvoittaa ja tehdä joustavammaksi?
2. Yksi muutöksentekoa vaikeuttavista tekijöistä on kirkolliskokouksen määräänemistöpöytä, joka vaatii 3/4 kannatuksen merkittäviä päätöksiä tehtäessä. Periaatteen keskeisenä tarkoituksena on suojella kirkon oppia muutoksilta. Pidätkö tiukkaa määräänemistörajaa perusteltuna, vai tulisiko sitä muuttaa? Miten?
3. Missä määrin kirkossa voidaan tai halutaan joustaa itsehallinnosta ja demokratian arvoista toiminnan sujuvoittamiseksi? Tarvitaanko vaaleilla valittavia edustuksellisia päätöksentekoelimiä kaikilla hallinnon tasoilla?
4. Mistä päätöksentekoelimistä olisivat valmis luopumaan?
5. Millaisia muutoksia toivoisit kirkollisiin vaaleihin (seurakuntavaalit, kirkolliskokousvaalit, välittömät kirkkoherran vaalit tms.)?

Muita teemoja: tietohallinto, tutkimus, koulutus, kehittäminen, yhteistyösuhteet ja viestintä

1. Miten *kirkon ICT* tulisi järjestää (mm. hankinnat, ohjelmat, tuki...)? Miten nykyinen käytäntö IT-alueista toimii, ja miten sitä mahdollisesti pitäisi muuttaa, jotta työ tehostuisi?
2. *KIPA*. Millaisia hyötyjä Kirkon palvelukeskus on tuonut seurakuntatyöhön? Mitä haittaa keskitetystä palvelusta on? Miten tätä toimintaa voitaisiin vielä tehostaa?

3. *Johtaminen.* Kirkon työ on kutsumustyötä, jossa työtä ohjaa yhteisen tehtävän lisäksi oma työnäky ja kutsumus. Miten kirkon organisaatio voitaisiin rakentaa siten, että nämä kaksi olisivat mahdollisimman vähän ristiriidassa yksittäisten työntekijöiden kohdalla? Millainen johtaminen mahdollistaa kirkon tehtävän hoitamisen ja ydinasioissa pysymisen? Miten johtaa yhdenvertaisesti samalla sekä työntekijöitä että vapaaehtoisia?
4. *Koulutus.* Kirkolla on oma koulutusorganisaatio, Kirkon koulutuskeskus. Millä tavoin koulutusta pitäisi tulevaisuudessa järjestää? Mitä koulutusta pitää järjestää itse ja mitä hankkia muualta? Millaista osaamista kirkon työntekijät tarvitsevat tulevaisuudessa?
5. *Kehittäminen ja sen tuki.* Miten mahdollistaa työn ohessa tapahtuva kehittyminen ja osaamisen sekä tiedon jakaminen mahdollisimman tehokkaasti? Miten luodaan kanavia avoimelle ja innostavalle työn kehittämislle tulevaisuudessa?
6. *Kirkon järjestöt,* kuten herätysliikkeet sekä lähetys- ja palvelujärjestöt, muodostavat omaleimaisen ja monipuolisen toimintakentän. Miten kirkon ja sen järjestöjen suhde pitäisi rakentua? Mitä tiloja voitaisiin yhdistää, ja mitä toimintoja tehdä yhdessä? Mitkä asiat tulee pitää erillään?
7. *Viestintä ja julkaisutoiminta.* Kirkossa tarvitaan sekä valtakunnallista että paikallisesti suunnattua viestintää. Mitä tulee tehdä keskitetysti, ja mitä voidaan hoitaa paikallisesti? Mitä viestinnän osa-alueita voitaisiin hoitaa hiippakunnissa, mitä seurakunnissa ja mitä keskushallinnossa? Miten työ sosiaalisessa mediassa tulee hoitaa? Miten julkaisutoimintaa voitaisiin tehostaa (seurakuntalehdet, keskushallinnossa tuotetut julkaisut ja lehdet, ulkopuolella kustannetut julkaisut)? Mitä voidaan yhdistää ja mitä pitää erillään – anna käytännön esimerkkejä.
8. *Tutkimus.* Kirkolla on oma tutkimusorganisaatio, Kirkon tutkimuskeskus, jossa tehdään mm. nelivuotiskertomukset ja rahoitetaan laajasti kirkkoa koskevaa tutkimusta. Erilaisia tutkimuksia ja kyselyitä teetetään myös ulkopuolisilla toimijoilla. Miten kirkon kustantama ja teettämä tutkimustoiminta palvelee työtä? Miten sitä pitäisi parantaa?
9. *Etenevä digitalisaatio, ekologiset kysymykset ja globalisaation myötä tapahtuva monikulttuuristuminen* koskevat myös kirkkoa. Mitä merkitystä näillä on kirkon tulevalle organisaatiolle, hallinnolle ja toimintatavoille? Mitä mahdollisuuksia ne tuovat, ja mitä ne haastavat?

LIITE 3

Papiston pappisvirkaan vihkiminen, kaitsenta ja henkilöstöasioiden hoito (erillinen ehdotus)

Lähetetty koordinaattorille sähköpostitse wikityöskentelyn yhteydessä.

Tulevaisuuskomitea tutkii kirkon hallinnon tulevaisuutta. Tämän tekstin pontimena on herättää keskustelua nykyisen pappeja koskevan henkilöstöhallinnon tarkoituksenmukaisuudesta.

Papiston henkilöstöhallinto jakautuu nykyisin työnantajan ja tuomiokapitulin kesken. Tämä aiheuttaa sellaista byrokratiaa, jonka tarkoituksenmukaisuutta pitäisi tulevaisuuden ja kirkon voimavarojen käytön kannalta harkita. Ajatukseni on se, voisiko seurakunnissa työskentelevän papiston henkilöstöhallinnon (eräitä poikkeustilanteita lukuun ottamatta, joista jäljempänä tarkemmin) antaa kokonaan seurakunnan tehtäväksi. Siis papin rekrytointi, virkasuhteeseen ottaminen, normaali henkilöstöhallinto virkavapauksien myöntämisineen, palkan maksamisineen, vuosilomien ja vapaa-aikojen myöntämisineen sekä myös virkasuhteesta irtisanomisineen toimisi normaaleilla työelämän pelisäännöillä. Työnantajana oleva seurakunta tai mikä tahansa työnantaja (lähetysjärjestö, koulu, konsulttiyritys, kunta jne.) hoitaisi virkamies/tösopimusoikeudellisten säännösten mukaiset työnantajavelvoitteet. Nykyisinhän jo papin muu työnantaja kuin kirkko/seurakunta hoitaa papin henkilöstöhallinnon itsenäisesti.

Piispan ja tuomiokapitulin rooli terävöitettäisiin ja samalla supistettaisiin lähinnä kahteen asiaan: papiksi vihkimiseen sekä piispalliseen kaitsentaan siihen tarvittaessa liittyvine sanktioineen (KL 5 luku). Piispa ja tuomiokapituli päättäisivät edelleen papiksi vihkimisestä. Kenelläkään ei olisi oikeutta saada vihkimystä. Mutta vihkimistä ei enää sidottaisi nykyiseen tapaan siihen, että vihkimishetkellä voidaan samalla antaa viranhoidomääräys seurakuntaan tai muun KL/KJ:n hyväksymän työnantajan palvelukseen. Teologian maisterin vihkimistä arvioitaisiin siitä lähtökohdasta, voidaanko kyseinen henkilö ottaa kirkon (ja siis samalla seurakuntien) papiksi. Jos pappi vihkimyksen saatuaan toimisi virassaan tai viran ulkopuolella kelvottomasti tai toimisi vastoin kirkon opetusta, tuomiokapitulilla olisi toimivalta KL 5 luvun mukaisesti puuttua pappisvirkaan. Jos tämä johtaisi pappisviran oikeuksien menettämiseen määrääjäksi tai kokonaan, se johtaisi samalla seurakunnan virkasuhteen lakkaamiseen määrääjäksi tai kokonaan. (Sen sijaan esimerkiksi irtisanominen seurakuntavirasta ei johtaisi automaattisesti pappisviran eli pappisoikeuksien menettämiseen, vaan tuomiokapituli harkitsisi, mikä merkitys irtisanomisella olisi pappisviran hoidolle.)

Seuraavassa on tarkempaa asian tarkastelua.

Kirkossamme on kolmenlaisia papin virkoja: kirkkoherran virka, kappalaisen virka ja seurakuntapastorin virka. Viroilla on eri kelpoisuusvaatimukset ja niiden

täyttö noudattaa eri säännöksiä ja menettelytapoja, jotka kaikki poikkeavat niin toisistaan kuin yleisestä kaikkia muita viranhaltijoita koskevasta rekrytointimallista.

Papistoa koskeva järjestelmä toimii nykyisin yksinkertaistettuna seuraavasti:

- Papiksi voidaan vihkiä teologian maisteri, jos piispa ja tuomiokapituli katsovat hänet sopivaksi toimimaan pappina ja hänelle on tarjolla virka, johon voidaan antaa viranhoitomääräys. Vihkiminen ja viranhoitomääräys on sidottu toisiinsa. Papiksi ei voida vihkiä ilman samanaikaista viranhoitomääräystä eli pappeja ei vihitä ns. varastoon. Vihkimyksessä saatavien pappisoikeuksien ja velvollisuuksien antaminen ovat nykyisin kohtalonyhteydessä samanaikaiseen viranhoitomääräyksen antamiseen.
- Normaalisti viranhoitomääräys annetaan seurakuntapastorin virkaan. Se voidaan antaa myös kappalaisen virkaan, joka on avoinna tai virkavapaalla olevan kappalaisen sijaiseksi. Se voidaan antaa myös muuhun ”kirkolliseen” tehtävään, kuten uskonnonopettajaksi, lähetysjärjestön palvelukseen tai yliopistovirkaan. Pappeja ei vihitä ns. varastoon. Piispojen käytäntönä (asia ei perustu säännöksiin) on ollut se, että vihkimystä ei anneta ilman viranhoitomääräyksen riittävää pysyvyyttä. Sellaiseksi on katsottu vähintään 6 kuukautta kestävä viranhoito.
- Pappisviran oikeuksien ja velvollisuuksien yhteys seurakunnan papin virkaan tai ylipäättään papillisten tehtävien hoitoon ei ulotu periaatteessa ensimmäistä viranhoitomääräystä pidemmälle. Papin pappisoikeudet ja velvollisuudet säilyvät koko eliniän siitä huolimatta, onko pappi papin tehtävissä vai ei (lukuun ottamatta eräitä vaaleihin liittyviä oikeuksia). Pappi voi toimia lähes koko työuransa vaikkapa konsulttiyrityksen osakkaana tai aikakauslehden päätoimittajana. Kun papin viran alku, vihkiminen, on tiukasti sidottu papin työn hoitamiseen, herää kysymys miksi niin on, kun jatkossa tätä yhteyttä ei edellytetä? Miksi papiksi vihkiminen on sidottu viranhoitomääräyksen antamiseen? Vaikka yhteys on yleensä luonteva, on matkan varrella ollut myös melko erikoisia viritelmiä. Muistaakseni esim. piispa Pihkala vihki aikoinaan papin hänelle räätälöityyn 5 %:n papinvirkaan. Jos tämä on mahdollista, miksi koko vihkimistä ei voitaisi irrottaa välittömästi työpaikasta seurakunnassa ja kiinnittää huomio siihen, onko papiksi pyrkivä kykenevä kunnialla hoitamaan pappeutta? Onko kirkon tulevaisuuden kannalta edelleen tarkoituksenmukaista ylläpitää sitä hallinnollista byrokratiaa, jonka pappisvihkimyksen ja viranhoitomääräyksen yhdistäminen väistämättä tuottaa?
- Papiston henkilöstöhallinto jakautuu työnantajan (srk, lähetysjärjestö) ja tuomiokapitulille. Viranhoitomääräyksen anto on seurakuntaviroissa keskitetty tuomiokapitulille. Tämä ilmenee eri tavoin eri papin viroissa.
 - *Seurakuntapastorin* virkoja ei laiteta hakuun, vaan niihin ilmoitetaan tuomiokapituliin, joka antaa viranhoitomääräyksen seurakuntaan (kirkkoneuvostoa normaalisti kuultuaan). Näin asia hoituu muodollisesti. Käytännössä virkoja pannaan hakuun seurakunnissa lehti-ilmoi-

tuksinkin tai ainakin viranhaltijan haku toteutuu usein seurakunnan/kirkkoherran voimin ja tuomiokapitulin roolina on muodollisen viranhoidomääräyksen antaminen. Toki tuomiokapitulilla ja piispalla on siinä yhteydessä myös mahdollisuus puuttua huonoksi katsomaansa rekrytointiin. Erityisesti tämä koskee tilannetta, jossa rekrytoitavalla ei ole pappisvihkimystä, koska vihkiminen on aina piispan ja tuomiokapitulin käsissä. Tähän liittyvänä jonkinlaisena ongelmana voidaan ehkä pitää sitä, että vihkimisen edellytykset eivät ole auki kirjoitettuja (esim. avoliiton vaikutus tms. vihittävän elämään liittyvä seikka voi olla vihkimisen este, mutta vihkimisen jälkeen se ei käytännössä enää olekaan este toimia pappina).

- (*Seurakuntayhtymän papin viroissa*, jotka ovat luonteeltaan seurakuntapastorin virkoja, noudatetaan poikkeavaa täyttömenettelyä haettavaksi julistamisineen, jossa tuomiokapitulin rooli on kaventunut muodollisen viranhoidomääräyksen antamiseen.)
- *Kappalaisen* virkaan viranhaltijan valitsee kirkkovaltuusto/seurakuntaneuvosto. Virkaa haetaan tuomiokapitulilta ja tuomiokapituli tutkii hakijoiden kelpoisuuden ja antaa hakijoista lausunnon seurakunnalle. Hakijoita ei enää aseteta paremmuusjärjestykseen, mutta lausunnossa arvioidaan hakijoita. Valitulle tuomiokapituli antaa viranhoidomääräyksen.
- *Kirkkoherran* vaali on perinteisesti ollut suora kansanvaali, jossa srk:n jäsenet valitsevat tuomiokapitulin ehdolle panemista 3 papista (ja mahdollisesta ylimääräisellä vaalisijalla olevasta) itselleen kirkkoherran. Nytemmin kirkkoherran virkaan voidaan seurakunnan pyynnöstä muuttaa kappalaisen vaalimallin mukaiseksi, jolloin hakijoita ei laiteta paremmuusjärjestykseen, mutta tuomiokapituli antaa heistä seurakunnalle lausunnon.
- *Kristillisten järjestöjen* työsuhteisiin ei anneta viranhoidomääräystä. Sen sijaan ilmeisesti edelleen annetaan ”päätös”, jolla pappi ”oikeutetaan toimimaan” järjestön palveluksessa. Tällaisen päätöksen oikeudellinen luonne on vähintään epäselvä. Palvelussuhteessa noudatetaan työsopimuslain määräyksiä.
- Henkilöstöhallinto työllistää paljon tuomiokapitulia: virantäytöt, virkavapaiden myöntämiset sekä vuosilomista ja vapaa-aikajärjestelyistä huolehtiminen. Lisäksi irtisanomiset vaativat tuomiokapitulin toimenpiteitä. Tätä kaikkea voidaan perustella sillä, että hiippakunnassa tulee voida turvata kussakin seurakunnassa jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten asianmukainen hoito. Tuomiokapitulilla on oikeus määrätä pappeja hoitamaan toisen työnantajan eli toisen seurakunnan papin tehtäviä, kun siihen on tarve. Mielestäni pitäisi harkita, tarvitaanko poikkeustilanteita varten, jossa jossain seurakunnassa jumalanpalvelusten pito ja kirkollisten toimitusten suorittaminen on

(tilapäisesti) uhattuna, nykyisenlaista jatkuvaa henkilöstöasioiden pyörittämistä tuomiokapitulin kautta.

Normaalitilanteissa seurakunnat huolehtivat itse sijaistyövoiman rekrytoinnista, vaikka tuomiokapituli muodollisesti antaakin tarvittavat viranhoidtomääräykset. Tuomiokapitulin istuntarytmi voi johtaa siihenkin, että määräykset annetaan jälkikäteen, jolloin muodollinen byrokraattisuus korostuu. Terveempi tilanne olisi mielestäni se, että seurakunta hoitaisi itsenäisesti tarvittavan rekrytoinnin sekä virkavapaa-, vuosiloma- ja vapaa-aikajärjestelyt omalla pappistyövoimalla tai sopimalla asiasta naapuriseurakuntien kirkkoherran ja pappien kanssa tai rekrytoimalla tarvittavaa työvoimaa muuten (esim. eläkeläispapit). Niinhän käytännössä nytkin tehdään. Käytännössä seurakunnat hyvin pitkälle hoitavat pappistyövoimansa saannin itse.

- Tuomiokapitulille olisi kuitenkin syytä antaa poikkeustilanteita varten mahdollisuus määrätä toisen seurakunnan pappi hoitamaan välttämättömät jumalanpalvelukset ja toimitukset, kunnes tilanne seurakunnassa saadaan normalisoitua. Mutta tähän riittäisi se, että vasta jos seurakunta ei itse saa asiaa hoidettua silloin tuomiokapituli tulee pyynnöstä hätiin.
- Mitä muutoksia ehdotus merkitsisi seurakunnille?
 - Seurakunta vastaisi kokonaan myös pappistyövoimansa rekrytoinnista. Seurakunta julistaisi virat haettavaksi, tutkisi hakijoiden kelpoisuuden (mikä on seurakunnalle aivan olennaisesti helpompaa kuin niiden muiden hengellisen työn virkaryhmien kelpoisuuden tutkiminen, joille piispainkokous on asettanut kelpoisuusvaatimuksia: kanttorit, diakonian viranhaltijat jne.), valitsisi virkaan, antaisi viranhoidtomääräyksen ja hoitaisi mahdolliset virkavalintaan kohdistuvat valitukset. Siis normaalit työnantajaveloitteet tulisivat seurakunnan hoidettavaksi.
 - Jos haluttaisiin rekrytoida vielä vihkimätön teologian maisteri, pitäisi toimia nykyiseen tapaan eli pyytää piispalta vihkimistä. Tuomiokapituli ja piispa tutkisivat asian ja päättäisivät vihkimisestä. Jos henkilö vihittäisiin, hänen tulisi suorittaa nykyiseen tapaan ordinaatiokoulutus ja muut tuomiokapitulin edellyttämät näytteet. Ennen vihkimistä hän voisi aloittaa työn seurakunnassa ilman papillisia oikeuksia, kuten nykyäänkin menetellään, jos seurakunta niin haluaa. Vihkimisen jälkeen vihitty siirtyisi papillisiin tehtäviin. Jos hakijaa ei vihittäisi, seurakunta joutuisi etsimään (kuten nykyisin) sopivamman hakijan.
 - Seurakunta joutuisi ilmoittamaan papin valinnasta tuomiokapitulille. Tämä olisi välttämätöntä siitä syystä, että tuomiokapitulissa on oltava selvillä hiippakuntaan kuuluvat papit mm. sellaisia vaaleja varten, joissa hiippakunnan papeilla on äänioikeus.
 - Seurakunta hoitaisi papistonsa vuosilomiin, virkavapauksiin ja vapaa-aikaan kohdistuvat työnantajatoimet itsenäisesti samoin kuin seurakunta tekee nyt muun henkilöstönsä osalta. Yksipappiset seurakunnat toimi-

sivat samoin, mikä tarkoittaa sitä, että kirkkoherra joutuisi (nykyiseen tapaan) varmistamaan, että käytettävissä on ulkopuolista työvoimaa lomien ja virkavapauksien aikana. Häätapauksia varten tuomiokapituli voisi auttaa sijaistyövoiman hankinnassa kapitulille erillissäännöksen perusteella annettavin valtuuksin määrätä papistoa seurakunnasta toiseen määrääjäksi (kuten nytkin on).

- Seurakunta vastaisi myös papin irtisanomisesta KL:ssa säädetyillä irtisanomisperusteilla (pappiin liittyvät irtisanomisperusteet tai taloudellistuotannolliset irtisanomisperusteet). Papin irtisanominen papin virasta seurakunnassa on eri asia kuin pappisoikeuksien menettäminen tai pappisvirasta pidättäminen (eli papin oikeuksien käyttämisestä pidättäminen KL 5:3 mukaan).
 - Ymmärtääkseni ainakin suomalaisessa luterilaisuuden tulkinnassa on pidetty tärkeänä, että pappi ei tule papin työssään riippuvaiseksi työnantajaseurakuntansa mielipiteistä. Pappia ei saa painostaa toimimaan seurakunnan mieltymyksen mukaan papillisissa tehtävissä esim. irtisanomisen uhalla. Jos seurakunta olisi papin irtisanova taho, uhkaisiko tämä papin riippumattomuutta suhteessa seurakuntaan. Nähdäkseni näin ei kävisi, koska kirkkolaki määrittää irtisanomisperusteet eikä papin irtisanominen olisi mahdollista ”mieltymysperusteilla”. Jos srk. katsoo papin toiminnassaan rikkovan pappisvirkaansa, sitä koskevat toimenpiteet kuuluvat tuomiokapitulille pappisvirkaan ja siten kaitsemaan piiriin kuuluvina asioina. Ks. myös Risto Saarisen muistion s. 10 alalaitaa, jossa valetetaan lyhyesti episkopaalisen ja synodaalisen mallin eroa: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/EE4CA05F09EA5A22C2257E70003B1F1B/\\$FILE/Risto%20Saarinen%20-%20Kirkko-oppi.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/EE4CA05F09EA5A22C2257E70003B1F1B/$FILE/Risto%20Saarinen%20-%20Kirkko-oppi.pdf)
- Mitä ehdotus merkitsisi piispalle ja tuomiokapituleille
 - Tuomiokapitulin ja piispan tehtävät papistoon nähden suuntautuisivat pappisvirkaan, siis pappenteen, ei sen sijaan enää papin henkilöstöhallintoon seurakuntavirassa eli papin virkamiesoikeudelliseen palvelussuhteeseen. Siten tuomiokapitulin tehtävistä poistuisivat kaikki seurakunnan virkasuhteeseen kuuluvat toimenpiteet:
 - viran haettavaksi julistaminen
 - kelpoisuuden tutkiminen
 - lausunnon antaminen hakijoista/ehdollepano
 - viranhoidomääräyksen antaminen
 - virkavapauden myöntäminen
 - vuosiloma- ja vapaa-aikajärjestelyt

1 Liitteen kirjoittajan viittaama *Risto Saarisen* muistio löytyy tämän teoksen alusta otsikolla ”Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkko-oppi”. Toim. huomio.

- nimikirjan pito (hiippakunnan pappien rekisteri esim. vaaleja varten hoidettaisiin muulla tavalla)
- työtodistuksen antaminen kirkkoherralle.
- Piispan ja tuomiokapitulin tehtävät papistoon nähden suuntautuisivat pappisvihkimykseen sekä kaitsentaan (ja siihen liittyvään sanktiointiin, kun tarvetta olisi; KL 5:3)
 - Vihkimisestä päättäminen (sisältäen ordinaatiokoulutuksen yms.)
 - Kaitsenta eri tavoin (esim. pappeinkokoukset/synodaalikokoukset, piispantarkastukset, pappeja koskevien kanteluiden käsittely, omaehtoinen valvonta jne.)
 - Omaa hiippakuntaa koskevan pappien rekisterin ylläpito, mikä liittyy paitsi suoraan kaitsentaan myös kirkollisiin vaaleihin.
 - Itse ajattelen, että papeille pitäisi luoda lääkärien tapaan sellainen rekisteri, jossa kullakin papilla on oma tunnuksensa, kuten lääkäreillä sv-koodi. Hiippakunnat vastaisivat vihittäville annettavasta koodista. Rekisteri olisi esim. maistraattien käytettävissä, jos pitää selvittää, onko henkilö avioliittoon vihkimiseen toimivaltainen henkilö. Jos pappi menettää KL 5:3 mukaisessa prosessissa pappisoikeutensa määräajaksi tai kokonaan, tästä tehdään merkintä rekisteriin (pappi poistetaan rekisteristä).
 - Pappisvirkaa koskevista ”rangaistuksista” päättäminen; KL 5:3
- Miten ehdotus vaikuttaisi kirkkolainsäädäntöön
 - Tätä en ehdi nyt perata. Niin kirkkolaista kuin varsinkin kirkkojärjestyksestä poistuisi lukuisia kokonaisia pykäläiä tai momentteja.

NUORTEN KUULEMINEN

1 ”Nuorten näkökulmia ja asiantuntevuutta”

Kirkon tulevaisuuskomitea perustettiin toukokuussa 2015 visioimaan kirkkoa, joka olisi nykyiseen verrattuna organisaatioltaan kevyempi, reagointikykyisempi ja joustavampi ja jossa korostuisivat seurakuntalaisten osallisuus ja kirkon perustehtävien tehokkaampi toteutuminen muuttuvassa toimintaympäristössä.¹

Perustamispäätöksen yhteydessä kirkolliskokous edellytti erityisellä lisäponnella, että tulevaisuuskomitea ”osallistaa työskentelyynsä nuorten näkökulmia ja asiantuntevuutta”. Pöytäkirjan taustalla esiintyi huolta siitä, että komitean kokoonpanoon ei nimetty lainkaan tulevaisuuden avainhenkilöitä, eli nuorten tai nuorten aikuisten edustajia.²

Komitea ryhtyi jo ensimmäisessä kokouksessaan suunnittelemaan nuorten kanssa tehtävää yhteistyötä. Ensimmäiset suunnitelmat pohjautuivat neuvotteluihin, joita komitean sihteeri kävi kirkkohallituksen toiminnallisen osaston apulaisjohtaja *Pekka Asikaisen* ja asiantuntijoiden *Sirpa Syrjän* ja *Tarja Liljendahlin*, Kirkon ruotsinkielisen työn keskuksen (KRTK) asiantuntijoiden *Sara Åströmin* ja *Simon Lampeniuksen* sekä Nuorten Keskus ry:n pääsihteeri *Eija Kallisen* kanssa.

Nuorten osallistaminen tulevaisuuskomitean työhön päätettiin toteuttaa kolmen yhteistyöverkoston kautta, jotka olivat Nuorten tulevaisuusseminaari ”Kirkko 2020”, nuorten aikuisten vaikuttamisverkosto NAVI sekä Porvoon hiippakunnan ruotsinkieliset nuorten kirkkopäivät *Ungdomens Kyrkodagar* (UK).

2 Nuoret keskustelevat tulevaisuudesta

Syksyn 2015 aikana tulevaisuuskomitea pohti erityisiä kirkon tulevaisuuteen liittyviä teemoja, joista se halusi kuulla nuorten näkemyksiä. Näiden toiveiden pohjalta komitean sihteeri ja kevään 2016 nuorten seminaarien valmistelijat suunnittelivat kaksi yhteistyöprosessia, joiden tarkoituksena oli antaa mahdollisimman suurelle nuorten joukolla tilaisuus osallistua kirkon tulevaisuutta koskevaan keskusteluun mutta jotka olisivat samalla toteutettavissa komitean tiukassa aikataulussa.

1 Komitean perustaminen [2015].

2 Kirkk.kok. ptk-k 2015, 29 §; Kirko.kok. kptk-k 2015, 29 §.

Ungdomens Kyrkodagarin vuoden 2016 teemaksi oli jo aiemmin noussut tunnettu fraasi ”kaikki ovat tervetulleita kirkkoon”. UK:n järjestäjät haastoivat nuoria pohtimaan, ovatko kaikki todella tervetulleita ja mitä merkitsee olla tervetullut. Nämä näkökulmat olivat nousseet ajankohtaisiksi yhteiskunnan monikulttuuristumisen ja Euroopan pakolaiskriisin myötä.³

Teeman ympärille rakennettiin kysymyksiä, joissa otettiin huomioon myös komitean toivomia näkökulmia. Nuoria pyydettiin pohtimaan muun muassa maahanmuuttajanuorten sekä seurakunnista irrallisten kantasuomalaisten nuorten tavoittamista, nuorten osallisuutta seurakuntien vapaaehtoistyöhön sekä sosiaalisen median hyödyntämistä seurakuntaelämässä.⁴

UK kokosi keskustelun ydintulokset komitealle lähettämäänsä vastauskirjeeseen, joka löytyy kokonaisuudessaan tämän selvityksen liiteosasta (Liite 1). Kirjeen mukaan kolmella sektorilla on erityinen merkitys seurakuntien ja nuorten välisen yhteyden rakentumisessa.

Koulu on avainasemassa informaation jakamisessa. Seurakuntien tulee levittää tietoa toiminnastaan päivänavauksissa ja koulujen ilmoitustauluilla, minkä lisäksi myös työntekijöiden henkilökohtaiset kouluvierailut ovat tärkeitä.⁵

Sosiaalista mediaa olisi mahdollista hyödyntää huomattavasti nykyistä enemmän, ja tässä perinteisten toimintamallien tulisi kääntyä pääläelleen. Sen sijaan, että seurakuntien työntekijät yrittävät lähestyä nuoria sosiaalisessa mediassa, vastuu tulisi antaa nuorille. He voisivat jakaa informaatiota eri foorumeilla ja myös opastaa seurakuntien työntekijöitä sosiaalisen median maailmaan.⁶

Kolmas tärkeä tekijä on niin sanotulla matalan kynnyksen toiminnalla, jonka piiriin lukeutuu monenlaisia aktiviteetteja urheilutapahtumista ja elokuvailloista aina kahvilatoimintaan. Tärkeää on ylipäätään se, että nuorilla on mahdollisuus viettää aikaa keskenään seurakunnan tiloissa.⁷

Näiden kolmen sektorin ohella nuoret kiinnostivat erityistä huomiota rippikoulun jälkeiseen ajanjaksoon eli vähittäiseen siirtymiseen nuorten toiminnasta aikuiseksi seurakuntalaiseksi. Tähän ikäryhmään kirkon tulisi panostaa. Olisi esimerkiksi tärkeää löytää sellainen messu, joka sopisi sekä nuorille että aikuisille seurakuntalaisille.⁸

Nuorten Keskus ry:n ja Kirkon kasvatus- ja perheasiain yksikön (KKP) järjestämän ”Nuorten tulevaisuusseminaari Kirkko 2020:n” ympärillä toteutettu yhteistyö oli prosessina pidempi. KKP:n edustajat laativat komitean kysymysten pohjalta nuorteniltoja varten ryhmätyömateriaaleja, jotka lähetettiin seurakunnille eri

3 UK 2016 kutsukirje [2015].

4 UK 10.3.2016.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 Ibid.

8 Ibid.

puolilla maata. Nuoret pääsivät pohtimaan esimerkiksi nuorten suhtautumista ja suhdetta seurakuntien nuorisotyöhön, moninaisuuden ja yhteisöllisyyden toteutusta nuorisotyössä sekä seurakuntien tulevaisuutta. Ryhmätöiden tulokset lähetettiin KKP:n ja Nuorten Keskuksen asiantuntijoista sekä nuorista koostuuneeseen työryhmään, joka valmisteli niiden pohjalta ”Kirkko 2020” -tulevaisuusseminaarin ohjelman.⁹

Toukokuussa 2016 järjestettyyn tulevaisuusseminaariin osallistui noin 60 nuorta eri puolilta maata. Seminaari koostui viiden teeman ympärille rakennetuista työryhmistä, joita johtivat NAVI-verkoston kuuluvat nuoret aikuiset, sekä yhteisestä purkutilaisuudesta. Seminaariin osallistui myös muutamia aikuisia, lähinnä järjestävien organisaatioiden, kirkolliskokouksen ja median edustajia, joista viimeksi mainitut olivat itsekkin nuoria. Tulevaisuuskomiteaa seminaarissa edustivat varapuheenjohtaja *Aulikki Mäkinen* sekä sihteeri *Juha Meriläinen*.

Seminaarin keskusteluteemat olivat ”Kirkon jäsenyyttä”, ”Kirkko auttaa”, ”Kaikkien kirkko”, ”Kirkko tässä ajassa” ja ”Kirkko rauhoittumispaikkana”. Nuorten ääni tulevaisuusseminaarissa oli selkeä ja monelta osin yhtenevä UK:n linjausten kanssa.

Nuoret korostivat sitä, että kirkko kuuluu jokaiselle riippumatta siitä, millaista ihmisryhmää hän edustaa. Kirkon avaimia ihmisten kohtaamisessa ovat lähimmäisen rakkaus, kasvattaminen erilaisuuden hyväksymiseen, ennakkoluulojen purkaminen, tasa-arvon korostaminen, ihmisoikeuksien huomioiminen, turvallisen toimintaympäristön rakentaminen, monikieliset messut ja yhteinen tekeminen. Ennakkoluulot, eriarvoisuus, rasismi ja pelot eivät kuulu kirkkoon.

Jokaisella seurakuntalaisella, myös nuorella, tulee olla mahdollisuus osallistua, toimia ja elää seurakunnassa, kantaa siitä vastuuta ja vaikuttaa sen päätöksentekoon. Nuorille tulisi avata nykyistä enemmän mahdollisuuksia osallistua päättäviin elimiin, ja äänestysikärajaa tulisi edelleen laskea 15 ikävuoteen, jolloin rippikoulu ja konfirmaatio olisivat konkreettisia portteja seurakunnan täysivaltaiseen jäsenyyteen.

Seminaarissa korostui vahvasti, että asioita tulee tehdä kirkossa yhdessä ja yhteisönä. Nuorten tavoittamisessa avainhenkilöitä ovat ennen muuta toiset nuoret mutta myös nuorisotyönohjaajat, jotka ovat joko portti tai pullon kaula nuorten ja muun seurakunnan välillä. Kirkkoon kohdistuvien ennakkoluulojen purkamisen on myös tärkeää nuorten tavoittamisen kannalta. Kirkon tulisi olla jäsenilleen kotoisa ja yhteisöllinen paikka, johon on helppo tulla.

Nuoria ei tulisi nähdä toiminnan kohteina, sillä he haluavat ja voivat olla myös aktiivisia seurakunnan jäseniä ja toimijoita. Nuoret esimerkiksi korostivat haluaan osallistua yhtäältä tiedotukseen ja toisaalta diakoniatyöhön. Kirkko ei tarvitse erillisiä somettajia, sillä nuorilla on siinä osaamista ja intoa, ja nuorten verkostot sosiaalisessa mediassa ovat laajempia, kuin mihin kirkko organisaationa pystyy.

9 Materiaalipaketti nuorteniltaan [2015].

Seurakunnat voisivat esimerkiksi kutsua nuoria mediaisosiksi tai jakamaan seurakunnan toimintaa koskevaa informaatiota sosiaalisessa mediassa.

Diakoniatyön suhteen seminaarin osallistujat ehdottivat, että jumalanpalvelusvierailujen ohella rippikouluun tulevilta nuorilta voitaisiin edellyttää osallistumista talkoisiin, yhteisvastuukeräykseen tai auttamistyöhön. Monet nuoret kokivat esimerkiksi vanhustentalovierailut mielekkäiksi ja tärkeiksi. Heillä oli vierailujen kautta mahdollisuus auttaa ja ilahduttaa vanhuksia, minkä lisäksi vierailut avarisivat nuorten käsityksiä kirkon toiminnasta: kirkko ei ollut vain tyhjiä saleja tai kuivia messuja. Mikäli seurakunnat voisivat antaa nuorille työtodistuksia tehdystä vapaaehtoistyöstä, se aktivoisi ja motivoisi heitä osallistumaan. Vapaaehtoistyöstä saisi näin paitsi työkokemusta myös apua työelämään siirtymisessä.

Tulevaisuuden suhteen nuoria huolestuttivat kirkollisveron mahdollinen poistuminen, minkä pelättiin vaikuttavan kirkon nuorisotyöhön ja muuhun toimintaan, sekä ympäristön tulevaisuus. Ihmisten suhde luontoon on heidän mukaansa lähtökohtaisesti hyväksikäyttävää ja tuhoavaa, ja kirkon tulisi olla aktiivisesti taistelemassa muutoksen puolesta – yhtäältä ympäristökasvatuksen kautta, toisaalta toimimalla itse esimerkkinä.

Pakolaisia ei pitäisi kirkossa nähdä uhkana. Seurakuntalaisten tulee tukea heidän sopeutumistaan ilman, että apuun liittyy käännytystä. Niin pakolaisilla kuin muilla maahanmuuttajilla tulee olla mahdollisuus halutessaan osallistua kirkon elämään ja vaikuttaa siellä.

Kirkko 2020 -tulevaisuusseminaarin viesti tulevaisuuskomitealle oli, että komitean tulisi miettiä välineitä ja toimintatapoja, joiden avulla seurakunnat voisivat siirtää nykyistä enemmän toimintamuotoja vapaaehtoisille. Nykyisin auttaminen ei ole helppoa, ja sen toteuttamiseen tarvitaan paljon byrokratiaa. Eri-ikäiset ihmiset tulisi auttaa rakentamaan yhdessä tulevaisuuden kirkkoa.

3 Nuoret komitean vieraina

Osa suunniteltua yhteistyöprosessia oli, että nuorten seminaarien ja verkostojen edustajat kutsuttaisiin tulevaisuuskomitean kokoukseen yhtäältä kertomaan käydyistä keskusteluista ja toisaalta jatkamaan keskustelua kirkon tulevaisuudesta ja komitean näkemyksistä.

Yhteinen kokous toteutettiin Kirkon talossa, Helsingissä, 17.6.2016, ja siihen osallistuivat komitean ohella *Otso Kaihlanen* ja *Jani Suomi* Kirkko 2020:sta sekä NAVI-verkoston puheenjohtaja *Noora Isoranta*. *Ungdomens Kyrkodagarin* edustajia ei yrityksistä huolimatta saatu mukaan.

Kokouksessa nousi esiin neljä erityistä teemaa: 1) seurakuntayhteyden katkeaminen, 2) toimintamahdollisuudet kirkossa, 3) aliedustus kirkollisessa päätöksenteossa sekä 4) viestinnän haasteet.

Seurakuntien nuorisotyö, erityisesti rippikoulutoiminta, kokoaa yhä huomattavan osan suomalaisista nuorista, mutta tästä huolimatta nuorten aikuisten vieraantumisen ja eroamisen kirkosta kasvaa jatkuvasti. Nuorten aikuisten NAVI-verkosto on kiinnittänyt huomiota tähän kriittiseen vaiheeseen ja ennen muuta siihen, että seurakuntayhteyden katkeaminen tapahtuu usein silloin, kun nuoret vaihtavat asuinpaikkaa joko opiskelun tai työn vuoksi.

Ilmiöön löytyy toki monia muitakin taustatekijöitä. Erilaiset muutostekijät, kuten mahdollinen muutto, opiskelujen tai työn aloitus, uusien sosiaalisten suhteiden rakentaminen tai esimerkiksi perheen perustaminen tekevät elämästä hektistä, jolloin aikaa ja mahdollisuuksia seurakuntaelämään osallistumiselle ei ole samalla tavalla kuin varhaisessa nuoruudessa. Koska rippikoulutyön kaltaista seurakunnan toimintaan vetävää organisoitua tai ”pakottavaa” tekijää ei enää ole, seurakuntayhteys voi katketa tahtomatta ja miltei huomaamatta silloinkin, vaikka nuori jäisi asumaan vanhalle kotiseudulle.

Yksi ratkaisu ongelmaan voisi kaupunkiympäristössä olla se, ettei seurakunnan vaihtaminen olisi välttämätöntä silloin, kun asuinpaikka vaihtuu saman kaupungin eli käytännössä seurakuntayhtymän sisällä.

Ratkaisua voisi etsiä myös madaltamalla kirkkoon tulemisen kynnystä. Töiden tai opintojen jälkeen edessä ovat kotityöt ja ruuan valmistus, mahdollisesti kokonaiselle lapsiperheelle, minkä jälkeen aikaa tai energiaa seurakunnan toimintaan lähtemiselle ei enää jää. Jos seurakunta tarjoaisi nuorille aikuisille ja perheille mahdollisuuden kokoontua töiden jälkeen seurakunnan tiloissa ja laittaa siellä yhdessä ruokaa, aikataulullinen este poistuisi ja seurakunnasta muodostuisi läheisempi ja yhteisöllisempi paikka. Ratkaisuja voi olla monia muitakin, mutta ne kaikki edellyttävät asenteiden muutosta.

Nuorilla tulisi olla mahdollisuus heistä ja heidän tarpeistaan kumpuavaan, omaehtoiseen toimintaan. Nykyisin nuoria ja nuoria aikuisia pidetään toiminnan kohteina, vaikka heidän tulisi olla ja he haluaisivat olla itse aktiivinen osa seurakuntaa. Uudet ideat kaatuvat usein siihen, että niitä pidetään lähtökohtaisesti mahdottomina tai vedotaan siihen, ettei työntekijöillä ole aikaa niiden organisointiin. Toisaalta, jos nuorille – ja ylipäätään seurakuntalaisille –, annettaisiin avaimet kirkon tiloihin, uudetkaan toimintamuodot eivät sitoisi työntekijöiden resursseja vaan päinvastoin sitouttaisivat nuoria seurakuntaan ja keskinäiseen vastuuseen.

Vapaaehtoistyöstä puhuttaessa on edellä kuvatun työntekijäkeskeisyyden ohella nykyisten tehtävien näennäisyys. Vapaaehtoistoiminnan tulisi olla mielekästä, merkityksellistä ja haastavaa, jotta se motivoisi. Toiminnan konkreettiset esteet tulisi purkaa, mikä merkitsisi paitsi tilojen avaimien koskevien käytänteiden uudistamista myös kirkon verkkosivujen ja muiden järjestelmien uudistamisesta sellaisiksi, että vapaaehtoiset ja kesätyöläiset voisivat hoitaa tehtäviään ilman esimerkiksi tietoturvaan liittyviä ongelmia.

Lopulta vapaaehtoistyöhön ja ylipäätään toimintamahdollisuuksiin liittyvistä esteistä perimmäisin on se, ettei seurakunnissa uskalleta luottaa nuoriin tai yli-

päätään seurakuntalaisiin. On toki mahdollista, että toiminnan vapauttamisesta seuraisi joskus virheitä, mutta virheet kuuluvat elämään, ja niitä voi pyrkiä ehkäisemään hyvällä ohjeistuksella.

Seurakuntayhteyden katkeamisen ohella nuorten ja nuorten aikuisten merkittävä aliedustus kirkon päätöksenteossa on ollut toinen NAVI-verkostoa huolestuttanut piirre, ja asiasta oli noussut keskustelua myös nuorten tulevaisuusseminaarissa. Nuorilla tulisi olla ennen muuta mahdollisuus vaikuttaa heitä itseään koskeviin päätöksiin, mikä nostaa paikallistason päätöksenteon erityisellä tavalla esiin. Samalla kynnys ylemmän portaan päätöksentekoelementtiin on nuorten aikuisten näkökulmasta noussut kohtuuttomaksi. Esimerkiksi kirkolliskokouksessa on vain yksi alle 30-vuotias edustaja, eikä varsinaisia nuoria ole. Keski-ikä kirkon ylimmillä päättäjillä on huomattavasti yli 50 vuotta.

Tulevaisuuskomitea on pohtinut mietinnössään nuoria ja nuoria aikuisia koskevien kiintiöpaikkojen luomista niin seurakuntaneuvostoihin kuin kirkolliskokoukseen. Kyse olisi tällöin puhe- ja läsnäolo-oikeudesta ilman äänioikeutta.

Kokoukseen osallistuneet nuoret pitivät ajatusta erinomaisena. Äänioikeuden puuttuminen mahdollistaisi sen, että äänestys- ja edustusikärajaa voitaisiin nykyisestä laskea, mitä nuorten tulevaisuusseminaarissa toivottiin. Äänestysrajaa laskeamalla rippikoulusta ja konfirmaatiosta voitaisiin tehdä nykyistä selvemmin portti (miltei) täysivaltaiseen kirkon jäsenyyteen. Lisäksi 16–18-vuotiailla nuorilla olisi elämänvaiheesta johtuen enemmän aikaa ja tuoreeltaan takana olevasta rippikoulusta johtuen kiinnostusta osallistua päätöksentekoelementtiin.

Äänioikeuden puuttumista he eivät pitäneet varsinaisena haittana. Läsnäoloiltaan ja kannanotoillaan nuoret voisivat muistuttaa päättäjiä omista näkökulmistaan ja ylipäättään siitä, että heidät on otettava huomioon päätöksiä tehtäessä. Samalla nuoret saisivat enemmän kontaktipintaa kirkolliseen päätöksentekoon ja sitoutuisivat vahvemmin seurakunnan ja koko kirkon elämään.

Viestinnässä ongelmana on yhtäältä se, ettei nuorille tarkoitettu viestintä kohdennu niihin kanaviin, käytännössä sosiaalisen median muotoihin, joissa nuoret ovat ja joita he seuraavat. Lisäksi aikuisilta työntekijöiltä tulevat viestit eivät ole yhtä tehokkaita kuin toisilta nuorilta tulevat viestit. Sekä vaikuttavuuden, tavoitettavuuden että katu-uskottavuuden kannalta olisi tärkeää, että nuoret saisivat kantaa vastuuta nuoriin kohdistuvasta viestinnästä. Heiltä löytyisi valmiuksia ja kiinnostusta, kunhan he saisivat siihen mahdollisuuden sekä oikeuksia ja lupakysymyksiä koskevaa ohjeistusta. Viestintää tulisi tehostaa kaikilla saroilla, myös vapaaehtoistoiminnan ja vaalien kohdalla.

Kokoukseen osallistuneita nuoria pyydettiin vielä kertomaan, millainen kirkon tulisi olla 10–20 vuoden päästä. Vastauksissa nousivat esiin tasa-arvo, kaikkien ihmisten hyväksyminen riippumatta heidän kansalaisuudestaan tai seksuaalisesta suuntautumisestaan, yhteisöllisyys, matala tekemisen kynnys ja kirkkojen konkreettinen avoimuus seurakuntalaisille. ”Jos kirkko on tärkeä ihmiselle, hänen pitää voida päästä sinne.”

Yhteinen tapaaminen toi uusia virikkeitä, joita mietinnössä on otettava huomioon, mutta ennen muuta se vahvisti sitä, että tulevaisuuskomitean näkemykset uudistustarpeista ovat selvästi samansuuntaisia nuorten toiveiden kanssa.

4 Yhteenveto

Nuorten merkitys kirkon tulevaisuuden kannalta on tänä päivänä poikkeuksellisen voimakkaasti korostunut. Vaikka seurakuntien nuortentoiminta tavoittaa yhä suuren joukon nuoria, monet näistä jättävät kirkon vain muutamaa vuotta myöhemmin. Nuorten aikuisten vieraantuminen ja eroaminen kirkosta on voimakkaampaa kuin koskaan ennen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon historiassa.

Nuorten kohdalla ei tule kuitenkaan tarkastella vain tilastoja vaan miettiä laajemmin sitä, mitä kirkko nuorille merkitsee ja millainen rooli sillä on heidän elämässään. Tänä päivänä nuoret ja nuoret aikuiset koetaan liian usein toiminnan kohderyhmäksi. Ajattelutapa nousee työntekijäkeskeisestä kulttuurista ja samalla voimistaa sitä entisestään.

Kirkon ja seurakuntien ei tulisi nuorten mukaan olla työntekijöiden johtamia instituutioita, sillä erilaiset ja eri-ikäiset seurakuntalaiset ovat yhdessä kirkko. Sen sijaan, että nuoria tavoiteltaisiin ulkopuolelta, heille tulisi antaa mahdollisuus elää, toimia ja vaikuttaa osana seurakuntaa; omista toiveistaan ja tarpeistaan käsin ja täysivaltaisina jäseninä. Tämä ei ole mahdollista ilman syvää muutosta ajattelutavoissa ja toimintakulttuurissa. Nuorille on annettava vastuuta ja heihin on luotettava, puhutaan sitten seurakunnan tilojen käytöstä, vapaaehtoistyöstä tai viestinnästä.

Toiminnan suhteen nuoria kiinnostaa yhdessä olo, yhteisöllinen harrastustoiminta, kuten musiikki ja urheilu, viestintä sosiaalisessa mediassa, diakoniatyö ja hartauselämä. Esimerkiksi seurakuntien viestintää sosiaalisessa mediassa olisi mahdollista ohjata työntekijöiltä niille, jotka sosiaalista mediaa eniten käyttävät ja jotka sen parhaiten hallitsevat, siis nuorille. Myös kirkollista päätöksentekoa kohtaan on nuorten parissa huomattavaa kiinnostusta erityisesti silloin, kun kyse on nuoria itseään koskevista päätöksistä.

Kirkollisten vaalien kohdalla on tarpeen harkita äänestysikärajan laskemista sekä tiedotuksen suuntaamista nykyistä voimakkaammin sosiaaliseen mediaan. Erityisen tärkeää on varmistaa nuorten läsnäolo sekä seurakuntien päätöksenteossa että kirkolliskokouksessa myöntämällä nuorille kiintiöpaikkoja. Kokemukset osoittavat, ettei tarpeellista muutosta saada muuten aikaan. Nuoret ja nuoret aikuiset ovat kirkon päätöksenteossa pahasti aliedustettuja, eikä kirkko ole pyrkinyt aktiivisesti korjaamaan ongelmaa, kuten lukuisat ulkomaiset sisarkirkot ja kansainväliset kirkolliset järjestöt ovat tehneet.

Nuorten näkökulmissa korostui ajatus siitä, että kaikkien tuli olla tervetulleita seurakuntaan. Fraasi on toki vanhastaan tuttu, mutta se sai nuorten parissa huomattavan avaran tulkinnan. Useimmille nuorille näyttäisi olevan itsestään selvää, että

juuri seurakunnissa eri kansallisuuksia, rotuja, seksuaalisia suuntauksia ja ikäryhmiä edustavilla ihmisillä tuli olla tasa-arvoinen asema ja yhtäläiset mahdollisuudet.

Tulevaisuuden seurakunnista tulisi rakentaa helposti lähestyttäviä ja yhteisöllisiä paikkoja, joissa yhdessä tekeminen ei edellytä byrokratiaa. Vapaaehtoistyöhön liittyviä esteitä tulisi purkaa ja vastuuta siirtää työntekijöiltä seurakuntalaisille.

Nuorten toiveet osuivat monilta osin yhteen Kirkon tulevaisuuskomitean linjauksen kanssa. Komitean keskeisimpiä havaintoja on ollut, ettei haluttua muutosta saada aikaan yksinomaan rakenteita muuttamalla. Tarvitaan myös muutosta asenteissa ja toimintakulttuurissa. Rakenteita ja sääntelyä on kevennettävä niin, etteivät ne aseta toimintakulttuurin muutokselle esteitä.

Tulevaisuuden toimintakulttuuria hahmotellessaan komitea pyrkii hyödyntämään nuorilta saamaansa palautetta. Työntekijäkeskeisyyttä on purettava, seurakuntalaisten osallisuutta ja toimintamahdollisuuksia vahvistettava ja kirkoista tehtävä avoimia ja kutsuvia paikkoja. Kirkon tulevaisuus ei ole komiteoiden käsissä, vaan erilaisille ja eri-ikäisille ihmisille on annettava mahdollisuus rakentaa yhdessä tulevaisuuden kirkkoa.

5 Lähteet ja kirjallisuus

5.1 Painamattomat lähteet

Kirk.kok. kptk-k. 2015. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevätistunto 2015.

Kirk.kok. ptk-k. 2015. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistunto 2015.

Materiaalipaketti nuorteniltan [2015]. Materiaalipaketti nuorteniltan – ole hyvä! Nuorten tulevaisuusseminaari Kirkko 2020. Nuorten Keskus.

UK 2016 kutsukirje [2015]. Kutsukirje vuoden 2016 Ungdomens Kyrkodagariin.

UK 10.3.2016. Ungdomens Kyrkodagarin kirje Kirkon tulevaisuuskomitealle 10.3.2016.

5.2 Internet-lähteet

Komitean perustaminen [2015]. – Kirkon tulevaisuuskomitea. <<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content367540>> Katsottu 17.5.2016.

LIITE 1

Ungdomens Kyrkodagarin vastauskirje Kirkon tulevaisuuskomitealle 10.3.2016

SUOMEN EV.LUT. KIRKKO †
EV.LUTH. KYRKAN I FINLAND
Kirkkohallitus
Kyrkostyrelsen

10.3.2016, Helsingfors

Till:
Kyrkans framtidskommitté

Ärende: Ungdomens Kyrkodagar 2016 svar på Kyrkans framtidskommittés frågor.

Ungdomens Kyrkodagar (UK) 2016 sammanträdde 21–24.1.2016 på Lärkkulla. Alla församlingar i Borgå stift kan skicka ett visst antal ungdomar som representanter till UK. Dessa ungdomar kan på förhand skicka in motioner och diskussionsämnen som sedan behandlas i utskott och på plenum under UK. UK är således ett forum där ungdomar lär sig att uttrycka och motivera sin åsikt, stiga upp och tala inför andra. De lär sig hur man kan påverka i kyrkan. Förutom plenum är UK också en stor ungdomssamling som består av intressanta talare, spännande temagrupper, mingel i caféet samt mässor och gudstjänster. År 2016 deltog 144 ombud från 36 församlingar i Borgå stift. Programmet planeras av ungdomar och av Kyrkans central för det svenska arbetet.

Huvudfrågorna som Kyrkans framtidskommitté ville att UK skulle diskutera handlade om hur kyrkan, församlingarna och ungdomarna kan hitta en ömsesidig gemenskap:

- Hur kan kyrkan och församlingarna ännu starkare än idag bli en del av ungdomarnas liv?
- Vad behöver göras för att ungdomar skall bli intresserade av att tillhöra församlingsgemenskapen och för att ungdomar skall känna sig hemma i församlingen?

Underfrågorna som Kyrkans framtidskommitté bad UK diskutera var följande:

- Den mångkulturella församlingen. Vad kan man göra inom ungdomsarbetet för att flyktingar och asylsökande i Finland skall känna sig välkomna (frågan diskuteras under ett annat initiativ)? Vad kan man göra inom ungdomsarbetet för att uppmärksamma globala frågor som t.ex. klimatfrågor och fördelning av resurser?
- Sociala medier. Vad är viktigt att tänka på då församlingen jobbar via sociala medier med ungdomar? På vilket sätt kan sociala medier göra det möjligt för unga att ha en aktiv roll i församlingen?
- Frivilligarbete i församlingarna. Hurudana frivilliguppgifter är unga intresserade av? Vilka nya former av frivilligarbete kan UK-deltagarna komma på?
- Ungdomar som inte har församlingsanknytning. Hur når man ungdomar redan innan konfirmationstiden? Hur når man dem som inte deltar i konfirmationsundervisningen? Hur borde församlingen och dess verksamhet se ut efter konfirmations- och hjälpledartiden för att unga skall bli en del av församlingens liv?

UK:s beslut:

UK 2016 uppmanar Kyrkans framtidskommitté att upplysa församlingarna om de önskemål som utskottet har sammanfattat. Vi vill att församlingen skall:

Synas i skolan genom att:

- Annonsera på skolans anslagstavla.
- En ungdomsledare eller präst besöker skolan under rasterna minst en gång per månad.
- Informera på morgonsamlingar/informationstillfällen gärna en gång per månad.

Synas i media genom att:

- Skapa en aktiv mediegrupp som ansvarar för att ett informationsflöde upprätthålls på sociala medier som Facebook, Instagram, Snapchat och Whatsapp.
- Anställa en aktiv ungdom på exempelvis tio procent för att leda mediegruppen ifall att ungdomsledaren inte har tid eller tillräcklig kunskap för uppgiften.
- Ordna tillfällen där ungdomarna kan lära dem som jobbar i församlingen om hur de kan använda sociala medier.

Ordna lägröskelverksamhet eller attraktiva evenemang så som:

- Sportiga aktiviteter.
- Avslappnad samvaro, "chill".
- Cafèverksamhet.
- Matlagning, alphakurs för unga?
- Filmkvällar med diskussion efteråt.
- Kristet "eftis" för olika åldrar.
- Utflykter till exempelvis Powerpark.

Ordna träffar för alla olika grupper: barn, unga, konfirmander, ungdomar, unga vuxna, vuxna o.s.v. Utskottet där ärendet behandlades anser att det är viktigt att den andliga delen är central och att den får ta större plats när man byter från exempelvis ungdomstillfällen till träffar för unga vuxna. Det är bra om det finns olika andliga "svårighetsgrader".

Övriga konstateranden är att:

- Ungdomar behöver få en uppgift och ett ansvar i församlingen för att känna att de är av betydelse och kan påverka. Vi vill ändra den felaktiga bild som finns att ungdomsarbete till stor del skulle bestå av torr bibelläsning.
- Församlingen borde årligen ordna ett tillfälle där ungdomarna själva får lyfta fram sina önskemål om formen på ungdomsverksamheten för det kommande året.
- Församlingen borde ordna och informera om kristna tillställningar efter skriftskolan så att det finns ett nästa steg att ta sig an.
- Församlingen behöver hitta en sådan gudstjänstform som är lämpad för både yngre och äldre.

Frågan om flyktingar och asylsökande behandlades som ett separat initiativ till diskussion. Ungdomens Kyrkodagar 2016 uppmanar varje församling i Borgå stift att satsa en lämplig mängd resurser på flyktingarbete. UK hoppas att varje församling vill åta sig ansvaret att hjälpa, på det sätt som passar församlingen bäst. En dialog mellan olika församlingar är också välkommen. Det behöver inte handla om enorma belopp eller andra resurser. Speciellt vad unga beträffar, hoppas vi att församlingen erbjuder en plattform för diskussioner mellan unga och asylsökande.

Högaktningsfullt,
Sara Åström
sakkunnig för ungdomsfrågor
Kyrkans central för det svenska arbetet

TOIMITTAJA JA KIRJOITTAJAT

Toimittaja

TT *Juha Meriläinen*, yleisen kirkkohistorian dosentti, Vantaa

Kirjoittajat

TT *Jaakko Olavi Antila*, hiippakuntapastori, Seinäjoki

TT *Henrietta Grönlund*, kirkkososiologian dosentti, yliopistotutkija, Helsinki

TM *Meri-Anna Hintsala*, tohtorikoulutettava, Espoo

TT, OTT, FM *Hannu Juntunen*, professori, oikeusteologian dosentti, Vantaa

TT *Juha Meriläinen*, yleisen kirkkohistorian dosentti, Vantaa

TT *Mika Nokelainen*, toiminnanjohtaja, Tampere

TT, FT *Risto Saarinen*, ekumeniikan professori, Helsinki

TM, MA *Reettakaisa Sofia Salo*, tohtorikoulutettava, Münster

Kirkon tulevaisuuskomitea perustettiin toukokuussa 2015 visioimaan kirkkoa, joka olisi nykyiseen verrattuna organisaatioltaan kevyempi, reagoitukykyisempi ja joustavampi ja jossa korostuisivat seurakuntalaisten osallisuus ja kirkon perustehtävien tehokkaampi toteutuminen muuttuvassa toimintaympäristössä. Komitean tuli antaa mietintönsä kirkolliskokouksen käsiteltäväksi marraskuussa 2016.

Analysoidessaan kirkon nykytilaa ja pohtiessaan sen tulevaisuudennäkymiä komitea on tarvinnut tuekseen monipuolista tietoa ja asiantuntemusta sekä kirkon sisältä että laajemmin yhteiskunnasta ja kansainvälisiltä sisarkirkoilta.

Olemassa oleva materiaali ja asiantuntijavierailut eivät ole kuitenkaan kaikilta osin riittäneet. Niiden ohella komitea on joutunut itse tuottamaan suuren määrän analyysejä erilaisista teemoista. Huomattava osa materiaalista on komitean sihteerin laatimaa, mutta joukossa on myös ulkopuolisilta asiantuntijoilta tilattuja selvityksiä. Tämä materiaali on koottu käsillä olevaan komiteamietinnön liiteosaan.

Liiteosan julkaisemisen taustalla on halu tarjota kirkolliskokousedustajien päätöksenteolle sama tuki, kuin mitä komitealla on ollut. Mietinnön liiteosa voi myös palvella laajemminkin kirkollisia päättäjiä, asiantuntijoita, tutkijoita, opiskelijoita ja muita kirkosta ja sen nykytilasta kiinnostuneita.

KIRKKOHALLITUS⁺

ISBN 978-951-789-548-4 (nid.)

ISBN 978-951-789-549-1 (PDF)



SUOMEN⁺
EV. LUT.
KIRKKO